

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ «Я У СВІТІ»

Нова редакція

Частина 2

Особистість дитини

Дитина в соціумі

Дитина у природному довкіллі

Дитина у світі культури

Діяльність дитини

Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі

Мовлення дитини

**ПРОГРАМА РОЗВИТКУ
ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
«Я У СВІТІ»
(нова редакція)**

У двох частинах

**Частина II
Від трьох до шести (семи) років**

Навчальна програма

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

УДК 373.2.015.311-053.2(072)
ББК 74.100.5я7
П78

Науковий керівник:

О. Л. Кононко — завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, д-р психол. наук, професор

Авторський колектив:

О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова, Н. В. Гавриш, А. М. Гончаренко,
О. О. Дронова, О. Л. Кононко, О. В. Котлярова, Є. Ф. Лозинська, В. О. Луценко,
О. В. Мартиненко, С. П. Нечай, О. В. Низковська, І. А. Онищук, З. П. Плохій, Т. І. Поніманська,
О. Д. Сидельникова, В. А. Старченко, О. П. Терещенко, О. О. Фунтікова, Л. В. Шелестова,
Л. Ю. Якименко, О. О. Яловська

Експерти:

О. В. Коваленко — доцент кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, канд. пед. наук

М. А. Машовець — заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, канд. пед. наук

М. В. Молочко — вихователь-методист дошкільного навчального закладу № 784, м. Київ

Г. Г. Жила — директор дошкільного навчального закладу № 643, м. Київ

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 24.06.2014 № 750)

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція).
П78 У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В.
[та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. — Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. — 452 с.
ISBN 978-966-97379-2-2
ISBN 978-966-97379-4-6

Програму розвитку дошкільного віку «Я у Світі» розроблено відповідно до нової редакції Базового компонента дошкільної освіти. У ній відображено вимоги до оновленого змісту освіти дитини від народження до шести (семи) років життя, уніфіковано вимоги до розвиненості, вихованості й навченості дитини впродовж дошкільного дитинства. Програма складається з двох частин. Частина II Програми містить зміст освіти дітей молодшого та старшого дошкільного віку.

Для педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів, батьків, студентів і викладачів педагогічних вишів.

УДК 373.2.015.311-053.2(072)
ББК 74.100.5я7

ISBN 978-966-97379-2-2
ISBN 978-966-97379-4-6

© Аксьонова О. П., Аніщук А. М.,
Артемова Л. В. та ін., 2014
© ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014

Зміст

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	8
----------------------------	---

ІНВАРІАНТНА СКЛАДОВА ЗМІСТУ

Молодший дошкільний вік

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ»	21
Фізичний розвиток	21
Вікові можливості	21
Основні освітні завдання	26
Організація життєдіяльності	27
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя	31
Розвиток особистості	34
Вікові можливості	34
Основні освітні завдання	40
Організація життєдіяльності	40
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя	42
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА В СОЦІУМІ»	46
Вікові можливості	46
Основні освітні завдання	50
Організація життєдіяльності	51
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя	53
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ»	56
Вікові можливості	56
Основні освітні завдання	63
Організація життєдіяльності	64
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя	66
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ»	70
Предметний світ	70
Вікові можливості	70
Основні освітні завдання	74

Організація життєдіяльності.....	75
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя.....	78
Світ мистецтва	80
<i>Світ образотворчого мистецтва .....</i>	80
Вікові можливості	80
Основні освітні завдання.....	86
Організація життєдіяльності.....	88
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя.....	91
<i>Світ музичного мистецтва .....</i>	96
Вікові можливості	96
Основні освітні завдання.....	98
Організація життєдіяльності.....	100
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя.....	102
<i>Світ театрального мистецтва .....</i>	103
Вікові можливості	103
Основні освітні завдання.....	106
Організація життєдіяльності.....	107
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя.....	108
<i>Світ літературного мистецтва .....</i>	109
Вікові можливості	109
Основні освітні завдання.....	112
Організація життєдіяльності.....	112
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя.....	114
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДІЯЛЬНІСТЬ ДИТИНИ»	116
Ігрова діяльність як провідна.....	116
Вікові можливості	116
Основні освітні завдання.....	118
Організація життєдіяльності.....	119
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя	121
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ»	123
Вікові можливості	123
Основні освітні завдання.....	127
Організація життєдіяльності	128
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя.....	131
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «МОВЛЕННЯ ДИТИНИ»	135
Вікові можливості	135
Основні освітні завдання.....	139
Організація життєдіяльності	141
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя.....	146

Старший дошкільний вік

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ»	151
Фізичний розвиток	151
Вікові можливості	151
Основні освітні завдання	157
Організація життєдіяльності	158
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	161
Розвиток особистості	166
Вікові можливості	166
Основні освітні завдання	174
Організація життєдіяльності	175
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	179
 ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА В СОЦІУМІ»	 182
Вікові можливості	182
Основні освітні завдання	187
Організація життєдіяльності	188
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	191
 ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ»	 194
Вікові можливості	194
Основні освітні завдання	202
Організація життєдіяльності	203
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	205
 ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ»	 210
Предметний світ	210
Вікові можливості	210
Основні освітні завдання	215
Організація життєдіяльності	216
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	218
Світ мистецтва	221
Світ образотворчого мистецтва	221
Вікові можливості	221
Основні освітні завдання	231
Організація життєдіяльності	232
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	237
Світ музичного мистецтва	241
Вікові можливості	241
Основні освітні завдання	243
Організація життєдіяльності	245
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	248

Світ театрального мистецтва	250
Вікові можливості	250
Основні освітні завдання	252
Організація життєдіяльності	254
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	255
Світ літературного мистецтва	257
Вікові можливості	257
Основні освітні завдання	260
Організація життєдіяльності	261
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	262
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДІЯЛЬНІСТЬ ДИТИНИ»	264
Ігрова діяльність як провідна	264
Вікові можливості	264
Основні освітні завдання	270
Організація життєдіяльності	271
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	273
Елементи учбової діяльності	276
Вікові можливості	276
Основні освітні завдання	279
Організація життєдіяльності	280
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	282
Трудова діяльність	284
Вікові можливості	284
Основні освітні завдання	289
Організація життєдіяльності	290
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	293
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ»	296
Вікові можливості	296
Основні освітні завдання	300
Організація життєдіяльності	302
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	305
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «МОВЛЕННЯ ДИТИНИ»	310
Вікові можливості	310
Основні освітні завдання	317
Організація життєдіяльності	318
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку	320

ВАРІАТИВНА СКЛАДОВА ЗМІСТУ

Молодший дошкільний вік

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ІНОЗЕМНА МОВА» (англійська)	327
Вікові можливості	327
Основні освітні завдання	329

Організація життєдіяльності.....	330
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя.....	331
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ХОРЕОГРАФІЯ»	332
Вікові можливості	332
Основні освітні завдання.....	334
Організація життєдіяльності.....	336
Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя.....	340

Старший дошкільний вік

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «КОМП'ЮТЕРНА ГРАМОТА»	345
Вікові можливості	345
Основні освітні завдання.....	346
Організація життєдіяльності.....	347
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку.....	349
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ІНОЗЕМНА МОВА» (англійська)	350
Вікові можливості	350
Основні освітні завдання.....	351
Організація життєдіяльності.....	352
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку.....	355
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ХОРЕОГРАФІЯ»	357
Вікові можливості	357
Основні освітні завдання.....	362
Організація життєдіяльності.....	364
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку.....	368
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ШАХИ».....	372
Вікові можливості	372
Основні освітні завдання.....	375
Організація життєдіяльності.....	376
Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку.....	378
ДОДАТКИ	
Готовність дитини до школи.....	383
Орієнтовний розпорядок дня для дітей дошкільного віку	391
Орієнтовний розподіл занять на тиждень	392
Забезпечення рухової активності.....	393
Орієнтовний перелік творів образотворчого мистецтва та тематика занять	403
Орієнтовний музичний репертуар.....	408
Орієнтовний перелік фольклорних та літературних творів.....	419
Словниковий матеріал до освітньої лінії «Мовлення дитини»	434
Орієнтовна тематика занять для дітей старшого дошкільного віку до освітньої лінії «Хореографія»	443
Авторський колектив Програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»	450

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Відповідно до вимог часу та у зв'язку з оновленням Базового компонента дошкільної освіти оновлено і Програму розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (далі — Програма). Оновлюючи Програму, авторський колектив керувався основними засадами гуманістичної педагогіки: розглядав дитину як найвищу цінність, зосереджував увагу на важливості розширення її життєвого простору, виведення її за межі традиційного, штучно створеного, жорстко унормованого у вузьких межах групової кімнати буття у широкий простір реального світу.

Назва Програми — «Я у Світі» — обумовлена тим, що саме в дошкільному віці виникає перший схематичний обрис цілісного дитячого *світогляду, образ світу та себе* в ньому. Дитина не може жити в безладі, вона намагається пізнати навколишній світ та свої зв'язки з ним, упорядкувати, пояснити, наповнити змістом життя та діяльність людей, перевірити на власному досвіді здобуту інформацію. Вона прагне дізнатися, для чого живуть люди; ознайомитися з умовами життя та його основними законами. Дитина має навчитися існувати відповідно до цих законів, а не всупереч їм, відкрити для себе та інших людей власні можливості, знаходити своє *домірне* місце у складному й суперечливому світі, почуватися в ньому щасливою.

Оскільки реформування змісту та гуманізація цілей дошкільної освіти України є складниками процесу оновлення світових та європейських освітніх систем, на часі реалізація **компетентнісної парадигми**, яка орієнтує педагогів на впровадження у педагогічну практику цілісного підходу до розвитку особистості. Очікування суспільства сьогодні насамперед пов'язані з формуванням життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої людини. Починати це робити слід із дошкільного дитинства, оскільки саме в цей віковий період закладається фундамент оптимістичного світобачення; формуються уявлення дитини про свої права та обов'язки, про себе як представника певної статі, про себе минулого — теперішнього — завтрашнього; засвоюються моральні правила і норми, розвивається довольна поведінка.

Символічним є те, що назва Програми починається займенником «Я», що наголошує на винятковій ролі *власної активності* дитини в особистісному становленні й водночас на важливості гармонії індивідуального та колективного. Назвою Програми актуалізовано необхідність виховання *свідомої* особистості, формування в дошкільників елементарних форм відповідального *самовизначення*, розвиток у них почуття *власної гідності*, що ґрунтується на самоповазі й визнанні значущими людьми їхніх чеснот. Програма аж ніяк не закликає до культивування егоїстичних устремлінь дітей, вона пропонує збалансувати індивідуальні та соціальні інтереси зростаючої особистості, налаштувати її на дієве й гармонійне поєднання Я і Світу. У Програмі наголошено: **основне призначення дорослого** — допомогти дошкільнику *жити власними силами, у злагоді з довкіллям та згоді із собою як активним суб'єктом життєдіяльності*.

Ключовим поняттям Програми є **поняття «здоров'я»** як сплав *тілесних, душевних, соціально-моральних* складників, що засвідчує стан організму, психіки та свідомості дитини, міру її *благополуччя*, ступінь урівноваженості з навколишнім середовищем, задоволеності своїм життям, відчуття захищеності й комфорту. Від здоров'я як інтегрального утворення залежать якісні характеристики та динаміка розвитку дошкільника як особистості, його розумова та емоційно-вольова сфери, рівень домагань, упевненість у собі, здатність посісти певне місце в соціальній групі, а також баланс фондів його «можу» й «хочу».

Базовим поняттям, покладеним в основу концепції Програми, є і **поняття «індивідуальність»**, яке характеризує особистість з боку її неповторності, винятковості, несхожості на інших, оригінальності. Це стосується манери поведінки особистості, стилю її діяльності, гіпотез, які вона висуває, прийнятих рішень, висловлених міркувань, сфери інтересів, здібностей. Індивідуальність проявляється в особливостях конституції дитини, її емоційно-ціннісному, пізнавальному, вольовому, соціально-моральному, мовленнєвому, креативному розвитку. Реалізація програмових вимог передбачає впровадження в практику *індивідуального підходу*, зокрема, врахування історії життя кожної дитини, орієнтацію на її типологічні особливості, характерологічні риси, статеві відмінності, життєвий досвід, на її право-, ліворукість.

Програма визначає основоположні, принципово важливі для розуміння напрямів оновлення змісту та гуманізації цілей дошкільної освіти положення, є дороговказом у процесі пошуку підходів до організації

ефективного, такого, що відповідає вимогам сучасності, життєвого простору дитини; окреслює мінімально необхідний для цього перелік вимог та умов. Основні положення Програми є *орієнтиром* для самостійних, виважених, доцільних у кожному конкретному випадку дій педагога, а не приписом покрокових дій.

Програма створює простір для творчого використання різних педагогічних технологій, прояву гнучкості у підході до кожної дитини. Працюючи за Програмою, педагог є не лише провідником загальнолюдського та національного, а й носієм власного гуманістичного досвіду, особою, що здійснює вибір, приймає самостійні рішення під час розв'язання тих чи тих педагогічних завдань, створює сприятливі умови для розвитку, виховання й навчання дошкільників. Такий підхід дає змогу поєднати ідею так званої «стандартизації» з грамотною побудовою розвивального життєвого простору дошкільника.

У Програмі вміщено оновлений зміст дошкільної освіти, який передбачає гармонійний та різнобічний розвиток дитини, формування її особистості, створення в умовах дошкільного закладу **розвивального життєвого простору, сприятливого для:**

- закладання основ компетентності дитини, що передбачає формування цілісної картини світу як життєвого орієнтира, розширення та поглиблення досвіду, завдяки якому дитина розв'язує проблеми, виявляє гнучкість, діє адекватно та ефективно, приймає свідомі рішення, задовольняє свої соціальні та індивідуальні потреби, проявляє базові якості особистості, досягає успіху в різних видах діяльності;
- формування готовності дитини до майбутнього шкільного життя;
- забезпечення балансу фондів «можу» і «хочу» — спрямування зусиль на узгодженість життєво необхідних знань, умінь, здібностей дитини з її особистими потребами, інтересами, бажаннями, прагненнями, планами;
- розвитку зачатків активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції як системи ціннісних ставлень до природи, культури, людей, власного Я;
- плекання зачатків креативності, формування у дитини творчих здібностей, уміння варіювати, діяти в уявному плані, уникати шаблонів, самостійно висувати елементарні гіпотези, генерувати оригінальні ідеї, неординарно розв'язувати проблеми, проявляти самобутність та раціоналізаторство.

У Програмі уніфіковано вимоги до розвиненості, вихованості й навченості дитини впродовж дошкільного дитинства. Означено нерозкриті в більшості інших програм важливі **аспекти педагогічної роботи**: формування в дитини уявлення про своє фізичне, духовне та соціальне Я, позитивного ставлення до себе; розвиток її *емоційної* сфери, потреб і мотивів, довільної поведінки; формування оптимістичного світобачення, елементарної *картини реального світу*, дитячого світогляду, первинної системи ціннісних орієнтацій, елементарних форм *самосвідомості* (адекватної самооцінки, саморегуляції поведінки, рефлексії тощо), розвиток зачатків *совісті* як внутрішнього етичного регулятора дій та поведінки; виховання творчих здібностей; *статеве* виховання тощо.

Наведені у Програмі показники розвитку (компетентності) дошкільника засвідчують імовірну за сприятливих умов (внутрішніх і зовнішніх) та оптимальну для певної вікової групи міру розвиненості форм активності, видів діяльності та базових якостей. Вони радше орієнтують педагога на досягнення бажаного, ніж зобов'язують.

Матеріали Програми структуровано відповідно до *психологічного віку* як *інтегрованої* характеристики специфічних для кожного етапу стосунків дитини з дорослими, ієрархії видів діяльності, новоутворень свідомості та особистості. На думку провідних фахівців, паспортний вік не є критерієм визначення реального рівня розвитку: діти одного паспортного віку істотно різняться між собою. Психологічний вік орієнтує педагогів не так на хронологічні рубежі, як на перехід дошкільника від регуляції його поведінки дорослим до *саморегуляції*. Водночас з урахуванням потреб практиків у кожному психологічному віці виокремлено особливості паспортного віку.

Ця Програма є програмою *розвитку*. Вона реалізує **ідею дитиноцентризму**, орієнтує педагога на визнання пріоритету розвитку дошкільника як особистості, зокрема його Я-концепції, емоційної сфери, потреб і мотивів, довільної поведінки. Такий підхід не применшує ролі дорослого у процесі становлення особистості дошкільника, не нівелює значення ефективно організованого педагогом освітнього процесу. Він лише пропонує освітянам змістити акценти з дорослого як організатора педагогічного процесу на дошкільника як предмет основної турботи, його *життєдіяльність, співбуття* з дорослим, взаємодію дитини та реального світу.

У Програмі наголошено на важливості надання дошкільнику цілісної системи життєво необхідних знань, умінь і навичок (розвиток фонду

«можу»), а також формування *потребово-мотиваційної сфери* (розвиток фонду «хочу»). Якщо першим педагогічна практика опікується традиційно, то *окультуренням бажань* дитини вона ще має оволодіти. Збалансувати навчально-виховні впливи дорослого та індивідуальний досвід, систему цінностей, інтересів, прагнень дошкільника означає гармонізувати процес його входження в широкий світ.

Програма проголошує пріоритет **принципу активності**, відповідно до якого дошкільника визнають активним суб'єктом життєдіяльності зі своїм індивідуальним досвідом та особливим сприйманням світу. Такий підхід передбачає, що педагог ставиться до дитини як до особи, яка має право на власний вибір, прийняття самостійного рішення, свої переваги, особистий час, задоволення основних потреб, усамітнення, відстоювання власної гідності. Упровадження в практику принципу активності розширює ступені свободи дошкільника, актуалізує необхідність зіставлення педагогом змісту й форм подання нової інформації з життєвим досвідом, суб'єктивною позицією дитини, привертає увагу дорослого до створення сприятливих умов для розвитку креативності, творчих здібностей зростаючої особистості.

Матеріали Програми ґрунтуються на **принципі природовідповідності**, який має стати одним з основних у організації життєдіяльності дошкільника. Вони акцентують увагу педагогів на необхідності забезпечити *ритмічність* у зміні форм, етапів, інтенсивності буття дошкільника. Ритмічність як фундаментальний принцип існування Всесвіту передбачає врахування дорослим зв'язку сонячної активності й особливостей життєдіяльності та самопочуття дошкільника. Ритмічність урівноважує буття дитини, зберігає її психологічне здоров'я, створює *комфортні* й *корисні* умови для її повноцінного розвитку. Відповідно до Програми дорослий має забезпечувати оптимальне співвідношення діяльнісного стану дитини з її відпочинком, регламентованим та вільним часом, інтенсивних форм зайнятості з полегшеними. Програма передбачає право педагога вносити доцільні корективи у послідовність, тривалість, інтенсивність запланованих заходів за складних погодних умов, особливих обставин, специфічного стану дітей.

Програма апелює до педагога не лише як до наставника й вихователя, а і як до людини, яка протягом певного часу проживає спільне з дитиною життя, спостерігає за її *душевним станом*, забезпечуючи почуття рівноваги й безпеки, комфорту й затишку. Програма актуалізує важливість збереження захисних, амортизаційних функцій педагога, його вміння пом'якшувати жорсткі впливи довкілля; здатність

уникати штучної змагальності, конкурентності, екстремальності в щоденному бутті, спростувати процес соціалізації дошкільника, інтимізувати його життя, підтримувати *безпечну* для нього дистанцію та бажання означити в просторі дошкільного закладу *своє місце*. Вона орієнтує педагога на *культуру гідності*, вказує на значущість не лише функціональної придатності дитини, а й її *цінності* як моральної особи; наголошує, що *кожна* психічно нормальна дитина *здібна* до чогось, заслуговує на оптимістичний прогноз свого подальшого розвитку. Програма пропонує не так фіксувати кількісні відхилення у розвитку дошкільника порівняно із середньостатистичною віковою нормою (відставання або випередження), як визначати *«зону найближчого розвитку»* кожної дитини.

Провідною ідеєю Програми є оптимальне використання дорослими можливостей кожного віку дитини для її повноцінного розвитку. Запропоновано змістити акценти з підготовки дитини до майбутнього шкільного життя на *забезпечення її змістовного сьогодення*. Це положення відрізняється від ідеї форсованого, раннього навчання, штучного пришвидшення процесу дорослішання дитини, небезпечного для її здоров'я.

У Програмі наголошено на **самоцінності дошкільного дитинства**, визнано його особливу роль у становленні особистості та відмінність від періоду шкільного життя. Дошкільний навчальний заклад визначено як *інститут соціалізації*, а не школу для маленьких. Його основне призначення — навчати дитину *основ науки життя*, а не формувати знання з окремих навчальних предметів. Заняття як наближена до шкільного уроку форма організації діяльності дітей набуває значення лише в останній рік-два перед вступом дитини до школи. Програма наголошує: збереження *дитячої субкультури* — важливе завдання сучасного дошкільного навчального закладу. Тож оптимальні педагогічні умови організації життєдіяльності дошкільника передбачають широке розгортання й збагачення змісту *специфічних дитячих форм* діяльності — ігрової, практичної, образотворчої, комунікативної.

Програма проголошує важливість реалізації педагогом **індивідуального підходу** до розвитку, виховання й навчання дошкільників та орієнтує на обов'язкове врахування в освітньому процесі *індивідуальної історії життя* кожної конкретної дитини (її біографії, умов життя родини, кількості в ній дітей, освітнього рівня батьків, їхньої етнічної належності, віросповідання, матеріального статку) та особливостей взаємин членів родини.

Програма містить дві частини. **Частина I** Програми охоплює вік немовляти та ранній вік, а **частина II** — молодший та старший дошкільний вік.

Так само, як і в новій редакції Базового компонента дошкільної освіти, у Програмі інваріантну складову змісту дошкільної освіти викладено за сімома **освітніми лініями**: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Діяльність дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини».

Розглянемо докладніше структуру **інваріантної складової** змісту дошкільної освіти, представленої у частині II Програми.

Матеріали освітньої лінії **«Особистість дитини»** згруповано у два змістові блоки: *«Фізичний розвиток»* та *«Розвиток особистості»*, кожний з яких має свою рубрикацію. Змістовий блок *«Фізичний розвиток»* містить такі складники: «Здоров'я та фізичний розвиток», «Рухова активність», «Гігієнічні та загартовувальні процедури», «Безпека організму та рухової активності», «Статева ідентифікація та диференціація». Змістовий блок *«Розвиток особистості»* представлено такими складниками: «Уявлення про себе та самоставлення», «Емоційний досвід», «Спрямованість особистості», «Довільна поведінка», «Безпека життєдіяльності».

Закладені в освітній лінії **«Дитина в соціумі»** основи соціальної компетентності дитини засвідчуються комплексом знань, умінь та базових якостей за такими змістовими блоками: *«Сім'я, родина»*, *«Інші люди»*, *«Дитяче товариство»*, *«Об'єднання людей»*.

Матеріали освітньої лінії **«Дитина у природному довкіллі»** згруповано у змістові блоки *«Рослинний світ»*, *«Тваринний світ»*, *«Явища природи»*, *«Природні об'єкти»*, які є і в частині I Програми. Крім того, цю освітню лінію частини II Програми доповнено змістовими блоками *«Планета Земля»*, *«Життєдіяльність людини»*, *«Всесвіт»*.

Змістовими блоками освітньої лінії **«Дитина у світі культури»** є *«Предметний світ»* та *«Світ мистецтва»*. Змістовий блок *«Предметний світ»* окрім складників «Предмети побуту і житку», «Предметний світ за межами житла», «Предметно-практична діяльність», які є в частині I Програми, містить складник «Економічна освіченість». Змістовий блок *«Світ мистецтва»* містить складники: «Світ образотворчого мистецтва», «Світ музичного мистецтва», «Світ театрального мистецтва», «Світ літературного мистецтва», які тематично структуровані за змістом:

Світ образотворчого мистецтва	Художньо-естетичний розвиток Образотворча діяльність Художньо-естетичне самовираження
Світ музичного мистецтва	Шуми і звуки довкілля Музичні звуки Музична діяльність
Світ театрального мистецтва	Ознайомлення з творами мистецтва Художньо-практична діяльність Елементи дитячої творчості (для дітей четвертого–п'ятого років життя) Дитяча творчість (для дітей шостого–сьомого років життя)
Світ літературного мистецтва	Ознайомлення з творами мистецтва Художньо-практична діяльність Елементи дитячої творчості (для дітей четвертого–п'ятого років життя) Дитяча творчість (для дітей шостого–сьомого років життя)

Матеріали освітньої лінії **«Діяльність дитини»** для молодшого дошкільного віку подано одним змістовим блоком — *«Ігрова діяльність як провідна»*, для старшого дошкільного віку — цим та двома іншими: *«Елементи учбової діяльності»* та *«Трудова діяльність»*. Змістовий блок *«Ігрова діяльність як провідна»* (для старшого дошкільного віку) містить такі складники: «Ігровий сюжет», «Ігрові ролі та дії», «Ігрові правила», «Ігрове використання предметів», «Спілкування з партнерами». Змістовий блок *«Елементи учбової діяльності»* представлено такими складниками, як «Цілепокладання, мотивація», «Розв'язання учбової задачі», «Контрольно-оціночні дії», а у змістовому блоці *«Трудова діяльність»* є такі: «Цілепокладання, мотивація», «Трудові дії», «Спільна праця», «Самоконтроль та самооцінка».

Матеріали освітньої лінії **«Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі»** згруповано у змістові блоки: *«Пізнавальний інтерес»*, *«Сенсорно-перцептивний досвід»*, *«Логіко-математичний розвиток»*, *«Цілісна картина світу»*.

Змістовими блоками освітньої лінії **«Мовлення дитини»** є такі: *«Фонематичний слух, звуковимова, літературне мовлення»*, *«Словниковий запас»*, *«Граматичні уміння»*, *«Зв'язне мовлення, комунікативні вміння»*, *«Елементи грамоти»*, *«Інтерес до книжки»*.

Частина II Програми містить ще й **варіативну складову** змісту дошкільної освіти, представлену освітніми лініями: «Комп'ютерна грамота», «Іноземна мова» (англійська), «Хореографія», «Шахи».

Освітня лінія **«Комп'ютерна грамота»** розроблена для старшого дошкільного віку і містить такі змістові блоки: *«Інтерес до комп'ютера», «Ігрові дії», «Розвиток особистості».*

Матеріали освітньої лінії **«Іноземна мова» (англійська)** структуровано за такими змістовими блоками: *«Мовленнєва компетентність», «Мовна компетентність», «Соціокультурна компетентність».*

Змістовими блоками освітньої лінії **«Хореографія»** є такі: *«Уявлення про хореографічне мистецтво», «Танцювальний досвід», «Естетична та творча активність», «М'язово-рухова діяльність».*

Освітню лінію **«Шахи»** розроблено для дітей старшого дошкільного віку. У її межах виділено такі змістові блоки: *«Інтерес до гри», «Ігрові дії», «Розв'язання проблем та досягнення успіху», «Взаємодія з партнером».*

Матеріали як інваріантної, так і варіативної складової змісту освіти Програми структуровано за уніфікованою для всіх вікових періодів життя **рамкою-схемою, що містить такі елементи:** «Вікові можливості», «Основні освітні завдання», «Організація життєдіяльності», «Показники компетентності дитини» (за кожною освітньою лінією).

Частина II Програми містить низку **додатків**, у яких представлено практичні матеріали для роботи з дітьми молодшого та старшого дошкільного віку, зокрема орієнтовні переліки художніх творів, музичний репертуар, словниковий матеріал тощо.

ІНВАРІАНТНА СКЛАДОВА ЗМІСТУ

Молодший дошкільний вік

Wolters Kluwer

Цифрове видавництво МЦФЕР

З питань придбання друкованої
версії телефонуйте: 0 44 586 56 06

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ»

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

У молодшому дошкільному віці дитина стає міцнішою, вправнішою, витривалішою, ніж у ранньому. Вона багато, швидко, впевнено рухається, відчуває потребу в активних діях, охоче виконує фізичні вправи, грає м'ячем, катається на каруселі, самокаті, велосипеді, взимку — на санчатах та лижах. Її рухи стають більш координованими, узгодженими, цілеспрямованими. Дитина оволодіває основними рухами — ходьбою, бігом, стрибками, лазінням, активно використовує предмети та фізкультурне знаряддя. Рухи стають біологічною та соціальною потребою молодшого дошкільника, впливають на формування дихальної, серцево-судинної, нервової систем, опорно-рухового апарату, сприяють удосконаленню психомоторної та вегетативної функцій організму. Дитина четвертого–п'ятого років життя володіє елементарними гігієнічними навичками, має свої харчові смаки, орієнтується у показниках здоров'я–нездоров'я, здатна назвати деякі їх чинники, починає усвідомлювати залежність свого фізичного стану від загартування, харчування, здорового способу життя, продуктивної та безпечної рухової діяльності. Дитина стає уважнішою до свого фізичного Я, починає ставити дорослому незручні запитання. Дорослий допомагає їй не лише пізнати особливості будови людського організму, а й дізнатися про його функціонування. Завдяки цьому дитина здатна більш чітко визначити свої органічні відчуття, місце їх локалізації. У неї формуються елементарні уявлення про основні частини свого тіла, вона може співвіднести будову свого тіла з будовою тіла інших людей, порівняти й узагальнити свої враження. Молодший дошкільник починає цікавитися назвами та місцем розташування внутрішніх органів, їхнім значенням і функціями. Він орієнтується у своїх органах чуттів, цікавиться відмінностями між хлопчиками та дівчатками, чоловіками та жінками; починає усвідомлювати, що з віком людина змінюється — збільшується її зріст, вага,

пропорції тіла. Молодший дошкільник диференціює людей за ознакою статі, ідентифікує себе з представниками своєї статі, орієнтується у вимогах до статево-рольової поведінки.

Четвертий рік життя

Здоров'я та фізичний розвиток. Відбувається інтенсивний розвиток дитячого організму, усіх його органів та систем. Удосконалюються фізіологічні функції, обмінні та терморегуляційні процеси, діяльність серцево-судинної та дихальної систем, що зумовлює зниження частоти серцевих скорочень та частоти дихання за хвилину. Видозмінюється форма грудної клітки, формуються череп, кістки рук, тазу, ніг, вигини стопи та хребта. Знижується темп розвитку легенів, поступово формується грудний тип дихання. Дитина починає відчувати радість від свого здорового, вправного тіла, усвідомлювати, що квалітет негативно впливає на працездатність, пізнавальну активність.

Рухова активність. Унаслідок структурних змін у м'язових тканинах інтенсивно розвиваються моторні функції організму, зростає потреба в руховій активності та самостійних діях. Динамічні навантаження сприяють активному розвитку м'язової та кісткової систем, що зумовлює інтенсивне зростання кісток, збільшення працездатності, витривалості. Рухові дії дитини стають більш усвідомленими, цілеспрямованими. Дитина прагне співвідносити власні рухи зі зразком, чітко виконувати їх за показом та словесною інструкцією дорослого, охоче виконує рухи разом з однолітками. Проте їй ще складно розраховувати м'язові зусилля, оцінювати власні можливості. У віці трьох років у цілому завершується формування основних рухів, зокрема бігу, проте біговий крок лишається ще доволі нерівномірним та нешвидким, зі слабким відштовхуванням та пасивними рухами рук. Дитина оволодіває різними видами стрибків, проте під час їх виконання швидко стомлюється через слабкість м'язів. Вона охоче грає м'ячем — кидає, котить, ударяє об землю; повзає по гімнастичній лаві, пролізає в обруч, перелізає через перешкоду. Удосконалюються її рухи для утримання рівноваги, уміння виконувати загальнорозвивальні вправи (для рук, плечового пояса, тулуба, ніг), танцювальні рухи. Разом з дорослим дитина катається на санчатах та велосипеді, ходить на лижах, виконує підготовчі до плавання дії, може здійснювати пішохідний перехід спільно з дорослим протягом близько півгодини.

Гігієнічні та загартовувальні процедури. На четвертому році життя змінюються фізичні можливості дитини: вона стає більш самостійною, починає свідомо ставитися до гігієнічних та загартовувальних

процедур. Вона здатна самостійно вмитися, вмити руки з милом перед їжею; почистити двічі на день зуби; розчесати гребінцем волосся. Дитина цього віку може за потреби скористатися носовичком, під час їжі — серветкою; самостійно задовольнити свої фізіологічні потреби. Вона вже усвідомлює важливість для здоров'я правильного харчування (вживання фруктів, овочів, молочних продуктів, каш), шкідливість частого споживання солодоців (печива, морозива, цукерок, тістечок) для зубів та організму в цілому. Завдяки дорослому вона починає розуміти: щоб бути здоровою, загартуватися слід щодня; а засобами загартування є повітря, земля, вода, сонце, фізичні вправи. Дитина четвертого року життя залюбки бігає босоніж по траві, піску, воді; купається у водоймі та засмагає на сонечку; розуміє, що вдягатися слід відповідно до пори року, температури повітря, погоди.

Безпека організму та рухової активності. Внаслідок великого бажання бігати, скакати, кидати предмети, будувати і зразу ж руйнувати побудоване, дитина час від часу потрапляє у незручні та небезпечні для здоров'я ситуації. Намагання дорослого обмежити рухи дитини викликає в неї спротив. Поступово дитина починає розуміти, що отримані нею синці і травми пов'язані з її надмірно швидкими та неконтрольованими рухами і діями, встановлювати елементарні причинно-наслідкові зв'язки, робити власні висновки щодо необхідності уповільнити свій рух і тим самим виявити турботу про безпеку людей, що знаходяться поруч (через необережні, зашвидкі дії можна вдарити, штовхнути, травмувати). Починає визначати ймовірні ризики, планувати свої зворотні дії (піднялася на верхню сходинку, а спуститися боязко), дотримуватися правил безпечної поведінки. Віковими особливостями є дисбаланс між високою потребою дитини в активності та її невмінням правильно розрахувати відстань, власні сили, а також знижене почуття небезпеки. Водночас вона орієнтується на дорослого: його ритмічні, енергійні й водночас зважені рухи задають зразок бажаного темпу фізичної діяльності.

Статева ідентифікація та диференціація. Дитина диференціює людей за ознакою статі, знає, що вона дівчинка (хлопчик), радіє цьому. Рідко, проте трапляється, що дитина хотіла б змінити свою стать, перетворитися з дівчинки на хлопчика чи навпаки. Вона починає усвідомлювати та розрізняти відмінності у зовнішньому вигляді, будові тіла, поведінці людей різної статевої належності. Все більше цікавиться тим, що відрізняє хлопчика від дівчинки, хлопчика від чоловіка, дівчинку від жінки. Дитина ставить дорослому запитання на уточнення

цієї інформації, не відчуває ніяковості при обговоренні цієї теми, розраховує на одержання зрозумілих відповідей. Усе частіше діти цього віку виявляють інтерес до статевих органів представників протилежної статі (підглядають у туалеті, роздивляються на пляжі). Вони поки що не соромляться свого оголеного тіла, легко роздягаються у присутності рідних дорослих, почуваються при цьому природно.

П'ятий рік життя

Здоров'я та фізичний розвиток. Продовжує удосконалюватися дитячий організм, нарощується м'язова маса, міцніє кісткова система, що дає змогу розвиватися функціональним навичкам. Майже цілком завершується формування дитячої статури, утворений м'язовий корсет утримує хребет у вертикальному положенні, внутрішні органи (печінка, підшлункова залоза) піднімаються в підребер'я. Вдосконалюється дихальна система, дихання стає грудно-черевним. Чотирирічна дитина вже починає усвідомлювати цінність власного здоров'я, визначає чинники, що впливають на стан здоров'я людини — заняття фізичною культурою, загартовування організму, вживання корисної їжі, чистої води. У дитини сформоване свідоме ставлення до власного здоров'я. Наприкінці п'ятого року життя дитина вже може елементарно розповісти про органи та системи людського організму. Вона починає усвідомлювати, що рівна постава прикрашає людину, забезпечує легке та вправне пересування, що на формування постави позитивно впливають фізичні вправи та заняття. У хлопчиків і дівчаток у цьому віці з'являється інтерес до будови тіла та рухів одне одного. Рухова активність хлопчиків, як правило, вища, ніж у дівчаток, вони віддають перевагу швидкісно-силовим вправам. Проте значних відмінностей у силових показниках хлопчиків і дівчаток у цьому віці ще не спостерігається.

Рухова активність. Істотно зростає потреба дитини в руховій активності, самостійному виконанні фізичних вправ, різних навантажень. Обсяг рухової активності сягає 12–14 тис. умовних кроків, тривалість — понад 4 год., інтенсивність — 48–54 рухів за хвилину. Підвищуються функціональні можливості дитячого організму, зростає витривалість, удосконалюється координація рухів під час бігу, ходьби, лазіння, стрибків. Наприкінці п'ятого року життя рухові дії дитини стають більш циклічними та ритмічними, вона починає швидше бігати. Удосконалюється техніка виконання дитиною стрибків: вона відштовхується двома ногами від опори, енергійно змахує руками, м'яко

приземлюється, утримує рівновагу. Фази різних видів стрибків досить стабільні, утім показники дальності та висоти польоту залишаються ще незначними. Дитина все інтенсивніше оволодіває вміннями кататися на ковзанах, роликах та санчатах, ходити на лижах, гойдатися на гойдалці, їздити на три- та двоколісному велосипеді, плавати, виконувати вправи з м'ячем, скакалкою, кеглями тощо. Наприкінці п'ятого року життя дитина вже може самостійно ініціювати ігри з підгрупою однолітків із використанням різного спортивного та ігрового спорядження.

Гігієнічні та загартовувальні процедури. Зовнішній вигляд починає відігравати для дитини більшу, ніж раніше, роль. Вона уважніше ставиться до охайності зовнішнього вигляду та чистоти свого тіла — стежить за тим, чи добре розчесане (заплетене) волосся, чи не забруднені обличчя та руки. Побачивши непорядок, намагається розчесати волосся гребінцем, щіткою упорядкувати взуття, вимити руки з милом тощо. Якщо починає боліти зуб, вона повідомляє про це батьків, здатна з розумінням поставитися до необхідності відвідати стоматолога. Під час купання дитина досить вправно користується милом, щіткою, мочалкою, непогано орієнтується у місцезнаходженні гігієнічних засобів (рушника, мильниці, дитячого шампуню). Справляння нужди стає, до певної міри, автоматизованим процесом — дошкільник повідомляє про свою потребу дорослого, відвідує туалет, намагається дотримуватися необхідних правил користування ним, користується туалетним папером. Дитина може повідомити дорослому про свої улюблені та нелюбимі продукти харчування та страви. Якщо вона має проблеми з печінкою або шлунком, то починає орієнтуватися у корисних для себе та шкідливих продуктах, уникати споживання останніх. Усвідомлюючи важливість для здоров'я загартовувальних процедур, дитина під наглядом дорослого бігає босоніж, засмагає на сонці, плескається у водоймі, обтирається вологим рушником, знаходиться у провітреному приміщенні в легкому одязі, радіє виконанню різних фізичних вправ.

Безпека організму та рухової активності. Дитина краще, ніж раніше, усвідомлює небезпеки, пов'язані з надмірно інтенсивними та неконтрольованими рухами, силовими діями, спортивними розвагами (катанням на велосипеді без шолома, самокаті, гойдалці тощо). Вона починає передбачати й називати ймовірні ризики, знає елементарні правила безпеки рухової діяльності у приміщенні та за його межами. Проте їй ще складно визначити межу припустимої та доцільної рухової активності. Внаслідок цього вона час від часу вдаряється, травмується.

У таких випадках дитина, якій близько п'яти або п'ять років, усвідомлюючи свою провину, намагається утриматися від плачу, виявляє готовність прийняти першу допомогу батьків, педагога, лікаря. Після наданої їй допомоги вона заспокоюється, починає виправдовуватися, може шукати винних, пояснює, що все трапилося випадково. Спокійна поведінка дорослого, його контроль за руховою діяльністю дитини, доступні роз'яснення та практичне вправління допомагають їй поступово унормувати свою рухову активність (біг, стрибки, лазіння тощо).

Статева ідентифікація та диференціація. Останній період молодшого дошкільного віку знаменний тим, що дитина починає усвідомлювати *постійність* своєї статевої належності, її незмінність незалежно від зачіски, одягу, виду діяльності, уподобань. Вона чіткіше визначає переваги своєї статі, радіє їм, розповідає про них іншим, презентує їх оточенню. Дитина все пильніше вдивляється у зовнішній вигляд та поведінку рідних і незнайомих людей різної статі та віку, починає усвідомлювати деякі особливості статево-рольової поведінки. Вона намагається дотримуватися деяких соціальних стандартів (хлопчики не плачуть, вони фізично вправніші й сильніші; дівчатка, як правило, чутливіші, ніжніші, люблять причепуритися). Формування жіночих та чоловічих статево-рольових функцій відбувається завдяки «кодуванню» батьками певних відмінностей в іменах (Тарас, Сергій чи Вероніка, Аліса), одязі (штани, сорочки — платтячка, спіднички, бантики), у виборі іграшок (лялька, дитячі меблі, посуд — транспорт, будівельні матеріали, конструктор). Якщо батьки не мають жорсткої орієнтації на традиційні статево-рольові стандарти, дитина цього віку почувається вільніше у виборі своїх пріоритетів.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- зміцнювати здоров'я, забезпечувати гармонійний розвиток усіх систем організму дитини;
- збагачувати руховий досвід, орієнтуючись на індивідуальні особливості дитини, забезпечувати перехід від простого нарощування рухових умінь до формування культури рухів, дотримуючись при цьому правил безпечного їх виконання;
- розвивати фізичну вправність, умілість.

Навчальні:

- розширювати уявлення про здоров'я, ознайомлювати з його чинниками, формувати практичні вміння дбати про власне здоров'я;

- збагачувати уявлення про будову людського тіла, особливості функціонування його основних органів і систем;
- навчати визначати показники свого нездоров'я, повідомляти про це дорослого, виконувати поради лікаря;
- формувати уміння правильно виконувати основні рухи (ходьбу, біг, стрибки, кочення, кидання, повзання, лазіння, дотримання рівноваги, танцювальні рухи) та вправи спортивного характеру (катання на санках, велосипеді, ходьба на лижах тощо);
- навчати без нагадування дорослого виконувати елементарні гігієнічні процедури (вмиватися, чистити зуби, справляти нужду, причісуватися, користуватися носовичком та серветкою);
- вправляти в умінні дотримуватися елементарних правил безпеки рухової діяльності (контролювати інтенсивність рухів, прогнозувати можливість виходу зі скрутної ситуації, зважати на людей, що перебувають поряд);
- розширювати уявлення про статево-рольові стандарти поведінки та необхідність урахувувати їх у спілкуванні.

Виховні:

- плекати відчуття радості від свого здорового, вправного, чистого тіла;
- виховувати звичку збалансовувати свою рухову активність з відпочинком;
- формувати позитивне ставлення до гігієнічних та загартовувальних процедур;
- виховувати бажання дотримуватися правил безпеки рухової діяльності у приміщенні та за його межами;
- сприяти проявам ініціативи, конструктивних форм самостійності, елементів творчості;
- формувати почуття поваги до представників протилежної статі.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

На заняттях з фізкультури, під час спортивних ігор педагог розширює знання молодшого дошкільника про своє тіло, надає йому доступну та життєво необхідну інформацію. Через спостереження, бесіди та пояснення він підводить дитину до розуміння того, що для зростання й розвитку організму необхідно дотримуватися певного розпорядку дня, правильно харчуватися, займатися фізичною культурою, загартовуватися,

утримувати власне тіло в чистоті та комфорті. Пояснює, що люди різного віку різняться зовнішністю, статурою, поставою, вагою та зростом, силою, фізичною витривалістю тощо.

Під час ігор, на заняттях, під час прийому їжі педагог привертає увагу дітей до *ознак здоров'я* (бадьоре самопочуття, веселий настрій, хороший апетит, міцний сон, бажання рухатися, відсутність шкідливих звичок). Він доступно розповідає про значення для здоров'я позитивних емоцій, засобів фізичного гарту. Акцентує увагу на тому, що рухова діяльність — супутник здоров'я, а довготривале сидіння перед телевізором, ігри на комп'ютері шкідливо позначаються на здоров'ї, а відтак і на самопочутті. Проводить бесіди, читає художні твори відповідного змісту для збагачення уявлень дитини про негативний вплив на здоров'я переохолодження та перегріву (вживання холодних напоїв, невідповідність одягу погодним умовам). За допомогою показу та пояснень педагог навчає дітей визначати основні ознаки власного нездоров'я (біль, нудота, кволість, підвищена температура), вчасно повідомляти про них дорослого, без капризувань виконувати профілактичні та лікувальні процедури, розуміти їх необхідність.

Педагог створює безпечне фізкультурно-ігрове середовище в приміщенні та на майданчику дошкільного навчального закладу, що уможливорює *оптимальний для віку руховий режим*. Дбає про відповідність віковим особливостям дітей обладнання, меблів, спортивного інвентарю та спорядження, гігієнічним нормам і вимогам — харчування, чистоти, освітлення та аерації приміщення, у якому перебуває дитина. Він здійснює просвітницьку роботу щодо розвитку в дітей м'язової активності, формування умінь правильно й безпечно рухатися на заняттях, під час прогулянки, у повсякденному житті. Розповідає про корисне й шкідливе, безпечне й небезпечне, вправляє в умінні бути обережними та вмілими під час виконання рухів різної складності. Організуючи ігри, моделюючи складні для рухової активності ситуації, практично вправляючи у необхідних діях, він допомагає дитині засвоїти елементарні правила безпечної поведінки в незнайомому середовищі, усвідомити важливість їх дотримання. Педагог створює умови для творчого самовираження молодших дошкільників у різних видах рухової діяльності (виконанні основних рухів, загальнорозвивальних вправ та рухів спортивного характеру). Виявляє до молодшого дошкільника повагу, доброзичливість, справедливість, позитивно оцінює вкладені у м'язову активність вольові зусилля та старанність.

Для зміцнення здоров'я дітей педагог застосовує різні види *загартовування* під пильним контролем медичного персоналу дошкільного навчального закладу. Температуру повітря приміщення підтримують у межах $+19...+20$ °С, під час денного відпочинку — $+18$ °С з організацією повітрообміну. За сприятливих природно-кліматичних умов денний відпочинок влаштовують на відкритих терасах, верандах. Щоденне перебування дітей на свіжому повітрі повинно тривати не менше 4,5–5 год. за будь-якої погоди. За несприятливих погодних умов та в зимовий період прогулянку обов'язково здійснюють, однак її тривалість дещо скорочують (за вказівкою медичного працівника). Проводять локальні та загальні водні процедури — вологе обтирання рук та ніг, обливання ніг, усього тіла в приміщенні та поза ним (лише за письмової згоди батьків та під медичним наглядом). Початкова температура води для локального обтирання чи обливання — $+30$ °С із поступовим зниженням до $+20$ °С. Температуру води знижують на 1 °С кожні один-два дні. Якщо водні процедури не проводять з об'єктивних причин більше трьох днів, необхідно повернутися до початкових температурних показників. Застосовують і обливання ніг, усього тіла водою контрастних температур. Початкова температура води повинна становити $+34...+35$ °С, кінцева — $+20...+26$ °С за температури зовнішнього середовища $+19...+20$ °С. При такому виді загартовування температуру води знижують на 1 °С кожні 4-5 днів. Якщо є відповідні умови, письмова згода батьків і немає медичних протипоказань, в осінньо-зимовий період на свіжому повітрі можна проводити обливання холодною водою всього тіла, а у весняно-літній період — купання дітей у відкритій водоймі (басейні) з дотриманням санітарно-гігієнічних норм та правил, педагогічних та медичних вимог.

Щодня проводять заняття з фізичної культури тривалістю 20–30 хв. Двічі на тиждень — у спортивній залі, двічі — на свіжому повітрі цілодобово, раз на тиждень — як пішохідний перехід. Також організовують щоденну ранкову гімнастику (6–9 хв.), гігієнічну — після денного сну (до 5 хв.). Один-два рази на місяць улаштовують фізкультурні розваги, раз на квартал — день здоров'я. Педагог постійно залучає (але не примушує!) дітей до спільних рухливих ігор, фізичних вправ, привчає гратися дружно, дотримуватися основних правил. Тривалість рухливих ігор, фізичних вправ, забав на кожній прогулянці становить 35–45 хв. Під час учбової діяльності (зображувальної, мовленнєвої, пізнавальної тощо), коли переважає статичне положення тіла, обов'язково проводять фізкультхвилинки, а між малорухливими

заняттями — фізкультпаузи (динамічні перерви). Обов'язково передбачають протягом дня самостійну рухову активність дітей у довільному режимі. Специфіка фізичного виховання полягає у чіткому дозуванні інтенсивності та тривалості рухової діяльності дітей. Вона має бути різноманітною, короткотривалою, з чергуванням вправ високої, середньої та низької інтенсивності. Бо довготривале статичне положення та надмірне м'язове напруження може призвести до негативних наслідків: травмувань, появи плоскостопості, дефектів постави тощо.

Педагог прищеплює та закріплює навички *культурної поведінки* молодшого дошкільника *за столом*, вправляє в умінні правильно сидіти під час приймання їжі, користуватися столовим приладдям (ложкою, виделкою, на п'ятому році життя — ножем), серветкою тощо; їсти, не поспішаючи, охайно, безшумно, ретельно пережовуючи їжу. Стимулює дитину без спонуки вмиватися, чистити зуби, мити руки перед їжею та після справляння нужди, користуватися туалетним папером, вологими серветками, стежити за чистотою власного тіла, усувати забруднення та неохайність у зовнішньому вигляді, за потреби користуватися носовичком, відвертатися та прикривати рота під час кашлю, чхання. Дорослий закріплює усвідомлене ставлення до носовичка, зубної щітки, гребінця, рушника як до особистих речей, які потрібно завжди утримувати в порядку та чистоті. Спонукає охайно користуватися різними предметами, знаряддями, обладнанням, очищати їх та прибирати у відведене місце після використання.

Дорослий звертає увагу дитини на те, що стать людини зазвичай проявляється у зовнішності, поведінці, діяльності, основних соціальних ролях (доньки—сіна, матері—батька, бабусі—дідуся, учениці—учня). Шляхом спостереження за людьми та їхньою діяльністю, демонстрації фільмів та читання художньої літератури відповідного змісту педагог розширює уявлення дитини про статеві особливості сучасної людини, пропонує разом поміркувати над *спільним—відмінним* між дівчатками—хлопчиками, дівчатками—жінками—бабусями, хлопчиками—чоловіками—дідусями; над тим, які характерні жіночі та чоловічі якості найбільше подобаються—не подобаються і чому саме. Доцільно звертати увагу дітей на те, що сьогодні за одягом, прикрасами, довжиною волосся, поведінкою, родом занять розпізнати представника певної статі стає непросто, оскільки уподобання сучасних чоловіків і жінок багато в чому збігаються. Отже, варто орієнтуватися, насамперед, на відмінності статури та визначених суспільством сімейних ролей.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання

Здоров'я та фізичний розвиток. Знає та може назвати основні ознаки здоров'я (не має ознак хворобливого стану, активно рухається, має хороший апетит, спокійно спить); орієнтується в ознаках нездоров'я, може назвати декілька (повільно рухається, уникає навантажень, хоче лягти в ліжко, заплющити очі, усамітнитися, не хоче їсти, погано спить, жаліється на болі), усвідомлює, що про них слід повідомити дорослого; має уявлення про будову свого тіла, його частини (голова, волосся, очі, ніс, вуха, рот, зуби, язик, руки, ноги, живіт, спина, сідниці, статеві органи), основні внутрішні органи (серце, печінка, шлунок) та системи організму (дихальна, кровоносна, травна); знає призначення основних органів чуттів (очей, носа, вух, язика, пальців); усвідомлює, що здорова людина має розвинені завдяки рухам та діям м'язи, вона витривала, не квала.

Рухова активність. Розуміє важливість рухів для здоров'я; розрізняє основні рухи (ходьбу, біг, стрибки, кочення, кидання, повзання, лазіння, утримання рівноваги), загальнорозвивальні (для рук, тулуба, ніг), танцювальні, з шиккування та перешиккування, спортивного характеру (катання на велосипеді та санках, ходьбу на лижах, підготовчі до плавання); з допомогою дорослого може назвати деякі з них.

Гігієнічні та загартовувальні процедури. Усвідомлює, що гігієнічні та загартовувальні процедури корисні для здоров'я; може назвати деякі гігієнічні (вмивання, купання, користування милом та шампунем, чищення зубів, розчісування й упорядкування волосся, користування носовичком, серветкою та туалетним папером, культурне споживання їжі) і загартовувальні (привітрювання приміщення, сон на повітрі, купання, вологе обтирання, ходіння босоніж) дії; розуміється на ознаках спраги та голоду, називає деякі з них (сухо в роті, буркає в животі, вигляд їжі викликає бажання їсти); знає й може перерахувати деякі корисні (фрукти, овочі, каші) та некорисні (цукерки, чіпси, газовані напої) продукти; називає свої улюблені страви.

Безпека організму та рухової активності. Усвідомлює, що через надміру активні та неконтрольовані рухи можна завдати шкоди собі та людям навколо; знає основні правила безпечної рухової діяльності та може назвати деякі (діяти у потрібному темпі, не пришвидшувати надмірно рухів, не брати на себе завеликих навантажень, зупинитись у разі втоми або надмірного серцебиття, стежити за напрямком свого руху, узгоджувати свій рух з рухом інших людей, що перебувають поряд).

Статева ідентифікація та диференціація. Знає і називає свою стать; розрізняє людей навколо за статевою належністю; розуміє, що здебільшого ім'я вказує на статево належність, проте в окремих випадках може бути спільним (Олександр-а, Валентин-а); усвідомлює незмінність своєї статі, незважаючи на зміну одягу, зачіски, занять; знає і називає переваги своєї статі (хлопчик сміливий, самостійний, винахідливий; дівчинка охайна, чепурна, уміла у побутових справах); розуміє існування відмінностей між дітьми та дорослими однієї статі (у зрості, вазі, обсязі грудної клітки, формі тіла, наявності в дорослих волосся на тілі, необхідності чоловікам голитися тощо)

Здоров'я та фізичний розвиток. Турбується про своє здоров'я: виконує фізкультурні вправи, рухається у помірному темпі, помічає ознаки нездужання (свого або однолітків), при поганому самопочутті поводить себе адекватно (не перенапружується, уповільнює рухи, повідомляє про своє нездужання дорослого, сідає на стілець або лягає у ліжку, виконує поради лікаря), помічає ознаки нездоров'я дорослих, споживає корисну їжу, не зловживає шкідливою, дотримується гігієни тіла, загартовується.

Рухова активність. Відповідно до вимог дорослого та своїх можливостей виконує **основні рухи**:

- *ходьба* (ходить з високим підніманням колін, на зовнішній та внутрішній сторонах стопи, на носках, п'ятах, малими та широкими кроками, «змійкою» між предметами, з різним положенням рук, приставним кроком лівим і правим боками, з рухами рук, чергуючи зі стрибками, зі зміною темпу);
- *біг* (наздоганяє; пробігає між лініями, відстань між якими 30 см; бігає у середньому, повільному та швидкому темпах, на носках, високо піднімаючи коліна, широким кроком, у колоні, парами, по колу, «змійкою» між предметами, з ловінням і вивертанням, човниковим бігом);
- *стрибки* (на місці, з просуванням уперед, через лінії, невисокі предмети, на правій, лівій та обох ногах, через мотузок, у довжину з місця, вгору);
- *котіння, кидання* (підкидає невеликий м'яч угору, ловить його обома руками; вдарає м'яч об землю, прокочує між предметами, перекидає через мотузку, кидає обома руками знизу, від грудей, з-за голови, ловить його, кидає в горизонтальну та вертикальну цілі; кидає на дальність м'яч, торбинку з піском, шишки);
- *повзання, лазіння* (в упорі стоячи на колінах та кистях рук підлізає під перешкоди, повзає на гімнастичній лаві, підтягується руками лежачи на животі, пролізає в обруч; по гімнастичній стінці, похилій драбині спускається–піднімається);
- *на рівновагу* (ходить по прямій, звивистій, ребристій дошці, мотузку, по колу, зигзагоподібно; піднімається на куб, лаву, стоїть з розведеними та піднятими угору руками, на одній нозі, з піднятою ногою, повертається в обидва боки; ковзає по крижаній доріжці).

Виконує **вправи**:

- *загальнорозвивальні* для різних груп м'язів (рук і плечового пояса, тулуба, ніг);
- *спортивного характеру* (катання на санках та велосипеді, ходьба на лижах, підготовчі до плавання);
- *танцювальні* (виконує галоп, рухається у парі по колу, виконує рухи відповідно до характеру мелодії, змісту пісні);
- *з шиккування та перешиковування* (шикується в коло разом з невеликою групою дітей, у парі з однолітком у шеренгу; повертається праворуч, ліворуч, кругом).

Здійснює разом з дорослим **піші переходи** (у природному темпі у два етапи по 20–25 хв.).

Уміння	<p><i>Гігієнічні та загартовувальні процедури.</i> Виконуючи гігієнічні дії, керується розумінням їх користі для здоров'я та стану організму; без нагадування дорослого з милом миє брудні руки, спітніле обличчя; акуратно виймає з мильниці мило, кладе його після використання на місце, витирається рушником, вішає його за петлю; справляє нужду, миє після туалету руки; висякає носа, змиває шмарклі під струмом води, на прогулянці використовує носовичок; розчісує після сну волосся, просить дорослого заплести коси (дівчинка); під час купання використовує шампунь, бавиться з водою, просить, щоб вона не була надмірно гарячою чи холодною; відчуваючи спрагу, повідомляє про це дорослого; споживаючи їжу, вказує на її смакові якості, користується серветкою; радіє загартовувальним процедурам: вдихає чисте повітря після провітрювання приміщення, охоче обтирається вологим рушником, бігає босоніж, засмагає під сонцем, просить дорослого не вдягати на неї забагато одягу.</p> <p><i>Безпека організму та рухової активності.</i> Виконуючи фізичні вправи, рухаючись по приміщенню та ділянці дошкільного закладу, намагається співвіднести своє бажання з розміром території, кількістю людей, що на ній перебувають, вимогами дорослого; намагається пришвидшити рухи; починає контролювати виконання фізичних рухів (дивиться на всі боки, щоб не заважати іншим та не вдаритися; сповільнює свій рух, співвідносить свої фізичні можливості з навантаженням, висловлює щодо їх домірності свою думку; зупиняє рух, коли втомилася або нездужає; у разі травмування звертається до дорослого, намагається стримати плач, свідомо сприймає необхідність надання допомоги.</p> <p><i>Статева ідентифікація та диференціація.</i> Орієнтується у своїй поведінці на дотримання соціальних стандартів статево-рольової поведінки (хлопчик захищає дівчинку, поступається місцем, пропускає її попереду себе; дівчинка виявляє турботу про інших, промовляє ласкаві слова, допомагає слабшим та молодшим); доброзичливо ставиться до представників своєї та протилежної статі; визнає за останніми право на свої переваги та чесноти; на малюнку образ дівчинки-жінки зображує у формі трикутника (розширює фігуру донизу), а хлопчика-чоловіка — прямокутника</p>
Базові якості	<p><i>Самостійність.</i> Самостійно проводить гігієнічні процедури — умивається, розчісується, вдягається, реалізовує фізіологічні потреби; бере активну участь у рухливих іграх, іграх-змаганнях з однолітками, ініціює такі ігри; вправно катається на велосипеді, роликах, ходить по обмеженій площині (дошці, лавці), виконує вправи з м'ячем, на утримання рівноваги; упорядковує спортивні та ігрові матеріали після занять з фізичного виховання.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє інтерес до будови свого тіла та однолітків протилежної статі. Ставить дорослим запитання відповідної спрямованості. Елементарно розмірковує, аналізує вплив рухової активності на розвиток організму в цілому, формування витривалості, вправності, гнучкості.</p>

Базові якості	<p><i>Справедливість.</i> Може домовлятися зі старшими та молодшими дітьми про спільну участь у групових іграх-забавах, рухливих іграх; намагається узгодити з ними свої рухи, поступитися місцем у приміщенні та на майданчику; прагне справедливо розподілити ігрове та спортивне спорядження; намагається об'єктивно оцінити спортивні досягнення (власні та інших дітей), визнати свої перемоги й поразки.</p> <p><i>Самовладання.</i> Зосереджується на виконанні фізичних вправ; не гнівається, якщо щось не виходить; прагне стримувати себе та заради позитивного результату вдосконалювати власні уміння.</p> <p><i>Гідність.</i> Докладає зусиль задля досягнення високого спортивного результату, оволодіння певними навичками та вміннями, старанного виконання фізичних вправ, вправності в іграх спортивного характеру, організованості у виконанні гігієнічних процедур; чутлива до оцінних суджень значимих для неї людей.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Відповідально ставиться до виконання фізичних вправ різної складності, участі у спортивних розвагах та іграх, доручень щодо використання спортивного обладнання та інвентарю; старанно виконує гігієнічні та загартовувальні процедури, намагається культурно споживати їжу.</p> <p><i>Креативність.</i> Висуває цікаві ідеї, робить припущення щодо оптимізації рухової діяльності (власної та однолітків), загартовувально-оздоровчих заходів</p>
----------------------	--

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

У молодшому дошкільному віці дитина вперше осягає «значення життя», розширюються її знання про себе та довкілля, суттєво збагачується досвід, вона орієнтується у тому, чого чекати від довкілля та самої себе. У дитини формується власний стиль поведінки та діяльності, здатність виділяти в собі схоже та відмінне від інших, типове та своєрідне. Суттєво підвищується сприйнятливність дитини до зовнішніх впливів, зростає емоційна чутливість до них, здатність до елементарної вибіркової участі у спілкуванні з об'єктами природи, різними предметами та речами, людьми. Виразнішими та різноманітнішими стають зміст та форми прояву нею ціннісного ставлення до людей навколо та самої себе. Вона стає більш самостійною, більше довіряє самооцінці, радо

відгукується на пропозицію дорослого обрати заняття за власним бажанням, намалювати за своїм задумом, виконати доручення по-своєму, оригінально.

Молодший дошкільник диференціює різні переживання і стани оточуючих людей (радість, смуток, гнів, сором, страх тощо), розпізнає їх за виразом обличчя, адекватно на них реагує, має елементарне пояснення кожному з них, вносить відповідно до стану дорослого корективи у власну поведінку, знає, чого від нього можна чекати. Дитині легше, ніж раніше, визначитися та реалізувати особисті інтереси, цілі, плани. Вона приймає нескладні самостійні рішення, віддає комусь (чомусь) перевагу, обгрунтовує своє рішення чи ставлення, опирається примусу. Поведінка стає правилодоцільною, усе більш довільною, організованою, керованою, контрольованою. Дитина добре орієнтується в тому, що таке «добре» і «погано», усвідомлює важливість дотримання правил та узгодження їх зі своїми бажаннями. Вона спокійно може зачекати виконання обіцяного, відстрочити його реалізацію, усвідомлює ймовірні ризики, пов'язані з цим.

Дитина позитивно ставиться до своєї зовнішності, статевої належності, власного імені, прізвища; пишається своїми чеснотами, соромиться вад; виявляє зацікавленість власними думками, почуттями, бажаннями; радіє зробленим відкриттям, відчуває задоволення від своєї кмітливості та практичної спроможності. Привертає увагу дорослого до своєї здатності довести розпочате до кінця, подолати труднощі на шляху до мети. Цінує можливість розпорядитися собою, не сумує, коли усамітниться; здатна цікаво і корисно для себе провести час. Віддає перевагу тим, хто їй приємний, цінує товаришування з цими дітьми, виявляє певну відданість. Прагне діяти самостійно, відмовляється від непотрібної допомоги, хоче бути вправною; домагається справедливості стосовно до себе, відстоює гідність, заявляє про свої права у разі їх ущемлення іншими; виробляє елементарні судження про свої досягнення, якості, вчинки, порівнює їх з іншими; диференціює власні успіхи і невдачі, переживає оцінки дорослих та окремих дітей.

Четвертий рік життя

Уявлення про себе та самоставлення. Ускладнюється уявлення дитини про себе: вона орієнтується у будові власного тіла, усвідомлює свою статеву належність, розрізняє стать людей навколо, хоча припускає її оборотність. Знає, що вона — дитина, розуміє, що у майбутньому

стане дорослою і прагне цього. Вона орієнтується у своїх основних чеснотах і вадах, знає, що їй вдається ліпше, що — гірше, а чого вона зовсім не вміє. Вона розрізняє *зовнішне і внутрішнє*, починає диференціювати свою поведінку, думки, переживання; відкриває для себе, що іноді вони можуть не збігатися (говорить одне, а робить інше). Починає диференціювати *нереальне і реальне*. Порівнює себе з однолітками, знаходить спільне–відмінне між собою і ними. Завдяки оцінкам дорослих та власним успішним–неуспішним діям у неї формується первинний схематичний загальний образ-Я, який засвідчує спрямованість її уявлень — «за» або «проти» себе. Вони визначають її світобачення, очікування щодо себе. З'являються перші запитання про життя, його сенс, смерть.

Емоційний досвід. У дитини наявні усі емоції, які переживають дорослі. Завдяки спостереженням та поясненням рідних і близьких дорослих дитина досить чітко розрізняє різні емоційні стани людей навколо — батьків, значущих дорослих та дітей, орієнтується в тому, коли вони радіють, засмучуються, сердяться. Вона стає більш урівноваженою, дещо стриманішою, проте зазвичай реагує на події досить бурхливо, змінює свій настрій швидко. Вдосконалюється і збагачується емоційний репертуар, який вона застосовує, коли співчуває, жаліє, заспокоює, допомагає іншим. Глибшими стають почуття щодо себе — вона буває задоволеною і незадоволеною собою, розрізняє свій різний настрій, намагається пояснити його причини. Дитина відчуває задоволення від можливості бути собою, сама собі подобається.

Спрямованість особистості. Дитина володіє елементарними уявленнями про довкілля та саму себе. Розширюється коло її інтересів, вона ставить усе більше запитань. З допомогою дорослого вдосконалюються її уміння виділяти *значуще*, поділяти все, з чим стикається в житті, на те, що подобається і не подобається, елементарно пояснювати, чим саме. Дитина починає усвідомлювати, що цінне для неї не обов'язково має таке саме значення для інших, що потреби різних людей відрізняються, можуть бути несхожими. Вона починає ставитися до цього спокійніше. У дитини формується елементарна система ціннісних орієнтацій, яка визначає її прихильне, байдуже або негативне ставлення до людей навколо, вибір товаришів або виду діяльності. З допомогою дорослих вона починає орієнтуватися у своїх основних правах та обов'язках, намагається відстояти перші (самостійність, прихильність, бажання), дотримуватися других. Звернення до дорослого все частіше починається словами: «Я хочу». Дитина усвідомлює, що рідні та близькі дорожать нею, намагається «бути хорошою», приємною, корисною.

Довільна поведінка. Дитина активна, прагне діяти самостійно, проте звертається по допомогу до дорослого не лише в разі потреби, а й заради підтримки на шляху долаття труднощів. Вона починає планувати свої дії, досягати поставлених цілей. Її бажання все ще не збігаються з можливостями. Проте вона все частіше використовує вислів «Я можу», впевнено береться за справу, намагається виконати доручене «як треба», «як вимагає дорослий». Починає диференціювати слова «треба», «можна», «не можна», що слугує основою для саморегуляції. Правила набувають все більшого значення — на них дитина орієнтується, їх намагається дотриматися, крізь їх призму оцінює результат своєї діяльності. Дорослий цікавиться нею як авторитетний експерт і здатен підтримати й визнати її досягнення. Урізноманітнюються види діяльності, особливого значення набуває сюжетно-рольова гра, чималу роль починають відігравати продуктивні види діяльності. Дитина виявляє здатність відмовитися від чогось, відкласти бажання на певний час. Відбувається становлення довільної поведінки. Мовлення перетворюється на складний механізм саморегуляції.

Безпека життєдіяльності. Дитина знайома з деякими небезпечними ситуаціями, в які вона потрапляла раніше вдома, в дошкільному закладі, на вулиці, у незнайомій місцевості. Стикаючись із ними знову, вона пригадує свої переживання, робить спробу впоратися з ними самостійно, однак частіше звертається по допомогу до дорослого. Минулий досвід спричиняє обережнішу поведінку, тривожність, боязнь, бажання покинути невдалі спроби, покликати дорослого. Дитина починає усвідомлювати доцільність дотримання правил безпечної поведінки, має уявлення про ймовірні ризики своїх небезпечних дій. Вона переносить здобуті знання у нові життєві ситуації, тим самим розширюючи свій досвід. Дитина виявляє все більший інтерес до руху транспорту та пішоходів, вказує на знайоме, запитує про невідоме, уточнює, намагається пересвідчитися у правильності своїх знань або їх неточності, апробувати їх. Особливу увагу привертає світлофор та дорожні знаки, що знаходить своє відображення в її ігровій діяльності.

П'ятий рік життя

Уявлення про себе та самоставлення. Зростає обсяг знань та вражень стосовно себе. Розвивається здатність переносити досвід з однієї ситуації на іншу, порівнювати себе з іншими, зокрема дорослими, розвивається уміння узагальнювати. Уявлення дитини про себе, свої можливості, способи дій, поведінку набуває певної широти і стійкості,

вербалізується. Її самоопис егоцентричний, точка зору поки що абсолютна, мислення суб'єктивне. З'являються перші уявлення про свої якості. Дитина орієнтується в тому, чого можна чекати від світу та самої себе. Більш визначеною стає самооцінка, дитина цього віку виявляє здатність не погоджуватися з негативними судженням про себе, намагається відстояти власну гідність. Вона осмислює життєві враження, виходячи з уявлення про себе, з власної самооцінки: Я-концепція слугує внутрішнім фільтром, крізь який сприймаються враження від довкілля. Позитивна самооцінка допомагає дитині налаштуватися на успіх, негативна — на очікування низьких результатів. Я-концепція набуває все більшого значення в організації та регуляції поведінки і діяльності. Дитина знає свої основні обов'язки, деякі з них називає, починає усвідомлювати існування прав. Орієнтується у своєму минулому, теперішньому, майбутньому.

Емоційний досвід. Дитина орієнтується у приємному–неприємному, настроях рідних людей, відповідній міміці, уміє пов'язувати емоційний стан (власний та інших людей) з конкретними причинами, нескладними, доступними її досвіду життєвими подіями. Відкрито виражає свої емоції і почуття, іноді вихлюпує їх назовні, починає побоюватися їх наслідків. Зростає стійкість емоцій. Розвиваються й ускладнюються переживання задоволення (радість, любові, щастя, гордості) і незадоволення (страху, тривоги, ревності). Визначальними, домінуючими є емоції *радість* (оптимізм, азарт, інтерес, подив) і *страху* (гнів, тривога, відраза, огида, горе). Емоції страху і подиву вона пізнає за мімікою, радість і смутку — за виразом очей та інтонацією голосу, гніву — за загальною поведінкою. Дитина віддає емоційну перевагу тому з батьків, хто має протилежну їй стать, зміни її настрою часто слугують засобом привернення до себе уваги. Інтенсивно розвиваються почуття любові, співчуття. Деякі діти починають відчувати самотність, побоюються її, сприймають як небезпеку, ображаються, часто плачуть, заглиблюються у свої переживання.

Спрямованість особистості. Судження про власну цінність, значущість для батьків, педагогів, товаришів стають більш зваженими, свідомими, розгорнутими, доказовими. У самооцінці відображаються самоповага, позитивне ставлення до себе, визнання своїх чеснот, досвід успішних досягнень. Інтерес усе частіше мотивує ініціативу, довільну поведінку. Дитина робить спроби самостійно проаналізувати ситуацію, замислюється над причинами нереалізованості своїх бажань (чому тато сердився, чому мама відмовила від солодоців), співвідносить свої

бажання з можливостями та вимогами дорослого, намагається узгодити «хочу» і «треба». Все більшого значення для неї набуває *безпека* середовища, затишок, комфорт, власний простір «Я». Дитина усвідомлює, називає словами, що саме для неї більш, а що менш значуще в житті, чого вона прагне найбільше і чому, висловлює елементарні судження щодо сенсу життя (власного та інших людей), запитує про народження і смерть.

Довільна поведінка. Дитина поводить себе дедалі самостійніше, почуватися впевненіше, довіряє своїм можливостям, покладається на самооцінку, намагається досягти успіху, самовизначитися з вибором, виявляє певну міру сміливості. Розуміє, що деякі її самостійні дії можуть становити загрозу, бути ризикованими, небезпечними. Усвідомлює, що захист і допомогу слід шукати у дорослого. Починає розуміти, що досягнення є результатом докладання нею власних сил, усвідомлювати свої дії та їх наслідки для себе самої та людей навколо. Удосконалюється уміння поводитися довільно, докладати зусиль для долання труднощів, досягнення мети, утримання від агресії. Поведінка стає більш організованою, конструктивною, продуктивною, орієнтованою на правила. Мовлення все більше відіграє регулятивну функцію, слова дорослого слугують закликом до дії. Освоюючи життєвий простір, дитина навчається розв'язувати проблеми шляхом спроб і помилок, експериментування, планування способів дій. Вона відтворює дії дорослих, урізноманітнює у грі їхні соціальні ролі та репертуар, контролює дотримання відповідних правил.

Безпека життєдіяльності. На кінець молодшого дошкільного віку дитина володіє особистим досвідом виходу з допомогою дорослого із скрутних та небезпечних ситуацій на дорозі, на прогулянці, у спілкуванні з іншими дітьми, під час зустрічі з невідомими тваринами та рослинами. Вона поводить себе обережніше, ніж раніше: стикаючись з незнайомим, кличе на допомогу дорослого, ставить йому чимало запитань, намагається експериментувати, демонструє безпечну поведінку, пояснює як і чому можна–не можна вчиняти. З допомогою батьків та педагогів вона засвоює поняття, пов'язані з безпекою руху, поведінкою пішохода, поведінням у транспорті, перебуванням у громадських місцях та на відпочинку з батьками. Оскільки правило посідає в житті дитини п'ятого року життя важливе місце, вона апробує різні способи розв'язання утруднень і проблем, вдається до допомоги та пояснень дорослих, радіє знаходженню оптимального рішення, намагається перенести засвоєні правила у нові ситуації.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- формувати цілісну, життєрадісну, адекватну Я-концепцію;
- збагачувати емоційний досвід, розвивати сприйнятливність до життєвих вражень, чутливість до них;
- формувати оптимістичне світобачення, позитивне самопочуття;
- закладати основи ціннісного ставлення до довкілля та самої себе;
- формувати обережне ставлення до невідомого в природному, предметному та соціальному довіллі.

Навчальні:

- збагачувати знання про себе — зовнішність, уміння, чесноти і вади; вчити більш-менш об'єктивно оцінювати свої досягнення;
- навчати диференціювати власні емоції, різні емоційні стани людей з близького оточення, адекватно реагувати на них;
- розширювати кругозір; формувати первинну систему ціннісних орієнтацій, учити обирати, приймати нескладні рішення, віддавати чомусь перевагу;
- вправляти в умінні діяти самостійно, звертатися по допомогу в разі об'єктивної необхідності, досягати кінцевої мети;
- формувати вміння у соціально прийнятний спосіб самовиразитися, підтримувати і захищати себе;
- розширювати знання про безпечну і небезпечну поведінку в природному, предметному та соціальному довіллі; навчати дотримуватися елементарних правил безпеки.

Виховні:

- виховувати позитивне ставлення до себе;
- формувати емоційну чутливість, здатність відгукуватися на потреби інших, запобігати душевній глухоті;
- виховувати оптимістичне ставлення до труднощів, плекати прагнення досягати успіху, доводити розпочату справу до кінця.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Використовуючи різноманітні життєві ситуації, педагог *розширює уявлення дитини про себе*: пропонує поспостерігати за собою, зосередитися на своїх почуттях і думках (заплющити очі, зайняти зручну позу, побути у тиші), порівняти себе з однолітками своєї та протилежної статі, знайти спільне-схоже-відмінне, визначити сильні і слабкі сторони, поміркувати над тим, чим вона подобається й не подобається людям

і як стати приємнішою. Дорослий всіляко підтримує прагнення дитини висловити власне судження, обґрунтувати свою думку щодо себе, відстояти правоту в соціально прийнятний спосіб. Час від часу пропонує дитині самій оцінити власний вчинок, результат діяльності, поведінку у спілкуванні з товаришами, після чого надає можливість висловитися іншим. Завдяки співставленню *самооцінки* з оцінками інших судження дитини про себе стають більш критичними, об'єктивними.

Ураховуючи, що дитина надзвичайно чутлива до немовних сигналів, педагог посилює увагу до виразу своїх очей, міміки, інтонації голосу під час звернень до неї. З огляду на чутливість дитини цього віку до сприймання смішного, дорослий розвиває в неї *почуття гумору*, використовуючи для цього життєві та штучно створені ситуації. Оскільки дитина досить часто виявляє нетерплячість, перебільшує свої страхи, педагог наочно демонструє їх негативну роль, навчає звільнитися від небажаних переживань. Він навчає дитину елементарних форм вербалізації власних переживань, опису свого настрою, стану; разом з нею аналізує чинники, що їх викликають, пропонує передати свій настрій у малюнку з використанням різних ліній і кольорів. Дорослий розширює знання дитини про основні емоції та почуття; навчає елементарного *аналізу та інтерпретації* основних емоційних станів, пов'язувати певну міміку з приємними та неприємними життєвими подіями. Вправляє дитину в умінні *адекватно* реагувати на різні життєві прояви, зрозуміло для інших *виявляти* свої переживання, *вербалізувати* їх, *передавати* мімікою, жестами, інтонацією, кольором, формою, лінією, мелодією; *утриматися* від гніву та роздратування тощо.

Дорослий розповідає, читає відповідні книжки, ілюструє прикладами з життя важливість уміння *цінувати* себе та все, що нас оточує. За допомогою бесід, ігор, вправ, творчих завдань він вправляє дитину в умінні *визначати, ранжувати, обґрунтовувати* значення для себе людей, предметів, природних об'єктів, власних чеснот. Він допомагає розширити, поглибити та систематизувати елементарні уявлення дитини про те, яке *значення має вона сама* для людей навколо — батьків, знайомих, вихователів, товаришів, тварин тощо. Дорослий окультурює дитячі бажання, прагне збалансувати природні та культурні потреби (бути чуйною, правдивою, совісною). Він заохочує дитину прагнути не лише матеріального статку (іграшок, красивого одягу, смачної та різноманітної їжі, солодощів, можливості мандрувати світом), а й зорієнтовує її на добро, правду і красу поведінки. Дорослий започатковує розмову з дитиною про те, що не все в житті можна купити (здоров'я, щастя, друзів,

заняття за здібностями), застосовує для цього різноманітні вправи (наприклад, «можна» – «не можна» купити). Він не уникає відповідей на філософські запитання дитини, зокрема стосовно смислу життя, народження, смерті; задовольняє її природний інтерес у доступній формі та на зрозумілому дитині життєвому матеріалі. Дорослий допомагає дитині визначити свої найближчі цілі, скласти елементарні плани, визначитися з намірами, реалізувати їх.

Педагог з'ясовує, у кого з дітей переважає прагнення досягати успіху, а хто з них завжди намагається уникнути невдачі, не ризикувати, не програвати, задовольняється виконанням знайомого і простого завдання. З останньою категорією дітей педагог працює диференційовано, докладає зусиль для переорієнтації їхньої установки та поведінки, формує впевненість у собі. Він розширює простір свободи дитини, заохочує, підтримує, надає можливість діяти самостійно, без потреби не втручається в діяльність, радіє її досягненням. Педагог плекає в дитині свідоме ставлення до правил поведінки, заохочує прагнення досягти успіху, навчає співвідносити зовнішні вимоги зі своїми бажаннями. Пояснює дитині, що всі люди для досягнення мети докладають чималих зусиль, перетворює процес долання дитиною труднощів на *спеціальну виховну і навчальну задачу*. Він висловлює довіру її можливостям, пропонує пригадати схоже завдання, радить опанувати себе, зрозуміти причину труднощів. Дорослий адресує дитині зрозумілі, логічні, послідовні інструкції; висловлює судження щодо певного вчинку, результату діяльності, поведінки у конкретній ситуації, а не особистості дитини в цілому. Він збалансовує її зайнятість за власним бажанням з організованими і регламентованими у часі заняттями.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Уявлення про себе та самоставлення.</i> Знає свої основні чесноти і вади, може схарактеризувати сильні і слабкі сторони; орієнтується у тому, чим подобається–не подобається людям навколо; усвідомлює, що важливо бути приємною для інших, відкритою для контактів; знає, чим схожа–не схожа на інших; знає про незворотність своєї статі, має уявлення про вимоги до хлопчика та дівчинки.</p> <p><i>Емоційний досвід.</i> Розрізняє всі основні емоції, орієнтується у станах і настроях дорослих і однолітків; описує словами причини хорошого і поганого настрою; аналізує, інтерпретує, вербалізує власні переживання, настрої, стани, пояснює їх причини; пов'язує певні переживання людини з особливостями її міміки, жестів та з радісними й сумними подіями життя.</p>
---------------	--

Знання	<p><i>Спрямованість особистості.</i> Розуміє і може сказати, що їй подобається більше, а що менше і чому; має свої пріоритети і переваги в діяльності та спілкуванні, певне коло інтересів; усвідомлює свою цінність для рідних, близьких, товаришів; може назвати найбільш значущих для себе людей; орієнтується у своїх «хороших» і «поганих» бажаннях, своїх основних правах та обов'язках; має елементарне уявлення про те, для чого живуть люди, вона сама.</p> <p><i>Довільна поведінка.</i> Знає, що самостійність — важлива риса характеру людини, необхідна для досягнення поставленої мети; орієнтується у своїх сильних і слабких якостях, які допомагають та заважають їй довести розпочату справу до кінця; усвідомлює важливість правил та їх дотримання; знає, що труднощів зазнають дорослі і діти, що їх доводиться долати; знає, що не слід боятися помилитися; має уявлення, що для досягнення мети слід бути уважною, організованою, дисциплінованою.</p> <p><i>Безпека життєдіяльності.</i> Володіє поняттями «дорожній рух», «учасники руху», «правила безпечного руху», «дорога», «світлофор», «тротуар», «перехід», «зупинка транспорту»; знає основні правила поведінки пасажирів у транспорті (тримати за руку дорослого, не стояти біля дверей, не говорити голосно, дякувати за пропозицію сісти) та безпечної поведінки пішохода на дорозі (переходити на зелене світло по спеціальному переходу — наземному чи підземному, тримати дорослого за руку); має уявлення про деякі дорожні знаки («Обережно, діти!»); знає, як поводитися зі сторонніми людьми (бути стриманою, тримати дистанцію, не говорити багато, культурно відмовлятися від солодощів та інших пропозицій), під час суперечки з однолітками (утримуватися від демонстрації сили, утисків, образ, агресивних дій), у громадських місцях (не штовхатися, культурно звертатися, дякувати за послугу)</p>
Уміння	<p><i>Уявлення про себе та самоставлення.</i> Ставиться до себе з інтересом, час від часу зосереджується на своїх переживаннях і думках, спостерігає за собою, аналізує отриману інформацію; порівнює себе з дорослими та представниками протилежної статі, намагається дотримуватися відповідної рольової поведінки; відстоює точку зору, коли впевнена у своїй правоті; довіряє своїй самооцінці, зіставляє її з оцінками інших; Я-концепція набуває певної стабільності, починає орієнтувати поведінку.</p> <p><i>Емоційний досвід.</i> Переважає життєрадісне, оптимістичне самопочуття; дитина виявляє чутливість до міміки, жестів, інтонації голосу, змісту слів, життєвих вражень; передає широку гаму людських почуттів; адекватно реагує на прояви емоцій іншими, за допомогою різноманітного репертуару виражає свої емоції; регулює свій емоційний стан, утримується від прояву назовні своїх переживань; проявляє почуття гумору; намагається бути суголосною людському оточенню.</p>

Уміння	<p><i>Спрямованість особистості.</i> За власним бажанням обирає ігри, заняття, партнерів; приймає власні елементарні рішення, виявляє готовність відповісти за них перед іншими; цінує рідних, близьких, товаришів; прагне досягти успіху, докладає для цього зусиль; намагається узгодити «хочу», «можу» і «треба»; орієнтується не лише на зовнішню вимогу і контроль дорослого, а й на совість як внутрішню етичну інстанцію.</p> <p><i>Довільна поведінка.</i> Прагне обходитися власними силами, уникає прямих підказок і показу способу дій, пишається своєю спроможністю; свідомо дотримується необхідних правил поведінки і діяльності; виробляє прогностичну оцінку майбутнього результату, усвідомлює власні дії та їх наслідки; доводить розпочату справу до кінця, не кидає її на півдорозі; з оптимізмом ставиться до невдач та незручних ситуацій; прагне визнання дорослим її зусиль і результатів.</p> <p><i>Безпека життєдіяльності.</i> Намагається дотримуватися основних правил поведінки на вулиці, у транспорті, громадських місцях; контролює їх дотримання іншими людьми; вказує на небезпечні порушення цих правил людьми навколо; утримується від агресивної поведінки та небезпечних дій під час суперечки з однолітками; очікує від дорослих схвалення належної поведінки</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливість.</i> Відкрита життєвим враженням; безпосередня та щира в реагуванні на ситуації, вчинки, результати діяльності, стани людей; чутко вловлює емоційно-сміслову наповнення подій; проникається настроєм інших, чуйна у реагуванні; гнучка у поведінці, досить легко адаптується до нових умов.</p> <p><i>Самостійність.</i> Діє незалежно від допомоги дорослого у знайомих ситуаціях та улюблених видах діяльності; може визначити мету, шляхом спроб і помилок дібрати адекватні засоби її досягнення; звертається по допомогу лише у разі активної об'єктивної необхідності; більш-менш об'єктивно оцінює результат та свій внесок у нього; самовизначається із заняттями і партнерами по діяльності; час від часу приймає нескладні самостійні рішення; на власний розсуд може організовувати свій особистий час.</p> <p><i>Працелюбність.</i> Ініціює готовність допомогти дорослим; охоче займається елементарною господарсько-побутовою працею; обслуговує себе сама; протягом певного часу займається не лише цікавою, а й соціально корисною працею; з допомогою дорослого долає труднощі на шляху до мети, доводить розпочате до кінця; орієнтується на високий стандарт якості кінцевого продукту праці.</p> <p><i>Справедливість.</i> Намагається дотримуватися правил; прагне поводитися правдиво, чесно; може виявити безсторонність у розподілі іграшок, ролей, матеріалів для занять; виявляє вдячність за підтримку та допомогу; робить спроби позбутися проявів егоїзму.</p>

Базові якості	<p><i>Гідність.</i> Прагне зберегти високу думку про себе, образ «Я — хороша»; чутлива до схвальних та негативних оцінок дорослого, домагається визнання ним її чеснот; не погоджується з несправедливістю, приниженням, образою; може обґрунтувати свою незгоду, відстояти правоту; намагається виконувати обіцяне; докладає зусиль для досягнення успіху, пишається досягненнями.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Починає усвідомлювати, що за свої слова та дії слід відповідати перед іншими; намагається дотримуватися своїх основних обов'язків (елементарно себе обслуговувати, ходити до дошкільного закладу, поводитися культурно); має елементарні уявлення про свої основні права (на самостійність, відпочинок, підтримку дорослого); утримується від бажання «качати права»; розуміє вплив своїх дій на інших; здатна визнати свою помилку.</p> <p><i>Самовладання.</i> У складній ситуації намагається не впасти у відчай, не розплакатися, виявляє елементарну витримку; намагається мобілізуватися на долавання труднощів, не розгубитися; погоджується відкласти задоволення бажаного на певний строк; намагається утриматися від негативних емоцій, образливих слів, проявів агресії.</p> <p><i>Креативність.</i> Проявляє інтерес до нового, незнайомого; знаходить нове у знайомому, знайоме у новому; робить спроби відійти від шаблону, вносить у виконання завдання елементи новизни, варіює, робить по-своєму; проявляє самодіяльність, елементи творчості у різних видах діяльності</p>
----------------------	--

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА В СОЦІУМІ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Дитина стає більш самостійною, ніж раніше, проявляє ініціативу в спілкуванні з дорослими та однолітками. Розширюється коло її спілкування, посилюється інтерес до суспільного життя. У дитини з'являються нові права й елементарні обов'язки, насамперед у стосунках із членами родини. Через спілкування з людьми навколо молодший дошкільник з'ясовує для себе коло соціально прийнятних форм і норм поведінки, прагне вчиняти «як треба», «як вимагають», домагається визнання значущими дорослими власних чеснот і досягнень. Він орієнтується в міжособистісних стосунках, усвідомлює ставлення до себе інших, намагається стримуватися, співчувати, співпереживати, встановлювати партнерські стосунки, виявляти почуття симпатії, прихильності або ж антипатії, байдужості.

З'являються обов'язки та соціальні очікування й стосовно однолітків, дитячого товариства, яке стає для дитини більш значущим та привабливим. Вона здатна свідомо співвіднести власну поведінку з поведінкою однолітків та оцінити її, узгодити з ними свої дії, входить у відносно стійкі ігрові об'єднання, виявляти моральні почуття, пропонувати свою допомогу, участь. Для неї досить значимою стає оцінка дитячого колективу. Формуються комунікативні навички, елементи мовленнєвого етикету: звертання до однолітків на ім'я, комунікації з певного приводу, вітання при зустрічі, прощання тощо.

Дорослий ще продовжує бути для молодшого дошкільника основним джерелом інформування про правила співжиття, особливості поведінки з різними за віком людьми (старшими, молодшими, ровесниками), причинно-наслідкові зв'язки між проявами моральної активності та ставленням оточуючих. Роль дорослого залишається значущою в збереженні емоційної стабільності дитини, в пізнанні навколишньої дійсності, оволодінні новими видами діяльності. З допомогою дорослого дитина усвідомлює коло своїх елементарних обов'язків,

знайомиться зі своїми правами, починає їх відстоювати у стосунках з людьми навколо. Також дізнається про свою країну та людей, які в ній проживають, державну символіку, національні традиції та свята, основні види людської праці, професії батьків.

Четвертий рік життя

Сім'я, родина. Дитина, як і раніше, потребує любові, уваги, доброзичливого спілкування з нею рідних людей. Розвивається потреба у довірливому ставленні до батьків, здатність відчувати їхній емоційний стан (радісний, засмучений, спокійний, роздратований), спроможність розуміти причини його зміни. Молодший дошкільник усе частіше спілкується з матір'ю, батьком на пізнавальні теми, ставить запитання про своїх родичів, з якими бачиться рідко. Поки що, як правило, таке спілкування уплетене у спільну з дорослими ігрову або предметно-практичну діяльність. Дитина ставить багатьох запитань, зокрема спрямованих на підтримку спілкування з дорослим, уточнення різних аспектів сімейного життя. Якщо запитання залишаються без відповіді, якщо дитина не задовольняє своєї потреби у спілкуванні з авторитетними для неї дорослими, між ними може виникнути емоційна відчуженість, яка засвідчується замкненістю, тривожністю або агресивністю. Молодший дошкільник демонструє дорослому своє розуміння причинно-наслідкових зв'язків у соціальних відносинах. Він поступово оволодіває вмінням аналізувати, чого від нього очікують різні члени родини, намагається відповідати цим очікуванням.

Інші люди. Розширюється коло спілкування, дитина четвертого року життя контактує не лише з членами своєї родини, а й із сусідами, працівниками дошкільного закладу, різними фахівцями. Особливу увагу дитини привертає діяльність людей різних професій (водія, продавець, електрик, будівельник тощо), вона протягом тривалого часу спостерігає за їх діями, способами використання різних матеріалів і знарядь, результативністю майстра. На четвертому році життя дитина вже має певний досвід взаємодії з людьми різного віку, статевої належності, соціального статусу. Завдяки цьому досвіду вона досить швидко адаптується до нових умов життя та відмінних від звичних вимог дорослих, починає виділяти в довкіллі головне і другорядне, приємне-неприємне, безпечне-небезпечне. Хоча дитина впевненіше, ніж раніше, поводить серед незнайомих людей, проте рідні та знайомі дорослі залишаються найавторитетнішими для неї. До їхньої думки дитина прислухається, їхня оцінка сприймається як незаперечна, їхнього схвалення

вона домагається. Дитина починає диференціювати різні моделі поведінки у присутності рідних та чужих людей, намагається поводитися адекватно ситуації.

Дитяче товариство. Одноліток поки що залишається для дитини четвертого року життя насамперед учасником практичної діяльності (разом грають, будують, малюють). Дитина звертається до однолітка з елементарними пропозиціями, проханнями, оцінними судженнями. Починає чітко проявлятися її вибіркове ставлення до однолітків — дитина може негативно зреагувати на докучливість когось із дітей, позитивно — на кмітливість та привітність іншого. Порівнюючи себе з однолітками, дитина уточнює уявлення про свої можливості, намагається наслідувати тих, кого вважає вправнішим, умілішим за себе. Вдосконалюється здатність дитини діяти за моральними правилами — вона контролює, щоб усі, хто поруч з нею, дотримувалися їх, поводитися культурно (зверталися привітно, вибачалися, відповідали на запитання, прислухалися до її пропозицій, утримувалися від образи та агресивних дій).

Об'єднання людей. Із зростанням інтересу до широкого кола людей, дитина частіше запитує дорослих про особливості культури та способу життя тих, хто проживає у різних місцях України, за її межами, в інших країнах світу. Вона охоче слухає розповіді дорослих, вдивляється в екран телевізора, де бачить людей іншого зовнішнього вигляду, з відмінним устроєм житла, які говорять незнайомою мовою, відкриває для себе несхожі на рідні краєвиди. Дитина порівнює українців з людьми інших національностей, знаходить спільне-відмінне, потребує уточнень і пояснень незрозумілого. Вона знає, що живе в Україні, впізнає український прапор, володіє основами рідної мови.

П'ятий рік життя

Сім'я, родина. Дитина знає, що завдяки батькам вона народилася на світ, росте здоровою та щасливою. Шанує матір і батька, намагається по можливості їм допомогти, виявляє турботу, бере до уваги їхнє самопочуття, настрій, зайнятість, співчуває їм. Може зачекати, поки хтось із них звільниться, радіє спільній з батьками діяльності, можливості допомогти їм доглянути молодшого братика (сестричку), допомогти по господарству. Знає, чим цікаві для неї та інших людей бабуся та дідусь, охоче з ними спілкується, лагідно ставиться до них, турбується про них, виказує повагу. Підтримує щирі стосунки зі старшим братом (сестрою), наслідує їх, намагається утриматися від ревнощів,

надмірної змагальності. Охоче виконує певні обов'язки по дому. Виникає і розвивається нова форма спілкування з батьками на пізнавальні, філософські теми. В кінці п'ятого року життя воно набуває форми «теоретичного» спілкування, бесід на теми, безпосередньо не пов'язані з конкретною спільною з рідними дорослими діяльністю. Дитина бере активну участь у родинних святах, намагається кожному на день народження зробити подарунок власноруч. Цікавиться своїм родоводом, запитує про родичів по лінії матері й батька, радіє з того, що родина численна, запитує про тих, кого не бачила, але про кого багато говорять удома.

Інші люди. Посилюється інтерес дитини до людського довкілля, до незнайомих людей: вона пильно вдивляється у вирази облич перехожих, зачіски, яскраве або незвичне вбрання, аксесуари, спецодяг. Її увагу все більше привертає діяльність, поведінка, вчинки, взаємини рідних, знайомих, чужих дорослих; їх ставлення до молодших та старших за себе. Дитина п'ятого року життя порівнює отримані враження між собою, завдяки чому уточнюються, конкретизуються її уявлення про людей різного віку, статі, спорідненості, роду занять. Вона засвоює та намагається дотримуватися правил поведінки у спілкуванні з дорослими, однолітками, молодшими за себе дітьми. Починає краще орієнтуватися та почуватися серед незнайомих людей, знаходить у них спільне-відмінне зі своїми батьками та родичами, цікаве для себе, привабливе чи, навпаки, неприємне. Вдосконалюються комунікативні вміння дитини — вона вітається, прощається, звертається до педагога на ім'я та по батькові. П'ятирічна дитина орієнтується в основних моральних правилах і нормах поведінки за межами свого житла — у транспорті, магазині, поліклініці, на вулиці; намагається їх дотримуватися, очікує від дорослих схвалення за це. Вона добре розпізнає стан і настрої людей, пов'язує з ним певні очікування, вносить корективи у свою поведінку.

Дитяче товариство. Різко зростає потреба молодшого дошкільника у спілкуванні з однолітками. На основі спільних ігор виникають дитячі угруповання — діти об'єднуються між собою за інтересами, прихильністю, бажанням обмінятися враженнями. На п'ятому році життя дитина усвідомлює, яке місце вона посідає в групі однолітків, намагається продемонструвати значущим одноліткам свої здібності та уміння. Усвідомлення свого високого статусу, його схожості з власними очікуваннями та домаганнями супроводжується позитивними переживаннями, почуттям задоволення; низького — засмученістю, ніяковістю, амбівалентними формами реагування (невпевненою й водночас агресивною поведінкою).

Дитина вже може оцінити вчинок (власний та інших людей) з погляду його наслідків для фізичного та емоційного стану однолітка. Виразніше проявляються статево-рольові моделі поведінки, діти віддають перевагу одностатевим угрупованням, запрошують до гри особу протилежної статі лише за об'єктивної необхідності (якщо сюжет це передбачає). Удосконалюються комунікативні вміння, здатність дитини встановити контакт, з урахуванням можливостей кожного розподілити ролі, узгодити різні точки зору, домовитися між собою про способи дій тощо. Проте ще подекуди дається взнаки центрація кожного на собі, прагнення наполягти на своєму. За підтримки дорослого поступово формується механізм децентрації, дитина оволодіває вмінням поставити себе на місце іншої людини. У неї з'являються друзі, вона дорожить своєю приналежністю до певного дитячого угруповання.

Об'єднання людей. Дитина усвідомлює, що люди, які проживають на одній території, є народом певної держави. З допомогою дорослих розширюються її уявлення про різні країни планети Земля. Вона цікавиться їх назвою, місцезнаходженням, особливостями способу життя людей, мовою, устроєм житла, родом занять. Запитує дорослих, чим різні люди схожі та відмінні між собою, спирається на свій досвід. Охоче слухає оповідання, дивиться фільми про мандрівки людей різними країнами світу. Знає казки різних народів світу, може назвати, які подобаються найбільше і чому; мріє разом з батьками відвідати красиві місця планети, дізнатися те, як там живуть люди; відображає свої фантазії у малюнках. Вона знає, що живе в Україні, належить до українського народу, володіє основами української мови, має уявлення про державні символи, цікавиться відомими у світі українцями, пишається ними.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати потребу в спілкуванні з приємними людьми, здатність порозумітися, у мирний спосіб розв'язати конфлікт з тими, хто не подобається;
- формувати соціальні вміння та почуття, здатність цінувати рідних людей, педагогів дошкільного закладу, своїх товаришів, себе саму;
- розвивати самостійність та творчість у спільних з іншими дітьми видах діяльності;
- формувати вміння обирати, віддавати чомусь (комусь) перевагу, культурно відмовляти у прихильності.

Навчальні:

- збагачувати уявлення про сім'ю, родину, інших людей, дитяче товариство, різні об'єднання (групу дошкільного закладу, його колектив працівників, клас школи, робітників одного виробництва, народ країни);
- вправляти в умінні диференціювати людей за ознаками віку (немовля, дошкільник, школяр, юнак, дорослий, літня людина);
- навчати способів установалення контактів, узгодження дій, об'єднання зусиль, укладання елементарних домовленостей;
- формувати вміння об'єднуватися в угруповання за інтересами та симпатіями;
- навчати дотримуватися правил співжиття в дитячому товаристві, зважати на думку та інтереси однолітків;
- збагачувати знання про Україну як Батьківщину, український народ, культуру, традиції, деякі державні символи (прапор, герб);
- формувати елементарні уявлення про найближче й дальнє людське довкілля, про існування різних країн, народів;
- навчати працювати в команді, узгоджувати власні інтереси з колективними.

Виховні:

- виховувати довірливе ставлення до рідних, педагогів, товаришів;
- формувати доброзичливість, культуру поведінки у стосунках з людьми різної спорідненості, віку, статі, професії;
- формувати обережність у контактуванні з незнайомими людьми, прищеплювати звичку тримати з ними певну дистанцію, поводитися стримано;
- прищеплювати навички соціально схвалюваного та прийнятого самовираження у контактах з однолітками;
- виховувати поважне ставлення до літніх людей, турботливе — до молодших за себе;
- плекати вміння товаришувати, радіти спілкуванню з друзями, відчувати вдячність за їхню допомогу та підтримку.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Педагог створює сприятливі умови для формування у молодших дошкільників *моральної свідомості* (знань про моральні норми, моральні почуття, совість як внутрішню етичну інстанцію) та *морального ставлення* (встановлення ділових, особистих взаємин з доросли-

ми та дітьми, вироблення оцінних суджень про власні вчинки й дії та вчинки й дії інших), *моральної діяльності* (дотримання моральних норм, ініціювання допомоги й підтримки іншим, безкорисливі дії, вияв співчуття, співраді, толерантності).

Оскільки для молодшого дошкільника сім'я є першим соціальним інститутом, а батьки залишаються найважливішими для нього людьми, педагог плаче цю прихильність щодня, в жодному разі не руйнує її, знаходить позитивні сторони та чесноти навіть складної сім'ї. Проводить з дітьми тематичні бесіди, заняття з малювання, що дають дітям змогу у художніх образах передати характер взаємин у родині, інтереси, спосіб життя всіх її членів. Може, наприклад, запропонувати батькам разом з дитиною оформити вдома і принести на певний час у дошкільний заклад альбом сімейних фотографій, прокоментувати їх. Це сприяє зближенню педагога, батьків та дітей, надає взаєминам більшої довіри й ширості.

Дорослий урізноманітнює методи та прийоми формування в дитини інтересу до людського оточення. Плаче у неї вміння бути привітною, щирою, приємною для інших, готовою зважати на їхні бажання, прагнення, самопочуття. Вправляє дитину в умінні по-різному поводитися з рідними і близькими (довірко, щиро, відкрито) та з чужими людьми (стримано, обережно), допомагає виробленню елементарного відчуття межі соціально прийнятної та припустимої поведінки. Тут стають у пригоді рольові ігри, ігри-драматизації тощо. Завдяки участі в них діти вправляються в умінні поважно ставитися до дорослого, його звертань, вітатися, прощатися, вибачатися, звертатися на ім'я та по батькові, ввічливо, чітко висловлювати свої прохання, бути вдячними за надану допомогу, увагу.

Оскільки молодший дошкільний вік важливий для закладання основ дитячої дружби, педагог присвячує цьому питанню бесіди, пропонує дітям поспостерігати за поведінкою справжніх та удаваних друзів, її наслідками для них самих і людей навколо. Педагог створює умови для формування в молодших дошкільників відчуття взаємної відповідальності за спільну справу, прагнення узгоджувати свої дії з іншими дітьми, культивує намагання самостійно та спільно розв'язувати проблемні питання й запобігати ймовірним конфліктним ситуаціям. Він підтримує інтерес і бажання до взаємодії та спільної діяльності хлопчиків з дівчатками, виховує поважливе ставлення до однолітків своєї та протилежної статі. Це сприяє гармонійній соціалізації дитини, її статевій ідентифікації, статево-рольовому розвитку. Педагог з розумінням ставиться до першої дитячої закоханості.

Наприкінці цього вікового періоду створюються умови для формування в молодшого дошкільника перших уявлень про Україну — державу (Батьківщину) та місто, село, селище (малу батьківщину), в якому мешкає. Педагог ознайомлює дітей з національним прапором, гербом, гімном, державними та народними святами, традиціями, елементами національного одягу, народними промислами. Для цього в груповій кімнаті облаштовують куточок з відповідною атрибутикою, начинням. Діти виготовляють предмети ужитково-побутового призначення. Специфічною особливістю виховної роботи цього напрямку є поєднання різнопланових традиційних (спеціально організованих занять, екскурсій, спостереження, моделювання ситуацій морального вибору, читання художньої літератури) та нетрадиційних форм роботи з дітьми, що не обмежені в тематиці, часі та видах діяльності.

Апелування педагога до життєвого досвіду дітей, використання ситуацій реального життя, перегляд фільмів, слухання художніх творів (музичних, літературних) різних народів світу сприяє розширенню уявлень молодших дошкільників про різноманітність зовнішнього вигляду, способу життя, культури людей, які проживають в різних країнах світу. Плакаючи інтерес дітей до такої інформації, виховуючи толерантне ставлення до людей різних культур і традицій, педагог формує уявлення про важливість знаходження спільного й особливого, знаходження того, що об'єднує, а не роз'єднує людей.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Сім'я, родина.</i> Знає близьких дорослих і дітей, їхні імена, інтереси, особливості своїх взаємин з ними; називає власне ім'я, по батькові, прізвище, вік, адресу проживання; знає назву групи дошкільного закладу, що відвідує; розуміє, що в сім'ї вона народилася і живе; обізнана в родинних зв'язках і стосунках, розуміє їх значення; орієнтується в професії та основних сімейних функціях кожного члена сім'ї.</p> <p><i>Інші люди.</i> Обізнана з елементарними правилами спілкування зі знайомими (вихователями, сусідами, друзями батьків) та незнайомими людьми (на вулиці, у транспорті, магазині, поліклініці, на відпочинку); розуміє вимоги дорослих до її поведінки з ними; усвідомлює існування відмінностей між незнайомими дорослими й дітьми; розуміє, що з людьми різного віку слід поводитися по-різному (поступатися місцем літнім людям, інвалідам; ввічливо звертатися з проханням до дорослих, виявляти прихильність до однолітків); орієнтується у настрої людей навколо; розуміє значення добрих взаємин з ними, необхідність дотримання моральних норм і правил.</p>
---------------	---

Знання	<p><i>Дитяче товариство.</i> Знає, що у дитячому товаристві слід визначити своє місце, презентувати одноліткам свої вміння та здібності; у зв'язку зі вступом до дошкільного закладу починає усвідомлювати важливість нової соціальної ролі (вихованця, члена дитячої групи, колективу); розуміє значення товариських взаємин, знає правила їх налагодження (виявляти доброзичливість, справедливість, повагу, уміння домовитися й поступитися) та деякі причини руйнації (егоїзм, наполягання на своєму, агресивність); володіє уявленням про деякі чесноти і вади (власні та товаришів), усвідомлює їх вплив на стосунки в дитячому товаристві.</p> <p><i>Об'єднання людей.</i> Має уявлення про те, що сім'я, група дошкільного закладу, педагогічний колектив, учні одного класу, відвідувачі однієї спортивної секції, працівники однієї фірми є різними об'єднаннями людей; знає, що вона українка, упізнає свій прапор та герб з-поміж інших; усвідомлює, що існують інші країни та народи, може назвати деякі з них (Росія, Білорусія, Америка); починає розуміти важливість для мирного життя толерантного ставлення людей одне до одного</p>
Уміння	<p><i>Сім'я, родина.</i> Дотримується норм та правил співжиття в сім'ї, виявляє повагу, чуйність та уважність до членів своєї родини; ставиться до близьких рідних з теплотою та довірою, прислухається до їхніх порад та звернень, намагається їх виконувати; прагне запобігати конфліктам, поступатися своїми бажаннями та інтересами на користь інших.</p> <p><i>Інші люди.</i> Розрізняє людей за віком, статтю, спорідненістю; у спілкуванні зі знайомими виявляє стриманість, чемність, повагу, зважає на їхні смаки та інтереси; з чужими поводить себе ввічливо, стримано, обачно, почуватися природно, за потреби вміє звернутися до них з проханнями, однак, радиться з близькими щодо доцільності контактування.</p> <p><i>Дитяче товариство.</i> Має свої уподобання в дитячому угрупованні; намагається посісти в ньому певне місце, прагне визнання однолітками; дотримується основних моральних норм і правил; відчуває межу припустимої поведінки; прагне бути правдивою, совісною, справедливою у стосунках з іншими дітьми; об'єднується з однолітками на основі ігрового задуму, особистих уподобань, обраних ролей; володіє навичками відображення людських взаємин, позитивних та негативних персонажів за допомогою іграшок; за бажання включається в спільну з однолітками діяльність; може самостійно себе зайняти; намагається регулювати власну поведінку; наслідує позитивні вчинки, утримується від негативних; демонструє коректну, гідну поведінку у спірних ситуаціях, прагне бути справедливою, у разі виникнення конфлікту намагається залагодити ситуацію, домовитися.</p> <p><i>Об'єднання людей.</i> Може розповісти про свою групу дошкільного закладу, яка об'єднує дорослих і дітей; складає короткі оповідки, віршики, зображує на малюнку ті місця України, в яких побувала, передає свої враження від відвідування з батьками інших країн (розповідає та зображує вбрання і працю людей, рослини та тварин, море); впізнає державні символи своєї країни (прапор, герб), намагається зобразити їх на малюнку</p>

Базові якості

Сприйнятливість. Помічає різницю в самопочутті, настрої людей навколо та відповідно з цим вибудовує свою поведінку, ставлення, виявляє уважність. Помічає сама та здатна привернути увагу людей навколо до змін у соціальному оточенні.

Самостійність. Сама обирає та впродовж півгодини займається цікавою для неї справою; визначається з вибором приємних для себе товаришів для спільної гри; під час спільної з іншими праці намагається без потреби не звертатися по допомогу.

Працелюбність. Охоче включається у спільну з дорослими та іншими дітьми роботу, намагається виконувати її якісно, вимагає старанності від партнерів, доводить розпочату справу до завершення.

Людяність. Розпізнає емоційний стан рідних людей, вихователів, товаришів (спокійний, напружений, радісний, засмучений); намагається врахувати його у своїй поведінці; у разі поганого настрою приємної їй людини проявляє до неї уважність, повагу, терпіння, співчуття, готовність допомогти, поділитися, захистити; відповідно інтонує свої звернення, вживає лагідні слова.

Справедливість. Домовляється з іншими дітьми; справедливо розподіляє ролі, іграшки; узгоджує свої дії з іншими дітьми у спільній діяльності; вчиняє по совісті; домагається від партнерів адекватної реакції; з допомогою дорослого навчається порівнювати свої вчинки й досягнення з вчинками та досягненнями однолітків, зважати на інтереси інших, визнавати власні помилки.

Допитливість. Висловлює елементарні об'єктивні міркування щодо різних соціальних ситуацій, подій; запитує про них дорослого, прагне разом обговорити; спостерігає та розмірковує над тим, *хто, з ким, як і чому саме так* спілкується; робить елементарні умовисновки, висловлює власні судження, робить свої припущення; встановлює причинно-наслідкові зв'язки між подіями, поведінкою людей (своєю, батьків, педагогів, товаришів, незнайомих людей) та їх наслідками для оточення.

Гідність. У спілкуванні з дорослими та однолітками намагається поводитися чесно, чемно, совісно; здатна утриматися від образливих слів та агресивних дій, у разі їх застосування визнає свою провину, вибачається; проявляє готовність допомогти тому, хто цього потребує; очікує визнання дорослими та товаришами своїх гідних вчинків, дотримання моральних норм.

Відповідальність. Ставиться до виконання доручень дорослого як до обов'язку; починає усвідомлювати значущість своїх дій для інших; знає, що має відповідати за свої дії, слова, прийняті рішення; намагається дотримувати слова, своєї обіцянки

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ

«ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Дитина четвертого–п'ятого року життя вже має певні, отримані внаслідок спостережень уявлення про природні об'єкти та явища на ділянці дошкільного закладу, у найближчому парку, лісопарку, лісі; досвід контактів зі свійськими та деякими дикими тваринами. Вона впевнено пересувається у найближчому природному довкіллі, може висловити свої думки про доступні зору об'єкти, володіє елементарними навичками організації природодоцільної поведінки. Дитина здатна до більш самостійного, ніж раніше, споглядання об'єктів природного довкілля, ознайомлення та виконання практичних дій з ними. Вона ставить дорослим багато запитань, активно використовує набуті раніше природодоцільні та мовленнєві навички у подальшому освоєнні природного довкілля, починає розуміти прості зв'язки між погодними умовами та їх наслідками для людей. Дитина може концентрувати увагу протягом певного часу не лише на привабливих об'єктах, а й на об'єктах, визначених дорослим, придивлятися до них, роздивлятися, визначити спільне та відмінне. Якщо в ранньому дитинстві переважала рухова та емоційна пам'ять, то в молодшому дошкільному віці все більшого значення набуває *слухова* (запам'ятовування на слух) та *зорова* (запам'ятовування того, що побачила) *пам'ять*. Дитина прагне більшої, ніж раніше, автономності, для неї важливо продемонструвати оточенню свої зріслі можливості, вона пишається своїми вдалимися діями. Проте ще досить часто бажання дитини не збігаються з її можливостями, їй вельми складно відмовитися від «хочу» на користь «треба».

Четвертий рік життя

Планета Земля. Протягом четвертого року життя завдяки телевізійним передачам, книжковим ілюстраціям, доступним поясненням дорослих (батьків і педагогів), розгляданню глобуса дитина поступово

починає отримувати елементарні уявлення про те, що вона сама, її родина, знайомі їй люди, друзі, жителі її міста, усієї України, інших країн світу живуть на планеті Земля. Вона дивується тому, що Земля має форму кулі, яка обертається, що вона така велика. З допомогою дорослих відкриває для себе, що на Землі багато водойм різної величини (морів, річок, озер) і суші. Вона пригадує, в яких місцях побувала разом з батьками під час відпустки, що бачила, де купалася та бігала босоніж. Робить спроби відобразити свої враження на папері, розповісти про них приємним їй людям.

Рослинний світ. Завдяки тому, що увага поступово стає довільною, дитина може, наприклад, не лише зосередитися на яскравій та привабливій квітці, а й протягом 15 хвилин розглядати рослину, до якої повернув її увагу дорослий. Проте запам'ятовує вона лише ті рослини, що чимось її вразили (дитина чутлива до зорових образів, дотикових та смакових відчуттів). Наприкінці року увага дитини стає ще довільнішою, вона добре розрізняє форму і розмір деяких рослин найближчого довіклля (квіти, кущі, дерева, фрукти, овочі, ягоди), легко визначає їхні кольори, може намалювати рослини, скласти про них невеличкі оповідання, прочитати відомий йому віршик. Водночас дитина цього віку ліпше розрізняє рослини не за величиною та кольором, а за принципом «подобається–не подобається». Дорослому доводиться спрямовувати її увагу на виявлення схожих ознак, щоб їй було легше їх згрупувати. Допомагаючи дорослому доглядати за рослинами на підвіконні або присадибній ділянці, дитина все частіше намагається керуватися елементарними правилами, сама собі нагадує їх («треба поливати обережно»). Вона все більше наслідує не лише рухи, висловлювання дорослих, а й їхні дії, відтворює їх у своїх іграх. Просте копіювання зразка поступово замінюється наслідуванням. Дитина усвідомлює, що копіює дорослих, починає супроводжувати свої наслідувальні дії коментарем («Поливаю квітку, як мама»).

Тваринний світ. Під час спостереження дитина починає активно експериментувати з доступними їй живими істотами: підставляє черв'яку (сонечку, мурасі), що повзе по землі, листок, гілочку, руку і дивиться, що трапиться. Так вона ознайомлюється із раніше невідомими їй властивостями комах — чи можуть вони переповзати через перешкоди, наскільки швидко тощо. Власні відчуття допомагають дитині зрозуміти стан тварин (кішці холодно взимку, вона гріється на теплій кришці люка; під льодовою кригою та снігом птахам складно знайти їжу, їх необхідно підгодовувати). Дитина може правильно оцінити

схожий на свій стан тварини, її настрій (собака скаче, бігає — їй весело; кішка вигнула тулуб, шипить — вона сердита; голуб не рухається з місця на землі — він нездужає). У кінці вікового періоду дитина розпізнає «наміри» тварин за їхньою виразною поведінкою (якщо собака крутиться біля твоїх ніг, виляє хвостом — вона радіє зустрічі, готова грати, її можна погладити; якщо вона скалиться, гарчить — може вкусити). Дитина починає розуміти, що не лише вона, а й усе живе хоче пити, їсти, розраховує на турботу інших. У неї виникає співчуття, бажання допомогти. Дошкільник наслідує дії дорослого з догляду за домашніми тваринами («Годую Мурку, як бабуся»), виявляє елементи самодіяльності. З інтересом сприймає розповіді дорослого (вірш, казку) про різних тварин, може прокоментувати їхні дії. Дитина знає правила безпечної поведінки в природі і намагається їх дотримуватися. Починає використовувати деякі інструменти та знаряддя (совок, лопатку, відерце, грабельки) під час перебування з батьками на присадибній ділянці.

Явища природи. Дитина починає розуміти прості зв'язки між природними явищами та їх наслідками для людей (у негоду люди заходять у будинок, намагаються не виходити на вулицю; захоплені негодою на вулиці, вони розкривають парасольку; після негоди прибирають на подвір'ї поламані вітром гілки дерев, піднімають яблука, груші, сливи, що впали на землю). Завдяки спостереженням за змінами у природі (холоднішає, жовтіє листя, йде дощ, землю вкриває сніг, починається хуртовина, світить сонечко, тане сніг, течуть ручаї, з'являється перше зелене листя, розквітають квіти, люди купаються у теплій водоймі тощо) в дитини формуються узагальнені уявлення про пори року, характерні для кожної з них ознаки.

Природні об'єкти. Вдосконалюються практичні дії та уміння експериментувати з водою, піском, камінцями, черепашками, пір'ям птахів, насінням, листям та плодами дерев. Дитина поливає водою пісок, за допомогою різних форм викладає з вологого піску піріжки, будує з дорослими піщані фортеці та замки, прикрашає їх шишками, жолудями, каштанами, черепашками, пір'ячком. Особливе місце у практичних діях з природними об'єктами дитина цього віку відводить камінцям різної величини, форми, кольору — вона їх збирає, сортує, використовує для укріплення своїх піщаних споруд, викладає з них фігури людини, тварини, геометричні фігури (коло, трикутник, чотирикутник тощо). Проте її уміння недосконалі, їй складно дотримуватися певних правил, аналізувати свої помилки. «Ручна вправність», дрібна моторика рук розвинена ще недостатньо, тому дитина досить довго виконує свої дії — заважає

надмірна поривчастість рухів, їх недостатня пластичність. Проте потреба зрозуміти, чому в природі відбувається так, а не інакше, спонукає її до активних дій з різними природними об'єктами. Дитина вміло використовує в іграх з піском совок, лопатку, відерце, грабельки.

Життєдіяльність людини. З допомогою дорослого дитина, якій близько чотирьох років, починає усвідомлювати, що люди, які живуть на Землі, працюють на ній, будують своє житло, обробляють землю, вирощують худобу, створюють сім'ї, народжують дітей, виготовляють необхідні для життя речі, предмети, знаряддя. Дитина намагається дізнатися про життя різних людей на Землі більше. Вона ставить дорослим запитання, розглядає у книжках відповідні ілюстрації, просить прочитати та розповісти їй про життя людей на планеті. Все частіше вона починає зосереджувати увагу на телевізійних кадрах, пов'язаних з життям людей різних континентів. Дитина відкриває для себе відмінності у зовнішньому вигляді, мові, одязі, будові та устрої житла, діяльності людей, які проживають у теплих та холодних кліматичних умовах.

Всесвіт. Разом з дорослим дитина спостерігає за денним та вечірнім небом, порівнює свої враження, робить елементарні висновки, радіє побаченому, дивується йому. Вона починає усвідомлювати, що життя на Землі існує завдяки сонячному теплу та світлу, що Сонце — гаряча зірка. Дитина виявляє неабиякий інтерес до зірок, які бачить на темному небосхилі, запитує в батьків про Місяць, намагається з'ясувати, чому він буває різним — круглим (повним), неповним, у вигляді серпа. Завдяки дорослому в дитини починає формуватися уявлення про те, що планета Земля — маленька частка Всесвіту.

П'ятий рік життя

Планета Земля. У віці від чотирьох до п'яти років розширюються уявлення дитини про Землю як планету, на якій є повітря, яким ми дихаємо; вода (океани, моря, річки, озера), яку ми споживаємо; суша (грунт), на якій знаходяться ліси, луки, поля. Дитина починає розрізняти деякі властивості вітру (холодний, теплий; слабкий, сильний), води (гаряча, тепла, холодна; чиста, брудна); ґрунту (твердий, м'який; сухий, вологий). Вона починає розуміти, що люди з різною метою використовують повітря (будують вітряки, млини), воду (п'ють, миють, купаються, перуть, готують напої та різні страви) та ґрунт (обробляють, сіють хліб; висаджують овочі, дерева, кущі, квіти; випасають худобу). З допомогою дорослого дитина починає усвідомлювати, що у повітрі, у воді та біля неї, на суші (у лісах та горах, на луках і полях) живуть

різні тварини. На підставі побаченого по телевізору та у зоопарку, почутого по радіо та від батьків (розповіді, читання книжок) дитина дізнається, що у повітрі живуть птахи (у різних регіонах різні), літають комахи; у воді — риби, кити, дельфіни, раки, крокодили тощо; на суші — ссавці (вовки, лисиці, леви, тигри, слони, жирафи тощо).

Рослинний світ. Між чотирма та п'ятьма роками життя дитина починає добре диференціювати квіти, кущі, дерева, овочі, фрукти, ягоди за різними ознаками (кольором, величиною, фактурою, місцезнаходженням у просторі, умовами існування), легко групує їх. У неї добре розвинені чуття дотику та смаку. Так, вона може визначити, яке яблуко — тверде чи м'яке, солодке чи кисле. Дитина розуміє залежність стану рослин від різної погоди та догляду за ними. Вона вибудовує прості логічні ланцюги, уважно слухає відповіді на свої запитання про рослини, що її зацікавили, пояснення дорослого, запам'ятовує певний обсяг інформації про рослини свого регіону, про вплив на них стану погоди та явищ природи (буревію, зливи, грози, посухи). Дитина досить чітко виражає словами свої думки, виявляє бажання піклуватися про кімнатні рослини та ті, що ростуть на присадибній ділянці (батьківській та дитячого садка). Дослідництво перетворюється на важливу форму діяльності, а наслідування — на одну зі складових самостійних дій дитини. Це пов'язано з тим, що в дитини вже накопичений елементарний досвід самостійної діяльності, вона володіє способами виконання певних дій з догляду за рослинами, засвоїла основні правила поведінки в природі, уміє порівнювати й аналізувати різні ситуації та зразки поведінки дорослого. Тепер до копіювання запропонованого зразка вона підходить творчо, з більшою, ніж раніше, точністю виконання. Навичка самостійної діяльності стає більш продуктивною й гнучкою.

Тваринний світ. Між четвертим і п'ятим роками життя формується двоканальна увага — дитина може одночасно слухати дорослого й відповідати йому та спостерігати за тваринами, які її зацікавили. Увага стає більш стійкою, що дає змогу протягом певного часу зосереджуватися на спогляданні тварин і птахів найближчого довкілля (собаці, кішці, голубах, горобцях) та тих, що мешкають у зоопарку (вовк, лисиця, лев, слон, носоріг, жираф, крокодил). Дитина легше, ніж раніше, переключає увагу з однієї тварини на іншу, розподіляє увагу одночасно на двох і більше тварин. Зростає її пізнавальний інтерес до комах, птахів, ссавців, риб: вона порівнює їх між собою за формою, кольором, розміром, умовами життя, споживанням їжі. Розвивається естетичний смак дитини — ознайомлюючись із тваринами рідного краю, подорожуючи

іншими місцями, вона помічає схоже–відмінне, звертає увагу на незвичних птахів та тварин, милується ними. Вона зосереджує увагу на пташиці ссавці, який їй особливо сподобався, запам'ятався; намагається повернути до нього увагу дорослого, розповісти про свої враження, відобразити їх у малюнку, аплікації, імпровізованих сценках. Дитина диференціює настрій тварин, порівнює його з власним, знаходить цьому пояснення. Вона розпізнає наміри тварин за виразною поведінкою, намагається поводитися відповідно. Догляд за домашніми тваринами перетворюється на звичку, інструкція дорослого «Зроби так» поступово перетворюється на самоінструкцію, переходить у внутрішній план дій («Я повинна зробити так»).

Явища природи. Зростає спостережливість дитини сприяє збагаченню її уявлень про явища природи, різні сезонні та погодні умови. Вона починає впізнавати за характерними ознаками пори року (зима, весна, літо, осінь); встановлювати прості зв'язки між погодними умовами та їх наслідками для людей; знає, що існують сезонні види робіт (улітку бабуся варить варення з ягід, улітку та восени — збирає фрукти й овочі, консервує та сушить їх). Завдяки поясненням батьків та педагогів дитина на кінець п'ятого року життя починає розуміти залежність погодних змін від кількості сонячного тепла та світла, може пояснити, як погода впливає на поведінку знайомих їй птахів і тварин. Завдяки зростим інтелектуальним можливостям дитина за певними ознаками передбачає зміну погоди (якщо на небі хмари — може піти дощ; за теплого дощу та сонячної погоди на небі може з'явитися веселка; якщо раптово стихає поривчастий вітер, хмари стають густими й темними, виблискує громовиця — незабаром почнеться гроза). Завдяки телевізійним передачам, розповідям батьків та педагогів, читанню художньої літератури відповідного змісту розширюються уявлення дитини про такі явища природи, як хуртовина, посуха, пожежа, повінь. Вона починає диференціювати їх, упізнавати ознаки кожного на ілюстраціях та кадрах фільмів (мультиплікаційних та кінофільмах природної спрямованості), імітує їх у своїх іграх.

Природні об'єкти. Урізноманітнюються та ускладнюються дитячі споруди з піску, глини, води, черепашок, камінців, пир'ячка, гілочок, листя, плодів різних рослин, колючок, соломи тощо. Лепша, ніж на четвертому році життя, розвиненість дрібної моторики рук, скоординованість рухів очей і рук. Досвід практичних дій з предметами, схильність до експериментування уможливають досить тривалі заняття дитини з різними об'єктами природи (не лише у присутності дорослого,

а й за його відсутності поряд). Дитина намагається надати спорудам типового вигляду, зробити їх схожими на справжні будівлі чи казкові фортеці, замки (як у знайомій казці). Водночас зростає схильність дитини деталізувати свої споруди, прикрасити їх, індивідуалізувати, урізноманітнити (щоб вони не були схожими на будівлі інших дітей, мали особливий, оригінальний вигляд). Для цього використовують маленькі пластмасові та дерев'яні іграшки — солдатиків, машинки, тваринки тощо. Наприкінці п'ятого року життя дитина все частіше вловлює смислові відмінності однокоренових слів (*насіпати, висипати, розсипати*), правильно використовує у заняттях з вологим піском знаряддя (більшу, ніж раніше, лопату, граблі, сито для просіювання піску).

Життєдіяльність людини. У віці від чотирьох до п'яти років дитина починає краще розуміти існування взаємозв'язку та взаємозалежності між природою і людиною. Вона усвідомлює вплив природи на людину (сонце гріє, вода зволожує, повітря дає змогу дихати легеньми) та людини на природу (працюючи, люди спричинюють викиди виробничих відходів у повітря, воду, ґрунт). Дитина знає, що природа забезпечує людей необхідними для їх життя умовами, а людина може позитивно чи негативно впливати на неї. Завдяки дорослому дитина усвідомлює важливість бережливого ставлення до природи, необхідність бути вдячною їй та піклуватися про неї (дотримуватися чистоти, упорядковувати сміття, запобігати забрудненню харчовими та нехарчовими відходами і сміттям води, приборежного піску, зелених галявин). Її увагу починає привертати діяльність людей різних професій у природі. Вона з цікавістю спостерігає за висаджуванням рослин у скверах, парках, лісах; годуванням та випасанням худоби; працею сільських жителів на полях; доглядом за рослинами в ботанічному саду, тваринами — у зоопарку. Прагне поділитися своїми враження з батьками та педагогами дошкільного закладу, виявляє готовність берегти природу (не залишає після себе сміття, разом з батьками гасить та присипає піском багаття, знаходить і викидає відходи у спеціально відведений для цього контейнер).

Всесвіт. Завдяки досвіду спільних з батьками спостережень за вечірнім небом у дитини формуються елементарні уявлення про те, що за межами планети Земля існує космічний простір, у якому своєю яскравістю та величиною виділяється Місяць. Дитина дізнається від дорослих про деякі з відомих людям планет (Марс, Венеру). Вдивляючись в яскраве мигтіння зірок, радіє враженням, прагне подиви-

тися на темне небо знову і знову. Якщо в родині є телескоп, дитина, якій близько п'яти років, виявляє чималий інтерес до пропозиції подивитися через нього на небо. Дошкільник цього віку спроможний сприйняти інформацію про те, що Сонце — зірка, навколо якої обертається наша Земля, а її супутником є Місяць.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати інтерес до природи планети Земля та Всесвіту;
- розвивати спостережливість;
- сприяти розвитку пошуково-дослідницької діяльності — надавати дитині можливість експериментувати з водою, піском, снігом, камінцями, черепашками тощо;
- розвивати уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у природі, фіксувати зміни в природі.

Навчальні:

- формувати елементарні узагальнені уявлення про рослини найближчого довкілля (квіти, кущі, дерева, овочі, фрукти);
- збагачувати знання про тварин (собаку, кішку, їхніх дитинчат), птахів (горобця, голуба, ворону), комах (метелика, жука-сонечка, бабку);
- розширювати та поглиблювати уявлення про сезонні явища (*взимку* морозно, падає сніг, водойми вкриті льодом, кущі й дерева стоять без листя, мало птахів, лягає у сплячку ведмідь; *навесні* теплішає, тане сніг, яскравіше світить сонце, з'являється перша зелень, співають птахи, літають комахи; *влітку* стає жарко, усе квітуче, дозрівають ягоди, фрукти, овочі, ростуть гриби, багато пташок, комах; *восени* холоднішає, часто дощить, змінює колір та опадає листя);
- навчати елементарних способів догляду за рослинами та тваринами, спонукати самостійно доглядати за ними (поливати, годувати, прибирати);
- навчати правил безпечної поведінки у рослинному й тваринному довкіллі, передбачати позитивні та негативні наслідки свого втручання в природу;
- формувати елементарні уявлення про Всесвіт.

Виховні:

- формувати інтерес та позитивне ставлення до всього живого;
- виховувати бережливе ставлення до рослин і тварин;

- формувати звичку упорядковувати місце свого відпочинку на природі, прибирати за собою сміття у спеціально відведене для цього місце;
- формувати естетичний смак, уміння милуватися красою природи, радіти їй, відображати красиве в образотворчій діяльності;
- заохочувати бажання бути корисною природі, вдячною за її дари.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Уміння дитини диференційовано сприймати, чутливо реагувати на природне довкілля — одна з важливих умов розуміння, засвоєння нею життєво необхідної інформації. Розвиваючи сприйнятливність, дорослий називає знайомі і незнайомі рослини й тварини, порівнює їх між собою, привертає увагу до найвиразніших особливостей, збагачує словниковий запас дитини, закріплює уявлення про їхній колір, форму, величину, умови проживання. Він сприяє формуванню елементарних узагальнених уявлень дитини про сезонні явища, рослини найближчого довкілля, про тварин, місця та умови їх проживання.

Для розвитку в дитини дрібної моторики рук дорослий використовує природні матеріали — суху траву, листя, ягоди, кору дерев, насіння, гілочки. Це урізноманітнює роботу дитячих пальчиків, розширює уявлення про різноманітність дарів природи. Доречно залучати дитину до роботи з таким пластичним матеріалом, як тісто. Розвитку рухових навичок, дрібної моторики сприяє відкручування та закручування кришечок від різноманітних ємкостей. Більшість дітей полюбає малювати, тому доцільно час від часу пропонувати їм зобразити, розмалювати різні об'єкти, явища природи.

Дорослий розвиває в дитини довільну увагу. Для цього він пропонує їй разом спостерігати за змінами в природі, відчутти красу і своєрідність зими, весни, літа, осені. Цьому сприятимуть організовані екскурсії за межі дошкільного закладу, відвідування найближчого до нього скверу, парку. Доцільно запропонувати дитині порівняти між собою різних птахів, свійських і диких тварин, визначити спільне-відмінне. Корисно після екскурсії провести колективну бесіду про побачене, надати кожній дитині можливість висловитися, відобразити свої враження в оповідці, віршику, пісеньці, малюнку.

Тренування пам'яті, збереження і відтворення дитиною своїх попередніх вражень — важлива умова формування в неї компетентної поведінки в природному довкіллі. Дорослий заохочує бажання дитини

перенести свої зорові враження на папір, перетворює такі вправи на захопливі заняття. Якщо в дитини не виходить відтворити бажане у малюнку, можна її запитати: «Якого кольору був листочок?», «Скільки чорних крапок було на спині сонечка?», «Якого кольору пір'ячко в синички?». Залучаючи дитину до спостереження і наступного відтворення побаченого (усного оповідання, малювання, ліплення), дорослий тренує її зорову пам'ять. Важливо приділити увагу і подальшому розвитку рухової пам'яті: повторюючи потрібні рухи, дитина вдосконалює свої навички поведінки в природі, автоматизує їх.

Розвиваючи яву і мовлення дитини, тренуючи увагу та рухову активність, дорослий створює умови для розвитку її здатності розмірковувати, висловлювати судження щодо певних рослин, тварин, явищ, станів природи. У цьому стане в пригоді читання художньої літератури відповідного змісту на заняттях, у ході бесід та екскурсій. Дорослий звертає увагу на вміння дитини виділяти *характерні* ознаки, за якими можна групувати природні об'єкти. Оволодівши цим умінням, дитина легко виділяє дві-три ознаки (форму розмір, колір), не вдаючись до допомоги дорослого, самостійно розв'язує завдання.

Важливо навчати молодших дошкільників будувати нескладні логічні ланцюги, розрізняти загальне і часткове, ціле і частини, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Відповідаючи на дитячі запитання, пояснюючи, наприклад, звідки падає сніг, дорослий вибудовує ланцюг: «сніг падає з неба — на небі хмара — хмару приніс вітер — вітер змінює погоду». Доцільно час від часу ставити дітям запитання «Чому?», допомагати обгрунтовувати відповідь, робити висновки, надавати можливість виявляти ініціативу, приймати хай і недосконалі, проте самостійні і нестандартні рішення.

Особливу увагу слід приділити спільній діяльності дітей, спрямованій на догляд за рослинами і тваринами. Потреба бути прийнятим групою стимулює розвиток у дітей умінь справедливо розподіляти обов'язки, узгоджувати свої дії в природі з партнерами, домовлятися з ними, знаходити компроміс, обгрунтовувати правильність своєї думки, визнавати достоїнства партнера, розв'язувати конфлікти у мирний спосіб, досягати успішного результату. Спільні досягнення об'єднують дітей, дають їм змогу відчути свою співпричетність до соціально важливої праці.

Важливим напрямом роботи педагога має бути ознайомлення дітей з деякою інформацією про Всесвіт. Можна використати для цього тематичний альбом фотокарток, відповідну книжку з великими ілюстраціями, показати фільми природничої спрямованості, запросити для бесіди

батьків, які досліджують космос, працюють з великим телескопом, можуть доступно і цікаво розповісти дітям про Сонце, Місяць, зірки, планети, дослідження космічного простору космонавтами.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Планета Земля.</i> Знає, що Земля — планета, на якій вона живе; має уявлення, що на Землі є повітря, вода (моря, річки, озера), суша (поля, ліси, гори); розуміє, що люди використовують повітря (будують вітряки, млини), воду (п'ють, миють, купаються, перуть, готують напої та страви), ґрунт (обробляють, сіють хліб, висаджують овочі, дерева, кущі, квіти; випасають худобу); усвідомлює, що у повітрі, у воді, на суші ростуть рослини та живуть тварини; може назвати декілька відомих їй.</p> <p><i>Рослинний світ.</i> Диференціює квіти, кущі, дерева, овочі, фрукти, ягоди за різними ознаками (кольором, розміром, місцезнаходженням у просторі, станом); розуміє залежність стану рослин від догляду за ними; встановлює елементарні причинно-наслідкові зв'язки (не полита рослина засихає); називає деякі рослини свого регіону (<i>квіти</i>: троянда, ромашка; <i>дерева</i>: ялина, береза; <i>ягоди</i>: полуниця, чорниця, смородина; <i>фрукти</i>: яблуко, груша, слива; <i>овочі</i>: картопля, морква, капуста, огірок, помідор, цибуля); знає, що <i>гриби</i> бувають їстівні та отруйні, що з ними слід поводитися обережно; усвідомлює залежність стану рослин від явищ природи (бууревію, зливи, посухи) та догляду.</p> <p><i>Тваринний світ.</i> Може назвати декілька свійських тварин і птахів (кішка, собака, корова, свиня, кінь, півень, курка), диких (ведмідь, вовк, лисиця, заєць, білка, голуб, горобець, ластівка); знає, що за тваринами слід спостерігати на певній відстані; має уявлення про те, що, спостерігаючи, не можна кричати, лякати живу істоту; розуміє, що за свійськими тваринами потрібний хороший та систематичний догляд; встановлює елементарні причинно-наслідкові зв'язки (не годувана тварина неспокійна); усвідомлює, що тварин, які живуть на прилеглий до житла території, слід підготовувати взимку (робити годівнички для птахів, щодня насипати в них зерно та крихти хліба, виносити їжу собаці, кішці); орієнтується у тому, що забарвлення тварин пов'язане з умовами їх життя; класифікує знайомих тварин за зовнішніми ознаками, способами живлення, пересування, розмноження, умовами життя; розуміє, що зі справжніми тваринами не можна поводитися, як з іграшковими.</p> <p><i>Явища природи.</i> Називає ознаки різних пір року (взимку холодно, йде сніг, гілки дерев голі; <i>навесні</i> тане сніг; яскравіше світить сонце, стає тепліше, з'являється перша зелень; <i>влітку</i> стає зовсім тепло, розквітають квіти, квітнуть дерева, стигнуть ягоди, виростають гриби; <i>восени</i> сонце все частіше ховається за хмарами, холоднішає, часто йде дощ, червоніє, жовтіє та падає на землю пожухле листя); розуміє прості зв'язки між погодними умовами та їх наслідками для рослин, тварин, людей;</p>
---------------	---

Знання	<p>знає і називає явища природи та стихійні лиха (буревій, злива, посуха, повінь); усвідомлює, що у негоду слід поводитися обережно (під час грози не ховатися під одинокими деревами, вимикати мобільний телефон).</p> <p><i>Природні об'єкти.</i> Розуміє правила безпечного поводження з природними об'єктами (не кидатися піском та камінцями в людей, не використовувати гострі природні об'єкти, просіювати пісок, звільняючи його від сміття та бруду); має уявлення про важливість їх дотримання; усвідомлює призначення деяких інструментів і знарядь праці (лопатки, грабель, сита).</p> <p><i>Життєдіяльність людини.</i> Знає, що на планеті Земля люди живуть, обробляють землю (сіють хліб, соняшник, кукурудзу, вирощують овочі, висаджують дерева, кущі та квіти), будують різні споруди, шують одяг і взуття, виготовляють предмети побуту та вжитку, навчаються, відпочивають; усвідомлює, що діяльність людини впливає на природу позитивно (висадка молодих дерев, очищення водойм, прибирання територій) і негативно (забруднення водойм і місць відпочинку відходами, рух екологічно небезпечного транспорту)</p> <p><i>Всесвіт.</i> Має уявлення про існування космічного простору, його основних об'єктів (Сонце, Місяць, зірки, планети Марс та Венера); розуміє вплив космосу на стан життя на планеті (спалахи на Сонці — магнітні бурі на Землі — погане самопочуття людей); знає, що космонавти літають у космос на космічних кораблях, вивчають його за допомогою супутників та космічних станцій.</p>
Уміння	<p><i>Планета Земля.</i> Розрізняє деякі властивості <i>вітру</i> (холодний, теплий; слабкий, сильний), <i>води</i> (гаряча, тепла, холодна; чиста, брудна); <i>грунту</i> (твердий, м'який; сухий, вологий); складає невеличкі оповідання та намагається зобразити на малюнку водойму (знайому річку, озеро), гори (якщо їх бачила), засіяне поле (соняшник, кукурудза, колосся), ліс (ялинки, квіти, ягоди, гриби).</p> <p><i>Рослинний світ.</i> Виявляє турботу про кімнатні рослини та ті, що ростуть на присадибній ділянці (рихлить землю, вириває бур'ян, поливає); досліджує властивості фруктів та овочів (яблуко тверде—м'яке, солодке—кисле; груша м'яка, тверда, солодка, соковита; слива м'яка, смачна; полуниця духмяна, ніжна); вивчає гриби (роздвляється, милується, торкається пальцями), утримується від бажання зірвати їх без дозволу дорослого; копіює дії дорослого, способи догляду за рослинами; називає улюблені трави, кущі та дерева.</p> <p><i>Тваринний світ.</i> Уважно спостерігає за твариною, що зацікавила; розподіляє увагу одночасно на двох або більше тварин найближчого довкілля; порівнює між собою комах, птахів, ссавців, риб за формою, кольором, розміром, умовами проживання; може розповісти та відобразити на малюнку: знайомих птахів та комах, які літають у повітрі; ссавців, що живуть у лісі (ведмідь, вовк, лисиця, заєць, білка) та у зоопарку (лев, слон, жирафа); тварин, що живуть у воді (риба, кит, дельфін, рак); диференціює настрої тварин, зіставляє його з власним, знаходить цьому пояснення; розпізнає намір тварини за її виразною поведінкою, намагається поводитися відповідно; встановлює та пояснює взаємозв'язки між рослинами і тваринами (тварини споживають ягоди, фрукти, насіння, сіно тощо).</p>

Уміння	<p><i>Явища природи.</i> Поводиться відповідно до погоди (за сонячної вдягається у легке вбрання, просить зняти зайвий одяг, купається разом з батьками у водоймі, засмагає, грає м'ячем; за вітряної — вдягається тепліше, шукає затишне місце; у дощову погоду просить одягти дощовик, гумове взуття, відкриває парасольку; під час грози не ховається під одинокими деревами, нагадує про необхідність вимкнути мобільний телефон; у спеку ховається в тінь, надягає головне вбрання, не капризує, коли мама просить перейти у затінок).</p> <p><i>Природні об'єкти.</i> Вносить і прибирає інструменти та матеріали для гри з піском; сортує природний матеріал; урізноманітнює свої дії, вигадує, будує з піску нові споруди, прикрашає їх; досліджує невідомий природний матеріал з метою визначення доцільності використання; утримується від агресивних ігор з піском (не кидає його та камінці в людей, відсортовує надміру гострі та важкі камінці); будує споруди з піску, прикрашає їх спільно з іншими дітьми, намагається узгодити з ними свої дії.</p> <p><i>Життєдіяльність людини.</i> Встановлює залежність здоров'я (власного та рідних людей) від стану природного довкілля, екологічно доцільної поведінки; упорядковує місце відпочинку родини, прибирає за собою сміття та харчові відходи, викидає їх у контейнер; намагається економити воду; може прогнозувати деякі позитивні й негативні наслідки своєї діяльності для природного довкілля</p> <p><i>Всесвіт.</i> Разом з дорослим спостерігає за зоряним небом; виявляє інтерес до телевізійних передач про космос, емоційно реагує на нову інформацію, повідомляє її іншим; роздивляється книжкові ілюстрації, пов'язані з космосом; упізнає на них знайомі космічні об'єкти; пропонує дорослому виготовити макет космічного корабля.</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливність.</i> Чутлива до краси природи, милується нею, виявляє про неї турботу; відчуває свою особисту причетність до благополуччя рослин і тварин; відчуває стан рослин, настроїв тварин, зміни у станах погоди, адекватно на них реагує; співчуває рослинам і тваринам, що страждають від холоду, голоду, спраги, проявляє турботу про них.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє високий інтерес до природного довкілля та самої себе, намагається дійти суті, зрозуміти найважливіше, запам'ятати найхарактерніше; уміє формулювати запитання про незрозуміле, обрати оптимальні засоби та способи розв'язання проблеми; цікавиться процесом і результатом діяльності (власної та інших людей) у природі; прагне розширити та збагатити свої уявлення про маловідоме, незнайоме (запитує, експериментує, аналізує, узагальнює).</p> <p><i>Самостійність.</i> Прагне не лише копіювати зразки поведінки дорослого, а й вносити в них щось своє; намагається без допомоги дорослого і його нагадувань доглядати за рослинами та тваринами найближчого довкілля, прибирати знаряддя, упорядковувати місце харчування, відпочинку, праці.</p> <p><i>Самовладання.</i> Намагається виконати доручення дорослого з догляду за рослинами і тваринами якісно і до кінця; терпляче очікує дозволу дорослого погодувати тварину, полити квіти; поводить себе спокійно, утримується від страху в новій природній місцевості, при появі незнайомої тварини.</p>

Базові якості	<p><i>Гідність.</i> Прагне якомога краще полити рослини на підвіконні, нагодувати та напоїти тварин; домагається визнання дорослим її якісної роботи, схвалення; відчуває ніяковість у разі незаслуженого схвалення; намагається довести свою правоту, не погоджується з несправедливою оцінкою дорослим виконаних нею завдань, доручень.</p> <p><i>Справедливість.</i> Доглядаючи за рослинами і тваринами, поводить себе совісно, правдиво, не хитрує, не приховує своїх помилок і промахів; відчуває вдячність до дорослого, який допомагає, підказує, висловлює свою довіру; безкорисливо підтримує однолітка, з яким спільно виконує доручення; чесно розподіляє ділянки роботи, намагається об'єктивно оцінити внесок кожного.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Досліджуючи найближче та віддалене природне довкілля, експериментуючи з об'єктами природи, керується правилами природодоцільної та безпечної поведінки; усвідомлює, що за свої помилкові дії та неправильні рішення слід відповідати; може відмовитися від розваги на користь виконання доручення дорослого з догляду за рослинами, тваринами.</p> <p><i>Креативність.</i> Робить власні припущення щодо властивостей та призначення деяких об'єктів природи; проявляє елементи творчості під час виконання доручень дорослого, пов'язаних з доглядом за рослинами, тваринами, упорядкуванням місця харчування, відпочинку, праці в природі; виявляє кмітливість у пошуках відповідей на проблемні запитання про природу</p>
----------------------	---

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ»

ПРЕДМЕТНИЙ СВІТ

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Перехід від раннього до молодшого дошкільного віку характеризується великою кількістю змін у житті дитини. Її коло спілкування з дорослими та однолітками стає дедалі ширшим, вона починає взаємодіяти не лише зі знайомими, а й із чужими людьми. Її все більше приваблює широкий предметний світ, вона цікавиться безліччю невідомих їй раніше предметів і речей, їх призначенням, способами дій, походженням. Дорослого сприймає тепер усе частіше крізь призму його професійної діяльності — дитина ставить про неї багато запитань, грає в різні професії, бере на себе ролі вихователя, актора, водія, мільйонера.

Як і раніше, дитина швидко втомлюється, будь які зміни обставин відволікають її увагу, діяльність значною мірою залишається мимовільною. Поки що, як і раніше, існує суперечність між обмеженими можливостями дитини четвертого–п'ятого років життя та її бажаннями реалізувати свої прагнення в предметному довкіллі. Проте дитина не лише наслідує дорослого, а й самостійно виконує певні практичні дії, починає логічно розмірковувати над властивостями предметів, їх взаємозв'язками. Вона уважно слухає, запам'ятовує сказане й показане дорослим, відтворює його. Характерною особливістю цього віку стає допитливість, улюбленим запитанням — «чому?». Розвивається здатність дитини до ініціативності та відповідальності, які проявляються в самообслуговуванні, допомозі дорослому, господарській та предметно-практичній діяльності. Формується Я-концепція, хоча уявлення про себе поки що досить розпливчасті та схематичні, здебільшого відбивають оцінки рідних та близьких дорослих. Наслідком цього є домінування у зверненнях дитини слова «хочу».

Саме в цьому віці провідною діяльністю стає сюжетно-рольова гра, в якій емоційно та інтелектуально дитина освоює смисл серйозної діяльності дорослих, у неї формуються уявлення про специфічні для різних професій способи дій, вона набуває життєвого досвіду.

Дитина широко використовує предмети-замінники та символи (коробку — замість будинку, кільце — замість тарілки, стілець — замість поїзда тощо), що дає їй змогу моделювати реальні предметні дії, урізноманітнювати їх. Із часом до предметів-замінників та символів додаються уявні предмети (дитина годує ведмедика з порожньої тарілки, вкладає спати в уявне ліжко). Важливим надбанням цього вікового періоду є здатність дитини розрізняти ігрові та реальні дії. Умовна предметно-ігрова дія стає все більш узагальненою, скороченою, схематичною, дитина використовує вирази «мовби», «не по-справжньому». Що ширші уявлення дитини про предметний світ житлового приміщення та за його межами, то різноманітніші її ігри. Дитина ще більше прагне самостійності, намагається в предметно-практичній діяльності обходитися власними силами.

Четвертий рік життя

Предмети побуту і вжитку. Знання дитини четвертого року життя про предмети побуту та вжитку значно розширилися: вона добре орієнтується в житловому приміщенні, має уявлення, де зберігається посуд, різний кухонний інвентар (м'ясорубка, сокодавилька, міксер); де — рушник, гребінець, дитяче мило, зубна щітка; знає місце свого верхнього одягу, білизни в шафі. Знає назви предметів побуту та вжитку, їх призначення, способи дій з ними, використовує доступні. Дитина вміє, натискаючи відповідну кнопку, вмикати-вимикати приймач, телевізор, комп'ютер, мобільний телефон, робить це у присутності та з дозволу дорослого. Вона усвідомлює, що лише дорослий може вмикати електричні прилади, користуючись розеткою, оскільки це може бути небезпечним для життя. У дитини яскравіше виражена здатність регулювати свою поведінку, орієнтуючись на слова «можна», «не можна». Вона має уявлення про місце зберігання ліків, прального порошку, рідини для чищення кухонних приладів, плити, раковини, ванни. Знає, де лежать сірники або запальничка, водночас усвідомлює, що вони не призначені для гри, що невміле та недбале їх застосування може виявитися небезпечним для здоров'я та життя, що ними користуються лише дорослі за певним призначенням.

Предметний світ за межами житла. На відміну від дитини раннього віку, дитина четвертого року життя не лише добре орієнтується у прилеглому до житла предметному просторі, а й має досвід перебування у віддаленій від дому місцевості (подорожувала з батьками автомобілем, автобусом, троллейбусом, поїздом тощо). Дитина

поводиться впевненіше й виваженіше серед незнайомих предметів, речей, речовин. У незнайомих умовах вона тримає батьків за руку, нікуди від них не відходить, запитує дозволу щодо виконання певних дій. Разом із дорослим охоче вивчає властивості нових предметів і речей, порівнює їх із відомими, знаходить спільне–відмінне, запитує про незрозуміле, може їх намалювати або скласти про них оповідання. Пасивний та активний словник суттєво розширюється новими назвами і поняттями.

Предметно-практична діяльність. Зростає умілість рук дитини, вправнішими стають її рухи й дії. Водночас техніка дій з предметами побуту та вжитку залишається недосконалою. Це стосується і використання найпростіших знарядь — лопатки, грабелі, олівця, пензлика. Відбувається подальший розвиток співвідносних та знаряддєвих дій. Дитина все частіше самостійно визначає предмет свого інтересу в предметно-ігровому середовищі, обирає зміст заняття чи гри, виявляє готовність допомогти дорослому в господарстві — накрити на стіл, підмести в кімнаті, упорядкувати місце гри, покласти в шафу або повісити свої речі. Під час ігор з кубиками, іграшковим транспортом, ляльковим посудом, одягом, меблями дитина четвертого року життя виявляє кмітливість, орієнтується на свій досвід, відтворює різноманітні ситуації з життя своєї родини або дошкільного закладу. Вона любить грати з будівельним матеріалом, мозаїкою, конструювати з паперу та природного матеріалу. Наслідуючи дорослого, усе частіше вигадує, вносить елементи новизни, намагається відійти від шаблону. Краще, ніж раніше, вона виділяє ціле і частини, співвідносить величини та форми різних предметів та їх частин, знаходить відповідні, експериментує, досягає певних результатів, радіє їм.

Економічна освіченість. Певний життєвий досвід спільної з батьками закупівлі продуктів харчування, побуту та вжитку, іграшок у мегамаркетах, гастрономах, господарських магазинах, ринках стимулює інтерес дитини до процесів заробляння та витрачання грошей. Вона спостерігає за плануванням батьками сімейного бюджету, обговоренням того, що слід придбати у першу чергу, цікавиться ціною того, що хотіла б придбати. У дитини формується елементарне розуміння того, що гроші є життєвою необхідністю, що їх платять батькам за місцем роботи за їхню працю. Завдяки спостереженням, отриманню доступних пояснень від батьків та їх відповідям на запитання дитина починає розуміти, що гроші заробляють нелегкою працею і витратити їх слід розумно.

П'ятий рік життя

Предмети побуту і вжитку. У дитини п'ятого року життя сформовані уявлення про устрій людського житла (міського і сільського, своєї місцевості та іншої). Вона усвідомлює, що устрій залежить від кліматичних умов, тому житло людей у різних частинах світу істотно відрізняється. Дитина добре орієнтується у предметах домашнього побуту та вжитку, господарській діяльності. Вона встановлює зв'язки між призначенням предмета, його формою, матеріалом, з якого він виготовлений, використовує предмет за призначенням, уміло пристосовує речі для різних потреб. Дитина п'ятого року життя здатна елементарно себе обслуговувати. Вона стежить за порядком, за тим, щоб у житловому приміщенні було чисто, затишно. Розрізняє, де брудно, а де чисто, помічає зламане, те, що лежить не на місці. Дитина намагається стежити за чистотою свого одягу та взуття, самостійно прибирає іграшки, упорядковує місце їх зберігання. Вона помічає безлад, намагається навести порядок, радіє отриманим результатам. Дитина цього віку усвідомлює, що не можна кидати сміття на підлогу, псувати предмети і речі, рвати книжки. Вона цікавиться, що з якого матеріалу виготовлено, звідки беруться різні предмети і речі, куди вони зникають, коли виходять із ладу.

Предметний світ за межами житла. Завдяки більшій самостійності, практичній умілості дитина активніше поводить себе на вулиці. Вона намагається розширити простір свого буття, виявляє інтерес до незнайомого предметного довкілля, відкриває для себе нове у знайомому, знайоме в новому. Дитина багато про що запитує дорослого — що з чого зроблено, ким, як, де; очікує від нього конкретних відповідей, пояснень, уточнень. Під час прогулянки з дорослим вона з інтересом спостерігає за діяльністю двірника, електрика, листоноші, міліціонера, водіїв, робітників, які ремонтують каналізацію і тепломережу, будівельників, продавців. Завдяки все більше вираженій довільності сприймання, уваги, пам'яті, мислення в дитини формуються узагальнені уявлення про те, кому, для чого і в яких випадках допомагають ці працівники. Системнішими й усвідомленішими стають знання дитиною правил безпечної поведінки на вулиці, у незнайомому предметному середовищі. Дитина знає, як правильно й безпечно поводитися на території дошкільного закладу, на ігровому майданчику, в парку, магазині, транспорті, поліклініці, цирку, під час відпочинку з дорослими в лісі.

Предметно-практична діяльність. Дитина користується предметами побуту і вжитку. Під час розв'язання практичного завдання, поставленого дорослим, уточнює назви окремих предметів або їх частин, з'ясовує

їх призначення й правила користування ними. Вона активно вивчає властивості предмета, що її зацікавив, експериментує з ним, шляхом спроб і помилок знаходить вдалий спосіб досягнення мети. Активно використовує знаряддя, обережно поводитья з ножицями й ножем, усвідомлює, що поспішне або невдале їх використання може призвести до травмування. Охоче грається кубиками, разом з однолітками будує з них досить складні споруди, використовує предмети-замінники. Дитина кладе свої речі, одяг, взуття на відведене для них місце; намагається очистити від бруду одяг і взуття, вимити свою чашку, разом із дорослим відремонтувати зламані іграшки та розірвані книжки. Дитина прагне визнання дорослим її досягнень, підтвердження успіху її предметно-практичної діяльності, презентує іншим свої практичні результати, пишається своїм виробом. Поступово інтерес дитини до дій зі знайомими предметами знижується. Усе більше її починають цікавити складні й незнайомі предмети та дії з ними. Дитина намагається дізнатися про їх устрій і призначення, ставить дорослому відповідні запитання, починає самостійно експериментувати з такими предметами. Удосконалюються дії з предметами — дитина вчиться застібати гудзики, зав'язувати шнурки, копати, правильно користуватися олівцем. Предметні дії вона починає активно використовувати в самообслуговуванні. Поступово відбувається перехід предметної діяльності в побутову, закладаються основи для засвоєння елементарних трудових дій.

Економічна освіченість. У дитини вже сформовані елементарні економічні уявлення, необхідні для реального життя. Вона знає, що гроші заробляють батьки, їх виплачують батькам за нелегку працю. Дитина бачить, що батьки втомлюються на роботі, хочуть відпочити у вихідні та свята. Вона починає цікавитися тим, що батьки збираються купити найближчим часом, запитує про можливість придбання їй солодощів та іграшки, намагається утриматися від невдоволення в разі відмови. Завдяки поясненням дорослого дитина починає усвідомлювати, що бабуся, дідусь, які вже не працюють, одержують пенсію, на яку живуть. Під час перегляду телевізійних передач вона все більшу увагу звертає на рекламу, розуміє її призначення.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати дрібну моторику рук;
- плекати інтерес до процесу та результатів (проміжного та кінцевого) елементарної праці;

- сприяти усвідомленню важливості виконання соціально потрібної справи;
- розвивати елементарні економічні уявлення.

Навчальні:

- збагачувати уявлення про устрій людського житла, предмети домашнього устрою людей міської та сільської місцевості, господарську працю;
- розширювати уявлення, пов'язані з предметним довкіллям за межами житла (вулиця, будівлі, об'єкти соціального призначення);
- збагачувати словник лексику, пов'язану з предметним довкіллям;
- формувати вміння встановлювати зв'язки між призначенням предмета, його формою та матеріалом, з якого він виготовлений;
- вправляти в умінні використовувати предмети й речі за призначенням, формувати елементарні вміння пристосовувати речі для різних потреб;
- ознайомлювати з новими предметами, речами, знаряддям, матеріалами; стимулювати дослідницькі дії;
- навчати свідомого ставлення до грошей, їх раціонального використання.

Виховні:

- заохочувати бажання самостійно себе обслужити, виконати елементарні трудові дії;
- формувати звичку до порядку, бережливе ставлення до іграшок, предметів, речей; прагнення цінувати, не ламати, не рвати, не бруднити предмети і речі;
- виховувати повагу до дорослих, які турбуються про рідних, працюють і чесно заробляють гроші;
- виховувати розумні потреби, вміння регулювати свої бажання;
- формувати початки розумної поведінки в ситуаціях, пов'язаних із грошима.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У роботі з дітьми молодшого дошкільного віку педагог гармонійно поєднує елементи самообслуговування, господарсько-побутової діяльності, праці в природі, ручної праці. Використовуючи найпростіші *трудові доручення* з догляду за рослинами і тваринами, педагог збагачує досвід дитини, налаштовує її на діловий лад, звертає увагу на відмінності праці від гри. Доручення є здебільшого індивідуальними

(полити рослини, допомогти винести іграшки, зібрати їх і розставити на місця, погодувати рибок, підняти загублену річ, поправити одяг у шафі, витерти полицю від пилу, вимити мильницю, змести пісок із лавки, роздати дошки для ліплення та олівці для малювання тощо). Педагог розуміє, що способом об'єднання дітей молодшого дошкільного віку є *праця поряд*. Під час роботи кожна дитина незалежна від іншої, що дає їм змогу діяти в індивідуальному темпі, а педагогу — враховувати можливості кожного, встановлювати контакт, допомагати в необхідний момент, підтримувати, сприяти доведенню кожним розпочатої справи до кінця. Завдяки спільній праці як одному з видів колективної праці, діти об'єднуються спільним завданням, кожний починає відчувати себе членом соціальної групи, усвідомлювати корисність своїх зусиль. Спільна праця організовується як спільне доручення і допомагає зрозуміти значущість кожного окремого результату, його зв'язок з іншими, вплив на процес та кінцевий продукт діяльності.

Збагаченню дитячих уявлень про устрій людського житла сприяють читання творів художньої літератури, перегляд фільмів, відвідування житла друзів, знайомих, сусідів; порівняння домашнього житла з приміщеннями для тимчасового перебування людини (готелю, лікарні, магазину, місця роботи батьків), колективні обговорення отриманих вражень, складання оповідання на тему «Людське житло», малювання. Важливо, щоб педагог звертав увагу дітей на відмінності в устрої життя людей міської та сільської місцевості, які проживають в холодних та теплих краях, мають різний матеріальний статок та індивідуальний смак, належать до різних культур. Дорослий акцентує увагу на тому, що є предмети побуту та вжитку, без яких не може обійтися жодна людина, а є необов'язкові; пропонує дітям поміркувати над тим, що може належати до перших і других, зробити власні припущення, обґрунтувати свою думку, підтвердити її прикладом.

Формуванню уявлень дітей четвертого–п'ятого року життя про предмети довкілля, що перебувають за межами людського житла, про діяльність людей та їхні професії сприяють різноманітні екскурсії, розповіді дорослого, його відповіді на дитячі запитання, показ фільмів та читання художніх творів, організація ігор відповідного змісту. Дитина легше усвідомить себе в певній професійній ролі, якщо педагог, звертаючись до неї під час гри, називатиме її лікарем, вихователем, акторкою; пропонуватиме відповідні іграшки, атрибути, матеріали для розгортання сюжету. Добре, якщо дорослий заохочуватиме дітей використовувати предмети-замінники реально існуючих за межами житла предметів. Важливо, щоб

у ході спостереження, дослідження предметного довкілля дитина не поспішала, мала змогу самостійно використати один із можливих способів досягнення мети, порівняти його з іншими, визначити, який більш вдалий. Що частіше дитині надаватимуть право самостійно обирати практичні заняття та ігри, міру їх складності, необхідні атрибути та матеріали, партнерів у спільній діяльності, то вправнішою, впевненішою, компетентнішою вона зростатиме. Якщо дитина потребує підтримки й допомоги дорослого у предметно-практичній діяльності, він має бути поряд з нею, щоб вона могла звернутися до нього, не відчувала дискомфорту. Якщо дитина допомоги не потребує, то дорослий має перебувати на відстані, не «нависати» над нею, звільнити її від надмірного контролю та опіки. Активний контроль варто замінити на активне спостереження дорослим за предметно-практичною діяльністю дітей.

Чималий інтерес у дітей четвертого–п'ятого років життя викликає спільне з дорослим лагодження ушкоджених іграшок, речей, книжок. Вправні дії дорослого, привернення уваги дітей до способів його дій та використаних під час ремонту матеріалів і знарядь, коментарі у ході роботи, читання віршів про старі, розірвані, кинуті іграшки (предмети, речі), вияв дорослим чуйності до постраждалих та незадоволення поганими господарями сприяють вихованню в дітей бережливого ставлення до предметів побуту та вжитку, речей, створених людьми, формують повагу до їх творців.

Щоб прищепити дітям навички безпечної поведінки в предметному довкіллі, дорослий правильно поводить себе у разі, якщо діти потрапили в небезпечну ситуацію: не сердиться на них, не погрожує покаранням, не забирає небезпечні речі, а просить віддати їх, пояснивши та наочно продемонструвавши, чим саме вони небезпечні. Замість того, щоб ховати сірники від дитини, слід ознайомити її з небезпекою від їх невмілого використання. Корисно провести на прогулянці експеримент: запалити на очах у дітей різні матеріали — папір, дерево, тканину, скло, метал, пластмасу; проаналізувати, що горить, а що — ні, що згорає дуже швидко, що — повільніше, що — досить довго. Повернувшись до житлового приміщення, запропонувати дитині визначити, які предмети житлового приміщення з яких матеріалів виготовлені, що і як швидко горітиме в разі пожежі.

Не варто ховати скляні вироби, доцільніше наочно продемонструвати, що вони легко розбиваються на дрібні колючі частинки, які, якщо їх не прибрати своєчасно й обережно, можуть поранити шкіру. Дорослий звертає увагу дітей на те, що небезпечно брати до рота дрібні

та гострі предмети; що на поліетиленових пакетах та кинутому на підлогу целофані можна посковзнутися і впасти; що на морозі не слід брати в руки металеві предмети; що з ножицями та ножем не слід ходити, а тим більше — бігати, — ними слід обережно користуватися у відведеному для роботи місці.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Предмети побуту і вжитку.</i> Володіє елементарними уявленнями про людське житло, його устрій, залежність від клімату, статку, культури; знає, чим відрізняється людське житло міської й сільської місцевості; називає основні предмети домашнього побуту і вжитку, знає їх призначення; усвідомлює, кому і для чого потрібні іграшки, предмети побуту та вжитку; усвідомлює, що зламані та розірвані речі потребують ремонту; орієнтується у властивостях та призначенні приймача, телефону, телевізора, комп'ютера, кухонної плити, пральної машини, деяких інших кухонних приладів і знарядь; оперує узагальненими поняттями (одяг, посуд, меблі); встановлює зв'язки між призначенням предмета, його формою, матеріалом, з якого він виготовлений; має уявлення про господарську діяльність людини в житловому приміщенні.</p> <p><i>Предметний світ за межами житла.</i> Знає, як поводитися в найближчому і віддаленому докільді; орієнтується в назвах своєї та прилеглої до неї вулиць; може назвати, що на них розміщене (магазин, поліклініка, аптека, банк, ательє); оперує узагальненими поняттями «транспорт», може назвати деякі види повітряного та водного транспорту; знає, чим відрізняються легкові автомобілі від вантажних; має уявлення про те, що час від часу слід ремонтувати водо-, тепло-, електромережу житлових будинків, що за це відповідають відповідні служби; орієнтується в тому, що житлові будинки, готелі, корпуси навчальних закладів, гуртожитки, церкви відрізняються своїм зовнішнім виглядом і призначенням; орієнтується у правилах безпеки руху, поведженні в незнайомому предметному просторі.</p> <p><i>Предметно-практична діяльність.</i> Має уявлення про те, що предмети, речі, матеріали, знаряддя, споруди створені руками людей, завдяки їх копіткій праці; упізнає й узагальнює властивості предметів, матеріалів, речовин (м'який, твердий, гладкий, шершавий, рідкий); орієнтується у правилах користування та способах дій з різними матеріалами (папером, картоном, тканиною, пластмасою, деревом, природним матеріалом) та знаряддями (ножицями, ножем, молотком, голкою); має уявлення про ризики, пов'язані з недбалим і невмілим користуванням ними; знає, що розпочату справу слід довести до кінця, отримати бажаний результат; усвідомлює, що для досягнення успіху в діяльності слід докласти чималих зусиль.</p> <p><i>Економічна освіченість.</i> Має уявлення, що гроші необхідні, аби купити продукти харчування, меблі, гігієнічні засоби, одяг, взуття, господарські товари; знає, що батькам платять за виконання корисної праці</p>
---------------	--

Уміння	<p><i>Предмети побуту і вжитку.</i> Використовує за призначенням посуд, гігієнічні засоби, одяг, взуття, іграшки, речі, меблі; ставить дорослому запитання щодо назв, призначення і походження нових предметів ужитку, речей та приладів; починає розрізняти штучні й натуральні предмети; усвідомлює, що зламані іграшки та розірвані речі слід ремонтувати; бережливо до них ставиться, намагається не бруднити і не псувати; охоче допомагає дорослому ремонтувати іграшки, речі, книжки; виявляє бажання зайнятися господарською працею; з власної ініціативи упорядковує місце зберігання іграшок, книжок, особистих речей; дотримується правил безпечної поведінки в житловому приміщенні (не підходить до відчиненого вікна; не грається електричними приладами; не бере в руки ліки, пральний порошок, хімічні речовини для миття вікон, підлоги, ванної кімнати, кухонного посуду тощо).</p> <p><i>Предметний світ за межами житла.</i> Добре орієнтується на дитячому майданчику свого двору та дошкільного закладу; грає та займається разом із дорослим на спортивному майданчику; показує дорогу з дому до дошкільного закладу і назад, свій будинок, магазин (аптеку, гараж); дотримується основних правил безпеки руху та безпечної поведінки на вулиці; запитує в дорослого дозволу вчинити певним чином, ставить його до відома щодо своїх намірів, не псує обладнання; без дозволу вихователя не виходить на вулицю, зокрема на її проїжджу частину, не бере до рук чужі речі та незрозумілі предмети.</p> <p><i>Предметно-практична діяльність.</i> Із допомогою дорослого або самостійно обирає зміст практичної роботи, добирає необхідний матеріал та знаряддя для неї; вдається до зручних і продуктивних засобів досягнення мети; під доглядом дорослого користується ножицями, молоточком, ножем; бережливо поводить з матеріалами, намагається доцільно їх використати; прагне досягти позитивного результату, одержати схвалення дорослого; без нагадування дорослого прибирає за собою, кладе на місце робочий інвентар, викидає відходи від роботи в контейнер для сміття.</p> <p><i>Економічна освіченість.</i> Виявляє інтерес до процесу купівлі продуктів харчування, іграшок, предметів побуту та вжитку; спостерігає за процесом розрахунку батьків за куплене з касиром магазину; може розрахуватися грошима, що дали їй батьки, за купівлю морозива (цукерок, іграшки)</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливість.</i> Легко запам'ятовує назви та призначення основних предметів побуту та вжитку; дотримується правил безпечної поведінки в житловому приміщенні та за його межами; без нагадувань прибирає за собою іграшки, речі, знаряддя; чутлива до зауважень та схвалень дорослого.</p> <p><i>Самостійність.</i> Самовизначається з вибором практичних занять, зокрема зі змістом діяльності, її складністю, партнерами; намагається обходитися власними силами, звертається до дорослого по допомогу лише в разі об'єктивної необхідності (нестачі знань або вмінь, потрапляння в незручну, незрозумілу або небезпечну ситуацію).</p>

Базові якості	<p><i>Допитливість.</i> Виявляє інтерес до всього нового, незвичного, незнайомого; вивчає, досліджує основні властивості предмета (речі, матеріалу, знаряддя, споруди); експериментує з ним, ставить дорослому запитання щодо незрозумілого; уміло використовує відповідь для подальших дій з предметом, що привернув увагу.</p> <p><i>Самовладання.</i> Виявляє терплячість, коли дорослий просить зачекати; може утриматися від бажання вийти за територію дитячого садка; виявляє наполегливість і витримку, коли практичне завдання виявляється непростим, утримується від плачу, мобілізується, доводить розпочату справу до кінця; намагається поводитися виважено, діяти за правилами в небезпечній ситуації.</p> <p><i>Гідність.</i> Виконуючи практичне завдання, поставлене дорослим, намагається впоратися з ним якомога краще, старається, докладає зусиль; знаходить, визнає і виправляє свої помилки; досягаючи успіху у предметно-практичній діяльності, домагається визнання його дорослим; гостро реагує на негативну оцінку й неповагу до себе, не погоджується з несправедливими судженнями, намагається довести свою правоту.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Може відмовитися від цікавої гри на користь виконання соціально значущого практичного завдання або господарської праці; усвідомлює користь своєї господарської праці для рідних та близьких людей; розуміє необхідність ремонтування зламаних предметів побуту та вжитку, допомагає дорослому в цій роботі; дотримується даної іншим обіцянки прибрати за собою іграшки, речі, робоче місце; усвідомлює відповідальність за свої дії та їх результати.</p> <p><i>Креативність.</i> Віддає перевагу новому, незнайомому, складному порівняно зі знайомим і легким; помічає й емоційно реагує на невідповідності, на смішне; робить власні припущення щодо доцільних способів дій та очікуваних результатів; виявляє елементи самодіяльності, творчості, раціоналізаторства; намагається виконати практичне завдання по-своєму, відійти від зразка</p>
----------------------	--

СВІТ МИСТЕЦТВА

СВІТ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Естетичне ставлення дитини до світу стає багатограннішим. Воно виявляється у її ставленні не лише до природи та предметного середовища, а й до світу людей, до себе та власних продуктів образотворення. У свідомості дитини об'єднуються естетичне й моральне. На підґрунті

досягнень художньо-естетичного розвитку в ранньому віці молодший дошкільник починає орієнтуватися в тому, які зображальні засоби (лінія, пляма, мазок, відбиток; пластичність, стабільність або мінливість форми) можна отримати за допомогою того чи того знаряддя (олівець, пензлик, глина, будівельний матеріал, природний матеріал). Дитина свідомо та цілеспрямовано опановує різні способи зображення (малювання, ліплення, будівання, аплікацію, художнє конструювання з паперу, перетворення залишкових та природних матеріалів). Формується операційно-технічна, зображальна сторона образотворення.

Природна поліхудожність дитини, її емоційність, сенсорна сприйнятливність; наслідувальна та самостійна моторно-маніпуляційна, пошукова, дослідницька активність є живильним підґрунтям для активних імпровізацій та самовираження в мистецтві.

Збільшуються можливості залучення до мистецтва, створення художніх образів, оволодіння способами мистецької діяльності (концентрація, сприймання, милування, оживлення, одухотворення, ідентифікація, проживання, наслідування, імпровізація тощо). Дитина здатна до цілісного та емоційного сприймання образів мистецтва, елементарного усвідомлення змісту твору. Вона порівнює художні образи між собою, співвідносить їх із відповідними явищами дійсності, робить перші узагальнення.

Наслідування способів художньо-естетичного самовираження, «закодованих» у творі мистецтва та творчо презентованих педагогом, дає змогу дитині «увійти в образ» художника, ідентифікувати себе з ним. Це позначається на розвитку художньо-естетичного світобачення, якості створюваних образів, а також збільшує «ступінь свободи» самовираження, обумовлює самостійність дитини в зображувальній діяльності (малюванні, ліпленні, декоративній та дизайн-діяльності з папером, природними та залишковими матеріалами, художньо-ігровому будівництві). У використанні будівельного матеріалу дитина переходить від наслідувальної діяльності «за зразком» до самостійної, творчої, яка розгортається на підґрунті знань про архітектуру. Вона бере активну участь у колективних роботах, вносить своє у спільну діяльність.

Цей період можна визначити як «процесуальний» у художньо-естетичному розвитку дитини, її образотворчій діяльності та творчому самовираженні. Від зображення дифузного цілого дитина поступово переходить до зображення частин, деталей. Вона усвідомлює себе володарем простору, площини, кольору, форми, матеріалу — творцем образу.

Площину аркуша (символ Всесвіту) вона використовує повністю, без урахування «верх-низ». Поступово структурування простору стає більш визначеним. На малюнку формується певний порядок: від хаотичного розташування штрихів, мазків, форм дитина переходить до фризкової (стрічкової), орнаментально впорядкованої композиції. Дитина образотворює у межах власних знань. Вона зображує людей, предмети, тварин, природні об'єкти та явища — усе, що бачить, пізнає та «проживає». Колір дитина обирає за вподобанням і може намалювати одним кольором усю картину. Спонтанне розуміння кольору як ознаки та характеристики предмета спричинює виникнення зображальних «штампів» (небо — синє, сонце — жовте, земля — чорна, огірок — зелений, яблуко — червоне). Дитина не зіставляє колір із реальністю, проте здатна адекватно використовувати його для передачі свого ставлення до зображеного (барвисте малювання «красивого» і вибір темних кольорів для візуалізації «некрасивого»).

В умовах педагогічно скерованого введення у світ кольору дитина за своїми природними можливостями здатна до сприймання його як живої, емоційної та одухотвореної сутності видимого світу з яскраво окресленими виражальними можливостями. Таке ставлення до кольору стає запорукою успішного розвитку художньої уяви, витонченості чуття кольору.

Достатньо розвинена координація рухів дає дитині змогу зображати предмети та фігури, які можна впізнати за окремими ознаками. Спостерігається еволюція образу людини (від «головоногої» — до малювання тулуба й кінцівок, обличчя без дотримання пропорцій); дерева (дитина поступово відходить від малювання гілок під кутом 90°). Виникає зорова узгодженість у організації об'єктів, композиційне рішення. Освоєння формоутворювальних рухів у ігрових діях з лінією, плямою, пластичними матеріалами, папером додає дитині впевненості в собі. Вона долає власну нерішучість і вдається до зображень різних за формою предметів (будинки, транспорт), більш повно та різнобічно виражає себе в малюванні, ліпленні, аплікації, будівництві, конструюванні.

Виявляється здібність до передбачуваного створення образу, задум стає більш усвідомленим та стійким. Сприймання, виконавство і творчість перебувають у тісному взаємозв'язку з перших етапів формування зображувальної діяльності як образотворення.

Четвертий рік життя

Художньо-естетичний розвиток. Дитина уважна до предметів, об'єктів, явищ довкілля. Вона чутлива у сприйманнях, оживлює та одухотворює предмети, наділяє їх власним життям; переймається емоційним станом педагога та захоплено роздивляється, вивчає «натуру», визначену для зображення або перетворення, пізнає зображальні можливості художніх матеріалів та обладнання. Знає та активно використовує сенсомоторно-перцептивні способи обстеження предметів, об'єктів та явищ, охоче спілкується у просторі краси, твору мистецтва. Разом із педагогом вона активно розглядає репродукції творів живопису, станкову скульптуру, дрібну декоративну пластику (народні іграшки, вироби народних ремесел), книжкову ілюстрацію, обговорює архітектурні споруди. Дитина свідоміше визначає зв'язок між реальними предметами, явищами та їх відображенням у творах мистецтва; у зображеннях, створених власноруч. Розвиток її уяви характеризується будівництвом нового образу на основі елементів реальності, які становлять його центральну частину. Відкриваються нові можливості для інтеграції дитиною власного естетичного досвіду з художньою практикою. Набуті враження від сприймання дійсності, пережитих подій, споглядання краси та милування нею пробуджують бажання відтворити їх, обговорити.

Образотворча діяльність. Формуються сенсомоторні здібності дитини, на їх основі у продуктах діяльності виражається зображальна картина світу. Дитина набуває досвіду створення образу мовою різних видів мистецтв (малює, ліпить, будує, конструює, робить аплікацію, прикрашає, музикує, ритмічно та пластично рухається, звуконаслідує). Предметно-знаряддевий, процесуально-діяльнісний інтерес трансформується в інтерес до образної складової зображення. Дитину хвилюють власні зображальні вміння, вона охоче відгукується на ініціативи дорослого щодо навчальних форм співтворчості. Вона не лише починає зображати окремі об'єкти, а й намагається навчитися передавати їх взаємодію зі світом («Земля під ногами, а над головою — небо»). Переважає фризова композиція з визначенням «лінії землі» та «лінії неба». Вона є першою спробою дитини побудувати систему просторових координат, яка організовує та впорядковує картину світу, що дитина створює на папері. Формування образної складової збагачується використанням кольору та форми як засобів виразності. Дитина вже може пов'язувати колір з образом предмета, а іноді колір за асоціацією пробуджує в її уяві конкретний образ. Взаємозв'язок між малюванням, аплікаційною технікою та ліпленням допомагає дитині засвоїти як осо-

бливості пласкої та об'ємної форм, так і їх зображально-виражальні можливості. У зображенні дитина акцентує ті деталі, які вважає найсуттєвішими: саме вони надають створеному образу виразності. Під час ліплення, будівництва, виконання аплікації синхронізує роботу обох рук.

Художньо-естетичне самовираження. Невпинне фантазування змінюється новою стратегією малювання: дитина формує початковий задум, якого дотримується певний час, вдається до гри із зображенням, робить себе учасником подій. Започатковується цілепокладання у зображенні. Виникає стійкий особистісний інтерес до образотворчої діяльності як форми самовираження, певні пріоритети у виборі змісту, композиції, кольорової гами; розвивається власний стиль. Індивідуально-типологічні особливості, настрої дитини, просторове середовище, особистість педагога та обраний ним стиль навчання істотно впливають на якість та культуру самовираження дитини. Вона активно наслідує приклади, надані дорослим, а також спонтанно помічені нею в соціумі. З допомогою дорослого та самостійно, за власним покликом, дитина варіює способи власних зображально-виражальних дій, домагається якомога кращих результатів самовираження, отримує від цього задоволення.

П'ятий рік життя

Художньо-естетичний розвиток. На підґрунті вже наявного досвіду естетичного та художнього сприймання формується емоційно-естетичне ставлення дитини до дійсності, природних та рукотворних об'єктів, кольорів та форм. Удосконалюється вміння помічати красиве в довкіллі. Розвивається здатність до споглядання, милування красою, ідентифікації з особою художника. Оформлюються естетичні емоції (подив, захват, радість, піднесення) та усвідомлюються способи їх вираження (міміка, жести, рухи, вигуки). Дитина здатна не лише перейматися станом творчого натхнення, який демонструє педагог своїм виглядом та поведінкою, а й самостійно його досягати під впливом отриманих естетичних вражень та пережитих емоцій. Удосконалюється сенсомоторна складова образотворення, утім домінантою особистісного художньо-естетичного розвитку стає інформативність, виразність образу. Закладаються основи художньої картини світу та самоусвідомлення «Я — художник». Дитина виявляє схильність до осягання смислової складової понять «краса», «мистецтво», «образотворення». Вона розуміє значення слів «художник», «музей», «виставка», «картина», «скульптура». Може виявляти власну домінанту в сенсорно-перцептивному дослідженні краси та гармонії світу (візуал,

аудіал, кінестетик; дослідник, лірик, романтик). Спостерігається зниження продуктивної уяви, оскільки дитина активно засвоює норми та правила соціуму. У найбільшій мірі це стосується «еталонів» кольору, форми, якщо педагог активно оперує ними в педагогічному процесі. Увагу дитини починають привертати контрастні сполучення кольорів та форм у декоративних роботах (малюванні та аплікації). Відкриваються можливості для збагачення простору її художньо-творчої активності, започаткування нових, оригінальних видів дизайн-діяльності, насамперед тих, якими володіє педагог.

Образотворча діяльність. Дитина стає більш самостійною в побудові «робочого» задуму та його художньо-образного втілення. «Робочий» задум є динамічним (як у художника): виникає, розвивається й змінюється дитиною у творчому процесі, але його головна сутність (ідея) зберігається дитиною в готовому продукті. Сутність зображеного (часто абсурдно-абстрактного) дорослий нерідко може досягнути лише з діалогу з автором. Дитячий коментар до малюнка, зліпка є невід'ємною складовою образотворення та художньо-естетичного самовираження. Дитина створює художній образ, транслюючи через нього в соціум своє художньо-естетичне світосприймання, власну художню картину світу, образ самої себе. При цьому вона починає свідомо шукати способи більш правдивого, повнішого зображення. Виникає і закріплюється «рентгенівський» (сюрреалістичний) стиль образотворення. Разом з основним зображенням, дитина малює й те, чого не можна бачити у певному положенні предмета. Її дуже цікавлять деталі — і вони стають головними характеристиками створеного образу. У цілому, зображення площинні, умовні, декоративні, примітивні. Поступово, у міру формування відчуття простору та усвідомлення себе в ньому розвиваються композиційні вміння: просторові відношення об'єктів, динаміка. Закладається індивідуальна знаково-символічна система, мистецький спосіб діяльності, що обумовлює можливість свідомого та цілеспрямованого використання дитиною виражальних засобів (колір, форма, композиція, рух) для досягнення образно-естетичної виразності продукту образотворення. Дитина здатна створювати зображення на основі «натури», власних знань та образів у пам'яті. За своїм змістом створені дитиною зображення відповідають таким жанрам мистецтва, як пейзаж, портрет, натюрморт; анімалістичний, казковий, побутовий жанри; книжкова ілюстрація. Техніки, якими користується дитина, можна визнати відповідними таким видам мистецтва, як живопис, графіка, скульптура, архітектура,

декоративне мистецтво, дизайн. Виникають можливості для самостійного та педагогічно скерованого діалогу в поліхудожньому просторі довір'я, сім'ї та дошкільного закладу.

Художньо-естетичне самовираження. В умовах адекватної мотивації, «зараження емоціями» та творчого натхнення дитина вдається до художньо-ігрових імпровізацій, у яких простежуються яскраві риси її особистості, головні риси створюваного образу, набуті знання та навички. Усвідомлення нею особливостей реального предмета, об'єкта, явища обумовлює формування задуму, винайдення способів та засобів його художнього втілення. Головні характеристики образу дитина здатна утримувати в задумі впродовж діяльності, досягаючи їх утілення в обраній художній формі за допомогою виражальних засобів. Виникають власні уподобання щодо вибору та рівня застосування виражальних засобів, матеріалів, форм, способів художньо-естетичної діяльності. Дитина починає виявляти свідомий інтерес до мистецтва, творчої людини (художника, скульптора, артиста), особливостей творчого процесу майстра, мотивів вибору ним способу зображення. Вона прагне наслідувати спосіб творчого самовираження і легко «входить в образ». Зароджується усвідомлення, що художній образ (картина, скульптура тощо) є авторською інтерпретацією реального життя. Виникає бажання зробити по-своєму. Дитина пишається своїми авторськими роботами, намагається продемонструвати іншим свої досягнення, виявляє готовність до пошуку способів удосконалення отриманого результату. Самостійно або у співтворчості з педагогом збагачує простір естетичної та художньо-творчої активності (декоративна та дизайн-діяльність, екопластика, театральна, хореографічна діяльність, музикування, колекціонування тощо).

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- сприяти отриманню дитиною естетичних вражень;
- підтримувати бажання та спроби передавати свої життєві враження засобами художньої творчості;
- закладати підґрунтя формування у свідомості дитини особистої художньої картини світу введенням її у світ краси, мистецтва, образотворення, художньо-естетичного самовираження;
- пробуджувати художньо-творчу активність засобами поліхудожнього середовища, насиченого стимульними матеріалами (предмети мистецтва, художні матеріали та обладнання, приклади творчої діяльності педагога);

- підтримувати активність дитини під час ознайомлення зі світом художніх матеріалів, зображувальних технік та виражальних засобів;
- сприяти набуванню та збагаченню дитиною власного досвіду тактильних відчуттів, зорового сприймання, логічного осмислення, творчої уяви в їхній єдності;
- сприяти трансформації зображувальної діяльності в образотворення як діяльність, у якій дитина відчувається самотійною, успішною, задоволеною;
- забезпечувати єдність естетичного сприймання, емоційного переживання, осмислення, творчої реалізації продукту образотворення;
- підтримувати «ситуацію успіху» при винайденні дитиною «нovoї», цікавої, оригінальної та результативної техніки;
- шляхом інтеграції мистецтв збагачувати простір художньо-естетичного самовираження дитини новими діяльностями, способами, матеріалами та техніками образотворення.

Навчальні:

- навчати споглядати красу та милуватися нею, бачити незвичайне у звичайному, буденному, звичному, перейматися сприйнятим та надихатися на власну художню творчість;
- навчати здійснювати «відкриття», переживати естетичні емоції (захват, подив, здивування), входити у стан творчого натхнення;
- навчати розглядати та розуміти твір мистецтва (картина, скульптура, народна іграшка, книжкова ілюстрація), встановлювати зв'язок між реальністю та художнім образом;
- навчати способів роботи з художніми матеріалами (фарби, пензлі, олівці, природні та залишкові матеріали, пластилін, глина, тісто, ігровий будівельний матеріал, папір) шляхом активного пізнання дитиною їхніх властивостей та можливостей для створення образу;
- навчати предметного, сюжетного та декоративного зображення засобами технік малювання, ліплення, аплікації, конструювання, декорування, дизайну;
- ознайомлювати з еталонами кольору, кольоровим спектром, технікою отримання нових кольорів та відтінків; навчати розуміння виражальних можливостей кольору та свідомого його використання в художній творчості;

- навчати способів композиції засобами твору живопису, візерунка (орнаменту), аплікації, дизайн-композицій (флористика, натюрморт), настільного театру, фланелеграфа.

Виховні:

- виховувати цілісне та ціннісне художньо-естетичне ставлення до світу та мистецтва як джерел творчих задумів;
- формувати цілісне художнє сприймання на основі емоцій та переживань, викликаних зовнішнім виглядом предмета, об'єкта, явища;
- виховувати інтерес до творчості художника;
- плекати ціннісне ставлення дитини до себе як оригінального творця красивого засобами художньої діяльності;
- розвивати витончене колористичне світосприймання;
- виховувати культуру художньо-естетичного самовираження.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Дитина вже має певний сенсомоторний, емоційний, зображальний художньо-естетичний досвід. Ураховуючи його, педагог зосереджується на організації адекватного поліхудожнього різнофункціонального предметно-просторового середовища, насиченого стимульними матеріалами (предметами мистецтва, художніми матеріалами, знаряддям та обладнанням, прикладами власної художньо-творчої діяльності).

Якість образотворчої діяльності обумовлена загальним художньо-естетичним розвитком дитини, спрямованим на пробудження та реалізацію її творчого потенціалу. Педагогічний процес має на меті розвиток художньо-естетичної свідомості дитини і здійснюється безперервно протягом дня. Він активується яскравою життєвою подією, природним явищем, враженнями, мистецьким твором та набуває різних форм (навчальних, розвивальних, творчих), типів (самостійна художньо-естетична діяльність та спільна з педагогом), видів (споглядальні, мовленнєво-комунікативні, художньо-практичні, творчо-проектувальні), методів (спостереження, розглядання, обстеження; мистецтвознавча розповідь, бесіда; художньо-дидактична, художньо-рольова, маніпуляційна гра, екскурсія-подорож, експериментування, творчі завдання, художні проекти тощо). У цілісному педагогічному процесі художньо-естетичний розвиток інтегрується з розвитком інших сфер особистості дитини.

Протягом дня педагог організовує фронтальне, групове, індивідуальне спілкування, спрямоване на художньо-естетичний розвиток від-

повідно до педагогічних завдань та очікуваних результатів. Цілеспрямоване педагогічне спілкування за змістом та метою може визначатися педагогом як базове навчальне заняття; пізнавальні, технічні, творчі хвилини; спостереження-розглядання-споглядання-милування красою, самостійна (одноосібна та спільна) художня діяльність. Педагог ознайомлює дітей з живописом, графікою, скульптурою, архітектурою, декоративним мистецтвом, дизайном, музикою, хореографією, театром, літературою на фронтальних заняттях. Їх головне призначення полягає в закладанні основ цілісного уявлення дитини про мистецтво та свої можливості в ньому.

У організації педагогічного процесу педагог обирає *спосіб* навчання (діалоговий, інтерактивний, сенсомоторний); *форму* (гра, подорож, дослід); провідний *метод* (із групи інформаційно-рецептивних, репродуктивних, творчих); визначає *власну позицію* у педагогічному процесі (інформатор, аніматор, фасилітатор, співучасник, співавтор, комунікатор, координатор, спостерігач, порадник, аналітик, дослідник та ін.) та *позицію дитини* в ньому (споглядач-спостерігач, співрозмовник, співучасник, співавтор, виконавець, наслідувач, імпровізатор, винахідник, художник, скульптор та ін.).

Залежно від змісту педагог організовує спілкування за такими типами: «милування красою» (розглядання, обстеження), мистецтвознавство (розповідь, бесіда, художньо-дидактична гра), художня практика (малювання, ліплення, декоративна та дизайн-діяльність, ігрове будівництво), художньо-естетичне самовираження (творчі хвилини, хвилини самовираження, арт-терапевтичні сесії, творчі проекти). Разом із педагогом діти навчаються *технік* живопису, графіки, розпису, аплікації, будування-конструювання, паперопластики, екопластики.

Педагог уводить дітей у світ дизайн-діяльності, особливості змісту якої визначають способи художнього перетворення предмета. Залучає дітей до виготовлення предметів та декоративних інтер'єрних композицій із природних та залишкових матеріалів.

Спілкування за типом «милування красою» передуватиме образотворчій діяльності. Його організація передбачає залучення усіх аналізаторів, актуалізацію сенсорної та емоційної сфер особистості дитини. Діти навчаються виокремлювати естетичні об'єкти та явища, розглядати, вивчати їхні якості та переживати естетичні емоції.

Організація *мистецтвознавчих занять* забезпечує поступове набуття дитиною базових знань із теорії та історії мистецтва (види та

жанри мистецтва, зображальні та виражальні засоби). Під час такого спілкування діти навчаються «діалогу» з твором мистецтва, усвідомлюють важливість вивчення властивостей зображальних матеріалів та опанування зображальних технік.

За сприяння педагога дитина навчається відкривати світ у кожному творі мистецтва. Репродукції картин різних жанрів; скульптура, яка зображує людину, і анімалістична; книжкова ілюстрація, предмети декоративного мистецтва та народних художніх промислів посідають чільне місце в поліхудожньому оточенні дитини, і педагог упродовж дня активно залучає дітей до розвивального спілкування. Під час самостійного вільного, спонтанного або педагогічно скерованого розглядання творів у дітей поступово пробуджується інтерес не лише до змісту, а й до творчості художника, бажання наслідувати художній спосіб світосприймання.

Організація спілкування у форматі *художньої практики* передбачає поступове введення дітей у світ творчості, майстерню художника, світ зображальних матеріалів та зображально-виражальних технік.

Організація занять із *художньо-естетичного самовираження* передбачає самостійні або спільні з педагогом імпровізаційні дії дитини в межах різних видів мистецтва або на підґрунті інтеграції мистецтв.

У цьому віці для розвитку художньо-творчої активності дитини дуже важливий особистий приклад педагога, його вміння надати зразок креативної поведінки у ставленні до краси, до художніх матеріалів, презентації улюбленої техніки та творчого задуму (теми для зображення).

Дитина завжди уважна до того, що подобається її педагогу (малювання в техніці живопису або графіки, декоративний розпис, ліплення пластичним способом, аплікація, оригамі, ігрове будівництво, нетрадиційні техніки зображення, дизайн-техніки тощо).

Під час ліплення дитина вивчає властивості матеріалу та опановує техніку створення об'ємної форми здебільшого пластичним способом (перетворення цілого).

Під час малювання дитина також експериментує із зображальними матеріалами, знаряддями, обладнанням та поступово усвідомлює їх зображально-виражальні властивості, призначення. Засобами технік малювання створюється площинне зображення. Під час предметного малювання дитина опановує *формотворення*, навчається бачити

контур форми предмета та передавати його в малюнку лінією або плямою. Основу сюжетного малювання становить *композиція* (фрислово-орнаментальна, лінійна, відцентрована). Декоративне малювання навчає дитину основ *декору*, варіантів прикрашання предмета (зафарбовування, прикрашальний елемент, візерунок, розпис).

Засобами ігрового будівництва дитина входить у світ архітектури та опановує основи створення архітектурної споруди, пізнає різноманітність архітектурних форм. Засобами аплікаційної техніки дитина не лише пізнає спосіб створення оригінального зображення, а й починає долучатися до світу дизайну.

Підтримка педагогом прагнення дитини створити найпростіші зображення фарбами, олівцями, за допомогою глини, пластиліну, готових аплікаційних форм сприяє розвитку в неї відчуття своєї спроможності, цінності, самодостатності, прагнення самовиразитися в соціально прийнятний спосіб. Організація образотворчої діяльності дітей за змістом творів мистецтва, інтеграція педагогом різних мистецтв у освітньому процесі обумовлює започаткування в молодшому дошкільному віці художньої картини світу, формування у дитини особистісно-усвідомленого, цілісного та ціннісного ставлення до художньо-естетичного самовираження. У різних формах спілкування дитина набуває звички робити вибір, висловлювати власну думку, приймати рішення, толерантно поводитися.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Художньо-естетичний розвиток.</i> Знає, виокремлює естетичні та художні об'єкти, явища, емоційно реагує на них; може назвати колір, висловити тактильні, нюхові, смакові, слухові відчуття; цікавиться смисловою складовою понять «краса», «мистецтво», «образотворення»; знає та розуміє значення слів «художник», «музей», «виставка», «картина», «скульптура» тощо; виявляє естетичний інтерес до об'єктів природи на пейзажних картинах, до предметного світу та картин-натюрмортів, до тваринного світу в анімалістичній скульптурі, до книжки з ілюстрацією; зосереджує увагу на природному матеріалі (насіння, листя, плоди), може назвати образ, прихований у ньому (на що схоже? що або кого нагадує?), фантазує та з допомогою педагога знаходить спосіб створення образу; розрізняє та називає види мистецтва (живопис, скульптура, архітектура, декоративне мистецтво, книжкова ілюстрація, музика, танець, вірш); має ціннісне ставлення до власних робіт, уважна до робіт інших дітей.</p>
---------------	--

Знання	<p><i>Образотворча діяльність.</i> Усвідомлює сутність зображення (площинного та об'ємного); розуміє, що зображати можна все, що бачиш навколо; знає способи та техніки образотворення (малювання, ліплення, аплікація, конструювання), зображальні матеріали та знаряддя (гуаш, акварель, пензлик, олівець, фломастер, крейда, пластилін, глина, віск, тісто, папір, природні та залишкові матеріали), знає властивості цих матеріалів та знарядь, усвідомлює зображально-виражальні можливості кожного з них, знає особливості та правила їх зберігання, усвідомлює важливість дотримання цих правил; має уявлення про елементи образотворчої «мови» та може назвати їх (лінія, крапка, пляма, колір, рух, форма), жанри (пейзаж, портрет, натюрморт, анімалістичний) та види образотворчого мистецтва (живопис, графіка, книжкова ілюстрація, скульптура, народна іграшка); знає, що розпочату роботу слід доводити до кінця; усвідомлює власну відповідальність за результат.</p> <p><i>Художньо-естетичне самовираження.</i> Має потяг до художньо-творчої активності, наслідування, імпровізацій; усвідомлює можливість власного відображення дійсності засобами мистецтва; надихається отриманими враженнями та шукає спосіб висловлення почуттів; захоплюється процесом образотворення; знає способи самовираження (малювання, ліплення); має уявлення про зв'язок між предметами, об'єктами, явищами реальної дійсності та їх відображенням художником; усвідомлює, що створювати образ можна по-різному (малювати, ліпити, будувати); входить у образ художника; розуміє, що виражати себе в художній творчості треба культурно</p>
Уміння	<p><i>Художньо-естетичний розвиток.</i> Концентрує увагу, залучає різні аналізатори та впродовж тривалого часу спостерігає за визначеними об'єктами та явищами природи, рукотворними предметами, творами мистецтва; емоційно та виразно реагує на те, що сподобалось – не сподобалось; має власні переваги у виборі красивого; вміє обстежувати предмет перед зображенням за допомогою різних аналізаторів (зоровий, тактильний, руховий); знаходить ознаки і своєрідно визначає красу людини, предмета, об'єкта або явища природи; може пояснити красу та виразність природних матеріалів (квітка, листя, каштан, шишка тощо), намагається використати їх в іграх, предметно-практичній та художній діяльності; ініціює філософські бесіди про красу, художника, мистецтво, художню творчість, твір мистецтва та вміє підтримати діалог (запитує, слухає, відповідає); вміє скласти простий предметний натюрморт та встановити зв'язок між ним та схожою репродукцією, між реальністю та художнім образом, утіленим у портреті, пейзажі, натюрморті, анімалістичній скульптурі, між текстом книжки та ілюстрацією.</p> <p><i>Образотворча діяльність.</i> Свідомо ставиться до зображення; вміє користуватися художніми матеріалами, знаряддям та обладнанням для малювання, ліплення, екопластики, аплікації, конструювання; відтворює зображення за натурою, по пам'яті, за уявленням; намагається відобразити красиве та знайомі в малюванні; втілити у ліпленні, архітектурній споруді форму, знайомий образ; зробити аплікацію точно та акуратно; утримує головний задум упродовж усієї діяльності, знаходить деталі для збагачення образу; впізнає свою роботу серед інших та вміє підтримати розмову про неї.</p>

Під час *малювання* предметів зображує просту форму (лінією або плямою), свідомо використовує колір як простий декор, додає інші прості декоративні елементи для прикрашання, осмислено передає величину та адекватно розміщує зображення на поверхні аркуша; малює з двох-трьох предметів простий натюрморт (овочі, фрукти), предмети та об'єкти в їх взаємозв'язку за нескладною сюжетною лінією; робить спроби передати динаміку (рух), використовує всю поверхню аркуша; виконує нескладні пейзажні малюнки природних явищ (дощ, сніг, падолист тощо), адекватно використовує виражальні можливості тла; малює людину, тварину (лінією або плямою); малює нескладну ілюстрацію до народних казок, оповідань (головний персонаж); уміє намалювати простий геометричний або рослинний візерунок на смужці (чергування одного-двох елементів за кольором або формою); малює стилізовану квітку (листя) способом ритмічного прикладання пензлика, ватяної палички; вміє використати візерунок для прикрашання готових силуетних предметних форм (посуд, скатертина, рушник, народна іграшка, казковий будинок, одяг тощо) та у створених малюнках; використовує нетрадиційні техніки (відбиток, монотипія) для створення оригінальних картин, колажів (за пропозицією педагога).

Користується пластичним способом під час *ліплення* вихідних форм (куля, циліндр) та їх перетворення на образи предметів (овочі, фрукти, ковбаски, бублики, цукерки, посуд), анімалістичні образи (змійка, рибка, їжачок, зайчик, пташка), створює об'ємне зображення з цілого, координує рухи обох рук, долонь; застосовує прийоми ліплення пальцями (витягування, вдавлювання, затискування, згладжування), за потреби доліплює деталі для додавання образу більшої виразності. Під час *екопластики* додає до зліпка природний матеріал (насіння, квіти, листя, хвою); за власним бажанням (завданням педагога) виконує зліпок певної величини; знаходить та називає спосіб використання зліпка (для ілюстрування, програвання казки, оповідання; у власних сюжетно-рольових іграх; як скульптура для інтер'єру, подарунок); охоче бере участь у обговоренні власної роботи, помічає досягнення інших дітей; порівнює свою роботу з прикладами анімалістичної скульптури, побутової дрібної пластики, посудом.

Під час *аплікації* усвідомлює відмінність аплікаційного зображення від малюнка, називає властивості паперу (легкий, тонкий, рівний, гладенький, кольоровий; зминається, рветься, складається, приклеюється, ріжеться ножицями); вміє створювати предметне зображення з готових форм (смужка, коло, квадрат, прямокутник, трикутник, трапеція, рвані та зім'яті шматочки паперу, серветки); складає аплікацію з природних матеріалів (листя простої форми, насіння, квіти), підготовлених педагогом фрагментів тканини. Уміє з відірваних (зім'ятих) шматочків паперу створювати виразні образи у предметному та сюжетному зображенні (курчата, кульбабки у траві; хмаринки в небі, сніг падає на ялинки тощо), виконувати аплікацію в заданій (листя, яблука на гілці) та обмеженій площині (рибки в акваріумі, фрукти в банках, прикраси на ялинці тощо);

Уміння	<p>складати візерунок на смужці з готових форм, прикрашати готовими геометричними та рослинними елементами плоскі предметні форми (рушник, серветка, одяг, посуд, будинок тощо); акуратно та точно приклеювати форму на аркуш; уміє користуватися ножицями як художнім знаряддям (правильно тримати, передавати іншому, зберігати; різати смужку навпіл; квадрат, прямокутник — по діагоналі одним-двома рухами); бере участь в обговоренні своєї роботи, пропонує варіант її призначення (картина для прикрашання, подарунок, привітання).</p> <p>Під час <i>художнього конструювання з паперу</i> експериментує з матеріалом, вивчає та називає його властивості, фантазує з образами; вміє складати аркуш паперу навпіл, фіксувати лінію згину; називає один-два варіанти отриманого образу (книжка, вітальна листівка, курінь, намет); уміє робити ножицями 1–4 насічки за кресленням педагога та створювати просту конструкцію (коробочка, кошик, флюгер); бере участь у перетворенні залишкових матеріалів (прикрашання коробок, конвертів, паперового посуду; створення колажів з карток, природних матеріалів; виготовлення подарунків, ялинкових прикрас, декорацій); охоче обговорює свій виріб та пропонує варіанти його використання; за вибором педагога, власним вибором долучається до світу оригамі.</p> <p>Під час <i>конструювання</i> користується <i>ігровим будівельним матеріалом</i>, використовує залишкові (коробки тощо), природні матеріали (пісок, камінці, гілочки тощо), називає матеріали, з яких можна будувати доріжки, паркан, курінь, будинок, браму, міст, драбину, стіл, стілець, диван; володіє просторовими уявленнями (форма, величина, довжина, висота); розрізняє будівлі за величиною (великий–маленький, довгий–короткий, високий–низький); уміє добирати деталі за формою та величиною; розрізняє за формою та величиною основні будівельні деталі (кубик, цеглина, пластина, брусок, арка); вміє створити об'єкт, який складається з певних частин, у точно визначеному просторі; володіє технічними уміннями (ставить матеріал у різному просторовому положенні, на різні грані, замикає простір, робить перекриття); використовує два–три варіанти під час створення однієї споруди; виконує завдання за зразком, за інструкцією, за умовами, по пам'яті; самостійно обирає об'єкт майбутньої будівлі; розуміє залежність конструкції об'єкта від його призначення; самостійно та свідомо добирає матеріали за кольором, пояснює свій вибір; використовує споруди в ігровій діяльності; впізнає та називає споруди на книжковій ілюстрації, на вулиці; знає, як з'являється будинок та яке його призначення.</p> <p><i>Художньо-естетичне самовираження.</i> Вважає самовираження власним успіхом, самопрезентацією; ідентифікує себе з образом, який створює; під час самостійної художньої діяльності охоче імпровізує з художніми матеріалами, демонструє власні схильності та досягнення, наслідує, імітує; під час спільної з педагогом діяльності усвідомлює мотив образотворення, визначає мету, задум, утримує його до результату; здійснює пошук змісту, вибір форм, кольору, композиції та інших засобів виразності; має улюблені види образотворчої діяльності, привабливі теми, кольорову гаму;</p>
---------------	---

Уміння	<p>виявляє індивідуальний стиль самовираження; усвідомлює важливість культури вираження своїх почуттів, ставлень, намірів, художніх здібностей та умінь; самостійно або у співтворчості з педагогом збагачує простір естетичної та художньо-творчої активності (виявляє інтерес до нових тем, завдань, технік, матеріалів); дбає про результат, пишається своїми роботами, цікавиться ставленням інших до продуктів власного образотворення; використовує придумані образи під час гри, виразних рухів, лицедійства</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливність.</i> Актуалізує діяльність аналізаторів у пізнанні довкілля; чутлива до зорових вражень; визначає та емоційно реагує на красиве, має власне визначення «некрасивого»; формує власні асоціативні образи, уважна до пояснень, інструкцій та вимог дорослого; добре запам'ятовує те, що вразило, сподобалося; адекватно реагує на зауваження і пропозиції дорослого щодо образотворення, обраної форми та якості самовираження.</p> <p><i>Самостійність.</i> Організовує своє художньо-естетичне дозвілля; входить в образ художника; без допомоги дорослого може визначитися із задумом образотворчої діяльності та способом його реалізації; у разі об'єктивної потреби перепитує, уточнює незрозуміле; впевнено діє в ситуації вибору; радіє своїм «відкриттям», результатами власних зусиль, мобілізує розумовий потенціал для самостійного подолання труднощів; формує спонтанні образні асоціації.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє пізнавальний інтерес до предметів та явищ довкілля, творів мистецтва, творчості художника; прагне спілкування з дорослим для уточнення своїх уявлень; цікавиться експериментуванням з матеріалами, формами, кольорами, способами перетворення предметів, знаряддям для образотворчої діяльності; усвідомлює нестачу певних знань та художніх умінь; намагається розширити та збагатити свій мистецький досвід; цікавиться оцінкою результату діяльності.</p> <p><i>Гідність.</i> Прагне визнання, відчуває значущість свого авторства у продукті діяльності, ідентифікує себе з художником, пишається своєю умістю, вправністю, кмітливстю; очікує справедливої оцінки, ображається (розчаровується, втрачає інтерес до діяльності та впевненість у собі) за її відсутності, несхвальної або несправедливої оцінки.</p> <p><i>Самовладання.</i> Виявляє терплячість, витримку у розмові, спостереженнях, по завершенні роботи; вміє концентрувати увагу на об'єкті, розмові та власній роботі; працює зосереджено, натхненно, не відволікаючись від процесу; утримує задум; реалізує задумане; утримується від негативних емоцій у разі невдалих спроб, помилок; долає утруднення, не покидаючи роботи, знаходить вихід зі складної ситуації; радіє успіху та співчуває помилці іншої дитини; дбає про належне утримання свого робочого місця, матеріалів та знаряддя.</p>

Базові якості	<p><i>Відповідальність.</i> Доводить розпочату образотворчу діяльність до завершення; зіставляє задум з кінцевим продуктом; намагається більш-менш адекватно його оцінити, пояснити свій вибір; може визнати й виправити помилки; під час спільної з іншими образотворчої діяльності визначає своє місце й дії, дії інших дітей у досягненні результату, намагається виконати свою частину роботи якнайкраще, радіє спільному успіху.</p> <p><i>Креативність.</i> Вдається до пошукових дій; робить свідомий вибір у запропонованих та спонтанних ситуаціях; дає оригінальну відповідь на запитання, створює зображення за власним задумом або за творчим завданням; виявляє фантазію, може побачити та назвати образ у запропонованій формі; знаходить спосіб перетворення предмета для отримання нового образу; намагається досягти образно-естетичної виразності продукту; імпровізує з матеріалом та обладнанням, експериментує з кольором, лінією, пластичною формою, робить власні «відкриття»</p>
----------------------	--

СВІТ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Дитина молодшого дошкільного віку має уявлення про різні види музичної діяльності, розрізняє їх. Із розвитком самостійності та накопиченням певного музичного досвіду вона стає їх активним учасником — радо сприймає музику, співає, ритмічно рухається під музичний супровід, танцює, музикує на дитячих музичних інструментах, має власні музичні уподобання.

Четвертий рік життя

Шуми і звуки довкілля. Завдяки збагаченню чуттєвого досвіду дитина стає чутливішою, ніж раніше, до звуків довкілля різної сили, тривалості, характеру. Вона диференціює звуки природи (вітру, дощу, громовиці, голосів різних тварин тощо); побутові шуми та звуки (приготування їжі, прибирання приміщення, виходу на прогулянку, роботи приладів тощо); розрізняє голоси людей різного віку та статі, може за голосом визначити їх настрій). Вона впізнає знайомі шуми та звуки з довкілля, дивується незнайомим, запитує про них у дорослого.

Музичні звуки. Дитина вже відрізняє звуки, здобуті на музичному інструменті, від шумів та інших звуків довкілля. Вона емоційно реагує на музичні звуки, пов'язує їх зі знайомими образами людей, тварин.

Музична діяльність. Дитина продовжує зацікавлено ставитися до музики, з допомогою дорослого може визначити її загальний настрій. Вона диференціює характер музики, емоційно чутлива до музичного ритму, звуків різної висоти. Об'єм слухової уваги дитини продовжує збільшуватися, тож вона може зосереджено слухати музичні твори протягом 5–7 хв. Улюблені твори вона сприймає особливо радісно, починають проявлятися її перші музичні уподобання. Продовжує розвиватися голосовий апарат дитини, вона охоче співає. Дитина вміє виконувати поспівки, прості пісеньки тощо, хоча її співочий діапазон ще невеликий, дикція нечітка, здатність точно інтонувати мелодію голосом ще не сформована. Рухи дитини під музику стають більш координованими, емоційними, відповідають характеру музики. У рухах під музичний супровід або спів дорослого вона може передавати простий ритм, намагаться координувати рухи власного тіла, рухається і змінює рухи відповідно до мелодії, розрізняє контраст у музиці. Дитина переживає красу звучання різних музичних інструментів, виявляє зацікавленість ними. Диференціює звучання музичних іграшок, різноманітні тембри дитячих музичних інструментів (дзвіночок, дудочка, барабанчик, бубон, трикутник, дзвіночок, металофон та інші), знає прийоми звукоутворення деяких з них, виявляє бажання самостійно діяти з ними. За власним бажанням може імпровізувати. Отримує задоволення від музичної діяльності.

П'ятий рік життя

Шуми і звуки довкілля. Продовжує вдосконалюватися почуттєва сфера молодшого дошкільника, зростає гострота сприймання шумів та звуків. На кінець вікового періоду дитина вловлює не лише голосні шуми та звуки довкілля, а й досить тихі — ледь чутне цокання годинника, звуки обережно відчинених дверей, людських голосів на далекій відстані, капання води тощо. Завдяки слуховій пам'яті вона значно швидше, ніж раніше, впізнає, відрізняє один від одного шуми та звуки довкілля, відтворює відомі їй природні, побутово-технічні звуки, встановлює асоціативні зв'язки з подіями із власного життя. Вона може з допомогою дорослого або самостійно визначити напрямок звуку, зробити припущення щодо причин його сили та інтенсивності, скласти про нього коротку розповідь.

Музичні звуки. Розрізняє властивості музичних звуків – висоту (звуки низькі і високі у відповідному регістрі); тривалість (довгий–короткий звук), силу звучання (голосно–тихо). Виділяє з-поміж кількох

звуків однакові за звучанням; вирізняє звучання окремого музичного інструмента з-поміж інших. Використовує виражальні можливості голосу для супроводу ігрових дій (здійснює звукові імітації — сигнал про допомогу, звуки пострілів, машин тощо) в іграх-вокалізаціях, в спонтанному співі (заклички, зговірки, забавлянки).

Музична діяльність. Починає розуміти та усвідомлювати, що музика може зображувати, передати зовнішні ознаки предметів і явищ, їхні характерні особливості (шум вітру, спів птахів, стукіт крапель дощу, потік весняних струмочків тощо). Дитина емоційно впізнає та називає знайомі музичні твори за мелодією, розрізняє темп і динаміку музики. Чуттєве пізнання музичних творів, здатність зрозуміти їхній характер, настрій викликає в дитини бажання проявити себе в музичній діяльності. У дитини цього віку продовжує інтенсивно розвиватися голосовий апарат — налагоджується координація слуху з голосом, поліпшується дикція, збагачується тембр голосу, збільшується вокальний діапазон, формується уміння керувати силою звука. Завдяки цим характеристикам дитина активно долучається до співу — охоче співає в дошкільному закладі та вдома, з допомогою дорослого та самостійно, під музичний супровід та без нього.

У дитини зміцнюється руховий апарат, удосконалюється м'язове чуття, дитина вміло чергує напруження й розслаблення, відчуває ритм, використовує міміку й пантоміму. Вона вже має певний досвід співвідношення рухів з музикою різного характеру, що дає їй змогу добирати виражальні засоби (інтонацію, міміку, жести) для створення музичного образу. Дитина цікавиться різними музичними інструментами, видами дитячих музичних інструментів, запитує про їх назву, будову. Дитина п'ятого року життя володіє елементами гри на різних шумових і ударних інструментах (брязкальця, музичні молоточки, маракаси, барабанчик, бубон, музичний трикутник, дзвіночки тощо). Під час елементарного музикування дитина може імпровізувати. У цьому віці яскравіше проявляються її індивідуальні музичні здібності й уподобання.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- продовжувати розвивати здатність орієнтуватися в шумах і звуках довкілля;
- підтримувати інтерес до музики, розвивати здатність емоційно відгукуватися на контрастні за настроєм музичні твори; сприяти усвідомленню образного змісту музичних творів; заохочувати вираження свого емоційного ставлення до музики;

- розвивати виразні можливості голосу й артикуляційного апарату (спів, говір, крик, шепіт, скандування тощо); емоційно передавати характер пісні, збагачувати художній образ відповідною інтонацією, рухами, мімікою;
- сприяти розвитку емоційної виразності музично-ритмічних, танцювальних рухів; здатності передавати у вільних рухах настрій, темп, динаміку, форму та зміст музичного твору; чуття ритму та координації рухів усього тіла; здатності орієнтуватися в просторі (оволодіння загальним простором музичної зали і її частинами) під час руху всієї групи та підгруп;
- розвивати чуття музичного ритму, сприяти запам'ятовуванню і відтворенню на слух простого ритмічного рисунку; заохочувати до ритмічної імпровізації;
- стимулювати творче самовираження в музиці, здатність добирати образно-виражальні засоби для передачі художнього образу в музичних іграх-драматизаціях.

Навчальні:

- продовжувати навчати визначати розташування джерела звуку в просторі (вгорі, внизу, попереду, ззаду, зліва, справа); навчати різних способів звуконаслідування тварин, птахів, зображення голосом побутових звуків, навчати використовувати «звучні жести» (за Карлом Орфом) для створення різноманітних звукових ефектів (клацання язиком, плескання в долоні, плескання по колінах, притупи та інше); розрізняти за тембром голоси однолітків та дорослих; диференціювати звучання голосів (соло, хор);
- навчати розрізняти музичні твори за настроєм (радісний, сумний, мрійливий тощо), темпом (швидкий, помірний, повільний), динамікою (голосно, помірно голосно, тихо);
- формувати елементарні навички співу, навчати співати разом з усіма (не відставати, не випереджати одне одного); помічати зміни в мелодії, керувати силою звуку, намагатися протягувати звук під час співу, чітко вимовляти слова;
- вправляти в умінні танцювати хороводні, парні танці; виконувати танцювальні рухи (кружляння по одному і в парах, підскоки, притупи, виставляння носочка, каблучка та інші);

навчати використовувати образно-виражальні засоби в музично-рухливих іграх і етюдах (іде ведмідь, крадеться кішка тощо);

- ознайомлювати зі звучанням різних музичних інструментів (фортепіано, скрипка, флейта); формувати навички гри на шумових і ударних дитячих музичних інструментах (дзвіночки, коробочки, музичний трикутник, барабанчик тощо), правильно відтворювати на них нескладні ритмічні рисунки;
- навчати інсценізувати разом із дорослим пісні, створювати ігрові образи.

Виховні:

- збагачувати музичні враження, долучати до музичної культури;
- виховувати в музичній діяльності естетичні почуття;
- заохочувати бажання імпровізувати в різних видах музичної діяльності;
- підтримувати бажання брати участь у різних музичних іграх, іграх-драматизаціях, міні-концертах, дитячих ранках тощо.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У роботі зі збагачення слухового досвіду про предмети та явища навколишньої дійсності доцільно пропонувати молодшим дошкільникам самим спробувати почути, як звучать предмети, виготовлені з різного матеріалу (наприклад, дерев'яні або пластмасові кубики, коли ними граються, звук зв'язки ключів, стукіт металевих ложок одна об одну, удар гумового м'яча по підлозі, дзвін склянок тощо). У результаті діти переконуються, що предмети здатні видавати звуки, які відрізняються залежно від того, з яких матеріалів ці предмети виготовлені. Також бажано звертати увагу дітей на розташування джерела звуку в просторі (розрізання паперу ножицями, постукування пальцями по столу), пропонуючи їм самостійно визначати його. Розширенню уявлення про звукове різноманіття, розвитку слухового сприймання сприяє наслідування дитиною звуків навколишнього світу, використання «природних інструментів», створення різних звукових ефектів. Важливо також продовжувати звертати увагу дітей на виражальні можливості людського голосу, спонукати дослухатися до інтонацій, тембру, висоти голосу дорослих та однолітків.

Буття молодшого дошкільника має сприяти розширенню його музичного досвіду, збагаченню музичних вражень. Важливо вико-

ристовувати для сприймання високохудожні й доступні дитині музичні твори, викликати в дитини бажання висловлюватися про почуте, прагнення виражати ставлення, виявляти повагу до думки інших.

Дорослий створює відповідні умови як для розвитку голосу, так і його охорони. Дитину привчають розмовляти спокійним тоном, не кричати, не надривати голосові зв'язки. Для розвитку співочого голосу ігри-заняття доцільно поєднувати зі співом у підгрупах та індивідуально. Важливо, щоб пропоновані дитині пісні легко запам'ятовувалися і мали відповідні віку дитячі тексти.

Дорослий сприяє розвитку в молодшого дошкільника рухливості та вправності, «занурює» дитину в різноманіття музики, вправляє у виборі виразних рухів, стежить за збереженням і розвитком її природної тілесної гнучкості й пластичності. Безпосередній показ дорослого доречний лише на етапі розучування, засвоєння рухів.

Дорослий організовує буття дитини так, щоб вона мала змогу гратися музичними іграшками, грати на дитячих музичних інструментах, чути звучання різних музичних інструментів (фортепіано, скрипка, флейта тощо). Бажано заохочувати дитину до музикування на шумових та ударних дитячих музичних інструментах — це дасть їй змогу збагатити власні музичні враження, сприятиме розвитку музичних здібностей. У процесі музикування потрібно звертати увагу на відтворення рівномірної метричної пульсації як основи ритму. Варто частіше пропонувати дітям творчі завдання, заохочувати до імпровізації. Музичний матеріал бажано підбирати таким чином, щоб він був доступний кожній дитині, незалежно від музичних здібностей.

Вікові можливості молодшого дошкільника мають визначити тип і ступінь складності музичних ігор-драматизацій. Дорослий організовує ігрове дійство дітей, допомагає кожній дитині зрозуміти характер персонажа казки. Особливо важливо підтримувати кожну творчу ідею дитини, прояви індивідуальності. Музичну гру-драматизацію не варто доводити до стану ідеально «відшліфованої» вистави, оскільки при цьому втрачається елемент імпровізаційності, і гра може швидко набриднути дітям.

Важливо інтегрувати музику в інші мистецтва — це посилює її емоційний вплив на дитину, прагнення відобразити враження від почутого в музично-художній діяльності («намалювати» музику, вигадати таночок казкового персонажа тощо).

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Шуми і звуки довкілля.</i> Орієнтується у знайомих звуках довкілля; усвідомлює, що майже всі предмети можуть видавати звуки; орієнтується в розміщенні джерела звуку в просторі (вгорі, внизу, попереду, ззаду, зліва, справа); знає, що звуки предметів різняться залежно від матеріалу, з якого ці предмети виготовлені (скло, дерево, гума, метал, пластмаса тощо).</p> <p><i>Музичні звуки.</i> Відрізняє звуки музичних інструментів від інших шумів та звуків; знає, що музичні звуки відрізняються висотою (високі чи низькі згідно з регістром), гучністю (тихі, гучні), тривалістю (довгі, короткі); має уявлення про тембр звучання деяких музичних інструментів (фортепіано, скрипка, флейта тощо); усвідомлює, що музичний звук залежить від матеріалу, з якого виготовлені музичні інструменти та способу звуковидання.</p> <p><i>Музична діяльність.</i> Усвідомлює, що музичні твори відрізняються характером і відповідними засобами музичної виразності; знає, що голосом можна керувати; знає назви та способи виконання різних танцювальних рухів; знає назви деяких музичних інструментів; має уявлення, що музичні інструменти відрізняються за тембром; знає способи здобуття звуків на різних інструментах дитячого шумового оркестру</p>
Уміння	<p><i>Шуми і звуки довкілля.</i> Диференціює відомі їй звуки довкілля; визначає висоту, гучність, тривалість звуку, робить припущення щодо походження знайомих звуків; розрізняє звук предметів, виготовлених з різного матеріалу (дерево, скло, папір, пластмаса тощо); використовує предмети для створення різноманітних звукових ефектів.</p> <p><i>Музичні звуки.</i> Впізнає звучання музичних інструментів (фортепіано, скрипка, флейта тощо); з допомогою дорослого визначає гучність, висоту, тривалість музичного звуку; орієнтується у виразних можливостях свого голосу (спів, говір, крик, шепіт, скандування тощо); розрізняє одноголосне й багатоголосне звучання; плескає в долоні простий ритмічний рисунок (за показом дорослого та самостійно).</p> <p><i>Музична діяльність.</i> Уміє розрізняти і відтворювати голосом музичні твори, контрастні за темпом і образом; висловлює свої враження від музичного твору; співає протяжно, чітко вимовляє слова, керує силою звуку; виконує пісню разом з однолітками (не відстає, не випереджає); рухається відповідно до характеру музики, виразно виконує знайомі танцювальні рухи, орієнтується в просторі музичної зали під час руху; танцює хороводні, парні танці; використовує образно-виражальні засоби в музично-рухливих іграх і етюдах; самостійно грає на різних шумових та ударних дитячих інструментах; правильно відтворює ритмічний малюнок мелодії на шумових і ударних дитячих музичних інструментах; разом з дорослим інсценізує пісні, ігрові образи</p>

Базові якості

Самостійність. За власної ініціативи освоює звуковий простір — дослухається до різноманітних звуків природи, предметів, голосів дорослих і однолітків, диференціює голоси; звуконаслідує, використовує «звучні жести» для збагачення ігрового образу; розрізняє звучання іграшок і музичних інструментів; вслухається в музичні твори, виражає своє ставлення до них, висловлюється про почуте; без допомоги дорослого виконує знайомі пісеньки, танцювальні рухи, музикує.

Допитливість. Цікавиться різноманіттям звуків у довкіллі, зосереджується на джерелі звуку, прагне дізнатися його знаходження; порівнює між собою звучання предметів, виготовлених із різних матеріалів; експериментує зі звуками (звукнаслідує, використовує «звучні жести» тощо); уважно слухає музику, запитує про неї; зацікавлено спостерігає, як співають, танцюють, музикують однолітки; уважно прислухається до звучання різних музичних інструментів, прагне дізнатися про них більше.

Самовладання. Активно діє під час улюблених видів музичної діяльності, докладає зусиль для досягнення бажаного результату.

Сприйнятливність. Реагує на звуки довкілля та музичні звуки, отримує емоційне задоволення від сприймання музичних творів.

Відповідальність. Усвідомлює значення своєї ролі в музичних іграх, іграх-драматизаціях, міні-концертах, дитячих ранках тощо; у спільних співах, танцях, музикуванні намагається злагоджено діяти з однолітками.

Креативність. Використовує виразні можливості власного голосу (звукнаслідування, спів, скандування тощо), збагачує виконання пісні інтонацією, рухами, мімікою; творчо поєднує знайомі рухи в танцях та музично-рухливих іграх; імпровізує під час музикування на дитячих ударних музичних інструментах; проявляє індивідуальність у створенні музичного образу в музичній гри-драматизації

СВІТ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Пізнавальний, соціальний, мовленнєвий, моральний, естетичний, фізичний розвиток молодшого дошкільника створюють сприятливі умови для організації театральної діяльності. Завдяки дорослим та набутому на попередньому віковому етапі досвіду гри дитина вже володіє елементарними ігровими навичками, вправністю рук, здатна перевтілюватися. Вона усвідомлює, що під час театральної діяльності люди грають певні ролі, в акторській грі відтворюють зовнішній вигляд, поведінку, голос різних персонажів літературних творів та реальні життєві ситуації.

Дитина молодшого дошкільного віку здатна впродовж певного часу з цікавістю сприймати театральне видовище, стежити за подіями, що розігруються, емоційно реагувати на театральну виставу. Вона охоче бере участь у підготовці до театральної вистави — розставляє стільці для перегляду, приносить необхідні атрибути та матеріали, намагається допомогти дорослому готувати елементи театральних костюмів.

Четвертий рік життя

Ознайомлення з творами мистецтва. Дитина починає краще орієнтуватися в малих формах українського фольклору (потішках, забавлянках, піснях, закличках, мирилках, прислів'ях, приказках, загадках, колядках, щедрівках). Вона знає більше, ніж раніше, дитячих літературних творів (віршків, казок, коротких оповідань). Завдяки попередньому досвіду починає впізнавати деякі музичні твори, відтворювати знайому мелодію, відповідними рухами реагувати на неї, підспівувати. Якщо дитина відвідує дошкільний заклад, то вже ознайомена з деякими видами театру, зокрема з ляльковим, тіньовим, пальчиковим. Унаслідок цього вона спроможна розпізнати особливості театральної вистави, яку дивиться. Дитина емоційно реагує на поведінку та дії персонажів вистави, стежить за розвитком подій, реагує на них вигуками, плесканням у долоні, виразними жестами. Вона здатна відгукуватися на переживання персонажів, співпереживати їм, радіти за їхні хороші вчинки, виказувати готовність допомогти, підтримати. Водночас дитина сердиться, коли персонаж (вовк, лисиця) вчиняє недобре, ображає слабшого, діє агресивно. Спираючись на знання твору, за яким відбувається театральна вистава, дитина може в ході постановки передбачати події, що мають відбутися, озвучувати свій прогноз.

Художньо-практична діяльність. Оскільки театральна діяльність організаційно пронизує всю життєдіяльність, дитина виокремлює, впізнає її на заняттях, під час прогулянки, у спільних з дорослими іграх-розвагах. Театральна діяльність робить її життя цікавим, захопливим, різноманітним. Під час театральної ігрової діяльності дитина здатна використовувати найпростіші образно-виражальні прийоми виконання різних ролей (стрибає, як жабка; бігає, як мишка тощо). Вона починає розігрувати малі форми фольклорних творів, у ході розігрування дослівно відтворювати текст напам'ять, дотримуватися відповідної інтонації, рухів, жестів і міміки. Дитина спроможна емоційно та з відповідною інтонацією передати діалог персонажів, використати відповідні рухи, жести, дії з іграшками, предметами.

Елементи дитячої творчості. Наслідуючи дії дорослого, молодший дошкільник по-своєму передає найпростіші образно-виражальні вміння під час виконання певної театральної ролі. На прохання дорослого та з власної ініціативи він здатний розіграти окремих епізод казки, оживити її персонажів за допомогою виразних рухів, дій, жестів, інтонування голосу.

П'ятий рік життя

Ознайомлення з творами мистецтва. Завдяки вдосконаленню емоційної, зорової, слухової пам'яті розширюються можливості дитини брати участь у гри-драматизації як синкретичному виді дитячої діяльності. Вона уважно спостерігає за подіями сюжету та діями персонажів театральних вистав за участю дорослих, з інтересом вдивляється та вслухається у спілкування персонажів, опосередковане роллю та музикою. Дитина починає усвідомлювати, що гра-драматизація є спектаклем, поставленим дорослим та розрахованим на показ іншим людям. Її захоплює процес перевтілення в образи персонажів, можливість виявити елементи творчості, індивідуалізувати свою роль. Вона «входить у роль», продовжує жити в певному образі протягом певного часу. Рівень розвитку в дитини мовлення, невербальних засобів комунікації (міміки, пантоміміки), музичних здібностей дають їй змогу освоювати гру-драматизацію, оволодівати вмінням об'єднувати рухи, виконувати роль певного персонажа, співати, інтонувати художнє слово.

Художньо-практична діяльність. У дитини вдосконалюються вміння виконувати ігрові та рольові дії, грати спільно з іншими (дорослими, однолітками), приймати уявну ситуацію, що створює необхідний фундамент для гри-драматизації. На п'ятому році життя дитина розігрує роль в умовах малої групи (2–3 людини), а на кінець молодшого дошкільного віку досить впевнено виконує «соло». Вона добре включається у гру-драматизацію як перехідну форму від гри до спектаклю, мистецтва театру, перевтілюється в образ того чи того персонажа, виявляє творчість, реалізовує себе в ній. Дитина співчуває персонажам, емоційно реагує на їхні позитивні та негативні дії. Наприкінці молодшого дошкільного віку вона починає виділяти жанрові особливості казки (повтори, олюднення звірів, зачин, кінцівка) та переносити їх у самостійну гру. Дитина може виконувати ролі у спільній з дорослим та однолітками театралізованій діяльності під час ігор-імітацій, драматизацій; у сюжетах із двома дійовими особами, в індивідуальних іграх із партнерами-іграшками (ляльками, ведмедиками, зайчиками тощо).

Вона оживлює їх, виконуючи ролі почергово (за себе, за ляльку). Поступово вдосконалюється її здатність розігрувати окремі епізоди казок з ініціативи дорослого, брати участь в іграх-драматизаціях за уривками казки, фольклору, поетичних творів.

Елементи дитячої творчості. На базі наслідувальних дій наприкінці вікового періоду в дитини формуються зачатки особистої позиції щодо перевтілення в сценічний образ. Вона все частіше імпровізує, робить спроби доповнити образи наспівуванням, танцювальними рухами, театральним дійством, передати інтонацією настроїв знайомих персонажів.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати художнє мовлення, немовленнєві засоби виразності;
- задовольняти потребу в елементарних формах творчості;
- розвивати креативність, формувати творче ставлення до виконання ролі;
- розвивати елементарні навички прояву творчої ініціативи в перетворенні предметно-ігрового середовища.

Навчальні:

- ознайомлювати з різними видами театру (ляльковий, тіньовий, пальчиковий, драматичний);
- формувати елементарну театральну лексику (види театру, актори, ролі, костюми);
- навчати усвідомлювати, переказувати та відтворювати зміст казки в театральній виставі;
- вправляти в умінні використовувати під час виконання ролі способи передачі характерної зовнішності, поведінки, тональності голосу, жестів персонажу;
- навчати дослівно відтворювати текст напам'ять; емоційно передавати діалог персонажів мімікою, жестами, рухами;
- навчати урізноманітнювати сюжети театралізованої гри, творчо використовувати можливості іграшок.

Виховні:

- виховувати позитивне ставлення до театральної діяльності;
- формувати витримку, уміння регулювати свою поведінку під час перегляду театральної вистави;
- виховувати емоційну сприйнятливність, уміння адекватно реагувати на поведінку персонажів;

- прищеплювати навички моральної поведінки, уміння диференціювати добро і зло;
- виховувати початки естетичного смаку, уміння бачити красиве в зовнішності, поведінці, вчинках театральних персонажів;
- спонукати до бажання допомогти товаришу під час гри-драматизації.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Реалізувати розвивальні, навчальні та виховні завдання дає змогу інтеграція театральної діяльності в життєдіяльність молодших дошкільників та в усі форми роботи педагога з ними. Театралізовану гру з успіхом можна використати на заняттях, запропонувати дітям під час їхньої самостійної діяльності, інтегрувати її у спільну діяльність дорослих та дітей. Доцільно організувати різні види театру та ігри-драматизації. Ці види роботи стимулюватимуть прояви творчості дітей. У процесі перегляду лялькової вистави, дитина переноситься в казковий світ, а під час гри-драматизації має змогу самореалізуватися, виявити фантазію, імпровізувати. Вона уточнює для себе зміст понять «дружба», «доброта», «чесність», вправляється у використанні різних засобів виразності (міміці, пантоміміці, інтонуванні).

У педагогічній роботі важливо сповідувати принцип цілісного підходу до театральної діяльності та розвитку в ній дитини. Театральна діяльність організаційно має пов'язуватися з усіма сторонами розвитку молодшого дошкільника — фізичним, пізнавальним, соціально-моральним, мовленнєвим, естетичним. Слід інтегрувати в театральній діяльності різні види мистецтв — образотворче, музичне, літературне. Реалізація цілісного підходу сприятиме різнобічному та гармонійному розвитку молодшого дошкільника в суто дитячих видах діяльності (гри, малюванні, конструювання, предметно-практичній діяльності).

Доцільно оптимально поєднати різні форми організації театралізованої діяльності — організовані групові заняття, театралізацію окремих епізодів казок, драматизацію казок, показ настільного театру, показ театру іграшок, організацію ігор-імітацій, інсценування та рольове читання віршів, написаних у діалогічній формі. Педагог може разом із дітьми обрати театральний репертуар, атрибути для театралізованих ігор-занять для виконання ролі в сюжетах із двома дійовими особами. Корисно практикувати індивідуальні ігри дитини з партнерами-іграшками (ляльками, ведмедиками, зайчиками тощо). Періодично доцільно пропонувати дошкільникам виконання ролі почергово (за себе,

за ляльку). У ході розігрування вони відтворюють текст напам'ять, навчаються дотримуватися відповідної інтонації, рухів, жестів і міміки; емоційно передавати діалог персонажів, використовувати відповідні рухи, жести, дії з іграшками, предметами. Бажано періодично залучати дітей до посильної участі у виготовленні декорацій, костюмів, атрибутів. Гру-драматизацію не варто доводити до стану ідеально відточеного спектаклю, який готується упродовж тривалого часу. Унаслідок цього вона втрачає елемент імпровізаційності, набридає дітям.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Ознайомлення з творами мистецтва.</i> Орієнтується в різних видах театру (ляльковий, тіньовий, пальчиковий, драматичний); з допомогою дорослого називає особливості кожного; усвідомлює, що театральні дії пов'язані з літературним твором (казкою), можуть супроводжуватися музикою; знає декілька казок, за якими поставлені вистави.</p> <p><i>Художньо-практична діяльність.</i> Має елементарне уявлення про те, що театр є відтворенням життєвих ситуацій в акторській грі; володіє елементарною театральною лексикою (театр, актор, лялька, костюм, роль); розуміє зміст театралізованих казок, малих форм українського фольклору; розрізняє добрі й погані вчинки персонажів вистави.</p> <p><i>Елементи дитячої творчості.</i> Виконує роль певного персонажа по-своєму, не так, як дорослі та інші діти; засмучується, коли «зіграла» її невдало, робить спроби виконати її ліпше</p>
Уміння	<p><i>Ознайомлення з творами мистецтва.</i> Діє в театралізованих ігрових ситуаціях згідно зі змістом літературного твору (казки, вірша, оповідання); намагається близько до тексту передати характер персонажів; супроводжує перегляд театралізованої вистави емоційними вигуками, репліками, жестами, рухами; прогнозує подальші дії персонажів, орієнтуючись на літературне джерело; підказує виконавцям слова знайомої казки.</p> <p><i>Художньо-практична діяльність.</i> Охоче бере участь у іграх-драматизаціях, театралізованих іграх за сюжетами літературних творів, сюжетно-рольовій грі «Театр»; читає напам'ять вірші в ролях, використовує костюми й атрибути; наслідує рухи, жести дорослого під час виконання ролі персонажа театралізованої казки; узгоджує свої ігрові дії з діями дорослих та однолітків під час театральних розігрувань епізодів казок, інсценування, ігор-імітацій.</p> <p><i>Елементи дитячої творчості.</i> Наслідуючи дії дорослого, намагається внести у виконання ролі елементи новизни (по-своєму інтонує, інакше, ніж показували, вдягає елемент костюма); може запропонувати дорослому казку, яку ще не театралізували</p>

Базові якості	<p><i>Сприйнятливість.</i> Чутлива до театралізованої вистави, гри акторів; емоційно реагує на театралізовану дію, вдивляється та вслухається в те, що бачить і чує, порівнює з побаченим і почутим раніше, знаходить спільне–відмінне.</p> <p><i>Самостійність.</i> Самостійно обирає ігрову роль, планує свої дії, добирає виражальні способи, партнерів по театральній діяльності.</p> <p><i>Людяність.</i> Співчуває персонажам вистави, може відмовитися від обраної театральної ролі на користь товариша; проявляє початки моральних почуттів, якщо бачить труднощі іншого, намагається допомогти, підказати, заспокоїти.</p> <p><i>Допитливість.</i> Ставить дорослому запитання, пов'язані з незрозумілою їй поведінкою персонажа, подією сюжету; розмірковує над вчинками персонажів вистави, їхніми позитивними й негативними якостями; аналізує побачене, намагається встановити елементарні причинно-наслідкові зв'язки між поведінкою кожного персонажа та її наслідками для всіх інших.</p> <p><i>Гідність.</i> Пильнує за тим, щоб дорослий не пройшов повз будь-яке її досягнення в інсценуванні, намагається домогтися його уваги, схвалення своїх театралізованих дій; надає неабияке значення оприлюдненню своїх успіхів; намагається виконати ігрову роль якнайкраще.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Під час вибору та виконання ролі проявляє почуття впевненості, практичну спроможність впоратися з нею; уміло відтворює елементи характеру театральних персонажів; з допомогою дорослого відкриває для себе залежність між старанністю та якістю виконаного нею театрального дійства.</p> <p><i>Креативність.</i> Наслідуючи дорослих, відтворює під час театралізованої діяльності свої враження, спирається на власний почуттєвий та практичний досвід; виконуючи роль, намагається варіювати, пробувати зіграти по-різному</p>
----------------------	--

СВІТ ЛІТЕРАТУРНОГО МИСТЕЦТВА

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Унаслідок інтенсивного розвитку пізнавального інтересу та мовлення в молодшого дошкільника актуалізується зацікавлене ставлення до книжки, насамперед дитячої. Під час сприймання літературного твору з допомогою дорослого дитина починає відчувати мелодійність, ритмічність твору. Завдяки хорошій пам'яті досить легко запам'ятовує тексти віршів, коротких оповідань, загадок, казок, намагається їх переповісти. Вона краще, ніж раніше, розуміє сюжет казки та оповідання,

уважно стежить за розвитком подій, співпереживає персонажам. Завдяки моделюванню ця її здатність поступово вдосконалюється. Дитина спроможна відгадати описові загадки, а також ті, що побудовані на порівнянні та зіставленні. Під час виконавчої діяльності вона здатна інтонаційно виразно декламувати вірші. Якщо дорослий пропонує до її уваги чистомовки, лічилки, коліскові, вона їх повторює, намагаючись передати специфічний ритм та образність цих творів. Чималий словниковий запас дає дитині змогу повторювати за дорослим окремі слова, вислови, пісеньки персонажів знайомих творів. Неабияке місце в житті молодшого дошкільника посідає словесна творчість. Дитина відповідає на запитання за текстом твору, висловлює свої враження словами та реченнями. Окрім того, дитина цього віку на прохання дорослого та самостійно декламує знайомий вірш, переказує оповідання, казку; виділяє та називає характерні ознаки персонажів, оцінює їхні вчинки. Особливий інтерес у дитини викликає процес колективного вигадування з однолітками лічилок, загадок, коліскових (на кшталт традиційних).

Четвертий рік життя

Ознайомлення з творами мистецтва. На четвертому році життя дитина емоційно та цілісно сприймає художній текст. Вона розуміє його зміст, проте це розуміння виражається не так у мовленні (переказі, розповіді, напам'ять, формулюванні запитань), як у предметних та ігрових діях. Дитина здатна виділити три-чотири персонажі, встановити між ними окремі зв'язки, частково відтворити сюжет твору. Найскладніше їй відтворювати описи. Дитина спочатку слухає текст, потім розглядає ілюстрації до нього, роздивляється книжку, програє окремі дії з іграшками, переказує окремий уривок, співвідносить його з конкретною реальною життєвою ситуацією. Вона охоче сприймає знайомі їй, зацікавлено — незнайомі вірші, казки, оповідання. Маючи певний досвід, дитина починає усвідомлювати різницю між народними та авторськими творами, встановлювати зв'язок між назвою та змістом літературного твору.

Художньо-практична діяльність. Удосконалюється вміння дитини запам'ятовувати авторів та назви літературних творів. У неї починає формуватися естетичне ставлення до малих форм фольклору, літературних творів. Дитина розрізняє окремі художні твори за жанрами — вірш, казка, оповідання. Вона починає усвідомлювати значення книжки, оволодіває елементарним умінням бережливо користуватися нею, ставити на місце, разом із дорослим упорядковувати книжкову полицю.

Елементи дитячої творчості. Робить самостійні спроби відійти від шаблону — «читає» казки, озвучує персонажів по-своєму; займається словотворчістю та варіює знайомий сюжет.

П'ятий рік життя

Ознайомлення з творами мистецтва. Завдяки набутому досвіду дитина знайома з казками, віршами, короткими оповіданнями відомих українських та зарубіжних авторів. Вона позитивно реагує на читання художнього тексту, виявляє зростаючий інтерес до книжок, передусім дитячих. На п'ятому році життя дитина починає більш цілісно сприймати сюжет літературного твору, розуміти смисл вчинків окремих персонажів. Її висловлювання та дії все більше відповідають твору. Вона поки що не може викласти зміст тексту в розгорнутій мовленнєвій формі. Водночас здатна продемонструвати своє розуміння під час ігрових дій з картинками, іграшками, у діалозі з дорослими та однолітками. Окремі діти можуть словесно відтворити досить складний текст або його фрагменти, проте відчувати труднощі з його розумінням.

Художньо-практична діяльність. Разом з емоційно-цілісним переживанням літературного твору дитина починає виділяти окремі образи та елементи сюжету, грати з ними, придумуючи свої епізоди. Свої ігрові сюжети вона будує на основі художніх творів, які знає. Може об'єднати деякі художні образи, створити один узагальнений, обігравати його. Починає розрізняти літературні жанри (казку, оповідання, вірш), спроможна помітити окремі виразні мовні засоби (епітети, порівняння, гіперболи), інтонаційно відтворити настрій поетичного твору (гумористичний, ліричний, святковий). Завдяки дорослому в дитини починає формуватися уявлення про структуру розповідних текстів (початок, розвиток дії, кінцівка), здатність помічати повтори. Вона спроможна за допомогою звуковимови та інтонації передати характерні особливості персонажів літературних творів та їхньої поведінки. Дитина емоційно реагує на музичний супровід — протягує слова, жестикулює в такт. Наприкінці п'ятого року життя дитина акуратніше, ніж раніше, користується книжкою, бережливо до неї ставиться, кладе на місце, допомагає дорослому її ремонтувати. Унаслідок вдосконалення звукової, емоційної та зорової пам'яті на кінець цього вікового періоду поліпшується здатність дошкільника переказувати, читати напам'ять знайомі вірші та казки.

Елементи дитячої творчості. Завдяки розвитку інтелектуальної та вольової сфер уможливується здатність дошкільника самостійно добирати книжки для «читання», розглядати ілюстрації, коментувати їх.

Він грає з образами й подіями сюжету літературного твору, вигадує та модифікує окремі епізоди, створює власні казки на основі вже відомого, спирається на власний досвід, пригадує схожі ситуації.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати здатність слухати і чути твори різних жанрів (казку, оповідання, вірш, малі форми поетичного фольклору) і тематики;
- створювати сприятливу атмосферу для дитячої словотворчості, ігрових та гумористичних варіацій текстів;
- розвивати емоційну сферу під час спільної з дорослим діяльності — розповідання літературних творів, часткової чи повної їх драматизації;
- сприяти розвитку ігрової та образотворчої діяльності шляхом збагачення її літературними образами.

Навчальні:

- продовжувати ознайомлювати з різними жанрами літературних творів;
- навчати стежити за розвитком сюжету літературного твору;
- навчати складати лічилки, заклички, римівки;
- вправляти в умінні розуміти зв'язок між назвою та змістом літературного твору, запам'ятовувати його назву й автора;
- формувати вміння відтворювати сюжет літературного твору в предметних та ігрових діях;
- удосконалювати навички правильного користування книжкою.

Виховні:

- виховувати інтерес та любов до книжки;
- формувати бережливе ставлення до книжки;
- культивувати право дитини на свої літературні уподобання;
- виховувати бажання долучитися до ремонтування книжок;
- формувати моральні почуття, здатність диференціювати добро і зло, красиве і потворне, основуючись на відомих дитині літературних творах.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Педагог бере до уваги, що діти молодшого дошкільного віку віддають перевагу таким жанрам художньої літератури, як малі форми фольклору, казки, оповідання, вірші. Найпривабливішими для них

є літературні образи, доступні для сприймання, до певної міри невизначені, яскраві та виразні, активні в діях, що дає змогу імпровізувати.

Роботу доцільно спрямовувати, насамперед, на організацію сприймання художнього твору як цілісного та естетично привабливого об'єкта. Педагог багаторазово читає той самий літературний твір, організовує драматизацію та театралізацію, перегляд діа-, відеофільмів. Він пропонує дітям прочитати напам'ять вірш (частково чи повністю), дає їм змогу самостійно обрати улюблену книжку. Також педагог створює умови для розвитку в дітей уяви в процесі творчого перетворення окремих художніх образів, синтезу декількох із них. Для цього доцільно дібрати твори на основі схожості-відмінності образів та сюжетів, обіграти їх у різних видах дитячої діяльності (предметно-практичній, ігровій, образотворчій, музичній). Образи можна оживити в рухах, звуках, малюнках, піснях. Корисно разом із дітьми пригадувати, прогнозувати, придумувати події, які можуть трапитися з персонажами твору.

Опорними засобами мають слугувати якісні кольорові ілюстрації. Проте іноді літературний твір доцільно подати без наочної опори, що сприятиме розвитку дитячої уяви, уміння уважно слухати, сприймати художнє мовлення. Особливо це стосується малих форм фольклору та віршів.

Дорослий вправляє дітей у розрізненні художніх творів за жанрами — вірш (звучить мелодійно, ритмічно), казка (незвичайна, чарівна історія), оповідання (зображення реальних подій). Дає змогу поєднувати *відтворювальну* діяльність, розповідання знайомих казок з елементами обігрування; коментоване ілюстрування за сюжетами літературних творів. Варто оптимально збалансовувати різні форми роботи: *організовану дорослим* (розповідання, читання казок та оповідань, виразне читання поетичних творів та проведення бесід за їх змістом — «Слухаю, уявляю, малюю...», мовленнєво-творчих літературних ігор «Казки-розповіданки», читання та обговорення оповідань «Живі історії та відверта розмова», ознайомлення з малими фольклорними формами) та *самостійну діяльність* дитини (розглядання книжок, ілюстрацій; декламування віршів, розгадування загадок, розповідання знайомих казок з елементами обігрування; мовленнєві ігри — складання лічилок, дражнилок, закличок, римівок; фрагменти інсценування сюжетів улюблених казок, віршиків; коментоване малювання за сюжетами літературних творів).

Важливо сприяти активній участі дітей у художній комунікації: пропонувати їм відповідати на запитання за текстом твору, висловлювати свої враження, давати первинну самостійну оцінку характерам та вчинкам персонажів. Корисно періодично організовувати мовленнєво-творчу діяльність, разом із дошкільниками складати загадки, лічилки, короткі казки, ігрові діалоги, коментувати малювання за сюжетами літературних творів. Із цією метою дорослий створює ігрові ситуації, проводить літературні групові заняття, вікторини для «вловлювання» мелодії, ритму, змісту подій, загального настрою, основних думок персонажів, виразності їхньої зовнішності, зв'язків їхніх вчинків з моральними нормами та правилами. Це допомагає дитині сприймати художні образи, порівнювати їх між собою, співвідносити з реальним життям, робити перші узагальнення, а отже, сприяє формуванню зачатків естетичного ставлення до довкілля.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Ознайомлення з творами мистецтва.</i> Знає малі форми фольклору (загадки, лічилки, мирилки, дражнили, утішки, забавлянки тощо); може назвати декілька улюблених творів; усвідомлює зміст казки, оповідання; співвідносить зв'язок назви зі змістом; знає назви літературних творів та прізвища кількох авторів; обізнана з найкращими зразками різних жанрів фольклору та літературних творів для дітей.</p> <p><i>Художньо-практична діяльність.</i> Має уявлення про користь читання для її пізнавального розвитку; знає, що дорослий може розповісти їй улюблений твір, відповісти на запитання; усвідомлює, що роздивлятися ілюстрації у книжках можна самій або разом з кимось із дітей; розрізняє знайомі книжки за їх змістом; усвідомлює важливість бережливого ставлення до книжки.</p> <p><i>Елементи дитячої творчості.</i> Усвідомлює, що той самий літературний твір можна прочитати повільно-швидко, виразно-невиразно, голосно-тихо, близько до тексту і скорочено, по-своєму</p>
Уміння	<p><i>Ознайомлення з творами мистецтва.</i> Розрізняє за жанрами літературні твори; знає та використовує у грі з однолітками імена, дії, висловлювання казкових персонажів; відповідно інтонує мовлення; допомагає іншим дітям знайти на полиці шафи улюблену книжку (вірш, казку з необхідними ілюстраціями); відповідає на запитання: яка книжка подобається?, про що вона?, які головні персонажі?, що вони робили?, чим усе закінчилося?</p>

Уміння	<p><i>Художньо-практична діяльність.</i> Уважно слухає казку (оповідання, вірш); з інтересом розглядає ілюстрації (з дорослим, з однолітком, самостійно); виділяє дійових осіб, їхні дії та взаємини, послідовність дій; упізнає персонажів казки на ілюстраціях, розповідає про них; відображає свої переживання в малюнках, іграх, рухах; бере активну участь у художній комунікації: відповідає на запитання за текстом твору, висловлює свої враження; цікавиться новими літературними творами; запитує дорослого про незрозуміле; упізнає знайомі літери в тексті, проговорює їх уголос, з допомогою дорослого намагається прочитати окремі слова, радіє своєму «умінню читати»; кладе книжки на місце, користується ними акуратно, перегортає сторінки правильно, не поспішаючи; бере участь у спільному з дорослим ремонтуванні книжок.</p> <p><i>Елементи дитячої творчості.</i> Дає первинну самостійну оцінку характерам та вчинкам героїв; уміє вільно передавати свої думки, почуття за допомогою художнього слова та використовує їх у фантазіях; використовує літературні образи під час самостійної діяльності</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливність.</i> Вдивляється в ілюстрації та прислухається до літературного тексту; порівнює з побаченим і почутим раніше; емоційно реагує на ілюстрації та зіставляє почутий літературний текст з побаченим, запам'ятовує його, відокремлює істотне від неістотного, новий текст від добре знайомого.</p> <p><i>Самостійність.</i> Самостійно розглядає ілюстрації, намагається впізнати літери, озвучити їх, прочитати слово; акуратно складає книжки, ставить на полицю, упорядковує їх; оперує різними частинами мови, здатна робити елементарні смислові акценти.</p> <p><i>Допитливість.</i> Зацікавлено розглядає ілюстрації, аналізує побачене й почуте під час читання, намагається встановити елементарні причинно-наслідкові зв'язки між вчинками літературних героїв, життєвими явищами та їхніми наслідками для людей; помічає незначні відмінності між текстом твору та його відтворенням дорослим, іншими дітьми.</p> <p><i>Людяність.</i> Намагається ділитися книжками з однолітками, під час суперечки за книжки прагне не вдаватися до образливих слів, поводитися привітно, дякувати за поступку.</p> <p><i>Гідність.</i> Демонструє іншим свої словотворчі можливості, прагне схвальних оцінок власної літературної творчості, намагається применшити невдачі в літературній діяльності.</p> <p><i>Креативність.</i> Творчо відображає під час словотворчості взаємини дорослих, намагається урізноманітнити сюжет літературного твору, виявляє фантазію й вигадку у використанні можливостей іграшок та засобів ілюстрування, виявляє елементарну здатність творчо перевілитися в літературно-сценічний образ</p>

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДІЯЛЬНІСТЬ ДИТИНИ»

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРОВІДНА

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

На четвертому–п'ятому роках життя відбувається трансформація характерної для попереднього вікового періоду предметної діяльності на суто ігрову, якій притаманні сюжетність, наявність декількох ігрових ролей, правил гри, ігрового використання предметів, спілкування з партнерами по грі, наявність особистісного смислу ігрового дійства для самої дитини. Саме *сюжетно-рольова гра* стає провідною діяльністю в молодшому дошкільному віці, створює найсприятливіші умови для загального фізичного, психічного та соціального розвитку дитини, для становлення основ її особистості, складання самосвідомості як її ядра. Саме цей вид діяльності найбільше наближає дитину до світу дорослих, дає їй змогу моделювати їх поведінку, діяльність, систему взаємин з людьми навколо. Сюжет стає логічнішим, дитина розвиває певну тему, передає її образами, діями, ставленням. Від виконання рольових дій дитина переходить до ролей-образів, використовує мовлення, міміку, жести. Рольові ігри молодшого дошкільника трансформуються: у режисерських іграх дитина починає керувати іграшкою, а в сюжетно-рольових ролі виконує сама. У ігровій діяльності як провідній молодший дошкільник різнобічно себе проявляє, відчувається безпечно, поводить себе самостійно, вчиться вчиняти на власний розсуд. Гра є важливим засобом стимуляції уяви, розвиває вміння дитини фантазувати, вигадувати, діяти в уявному плані. Наслідуючи дії дорослого, дитина не просто копіює їх, а варіює, видозмінює. Орієнтуючись на свій минулий досвід та розповіді дорослих, вона малює у своїй уяві те, що бачила раніше або про що лише мріє (піти у зоопарк, покататися на велосипеді).

Четвертий рік життя

У дітей четвертого року життя стадія сюжетно-рольової гри переважає над сюжетно-відображувальною грою. Дитина розвиває гру від низки взаємопов'язаних предметних дій до відтворення за допомогою

ігрових дій ігрового образу — ролі та привласнення відповідних способів дій та вчинків дорослих як взірців поведінки. Вона ототожнює себе з уподобаним образом, за характерною для ігрової ролі діяльністю та поведінкою вибудовує простий сюжет гри в ігрові дії, спрямовує себе на певний результат.

Дитина від гри *поряд* з однолітками переходить до *спільної* з ними гри. Заради задоволення потреби в спілкуванні з дітьми обирає спільну гру з обов'язковим розподілом ролей. Під час спільної гри привчається зважати на інтереси, ігрові задуми інших, поступається улюбленою роллю, злагоджено взаємодіє під час рольових та організаційних взаємин з іншими учасниками гри в невеличкій групці (з двома–чотирма дітьми). У змісті, сюжеті, ігрових ролях та взаєминах відтворює свої враження від діяльності людей у найближчому довір'ї (сім'я, дитячий садок, транспорт, лікарня, будівництво); наслідує позитивні вчинки та доброзичливі людські взаємини. Взаємодію з учасниками гри здійснює через ігрові та організаційні взаємини. Залежно від вимог гри дитина може спілкуватися почергово — то як виконавець ролі, то як партнер у грі.

Більшість дітей цього віку розрізняє ігрову та неігрову (реальну) дію, оволодіває умисними діями, мовби приймає уявну ситуацію, використовує умовну предметно-ігрову дію — більш узагальнену, скорочену порівняно з реальною. Така предметно-ігрова дія може означатися жестом, словом. Дитина використовує предмети-замінники, уявні предмети. Удосконалюються її рольові дії. Становлення сюжетно-рольової гри відбувається поступово на основі сюжетно-відображувальної, що склалася раніше. Ігрові дії починають об'єднуватися сюжетом, відомим дитині. Виникають ігрові ланцюги: спочатку скорочені, а потім розгорнуті.

П'ятий рік життя

На п'ятому році життя дитина не просто відтворює дії дорослого та використовує предмети в уявній ситуації, вона уявляє всю ситуацію в цілому, розподіляє рольові функції, уявляє досить складні явища, розв'язує складні задачі. Молодший дошкільник самостійно розвиває *сюжетно-рольову гру*; по-своєму, творчо відображає яскраві події, вчинки, діяльність, ставлення людей із найближчого оточення в ігрових ролях та відповідному сюжеті; задумує гру, зацікавлює задумом інших, визначає загальний сюжет. Наполегливо намагається досягти мети гри. Ігрові ролі виконує змістовно, взаємопов'язано

з іншими учасниками гри. Іграшки та предмети-замінники добирає відповідно до потреб виконуваної ролі чи сюжету. Ініціює вибір гри, іграшок, реалізацію задуму.

Спочатку гра за певним сюжетом «запускається» ігровим матеріалом, що розміщений поруч і потрапив дитині на очі. Поступово дитина починає добирати до завчасно вигаданого сюжету необхідні іграшки, атрибути, матеріали. Ближче до п'яти років з'являються складніші сюжети, які потребують творчої взаємодії декількох учасників. Така гра спирається на особистий досвід дитини, її враження від прочитаних казок, побачених мультфільмів тощо. Дитина об'єднується для реалізації задуманого з іншими дітьми, намагається по-розумітися з ними щодо задуму гри, прогнозування сюжету, розподілу ролей, іграшок, дотримання ігрових та організаційних правил гри, демонструє відкритість ігрової групи для охочих приєднатися, запрошує нерішучих і сором'язливих дітей, зацікавлює їх роллю, іграшкою, співгрою з іншими учасниками. Дитина створює необхідні для ігрових задумів, сюжетів, ролей конструкції з будівельного й природного матеріалів, з готових конструкторів, творчо їх використовує в сюжетно-рольових чи театралізованих іграх. Конструює чи будує заради кінцевого результату — певної будови — або використовує будову для подальшого ігрового задуму, розгорнутої гри з нею.

Під час ігор з правилами (народних, дидактичних, рухливих, музичних) розуміє ігрову мету й завдання, прагне виконати їх, досягти результату, дотримуючись правил спільної гри.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- сприяти розвитку сюжетно-рольової гри, урізноманітненню сюжетів, диференціації казкових і реалістичних сюжетів, наближенню подій, що відображаються дитиною, до життєвих реалій сьогодення;
- розвивати творчі здібності, створювати умови для реалізації дитиною свого потенціалу, презентації своїх можливостей;
- сприяти становленню індивідуальності дитини, прагненню виявити своєрідність, оригінальність, самобутність, гідність;
- розвивати здатність застосовувати в сюжетно-рольових іграх елементи рухливих, дидактичних, музично-драматичних ігор та інших видів діяльності.

Навчальні:

- розширювати уявлення про сучасні сюжети ігор, навчати урізноманітнювати їх;
- удосконалювати ігрові дії, дотримання певних правил;
- навчати вибирати, приймати власні рішення, визначати зміст, місце, тривалість гри та партнерів по гри;
- формувати вміння використовувати під час ігрової діяльності вербальні й невербальні засоби спілкування;
- навчати домовлятися, узгоджувати свої дії з іншими учасниками сюжетно-рольової гри
- удосконалювати вміння добирати необхідні іграшки, атрибути, предмети-замінники для реалізації сюжету гри та виконання взятої на себе ролі.

Виховні:

- виховувати позитивне, товариське, прихильне ставлення до партнерів по грі;
- формувати вміння поділитися, допомогти, підтримати, потурбуватися про іншого;
- виховувати здатність під час ігрової діяльності керуватися моральними правилами, поводитися культурно, орієнтуватися на стан, настрій, можливості партнерів;
- формувати бережливе ставлення до іграшок, атрибутів, матеріалів, які використовують під час гри.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Основним джерелом розвитку сюжетно-рольової гри є наявність уявлень дитини про життя навколо, особистого досвіду, знань про світ та себе в ньому. Важливою умовою розвитку такої гри в молодшому дошкільному віці є спільна гра вихователя з дітьми. Це дає змогу дітям розкрити свої можливості, вправлятися в уміннях взаємодіяти, включатися в рольові діалоги. Вихователь при цьому посідає позицію партнера, який грає, допомагає розгорнути сюжетно-рольову гру. Водночас реалізації кожною дитиною своїх можливостей сприяє дитяче товариство й свобода ініціативи.

Дорослий виходить із розуміння, що ігровий метод є провідним у навчанні молодшого дошкільника, розвитку його сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення, уміння спілкуватися з однолітками; виділяє простір і час для сюжетно-рольових ігор, дає дитині змогу самостійно визначатися з сюжетом, розподіляти ролі, моделювати своє «доросле»

життя на підставі власних спостережень за життям своєї родини, пізнавати свої сильні й слабкі сторони, відкривати життєві цінності, творити свою особистість.

Усвідомлюючи особливе значення гри для розвитку *довільної поведінки* молодшого дошкільника, педагог звільняє його від свого невсипущого контролю та надмірної опіки, обмежує кількість запропонованих для відтворення дитиною зразків та еталонів, дає змогу діяти по-своєму, пропонує їй регулювати свою поведінку, оцінювати спільні з партнерами ігрові досягнення.

Педагог сприяє формуванню умінь дитини четвертого–п'ятого років життя моделювати діяльність дорослого, *творчо її осмислювати*, визначати своє ставлення до неї. Він плекає в дитини здатність природно поводитися під час гри, проживати взяту на себе роль на повну силу, виявляти свої почуття щиро та яскраво. Дорослий допомагає дитині урізноманітнювати як казкові, так і реалістичні сюжети, диференціювати їх, знаходити схоже–відмінне, приємне–неприємне, корисне–шкідливе. Важливо час від часу надавати молодшому дошкільнику право на вільну гру, вибір часу, місця, партнерів.

При цьому доцільно чітко окреслити межі гри (що дасть змогу дитині розподілити ролі), нагадати про важливість дотримання правил та культури поведінки під час ігрової діяльності.

У віці від трьох до п'яти років найбільш характерними є два типи ігор: перший — ігри з простим сюжетом, великою кількістю ролей і досить складними діями, що набувають характеру рольового спілкування; другий — ігри, які відрізняються від перших лише складнішим сюжетом, змістовнішими ролями. Роль дорослого полягає в активному спостереженні за ігровими діями дітей, упорядкуванні комунікативних відносин, підтриманні спілкування в рольових межах. Дорослий сприяє дотриманню учасниками гри моральних правил і норм, вправленню дітей в аналізуванні своїх дій та їх вплив на людей навколо.

Дорослий звертає увагу на дітей, які впродовж тривалого часу не грають або грають монотонно, залишаються емоційно глухими, не переймають загальний ігровий настрій. Оскільки такий стан є показником певного неблагополуччя, слід з'ясувати, з чим пов'язана така поведінка дитини, допомогти їй. Розуміючи, що гра надзвичайно важлива для взаємин у системі «дитина–дорослий», педагог намагається ліпше зрозуміти й зберегти дитячу субкультуру, розкрити дитині свої можливості та якості, налагодити з нею конструктивний і щирий діалог.

Оскільки сучасна п'ятирічна дитина виявляє неабиякий інтерес до комп'ютерних ігор, педагогу важливо усвідомлювати, що вони негативно впливають на її зір і нервову систему. Тривале, понад півгодини, сидіння молодшого дошкільника за комп'ютером може призвести до погіршення його самопочуття, невротичних проявів. До того ж не варто забувати, що для фізичного й психічного здоров'я дитини четвертого–п'ятого років життя важлива «жива» гра, реальний міжособистісний контакт з однолітками.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	Має уявлення про те, як сформулювати мету, вербалізувати свій задум, запропонувати елементарний сюжет та ролі для інших дітей; як дібрати предмети, іграшки та атрибути відповідно до неї змісту гри, виконуваної ролі; знає основні правила поведінки під час гри, їх значення; усвідомлює необхідність дотримання цих правил; відчуває потребу у спілкуванні з однолітками; розуміє, що дорослі та товариші можуть допомогти у розгортанні гри; диференціює казкові і реальні сюжети, знаходить у них спільне–відмінне
Уміння	Створює ігрову ситуацію, обирає зручне для гри місце, організовує ігрову обстановку, стежить за розгортанням задуму; покладає на себе одну з двох–трьох ролей, дотримується рольової поведінки; керується в ігрових діях моральними правилами, узгоджує свої дії з діями однолітків, поводить культурно, бере до уваги пропозиції дорослого; добирає предмети, іграшки та атрибути відповідно до виконуваної ролі; виконує умовні ігрові дії, використовує предмети-замінники; самостійно, без допомоги дорослого, розвиває нескладні сюжети (з однієї-двох ситуацій), спирається на особистий досвід; драматизує знайомі казкові сюжети та реальні життєві ситуації; використовує вербальні та невербальні засоби спілкування з однолітками; застосовує у сюжетно-рольовій грі елементи рухливих, дидактичних, музично-драматичних ігор та інших видів діяльності
Базові якості	<p><i>Сприйнятливість.</i> Чутлива до пропозицій і порад дорослого, до одержаних ігрових вражень, звернень та прохань партнерів, оцінок педагога.</p> <p><i>Самостійність.</i> Самостійно обирає сюжет, місце, визначає тривалість та ігрові правила; розподіляє ролі; контролює ігрові дії та поведінку; оцінює власну гру та гру партнерів.</p> <p><i>Працелюбність.</i> Зацікавлено та уміло використовує іграшки, знаряддя, атрибути, матеріали, предмети-замінники; бережливо до них ставиться; кладе їх після гри на місце, прибирає за собою.</p>

Базові якості	<p><i>Відповідальність.</i> Покладає на себе відповідальність за якісне виконання певної ролі; усвідомлює, що за свої рішення і пропозиції слід відповідати перед дорослими та іншими дітьми; дотримується необхідних правил гри, не хитрує, поводить себе совісно.</p> <p><i>Людяність.</i> Зважає не лише на свої ігрові інтереси, а й на бажання інших партнерів по грі; за необхідності допомагає їм, підтримує, поступається своїми інтересами; виявляє доброзичливість, намагається бути приємною, корисною іншим.</p> <p><i>Гідність.</i> Виявляє творчі здібності, презентує свої вміння іншим, привертає увагу партнерів до своїх пропозицій; приймає гідні рішення для покращення гри, пишається ними, розраховує на схвалення дорослого та партнерів по грі.</p> <p><i>Креативність.</i> Урізноманітнює сюжет, вигадує нові його повороти; робить оригінальні пропозиції щодо ролей та їх виконання, варіює ігрові дії; охоче використовує можливості поліфункціонального використання предметів, іграшок, атрибутів, матеріалів</p>
----------------------	---

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Розвиток пізнавальної активності в молодшому дошкільному віці визначається рівнем розвитку в дитини пізнавальних процесів — сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення. Поки що дитині легше сприймати зорові та слухові образи, ніж тактильні. Розвиток сприймання великою мірою визначається якістю спілкування з дорослим, наявністю знань про колір, форму, величину, деякі просторові орієнтири; умінь обстежувати, впізнавати предмети, групувати їх. У молодшому дошкільному віці починає формуватися двоканальна увага, уможлиблюється одночасна зосередженість на різних діях. Дитина починає довше зосереджувати мимовільну та довільну увагу. Розвиток уваги стимулює розвиток пам'яті дитини, здатність зберігати та відтворювати у свідомості свої враження, досвід. Якщо у ранньому віці домінували рухова та емоційна пам'ять, то в молодшому дошкільному — слухова й зорова. Від трьох до п'яти років інтенсивно розвивається уява дитини — вона не лише відтворює дії дорослого, а й уявляє певну ситуацію, активно діє в уявній ситуації під час сюжетно-рольової гри. Розвивається здатність розмірковувати, висловлювати судження, оволодівати елементарними поняттями. Завдяки накопиченому досвіду формується елементарна цілісна картина світу.

Четвертий рік життя

Пізнавальний інтерес. У дитини підвищується інтерес до навколишнього світу, її цікавить усе, що відбувається навколо. Вона стає уважнішою до свого тіла, цікавиться будовою людського організму, емоціями та почуттями (своїми та інших людей). У неї виникає інтерес до ровесників і бажання контактувати з ширшим світом, ніж сім'я. Дитина намагається з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки між

деякими природними явищами; цікавиться невідомими їй раніше предметами та їх призначенням. Вона ставить дорослому багато запитань «чому?» і «навіщо?» про довкілля та саму себе.

Сенсорно-перцептивний досвід. Життєві враження дитини про довкілля збагачуються за допомогою рухових, тактильних, зорових, слухових, нюхових та смакових відчуттів. Завдяки цьому формуються точніші образи природи, предметного світу, людей, самої себе. Зорове сприймання стає основним процесом пізнання — дитина охоче й подовгу розглядає предмети та об'єкти довкілля. Зір стає гострішим, дитина ліпше розрізняє кольори та їхні відтінки. Вона довше зосереджує увагу на предметах, які обстежує, займається певною діяльністю, слухає розповіді чи казки дорослих. Водночас вона все ще часто відволікається, особливо якщо в поле зору потрапляють цікавіші для неї об'єкти. Завдяки вдосконаленню пізнавальних процесів розширюється пізнавальний простір. Пізнаючи світ, дитина вирізняє передусім зовнішні ознаки предметів і явищ, але не може розібратися у внутрішніх, суттєвих особливостях, тому робить узагальнення про них за зовнішньою подібністю. Дитина поділяє сприйняте за критерієм «подобається–не подобається».

Логіко-математичний розвиток. Завдяки дорослому в дитини формуються уявлення про множину та елементи множини. На їх основі розвивається уміння порівнювати елементи контрастних множин. Дитина здатна розрізняти предмети за величиною. У процесі безпосереднього порівняння (накладання, прикладання) вчиться називати словами результати порівняння (більший, менший, вищий, нижчий, однакові). Визначення часу тісно пов'язане з діями, які дитина виконує разом з дорослим протягом дня (вранці роблю гімнастику, ввечері слухаю казку). Уже на кінець молодшого дошкільного віку дитина відходить від такого розуміння часу й починає пов'язувати його з подіями навколишньої дійсності. Засвоюючи кольори, форми та параметри величини предметів, дитина ще потребує дотиково-зорового сприймання та практичних дій, скажімо: обведення геометричних фігур по контуру, порівняння їх за кольором, величиною, знаходження в довкіллі подібних за формою об'єктів.

Цілісна картина світу. Значно розширюються межі пізнання світу, уявлення дитини про довкілля те себе поглиблюються. На кінець молодшого дошкільного віку вона починає цікавитися внутрішніми властивостями речей, прихованими причинами природних чи соціальних явищ, усвідомлювати існування внутрішнього світу людини (думок, переживань). Дитина прагне отримати відповіді на філософські

запитання про народження, життя та смерть. На основі спостережень за вчинками дорослих формуються перші уявлення про етичні норми, елементарні явища суспільного життя, деякі види праці людини.

П'ятий рік життя

Пізнавальний інтерес. Дитина прагне поділитися накопиченими знаннями й враженнями, що сприяє появі пізнавальної мотивації у спілкуванні з іншими. Все більшу увагу вона спрямовує на взаємини між людьми. Завдяки розвитку мовлення дитина активно реагує на образну та словесну інформацію. Пізнавальна активність набуває керованого, довільного характеру. Пізнавальний інтерес дитини викликають найрізноманітніші об'єкти дійсності: фізичне, психічне та соціальне Я; інші люди, їхні настрої та почуття, способи спілкування з дорослими; причинно-наслідкові зв'язки між природними явищами; властивості, функції та історія виникнення предметів.

Сенсорно-перцептивний досвід. Продовжується засвоєння дитиною сенсорних еталонів, оволодіння способами їх використання й удосконалення способів обстеження предметів. Увага стає стійкішою, дитина рідше відволікається на інші об'єкти, починає діяти за правилами. Вона може зосереджено займатися певною діяльністю близько 20 хв., виконуючи якісь дії, протягом цього часу утримувати в пам'яті нескладні умови. Сприймання стає усвідомленим, цілеспрямованим та аналітичним. Дитина може довільно спостерігати, розглядати й відшукувати різні об'єкти довкілля. Вона здатна обстежувати нескладні об'єкти в певній послідовності: спочатку виокремлювати основні частини, визначати їх колір, форму й величину, а потім — додаткові. Може із готових простих форм самостійно створювати композиції. Завдяки сформованій емоційній пам'яті дитина легко запам'ятовує цікаві події, дії, мовний матеріал (віршики, казки, діалоги з фільмів). Продовжує розвиватися смислова пам'ять. Дитина може запам'ятати інформацію цілеспрямовано. Обсяг такої інформації зростає — дитина запам'ятовує близько 7–8 назв. Міцність і тривалість запам'ятовування також зростають, деякі враження можуть зберігатися довго. Поки що переважає репродуктивна уява, в образах змішується реальне й казкове. Починається перехід від наочно-дійового до наочно-образного мислення. Дитина вже може виконувати різні мисленнєві операції, спираючись не лише на сприймання, а й на уявлення про раніше сприйняті явища та об'єкти; починає узагальнювати предмети і явища не лише за зовнішніми ознаками, а й за внутрішніми, суттєвими. Започатковується становлення елементів понятійного мислення. Удосконалюється функція планування

та контролю над власними діями. Дитина може використати прості схеми для розв'язання нескладних задач. Вона починає критично мислити, проте її міркування поки що досить наївні й не завжди відповідають дійсності.

Логіко-математичний розвиток. Формування у дитини понять щодо кількісних відношень, зокрема виникнення поняття числа, відбувається за допомогою логічних операцій. Процес абстрагування числа від кількісних речей є для дитини активним процесом, що передбачає вироблення нових способів дій — спочатку практичних, потім — розумових. Лічильна діяльність набуває особливого значення, дитина здатна не лише лічити елементи множин, а й відлічувати меншу кількість елементів від більшої за заданим числом; вона починає усвідомлювати різницю між кількісною і порядковою лічбою. Ознайомлюючись із формою предметів, дитина п'ятого року життя ще потребує використання зовнішніх прийомів під час порівняння властивостей предметів — переміщення, обведення контурів пальцем руки. Порівняння двох множин є важливою передумовою ознайомлення дитини з утворенням чисел. Вона спроможна узгоджувати числівники з іменниками в роді, числі та відмінку, починає усвідомлювати, що число на письмі передають особливими знаками — цифрами. Дитина оволодіває узагальненим способом виділення величин, що дає змогу впорядковувати (серіювати) предмети за одним із параметрів величини — від найбільшого до найменшого чи навпаки. Уміння визначати «більше-менше» є підґрунтям для формування уявлень про відстань («далеко-близько»). На кінець молодшого дошкільного віку дитина може визначати послідовність логічно пов'язаних подій.

Цілісна картина світу. Образи світу та самої себе поки що розрізнені, залежать від зовнішніх умов, оскільки цілеспрямовані дії уяви лише започатковуються. Дитина чіткіше диференціює уявлення про своє тіло, його будову та можливості; власну гендерну належність; Я-реальне та Я-ідеальне; близьких і далеких родичів, обов'язки членів родини та родинні традиції; знайомих і чужих; діяльність людини; норми та правила поведінки; деякі особливості способу життя та культурні традиції інших країн; стани і явища природи; властивості природних об'єктів (колір, величину, фактуру, середовище існування); залежність їхнього стану від погоди та догляду; правила безпечної поведінки у природі; устрій людського житла, предмети домашнього вжитку, господарське призначення предмета, його форму, матеріал, з якого він виготовлений; правила безпечної поведінки у знайомому та незнайомому предметному середовищі тощо.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- формувати елементарну цілісну картину світу, спонукати до застосування набутих знань у різних життєвих ситуаціях;
- сприяти розвитку самостійності та творчих здібностей дитини в процесі пізнання світу та самої себе;
- розширювати можливості для сприймання та обстеження предметів, об'єктів природи, спостереження за людьми та їхніми діями, своєю зовнішністю та предметною діяльністю;
- розвивати довільність пізнавальних процесів;
- збагачувати досвід сприймання культурних надбань людства;
- створювати сприятливі умови для логіко-математичного розвитку дитини.

Навчальні:

- розширювати уявлення про сенсорні еталони, збагачувати досвід їх використання;
- удосконалювати вміння обстежувати предмети, природні об'єкти; навчати порівнювати їх між собою, визначати їх кількість, розміщення у просторі;
- навчати виділяти загальні ознаки в об'єктах пізнання, знаходити подібне й відмінне, систематизувати та групувати їх за різними критеріями, розміщувати (серіювати) предмети в порядку зростання чи спадання певної ознаки, встановлювати найпростіші причинно-наслідкові зв'язки;
- навчати визначати кількість об'єктів;
- навчати лічити у межах від 5 до 10, використовувати кількісні й порядкові числівники;
- вправляти в умінні здійснювати найпростіші обчислення на додавання, віднімання;
- формувати уявлення про множини, рівність–нерівність груп предметів;
- ознайомлювати з площинними та об'ємними фігурами, їхніми основними властивостями;
- навчати визначати форму об'єктів за допомогою геометричної фігури як еталона;
- навчати вимірювати величини, використовуючи умовну мірку; викладати серіаційні ряди;
- формувати елементарні уявлення про час і простір, навчати визначати положення предметів відносно себе;

- збагачувати знання про природу, предметний світ, людей, саму себе; формувати елементарну картину світу.

Виховні:

- виховувати позитивне ставлення до пізнання нового;
- заохочувати інтерес до пізнання себе, інших людей, природи та культури;
- сприяти отриманню дитиною радості від пошуку й задоволення від одержаного результату;
- підтримувати бажання пізнавати світ та саму себе за допомогою художніх творів (віршів, казок, оповідок);
- виховувати прагнення до самостійного розв'язання елементарних життєвих завдань та завдань логіко-математичного характеру.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Дорослий стимулює пізнавальну активність дитини молодшого дошкільного віку в декількох напрямках: розширює та якісно змінює способи її орієнтації в довкіллі, сприяє виникненню нових способів, змістовно збагачує уявлення та знання дитини про світ та саму себе. Із цієї метою залучає дитину до різних видів діяльності (спілкування, гри, малювання, конструювання тощо), моделює нескладні життєві ситуації, з яких необхідно знайти правильний вихід. Оскільки провідну роль у розвитку сенсорних процесів відіграє мовлення, дорослий має чітко називати ознаки предметів, явищ, людей.

Не слід стримувати спроби дитини експериментувати, байдуже або негативно ставитися до її ігор та предметної діяльності, оскільки це може сформувати в дитини почуття провини за «недоречні» заняття і накласти негативний відбиток на подальше становлення особистості. Мотивуючи дитину до пізнання світу, дорослий має бути відкритим до будь-яких її запитань, цікавитися її думкою, заохочувати до самостійного пошуку відповідей на власні запитання. Корисно обговорювати з дитиною будь-які події і явища, що зацікавили її, узагальнювати результати таких обговорень. Вияв поваги, доброзичливості, довіри, позитивна оцінка результатів пізнавальної діяльності дитини є ефективними засобами її підтримки.

Важливо створити умови для прояву дитячої ініціативи (організація експериментів з матеріалами та речовинами; спостереження за рослинами, що ростуть у кімнаті, за пташками під час прогулянки, за кімнатними тваринами тощо). Необхідно повсякчас збагачувати

розвивальне предметне середовище — насичувати природними матеріалами (глина, пісок, вода, камінці тощо), залишковими матеріалами (картон, клаптики тканини, катушки тощо), простими безпечними допоміжними матеріалами (дерев'яні брусочки, пластилін, дротики, нитки, фарби тощо). Щоб сформувати достатньо повні й точні образи об'єктів навколишнього світу, дорослий стимулює дитину до їх обстеження за допомогою різних аналізаторів (дотик, нюх, зір, смак, слух); шляхом експериментування з предметами та природними об'єктами (камінцями, водою, піском, насінням, шишками тощо).

Важливе місце має відводитися логіко-математичному розвитку дошкільника. Розвиток уявлень про кількість об'єктів є складним процесом, викликає у дитини значні труднощі: вона часто не розуміє необхідності точно рахувати, вимірювати. Навчання дитини має відбуватися переважно в ігровій та практичній діяльності. Дитині слід пояснити, що групи предметів (множини) можуть бути різними за кількістю об'єктів, які вони містять. А відтак навчати перераховувати предмети множини і правильно відповідати на запитання «скільки?». При цьому слід заохочувати дітей до коментування своїх дій. Дитина оволодіває умінням порівнювати множини об'єктів за кількістю, складати групу з окремих однорідних об'єктів, встановлювати їх кількість, називати її відповідним числом. Дорослий пояснює дитині необхідність зображувати числа на письмі особливими знаками — цифрами. Кожне число позначають іншою цифрою.

Навчати дитину кількісної лічби доречно на конкретних об'єктах, оскільки вона розуміє, що будь-які предмети, іграшки, фрукти, овочі можна полічити. Ліпше, якщо цей процес відбуватиметься під час виконання різних видів діяльності, на прогулянці, під час гри. На початковому етапі навчання під час кількісної лічби об'єктів дитина може торкатися до них рукою або вказувати пальцем, голосно називаючи числівник. Це полегшує процес лічби. Останній числівник дитина має зіставляти із загальною кількістю перерахованих об'єктів, фіксуючи отриманий результат. Надалі, коли необхідність у торканні об'єктів під час лічби відпаде, дитина може рахувати вголос, називаючи числа по порядку. Варто пропонувати для лічби не лише однорідні, а й різнорідні об'єкти.

Ознайомлювати дитину з найпростішими прийомами обчислень доречно на основі простих задач, які базуються на реальних, в основному ігрових та побутових ситуаціях. В умові задачі вказують зв'язки між даними числами та тими, які треба знайти, що і спонукає дитину

до вибору певної дії: додавання чи віднімання. Опанувавши зв'язки між числами, дитина легко засвоїть сутність арифметичних дій та значення понять «додати», «відняти», «дорівнює», «залишилося».

Щоб сформувати уявлення про геометричні фігури, варто задіяти зоровий та тактильно-руховий аналізатори під час навчання дитини розрізняти, порівнювати та групувати геометричні фігури за формою. Доречними будуть такі прийоми: парний показ двох різних фігур; їхнє обстеження за допомогою конкретних практичних дій; порівняння за кольором та величиною; порівняння фігур з об'єктами, які схожі за формою. Ознайомлення з геометричними фігурами доречно здійснювати під час ігрової та предметно-практичної діяльності, малювання, ліплення, аплікації. Дорослий має показати дітям, що практично всі об'єкти мають певну форму, і під час ігрової діяльності заохочувати дітей знаходити об'єкти заданої форми в довір'ї.

Формування елементарних уявлень про величину доречно здійснювати на основі уявлень про конкретні предмети, об'єкти довір'ї. Навчати визначати величину доречно на основі розглядання контрастних об'єктів (довгого та короткого, високого й низького, широкого й вузького) та їх порівняння. Порівнюючи об'єкти, дитина усвідомлює сутність понять «більше», «менше», «довжина», «ширина», «висота» тощо. На початковому етапі навчання слід користуватися прийомами накладання та прикладання, озвучуючи словами результат порівняння. Формувати у дитини навички визначення величини об'єктів варто не лише на заняттях, а й під час прогулянки (визначити величину об'єктів природи, встановити найвужчий, найширший, найдовший, найкоротший камінець, стовбур дерева тощо); господарсько-побутової праці (впорядкування та розміщення предметів, посуду та іграшок за величиною) тощо.

Навчати дитину орієнтуватися у просторі варто під час її самостійних ігор на прогулянці, у групі, спонукаючи визначати просторові напрямки від себе (вперед, назад) та відносно себе: попереду шафа, позаду — стілець, праворуч — двері, ліворуч — вікно; виконувати дії на знаходження предмета у просторі кімнати або на ігровому майданчику, керуючись вказівками дорослого: попереду, позаду, ліворуч, праворуч. Під час виконання дитиною ігрових дій слід звертати увагу на її вміння керуватися словами: попереду, між іншими, далеко, близько, перед собою, за собою, зліва, справа. Дорослий, організовуючи рухливу гру, звертає увагу на положення ведучого у просторі: попереду, між іншими дітьми, далеко, близько; визначає напрямки руху: вперед,

назад, угору; навчає дітей визначати місцезнаходження предметів відносно себе на ділянці: попереду, ззаду, вгорі, внизу; зліва, справа.

Навчати дитину орієнтуватися в часі варто під час дидактичних ігор, спираючись на зміст її діяльності, а потім — на зміст діяльності не лише дитини, а й дорослого. Також ефективним є навчання орієнтування в часі під час роботи із серіями сюжетних картин. Поступово дорослий навчає орієнтації у часі під час спостережень за об'єктами та явищами природи на прогулянці, зосереджуючись на об'єктивних показниках, що символізують час (положення сонця, освітленість землі, колір неба тощо). Після засвоєння дитиною уявлень про всі частини доби, доречно приділити особливу увагу уточненню уявлень про їх послідовність.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Пізнавальний інтерес.</i> Знає, що про все, що цікавить, можна запитати дорослого; усвідомлює, що пізнання нового, невідомого супроводжується позитивними емоціями.</p> <p><i>Сенсорно-перцептивний досвід.</i> Знає, що пізнавати об'єкти можна за допомогою дотику, руху, слуху, нюху, смаку та зору; усвідомлює, що для того, щоб пізнати об'єкт, треба на ньому зосередити увагу; орієнтується у кольорах та їхніх відтінках, геометричних формах та співвідношенні величин.</p> <p><i>Логіко-математичний розвиток.</i> Знає, що інформацію можна спеціально запам'ятовувати; розуміє, що об'єкти мають індивідуальні та спільні ознаки, можуть складатися з окремих частин; усвідомлює існування взаємозв'язків та залежностей між об'єктами та явищами довкілля.</p> <p><i>Кількість.</i> Знає, що кількість не залежить від кольору, форми й величини об'єктів, від відстані між ними та просторового розміщення; розуміє суть запитання «скільки?».</p> <p><i>Лічба.</i> Розуміє значення та усвідомлює відмінність кількісної і порядкової лічби; знає прийоми утворення числа шляхом додавання одиниці до попереднього числа.</p> <p><i>Обчислення.</i> Знає способи найпростіших обчислень на додавання, віднімання в межах 10; розв'язує елементарні математичні задачі, використовує ігри з цифрами (лото, кубики).</p> <p><i>Множина.</i> Розуміє слова: «більше», «менше», «стільки ж», «однаково»; орієнтується у прийомах накладання, прикладання, перелічування для порівняння двох груп предметів; знає, як утворити рівність із нерівності шляхом зменшення чи збільшення однієї з множин; знає й визначає у довкіллі множини (посуд, одяг, транспорт тощо), орієнтується у їх призначенні.</p>
---------------	--

Знання	<p><i>Форма.</i> Знає назви та ознаки площинних та об'ємних геометричних фігур (трикутник, прямокутник, квадрат, круг, куб, куля, циліндр); знає, що в доквіллі існує багато об'єктів схожих на відомі геометричні фігури; розуміє значення слів «такий, як...», «такий самий, як...».</p> <p><i>Величина.</i> Знає, що предмети доквілля мають різну величину, ширину, довжину; орієнтується в елементарних прийомах упорядкування предметів за різними параметрами (шириною, довжиною, висотою, масою); усвідомлює місце кожного елемента в серіаційному ряді (великий, більший, найбільший; найдовший, найважчий тощо); знає, що величину можна виміряти умовною міркою: смужкою паперу, долонею, олівцем тощо.</p> <p><i>Простір і час.</i> Знає про розміщення предметів у просторі та розуміє відповідні слова (ближче, далі, ліворуч, праворуч, від, над, зверху, внизу, попереду, позаду); орієнтується у розміщенні предметів на площині, аркуші паперу; знає про послідовність подій у часі (сьогодні, вчора, завтра, раніше, потім, зараз); частини доби (ранок, день, вечір, ніч), пори року та їхні характерні ознаки; орієнтується в своєму минулому і теперішньому, має елементарні уявлення про своє ймовірне майбутнє.</p> <p><i>Цілісна картина світу.</i> Має уявлення про власну зовнішність, фізичні можливості, статеvu належність, залежність від дорослих; про предмети ближнього та віддаленого доквілля, їхні основні властивості та призначення; орієнтується у рослинному та тваринному світах свого регіону, станах і явищах погоди, природодоцільній та шкідливій діяльності людей; знає елементарні моральні правила, розрізняє людей за ознаками спорідненості: віком, статтю, професійною діяльністю; орієнтується у правилах безпечної життєдіяльності</p>
Уміння	<p><i>Пізнавальний інтерес.</i> Цікавиться новими предметами, об'єктами природи, людьми, змінами у своїй зовнішності; уміє ставити запитання щодо того, що її цікавить; намагається самостійно відшукати відповіді на деякі запитання, які її турбують.</p> <p><i>Сенсорно-перцептивний досвід.</i> Тримає в полі зору 4–5 об'єктів, збирає конструктор за зразком, повторює дії за дорослим; може виконувати завдання протягом п'яти хвилин, не відволікаючись; обстежує й пізнає об'єкти за допомогою зору, тактильних, слухових, нюхових та смакових відчуттів; може доволно спостерігати й відшукувати різні об'єкти; вирізняє ознаки об'єктів, групує їх за певною ознакою; може виокремити в складних об'єктах прості форми, з готових простих форм створює композиції; розрізняє основні кольори та їхні відтінки, геометричні форми; на основі обстеження співвідносить за величиною близько десяти предметів однакової форми; називає відмінності у двох об'єктах різної форми.</p> <p><i>Логико-математичний розвиток.</i> Знаходить відмінне й подібне у предметах, між двома об'єктами; конструює за зразком; складає ціле з 4–8 частин; називає узагальнювальним словом групу предметів; знаходить зайве у певній групі; знаходить пару певному об'єкту; добирає протилежне за значенням поняття; запам'ятовує пари слів; бачить неправильні</p>

зображення на малюнку; дає елементарні відповіді на запитання: «чому?», «для чого?», «навіщо?», «чим відрізняється?»; розв'язує прості логічні завдання; робить перші узагальнення; починає робити припущення щодо можливого розвитку подій; елементарно планує діяльність; виділяє значуще й незначуще для себе; упорядковує предмети за величиною, формою, кольором.

Кількість. Порівнює контрастні за кількісними показниками предмети, використовуючи слова «багато», «мало», «більше», «менше», «стільки ж...», «стільки-скільки», «однаково».

Лічба. Лічить об'єкти в межах від 5 до 10, користуючись кількісними та порядковими числівниками; називає цифри, робить спроби зіставити цифру і число; утворює число шляхом додавання одиниці до попереднього числа.

Обчислення. Здійснює найпростіші обчислення на додавання, віднімання; розв'язує елементарні математичні задачі; оперує цифрами в межах десяти під час гри в лото, кубики.

Множина. Порівнює групи предметів за кількістю, використовуючи слова: «більше», «менше», «стільки ж», «однаково»; порівнює дві групи предметів шляхом накладання, прикладання, перелічування; утворює рівність із нерівності шляхом зменшення чи збільшення однієї із множин; визначає в довір'ї множини (посуд, одяг, транспорт тощо); класифікує об'єкти довір'ї за кількісними показниками та множини за чисельністю.

Форма. Визначає форму предметів за допомогою геометричної фігури як еталона; називає площинні (трикутник, чотирикутник, квадрат, круг) та об'ємні (куб, куля, циліндр) геометричні фігури; знаходить геометричні фігури на малюнках, схемах; порівнює об'єкти довір'ї з відомими їй геометричними фігурами; порівнює геометричні фігури, називає спільні та відмінні ознаки, користуючись при цьому словами «такий, як...», «такий самий, як...»; класифікує геометричні фігури за однією з ознак (кольором, величиною, наявністю чи відсутністю кутів тощо).

Величина. Вимірює величини, використовуючи умовну мірку; порівнює об'єкти за величиною (довжиною, шириною, висотою) та масою; викладає серіаційний ряд у порядку зростання чи спадання певних ознак величини та маси (тонкий, тонший, найтонший; короткий, довший, найдовший; високий, вищий, найвищий тощо); класифікує предмети за величиною, розподіляючи групи предметів за принципом: великі-малі, широкі-вузькі, високі-низькі тощо.

Простір і час. Визначає розміщення об'єктів у довір'ї (ближче, далі, ліворуч, праворуч, під, над, зверху, знизу, попереду, позаду); орієнтується у напрямках розміщення об'єктів відносно себе; викладає предмети на площині, аркуші паперу за словесною вказівкою дорослого; визначає частини доби, орієнтуючись на власну діяльність та діяльність дорослих: ранок (мама йде на роботу), день (я в дитячому садку), вечір (у нас вечерея), ніч (усі сплять); встановлює послідовність подій (сьогодні, вчора, завтра,

Уміння	<p>раніше, потім, зараз); розрізняє характерні ознаки пір року, встановлює взаємозв'язки між станом погоди, частиною доби та станом рослин, поведінкою тварин; орієнтується щодо місця проживання найближчих родичів (далеко, в іншому місті; близько, в одному місті) орієнтується в своєму минулому і теперішньому, на елементарному рівні уявляє своє ймовірне майбутнє.</p> <p><i>Цілісна картина світу.</i> Може розповісти про: себе (зовнішність, фізичні можливості, інтереси, уміння); об'єкти природи (рослини, тварини, явища та стани погоди, природодоцільну й шкідливу діяльність людей); у своїй поведінці та діяльності орієнтується на знання особливостей найближчого соціуму (різних за ознаками спорідненості, віку, статевій належності, роду занять, настрою людей); дотримується елементарних моральних правил поведінки та безпеки життєдіяльності.</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливість.</i> Виявляє чуйність, доброзичливість, до інших людей — однолітків і дорослих; позитивно ставиться до навколишнього світу; чутлива до змін у природі та предметному середовищі.</p> <p><i>Самостійність.</i> Активна, прагне виявляти ініціативу в пізнанні світу та діяти самостійно; обирає на власний розсуд об'єкти для пізнання, конструювання, експериментування; прагне заявити про власні права й потреби, пробує бути незалежною від батьків.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє інтерес до пізнання світу, ставить багато запитань, розмірковує стосовно різних об'єктів пізнання, уважно спостерігає за іншими людьми, предметами та об'єктами природи, за собою.</p> <p><i>Працелюбність.</i> Старанно виконує доручення дорослого, а також виявляє ініціативу, планує власну діяльність, добирає для неї необхідні знаряддя, предмети; доводить розпочату справу до завершення чи отримання певного результату.</p> <p><i>Самовладання.</i> Намагається докладати власних зусиль задля досягнення більш високого результату, оволодіння певними навичками та вміннями; зосереджується на обстеженні різних об'єктів, виконанні певних дій з предметами та різних завдань.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Прагне відповідально ставитися до виконання завдань; виявляє елементарну турботу про довкілля.</p> <p><i>Креативність.</i> Висуває ідеї та гіпотези під час обстеження різних об'єктів, експериментування; створює творчі продукти під час ручної праці, конструювання тощо; бачить проблему й за допомогою власних припущень намагається її розв'язати</p>

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «МОВЛЕННЯ ДИТИНИ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Вік від трьох до п'яти років є унікальним для розвитку мовлення, оскільки в цей період дитина підвищеною чутлива до мови, її звукової та смислової сторін. Розширення кола спілкування дитини й урізноманітнення її діяльності створюють передумови для інтенсивного розвитку мовлення. Основні функції мовлення в молодшому дошкільному віці — повідомлення, соціального зв'язку, впливу на людей навколо. За допомогою мовлення дитина висловлює свої думки, коментує власні дії, прагне впливати на поведінку інших, вдається до планування дій та розподілу ігрових ролей. Мовлення дитини трьох–п'яти років збагачене такими невербальними засобами комунікації, як усмішка, сміх, різні рухи, пози, жести, міміка.

Дитині цього віку легше висловлюватися самій, ніж сприймати мовлення інших, узгоджувати з однолітками свої практичні дії, вести діалог. Відбувається перехід від домінування ситуативного мовлення до адекватного використання мовних засобів. Формується вміння слухати та коректувати свою звуковимову, вловлювати спільне та відмінне в звуках та словах, добирати 2–3 слова з певним звуком, виділяти його. На кінець п'ятого року життя в основному завершується засвоєння звуковимови. Проте окремі недоліки ще трапляються (нечітка вимова шиплячих, підміна звука [р] звуком [л] тощо). Дитина виокремлює перший і останній звуки у слові, інтонаційно промовляє звук у слові виокремлюючи його з-поміж інших, добирає слова із потрібним звуком; диференціює поняття «звук», «слово».

Суттєво збагачується словник. Дитина в активному мовленні використовує узагальнювальні слова, слова, що позначають абстрактні поняття, багатозначні слова, образні вислови, синоніми, антоніми. Відповідно до ситуації дитина використовує фразеологічні звороти, звуконаслідувальні слова, формули мовленнєвого етикету. Значну частину мовлення становлять питальні речення, спрямовані на відкриття нового, уточнення назв та призначення предметів, їх зв'язків і відношень.

Активізується використання дієслів, які динамізують мовлення, організують синтаксичну структуру речень. Формується граматична будова мовлення — дитина молодшого дошкільного віку оволодіває вмінням правильно змінювати слова, узгоджувати їх з іншими, встановлювати словоутворювальні зв'язки; вдосконалюється структура речень; дитина починає використовувати складносурядні та складнопідрядні речення, пряме й непряме мовлення. Вона грається зі звуками, вдається до римування та словотворчості, експериментує з новими словами, внаслідок чого виникає значна кількість «дитячих» слів, не притаманних мовленню дорослого. Дитина охоче розповідає казки, невеликі історії, складає оповідання за ілюстрацією, придумує веселі слова й рими, активно використовує мовлення у спілкуванні з іншими.

Четвертий рік життя

Фонематичний слух, звуковимова, літературне мовлення. Дитина оволодіває правильною вимовою голосних та більшості приголосних звуків. Для деяких дітей труднощі становить вимова сонорних (здебільшого [р]) та шиплячих ([ш], [ж], [ч]) приголосних звуків. Завдяки розвитку фонематичного слуху краще диференціює звуки, починає помічати і виправляти мовленнєві помилки, однак ще спостерігається нестійкість і неточність вимови (у поєднанні з голосним вимовляє приголосний звук, а приголосний у поєднанні з приголосним спотворює або випускає), спостерігається порушення звукової структури слова (бабалайка–балалайка, бемегот–бегемот, чевряк–черв'як), пропуск звуків (ука–рука, ак–рак, иба–риба), їх заміна (либа–риба, сапка–шапка), пом'якшення приголосних звуків (плясецька–пляшечка, льозецька–ложечка), перестановка звуків та складів, уподібнення звуків. Темп мовлення дитини зазвичай швидкий, що утруднює чітку артикуляцію звуків. Дитина цього віку вже володіє розповідною, питальною, окличною інтонацією.

Словниковий запас. Дитина використовує в мовленні всі частини мови, хоча переважають іменники та дієслова, складні для вимови слова часто замінює «дитячими» (полегшеними); пасивний словник значно переважає над активним. Для дитячого мовлення характерним є яскраво виражене словотворення (піджакет, малювець, жукашечка, мапін тощо). З'являються складні слова: іменники (паровоз, молоковоз, пароплав) та прикметники (довговухий, довгоногий, жовтогарячий). Дитина правильно вживає теперішній і минулий час, наказову форму дієслова, ступені порівняння прикметників, користується

займенниками (перевагу надає вказівним займенникам «ось», «тут», «цей»), однак простежуються неточності у вживанні абстрактних, узагальнювальних, збірних, часових та просторових понять. Словник становить 1800–2500 слів.

Грамотичні уміння. Активізується процес формування граматичної правильності мовлення. Дитина засвоює нові слова за допомогою префіксів (*за, з, на*), суфіксів, що виражають зменшеність, пестливість (-еньк-, -есень-, -ісіньк-: маленький, малесенький, манісінький, дорогесенький) чи збільшеність -езн-, -ач- (-яч-), -ущ- (-ющ-), (величезний, здоровенний, добрячий, багатющий), спостерігається активне суфіксальне словотворення, здебільшого в ігровій формі. Дитина добирає однокореневі слова; правильно вживає рід та число іменників, закінчення родового та знахідного відмінків, кличну форму. З'являються складнопідрядні, складносурядні, питальні речення, пряма мова.

Комунікативне мовлення. З допомогою дорослого дитина оволодіває навичками діалогічного мовлення, здатна підтримувати розмову, висловлювати бажання, власну думку. Вона звертається із запитаннями (серед яких переважає «чому?», рідше — «навіщо?») до дорослих, дає відповіді на поставлені їй запитання. Дитина поступово оволодіває навичками мовленнєвої культури (слухає, не перебиваючи; говорить ввічливим тоном; дивитися у вічі співрозмовнику; вживає етикетну лексику та кличну форму під час звертання; вітається, прощається, просить вибачення). Із допомогою дорослих починає складати описові розповіді про іграшки, овочі, фрукти; розповіді з власного досвіду та за змістом сюжетних картин; переказує за допомогою запитань добре відомі їй казки.

Елементи грамоти. Дитина диференціює поняття «слово», «звук». Упізнає слово із заданим звуком.

Інтерес до книжки. Зростає інтерес до дитячої книжки. Дитина уважно розглядає книжки й ілюстрації до них; слухає оповідання та казки. Вона починає розуміти зміст казки без унаочнення, може запам'ятати та відтворити повтори (котиться-котиться..., стукає-грюкає...), образні вислови (вовчику-братику, лисичко-сестричко»), переказувати зміст знайомої казки за ілюстраціями. Завдяки набутому досвіду вона упізнає героїв відомих їй казок, висловлює своє ставлення до них. Дитина здатна напам'ять прочитати забавлянки, потішки, віршики, загадки. Починає використовувати в мовленні образні вислови з текстів казок (приказки, прислів'я, фразеологізми, вигуки, звуконаслідувальні слова).

П'ятий рік життя

Фонематичний слух, звуковимова, літературне мовлення. Дитина оволодіває правильною вимовою всіх звуків рідної мови, у тому числі шиплячими і сонорними, (хоча ще спостерігається деяка нестійкість у вимові цих звуків, зокрема у вимові звука [р]). Поступово зникає загальне пом'якшення, зменшується кількість перестановок складів, пропусків звуків. У дитини п'ятого року життя добре розвинений фонематичний слух, вона диференціює близькі фонемати. Дитина поступово навчається регулювати силу голосу відповідно до ситуації; оволодіває оптимальним темпом мовлення, говорить чітко, не поспішаючи. Наприкінці п'ятого року життя правильно вживає наголоси у словах, дотримується норм літературної вимови. Може розрізнити на слух наявність певного звука у слові, дібрати слова на зазначений звук.

Словниковий запас. Для дитини цього віку характерною є надзвичайна мовленнєва активність, балакучість, допитливість, яка виражається у численних запитаннях «чому?» (за хвилину дитина може поставити до 15–25 запитань). У словнику наявні всі частини мови (іменники, прикметники, дієслова, дієприкметники, дієприслівники, числівники, займенники, частки, сполучники, вигуки). Дитина схильна до активного словотворення від різних частин мови (*іменники*: взувало, сільниця, повзук, учило, мокрес, помаза, кусарик, колоток, вулиціонер, пісковатор, копатка, цепля; *дієслова*: відмухіватись, ладошкаються, накалюжив, відсонилася; *прикметники*: жмутні черевики, черв'ячне яблуко, лякальні казки, молоканна каструля, бризкуча вода тощо). Вона правильно використовує в мовленні багатозначні, узагальнювальні слова, слова, що позначають абстрактні поняття (радість, чемність, хоробрість, мужність); добирає антоніми, синоніми, класифікує предмети за ознаками, властивостями. Дитина цього віку починає користуватися образними висловами (кіт-воркіт, зайчик-побігайчик). Проте недостатньо розуміє переносне значення слів. Її словник налічує близько 2500–3000 слів.

Грамматичні уміння. Дитина засвоює граматичні форми відмінкових закінчень, хоча в її мовленні ще спостерігаються граматичні помилки, зокрема, у чергуванні приголосних. Вона утворює нові граматичні форми від інших частин мови за допомогою суфіксів, префіксів. Виявляє ініціативу щодо мовленнєвих ігор з дорослими («нові слова»). Дитина легко утворює форми однини й множини (допускає помилки в іменниках, які мають тільки форму однини або множини). Вона засвоює рід, кличну форму іменників, наказовий спосіб дієслів.

Будує прості речення, складносурядні зі сполучними словами, речення з прямою мовою. Прості речення переважно починає словами «потім», «там», «ось», «ще», «як це» тощо; вільно користується складносурядними реченнями, у складі яких є вставні слова.

Комунікативне мовлення. Дитина самостійно вступає в розмову з іншими дітьми, дорослими, підтримує діалог у межах ситуації. Більшість дітей цього віку використовує слова ввічливості в ситуаціях вітання, прощання, знайомства, подяки, вибачення, прохання без нагадування вихователя; застосовує засоби інтонаційної виразності, у тактовній формі виявляє незгоду, відмову. Мовлення переважно стає зрозумілим із контексту, однак дитина відчуває труднощі в адекватному доборі слів, виборі теми, сюжету власного висловлювання, спостерігається порушення логіки, переважає формальний зв'язок між реченнями в тексті. Відповідає на запитання за змістом картини, художнього тексту; складає за зразком вихователя різні види розповідей; переказує казки; декламує напам'ять вірші.

Елементи грамоти. Дитина здатна здійснювати елементарний звуковий аналіз: визначає перший звук у слові, інтонаційно виокремлює звук у слові, добирає слова із заданим звуком: на початку, всередині, у кінці слова; диференціює поняття «звук» і «слово». Самостійно добирає слова із заданим звуком на основі предметних малюнків.

Інтерес до книжки. Дитина проявляє інтерес до книжки, розглядає ілюстрації; підтримує порядок у куточку книжки, береже книжки, разом із вихователем виготовляє альбом з картинками ілюстраціями до відомих їй літературних творів. Виявляє готовність до слухання чарівних та соціально-побутових казок; упізнає й визначає композиційні елементи казки: зачин, повтори, кінцівку, дає оцінку діям та вчинкам персонажів; самостійно розповідає знай відомі їй казки.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати фонематичний слух, удосконалювати звуковимову, уміння правильно наголошувати склад у слові;
- розвивати здатність розрізняти значення слів, що відрізняються окремими звуками;
- прищеплювати вміння слухати й розуміти невеликі художні твори;
- збагачувати словник різними частинами мови, образними художньо-поетичними виразами;

- розвивати вміння вживати кличну форму іменника, дієслівні та прикметникові форми;
- прищеплювати навички уважного слухання й розуміння змісту сприйнятого на слух повідомлення, запитання, літературного твору (казки, оповідання, вірша);
- заохочувати до розповідання, висловлювання власних думок.

Навчальні:

- формувати уявлення про звук, слово;
- навчати виділяти перший звук у слові, визначати місце звука в слові; правильно наголошувати склад у слові; розрізняти слова, які відрізняються одним звуком;
- удосконалювати вміння використовувати засоби інтонаційної виразності, передавати в мовленні свої почуття й переживання;
- вправляти в умінні говорити без напруження, регулюючи силу голосу залежно від ситуації: домірно, голосно, тихо, пошепки;
- навчати вживати слова, які позначають фізичні характеристики організму та особливості поведінки людини;
- формувати граматичні уміння, зокрема: навчати утворювати нові форми іменників, що позначають професію людини; дієслова від іменників, звуконаслідувальних слів; узгоджувати іменники з числівниками; утворювати ступені порівняння прикметників;
- удосконалювати вміння вживати сполучник «щоб»; узгоджувати слова-назви предметів зі словами «один», «одне», «одна», «багато», «мало» (ляльок, іграшок);
- формувати уміння правильно будувати питальні речення, вживаючи слова: «хто», «що», «коли», «де», «з ким», а також «той» («та», «те»), «цей» («ця», «це»), правильно інтонаційно оформляти їх.

Виховні:

- виховувати звукову культуру мовлення;
- спонукати до висловлювань свого ставлення до предметів, речей, результатів праці людей;
- заохочувати та підтримувати прояви словотворення;
- виховувати культуру спілкування, ввічливість;
- формувати інтерес до творів національної та світової культур;
- виховувати бережне ставлення до книжки.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Зміст мовленнєвого виховання молодшого дошкільника полягає в пізнанні ним та означенні словом явищ довкілля та себе самого, налагодженні мовленнєвого спілкування з оточенням та в елементарному усвідомленні мови (її звукового складу, словника, граматичної будови).

Украй важливо, щоб на кінець п'ятого року життя дитина добре володіла зв'язним мовленням, чітко висловлювала свої думки й бажання. З метою стимулювання мовленнєвого розвитку слід якомога більше спілкуватися з кожною дитиною індивідуально, а не лише під час колективної організованої діяльності (занять, ігор). Необхідно коментувати, проговорювати свої дії, заохочуючи дитину висловитися, розповісти, пояснити різні ситуації, вчинки, явища. Важливим засобом спілкування при цьому є дитячі запитання.

Розвивати фонематичний слух слід за допомогою дидактичних ігор «Музична скринька», «Упізнай, хто кричить», «Відгадай, на чому я граю», «Відгадай, що я сказала», «Тиха і голосна музика», «Що як звучить» тощо. Педагог має спонукати дитину до сприймання на слух римованих рядків, називання звуків, що повторюються, розповідання напам'ять невеликих віршиків, загадок, скоромовок. Важливо удосконалювати звуковимову, вміння правильно наголошувати слова (за потреби — робота з логопедом). Педагог у щоденному спілкуванні вправляє дитину у чіткій вимові усіх звуків: ненаголошених голосних та твердих і м'яких приголосних (твердих [ч] та [р] у кінці слів; м'якого [ч'] у кінці дієслівних форм (ходить, носить, говорить, а не: ходе, носе, говоре); звуків [г] і [г']; дзвінких приголосних у середині й у кінці слів (стежка, грибки, зуб). Збагачує словник назвами об'єктів та явищ природи; трудових дій та знарядь праці; словами-ознаками; словами-назвами іграшок, предметів побуту та вжитку; словами, що позначають дії з різними предметами та знаряддями праці; словами на позначення власних думок, переживань, прагнень, якостей, досягнень тощо. Розвиває вміння вживати різні частини мови у різних граматичних конструкціях: слова-назви предметів із прийменниками та без них (ніс – на носі, вухо – у вусі); особові займенники (він – до нього, з ним; вона – до неї, з нею), вказівні займенники (цей зайчик, той хлопчик); сполучники і, а (зайчик і лисичка; Марійка велика, а лялька — маленька). Звертає увагу на чергування звуків (йду з мамою, розповідаю мамі).

Педагог вправляє дошкільників у вживанні кличної форми при звертанні, підтримує бажання дитини правильно вживати дієслівні форми із закінченнями: -ить, -їть, -ать, -ять (ходить, стоїть, біжать, стоять); прикметники із закінченнями -і (високі дерева, низькі кущі), -ого (з великого, лялькового), -ій (*на високій березі*); із суфіксами -еньк-, -есень-, -ісінь- (маленький, малесенький, манісінький); віддієслівні іменники із суфіксами -щик (гонщик), -ник (будівельник, відбудовник, дослідник), -ець (співець, стрілець, борець), -тель (вихователь, учитель). Стимулює бажання складати прості речення з опорою на наочність, вчить узгоджувати слова в роді, числі, відмінку за допомогою декламування напам'ять 4-рядкових віршів, потішок, забавлянок; спонукає до розповідей про зображене на малюнку; наслідування мовлення казкових персонажів; до розповідання ляльці щойно прийнятої на слух невеликої казки або її уривка. Важливо заохочувати самостійно розігрувати зміст відомих дитині художніх творів; розвивати вміння висловлювати власні думки (Я думаю, що ...), припущення (Мені здається, що ...), переживання (Мені радісно...); залучати до участі в народних дитячих іграх-співанках, іграх з правилами, під час яких поповнюється словниковий запас, удосконалюються граматичні уміння, діалогічне мовлення. Варто використовувати дидактичні ігри, спрямовані на розвиток дрібних м'язів пальців руки та формування вміння діяти за вказівкою дорослого: «Кожну намистинку — на свою нитку», «Прокоти кульку», «Склади башту», «Побудуймо будинок». Слід залучати дітей до декоративного малювання, ліплення, штрихування тощо. Означений зміст роботи не має бути жорстко унормованим за формою організації та тривалістю і має розглядатися як складова мовленнєвого розвитку дитини в різних життєвих ситуаціях.

Виховання звукової культури мовлення забезпечують як на організованих заняттях, так і в процесі інших форм організації життєдіяльності дітей. Необхідно вправляти їх у правильній і чіткій вимові всіх звуків рідної мови, правильному наголошуванні слів; оволодінні різною силою голосу (промовляння слів тихо, пошепки, голосніше, голосно); різним темпом мовлення та його інтонаційним багатством (інтонація запитання, здивування, радості, суму, наказу). Слід виховувати вміння слухати й розуміти невеликі вірші, казки, інструкції до гри, відчувати ритмомелодику поетичного твору; під час індивідуальної роботи — зачувати напам'ять, оскільки заучування напам'ять віршованих

творів — процес індивідуальний, пов'язаний з особливостями пам'яті дитини, її емоційної сфери. Доцільним є спонукання дітей до використання образних слів: епітетів, порівнянь, метафор, фразеологічних зворотів, прислів'їв, приказок, взятих із художніх текстів, власного досвіду. Метафоричність та експресивність, притаманна образним словам та висловам, не лише роблять мову яскравішою, а й виховують у дітей любов до краси українського слова, сприяють формуванню громадянських почуттів. Дорослий створює умови для мовленнєвого самовираження дитини: вираження за допомогою мовленнєвих засобів своїх переживань, настрою, емоційних станів. Він сприяє вихованню культури спілкування: навчає володіти власними емоціями, стримувати їх залежно від ситуації, враховувати почуття й настрої інших; формує здатність співвідносити свою поведінку з конкретними умовами, відстоювати у соціально-прийнятній формі свою гідність; заохочує в розмові з дорослими та однолітками вживати слова ввічливості: «вибачте», «дякую», «прошу», «будь ласка» та ін.

Важливе значення слід приділити поетичному слову. Через читання художніх творів педагог виховує емоційно-ціннісне ставлення до персонажів твору, бажання дати оцінку їхнім діям та вчинкам, самостійно переказати зміст знайомої казки чи оповідання, дотримуючись відповідної інтонації, тембру, сили голосу. Слухання поетичних текстів розвиває художньо-естетичне сприймання образності, мелодійності, ритму, краси поетичного слова, відчуття виразності мовних засобів, які надають яскравого унаочнення віршованим образам, а жартівливі вірші сприяють розвитку здатності дітей розуміти гумор.

У куточку книги дорослий заохочує дітей до перегляду знайомих книжок, до розповідання за ілюстраціями (хто намальований? що зображено?; який?; яка?; яке?); за малюнком на обкладинці здогадуватися і розповідати, про що йдеться в книжці. Важливим завданням є ознайомити дітей з будовою книжки (обкладинка, сторінки, текст, малюнки), що привчатиме дітей обережно гортати книжку. Дорослий навчає дітей підтримання порядку в куточку книжки; формує інтерес до художньої літератури, бережливе ставлення до книжок, бажання мати власні.

За допомогою різних вправ педагог навчає дітей правильно наголошувати слова (рука – руки – руки, лóжка – лóжки – лóжки); розрізняти значення слів, що відрізняються голосними чи приголосними звуками (син – сон – сам, кит – кіт, лис – ліс); твердо вимовляти звукосполучення

[шч], [щ] (шука, щавель, кущ); правильно артикулювати та вимовляти звук [р] і [р'] у різних позиціях, дзвінко вимовляти звук [б] у кінці слів. Ознайомлює з мовленнєвим апаратом (губи, зуби, язик, піднебіння) та правильним положенням мовних органів під час вимови звуків — артикуляцією.

Дорослий навчає дитину називати компоненти природи, їх стани, якості та властивості; представників різних груп тварин, описувати будову їх тіла, особливості поведінки; вживати слова-ознаки; називати предмети побуту та дії з ними. Ознайомлює з назвою своєї країни, кольором державного прапора, національністю людей, які живуть в Україні; вивчення ознайомлює з назвами деяких країн світу, навчає кількома простими реченнями розповідати про одну з них.

Педагог допомагає дитині оволодіти лексикою на позначення фізичних характеристик її організму, стимулює використовувати слова на позначення особливостей своєї поведінки в різних ситуаціях. Навчає узгоджувати слова-назви предметів із кількісними (один, одне, одна, багато, мало ляльок, іграшок), збірними (двоє, троє, четверо хлопчиків, дівчаток), порядковими (перший, другий день, місяць) числівниками. Правильно будувати питальні речення, вживаючи слова: «хто», «що», «коли», «де», «з ким», «той» («та», «те»), «цей» («ця», «це») та питальну інтонацію. Вживати прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння (великий – більший – найбільший).

Вихователь залучає дітей до участі у діалозі під час рольової гри за змістом казки, народної дитячої гри, уявної ситуації; у народних дитячих іграх-співанках, іграх з правилами, у процесі яких поповнюється словниковий запас, удосконалюються граматичні вміння, вміння діалогічного мовлення. За допомогою запитань педагог стимулює дітей до розповіді про зображене на малюнку. Він формує уявлення про слово як основну одиницю мовленнєвого спілкування, номінативне значення слова (слово називає предмети, їх ознаки, дії); існування слів, які нічого не називають і слугують для зв'язку з іншими словами (на, в(у), над, під, з, при); про те, що слова складаються зі звуків, які звучать по-різному і вимовляються в певній послідовності; про речення як групу зв'язаних між собою слів (два, три і більше), що виражають закінчену думку; про можливість поєднувати звуки в склади; про те, що кількість голосних звуків визначає кількість складів у слові; навчає виділення у слові наголошеного складу (один із складів у слові вимовляється з більшою силою).

Варто застосовувати диференційований підхід до дітей:

а) удосконалювати українську літературну вимову: чітку вимову голосного [о]; тверду вимову приголосних перед [е], [и]; дзвінку вимову (без оглушення) дзвінких усередині і в кінці слова; тверду вимову звука [ч], твердих [шч] (борщ, куш); тверду вимови губних та звука [р] у кінці слова (степ, голуб, буквар); м'яку вимову звука [и́]; вимову звуків [йі], що позначаються буквою і (іхати, поїзд, Ізмаїл); фрикативного [г] (гай, гайка, гуси); звуків [дж], [дз], [дз] (джміль, дзьоб, дзига); приділяти увагу правильному наголошуванню слів української мови (усі випадки, коли наголос не зберігається в російській та українській мовах: *український* (хліб), *маленький* (наголос на суфіксі -еньк-), *кімната*, *дошка*, *іграшка*, *гусенятко*, *ведмежатко* тощо);

б) привертати увагу до правильної вимови імен дітей і форм звертання в українській мові (Михайлику, Оленко), до вживання етикетної лексики; порівнювати норми вживання деяких слів в українській та російській мовах: слів, які відрізняються 1-2-ма звуками (дош, куш, пісня, календар, річка, ліс); слів, які відрізняються наголосом (спина – спина, високо – високо); звертати увагу на вживання слів «дерева», «листя» (однина), «волосся» (однина), «двері» (множина); навчати правильно вживати слова на позначення місця й часу дії (тут, там, це, ось, вчора, сьогодні, вранці, вдень, увечері, вночі); привчати вживати антоніми: високо – низько, важкий – легкий, солодкий – гіркий тощо, а також слова «так» і «ні»;

в) навчати розрізняти граматичні форми слів — назви предметів, ознак, дій, які не збігаються в російській і українській мовах (унаслідок чого в мовленні дітей з'являються граматичні помилки на кшталт: у вухі, з мамою), а також вживання слів: «это», «здесь», «вот» тощо; звертати увагу на розбіжність у числі деяких іменників (листя (множина) – листя (однина), дверь (однина) – двері (множина), волосы (множина) – волосся (однина) і відповідно узгоджувати із словами-назвами ознак (листя зелене, волосся довге); у роді іменників-назв маленьких істот: медвежонок (чоловічий рід) – ведмежатко (середній рід), гусенок (чоловічий рід) – гусеня (середній рід) тощо; навчать правильно узгоджувати їх із прикметниками та числівниками: маленьке ведмежатко, одне гусенятко.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Фонематичний слух, звуковимова, літературне мовлення.</i> Добре розвинений фонематичний слух; правильна вимова звуків, зокрема шиплячих і звука [р]; правильно вживає наголоси у словах, дотримується норм літературної вимови; знає напам'ять невеликі віршички, загадки, скоромовки.</p> <p><i>Словниковий запас.</i> Знає слова, що позначають явища, предмети (іменник), їх ознаки (прикметник), дії (дієслово), ознаки за дією (дієприкметник), додаткові дії (дієприслівник), стан (прислівник), кількість (числівник) тощо; знає, що для зв'язку слів у реченні використовують «короткі» слова (сполучники); знає узагальнювальні слова, абстрактні поняття; назви основних станів та якостей деяких речовин; слова, що позначають характерні ознаки найпоширеніших тварин своєї місцевості; видимі на темному небосхилі космічні об'єкти; різні засоби технічного зв'язку; основні види образотворчого мистецтва та його жанри, різні музичні та літературні жанри; деяких творів класичної, народної, вітчизняної та світової музичної спадщини; знає прізвища окремих композиторів, письменників, поетів, художників; знає імена, по батькові, прізвища, вік, місце проживання, рід занять членів родини; знає слова на позначення людей різної спорідненості, віку, статевої належності, соціальних ролей, професій; знає імена своїх товаришів, слова-назви особистісних якостей, чеснот і вад; правильно назви частин свого тіла, деяких внутрішніх органів та органів чуттів; передає словами свій фізичний та психічний стан; знає назви основних продуктів харчування, напоїв, засобів особистої гігієни; орієнтується в назвах основних емоцій, розповідає про ситуації, пов'язані з ними; знає, що слово впливає на людину, може викликати радість, заспокоювати, засмучувати, ображати, принижувати, дратувати, захищати; диференціює за змістом і формою слова-звертання до рідних, знайомих та чужих людей.</p> <p><i>Граматичні уміння.</i> Знає як узгодити слова в реченні в роді, числі й відмінку; кличну форму іменника як у звертанні до дітей, так і до дорослих; наказовий спосіб дієслова; вищий і найвищий ступені порівняння прикметників; розуміє слова із суфіксами -юнок, -нище, оскільки вони не змінюють лексичного значення слова; розуміє значення іменників із суфіксами зменшено-пестливого значення -ик, -чик.</p> <p><i>Комунікативне мовлення.</i> Знає форми словесної ввічливості (вітання, прощання, знайомства, подяки, вибачення, прохання); володіє контекстним мовленням, однак відчуває труднощі в адекватному доборі слів, виборі теми, сюжету власного висловлювання; знає напам'ять вірші, забавлянки, пісні, прислів'я, загадки, скоромовки, приказки; відповідно до ситуації застосовує фразеологічні звороти, звуконаслідувальні слова; свідомо використовує виразні мовні засоби для передачі емоцій.</p>
---------------	---

Знання	<p><i>Елементи грамоти.</i> Розуміє значення термінів «слово», «звук», «речення»; знає, що слова складаються із звуків, що вимовляються в певній послідовності; слова звучать по-різному, можуть бути короткими й довгими; зі слів складається речення.</p> <p><i>Интерес до книжки.</i> Знає зміст улюблених казок, оповідань; розуміє казки без унаочнення; знає характерні елементи казки: зачини, кінцівки, повтори; образні вислови; жанри літературних творів (вірш, казка, оповідання)</p>
Уміння	<p><i>Фонематичний слух, звуковимова, літературне мовлення.</i> Уміє диференціювати близькі фонемі; регулює силу голосу відповідно до ситуації; володіє оптимальним темпом мовлення, говорить помірною, чітко, не поспішаючи; правильно вживає наголоси у словах, дотримується норм літературної вимови; розрізняє на слух наявність певного звука у слові, добирає слова, що починаються на певний звук; помічає помилки у звуковимові інших людей, виправляє їх; уміє використовувати засоби інтонаційної виразності та мовленнєвого етикету; складає за зразком вихователя описові, сюжетні розповіді та розповіді з власного досвіду; переказує відомі їй оповідання й казки; декламує напам'ять вірші, скоромовки, загадки.</p> <p><i>Словниковий запас.</i> Правильно використовує багатозначні та узагальнювальні слова; добирає антоніми, синоніми; групує предмети за характерними ознаками та властивостями; правильно називає стани погоди, води, явища природи; властивості ґрунту, глини, піску; рослини та тварин із найближчого довкілля; предмети домашнього побуту і житку (меблі, одяг, посуд, оздоблення тощо); використовує у мовленні слова, що позначають основні види мистецтва; вживає у мовленні слова, які позначають імена та по батькові людей, родинні зв'язки, вік, статеву належність, особливості зовнішності, уподобання людини; оперує назвами своєї країни та її окремих символів, деяких інших країн; диференціює за змістом і формою слова-звертання до рідних, знайомих та чужих людей; передає характер ставлення до різних людей.</p> <p><i>Грамматичні уміння.</i> Уміє утворювати нові граматичні форми за допомогою суфіксів, префіксів від різних частин мови; легко утворює форми однини й множини; уміє будувати прості речення (переважно починає словами «потім», «там», «ось», «ще», «як це» тощо), складносурядні речення зі сполучними словами, речення з прямою мовою; володіє навичками узгодження підмета і присудка в роді, числі, відмінку; займенника з іменником; правильно вживає іменники з числівниками; уміє утворювати прикметники із суфіксами -існък-, -есеньк-, -еньк-, іменники із суфіксами зменшено-пестливого значення: -ик-, -к-, -еньк-, -ен(я)-, -енятк(о)-, -ель-, -очк-, -ечк-, -чик-, -онък-, -ок-, -атк-, -ятк-, -очок-; вживає різні частини мови: слова-назви предметів у різних граматичних формах з прийменниками і без них.</p>

Уміння	<p><i>Комунікативне мовлення.</i> Використовує форми словесної ввічливості без нагадувань дорослого, використовує в мовленні деякі прислів'я та приказки; застосовує відповідно до ситуації фразеологічні звороти, звуконаслідувальні слова. За допомогою мовленневих засобів виражає свої думки, почуття, бажання, ставлення. Уміє розповісти простими реченнями про устрій людського житла, предмети за його межами.</p> <p><i>Елементи грамоти.</i> Володіє частковим звуковим аналізом: визначає перший звук у слові, інтонаційно промовляє звук у слові, визначає місце означеного звука в слові; добирає слова з потрібним звуком: на початку, всередині, у кінці слова; встановлює послідовність звуків у слові; розрізняє на слух тверді й м'які приголосні; визначає кількість звуків за допомогою фішок; добирає слова із заданим звуком на основі запропонованих малюнків; диференціює поняття «звук» і «слово».</p> <p><i>Интерес до книжки.</i> Проявляє цікавість до книжки, уважно розглядає ілюстрації, набори предметних картинок; підтримує порядок у куточку книги, береже книжки; разом із вихователем виготовляє альбом з картинками; упізнає й визначає елементи казки (зачини, кінцівки, повтори), дає оцінку діям та вчинкам персонажів; самостійно розповідає та переказує знайомі казки</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливність.</i> Чутливо прислухається до звуків людського голосу, інтонації; емоційно реагує на звернення до неї приємних дорослих і однолітків, на схвалення чи критику з боку дорослого; добре запам'ятовує та відтворює нові слова та фрази; запам'ятовує зміст казок, оповідань, може його переказати.</p> <p><i>Самостійність.</i> З власної ініціативи розповідає дорослому щось про себе, свою родину, друзів; без нагадування й допомоги повторює вірш, розповідає казку, складає оповідку; володіє здатністю не звертатись до дорослого без необхідності; самостійно добирає слова із заданим звуком на основі предметних малюнків; виконує елементарні завдання дорослого (підклеїти книжки тощо).</p> <p><i>Гідність.</i> Знає і використовує у спілкуванні з дорослими та однолітками приємні, ласкаві слова; утримується від образливих, намагається відстоювати свою правоту за допомогою соціально прийнятних слів.</p> <p><i>Допитливість.</i> Зацікавлено ставиться до невідомих слів, виразів, художніх творів; ставить дорослому запитання щодо незрозумілого в навколишньому світі, оповіданні, казці, загадці тощо.</p> <p><i>Людяність.</i> У зв'язку з розширенням кола людей, з якими спілкується, утворенням дитячих угруповань, дитина виявляє бажання довше перебувати поруч з однолітками, поводитьсь привітно, вітається, дякує; адекватно відгукується на успіх чи неуспіх однолітка, виявляє співчуття, може відмовитися від чогось на користь товариша, відстояти його та захистити, під час суперечки не вдається до образливих слів, принижень.</p> <p><i>Креативність.</i> Виявляє елементи творчості під час використання різних слів; переставляє їх, замінює близькими за звучанням, проте відмінними за смыслом; із гумором ставиться до мовленневих помилок, словотворення, підмічає у висловлюваннях смішне; намагається відійти від зразка, проявляє фантазію, вигадує</p>

Старший дошкільний вік

Wolters Kluwer

Цифрове видавництво МЦФЕР

З питань придбання друкованої
версії телефонуйте: 0 44 586 56 06

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ»

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Стан здоров'я організму, розвиток рухової активності та безпека дитини набувають особливого значення напередодні її вступу до школи, коли суттєво зростають фізичні навантаження та нервово-психічне напруження. У дитини шостого–сьомого років життя оболонки верхніх дихальних шляхів та голосові зв'язки ніжні, вразливі, містять багато кровоносних судин, тому вона часто страждає від нежитю, запалення гортані, бронхів, легень. У тісній взаємодії з органами дихання функціонує серцево-судинна система. Значно розширюються безпосередні контакти дитини з довкіллям, тож її шкіра забруднюється. Зростає потреба дбайливого догляду за шкірою та загартовування організму.

Правильна постава дитини формується в тісній взаємозалежності з розвитком її рухів. Сутулість, сколіоз, плоскостопість утруднюють роботу шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної системи, легенів, уповільнюють обмін речовин. У скелеті старшого дошкільника зберігається переважання хрящової тканини, кістки легко деформуються. Актуальним є зміцнення м'язів, що підтримують хребет, та м'язів грудної клітки. Рухова активність визначає продуктивність та працездатність старшого дошкільника. Ближче до семи років життя органи травлення дитини функціонують практично, як у дорослого, хоча печінка функціонує ще не досконало, залишається високою проникність слизової шлунка і кишечнику для токсинів та отруйних речовин, низькою — активність роботи товстого кишечнику. Зміна на шостому році життя молочних зубів на постійні засвідчує один з етапів біологічної зрілості організму. До кінця сьомого року життя майже цілком сформовані тим'яно-потиличні ділянки мозку, які відповідають за побутові дії. З шести років починають інтенсивно розвиватися лобні ділянки, які відповідають за емоції, логіку, інтелект. Нервова система старшого дошкільника вирізняється високими потенційними можливостями та пластичністю, тонкою диференційованістю емоцій, потребою в різній руховій, пізнавальній та комунікативній активності.

У старшому дошкільному віці зміни основних показників фізичного розвитку відбуваються менш узгоджено і плавно, ніж на попередньому етапі.

Шостий рік життя

Здоров'я та фізичний розвиток. Збільшуються розміри крупної мускулатури тулуба, верхніх і нижніх кінцівок. Дрібні м'язи кистей рук залишаються досить слабкими, що позначається на швидкій втомлюваності дитини під час виконання одноманітних, тривалих навантажень. Удосконалюються основні нервові процеси, поліпшується їх рухливість, урівноваженість, стійкість. Водночас зберігається швидке функціональне виснажування нервових клітин, що обмежує фізичні можливості дитини. Молочні зуби починають змінюватися на постійні. Дитина у віці п'яти років цікавиться функціонуванням основних органів та систем людського організму, здоров'ям та нездоров'ям, їхніми чинниками, можливостями вдосконалення свого організму. Вона орієнтується в деяких дитячих хворобах, якими перехворіла сама або хтось із членів її родини. Дитина починає свідомо керуватися у своїй поведінці еталонами здорового способу життя — виконує разом із дорослими фізичні вправи, зацікавлено спостерігає за спортивними змаганнями дорослих та бере участь у спортивних змаганнях дітей, порівнює свої м'язи з м'язами однолітків, пишається своєю зрослою силою, вправністю, хорошим фізичним самопочуттям.

Рухова активність. Дитина відчуває високу потребу в рухах. Вони стають більш цілеспрямованими, індивідуалізованими. Об'єм рухової активності становить близько 13–17 тис. кроків, інтенсивність рухової активності коливається в межах 50–70 рухів за хвилину. Дошкільник упродовж 4–4,5 год. може активно рухатися — ходить, бігає, стрибає, виконує спортивні вправи. Характерною особливістю цього віку є поява певної осмисленості, вмотивованості, керованості рухів. Рухова діяльність для дитини має велике емоційне значення: низька мотивація продукує небажання її виконувати, висока — стимулює її інтенсивність, тривалість, досягнення. Оскільки дитина цього віку певний час проводить біля телевізора, комп'ютера, на заняттях, зростає значення балансу між її статичним та руховим режимами. Дитина шостого року життя може докласти зусиль для подолання певних труднощів під час виконання складних рухових завдань. Рухи набувають злагодженості, впевненості, стрімкості, легкості. Усе більший інтерес у дошкільника викликають швидкісно-силові рухи, рухи на координацію (вправність),

вправи на витривалість та гнучкість. Дитина легше, ніж раніше, домагається чіткості у виконанні рухових задач, виявляється здатною врахувати просторові, часові, силові параметри; виявляє бажання взяти участь у спільних фізкультурно-розвивальних іграх спортивного характеру, дитячих змаганнях на вправність, гнучкість, витривалість, влучність. Завдяки розвиненості фізичних якостей (сили, гнучкості, спритності, швидкості, окоміру) в рухах з'являється легкість та узгодженість, набутий руховий досвід дитина застосовує у різних видах діяльності.

Гігієнічні та загартовувальні процедури. Дитина вже володіє елементарними гігієнічними навичками й уміннями. Вона без спонуки та нагадувань дорослого спроможна виконати гігієнічні процедури (вмити руки, обличчя, почистити зуби, привести до ладу волосся — розчесати, заплести, заколоти). Старший дошкільник може дати собі раду в задоволенні своїх фізіологічних потреб, не звертатися до дорослого по допомогу з цього приводу. Надаючи більшого, ніж раніше, значення зовнішній привабливості, дитина починає все активніше опікуватися особистою гігієною (намагається не допускати забрудненості тіла, стежить за своїм зовнішнім виглядом, намагається бути охайною). Усвідомлюючи залежність здоров'я від загартованості організму, дитина може самостійно визначити необхідність провітрювання приміщення, виявити готовність спати на свіжому повітрі, обтиратися вологим рушником з допомогою або за присутності поряд дорослого, підібрати комфорту температуру води для прийняття ванни. Дитина може повідомити про спітніле під надміру теплим одягом тіло або про те, що вона змерзла чи змерзли її кінцівки. Вона здатна без нагадування вмити перед прийманням їжі руки з милом, покласти мило в мильницю, ретельно витерти обличчя та руки рушником, повісити його за петлю на місце. Усе частіше дитина виявляє здатність скористатися серветкою та носовичком, уміння їсти охайно, не поспішаючи, ретельно пережовуючи їжу.

Безпека організму та рухової активності. У дитини цього віку відмічають високі темпи приросту показників швидкості руху, тривалості рухових та швидко-силових дій. Це спричиняє суперечності між зростаючою потребою в руховій активності та можливостями її реалізувати в бажаний момент, запланований спосіб, у потрібному темпі та тривалості. Уміння співвідносити свої прагнення з вимогами дорослого, свої сплановані рухові дії з діями інших дітей та розмірами приміщення (території) поки що лише формуються. Хоча дитина легше встановлює зв'язок між своїми намірами та ймовірністю безпечно їх реалізувати,

її можливості передбачити ризики поки що залишаються вельми обмеженими. Дитині шостого року життя легше розповісти про те, як оберегти свій організм від ризиків у приміщенні та за його межами, що може трапитися внаслідок надмірно швидких рухів, демонстрації своєї сили, перевантаження, ніж скористатися знаннями правил безпеки рухів на практиці.

Статева ідентифікація та диференціація. Хлопчики й дівчатка цього віку усвідомлюють свою статеву належність, знаходять у ній переваги, охоче приймають себе як представника певної статі. Завдяки спостереженням та поясненням дорослих вони отримують елементарну інформацію про спільне та відмінне між ними, починають усвідомлювати, що відмінності між хлопчиками та дівчатками стосуються передусім будови тіла, а не довжини волосся, особливостей одягу, поведінки; що бувають схожі на хлопчиків дівчатка і хлопчики, що нагадують дівчаток. Якщо батьки та педагоги доступно й лаконічно роз'яснюють дитині незрозумілі їй аспекти буття та взаємовідносин чоловіка й жінки, відповідають на її незручні запитання правдиво, проте без надмірної деталізації, вона починає розуміти, що будова тіла визначається природою і пристосована для продуктивного функціонування організму. Дитина цього віку досить легко характеризує динаміку змін, які відбуваються впродовж життя з представниками різної статі: хлопчик стає юнаком, чоловіком, дідусем; дівчинка — дівчиною, жінкою, бабусею. Вона з допомогою дорослого або самостійно може порівняти зовнішність, поведінку, інтереси, улюблені заняття знайомих їй дітей і дорослих своєї та протилежної статі.

Сьомий рік життя

Здоров'я та фізичний розвиток. На сьомому році життя змінюються пропорції тіла дитини. На кінець дошкільного віку її тіло стає більш пропорційним. Інтенсивно розвиваються всі життєво важливі системи й органи. Завершується окостеніння скелета, збільшується довжина рук та ніг, зростають їхні силові показники, остаточно формується постава. На кінець сьомого року життя в дитини стають чітко вираженими згини в шийному та грудному відділах хребта. Ліпше розвиваються групи м'язів, які забезпечують вертикальне положення тіла, задіяні у ходьбі, бігові. Легше й швидше формуються такі фізичні якості, як швидкість та гнучкість, ніж сила та витривалість. Здоров'я дитини за сприятливих життєвих умов стає міцнішим, організм ліпше справляється з кліматичними змінами, такими короточасними впливами

зовнішнього середовища, як легкі протяги, прохолодне повітря, вода; з хворобами. Гармонійність фізичного розвитку і здоров'я великою мірою визначає працездатність організму. Удосконалюється здатність дитини орієнтуватися в основних показниках здоров'я — хорошого самопочуття та нездужання (свого та інших людей), аргументувати чинники впливу на них. Дитина спроможна розрізнити свій хворобливий стан, охарактеризувати його, вказати на локалізацію болю, повідомити про це дорослого, виконати настанови та рекомендації щодо лікування. Вона починає ліпше розуміти залежність свого стану від харчування, використання якісних та неякісних продуктів, усвідомлювати значення питної води для людського організму.

Рухова активність. На кінець сьомого року життя значно поліпшується гнучкість, зростає амплітуда рухів дитини, більш узгодженими стають процеси напруження та розслаблення м'язів. Вона може швидше та довше, ніж раніше, рухатися, частіше повторювати ті самі рухи. Організм дитини цього віку вже досить добре пристосований до нетривалих швидко-силових дій, які становлять основний зміст її ігор. Вона прагне брати участь у спільній з однолітками руховій активності: у виконанні фізичних вправ, у спортивних іграх (бадмінтон, городки, баскетбол, настільний теніс, футбол тощо), охоче катається на санках, ковзанах, велосипеді, ходить на лижах, плаває. Дитина починає розуміти залежність результату від якості виконання нею елементів руху, контролювати власну поставу, усвідомлювати її вплив на здоров'я, зовнішню красу та привабливість. Наприкінці дошкільного віку рухи стають чіткими й упевненими, зростає динаміка кількісних та якісних показників. Дитина спроможна швидко адаптуватися до змінних умов, самостійно обирати доцільний спосіб виконання рухів. Вищою стає її фізична працездатність та витривалість, здатність регулювати свою фізичну діяльність. Усе частіше дитина об'єднується в рухливих та спортивних іграх з однолітками, оволодіває умінням діяти узгоджено, враховувати не лише свої, а й командні інтереси.

Гігієнічні та загартовувальні процедури. На кінець сьомого року життя дитина не лише називає, а й здатна виконувати без нагадування дорослого основні гігієнічні процедури. Вона свідомо й самостійно дотримується правил гігієни щодо утримання власного тіла в чистоті та порядку. Дитина розуміє важливість гігієнічних процедур для здоров'я, свого зовнішнього вигляду, привабливості для інших; здатна вмиватися вранці, ввечері та в міру забруднення, використовувати відповідні мийні засоби, чистити зуби індивідуальною щіткою, мити волосся

шампунем, акуратно витиратися своїм рушником. Коли забуває це зробити, ніяковіє, виконує необхідні гігієнічні дії. Рідше дитині вдається самостійно стежити за станом своїх нігтів, вух, носа. Хоча носовичок завжди з нею, вона зазвичай користується ним після нагадування або за сильного нежитю. Процес справляння нужди вже не є проблемою для дитини та близьких дорослих — дитина в цьому плані вже повністю самостійна. Під час прийому їжі вона користується індивідуальними тарілкою та столовим приладдям, намагається їсти акуратно, ретельно пережовуючи їжу, користується серветкою, утримується від бажання витерти брудні руки об одяг, скатертину тощо. Усвідомлюючи важливість загартовувальних процедур, дитина під наглядом дорослого залюбки приймає повітряні ванни, бігає босоніж, обливається водою кімнатної температури або обтирається вологим рушником.

Безпека організму та рухової активності. Унаслідок зрослої рухової активності, високої потреби дитини у зміні виду рухової діяльності, її урізноманітненні час від часу вона потрапляє в небезпечні ситуації: падає, вдаряється, дряпає шкіру, розбиває носа, зіштовхується з іншими дітьми, наносить шкоду одноліткам своїми силовими діями тощо. Це відбувається попри те, що більшість дітей цього віку знають правила безпеки рухової діяльності. Утім, як і раніше, усвідомити основні з них дитині легше, ніж реально їх дотримуватися. Дитина ще не завжди здатна прораховувати наперед імовірні ризики, прогнозувати можливі негативні наслідки. Розбіжність між знаннями дошкільника та його реальною поведінкою пояснюється, зокрема, високим емоційним збудженням, нервово-психічним напруженням, недостатньою сформованістю саморегуляції. На кінець сьомого року життя узгодженість знань основних правил безпечної рухової діяльності та здатності їх дотримуватися стає вищою. Уможливорюються здатність виваженіше, ніж раніше, передбачати неприємності, уникати їх, виходити із скрутною ситуації з меншими втратами — дитина вчиться вивертатися, загальмовувати темп руху, попереджати іншого про небезпеку тощо.

Статеву ідентифікація та диференціація. Дитина приймає свою статеву належність і радіє їй, демонструє іншим свої переваги. Вона досить легко диференціює людей за статевою належністю незалежно від зачіски, одягу, роду занять. Більшість дітей цього віку починають соромитися оголеності, відмовляються у присутності сторонніх перебувати без одягу, відчувають від цього ніяковість, емоційну напруженість. На відміну від молодшого дошкільного віку, у старшому все частіше

можна спостерігати утворення різностатевих дитячих угруповань. Діти розподіляють ролі в рухових та спортивних іграх відповідно до статевої належності та фізичних можливостей одне одного. З'являється перша закоханість, яка виявляється у прихильному, турботливому ставленні, бажанні захистити, підтримати, заспокоїти свого обранця, поділитися з ним солодощами та іграшками. У малюнку дитина ліпше, ніж раніше, деталізує представників різної статі, зображує жіноче тіло у вигляді трикутника, а чоловіче — прямокутника або перевернутого донизу ромба. На прохання дорослого дитина може вказати на свої статеві ознаки (ім'я, зовнішність, соціальні ролі), порівняти себе з дорослим представником своєї та протилежної статі.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- спонукати свідомо ставитися до власного здоров'я, зміцнювати його, загартовувати свій організм;
- формувати потребу в щоденній руховій активності;
- сприяти підвищенню довільності рухових дій, самоконтролю, дотримання правил безпеки, здатності орієнтуватися у просторі;
- розвивати фізичні якості (швидкість, спритність, загальну витривалість, гнучкість, силу).

Навчальні:

- розширювати уявлення про здоров'я та фізичний розвиток людини, вправляти в умінні розпізнавати ознаки здоров'я й нездужання;
- продовжувати формувати елементарні уявлення про будову людського тіла;
- збагачувати знання про власний організм та функціонування його основних систем і органів;
- вправляти в умінні дотримуватися правил безпеки організму та рухової активності у приміщенні та за його межами;
- зміцнювати рухові навички та забезпечувати якість виконання основних рухів, загальнорозвивальних вправ, спортивних ігор та ігрових вправ, вправ спортивного характеру;
- удосконалювати навички дотримання санітарно-гігієнічних норм догляду за тілом, проведення загартовувальних процедур;
- збагачувати уявлення про статеві відмінності та динаміку змін чоловічого та жіночого організму з віком.

Виховні:

- формувати позитивне ставлення до зміцнення здоров'я, догляду за тілом, продуктивної рухової діяльності;
- виховувати інтерес до фізкультури, рухливих та спортивних ігор з однолітками;
- плекати культуру взаємин у різностатевому угрупованні під час спільних ігор;
- формувати почуття радості від своєї фізичної вправності, задоволення від сильного, здорового, доглянутого тіла;
- виховувати потребу в особистому фізичному самовдосконаленні.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Оскільки змістом педагогічної роботи з фізичного розвитку старших дошкільників є збереження та зміцнення їхнього здоров'я, розвиток моторики, прищеплення гігієнічних та загартовувальних навичок, навчання дотримання правил безпеки організму та рухової діяльності, формування елементарних навичок здійснення статевої ідентифікації (встановлення схожості) та диференціації (визначення відмінностей), *забезпечення балансу цих аспектів* є необхідною умовою гармонійного та різнобічного розвитку дитини.

У процесі фізичного розвитку дитини старшого дошкільного віку важливо реалізувати диференційований та індивідуальний підходи, зокрема враховувати її стать, темперамент, життєвий досвід, провідний аналізатор (зоровий, слуховий чи тактильний). Так, організовувати рухові та спортивні ігри, загартовувальні процедури слід з огляду на те, що *аудіал* орієнтується переважно на слух, звуки, ритм, словесні звертання, зовнішню привабливість; *візуал* — на зорові образи; у *кінестетика* домінує прагнення відчутти на дотик, торкнутися, схопити, утримати.

Важливими чинниками охорони та зміцнення здоров'я дитини старшого дошкільного віку, як і на попередніх вікових етапах, залишаються раціональна організація життєдіяльності, урізноманітнення різних видів рухової діяльності, збалансованість навантаження та відпочинку, напруження та розслаблення дитини, колективних та індивідуальних занять із нею. Дитині створюють умови, за яких вона має змогу обирати за своїм бажанням вид рухової діяльності, спортивне знаряддя, партнерів по спільній грі, розвиватися у своєму індивідуальному темпі.

З огляду на зрослі можливості дитини педагог із необхідною періодичністю під час прогулянки та на заняттях проводить різні вправи: основні рухи (ходьба, біг, стрибки, кидання, ловіння, метання, повзання, лазіння, утримання рівноваги), загальнорозвивальні (для рук, плечового пояса, тулуба, ніг), танцювальні, з шиккування та перешиковування, спортивні (бадмінтон, городки, баскетбол, настільний теніс, футбол, хокей) та спортивного характеру (катання на санках, ковзанах, велосипеді; ходьба на лижах, плавання), а також піші переходи. Урізноманітнення рухової діяльності сприяє гармонійному фізичному розвитку дітей сьомого року життя.

У зміцненні здоров'я дитини важлива роль відводиться загартовуванню. У холодну пору року діти перебувають у провітрюваному приміщенні в полегшеному одязі при температурі $+19...+20$ °С; температура повітря у спальній кімнаті під час денного сну — $+15$ °С. Ранкову та гігієнічну гімнастику, заняття з фізичної культури проводять у фізкультурній залі при температурі повітря $+14...+15$ °С. Прогулянку проводять за будь-якої погоди, тривалістю не менше 2–2,5 год. у першій та 1–1,5 год. у другій половині дня. У теплу пору року діти перебувають здебільшого на свіжому повітрі, денний відпочинок організовують на відкритих терасах чи в добре провітрюваній спальній кімнаті.

Система загартовування містить як спеціальні загартовувальні процедури, так і елементи загартовування у повсякденному житті. Останні не менш важливі, ніж спеціальні заходи, оскільки мають становити основу здорового способу життя дитини. Вибір засобів і способів загартовування визначають відповідно до умов дошкільного закладу, стану здоров'я та підготовленості дітей. Найефективнішим є комплексне використання загартовувальних чинників (води, повітря, сонячних променів) у різному сполученні й варіантах. Якщо є відповідні умови, дітей навчають плавати, купають. Усі водні процедури, пов'язані з обливанням тіла, навчанням плавання проводяться не раніше, ніж за 30–40 хв. після прийому їжі. Ефективним методом загартовування залишається ходьба дітей босоніж по тканині, зволоженої водою кімнатної температури. Можна використати спосіб тупцювання дитини в ємкості з водою з переходом до тупцювання на сухій доріжці з тканини. Для профілактики захворювань носоглотки використовують щоденне полоскання горла питною водою кімнатної температури (двічі — зранку і ввечері).

Основні гігієнічні навички в дитини цього віку вже досить стійкі, проте варто приділити увагу формуванню в неї звички користуватися носовичком (за потреби) та серветкою під час їжі. Педагог сам має

бути прикладом для дітей, неухильно дотримуватися правил особистої гігієни. Крім того, доцільними є такі форми роботи, як читання художньої літератури спеціальної спрямованості, спостереження за культурною поведінкою дорослих, моделювання ігрових ситуацій. Тільки за цих умов можна розраховувати на досягнення позитивних результатів.

Фізичне самопочуття дитини залежить від її психологічного стану, відчуття комфорту–дискомфорту. Авторитарний стиль виховання гальмує відчуття безпеки, продукує замкненість дитини, відмову від активної участі у фізичній діяльності. Важливо, щоб дитина довіряла педагогу, прихильно до нього ставилася, не боялася звернутися до нього із запитанням, почувалася в його присутності спокійно. З метою попередження стресу варто створити умови для реалізації дитиною своєї потреби на певний час усамітнитися, побути наодинці, відпочити від колективу. Слід уникати надмірно високої тональності звернень до дітей, погроз та покарань, фізичного перевантаження та штучного обмеження рухової активності.

Засвоєнню правил безпеки організму та рухової активності, формуванню вміння їх дотримуватися сприяють моделювання ігрових ситуацій та творчі завдання. Вони дають дитині змогу вправлятися у пошуку та знаходженні виходу із скрутного становища, передбаченні ймовірних ризиків, навчають планувати свої дії залежно від ситуації, використовувати відповідні схеми та обладнання. Педагог формує в дитини чіткі уявлення щодо ризиків, пов'язаних із надмірною рухливістю та демонстрацією своєї сили і вправності. З цією метою розглядає та обговорює з нею типові ситуації, що можуть трапитися, звертає увагу на доцільні та небезпечні дії в таких випадках. Безпеці сприяють вправлення дітей в умінні спускатися та підніматися по сходинках, попередження та програвання ситуацій травмування об відчинені двері, небезпеки стояти біля відчиненого вікна, висувати в нього голову, перебувати без батьків на відкритому балконі тощо.

Особливу увагу слід приділити розширенню уявлень дитини про корисні та небезпечні продукти харчування. Педагог розповідає та показує діа-, відеофільми про отруйні ягоди, гриби та наслідки їх споживання для людей. Ознайомлює з призначенням лікарських препаратів, необхідністю обережного їх використання, найпростішими способами надання першої долікарської допомоги при носовій кровотечі або травмуванні, сонячному ударі тощо. З метою профілактики інфекційних захворювань, зокрема шлунково-кишкового тракту, важливо сформувати в дитини установку на відмову від їжі у транспорті, під час

прогулянок на вулиці, на ходу. Доцільно під час бесід пояснювати дитині, чому небезпечно спілкуватися з хворими, як самій уберегтися від хвороби.

Для ліпшого розуміння дитиною своїх можливостей щодо охорони власного здоров'я і життя доцільно надавати їй елементарну інформацію про будову людського тіла, основні функції внутрішніх органів і окремих систем, охорону зору та слуху, статеві особливості та елементарну культуру статево-рольової поведінки. Під час спілкування, спостережень за різними людьми, бесід варто звертати увагу на відмінності в будові тіла дітей та дорослих, пояснювати, що організм розвивається протягом усього життя. Варто повідомити про існування зв'язку між віком та довжиною, об'ємом і масою тіла; про залежність зовнішнього вигляду та стану організму від успадкованих чинників, особливостей умов життя, активності людини; про те, що людський організм функціонує як єдине ціле.

Варто навчати дитину елементарних прийомів аутотренінгу (самонавіювання з метою регуляції свого фізичного стану).

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Здоров'я та фізичний розвиток.</i> Знає, що здоровою називають людину, яка не хворіє, фізично добре розвинена; володіє елементарними знаннями про цінність здоров'я, основні чинники його збереження (загартування, раціональне харчування, ведення здорового способу життя, рухова активність, гігієнічний догляд, безпечна поведінка); розуміє, що за сприятливих умов здоров'я зберігається та зміцнюється; знає, що рухова активність позитивно впливає на здоров'я; усвідомлює, що стан здоров'я позначається на поведінці та працездатності людини; орієнтується в основних ознаках нездужання (млявість, бажання лягти в ліжку, підвищення температури, біль); може назвати декілька найпоширеніших дитячих хвороб (застуда, грип, запалення легень, вітряна віспа); усвідомлює залежність свого стану від якості харчування та задоволення спраги; розрізняє корисну (фрукти, овочі, кисломолочні продукти, каші) та шкідливу їжу (чіпси, гамбургери, солодощі, солодка газувана вода тощо); орієнтується в назвах частин людського тіла, основних внутрішніх органів і систем, їх функціонуванні.</p> <p><i>Рухова активність.</i> Усвідомлює важливість рухової діяльності для здоров'я та самопочуття; диференціює ранкову фізичну зарядку, організовані дорослим заняття з фізичної культури, спортивні вправи, змагання, рухливі ігри; може з допомогою дорослого або самостійно назвати деякі вправи з основних рухів, загальнорозвивальні вправи, спортивні ігри, вправи спортивного характеру тощо.</p>
---------------	---

Знання	<p><i>Гігієнічні та загартовувальні процедури.</i> Усвідомлює значущість для здоров'я, самопочуття та зовнішньої привабливості гігієнічних (миття рук та обличчя, купання, розчісування волосся, підрізання нігтів, чищення вух, сякання носа в носовичок, його вимивання під струменем води, самостійного справляння нужди, повільного прожовування їжі, використання серветки) та загартовувальних процедур (прийняття повітряних ванн, біг босоніж по траві, воді, піску; засмагання під сонячними променями; плавання та плескання у водоймі; обтирання вологим рушником, обливання водою кімнатної температури тощо).</p> <p><i>Безпека організму та рухової активності.</i> Знає правила поведінки під час рухливих та спортивних ігор, забавок, змагань; орієнтується в допустимій мірі інтенсивності, швидкості руху в обмеженому та відкритому просторах; усвідомлює, як поводитися в небезпечній ситуації, надати першу долікарську допомогу іншому, зарадити собі; може передбачити ймовірні ризики та негативні наслідки вживання несвіжої та некорисної їжі, пиття на ходу, спілкування з інфекційними хворими, необережного поводження біля відкритого вікна, швидкого та неконтрольованого руху у приміщенні, надмірного фізичного перевантаження, демонстрації іншим своєї сили тощо.</p> <p><i>Статева диференціація та ідентифікація.</i> Усвідомлює існування відмінностей між хлопчиком і дівчинкою (будова тіла, соціальні ролі, особливості спілкування, найбільш характерний одяг, зачіска, діяльність, статево-рольова поведінка); називає основні статеві відмінності між чоловіком та жінкою (будова тіла, зовнішні ознаки: наявність волосся на різних частинах тіла, необхідність голитися; типовий для більшості одяг, рід занять); розуміє існування відмінностей між хлопчиком–юнаком–чоловіком–дідусям та дівчинкою–дівчиною–жінкою–бабусею; ідентифікує (встановлює схожість) і диференціює (знаходить відмінності) себе та представників своєї і протилежної статі різного віку; знає, що існують жіночні хлопчики (чоловіки) та маскулінні дівчатка (жінки), що їх небагато</p>
Уміння	<p><i>Здоров'я та фізичний розвиток.</i> Турбується про своє здоров'я (не стоїть на протязі, уникає контактів із хворими дітьми, приймає оздоровчі процедури, стежить за відповідністю одягу погоді тощо); впізнає ознаки свого нездужання, характеризує свій хворобливий стан, вказує на локалізацію болю, повідомляє про них дорослого, виконує настанови лікаря; може елементарно розповісти про будову людського організму та роботу основних внутрішніх органів (серця, легень, печінки, шлунка) і систем (дихальної, кровоносної, травлення); утримується від частого вживання некорисних продуктів харчування (цукерок, солодкої газованої води, тістечок, гамбургерів, чіпсів), від їжі похапцем.</p>

Рухова активність. На прохання дорослого, за його підтримки і під контролем виконує **основні рухи**:

- *ходьба* (у колоні по одному, парами, четвіркою, зі зміною напрямку, з виконанням рухів руками; звичайним, гімнастичним, перехресним кроком; на носках, п'ятках, зовнішній та внутрішній сторонах стопи; випадками та в присіді, спиною вперед, приставним кроком, уперед-назад із заплученими очима);
- *біг* (на носках, з високо піднятими колінами, короткими та широкими кроками, з подоланням перешкод, у колоні по одному, парами, з перешиковуванням за сигналом, «змійкою», «зигзагом», «равликом», човниковий, спиною уперед, зі скалкою, з високого старту, наввипередки, з максимальною швидкістю (на відстань 20 м), у повільному темпі, із середньою швидкістю (на відстань 350–450 м), по пересіченій місцевості);
- *стрибки* (по черзі на лівій-правій нозі, просуваючись уперед, штовхаючи перед собою предмет, на обох ногах на місці з поворотом кругом, рухаючись уперед із затиснутою між ногами торбинкою з піском (м'ячем); перестрибує п'ять-шість предметів на обох ногах та на одній нозі; підстрибуючи на місці та з розбігу дістає підвішений предмет; стрибає в довжину з місця на відстань 80–110 см, у висоту на 45–55 см, у довжину на 130–160 см з розбігу; у глибину, у зазначене місце та з поворотом ліворуч-праворуч, через довгу й коротку скакалку);
- *кидання, лазіння та метання* (перекидає м'яч з однієї руки в другу в різному темпі, відбиває м'яч об землю — на місці в різному темпі, з просуванням уперед, приставним кроком; перекидає іншому обома руками від грудей, з-за голови, стоячи, рухаючись уперед; ловить з різних положень, з відскоком від підлоги, підкидає та ловить обома руками (до 20 разів); б'є об землю, об стіну, підкидає вгору, ловить; перекидає та ловить набивний м'яч з різною швидкістю та з різного положення; кидає у ціль);
- *повзання та лазіння* (повзає на передпліччях та колінах, штовхаючи головою перед собою м'яч, в упорі стоячи на колінах і спираючись кистями рук; пролізає в обруч, підлізає під дугу; лазить по гімнастичній стінці однойменним та різнойменним способами; перелізає з одного прольоту на інший приставним кроком, по мотузній драбині, по похилій дошці, по канату);
- *на рівновагу* (ходить по гімнастичній лаві, тримаючи палицю, м'яч, переступаючи через кубики (мотузку), назустріч іншому, підкидаючи м'яч угору, ловлячи його обома руками, переступаючи через предмети, з поворотом, присіданням, підстрибуванням; бігає по похилій дошці, гімнастичній лаві, по мотузку; піднімаючись на носки, повертаючись навколо себе; стоїть на одній нозі, присідає на носках, робить «ластівку», крутиться парами).

Уміння	<p>Виконує вправи:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>загальнорозвивальні</i> для різних груп м'язів (рук і плечового пояса, тулуба, ніг); – <i>танцювальні</i> (рухається відповідно до темпу музики, виконує приставні кроки з присіданням, крок галопу, польки, плавний крок, підскоки; чергує простий і дрібний кроки, перешиковується в колі, розходиться–сходиться парами тощо); – з <i>шикування</i> та <i>перешиковування</i> (шикується в колону, шеренгу по одному, парами, у коло; перешиковується в трійку–четвірку, повертається праворуч–ліворуч, рівняється, розмикається–змикається приставним кроком; виконує розподіл на дві групи за допомогою розрахунку на «перший–другий» тощо); – <i>спортивного характеру</i> (катання на санках, ковзанах та велосипеді; ходьба на лижах; плавання). <p>Здійснює піші переходи (два в певному напрямку і назад тривалістю по 25–30 хв. кожний у природному темпі, з поступовим збільшенням тривалості переходу до 35–40 хв., з активним відпочинком між ними).</p> <p>Грає у спортивні ігри:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>бадмінтон</i> (правильно тримає ракетку, б'є по волану, перекидає його на бік партнера, намагається не пропустити, коли кидають у її бік); – <i>городки</i> (кидає бити, зберігаючи правильне вихідне положення, знає 4–5 фігур, відбиває городки з кону); – <i>баскетбол</i> (веде м'яч правою–лівою рукою з відскоком від землі, рухаючись у різних напрямках, кидає його у кошик обома руками від грудей, знизу, від плеча; передає м'яч іншому, ловить); – <i>настільний теніс</i> (правильно тримає ракетку, підкидає і відбиває м'яч, перекидає його через сітку); – <i>футбол</i> (б'є по м'ячу з місця та розбігу, веде м'яч правою та лівою ногами, зупиняє його за сигналом, передає ногою іншому, забиває його у ворота, зупиняє м'яч підшвою або внутрішньою стороною стопи, відбиває у зворотному напрямку; знає, як діє воротар); – <i>хокей</i> (грає взимку без ковзанів та на траві в теплу пору року, перекочує шайбу (м'яч) ключкою в заданому напрямку, виконує удари по шайбі, влучає у ворота, б'ючи з місця). <p><i>Гігієнічні та загартовувальні процедури.</i> Доглядає за чистотою тіла, намагається виглядати привабливою, охайною; використовує індивідуальний гребінець, мило, рушник, тарілку, столове приладдя, чашку; без нагадування дорослого виконує основні гігієнічні процедури (миє з милом брудні руки, вмиває спітніле обличчя, купається під наглядом дорослого під душем, користується шампунем та рушником; розчісує волосся, підрізає самостійно нігті, чистить вуха або просить відповідної допомоги в дорослого; вмиває та ськає носа, користується носовичком та серветкою; ретельно пережовує їжу; задовольняє фізіологічні потреби); з радістю приймає повітряні ванни, бігає босоніж по воді, піску, траві; обливається водою кімнатної температури, обтирається під наглядом дорослого вологим рушником тощо.</p>
---------------	--

Уміння	<p><i>Безпека організму та рухової активності.</i> Намагається дотримуватися правил безпечної поведінки під час рухливих та спортивних ігор, забавок, змагань (планує свої дії, співвідносить їх із розмірами приміщення або території, бере до уваги наявність поруч дорослих та однолітків; передбачає ймовірні ризики від надмірно швидкого бігу, високих стрибків, силових дій, перенапруження; починає контролювати свою рухову діяльність — уповільнює рухи, озирається навкруги, зменшує інтенсивність рухів з огляду на наявні перешкоди, ухиляється від зіткнення, зупиняється); адекватно поводить себе в ситуації пошкодження або травмування (повідомляє про нього дорослого, намагається надати собі та однолітку елементарну допомогу — принести йод, зеленку, вату, бинт, прикласти холодне на місце удару тощо); намагається заспокоїтися, відновити рівновагу (утримується від плачу, визнає провину, налаштовує на позитивний лад); їздить на велосипеді у шоломі, у темряві — з ліхтариком.</p> <p><i>Статева диференціація та ідентифікація.</i> Приймає свою статево-належність, радіє їй; поводить себе відповідно до своєї соціальної ролі (сина-доньки, брата-сестри, онуки-онука, друга-подруги) та статево-рольового стандарту поведінки (дівчинка виявляє турботу, опікується молодшими, доглядає за ними, наводить порядок тощо; хлопчик захищає, підтримує, поступається місцем, утримується від плачу, агресії, демонстрації сили); диференціює на малюнку зображення чоловічої (прямокутник або перевернутий ромб) та жіночої (трикутник) фігури, типово деталізує та індивідуалізує відповідне зображення</p>
Базові якості	<p><i>Самостійність.</i> Доглядає за своїм тілом, організмом, виконує гігієнічні процедури без допомоги та нагадувань; робить фізичні вправи на гімнастичному обладнанні, дотримується вимог безпеки; добирає необхідні для занять фізкультурою знаряддя, предмети та атрибути; самостійно усуває негаразди в своєму зовнішньому вигляді та задовольняє фізіологічні потреби; вміє зарадити собі, якщо вдарилася, травмувалася, почалося блювання та пронос.</p> <p><i>Працелюбність.</i> Вдосконалює власні рухові вміння, виявляє при цьому наполегливість, спроможність мобілізуватися, спланувати діяльність; залюбки виконує трудові доручення (постійні та тимчасові), ставиться до них відповідально; доглядає за власними речами, іграшками, одягом, взуттям, тримає їх упорядкованими та чистими; прагне допомагати дорослим по господарству вдома, на ділянці.</p> <p><i>Людяність.</i> Опікується станом здоров'я рідних та близьких, намагається зарадити, допомогти їм; з повагою ставиться до досягнень однолітків під час рухливих та спортивних ігор, не применшує їх, намагається заспокоїти в разі невдач, пов'язаних із виконанням певних рухових дій, не насміхається з чийось невмін.</p> <p><i>Розсудливість.</i> Розмірковує та аргументує позитивність впливу фізичних занять на стан здоров'я та розвиток організму, встановлює причинно-наслідкові зв'язки.</p>

Базові якості	<p><i>Справедливість.</i> Керується під час ігрової, спортивної взаємодії моральними правилами, інтересами інших; прагне уникати егоїстичних проявів у оцінці власного виконання, фізичної вправності та в оцінці інших; намагається бути об'єктивною, справедливою під час взаємодії, заходів з елементами змагання.</p> <p><i>Самовладання.</i> Може контролювати власну поведінку, емоції під час колективної рухової діяльності, проявляти терпіння, витримку; виконує складні вправи без сторонньої допомоги та підтримки; під час хвороби терпляче виконує лікувальні процедури, усвідомлюючи їх необхідність для одужання.</p> <p><i>Гідність.</i> Пишається власними досягненнями, домагається визнання їх іншими.</p> <p><i>Спостережливість.</i> Спостерігаючи за іншими, намагається повторювати за ними виконання дій, пов'язаних із фізичними вправляннями, самообслуговуванням, самозабезпеченням; під час піших переходів, походів на природу спостерігає за поведінкою птахів, тварин, станом дерев, намагається аналізувати, робити припущення, знаходити зв'язки та залежності.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Відповідально ставиться до власного здоров'я, зовнішнього вигляду, стану організму; до виконання рухових дій, спортивних ігор, естафет; відчуває відповідальність за виконання гігієнічних та загартовувальних процедур, відвідування занять із фізкультури.</p> <p><i>Креативність.</i> Нестандартно підходить до організації рухової взаємодії — ігор, естафет, змагань, пропонує нові способи та умови виконання; фантазує з приводу власної зовнішності, намагається реалізувати такі фантазії в дії</p>
----------------------	--

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

У старшому дошкільному віці формуються первинний фрагментарний дитячий світогляд, супідрядність мотивів (обдумані дії починають переважати над імпульсивними), зародки совісті як внутрішньої етичної інстанції. *Людина стає центром*, навколо якого обертається життя дитини шостого–сьомого років життя. Дорослий уособлює для неї різні суспільні ролі, є взірцем для наслідування, носієм різноманітної інформації, авторитетним експертом, приємним для спілкування партнером, чуйною людиною. Дитина моделює стосунки людей, визначає всередині цієї моделі *своє місце*, прагне бути схожою на дорослих,

більш-менш об'єктивно порівнює себе з ними. Вона добре орієнтується в тому, що таке «добре» і «погано». Разом з позитивною оцінкою авторитетного дорослого у дотриманні правил все більшого значення починає набувати *дане слово*. Виникає *почуття обов'язку* щодо інших, яке перетворюється на регулятор поведінки. Дитина стає наполегливішою у досягненні мети, вправною у долатті труднощів, вдосконалюється її уміння керувати своєю поведінкою та вчинками.

Виникає особиста свідомість, дитина починає усвідомлювати своє обмежене місце в системі стосунків із дорослими (розуміє, що мама, окрім неї, любить тата, братика, батьків, родичів, друзів), починає звільнятися від абсолютизму своїх суджень, егоцентричних тверджень, з розумінням ставиться до відмінної від власної точки зору. Дитина робить елементарні припущення щодо настрою рідних та близьких, очікуваних дій, імовірних наслідків для себе. Вона стає сприйнятливішою до впливів зовнішнього середовища (природного, предметного, соціального) та власних переживань і станів, адекватніше реагує на слова, дії, вчинки різних людей, може стримати свою імпульсивність та агресію. Дитина задоволена своїм життям, зацікавлено ставиться до всього, що відбувається поряд із нею, довіряє рідним і близьким людям, відчуває задоволеність життям.

Дитина емоційно передчуває майбутній результат своєї праці, переживає успіх та неуспіх діяльності. Вона все частіше відчуває сором та провину перед дорослими та однолітками, а відтак керується у своїй поведінці совістю як внутрішньою етичною інстанцією. Усе більш визначеними стають інтереси та уподобання, дитина легше віддає переваги комусь-чому, відмовляє у прихильності, виявляє симпатію та антипатію. Усе більшої значущості набуває референтна група — коло особисто значущих, авторитетних для дитини людей і тих, до кого вона ставиться байдуже. З'являється перша закоханість, яка виявляється в бажанні бути поруч з обранцем, поділитися чимось, виявити турботу про нього, захистити, відстояти його інтереси. Проявляються такі складні переживання, як ревності, заздрощі, відчуття прекрасного та комічного, подив тощо.

У дитини удосконалюється здатність більш чітко, свідомо, мотивовано робити вибір: вона може пояснити, з ким і чому хоче (не хоче) грати, товаришувати. Формуються елементарна система ціннісних орієнтацій, найпростіші цілі, плани, наміри, мрії. Стає зрозумілим, які з життєвих тенденцій домінують у дитини — орієнтація на довкілля, на зовнішнє життя чи на Я, на свій внутрішній світ; на мотив досягнення

успіху чи на уникнення невдач; на прагнення реалізувати свої здібності, активно заявити про себе світу чи залишитися в тіні. З'являються фобії, тривоги, депресії, прояви нервовості, які засвідчують, з одного боку, зростлі можливості свідомості, з іншого — складніші й різноманітніші, ніж раніше, взаємини дитини з навколишнім світом.

Шостий рік життя

Уявлення про себе та самоставлення. У дитини сформований відносно сталий образ самої себе. Пояснення та оцінки дорослих, власний досвід успішних–неуспішних результатів сприяє становленню як загальної, так і часткових самооцінок. Дитина фіксує увагу не лише на своїх фізичних особливостях та практичних діях, а й на якостях (добра, кмітлива, самостійна, жадібна, дратівлива тощо), пишається позитивними, засмучується з негативних. Усе сильніше дає про себе знати особиста самосвідомість — правила, норми, зовнішні вимоги, еталони діяльності й поведінки стають внутрішнім надбанням, переосмислюються, переоцінюються, привласнюються дитиною. Її дії все частіше починають регулюватися *совістю* як внутрішньою етичною інстанцією. Формується статева ідентичність, дитина розуміє незворотність своєї статі, її незмінність незалежно від довжини волосся, вбрання, діяльності. Посилуються відмінності статевих установок, дитина усвідомлює, чого чекають від хлопчика, а чого — від дівчинки, намагається відповідати вимогам чоловічої або жіночої ролі. Самооцінка стає більш об'єктивною і вмотивованою, перетворюється на внутрішній регулятор поведінки. Формуються механізми *децентрації* (здатність поставити себе на місце іншої людини) та *рефлексії* (уміння подивитися на себе очима інших, внести корективи у свою поведінку відповідно до їхніх очікувань).

Емоційний досвід. Дитина має чималий емоційний досвід, добре розрізняє та адекватно реагує на стани і настрої рідних та близьких дорослих, товаришів; намагається поводитися відповідно. Удосконалюється її здатність пов'язувати міміку, жести, тональність голосу, дії з життєвими ситуаціями, які їх спричинили. Вона виділяє елементи виразу емоцій, передусім — вираз очей (у радісної людини очі веселі, хитрі; у похмурої — насуплені, сердиті); співчуває та співрадіє приємним людям. Дитина гостро переживає почуття сорому і провини, намагається позбутися їх. Стає емоційно витривалішою, стійкішою; у неї переважає оптимістичний настрій, хороше самопочуття. Час від часу дає про себе знати емоційна пам'ять — дитина пригадує приємні та неприємні події минулого, переживає їх, намагається пояснити й виправдати свій

минулий поганий стан. Широта діапазону емоційного репертуару дає змогу дитині чіткіше визначати *власні* стани, настрої, почуття (радість, засмученість, роздратування, мстивість, страх, тривожність, ревність). Вона починає переживати відповідальність за свій емоційний стан, його вплив на оточення, намагається утриматися від негативних проявів та недоброзичливого ставлення.

Спрямованість особистості. У дитини сформоване коло певних інтересів, уявлень про світ та себе в ньому, елементарна система цінностей: вона чітко диференціює бажане і небажане, схвалюване і недопустиме. Знає, що їй цікаве, а чого вона не любить; має свої уподобання і смаки (їжа, одяг, заняття, друзі). Усе більш визначеним і обгрунтованим стає її вибір чогось і віддання переваги чомусь (може пояснити, що і чому обирає). Формується вміння у соціально прийнятний спосіб відмовити у прихильності певним дітям і дорослим, обгрунтувати свою поведінку. Починає формуватися абрис дитячого світогляду, внутрішній цілісний погляд на світ. З'являється потреба мати свій особистий час, упродовж якого дитина сама визначає зміст діяльності, її мету, засоби реалізації, оцінює зроблене. Вона починає по-справжньому цінувати себе, своїх рідних і близьких, друзів; може пояснити їх значення у своєму житті. З інтересом слухає розповіді дорослих, розмірковує про сенс життя (членів своєї родини, свого власного). Відбувається подальше вдосконалення мотиваційної сфери — дитина чітко диференціює «хочу» і «треба», здатна виконати необхідне, відклавши бажане на певний час або зовсім відмовившись від нього. Хоча їй ще складно віддати перевагу духовному порівняно з матеріальним, проте вона знає про важливість їх балансу, усвідомлює, що батьки — найважливіші над усе. Дитина має уявлення про те, що не всі свої бажання вдається і доцільно задовольняти, що бажання бувають хорошими і поганими, що від останніх слід відмовитися, а серед хороших існують реальні й нереальні, більш і менш важливі. Вона намагається заявляти про свої бажання культурно, усвідомлює, що у тих, від кого залежить їх виповнення, є власні бажання. Має свої елементарні особисті плани, мріє про реалізацію їх у майбутньому. Домагається визнання своїх досягнень, вчинків, чеснот значущими для неї людьми.

Довільна поведінка. Поведінка дитини стає все більш довольною — вона може впродовж тривалого часу займатися важливою, хоча й не завжди цікавою для неї справою, не відволікатися, доводити розпочату справу до кінця; усвідомлює, що кожній людині доводиться в житті долати труднощі, оптимістично ставиться до необхідності докласти

зусиль для досягнення мети та до ймовірних ризиків, пов'язаних із цим. Зростання ініціативності й відповідальності, допитливості й ініціативності додають автономності дитини елемент винахідливості, підприємливості; вона все частіше вигадує, фантазує, уявляє, виявляє самодіяльність, елементи раціоналізаторства та творчості. Сильніше заявляє про себе почуття провини дитини за свої вчинки, яке негативно позначається на її ініціативі, приглушує самостійність дошкільника, спонукає до надмірної слухняності, поступливості, самоприниження. Цінуючи та захищаючи себе, дитина може проявити агресивність, жорсткість у відповідь на загрозу, що виникла. Зростає її здатність до свідомо спланованої цілісної поведінки та її саморегуляції. Час від часу дитина з власної ініціативи починає порівнювати мету і досягнутий результат, зіставляти його з очікуваннями (власними та інших людей), знаходити та виправляти помилки, вносити необхідні корективи.

Безпека життєдіяльності. Дитина здатна пригадати незручні й небезпечні ситуації та їх наслідки для себе і дорослих, свідомо актуалізувати засвоєні правила безпечної поведінки (як доцільно діяти і чому) та наявні обмеження (як і чому вчиняти не варто). Вона намагається обережно поводитися у травмонебезпечних ситуаціях, може розповісти дорослому про ймовірні ризики, намагається привчати до виконання правил доцільної поведінки менших за себе дітей. Дитина демонструє дорослому свою безпечну поведінку на вулиці, у транспорті, у громадських місцях та очікує на його схвалення. У суперечці з однолітками намагається утриматися від застосування сили та агресивних дій, розв'язати конфлікт у мирний спосіб. Вона довірлива у стосунках зі сторонніми людьми, проте усвідомлює, що приємна зовнішність не завжди збігається з добрими намірами, що слід остерегатися ситуацій насильницької поведінки незнайомих дорослих, знає, як слід поводитися, якщо чужа людина дзвонить у двері квартири. Дитина зберігає дистанцію та не дражнить чужого собаку, утримується від бажання взяти на руки прибудну кішку, проте готова разом із дорослим їх нагодувати.

Сьомий рік життя

Уявлення про себе та самоставлення. Я-концепція дитини складається з елементарних уявлень про своє фізичне, душевне та соціальне Я, сприйняття та ставлення до себе як до «хорошої» або «не дуже хорошої» людини. Дитина досить об'єктивно оцінює свої уміння, досягнення, взаємини з тваринами і рослинами, з іграшками та речами, з різними людьми; свій статус у групі однолітків та місце в сім'ї.

Вона позитивно ставиться до себе: приймає власні чесноти і вади, орієнтується у них, усвідомлює свою значущість для рідних і близьких, поважає себе, відстоює власну гідність, виявляє впевненість у своїх можливостях. Дитина радіє своїй фізичній вправності, відчуває м'язове задоволення від умілих рухів; позитивно ставиться до своєї зовнішності, не комплексує з приводу фізичних недоліків, приймає свою статеву належність, пишається своїми перевагами; охоче доглядає за своїм тілом. Вона виявляє інтерес до свого внутрішнього життя, робить спроби мотивувати власні вчинки, пояснити свою поведінку, схильна до елементарного самовладання, може утриматися від небажаного, вважає неприпустимим заподіяння шкоди собі або іншим. Виявляє здатність до елементарної рефлексії, передбачає результати своєї праці та ймовірні наслідки своєї поведінки. Намагається поводитися гідно в ситуаціях виграшу–програшу, успіху–неуспіху; відстояти свої права; виконати елементарні обов'язки. У дитини сформована більш-менш адекватна самооцінка, якій вона довіряє, на яку розраховує, яку обґрунтовує і намагається захистити. Дитина добре орієнтується у тому, якою вона є, якою була раніше і може бути в майбутньому, якою вона хоче бути, якою її сприймають батьки, вихователі, друзі. Вона усвідомлює свої основні теперішні (доньки, онуки, сестри, подруги, громадянина своєї країни, жителя свого міста, покупця, пасажира, мандрівника тощо) та майбутні соціальні ролі (учня, матері, бабусі, студента, професіонала тощо). Має певне уявлення про те, що необхідність визначення свого домірного місця в світі потребуватиме від неї особистих зусиль. Починає щось приховувати від дорослих, навіть рідних, має свої таємниці. Відстоює простір свого Я, активно визначається з прийнятною для себе дистанцією у взаєминах з дорослими та однолітками. З'являється манірність, гримасування, бажання виявити себе у будь-який, навіть неприйнятний, спосіб, які засвідчують прагнення привернути до себе увагу інших. Дає собі звіт у тому, яке місце посідає серед людей найближчого оточення; уявляє, яке місце їй належить зайняти в найближчому майбутньому.

Емоційний досвід. Емоції стають стійкішими, більш контрольованими, інтелектуально забарвленими. Дитина емоційно реагує не лише на те, що бачить перед собою, а й на свої згадування, думки, мрії. Підвищується глибина й розширюється спектр її емоційних переживань. Водночас вона втрачає попередню безпосередність, її емоційні реакції стають більш виваженими — між її бажаннями і діями вклинюється переживання того, яке значення ці дії матимуть для неї *особисто*. Дитина орієнтується в назвах та специфіці прояву основних емоцій —

інтересу, радості, подиву, горя, гніву, огиди, презирства, страху, сорому, провини; встановлює зв'язки між життєвими подіями, переживаннями людини та виразом її обличчя; робить елементарні припущення щодо настрою рідних та близьких, очікуваних дій, імовірних наслідків для себе. Диференціює емоційні стани та настрої незнайомих людей. Здатність орієнтуватися у способах емоційних проявів збагачується інструментарієм для обрання найбільш відповідного життєвій ситуації способу реагування і поведінки. На кінець сьомого року життя дитина володіє елементарною культурою прояву своїх почуттів; диференціює, які її почуття дорослі підтримують, а які — ні і чому. Формується *сприйнятливність* як більш-менш стійка якість особистості, емоційна чутливість, чуйність. Дитина спокійніше, ніж раніше, реагує на необхідність відкласти або відмовитися від задоволення своїх бажань. Коли відчуває дискомфорт, намагається приховати це від інших, замикається в собі. Це пов'язано із здатністю дитини *узагальнювати* переживання, усвідомленням нею існування внутрішнього життя, відкриттям того, що її зовнішня поведінка та внутрішні переживання можуть не бути суголосними, не збігатися, навіть суперечити одне одному.

Спрямованість особистості. У дитини сформована мотиваційна готовність до школи, вона розуміє відмінність нової соціальної ролі учня від своєї теперішньої, усвідомлює підвищені вимоги до неї у зв'язку з майбутнім статусом, хоче стати школярем. Яскраво проявляється суспільність мотивів — «я повинна» починає переважати над «я хочу». Цілісне уявлення про себе перетворюється поряд з вимогами дорослих на регулятор життєдіяльності — дитина все більше орієнтується на власний досвід, довіряє своїй самооцінці. Перед прийняттям рішення дитина починає замислюватися над тим, що принесе їй здійснення діяльності, який смисл матиме для неї, чи задовольнить домагання щодо бажаного статусу у взаєминах із значущими людьми. Виникає *емоційно-сміслова орієнтовна основа* вчинку, дитина орієнтується на його смисл. Мотиви поведінки набувають стійкості, дитина починає узгоджувати свої потреби з можливостями. Вона усвідомлює і намагається дотримуватися настанови — «слід *гідно* вигравати і програвати» (не демонструвати бурхливої радості поряд з тим, хто програв; не плакати, не сердитися, не звинувачувати інших у своїй невдачі). Дитина може утриматися від егоцентричних бажань, поводитися доречно, бути домірною, суголосною конкретній життєвій ситуації та стану людей, що її оточують. Вона виявляє гордість за свої досягнення, не погоджується з несправедливим судженням про себе, відстоює

справедливість. Дитина цінує себе, визнає досягнення інших. Реалістичніше, ніж раніше, оцінює власні бажання, співвідносить їх зі своїми здібностями, умовами організації діяльності, життєвими обставинами, вимогами авторитетних людей. Дитина прагне швидше піти до школи, займатися новою, соціально значущою, дорослою діяльністю.

Довільна поведінка. Дитина з чарівника та мрійника поступово все більше перетворюється на реаліста, з людини діяльної — на людину суспільну. Її поведінка стає самостійною, цілеспрямованою, контрольованою, регульованою. Стійкішою стає увага, дитина довше концентрується не лише на предметі інтересу, а й на дорученому дорослим завданні. Відкриття дитиною внутрішнього життя (власного та інших людей), усвідомлення відмінностей своїх думок і переживань від поведінки спричиняють виникнення *внутрішнього орієнту*, який разом із словом дорослого починає регулювати її діяльність. Поведінка стає все плановішою, дитина формулює прогностичну оцінку майбутнього результату, зіставляє заплановане із досягнутим, докладає зусиль для долання труднощів, може розпорядитися особистим часом на власний розсуд. Вона здатна відмовитися від «хочу» заради «потрібно», намагається керуватися у поведінці поняттями «необхідно», «можна», «не можна». Усе більше довіряє своєму досвіду, виявляє наполегливість у досягненні соціально важливих цілей, поводить себе впевненіше і сміливіше у нових, незнайомих ситуаціях. Дитина прагне позбутися всього, що може стати на заваді її вступу до школи, свідомо оволодіває новими знаннями й уміннями, демонструє важливі для майбутнього успішного навчання риси характеру, набуває навичок самовладання, виявляє елементарну компетентність у різних видах діяльності, що слугує перепусткою в нове життя.

Безпека життєдіяльності. Дитина досить добре орієнтується в поняттях «безпечно»–«небезпечно». Нею вже накопичено певний досвід потрапляння у скрутні, незручні та небезпечні ситуації вдома, у дошкільному закладі, на вулиці, у громадських місцях, на відпочинку, під час конфлікту з іншими дітьми. Дитина усвідомлює ймовірні ризики, навчається поводитися обережніше, з допомогою дорослих оволодіває елементарними уміннями уникати таких ситуацій та розв'язувати їх. Вона охоче демонструє батькам та вихователям своє вміння дотримуватися правил безпечної поведінки на вулиці, у громадському транспорті, на водоймі, у лісі, у зоопарку, на льоду тощо. Дитина пояснює молодшим за себе дітям смисл правил доцільної поведінки у незнайомих місцях, робить припущення щодо можливих небезпек. Вона намагається

неухильно контролювати дотримання правил безпечної поведінки людьми, які її оточують, охоче попереджає їх про ймовірні ушкодження та небезпеки. Оскільки шестирічна дитина на короткий час може залишатися вдома сама, посилюється її відповідальність за вибір адекватної поведінки за відсутності контролю з боку дорослого. Переважна більшість дітей цього віку орієнтується в дозволеному та забороненому батьками просторі житлового приміщення, поводить наодинці адекватно, розраховує на позитивну оцінку дорослими її відповідальної та безпечної поведінки.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- формувати адекватну самооцінку, розвивати елементарну рефлексію;
- сприяти розумінню того, що власна точка зору дитини на себе та довкілля не є абсолютною та єдино правильною;
- плекати уміння не комплексувати з приводу власних недоліків, намагатися їх позбутися;
- розвивати дитячий світогляд (елементарний науковий погляд на природу, людей, предмети, власне Я);
- підтримувати здатність обирати, віддавати чомусь перевагу, культурно відмовляти у прихильності;
- формувати елементарну систему цінностей, окультурювати потреби;
- формувати установку щодо необхідності та доцільності безпечної поведінки.

Навчальні:

- розширювати і збагачувати уявлення про своє зовнішнє і внутрішнє Я;
- формувати уявлення про свої чесноти, вправляти в умінні довіряти власному досвіду, розраховувати на себе;
- збагачувати внутрішній світ позитивними емоціями, насичувати її життя приємними враженнями;
- навчати елементарних форм вербалізації власних переживань, опису свого настрою, стану, аналізу чинників, що їх викликали;
- формувати вміння добирати адекватні способи вияву своїх почуттів;
- розширювати коло інтересів, вправляти в умінні з'ясовувати мотиви своєї поведінки (чому так вчинила);

- навчати безпечній поведінці в громадських місцях, на вулиці, під час відпочинку;
- формувати навички конструктивного розв'язання конфліктів з іншими дітьми.

Виховні:

- виховувати здатність використовувати прийнятні для оточення способи емоційного реагування на різні життєві події, виробляти навички стримування негативних емоцій, попереджати формування емоційної глухоти;
- виховувати ціннісне ставлення до природи, людей, предметів, речей, творів мистецтва, до самої себе;
- прищеплювати навички оптимістичного ставлення до труднощів, уміння мобілізуватися на досягнення кінцевої мети та адекватно реагувати на успіх–неуспіх;
- підтримувати бажання діяти самостійно, звертатися по допомогу до дорослого лише в разі об'єктивної необхідності, конструктивно її використовувати;
- вправляти в умінні контролювати та регулювати свою поведінку й діяльність;
- виховувати впевненість у собі, вміння терпляче ставитися до негативних оцінок та критичних зауважень на свою адресу;
- плекати культуру поведінки в громадських місцях та безпеку руху на вулиці;
- попереджати появу фобій, страхів, депресії, непевненості в собі.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

З метою різностороннього та гармонійного розвитку особистості педагог включає старшого дошкільника в різні види діяльності, варіює їх зміст, складність, час виконання завдань, призначення досягнутих результатів. Для цього частково можуть бути використані традиційні форми навчання, проте більше уваги слід приділити організації буття дитини в цілому, набуттю нею особистого досвіду, переносу набутих на заняттях знань та умінь в реальне життя. Формами роботи з дитиною шостого–сьомого років життя можуть бути використання ляльки, створення проблемних ситуацій, розв'язання моральних колізій (створення ситуацій вибору), проведення бесід та дискусій, складання казок. Останні дають змогу педагогу уточнити, що знають, думають і відчують вихованці, скоректувати та окультурити їх мотиваційно-потребову сферу.

Педагог вправляє дитину в умінні не лише узагальнено себе характеризувати, сформулювати елементарну *Я-концепцію*, а й виділяти в собі окремі сторони, деталізувати особливості зовнішності, поведінки, здібностей, рис. Оволодіваючи засобами виділення параметрів Я, дитина освоює суспільні способи самопізнання, легше звільняється від егоцентризму, надмірної центрації на собі (своїх бажаннях, інтересах, судженнях, виборах). Вихователь приділяє увагу попередженню дитячих страхів, формуванню основ світогляду, використовуючи для цього ігри, творчі завдання, тематичне малювання, складання оповідок про себе різну (добру, розумну, сердиту, злякану). Дорослий читає казки, вірші, оповідання, розповідає кумедні історії про горе-егоїстів, демонструє непривабливість егоїзму, вказує на його негативні наслідки для оточення, вдається до почуття гумору дитини, пропонує зробити шаржі на себе (словесні, художні), дає їй змогу в іграх-імпровізаціях, іграх-театралізаціях спробувати себе в різних ролях, побувати на місці іншого. Так поступово «розхитується» уявлення дитини про непохитність свого положення серед інших, створюються умови для координації різних позицій, їх зміни, формується механізм *децентрації* — уміння подивитися на себе очима іншого, стати на його місце. Цьому сприяє гра «у школу», програвання дитиною ролей учителя, учня, батьків, що розширює її уявлення про функції кожного, вдосконалює вміння дивитися на явище і саму себе з різних сторін.

Для *емоційного розвитку* старшого дошкільника має значення не лише реальна, а й уявна діяльність, яка дає змогу передбачити, вгадати віддалені наслідки своїх дій, програти різні варіанти в уявному плані, уточнити їх значущість для себе та інших. Педагог пропонує намалювати свої переживання, страхи, настрої (протягом дня, тижня), передати їх різною кольоровою гамою, охарактеризувати словами. Якщо емоції дитини втратили яскравість, вона боїться відкрито виражати свої почуття, стає тривожною або агресивною, педагог має час від часу проговорювати та програвати з нею ситуації-етюди тематичної спрямованості — «образа», «приниження», «розчарування», «гнів», «роздратованість» тощо. У такий спосіб характеризують як переживання того, хто ображає, принижує, розчаровує, гнівиться, дратується, так і того, хто відчувається ображеним, приниженим, розчарованим, пригнобленим обуренням та роздратованістю іншого. Дорослий пропонує дітям по черзі під час ігор-драматизацій побути в кожній із цих ролей, описати словами свої відчуття, порівняти

їх між собою, пригадати, коли вони переживали подібні почуття у своєму житті і з ким саме, оцінити деструктивність негативних емоцій. Варто разом з дітьми виробити свого роду «кодекс честі» групи, який має містити заборони на образи, агресію, приниження, утиски (фізичні або психологічні). Його можна оригінально оформити, розмістити в групі на чільному місці, ознайомити з положеннями кодексу батьків.

Особливої уваги педагога потребує робота з формування *спрямованості особистості дитини* — її потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій, цілей, планів, ставлень, інтересів, світогляду. Педагог час від часу може варіювати *мотивацію* предметно-практичної та художньої діяльності дитини, пропонуючи виконати завдання: *якомога краще*, щоб домогтися найвищої оцінки; щоб продукт праці можна було обрати *на виставку*; щоб зроблене сподобалося самій дитині, щоб вона впевнилася, що може виконати роботу *гідно*; з вигадкою, *оригінально*, по-своєму, не схоже на інших; у *дарунок* мамі (другу, новачку в групі). Співставлення якості, правильності виконання завдання, витраченого дитиною часу, докладених нею зусиль, оригінальності продукту засвідчує, який саме мотив діяльності для кого з дітей виявився провідним. Використовуючи творчі ігри і завдання, тематичне малювання, групові та індивідуальні бесіди, дорослий допомагає дітям зорієнтуватися у поняттях «природні» і «культурні» потреби; читає і розповідає про їхню роль в житті людей; робить предметом обговорення значення грошей у житті, обгрунтовує та ілюструє прикладами з життя, що за гроші неможливо купити здоров'я, щастя, вірних друзів, сімейний добробут. Педагог пропонує дітям закінчити розпочаті ним речення: «Я найбільше ціную в собі...», «Найдорожче для мене в житті...», «Люди живуть для того, щоб...», «Я дуже хочу...», «Моя найбільша мрія — ...», а потім разом із дітьми аналізує відповіді, ставить запитання, надає можливість скласти оповідання або намалювати малюнок про свої бажання, потаємні мрії, надії. Дорослий вводить в обіг поняття «цінувати», використовує його в оцінці вчинків та результатів діяльності дошкільника.

Важливо сприяти усвідомленню дитиною того, що труднощі є невід'ємною частиною людського життя, що кожний може навчитися їх долати. Дорослий вправляє дітей у *довільній поведінці*, розширює межі їхньої свободи — заохочує самостійність, наполегливість, цілеспрямованість; час від часу надає право вибору змісту, матеріалів, складності виконання завдань; стимулює прийняття дитиною

власних рішень та здатність відповідати за них перед собою та іншими; виділяє *особистий час*, упродовж якого дитина отримує право розпорядитися ним на власний розсуд, об'єднатися з приємними для неї однолітками або, за бажання, усамітнитися, відпочити. Педагог розширює та збагачує уявлення старших дошкільників щодо їхніх *прав і обов'язків*, використовує для цього літературні джерела, творчі ігри й завдання, аналіз реальних життєвих ситуацій з подальшим їх обговоренням. Педагог пояснює та обгрунтовує дітям, що не слід боятися помилятися, оскільки завдяки помилкам ми вдосконалюємо свої знання та вміння. Він використовує реальні та створює для кожної дитини штучні *ситуації успіху*, плекає здатність довіряти своїм можливостям, поводитися компетентно, мобілізувати зусилля, підтримувати саму себе у складній ситуації або за відсутності поруч дорослого.

Оскільки дитину старшого дошкільного віку батьки на певний час можуть залишити вдома саму, корисно час від часу організувати ігри, бесіди, малювання, проводити експерименти і тренінги, використовувати сюжети з життя, читати художні твори, що розширюють уявлення про небезпечні, зокрема пожежонебезпечні, предмети побуту, електроприлади, пожежу, службу швидкої допомоги. Корисно організувати цільові прогулянки, ознайомлювати дітей з найближчими вулицями, правилами дорожнього руху, дорожніми знаками, видами транспорту, безпечною поведінкою пішохода, переходами, перехрестям, поворотами, транспортними зупинками; спостерігати за роботою працівників ДАІ. Для закріплення правил поведінки з незнайомими людьми можна запропонувати дітям ігри-драматизації, використавши образи казкових персонажів або казки про тварин із щасливою кінцівкою.

Спостерігаючи разом із дітьми за роботою дорослих на вулиці, за предметно-практичною та господарською працею дорослих та однолітків у житловому приміщенні, педагог привертає увагу старших дошкільників до способів благополучного виходу зі скрутної ситуації. Він організовує рольові ігри, моделює різні ситуації, які нагадують реальні, і є для дітей випробувальними (треба вийти із задимленого приміщення; необхідно прийняти рішення — переходити вулицю підземним переходом чи перебігти у неналежному місці; потрібно визначитися, чи слід відходити від місця, де загубився, чи ліпше бігти шукати батьків; чим себе зайняти, коли залишилася одна вдома тощо). Моделювання таких ігрових ситуацій сприяє засвоєнню дітьми доцільних моделей поведінки у незвичних або небезпечних ситуаціях.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Уявлення про себе та самоставлення.</i> Диференціює зовнішнє (поведінка, дії, вчинки) і внутрішнє Я (думки, почуття, наміри, мрії); знає свої основні чесноти і вади; розуміє, чим схожа і відмінна від інших; усвідомлює незворотність своєї статевої належності; розуміє, що її точка зору може відрізнятися від бачення інших; усвідомлює свою значущість для рідних, близьких, друзів.</p> <p><i>Емоційний досвід.</i> Добре орієнтується в основних емоціях; розуміє, з якими основними подіями життя пов'язують позитивні (радість, інтерес, подив) і негативні (смуток, страх, горе, гнів) емоції; розрізняє міміку, жести, тональність голосу як показники певного настрою людини; усвідомлює, що емоції передають її ставлення до людей; знає, що внутрішні переживання можна приховувати.</p> <p><i>Спрямованість особистості.</i> Сформований елементарний дитячий світогляд (система уявлень про природу, людей, предмети, власне Я); знає, що існують матеріальні (в їжі, снах, добробуті) і духовні (в інформації, освіті, культурі) потреби; може диференціювати свої хороші й погані думки та почуття; має уявлення про свої основні права та обов'язки; усвідомлює, що не все можна купити за гроші.</p> <p><i>Довільна поведінка.</i> Може пояснити, для чого треба бути самостійною; усвідомлює, що за свої рішення слід відповідати перед іншими; розуміє роль правил у житті людини; знає, що для досягнення успіху слід докласти особистих зусиль, що зіткнення із труднощами випробовує її волю; розуміє, що успіх діяльності засвідчується досягненням кінцевого результату.</p> <p><i>Безпека життєдіяльності.</i> Знає основні правила поведінки на вулиці; диференціює поняття «тротуар», «проїзна частина», «пішохідний перехід», «місце зупинки транспорту», «підземний перехід»; може показати знак «Обережно, діти!» та деякі інші; розрізняє кольорові сигнали світлофора, знає, що означає кожний з них; орієнтується у правилах безпечної поведінки у громадських місцях (транспорті, поліклініці, магазині, зоопарку); має уявлення про безпечну (домовлятися, поступатися) та небезпечну поведінку (використовувати силу, ображати, проявляти агресію, утискати інтереси партнера) під час розв'язання конфліктів; знає правила поведінки з незнайомими людьми (поводитися шанобливо, перебувати на певній дистанції, запитувати в батьків або вихователя дозволу познайомитися; не усамітнюватися зі сторонніми, не називати їм своєї адреси й номера телефону, не сідати до них у машину, не пригощатися солодощами)</p>
Уміння	<p><i>Уявлення про себе та самоставлення.</i> Орієнтується у своїх основних чеснотах і вадах, уміннях, нахилах; більш-менш об'єктивно оцінює себе та власні досягнення; володіє елементарною формою рефлексії (самоспостереженням, самоаналізом); у цілому позитивно до себе ставиться, відстоює простір свого Я, розраховує на себе у скрутних ситуаціях, намагається позбутися недоліків; уміє стати на місце іншої людини.</p>

Уміння	<p><i>Емоційний досвід.</i> Співвідносить свою поведінку зі станом та настроєм інших людей; намагається бути суголосною ситуації; розпізнає всі основні переживання людей, адекватно на них реагує; виявляє інтерес до свого внутрішнього життя; добирає адекватні способи прояву своїх почуттів щодо інших; використовує соціально прийнятні способи емоційного реагування на події та людей; стримує свої негативні емоції.</p> <p><i>Спрямованість особистості.</i> Має певне коло інтересів; цінує природу, людей, предмети, власне Я; має сформовану звичку культурно поводитися в довіллі; прагне визначити свій статус у колі однолітків; у соціально прийнятний спосіб самостверджується; може відмовитися від бажаного на користь необхідного; цінує і захищає себе, рідних та близьких людей; може пояснити мотиви своєї поведінки, обґрунтувати її доцільність.</p> <p><i>Довільна поведінка.</i> Намагається дотримуватися основних правил поведінки в природі, серед людей; бережливо ставиться до предметів і речей, утримується від руйнівних дій; звертається по допомогу лише в разі об'єктивної необхідності; використовує своє право на вибір та прийняття власного рішення; доводить розпочату справу до кінця; домагається успіху; конструктивно розпоряджається особистим часом.</p> <p><i>Безпека життєдіяльності.</i> Дотримується основних правил безпеки руху на вулиці (дивиться на світлофор, уміє зачекати певний час, тримає дорослого за руку; спускається у підземний перехід, спокійно чекає транспорт на зупинці); культурно поводить у ньому (спокійно стоїть поряд з батьками, не штовхається, не займає місце біля дверей, зважаючи на те, щоб пасажиром було зручно виходити, говорить неголосно, поступається місцем людям похилого віку, з малюком, інвалідам); утримується від агресії під час суперечки з однолітками; тримає дистанцію у стосунках з незнайомими людьми; якщо загубилася у натовпі людей у незнайомому місці, може звернутися до дорослих з дітьми, міліціонера, водія транспорту, продавця магазину; обережно поводить у зоопарку (не перехильється за огорожу, не годує тварин з рук); здатна заспокоїтися в ситуації неуспіху, поразки; може скористатися «тривожним» номером телефону для виклику служб порятунку; намагається не розгубитися, стати дорослому у пригоді в разі виникнення пожежі, прориву водогону, витоку газу, виявлення пошкодження побутових електроприладів тощо</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливність.</i> Чутлива до зовнішніх впливів та власного фізичного й душевного самопочуття, може про них розповісти, відобразити; відчуває свою співпричетність до всього, що відбувається навкруги, небайдужа; намагається проникнути у сутність подій, адекватно на них реагувати; володіє елементарною емоційною культурою; легко переключається, швидко реагує на зміни ситуації, обставин, партнерів; гнучко поводить у нових умовах життя.</p> <p><i>Самостійність.</i> Діє автономно не лише у знайомих, а й у незнайомих ситуаціях; звертається по допомогу після визнання своєї неспроможності впоратися власними силами; відмовляється від запропонованої їй передчасної допомоги; виявляє ініціативу у різних видах діяльності та сферах життя; самовизначається з вибором занять, партнерів, місця, матеріалів, змістом, складністю, ролями; висловлює критичну точку зору</p>

щодо інших та самої себе; довіряє самооцінці, обґрунтовує її правомірність, за необхідності, відстоює власну точку зору.

Працелюбність. Більшу частину часу зайнята якоюсь справою, не буває бездіяльною; самовизначається з вибором цікавих для неї занять, матеріалів, інструментів; може відмовитися від задоволення й розваги на користь виконання необхідної, соціально значущої дії; свідомо визначає мету діяльності, виробляє прогностичні оцінки її майбутнього результату, зіставляє очікування з кінцевим продуктом праці; діє старанно як під час цікавих, так і нецікавих для неї видів роботи, намагається зробити якомога ліпше; доводить розпочату справу до кінця.

Справедливість. Намагається дотримуватися засвоєних моральних правил; керується не лише особистими інтересами, а й інтересами однолітків; утримується від прояву егоїзму, намагається подивитися на себе знеособленим поглядом, мовби збоку; може об'єктивно оцінити ситуацію, чесно розподілити ролі, критично висловитися щодо самої себе; поводить правдиво, утримується від хитрощів та неправди; у поведінці і діяльності орієнтується не лише на зовнішню вимогу, а й на совість як внутрішню етичну інстанцію.

Гідність. Усвідомлює свої сильні і слабкі сторони, пишається позитивними, ніяковіє від негативних, намагається їх позбутися; ставиться до себе з симпатією і повагою, приймає себе; усвідомлює, що можна стати кращою, прагне цього; знає, що дуже цінна для своєї родини, дорожить любов'ю батьків, намагається їх не підводити; чутлива до оцінок авторитетних людей, рахується з ними; може не погодитися з несправедливим судженням про себе, навести докази на свою користь, відстоювати істину; здатна відмовитися від незаслуженої позитивної оцінки, обґрунтувати свою відмову.

Відповідальність. Намагається реалізувати свої основні права та виконувати обов'язки; може з власної ініціативи покласти на себе відповідальність за когось, щось; дає собі звіт у тому, що запропоновані нею ініціативи, пропозиції, прийняті рішення впливають на людей, які її оточують, позначаються на їхньому самопочутті; спокійно залишає цікаву гру й переключується на виконання соціальної важливої справи.

Самовладання. Здатна контролювати себе у нових, складних, незвичних ситуаціях; мобілізується на додання труднощів і перешкод; може не лише погодитися на відстрочку виконання обіцяного на певний час, а й відмовитися від нього на користь інших людей; здатна утриматися від необачних слів та дій; відчуває задоволення від виконання важливого, незвичного, цінного для когось; намагається випробувувати свою волю у різних життєвих ситуаціях; робить спроби гідно вигравати і програвати.

Креативність. Прагне діяти на власний розсуд; любить варіювати, урізноманітнювати, видозмінювати; виявляє творчість у різних видах діяльності та сферах життя; виявляє неабиякий інтерес до ризикованих занять, розв'язання головоломок, проблем, експериментування, дослідництва; їй подобаються ситуації невизначеності, незавершеності, невідповідності; з гумором ставиться до проблем; робить цікаві припущення, пропонує неочікувані рішення

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА В СОЦІУМІ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

У старшому дошкільному віці виникає нова форма спілкування дитини з дорослим — позаситуативно-особистісна, яка орієнтує її на світ людей, живить інтерес до змісту й форм людських взаємин, залежностей, норм і правил суспільного життя. Дитина потребує не лише доброзичливої уваги з боку дорослого, а й співробітництва з ним, взаєморозуміння, співпереживання, визнання її чеснот та досягнень. Вона дедалі частіше порівнює себе з однолітками, прагне наслідувати їх, намагається об'єднатися з ними для спільної діяльності. Обмінюється з іншими дітьми інформацією, планує та розподіляє ролі, координує діяльність, домовляється, заперечує, обґрунтовує свою думку, узгоджує дії, поступається, визнає особисті досягнення інших. Вона прагне бути учасником дитячого товариства, посісти в ньому певне місце. У дитячих об'єднаннях більш чітко проявляється такий феномен, як суспільна думка щодо тих чи тих аспектів взаємодії під час гри, суспільно-корисної праці, навчання. Дитина старшого дошкільного віку вчиться сприймати себе з позиції іншого, аналізувати власні вчинки та поведінку ровесників, у неї розвивається здатність співдіяти, співпереживати за спільну справу. Дитина намагається узгоджувати свої бажання з інтересами інших, співвідносити власні домагання з колективними.

Ці вікові особливості обумовлюють зрості можливості дитини шостого–сьомого років життя цінувати членів своєї родини, зважати на людей за межами свого житла, виявляти інтерес до дитячого товариства та інших об'єднань людей.

Шостий рік життя

Сім'я, родина. Дитина здатна усвідомити, що сім'я — це об'єднання близьких людей, які проживають разом, мають спільне господарство, піклуються одне про одного, ставляться до старших і молодших членів родини з любов'ю, повагою, довірою. Зростає здатність дитини помічати свою схожість на батьків (родичів). Вона радіє цьому, цікавиться тим, який вигляд мали мама й тато в молодості, в дитинстві, просить показати фотокартки. Розвиток інтелекту, уяви, мовлення уможли-

люють уміння дитини розповісти про кожного члена своєї родини, охарактеризувати основні особливості його зовнішності й характеру, деякі звички, спосіб життя, улюблені заняття. Завдяки набутому досвіду, поясненням батьків, власним спостереженням дитина починає усвідомлювати, що батьки — найдорожчі для неї люди. Починає все пильніше спостерігати за взаєминами батька й матері, виконанням кожним із них своїх сімейних та професійних обов'язків, ставленням до наймолодших та найстарших членів родини. Зростає самостійність, сформованість елементарних ціннісних орієнтацій сприяє свідомому віданню певних переваг у спілкуванні з різними членами сім'ї. Дитина виділяє тих, з ким хоче проводити свій вільний час частіше, а з ким — рідше, обгрунтовує свої вибори. У неї вже вироблена своя манера поведінки з мамою, татом, бабусею, дідусем, братом (сестрою). Хороша пам'ять, увага, сформовані моральні почуття дають дитині змогу пригадувати відвідування разом з батьками родичів, які проживають окремо. Дитина роздивляється фотографії, запитує в матері (батька) про родичів, які їй сподобалися, виявляє готовність намалювати їм малюнок, зателефонувати, привітати зі святами, приїхати в гості. Завдяки своєму досвіду вона добре орієнтується в житловому приміщенні власної домівки та в будинку (квартирі) найближчих родичів, знає особливості устрою оселі, намагається її упорядкувати.

Інші люди. Удосконалюється вміння старшого дошкільника розрізняти рідних, знайомих та чужих людей, диференціювати їх за статтю, віком, професією; виділяти більш і менш приємних. Зростає інтерес дитини до незнайомих людей — їхнього зовнішнього вигляду, міміки, поведінки. Вона вдивляється в них, намагається визначити їхній настрій, робить припущення щодо життєвих подій, які призвели до того чи того самопочуття чи вчинку. Дитина намагається поводитися з чужими людьми ввічливо, невимушено, проте обачливо, стримано, триматися від них на певній дистанції. Вона ставить батькам багато запитань про людей, їхній зовнішній вигляд, поведінку та професію. Завдяки досвіду перебування серед незнайомих людей вона вже навчилася в їх присутності говорити тихіше, утримуватися від довгого пильного розглядання, розповідей про свою сім'ю та місце проживання. Базуючись на попередньому досвіді спілкування з незнайомими у транспорті, в магазині, на вулиці, в поліклініці, дитина спроможна правильно побудувати свої стосунки з ними, за згоди батьків увічливо звернутися із запитанням, чемно привітатися, попрощатися, подякувати за місце, яким вони поступилися.

Дитяче товариство. Різко зростає потреба старшого дошкільника у спілкуванні з однолітками, порівнянні себе з молодшими, однолітками, старшими за себе. Дитина уважно спостерігає за їхньою поведінкою та діяльністю, наслідує певні дії, прагне взяти участь у якій-небудь спільній справі. Завдяки спілкуванню з однолітками дитина вдосконалює уміння обмінюватися інформацією, планувати, розподіляти, координувати функції. Це сприяє створенню спільності, об'єднанню зусиль під час спільної діяльності. У кожної дитини цього віку з'являються друзі — діти, яким вона довіряє, яких цінує, з якими їй приємно проводити час. Вона дорожить стосунками з ними, намагається засвідчити їм свою прихильність, охоче ділиться солодощами та іграшками, час від часу поступається чимось на їхню користь. У одних дітей коло друзів дуже вузьке й чітко визначене (вони здебільшого грають самі, не входять у тривалий контакт з іншими); в інших воно широке й досить плинне. Ці особливості визначаються типом вищої нервової діяльності, системою цінностей та інтересів, особливостями родинного виховання. Деякі діти віддають перевагу грі з молодшими за себе дітьми, турбуються про них, захищають їх, передають їм певні знання. У деякого із старших дошкільників проявляється інтерес до старших за себе дітей, у яких вони багато чого навчаються, переймають цікавий досвід з якими почуваються дорослішими. Здебільшого дитина цього віку поводить по-товариськи з приємними їй дітьми, утримується від прояву неприязні та агресії, починає усвідомлювати, що це ображає їхню гідність. У цьому віці переважає однотатеве угруповання. Водночас з'являється перша закоханість, дитина стає особливо уважною до свого обранця, доброзичливою, прихильною, безкорисливою, турботливою. Вона намагається привернути увагу приємної їй особи до своїх чеснот і досягнень, демонструє їй свої можливості, презентує здібності.

Об'єднання людей. Дитина вже має досвід спостереження та спілкування з людьми різних об'єднань — з дітьми старших і молодших груп свого дошкільного закладу, учнями найближчої школи, співробітниками своїх батьків, які бувають у неї вдома. Вона здатна зрозуміти, що люди можуть об'єднуватися у групи за віком, інтересами, прихильністю, професією; що в кожній групі існують певні правила, яких слід дотримуватися всім її членам. Перегляд кінофільмів, телевізійних передач, спілкування з батьками і педагогами сприяють формуванню в дитини уявлень про те, що з людей складаються народи, які живуть у своїй країні, на певній території, мають свою мову, культуру, традиції.

Розширення меж, виїзд за територію свого міста, регіону, країни сприяє усвідомленню дитиною існування різних народів і країн, відмінностей у їхньому зовнішньому вигляді (кольорі шкіри, волосся, розрізі очей, зрості, одязі), їжі, устрої та способі життя. Висока пізнавальна активність дитини дає їй змогу зрозуміти, що вона належить до українського народу, який живе в Україні, розмовляє рідною мовою. Якщо педагоги привертають її увагу до прапора своєї держави, вона оволодіває вмінням впізнавати його з-поміж інших.

Сьомий рік життя

Сім'я, родина. Завдяки дорослому дитина диференціює поняття «сім'я» та «родина». Їй не складно назвати ім'я, по батькові, прізвище матері, батька, молодших та старших членів родини, своїх найближчих родичів. Спілкування з рідними людьми сприяє тому, що дитина добре орієнтується в особливостях зовнішності, зачіски, одягу батьків, їхніх звичок та характеру. Вона охоче розповідає про спосіб життя мами, тата, бабусі, дідуся, брата (сестри), про доступні їй розумінню професії дорослих. На прохання педагога вона здатна більш-менш чітко диференціювати обов'язки батьків (сімейні та деякі професійні), висловити щодо них власні судження, обґрунтувати свою думку. З допомогою дорослого дитина починає усвідомлювати, що хтось із її родичів-жінок займається чоловічою, а хтось із чоловіків — жіночою діяльністю, завдяки чому починає розуміти, що сучасне життя внесло певні зміни у звичний розподіл професій. Із власної ініціативи вона засвідчує свою любов, довіру до батьків та приємних їй родичів, турботу про них, виявляє бажання зустрітися з тими, хто живе далеко. Стосунки з різними членами родини стають більш визначеними, усвідомленими, відповідальними. Дитина досить часто виявляє готовність допомогти дорослим доглянути малюка (братика, сестричку), радіє можливості бути батькам корисною, почувається дорослою. Вона намагається утриматися від ревнощів, суперництва зі старшим братом (сестрою), знайти переваги в об'єднанні з ними зусиль, наслідує їх дії, що зацікавили.

Інші люди. Усе більше розширюється коло людей, з якими спілкується дитина. Вона має чималий досвід контактування з людьми різного віку (малюками, дошкільниками, юнаками, дорослими, літніми людьми). Удосконалюється її вміння диференційовано ставитися до людей різного віку, по-особливому спілкуватися з ними. Дитина вже стикалася з людьми різних професій (педагогом, продавцем, водієм, кухарем,

будівельником тощо). Вона усвідомлює, що для здобуття професії треба багато вчитися, оволодівати основами різних наук у школі, виші. Дитина вже має свої пріоритети, інтерес до деяких професій. Висока увага до людського оточення дає змогу дитині цього віку за мімікою та пантомімікою розпізнавати стан, настрій, наміри сторонніх людей. Вона пильніше вдивляється у людські обличчя, придивляється до вбрання, починає помічати деталі в поведінці, жестах, інтонації голосу. З інтересом спостерігає за діяльністю різних фахівців, формулює свої узагальнення щодо побаченого, запитує про незрозуміле в батьків та педагогів, намагається дотримуватися правил поведінки серед чужих людей (не говорити голосно, не привертати до себе надмірної уваги, поводитися чемно й водночас стримано, дистанціюватися від докучливих незнайомих).

Дитяче товариство. Важливішого значення в житті дитини набувають однолітки, більше часу вона проводить у приємному товаристві друзів. Спілкування з іншими дітьми набуває самоцінності. Дитина спроможна виділити особистісні особливості однолітка («добре бігає», «добра», «придумує цікаві ігри» тощо), цінувати його вміння та моральні якості. Більшість дітей цього віку входять до складу певного дитячого товариства, яке стає більш згуртованим. Істотно збільшується інтенсивність і широта кола спілкування дитини, виникає усвідомлена здатність віддавати перевагу одним дітям порівняно з іншими, відмовляти декому у прихильності. Зростає стійкість ігрових об'єднань та їх кількісний склад, особливо у хлопчиків (з 3–4 до 8–9 дітей). Підвищується рівень комунікативних умінь дитини, які стають змістовнішими, гнучкими у використанні. Дитина здатна аргументувати свої пропозиції, прохання, оцінки. Етичні мірки, які формуються внаслідок засвоєння дитиною основних моральних норм і правил поведінки, засвідчують становлення елементарної форми соціальної компетентності. Збагачення соціального досвіду ускладнює та індивідуалізує взаємини з дітьми. Завдяки цьому дитина починає повніше усвідомлювати свої чесноти та недоліки, більш самостійно та об'єктивно оцінювати себе, свої дії та якості, емоційні стани. З'являється здатність до самокритичності, хоча зберігається тенденція до певного завищення самооцінки. Оцінювання стає більш повним, деталізованим, розгорнутим, умотивованим. На кінець вікового періоду дитина починає усвідомлювати своє соціальне Я, на цій основі з'являється внутрішня позиція — розуміння різного ставлення до неї людей, прагнення посісти серед них певне місце.

Об'єднання людей. Дитина ліпше, ніж раніше, орієнтується в тому, що люди об'єднуються у групи за своїми симпатіями, інтересами та віковими ознаками. Завдяки спостереженням, поясненням батьків та педагогів вона здатна розповісти про групу, яку відвідує, дещо — про інші групи дошкільного закладу (молодші, старші), про колектив його працівників. Розширюються її уявлення про шкільний клас, студентську групу, колектив підприємства. Елементарна соціальна компетентність уможливорює здатність дитини усвідомити, що в кожному об'єднанні людей існують правила, дотримання яких підтримує дисципліну, згуртовує, дає змогу об'єднати зусилля для виконання спільної справи. Дитина цього віку може зрозуміти, що всередині групи між різними людьми можуть існувати як щирі, прихильні, товариські стосунки, якими слід дорожити, так і неприємні, які ускладнюють взаємодію, потребують самоконтролю та вміння в мирний спосіб розв'язати конфлікт. Завдяки телебаченню, розповідям педагогів, подорожам з батьками дитина усвідомлює, що народ як об'єднання людей створює на певній території свою країну, що таких країн багато. Розширюються її уявлення про те, що представники різних народів можуть відрізнятися кольором шкіри, волосся, розрізом очей, мовою, своїми звичаями та способом життя. Завдяки набутому соціальному досвіду дитина починає цікавитися взаєминами людей із різних країн, усвідомлювати важливість їх мирного співіснування. Вона знає свою національність, орієнтується в тому, що в Україні живуть люди різної етнічної належності, які люблять свою Батьківщину, поважають прапор та герб своєї держави.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати соціальні емоції та мотиви налагодження міжособистісних взаємин;
- розвивати внутрішні етичні інстанції, совість як регулятор взаємин;
- формувати інтерес до самопізнання та пізнання людей різного віку, статі, професії;
- сприяти становленню уміння діяти в команді, узгоджувати особисті інтереси з командними.

Навчальні:

- збагачувати та систематизувати знання про соціальне довкілля (сім'ю, родину, інших людей, дитяче товариство, об'єднання людей);

- сприяти засвоєнню моральних цінностей;
- розширювати уявлення про вікові, статеві, етнічні особливості людей, їхні спосіб життя, побут, діяльність;
- формувати комунікативні вміння (узгоджувати, домовлятися, об'єднувати дії для спільної справи, поступатися, вибачатися, визнавати чесноти та помилки одне одного);
- вправляти в умінні адекватно поводитися з рідними, знайомими та незнайомими людьми, вести з ними діалог;
- формувати вміння протидіяти егоїзму, злобі, несправедливості;
- прищеплювати навички культурної поведінки в людському оточенні;
- розширювати знання про Україну як Батьківщину, інші країни та народи світу, людство; про державну символіку, національних героїв.

Виховні:

- виховувати любов до батьків, інших членів родини, бережливе ставлення до сімейних традицій та реліквій;
- плекати інтерес до свого родоводу;
- виховувати етнічно цінні способи спілкування;
- закладати моральну основу соціальної поведінки;
- долучати до духовних цінностей українського народу;
- формувати почуття патріотизму, любові до рідного краю, своєї країни, гордість за її здобутки;
- формувати миролюбність, прагнення жити в мирі й злагоді;
- виховувати позитивне ставлення до школи як соціального інституту.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Роботу щодо соціального розвитку дитини дорослий спрямовує на забезпечення збалансованого формування гуманних відносин з оточенням, емоційної прихильності й довіри до рідних та близьких людей, прагнення до співпереживання і взаєморозуміння, здатності працювати командою.

Особливої уваги педагога потребує дитина, яка лише нещодавно вступила до дошкільного закладу, адаптується до нових умов життя, вимог, відмінного від сімейного розпорядку дня та стилю взаємовідносин. Оскільки в такої дитини вже сформований певний соціальний досвід, допомога та підтримка педагога має базуватися на знанні та врахуванні її індивідуальних особливостей і попередньої історії життя.

Якщо в дитини переважає егоїстична спрямованість, варто дати їй час на усвідомлення значущості для неї товариських стосунків з однолітками, формування інтересу до незвичних для неї занять, появи бажання ініціювати контакт.

Педагог допомагає новій дитині глибше усвідомити родинні зв'язки, опосередковані ними взаємини, оволодіти новими соціальними ролями (члена групи, вихованця, товариша). Намагається поглибити почуття солідарності дитини з членами своєї родини, гордості за них. Цьому сприяє розглядання сімейних альбомів, проведення зустрічей, бесід з членами родини, започаткування родинного дерева як символу єдності поколінь. Педагог навчає дитину розуміти мову почуттів, сприймати переживання близьких, проявляти емпатію щодо них, вправляється в умінні зберігати спокій під час хвороби когось із близьких, просити вибачення за нанесену образу тощо. Він допомагає дитині усвідомити, що вона вже багато з чим може впоратися самостійно, відповідально поставитися до покладених на неї обов'язків. Важливо попередити появу в дитини почуття ревності до молодших братиків (сестричок), заохочувати взаємну підтримку, допомогу.

Педагог допомагає дитині, що адаптується, оволодіти новими соціальними ролями (вихованця, члена дитячої групи, товариша). Доцільно заохочувати та підтримувати її прагнення увійти в нове дитяче товариство, посісти в ньому своє місце, опанувати правила взаємодії та спільної з іншими діяльності, відстоювати власні інтереси, уникати конфліктів, а за умови їх виникнення, розв'язувати в мирний спосіб, знаходити компроміс. За допомогою спостережень, етичних бесід, рольових ігор, різних видів образотворчої діяльності, музичних творів, театралізованих ігор збагачуються уявлення дитини про поняття «авторитет», її навчають рахуватися з іншою точкою зору, налагоджувати спільну з однолітками діяльність, адекватно реагувати на асоціальні вчинки, розв'язувати спірні питання, бути справедливою та відповідальною, дотримуватися даного іншим слова.

Уможливленню ліпшого пізнання дитиною світу людей сприяє емоційно насичене спілкування педагога з дітьми та кожного з них з однолітками під час гри, предметної та художньої діяльності, лялькової вистави, інсценування казки тощо. Відтворюючи в них стосунки між людьми (персонажами), дитина починає ліпше усвідомлювати свої недоліки в спілкуванні одне з одним та недоліки товаришів.

Розвитку інтересу до світу людей та збагаченню уявлень про соціальну дійсність сприяють відвідування музеїв, театрів, виставок,

прогулянки та екскурсії, перегляд діа-, відеофільмів про місця соціального призначення (пошту, магазин, лікарню, банк, стадіон, зоопарк тощо) та поведінку там різних людей, про святкування людьми різних соціальних подій та подій з особистого життя. Певне місце в соціальному розвитку належить сформованості в дитини інтересу до праці дорослих, уміння її цінувати, усвідомлювати її необхідність та значущість для суспільства. З цією метою педагог організовує спостереження за роботою різних фахівців, проводить бесіди, тематичне малювання, читання художньої літератури.

Оскільки спілкування — емоційно забарвлений процес, важливо використовувати природні життєві ситуації та створювати штучні для вправлення дитини у впізнаванні емоційного стану людей, їхніх переживань (радості, здивування, зляканості, сорому, відчуття провини, суму, спокою, гніву, тривожності) та розпізнаванні якостей, рис характеру, ставлення до інших. Педагог сприяє організації режисерських, сюжетно-рольових та театралізованих ігор, які дають змогу поставити себе на місце іншого, побути «у чужій шкурі», пережити схожі й несхожі на власні почуття. Чутливість до стану інших людей сприяє підвищенню чутливості дитини до власних проявів ставлення до рідних, знайомих, товаришів.

Для активізації процесу самостійного осмислення дітьми моральних цінностей доцільно створювати різні проблемні ситуації, ставити дитину перед необхідністю розв'язати моральну колізію, проявити гнучкість у соціальній поведінці (на власний розсуд обрати складну чи легку частину роботи; розпорядитися новою іграшкою — взяти собі або віддати другу; пожаліти, допомогти або пройти повз того, хто потрапив у скрутне становище; ініціювати покладання на себе відповідальності за щось чи когось або ухилення від неї; визнати власну провину або звинуватити інших тощо).

У формуванні вміння адекватно оцінювати власні досягнення та досягнення інших людей, якості, вчинки значну роль відіграє оцінка батьків і педагогів. Важливо, щоб вона була розгорнутою, зацікавленою, справедливою, мотивованою. Бажано конкретизувати узагальнену оцінку, уточнити її відповідність моральній нормі, конкретній ситуації, досвіду людини тощо. Доцільно вправляти дитину в умінні самостійно оцінювати моральність поведінки (своєї та однолітків), обгрунтовувати свої судження, порівнювати їх із думкою інших (дорослих та дітей); з розумінням ставитися до критичних висловлювань на власну адресу, визнавати їх справедливість.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Сім'я, родина.</i> Усвідомлює поняття «сім'я», «родина», знає норми і правила сімейного (родинного) співжиття, сімейні (родинні) обов'язки, традиції, взаємини, свій родовід; знає, що батьки — найрідніші люди, які доглядають і виховують своїх дітей; рідні брати, сестри — це діти, народжені в одній сім'ї; дідусь та бабуся — батьки батьків; знає, що родина об'єднує родичів з боку батька й матері, усвідомлює ступінь родинного зв'язку, відчувається членом родини; розуміє обов'язки кожного з членів родини, власні, внесок кожного у спільний добробут.</p> <p><i>Інші люди.</i> Має уявлення про основні ознаки, за якими визначають вік, стать, рід занять людини; диференціює рідних, знайомих, чужих людей та знає, як з ними поводитися; розрізняє манеру поведінки зі знайомими та незнайомими людьми, старшими, молодшими, однолітками; має уявлення про різноманітність професій, професійну діяльність рідних і знайомих дорослих; виявляє інтерес до праці різних фахівців; має власні уподобання, сформовані уявлення про школу як соціальний інститут, в якому навчатиметься, знайомитиметься з новими педагогами та однолітками.</p> <p><i>Дитяче товариство.</i> Має уявлення про доброту, гуманність, щирість як важливі риси людини та людських взаємин, про справедливість як здатність правильно оцінювати інших, про чесність як вимогу до власної поведінки та оцінювання поведінки інших; розуміє стан і почуття інших дітей за виразом обличчя, інтонаціями, діями; усвідомлює ставлення інших до неї; знає, як реагувати на несправдливе ставлення до себе, розуміє його причину та намагається виправити ситуацію; усвідомлює поняття «товаришування» та «дружба», може пояснити й відповідно вибудувати стосунки.</p> <p><i>Об'єднання людей.</i> Орієнтується в тому, що група є об'єднанням людей за прихильністю, інтересами, віком; усвідомлює, що члени групи ставляться одне до одного здебільшого прихильно, проте деякі — байдуже або неприязно; уявляє, що існують різні соціокультурні співтовариства (сім'я, друзі, група однолітків, національність, народ) та просторово-часові утворення (дім, двір, дошкільний заклад, місто, країна, планета); розуміє необхідність дотримання всіма групових норм і правил, їх важливість для виконання спільної справи; обізнана з віковими групами свого дошкільного закладу та колективом працівників; знає, що дружбою засвідчуються довірливі, віддані, поважні стосунки; має уявлення про державу, державну символіку, український народ, інші народи, народні та державні свята, традиції, звичаї</p>
---------------	--

Уміння	<p><i>Сім'я, родина.</i> Виявляє турботу про батьків, інших членів сім'ї, родини, поважає їх, дотримується правил сімейного співжиття; може описати зовнішність, характер, спосіб життя, інтереси рідних і близьких людей; охоче бере участь у догляді за житлом; цікавиться родинними реліквіями, підтримує родинні зв'язки, традиції, активно долучається до ведення родинного дерева.</p> <p><i>Інші люди.</i> Відкрита для контактів; виявляє повагу до дорослих, допомагає літнім людям; у взаєминах з різними за ступенем знайомства, віком, статтю, соціальним статусом людьми дотримується моральних норм і правил не лише під впливом та контролем дорослого, а й з власної ініціативи; самостійно себе контролює у висловлюваннях, вчинках, поведінці; формулює оцінку якостей, вчинків та взаємин людей; у разі нагальної потреби може звернутися по допомогу до водія чи контролера транспорту, міліціонера, продавця; утримується від солодощів та звабних пропозицій незнайомців, поводить себе обачливо; відчуває межу припустимої поведінки.</p> <p><i>Дитяче товариство.</i> Ініціює контакти з різними дітьми; має в дитячому товаристві певний статус; поводить себе зі старшими та молодшими за себе адекватно; самостійно встановлює ділові та особистісні стосунки; поводить себе доброзичливо, прагне бути справедливою, толерантною; використовує слова пояснення, виправдання, вибачення; може ініціювати покладання відповідальності на себе за щось або за когось; намагається дотримуватися даного слова, виконувати свою обіцянку; уникає гострих суперечок, може дійти компромісу, в мирний спосіб розв'язати конфлікт; визнає свою провину; може за необхідності поступитися своїми інтересами; намагається узгодити особисте з командним; керується совістю як внутрішньою етичною інстанцією; уміє товаришувати, цінує друзів.</p> <p><i>Об'єднання людей.</i> Може розповісти про однолітків зі своєї групи, охарактеризувати своїх товаришів; виявляє довіру до членів родини, друзів, вихователів дошкільного закладу; дорожить колом своїх товаришів; може намалювати найприємніших людей з доступних об'єднань (сім'ї, дитячої групи дошкільного закладу, його педагогів); з допомогою дорослого показує на карті або глобусі Україну, своє місто, країни, про які багато чула й бачила по телебаченню, в яких побувала на відпочинку з батьками</p>
Базові якості	<p><i>Людяність.</i> Виявляє турботу про молодших, старших за себе, надає допомогу, виявляє вдячність, уважність, толерантність, витримку, доброзичливість, приязність; легко входить у контакт з однолітками, налагоджує з ними взаємодію; подільчива, підтримує та захищає товаришів, визнає їхній авторитет, довіряє їм, може необразливо вказати на їхні недоліки, а також прийняти від них критичні зауваження на свою адресу; за необхідності йде на компроміс, запобігає конфліктній ситуації.</p>

Базові якості

Працелюбність. Усвідомлює значення різних видів праці для соціального розвитку; цінує соціально значиму працю, шанує людей різної професії; упорядковує речі, предмети, одяг, взуття (свої та членів родини), доглядає за ними; має певне коло обов'язків у сім'ї та дитячому садку, які виконує без спонуки та нагадувань.

Самостійність. Ініціює групову діяльність з однолітками, молодшими та старшими дітьми; розподіляє ролі, атрибути; може відстояти за потреби власну позицію, думку, уникаючи конфліктів та непорозумінь; без сторонньої допомоги та нагадувань виконує покладені обов'язки, доручення в сім'ї та дитячому садку; уміє самостійно себе зайняти, відповідає на телефонні дзвінки, передає батькам отримані повідомлення, приймає власні рішення, самостійно діє в екстремальній ситуації (звертається по допомогу, телефонує рідним).

Справедливість. У взаємодії з іншими керується моральними правилами; поводить себе чесно, правдиво, не утискає інтереси інших; у спільній діяльності та іграх справедливо розподіляє ролі, атрибути; намагається об'єктивно оцінити себе, однолітків, спільний результат; аналізує й відповідає за власні вчинки та колективні дії; прагне говорити правду, не лукавити, не ховатися, не хитрувати, не вдаватися до вигадок та неправди.

Самовладання. Уміє мобілізуватися, контролювати свою поведінку, приймати конструктивні рішення, поводитися раціонально, впевнено у нестандартних ситуаціях (загубилася в натовпі, пожежа, різні стихійні лиха).

Відповідальність. Усвідомлює, що за свої рішення, слова та вчинки треба відповідати перед іншими; здатна покласти на себе відповідальність за когось; дотримується правил доцільної та суспільно схвалюваної поведінки, даних обіцянок та взятих на себе зобов'язань; усвідомлює свої права та обов'язки, розуміє, що від їх реалізації залежить її благополуччя, статус у групі однолітків

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ

«ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Дитина вже накопичила певний досвід спілкування з природою, володіє системою елементарних знань про природу планети Земля та Всесвіт. Проте наявні знання вже не задовольняють дитину старшого дошкільного віку, її цікавить нове, незвідане, те, про що можна дізнатися *самій*, що потребує від неї зусиль. Її вже не задовольняє копіювання будь-кого, у неї зростає прагнення проявити характер, заявити про своє Я іншим. Вона здатна не лише виконувати вельми складні дії в природі, а й самостійно втілювати свої задуми. Дитина досить вправна, її рухи скоординовані. Вона швидко бігає, добре орієнтується у знайомому та адаптується до незнайомого природного довкілля.

Сприймання, увага, пам'ять, мислення дитини стають більш довірливими, керованими волею, що уможливорює вміння слухати, роздивлятися, запам'ятовувати, обдумувати не лише цікаве, а й те, що *необхідно* засвоїти. Відбувається перехід від мислення в діях до мислення подумки, яке починає регулювати практичні дії в природі. З одного боку, у дитини цього віку формується уявлення про різноманітність властивостей та відношень об'єктів і явищ, з іншого — вона оволодіває новими діями сприймання, які дають їй змогу повно й диференційовано сприймати світ природи. Дитина намагається поводитися, як доросла, все більшого значення для неї набуває оцінка авторитетних людей. Вона часто запитує «чому?», намагаючись з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки між природними явищами та поведінкою людей і тварин, самостійно знайти необхідну відповідь. Дитина здатна передбачити, уявити результат своїх дій і вчинків у природі; концентрувати увагу на об'єктах та явищах тривалий час, переключати її; утримувати в пам'яті значний обсяг інформації.

Шостий рік життя

Планета Земля. За підтримки та з допомогою батьків і педагогів розширюються та збагачуються уявлення дитини про планету Земля, її форму, рельєф (рівнини, пагорби, гори, яри), клімат (посушливий,

вологий, холодний), ґрунти (чорнозем, пісок, глина), водойми (океани, моря, ріки, озера), тваринний та рослинний світ. Вона може порівняти умови проживання та діяльності людей у різних кліматичних зонах, охарактеризувати найтипівіші для свого міста (селища), регіону, країни; визначити позитивні та негативні наслідки цих умов для людини. Набутий досвід спонукає дитину розширювати та поглиблювати свої уявлення про користь і шкоду води, вітру, сонячного тепла. Вона запитує про них у дорослих, спостерігає за результатами змодельованих ними ситуацій (виготовлення вітряка та його використання за різної швидкості вітру; виливання водночас на рослину забагато води та залишення рослини на певний час без необхідної вологи; випалювання під сонцем через збільшене скло деревини, запалення багаття тощо). Дитина ставить чимало запитань про корисні копалини (вугілля, нафту, газ), цікавиться тим, як їх видобувають, наскільки це безпечно для планети та людей. Виявляє неабиякий інтерес до карт, шукає їх в атласах та в дитячих енциклопедіях, просить дорослих допомогти визначити місцезнаходження країни, міста, селища. Дитина починає розуміти, що на картах та глобусі зображено зменшені розміри континентів, країн, що масштаб буває різним.

Рослинний світ. Дитина допитлива, виявляє неабиякий інтерес до рослинного світу свого краю та тих країн, де побувала з батьками. Вона ліпше, ніж раніше, запам'ятовує назви дерев (хвойних, листяних, фруктових), ягідних кущів (смородину, малину, агрус) та квітучих рослин (садових, лісових, польових). Упродовж тривалого часу дитина може концентрувати увагу на рослині, розглядати її. Вона звертає увагу не лише на найпомітніші її особливості, а й на деталі, намагається планомірно й послідовніше досліджувати її. Дитина стає все більш сприйнятливою до змін, що відбуваються у стані рослин, виявляє стурбованість, коли він погіршується, радіє, коли поліпшується, прагне зарадити, допомогти. Дитина цього віку починає помічати спільне й відмінне у краєвидах місця свого проживання та іншої місцевості, узагальнювати свої враження, робити умовиводи. Завдяки дорослому в неї поступово формується уявлення про те, що ґрунти, на яких ростуть рослини, та й самі ці рослини, можуть обробляти хімічними речовинами, небезпечними для здоров'я людей. Вона починає усвідомлювати відмінність між органічними та хімічними добривами, переваги перших і недоліки других.

Тваринний світ. Дитина добре орієнтується в тому, що для свійських та диких тварин корисно, а що — шкідливо. Вона має уявлення про позитивні та негативні наслідки догляду за ними, починає усвідомлювати

свою роль у збереженні й захисті тварин та птахів, відчуває відповідальність за це. У неї вже непогано сформовані елементарні вміння щодо догляду за кішкою, собакою, хом'яком. Вона може без допомоги дорослого погодувати рибку в акваріумі, покласти в миску кішці або собаці їжу. Дитина знає основні правила природодоцільної та безпечної поведінки під час спілкування з тваринами, особливо незнайомими (на вулиці, в зоопарку, під час перебування у гостях), намагається їх дотримуватися. Водночас її зростає прагнення до самостійності призводить до того, що обмеження дорослого щодо спілкування з тваринами та догляду за ними сприймаються нею як заборона реалізації її важливих задумів. Це викликає емоційний супротив, прагнення наполягти на своєму, продукує конфлікти.

Явища природи. Дитина починає усвідомлювати ритмічність процесів і явищ природи (за зимою завжди приходиться весна, за весною — літо, за літом — осінь, за осінню — зима; після ранку настає день, потім — сутінки, вечір і ніч). Завдяки наявному досвіду спостережень за станами і явищами погоди та інтенсивному розумовому розвитку вона здатна встановити залежність змін погоди від кількості сонячного світла і тепла, руху хмар — від вітру. Їй легше, ніж раніше, співвіднести пору року й погоду з тим, який одяг їм відповідає, повідомити дорослого про те, що їй холодно або жарко. Завдяки дорослому дитина цього віку розрізняє різний стан води, може назвати його під час споживання рідини, спостереження за випаровуванням чайника, катання на льоду або тримання на теплій руці холодних градин. Спостерігаючи, як насувається гроза, громовиця, дитина разом із дорослим намагається обходити поодинокі дерева, може згадати про необхідність вимкнути мобільний телефон; у заметіль прагне не виходити з дому. Телевізійні передачі, перегляд фільмів, читання дорослим художніх творів, розповіді дорослих сприяють розширенню елементарних уявлень дитини про шторм, посуху, землетрус, пожежу та їх імовірні наслідки.

Природні об'єкти. Інтенсивний розумовий розвиток та досвід практичної діяльності з різними об'єктами природи (водою, піском, глиною, камінцями, черепашками, плодами хвойних та листяних дерев, колючками, пір'ям птахів) сприяють урізноманітненню, ускладненню та ще більшій деталізації діяльності. Дитині шостого року життя легше, ніж раніше, об'єднатися з іншими дітьми для будівництва складних за будовою піщаних, глиняних фортець, гаражів, транспортних засобів. Вона швидше та спритніше знаходить і добирає природні

матеріали необхідної форми, розміру, фактури; вносить корективи у свої дії та проміжні результати роботи, виявляє неабияку кмітливість, винахідливість, креативність. Дитина цього віку усвідомлює, що залишена на сонці на довгий час споруда з піску може швидко розвалитися, а з глини — триматиметься ще певний час, оскільки волога зберігатиметься довше. Дитина здатна повернутися до своєї роботи через певний проміжок часу, помітивши деформації, відновлювати деталі або вдосконалювати, зміцнювати споруду, закривати її від вітру, дощу, сонячних променів, коли йде з місця відпочинку (з берега моря, річки, озера).

Життєдіяльність людей. Дитина починає все більше цікавитися способом життя людей і тварин, їх пересуванням по землі, під землею, у повітрі, по воді та під водою. Вона намагається поставити себе на місце іншої людини, щоб зрозуміти, що важко, а що легко зробити. Вона розпитує дорослих про життя людей на планеті Земля, кругообіг речовин у природі, можливості та особливості життєдіяльності людини за різних кліматичних умов — сильних морозів, частих дощів, спеки. Вона із зацікавленням сприймає інформацію про переробку харчових відходів та сміття, цікавиться тим, де, хто і як це робить, виявляє готовність сортувати відходи (харчові та нехарчові), збирати папір та скляний посуд. Спостерігає за тим, як забирають сміття з контейнерів. Завдяки поясненням батьків та педагогів про шкідливість для природного довкілля пластикових пакетів і пляшок, стаканів з-під йогурту та сметани, дитина звертає на них особливу увагу: складає окремо, намагається використати з користю у господарстві, зробити виріб (годівничку, поїлку для тварин тощо). Вона починає розуміти різницю у використанні та переробці природних і синтетичних матеріалів. Легко порається з домашнім начинням, без нагадування дорослого упорядковує місце харчування, відпочинку, праці в природі, кладе на місце інструменти. Усвідомлюючи, що воду треба берегти, відкриває кран обережно, щоб вода лилася невеликим струменем. Може повернутися, якщо забула вимкнути після себе світло.

Всесвіт. Зростає інтерес дитини до місця перебування планети Земля в космічному просторі. Дитина розпитує дорослих про те, завдяки чому Земля тримається і не падає, чому не розливається під час її обертання навкруги Сонця вода океанів, морів, річок. Вона радіє, коли батьки купують енциклопедію з великими кольоровими ілюстраціями, зображеннями планет, космічних кораблів, фотографіями космонавтів, інформацією про освоєння людьми космічного простору,

польоти на Місяць, життя на космічних станціях. Дитина починає усвідомлювати, що в освоєнні космосу беруть участь космонавти з різних країн світу, що сьогодні в космос відправляють міжнародні екіпажі, у підготовці яких передбачено фізичні вправи, адаптацію до невагомості, вправлення в умінні виходити зі скрутних ситуацій, об'єднувати для цього зусилля, спілкуватися однією мовою. Дитина бачила на ілюстраціях, кадрах з фільмів телескоп, завдяки чому вона має елементарне уявлення про його призначення, а дехто, у кого телескоп є вдома, — і досвід спостережень за темним небом, зорями, кратерами Місяця.

Сьомий рік життя

Планета Земля. Елементарні уявлення про час і простір, приналежність до своєї сім'ї, народу, культури розширюють можливості дитини дізнатися про природу планети Земля більше, ніж раніше. Завдяки розповідям і поясненням дорослих, власним спостереженням, телевізійним передачам уможливується здатність дитини цього віку охарактеризувати деякі особливості краю свого проживання (рослини, тварини, водойму, парк, ліс, клімат, віддаленість або близькість до великого міста тощо). Вона охоче ознайомлюється з картами, атласами, календарями, глобусом, дізнається про протяжність території Землі. Дитина розглядає їх, ставить дорослим запитання, якою була Земля, коли на ній жили динозаври і мамонти. Вона просить показати, де розміщене її місто (селище), які міста — поряд, а які далеко; чи довго і яким транспортом добиратися до найближчого лісу, водойми, поля, луки. За підтримки батьків або педагога дитина може зобразити план знайомої їй місцевості, обіграти його. Увагу дитини починають привертати дитячі енциклопедії, завдяки яким вона прагне задовольнити свою потребу в пізнанні не лише особливостей рідного краю, а й рослинного й тваринного світу інших країн.

Рослинний світ. Дитина з інтересом спостерігає за особливостями розвитку рослин (поява листочків з бруньок, їх зростання, поява квітів, плодів). На кінець сьомого року життя більшість дітей уміє систематично й планомірно спостерігати за рослиною, що зацікавила (як на вимогу дорослого, так і з власної ініціативи). Дитина вже не потребує того, щоб торкатися дерева, куща, квітки руками, вона вельми успішно описує їхні властивості, використовуючи лише зорове сприймання. З'являється орієнтування у просторі, незалежне від власної позиції, вміння змінювати точки відліку. Дитина виявляє інтерес, запитую

дорослого про їстівні та отруйні рослини, з його допомогою з-поміж інших починає впізнавати лікарські (ромашка, м'ята, подорожник, кропива, безсмертник). Дитина радіє красі рослинного світу рідного краю, відчуває гордість за його неповторну красу, починає усвідомлювати свою причетність, відповідальність за її збереження. Разом з дорослим вона милується краєвидами в різні пори року, виокремлює естетичні властивості рослин — кольорову гаму, особливості будови (проста, махрова квітка, пахощі). Намагається передати свої переживання за допомогою художніх образів (на малюнку, аплікації, у ліпленні, під час гри-драматизації тощо).

Тваринний світ. У процесі тактильного ознайомлення з твариною (торкання, прогладжування, обмацування кінчиками пальців) дитина вдосконалює своє вміння визначати її основні властивості. Це дає дитині змогу робити те саме візуально на відстані, скажімо, у зоопарку робити певні припущення щодо незнайомої тварини, розмірковувати подумки. Дитина цього віку спроможна розв'язувати складні задачі, які потребують від неї розуміння деяких фізичних та інших зв'язків і відносин між тваринами, доглядом за ними людей, явищами природи. Образне мислення стає передумовою засвоєння дитиною *узагальнених знань* про тваринний світ загалом та свого регіону зокрема, формування відповідних *понять* (свійські, дикі), закладання фундаменту для ознайомлення з основами *наукових знань про тваринний світ планети Земля*. Поступово анімістичні уявлення замінюються реалістичнішими, дитина починає усвідомлювати, що тварина — жива істота, вона має право на життя та хороший догляд. Дитина не лише знає правила безпечної поведінки з незнайомими тваринами, а й намагається їх дотримуватися (не перелізає крізь огорожу в зоопарку, не просовує голову у клітку хижої тварини, не протягує до неї руку з їжею, поводить біля клітки спокійно, не галасує). Вона починає більше цікавитися червами, молюсками, павуками, комахами, плазунами, яких бачить під час відпочинку, розпитує про них у дорослих, експериментує з ними (підставляє гілку, листок, травинку, власну руку, камінець як перешкоду).

Явища природи. На кінець цього віку дитина вже володіє певною інформацією про явища природи, сезонні та погодні зміни в природі. Завдяки усвідомленню нею зв'язків між порою року, погодою, станом рослин і тварин, поведінкою людей, вона спроможна прогнозувати, до яких наслідків може призвести зміна погоди. Якщо вдома та в дошкільному закладі дитину залучено до ведення календаря погоди, привчено

до щоденної фіксації погоди (сонячно, вітряно, дощить, буревій, морозно, ожеледиця, град, падає сніг, хуртовина), вона може виробити узагальнене судження щодо погоди в минулі декілька днів, досить чітко охарактеризувати сьогоднішню; орієнтуючись на динаміку змін та певні природні ознаки (появу хмар, посилення вітру, колір сонця, що заходить), зробити припущення щодо погоди наступного дня. Завдяки інтенсивному інтелектуальному розвитку дитина під час визначення пори року орієнтується не лише на найбільш характерні ознаки пори року (взимку холодно, йде сніг; навесні він тане, теплішає, з'являється зелень; улітку спекотно, усе квітує, визрівають ягоди, фрукти, овочі; восени більшає хмар, дощить, холоднішає, падає листя), а й на те, що восени та взимку сонце сходить пізніше, заходить раніше, ніж улітку; світловий день коротшає, підніматися та лягати спати доводиться затемна. За умови, що дорослі розповідають, читають дитині про нетипові для регіону її проживання явища (посуху, повінь, шторм, буревій), показують їй відповідні фільми, вона починає впізнавати на ілюстраціях ці явища, пояснювати ймовірні негативні наслідки від них.

Природні об'єкти. Досліджуючи пісок, глину, воду, камінці, плоди дерев, колючки, пташине пір'я, експериментуючи з ними, дитина ідентифікує природний об'єкт, співвідносить його із засвоєним сенсорним еталоном, моделює свої дії з ним (у малюнку, конструкції, аплікації). Порівнюючи модель із реальним природним об'єктом, вона помічає помилки, невідповідності, навчається їх виправляти. Поступово в неї формується вміння розподіляти на частини складну форму природного об'єкта. Пізнання дитиною природних об'єктів починає виходити за межі задач, які визначаються її практичною діяльністю з ними. Вона шукає пояснення незрозумілого, намагається встановити причинно-наслідкові зв'язки (споруда з вологого піску на сонці висихає і розсипається; камінець, кинутий у воду, тоне, бо він важкий, а пір'ячко пливе по поверхні води, бо воно легке). Дитина починає вказувати не лише на ті особливості об'єкта природи, які впадають у вічі, а й на приховані, що потребують розумової роботи з ними, відтак оволодіває досить реалістичними уявленнями.

Життєдіяльність людей. Оволодіння дитиною елементарними відомостями з історії, географії, культури своєї країни сприяє розширенню й поглибленню її знань про життя та діяльність людей на планеті Земля. Посилюється важливість визначення дитиною свого місця в докільді, усвідомлення взаємозв'язку природи та людини; минулого, теперішнього та майбутнього планети Земля, залежності її стану

від життєдіяльності людей у різних куточках світу. Дитина цього віку може самостійно помітити забрудненість природного довкілля та відповідно зреагувати на це: не залишає після себе сміття, виявляє готовність прибрати його за іншими поруч із місцем свого відпочинку, намагається попередити екологічно шкідливу поведінку інших дітей та дорослих (нагадує правила природодоцільної поведінки, коректно робить зауваження, привертає увагу до чистоти довкілля та краси природи, просить її берегти, виявляє готовність допомогти). Дитина, наслідуючи дії дорослих, сортує, збирає та викидає в різні контейнери харчові та нехарчові відходи. Усвідомлюючи важливість економного використання води та електроенергії, вона починає контролювати свої дії, намагається вимикати за собою світло, користуватися під час умивання невеликим струменем води. На сьомому році життя дитина здатна зрозуміти, що природне довкілля необхідно *обережати, доглядати та захищати*. Вона має певні уявлення про господарчу діяльність людини в природі та її результати; про те, як людина справляється зі стихійними лихами та аваріями. Дитина разом із дорослими здатна обрати екологічно безпечне місце відпочинку (на відстані від дороги, звалища, очисних споруд, тваринної ферми). Вона намагається дотримуватися правил: не пити сиру воду з річки, у побуті використовувати очисні фільтри для води.

Всесвіт. Усвідомлюючи, що за межами планети Земля існує космічний простір, дитина старшого дошкільного віку прагне дізнатися якомога більше про нього. Цьому сприяють спільні з батьками спостереження за темним небом, читання художньої літератури, телевізійні передачі цієї спрямованості. Дитина цікавиться освоєнням космосу людьми різних країн, використанням супутників для господарської діяльності людини. Разом із батьками роздивляється ілюстрації в енциклопедіях, звертає увагу на будову космічних кораблів, одяг космонавтів, форму супутників та космічних станцій. Ставить дорослому запитання про знайомі їй планети Сонячної системи, про зірки, Сонце як велику зірку, Місяць як супутник Землі. Переживання та елементарні уявлення, пов'язані з освоєнням людиною космосу, дитина відтворює у малюнках, коротких розповідях, спільному з батьками моделюванні космічних кораблів. Дитина може поцікавитися, чи були серед космонавтів українці, представники яких національностей брали участь у освоєнні космічного простору. Під час сонячного затемнення дехто з дітей разом із батьками дивиться у темне небо крізь затемнене скло, роздивляється в телескоп поверхню Місяця.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати та підтримувати стійкий інтерес до природи, її об'єктів, станів, явищ, інших дітей;
- спонукати до спостереження за тваринами, виділення характерних особливостей їх зовнішності, пересування, способу життя, поведінки;
- формувати цілісний погляд на природу як живий організм;
- розвивати вміння виділяти суттєві ознаки благополучного та неблагополучного стану природи;
- формувати елементарний екологічний світогляд.

Навчальні:

- розширювати уявлення про природу планети Земля, її клімат, ландшафт, водойми;
- навчати орієнтуватися у природних явищах, характеризувати деякі з них (пори року, зміна погоди, стани води, вітер, хмари, дощ, громовиця, сніг, град, посуха, повінь, шторм, пожежа);
- формувати елементарні уявлення про взаємозв'язки та взаємозалежність живих організмів із середовищем проживання;
- вправляти в умінні розрізняти найпоширеніші рослини (дерева, кущі, квіти, траву, ягоди, фрукти, овочі, гриби) своєї місцевості;
- формувати розуміння різноманітності тваринного світу, уміння розрізняти найпоширеніших його представників (черви, молюски, павуки, комахи, риби, земноводні, плазуни, птахи, звірі);
- розширювати уявлення про життєдіяльність людини в природному довкіллі, її позитивний та негативний вплив на природу;
- навчати елементарних знань про Всесвіт, Сонячну систему, Сонце, Місяць, планети, прилади для спостереження за небом, освоєння космосу людиною.

Виховні:

- виховувати ціннісне ставлення до природи, уміння її доглядати та оберігати;
- формувати культуру поведінки в природному довкіллі;
- виховувати естетичні та моральні почуття до рідного краю;
- формувати вміння відповідати за свої дії в природному довкіллі;
- прищеплювати навички природодоцільної поведінки, бажання взяти участь у природоохоронній діяльності;
- формувати вміння економно використовувати воду та електроенергію.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Підбір форм і способів організації життєдіяльності старших дошкільників визначається інтегральним підходом до розвитку в них компетентності у природному довкіллі, формування екологічної свідомості та поведінки, основ екологічного світогляду та екологічної культури. Доцільним є використання традиційних форм організації діяльності — цілеспрямоване спостереження, заняття, екскурсії, ігри-драматизації, виконання творчих та дослідницьких завдань, самостійних видів роботи (малювання за задумом, вибір заняття за бажанням у вільний час, сюжетно-рольові та режисерські ігри).

З метою збагачення знань дітей про природу планети Земля, її клімат, ландшафт, основні материки й водойми дорослий проводить з ними бесіди, переглядає разом фільми та коментує незнайомі зображення, читає літературу природничої тематики, роздивляється спільно з ними дитячі енциклопедії, глобус, географічну та політичну карти (України та світу), створює тематичні альбоми фотографій, малюнків, ілюстрацій.

Важливо організувати систематичні спостереження за зростанням та послідовністю розвитку кімнатних рослин (появою нових ростків, бруньок, розпусканням квітів, їх в'яненням), рослин на прилеглий до будинку території (дерев, кущів, трав у парку, сквері, на галявині; ягід, овочів, фруктів на присадибній ділянці) та віддаленій від нього (у найближчому лісі). Під час екскурсії на природу дорослий пропонує дітям знайти знайомі та незнайомі рослини, порівняти їх, визначити особливості кожної (кольорову гаму, величину, будову листя, квіток, насіння), використовує знайомі вірші, пісеньки, загадки. Завершує екскурсію наданням посильної допомоги занедбаним рослинам, упорядкуванням навкруги них природного довкілля. Пропонує дітям намалювати побачене, відобразити те, що запам'яталося найбільше, сподобалося, здивувало. З часом можна спільно з дітьми зробити альбом із таких замальовок.

Організовуючи спостереження та обговорюючи поведінку *домашніх* (кішки, собаки, хом'яка), *свійських* (корови, свині, коня, півня, курки, гусака) та *диких тварин і птахів* (вовка, лисиці, ведмеда, лева, тигра, слона, жирафа, кенгуру, мавпи, поні, крокодила, качки, лебедя, яструба тощо), *рептилій та земноводних* (тритона, крокодила, ящірки, жаби), дорослий пропонує дітям визначити характерні особливості їхнього зовнішнього вигляду (мають шерсть, пір'я), способів пересування (літає, бігає, повзає, плаває), харчування (травою, молоком, м'ясом, комахами, червами). Він довіряє дітям по черзі доглядати за домашніми

тваринами, допомагає встановити спільне й відмінне, узагальнити свої враження, стимулює бажання відобразити їх у розповідях, віршах, малюнках, аплікації, звуконаслідуванні.

Складним і цікавим для дитини є процес усвідомлення послідовності (циклічності) змін у природі в різні пори року за істотними ознаками. З цією метою педагог організовує цілеспрямовані спостереження за явищами природи та станами погоди, за поведінкою тварин у різні пори року, проводить групові бесіди та екскурсії, читання художньої літератури, демонструє мультфільми, діафільми. Педагог привертає увагу дітей до змін у способах пристосування до середовища проживання птахів (перелітних та тих, які проживають на території постійно), ссавців (ховаються в нору, барлогу, засинають, змінюють колір шерсті, взимку наближаються до людського житла). Зацікавлює дітей спостереженням за сонцем (де воно сходить і заходить, як ховається у хмари та виходить із-за них, як змінюється колір неба за сонячної та дощової погоди). Для розширення знань дітей про воду та повітря доцільно змодельовати ситуації, які дають їм змогу наочно впевнитися у великих можливостях вітру (зробити вітряк, визначати по ньому напрям та силу вітру; спустити на воду парусний корабель, підняти високі хвилі, щоб уявити шторм, ураган тощо) та зміні станів води — рідкий, твердий (лід, сніг), газоподібний (пара). Участь дитини в елементарній експериментально-дослідній діяльності сприяє формуванню вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, уявлень про природні явища, яких вона не бачила (повінь, посуха, землетрус, пожежа).

Оскільки предметно-практична діяльність з об'єктами природи та природними матеріалами посідає важливе місце в розвитку природничої компетентності старшого дошкільника, педагог на заняттях, під час спостережень, перегляду фільмів відповідного змісту, виконання дітьми творчих завдань та спільної з ними експериментально-дослідної роботи сприяє розширенню їхніх уявлень про властивості *води, каміння, піску, глини*. Завдяки цьому вдосконалюється здатність дітей старшого дошкільного віку порівнювати їх між собою, уточнювати інформацію щодо їх видобування та застосування в господарсько-побутовій та будівельній діяльності.

Для гармонійного входження дитини в реальне життя важливо сформувати в неї *узагальнене уявлення про природу як середовище проживання людини*, ознайомити з деякими фактами й наслідками позитивного та негативного впливу на природне довкілля її господарської діяльності. З цією метою доцільно використовувати різні форми

організації буття та діяльності дітей: регламентовані в часі заняття, цілеспрямовані спостереження, самостійне дослідництво, участь у спільній з дорослими добродійній діяльності. Читання художньої літератури, перегляд фільмів відповідної спрямованості, розповіді батьків та педагогів допоможуть дітям дізнатися про створення та охорону людиною заповідників (в Україні та усіх країнах світу), про Червону книгу (містить відомості про рідкісні види рослин та тварин) і водночас про забруднення землі та водойм хімікатами, відходами виробництва, сміттям.

Стимулюючи та підтримуючи зрслий інтерес дітей до Всесвіту, освоєння космосу людиною, створення космічних кораблів, спеціального одягу космонавтів, підготовки екіпажу до польоту і роботи на космічній станції та у відкритому космосі, варто придбати енциклопедії з малюнками та фотографіями Сонця, Місяця, планет Сонячної системи, космічних кораблів, станцій, супутників, космонавтів (зокрема першого — Юрія Гагаріна та українця — Леоніда Каденюка). Якщо є можливість, варто запросити астронома для проведення бесіди.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Планета Земля.</i> Має уявлення, що живе на планеті Земля; усвідомлює, що вона має форму кулі; розуміє, що на ній є повітря, суша (материки, острови), вода (океани, моря, ріки, озера); знає, що повітрям дихає все живе; розрізняє ознаки повітря (холодне, тепле, гаряче, вологе, сухе); розуміє їх зв'язок з порами року; знає, що вітер є рухом повітря, може бути сильним, слабким, поривчастим; орієнтується в користі та шкоді вітру; уявляє, що тверда поверхня Землі має різну форму (рівнини, пагорби, гори, яри); орієнтується в тому, що люди обробляють родючий шар ґрунту, а в надрах добувають корисні копалини; має уявлення, що на Землі вода є в річках, озерах, морях, океанах, льодовиках; знає, що у великих водоймах вона солона, у невеликих — прісна; усвідомлює, що воду споживає все живе.</p> <p><i>Рослинний світ.</i> Розрізняє й називає найпоширеніші у своїй місцевості дерева, кущі, трави, овочі, фрукти, ягоди, гриби (їстівні й отруйні); має уявлення про лікарські властивості кропиви, подорожника, чистотілу, нагідок, безсмертника, м'яти; знає, що рослини потребують світла, тепла, води, поживного ґрунту для свого зростання; усвідомлює, що під час зростання рослина змінюється (дає нові пагони, з'являється листя, квітка, плоди); розуміє, що рослини виділяють кисень; орієнтується в їхній будові (коріння, стовбур, гілки, листя, квітки, плоди/насіння); знає, що рослини використовують люди, тварини; має елементарне уявлення про вплив пори року, погоди, догляду на стан рослини; розпізнає найпоширеніші їстівні (білий, маслюк, лисички) та отруйні гриби (біла поганка, мухомор); знає, що рослини вирощують в оранжереях, теплицях, ботанічних садах.</p>
---------------	---

Тваринний світ. Усвідомлює різноманітність тваринного світу: розрізняє та називає *черв'яків, молюсків, павуків, комах* (сонечко, метелик, бабка, джміль, комар), *риб* (лящ, щука, короп), *земноводних* (жаба), *плазунів* (гадюка, вуж), *птахів* (свійських: півень, курка, гуси, індик; диких: яструб, синиця, горобець, ластівка, жайворонок), *звірів* (домашніх: кішка, собака, хом'як, акваріумні рибки; свійських: корова, свиня, кінь; диких: вовк, ведмідь, лисиця, білка, заєць, лев, тигр, слон, носоріг, жираф, кенгуру); орієнтується в їхніх зовнішніх особливостях (шкіра, шерсть, пір'я, луска) та місцевості проживання (у лісі, біля води та у воді, у полях, на луках, у горах); орієнтується в тому, що тварини живуть у спеціально створених умовах (заповідниках, ставках, акваріумах); усвідомлює важливість безпечного поводження з тваринами на вулиці, у зоопарку, заповіднику.

Явища природи. Називає пори року (зима, весна, літо, осінь), їх ознаки (взимку морозно, йде сніг, водойми вкриваються кригою, дерева без листя; навесні тане сніг, теплішає, збільшується кількість сонячних днів, з'являється перша зелень; влітку збільшується світловий день, спекотно, все квітує, стигнуть ягоди, фрукти, овочі; восени скорочується день, холоднішає, дощить, дерева та кущі скидають листя); розуміє зв'язок між порою року, кількістю сонячного тепла і світла та поведінкою тварин (взимку ховаються в нори, барліг, підходять ближче до людського житла; навесні з'являються дитинчата, улітку вони набирають сил, восени деякі птахи відлітають у теплі краї); усвідомлює, що вітер рухає хмари, що вони віщують погіршення погоди (дощ, зливу, грозовицю, град, сніг); знає, що град — це льодові кульки, які шкодять рослинам, тваринам, людям, спорудам; розрізняє сухий і вологий сніг, характеризує його (холодний, пухкий, м'який, крихкий, липкий, пористий); усвідомлює небезпеку від снігу, який навесні тане, збігає до річок, які виходять з берегів; користь та шкоду вогню; знає, що блискавка може спричинити пожежу.

Природні об'єкти. Знає, розрізняє та називає основні властивості *води* (лється, використовують для пиття, купання, приготування напоїв та їжі; буває у вигляді рідини, пари, льоду; різної температури, кольору, чистоти, запаху), *каміння* (тверде, не розсипається, розбивається, різне за формою, величиною, кольором, використовують у будівництві будинків, доріг, пам'ятників, прикрас), *піску* (сиплеться, рихлий, пропускає воду, використовується для ігор, у будівництві, для вимірювання часу за допомогою піскового годинника), *глини* (щільна, пластична, в'язка, буває різного кольору — білого, сірого, жовтого; використовують у будівництві, для виготовлення посуду та іграшок).

Життєдіяльність людей. Усвідомлює зв'язок природного довкілля та життєдіяльності людини; знає, що люди обробляють землю, вирощують на ній харчові та технічні культури, будують житло, працюють, відпочивають; розуміє, що необхідні для цього предмети, речі, матеріали перевозять по землі (поїздом у товарних вагонах), по воді (на пароплаві), у повітрі (літаком); усвідомлює, що існують позитивні (створення заповідних зон, очищення водойм, прибирання та переробка сміття) та негативні наслідки діяльності людини (обробка ґрунтів та рослин хімікатами, забруднення водойм та повітря відходами виробництва, захаращення сміттям територій); має уявлення про природоохоронну діяльність людей у своєму регіоні, місті, селищі, районі, вулиці, будинку.

	<p><i>Всесвіт.</i> Має елементарне уявлення про вплив космосу на стан життя на планеті (спалахи на Сонці — магнітні бурі на Землі — погане самопочуття людей; орієнтується в тому, що Всесвіт є безліччю зірок, планет; називає відомі їй планети (Марс, Юпітер, Венера); знає, що Сонце знаходиться у центрі Сонячної системи, є джерелом світла й тепла; розуміє, що планети різні за величиною, проте менші за Сонце; має уявлення про те, що Земля робить один оберт навколо Сонця за рік, по-різному освітлюється і нагрівається; розуміє, що це спричиняє сезонні зміни; знає, що Місяць — супутник Землі; розуміє, що за допомогою телескопа можна побачити поверхню Місяця, збільшені зорі, планети; володіє елементарною інформацією про освоєння космічного простору за допомогою космічних кораблів, супутників, станцій; знає ім'я й прізвище першого космонавта у світі Юрія Гагаріна та першого українського космонавта Леоніда Каденюка</p>
Уміння	<p><i>Планета Земля.</i> Цікавиться глобусом, може показати на ньому сушу, водойми, рівнини, гори; знаходить і показує на глобусі та карті України; може розповісти про користь і шкоду води, вітру, сонця для рослин, тварин, людей; розрізняє стани води (рідкий, твердий, газоподібний), може обґрунтувати свою думку; зображує на малюнку птахів та комах, які літають у повітрі, тварин, які живуть на землі, у воді, під водою; складає оповідання про надходження води до людських осель, її використання для вироблення електроенергії для освітлення та опалення будівель, господарських та побутових потреб, для проведення гігієнічних процедур.</p> <p><i>Рослинний світ.</i> Доглядає за домашніми квітами (розпушує землю, обприскує листя, витирає пил, поливає); спільно з дорослим висаджує розсаду, висіває у ґрунт насіння; п'є чай та полоще горло настоєм з відомими та зібраними в чистій місцевості лікарськими рослинами (м'ятою, кропивою, нагідками, ромашкою); дотримується правил безпечної поведінки у рослинному довкіллі (запитує в дорослого про незнайомі рослини, утримується від самостійного зривання квітів, грибів, споживання невідомих ягід).</p> <p><i>Тваринний світ.</i> Доглядає за домашніми тваринами, годує їх; допомагає дорослим прибирати у клітці, акваріумі; намагається дотримуватися правил безпечної поведінки з незнайомими тваринами на вулиці; не перехиляється через огорожу в зоопарку, не просовує голову та руку з їжею у клітку з дикими тваринами, намагається голосно не кричати та не сміятися поряд з кліткою; може скласти розповідь та намалювати тварин, які подобаються або здивували.</p> <p><i>Явища природи.</i> Охоче спостерігає за змінами погоди в різні пори року; вміє вести календар погоди і природи; помічає характерні особливості природних явищ, розповідає про їх вплив на людей, тварин, рослини; намагається безпечно поводитися під час грози (заходить у приміщення, не ховається під одиноким деревом, може нагадати дорослому про необхідність вимкнути мобільний телефон); виявляє інтерес до сніжинок, вивчає їх; з інтересом спостерігає за заметіллю, хуртовиною, ожеледицею; вдягається відповідно до погоди та самопочуття;</p>

Уміння	<p>уважно слухає розповіді та дивиться фільми про <i>повінь</i> як стихійне лихо; про <i>шторм</i> на морі, поривчастий вітер, який здіймає високі хвилі; про <i>посуху</i> та її наслідки для рослин, тварин, людей; про <i>пожежу</i> та способи її попередження й долання; про <i>землетрус</i>, що супроводжується викидом попелу та розпеченої лами, руйнує споруди, може спричинити загибель людей; намагається відтворити отримані враження на малюнку та в розповідях.</p> <p><i>Природні об'єкти.</i> Виявляє інтерес до предметно-практичної та дослідницької діяльності з піском, водою, глиною, камінцями, черепашками; ставить дорослому запитання щодо способів та місця видобування піску, глини, каміння, їх використання у побуті та під час спорудження будівель; буде складніші, ніж раніше, споруди з природних матеріалів, деталізує, прикрашає, індивідуалізує їх; об'єднується під час діяльності з іншими дітьми; радіє спільному результату.</p> <p><i>Життєдіяльність людей.</i> Намагається дотримуватися правил природодоцільної поведінки (не смітить, викидає сміття у контейнер; сортує харчові та нехарчові відходи; разом із батьками прибирає за собою місце відпочинку; може нагадати іншим про важливість екологічної культури); разом з дорослими бере участь у добротній діяльності (суботниках, висаджуванні рослин, прибиранні території).</p> <p><i>Всесвіт.</i> Виявляє інтерес до інформації, пов'язаної з космічним простором та його освоєнням людиною; ініціює бажання почути розповідь дорослого, прочитати дитячі енциклопедії, роздивитися ілюстрації із зображеннями Сонця, Місяця, планет Сонячної системи, космічних кораблів, супутників та станцій, фотографії відомих космонавтів (Юрія Гагаріна, Леоніда Каденюка); ставить запитання про невагомість, одяг та харчування космонавтів, їх підготовку до польотів, вихід у відкритий космос, участь у польотах тварин; разом із дорослими робить нескладні макети космічних кораблів</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливність.</i> Помічає нове, незвичне, особливе, яскраве в об'єктах та явищах природи; чутлива до змін у стані рослин, тварин, виявляє чуйність до тих, що потребують допомоги, намагається їм допомогти; радіє, коли бачить позитивні результати догляду за рослинами і тваринами; емоційно реагує на зорові, звукові, тактильні, смакові враження від спілкування з природою.</p> <p><i>Самостійність.</i> Доглядає за рослинами та тваринами найближчого оточення з власної ініціативи, за допомогою вказівок дорослого годує свійських тварин; самостійно експериментує з доступними їй компонентами природи, уміло використовує відповіді дорослого; без нагадування педагога прибирає харчові відходи та неорганічне сміття, упорядковує місце відпочинку, кладе на місце знаряддя.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє високий інтерес до об'єктів і явищ природи, їх різноманітності та взаємозв'язків; цікавиться своїми можливостями щодо догляду за рослинами і тваринами; усвідомлює нестачу своїх знань та умінь, звертається до дорослого із запитаннями про незрозуміле; має широкий кругозір, радіє його розширенню, прагне одержати нову інформацію про улюблених рослин, тварин, місцевість.</p>

Базові якості	<p><i>Справедливість.</i> Доглядаючи за рослинами, тваринами разом з однолітками, поводить себе совісно, не хитрує, не обирає собі ліпше знаряддя, намагається розподілити обов'язки та інструменти чесно; виявляє не лише критичність, а й самокритичність, об'єктивно оцінює власний внесок та внесок свого партнера, а також якість виконаного завдання дорослого.</p> <p><i>Самовладання.</i> Намагається поводитися спокійно й виважено в екстремальній ситуації (зустрічі з агресивною твариною, колючою рослиною, при укусі бджоли, під час грози), звертається до дорослого по допомогу, пригадує, як можна собі зарадити; виявляє терплячість, коли виконання доручення щодо догляду за рослиною або твариною виявляється ускладненим, прагне гідно вийти із ситуації.</p> <p><i>Гідність.</i> Докладає зусиль для якісного і своєчасного виконання дорученої справи; виявляє об'єктивність в оцінюванні результату своїх зусиль; домагається визнання дорослим та товаришами досягнутих нею результатів; презентує оточенню свої успішні дії; визнає власні помилки, виявляє готовність поліпшити своє досягнення, ліквідувати огріхи, досягти високої якості.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Має розвинене почуття обов'язку, здатна відмовитися від розваги на користь виконання доручення щодо догляду за рослинами, тваринами, городом на підвіконні або ділянкою дошкільного закладу; усвідомлює і намагається відповідати перед дорослим та однолітками за свої дії, вчинки на природі; може дати собі звіт у своїх діях та їх результатах для природного довкілля та людей.</p> <p><i>Креативність.</i> Під час догляду за рослинами, тваринами, ділянкою, ознайомлення з новою місцевістю робить цікаві припущення, висуває гіпотези, експериментує, фантазує, виявляє самодіяльність, елементи творчості та раціоналізаторства; віддає перевагу виконанню нових, складних, проблемних завдань; намагається відійти від шаблону, виконати доручення по-своєму</p>
----------------------	--

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ»

ПРЕДМЕТНИЙ СВІТ

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

На шостому–сьомому роках життя вдосконалюється сприймання дитиною кольору та величини предметів, воно втрачає свій первинний глобальний характер — властивості та ознаки предмета стають для дитини об'єктом спеціального вивчення. Завдяки формуванню логічного мислення, здатності використовувати узагальнювальні поняття дитина починає бачити предметний світ у категоріальному вимірі. Розвивається її уява, розширюється словниковий запас, удосконалюється здатність складати розгорнуті висловлювання про предмети домашнього вжитку та широке довкілля.

Провідною потребою дитини цього віку стає *потреба у співпереживанні, взаєминах з дорослим*, особливого значення набуває серйозна співпраця з ним. Саме тому дитину шостого–сьомого років життя починають приваблювати не так самі предмети довкілля, як їх зв'язок з людьми, їх взаєминами, діяльністю. Тема людини стає домінуючою, перетворюється з суто пізнавальної на особистісну. Якщо раніше дитині вистачало оцінки дорослим її практичних умінь, то тепер її цікавить судження про себе як особистість у цілому. Зросла самосвідомість, збагачені уявлення про себе як діяча, умілу особу продукують прагнення, щоб оцінка дорослого збігалася із самооцінкою. Звідси висока чутливість старшого дошкільника до відсутності взаєморозуміння між ним і дорослим. Ось чому основним мотивом предметно-практичної діяльності стає особистісний.

Важливим надбанням вікового періоду є *довільна регуляція поведінки* — здатність дитини шостого–сьомого років життя свідомо й умисно керувати своїми діями в житловому приміщенні та за його межами, контролювати їх. Завдяки цьому вона частіше виявляє ініціативу у виборі мети предметно-практичної діяльності, способу своїх дій, оцінюванні результатів. Дитина стає самостійнішою, ніж раніше, поняття «треба», «можна», «не можна» наповнюються для неї новим смислом,

стають опорою для практичних дій. Дитина усвідомлює мотиви своєї поведінки та предметно-практичної діяльності, встановлює причинно-наслідкові зв'язки своїх дій, може пояснити, чому вчинила так чи так. Формується *совість* як внутрішня етична інстанція та регулятор поведінки в найближчому та віддаленому предметному довкіллі. Закладаються основи для формування первинного реалістичного образу світу та себе в ньому.

Шостий рік життя

Предмети побуту і вжитку. Дитина вже добре орієнтується у приміщенні своєї квартири (будинку), оперує поняттям «житло». Вона має уявлення про українське житло, може про нього розповісти, назвати основні предмети побуту та вжитку. На шостому році життя дитина здатна диференціювати інтер'єри міської квартири та сільської оселі, назвати їхні характерні особливості й типові атрибути. Вона все ліпше розуміє роль житла в житті людини взагалі, власного — для родини та себе особисто, цінує атмосферу рідної домівки. Дитина усвідомлює, що затишок і порядок в оселі залежить від її мешканців, зокрема і від неї самої. Вона може самостійно впорядковувати власні речі, іграшки, допомогти дорослим підтримувати порядок у ідальні, спальні, кухні, ванній кімнаті, коридорі. Знає, що ліки, пральний порошок, хімічні речовини для прибирання не призначені для гри, ними розпоряджаються й використовують за призначенням лише дорослі. Дитина спроможна обережно й у присутності дорослого застосовувати ніж, ножиці, голку, моток з гвіздками тощо.

Предметний світ за межами житла. Завдяки роз'ясненням дорослого, вдосконаленим практичним діям дитина добре орієнтується не лише у прилеглій до свого будинку та дитячого садка, а й більш-менш віддаленій території — найближчих вулицях та спорудах соціального призначення (школа, магазин, аптека, поліклініка, гараж тощо). Вона здатна назвати адресу місця свого проживання (населений пункт, вулицю, номер будинку і квартири). Виявляє неабиякий інтерес до широкого предметного довкілля, знаходить відмінне; диференціює «моє» і «наше», «чуже», «особисте» і «спільне», «близьке» і «далеке», «знайоме» і «незнайоме» тощо. Набутий досвід уможливорює орієнтацію дитини у проїзній та пішохідній частинах вулиці, місцезнаходженні пішохідного переходу, в основних видах транспорту, номерах автобусів, тролейбусів, якими вона добирається до дитячого садка, родичів, знайомих. Вона бережливо ставиться до рукотворних предметів, речей,

споруд. Завдяки дорослому оволодіває умінням орієнтуватися за картою міста, намальованою схемою, у найважливіших вуличних знаках, основних правилах дорожнього руху. Якщо дорослі навчили, вона може користуватися компасом та годинником.

Предметно-практична діяльність. У старшому дошкільному віці дитина усвідомлює, що будь-яка діяльність розпочинається з визначення мети. Важливим здобутком віку є здатність дошкільника визначити ціль своєї роботи, самостійно або з допомогою дорослого спланувати свої дії. Дитина спроможна дібрати адекватні прийоми роботи й необхідні матеріали, досить добре обізнана з їхніми властивостями та технологією використання. Вона охоче займається продуктивною діяльністю, з допомогою дорослого або самостійно долає труднощі, намагається завершити розпочату справу. Дитина багато експериментує з новими матеріалами, завдяки чому отримує нові знання, удосконалює способи дій з предметами. Вона робить спроби, повторює вдалі намагання відійти від зразка, експериментувати, виявляти вигадку, фантазію, винахідливість. Розвиток інтелектуальної та вольової сфер продукує здатність дитини самостійно оцінити результат своєї роботи, за необхідності внести в нього корективи, виправити помилки, удосконалити його. Вона спроможна об'єктивно оцінити роботу однолітків, порівняти з власною, визначити сильні й слабкі сторони. Дитина намагається бережливо ставитися до рукотворних виробів (власних та інших дітей). Вона радіє нагоді засвідчити свою вправність рідним та близьким, зробити їм приємне. З допомогою дорослого усвідомлює, що заняття продуктивною працею потребують відповідального ставлення, звички після її завершення впорядковувати своє робоче місце. Дитина розуміє, що працелюбність є показником позитивного ставлення людини до будь-якої практичної роботи. Більше, ніж раніше, дошкільник цікавиться виробництвом різних предметів, речей та матеріалів.

Економічна освіченість. Завдяки спільним з батьками походам за продуктами до мегамаркету, гастроному або ринку, за предметами та речами до галантерейних і господарських магазинів, дитина оволодіває елементарними уявленнями про те, що за покупки слід сплачувати гроші (у вигляді паперових та монет або знімати гроші з банківської картки). Вона чує від дорослих різні економічні поняття, ставить щодо них запитання, намагається зрозуміти роль грошей у житті сім'ї. Завдяки перегляду телевізійних та слуханню радіопередач, дитина ознайомлюється з рекламою, цікавиться в батьків, навіщо вона потрібна, чи можна їй довіряти. Дитина виявляє інтерес до того, за що батькам

платять на роботі і скільки грошей вони заробляють, що можна купити на бабусину пенсію та стипендію старшого брата. Усе частіше вона просить у батьків дозволу самостійно розплатитися за покупку, радіє, коли їй виділяють невелику суму грошей, на які можна купити бажане. Дитині подобається мати скарбничку, завдяки якій можна заощадити «свої гроші», не витратити їх упродовж певного періоду, використати з часом на реалізацію свого бажання.

Сьомий рік життя

Предмети побуту та вжитку. На кінець цього вікового періоду дитина вже добре усвідомлює, що для життєдіяльності людині потрібні різноманітні предмети побуту і вжитку. Вона цікавиться в батьків назвами, призначенням, способами дії основних технічних засобів та побутового приладдя (телевізора, відео-, аудіоапаратури, комп'ютера, пральної та посудомийної машин, кухонного комбайна, газової чи електричної плити тощо), засобів зв'язку (мобільного телефону, факсу, електронної пошти). Дитина досить легко оперує загальними поняттями («меблі», «блізна», «побутові прилади», «посуд» тощо), може назвати по 5–7 предметів з кожної групи, пояснити їх призначення та спосіб використання. Більшість дітей цього віку намагається бережливо ставитися до свого житла, може передбачити позитивні та негативні наслідки своїх дій у ньому. Дитина володіє елементарними способами ведення домашнього господарства, уміє застосовувати деякі засоби, прилади та інструменти для підтримання чистоти, порядку, краси. Її все більше починає цікавити устрій житла та спосіб життя інших людей — багатих і бідних, різної національності й роду занять, сьогодення та з минулих часів. Вона ставить дорослим запитання щодо цього, очікує зрозумілих відповідей, порівнює отриману інформацію з відомою їй, виділяє загальне й часткове в ній, розмірковує, шукає підтвердження. Спостерігаючи за рідними, дитина починає цінувати сімейні реліквії, отримані у спадщину, бережливо до них ставитися.

Предметний світ за межами житла. Напередодні вступу до школи більшість дітей здатні назвати адресу місця свого проживання (населений пункт, вулицю, номер будинку, квартири). Дитина спроможна визначити місцезнаходження свого дошкільного закладу, показати найближчу школу, магазин, аптеку, поліклініку. Вона добре орієнтується у видах транспорту, номерах автобусів, тролейбусів, якими можна дістатися домівки, дошкільного закладу; охоче розповідає своїм рідним, що вулиця поділяється на проїзну та пішохідну частини, називає

різні види транспорту (міського, міжміського, міжнародного; повітряного, водного, наземного), уточнює призначення легкового і вантажного транспорту. Дитина обізнана з правилами дорожнього руху, вмє керуватися ними дорогою до дошкільного закладу й додому, під час прогулянки. Дитина розуміє взаємозв'язок між потребами людини в теплі, світлі, воді та функціонуванням різних технічних комунікацій і відповідних установ. Вона орієнтується в назвах деяких споруд соціально-призначення.

Предметно-практична діяльність. Дитина усвідомлює, що навколишній предметний світ — рукотворний, створений для життя людини та завдяки людській діяльності. Вона здатна самостійно використовувати різні предмети, матеріали, знаряддя праці за призначенням, дбайливо до них ставитися, виконувати правила їх зберігання. Дитина вже може самостійно визначити мету своєї діяльності, спрогнозувати кінцевий результат, обґрунтувати власне бачення, спланувати послідовність дій. Вона починає цінувати людську працю, розуміти її природність, мотивацію, реальну необхідність, встановлювати її зв'язок із життєвими потребами та станом здоров'я. Удосконалюються знання дитини про існування різних виробництв, що виготовляють предмети вжитку, технічні прилади та знаряддя, засоби пересування та зв'язку, продукти харчування та гігієни, одяг та взуття. З допомогою дорослого вона починає усвідомлювати, що будь-яке виробництво попередньо планує свою роботу, починається зі складання проекту, визначення завдань. Дитина самостійно себе обслуговує, долучається до праці в природі та господарсько-побутової праці, виконує нескладні трудові завдання й доручення, намагається дотримуватися правил безпечної діяльності. Вона обізнана із найпоширенішими професіями, може назвати професії батьків та найближчих родичів, указати, яка більше подобається. Завдяки поясненням та показам дорослого дитина здатна відрізнити виробничу діяльність дорослої людини від предметно-практичної діяльності дитини, обґрунтувати свою думку. Вона охоче відгукується на пропозицію дорослого взяти участь у суспільно значущій діяльності спільно з іншими, може сформулювати деякі вимоги до людини-трудівника.

Економічна освіченість. Дитина вже здатна оволодіти азами економіки, елементарними економічними уявленнями та деякими необхідними для повсякденного життя поняттями. Вона компетентніше поводить себе в магазинах, має досвід відвідування банку разом із батьками; усвідомлює, що збережені в ньому заощадження зростають, що їх можна витратити на спільний літній відпочинок або купівлю коштовних

речей. Дитина розуміє, що зарплату батькам виплачують за їхню чесну та якісну працю, пенсію бабусі та дідусю — за минулу багаторічну роботу, а допомога на дитину є авансом держави за її майбутню працю. Разом із батьками дитина охоче сплачує комунальні послуги, усвідомлює, що вони є обов'язковими платежами сім'ї. Завдяки набутому досвіду пробуджується її елементарне економічне мислення, збагачується словник, вона поступово усвідомлює правила чесного заробляння грошей, починає співвідносити своє бажання щось купити з можливостями сімейного бюджету. Дитина все ліпше розуміє, що не слід купувати все, що рекламується; що варто зважувати, наскільки потрібна тобі річ, і брати до уваги, чи вистачить на неї грошей у батьків. Починає формуватися правильне ставлення до грошей як предмета життєвої необхідності.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- закладати основи для формування первинного цілісного, реалістичного, наукового образу навколишнього предметного світу й себе в ньому;
- стимулювати прояви допитливості, самостійності, наполегливості, креативності;
- сприяти формуванню готовності працювати, якісно виконувати предметно-практичні дії та трудові доручення;
- заохочувати прагнення дотримуватися необхідних правил, брати до уваги наявні межі та ймовірні ризики, пов'язані з предметно-практичною діяльністю;
- формувати зачатки економічної свідомості й поведінки;
- збалансовувати споживацьку та продуктивну активність.

Навчальні:

- збагачувати знання про предмети побуту та вжитку (меблі, посуд, одяг, взуття, гігієнічні засоби, ліки, хімічні речовини та мийні засоби, електроприлади тощо);
- навчати самостійно себе обслуговувати, брати активну участь у господарсько-побутовій праці, праці в природі та ручній праці;
- розширювати уявлення про існування різних установ соціального призначення, закладів освіти, промислових виробництв;
- формувати узагальнені поняття (меблі, транспорт, житлові споруди, продукти, страви, прилади, інструменти, матеріали тощо);

- навчати раціонально, економно використовувати папір, пластик, глину, природні матеріали, клапті тканини тощо;
- прищеплювати навички безпечної поведінки в житловому приміщенні та за його межами;
- навчати дослідництва й експериментування з багатофункціональними предметами, матеріалами; ознайомлювати з картами, календарями, атласами, приладами (збільшувальне скло, бінокль, секундомір), значками, марками, монетами тощо;
- активізувати економічне мислення, збагачувати словник елементарними економічними поняттями.

Виховні:

- виховувати позитивне ставлення до предметно-практичної діяльності, трудових доручень та чергувань;
- прищеплювати елементарні навички правильного ведення домашнього господарства, дотримання чистоти, наведення порядку, створення затишку;
- виховувати бажання бережливо й ощадливо ставитися до предметів побуту та вжитку, раціонально їх використовувати;
- плекати зачатки національної самосвідомості, інтерес до українського житла міської та сільської місцевості;
- заохочувати бажання займатися корисною діяльністю;
- виховувати розумні потреби, формувати правильне ставлення до грошей як предмета життєвої необхідності;
- формувати працелюбність як базову особистісну якість.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У старшому дошкільному віці компетентність дитини в предметному довіклі є складним комплексом, що містить знання правил доцільної поведінки і вміння поводитися у житловому приміщенні та за його межами, уміння та навички предметно-практичної діяльності й елементарні трудові уміння. Цей комплекс передбачає оволодіння дітьми орієнтувальними, виконавськими, контрольними та оціночними діями.

З огляду на зрослу довольність та цілеспрямованість уваги, пам'яті, уяви, мислення дитини цього віку, педагог може запропонувати їй по-новому й водночас раціонально використати знайомі предмети побуту та вжитку. Спочатку спланувати свої дії, а потім реалізувати їх та висловити думку щодо їх доцільності. Перебудовується уява дитини — з репродуктивної, відтворювальної вона поступово стає випереджувальною, формується внутрішній план дій, внутрішнє мовлення.

Педагог сприймає орієнтацію в предметному довшілі як окрему діяльність дитини, якої слід планомірно й систематично навчати. Спеціальними способами орієнтації, які належить розвивати, є передусім експериментування з новими предметами, речами, матеріалами, знаряддями та моделювання.

Експериментування пов'язане з практичним перетворенням знайомих та незнайомих предметів, під час якого дитина проявляє кмітливість, креативність, відкриває в цих предметах нові властивості, зв'язки та залежності. Доцільно організувати діяльність дитини в такий спосіб, щоб її перетворювальні дії під час експериментування мали чіткий покроковий характер (виконувалися поетапно, послідовно, завершувалися аналізуванням змін, що відбулися).

Моделювання здійснюється під час різних видів діяльності — гри, конструювання, малювання, ліплення. За допомогою схем, моделей дитина за підтримки дорослого може матеріалізувати приховані зв'язки між предметами, визначити логічні зв'язки між ними. Використання умовно-символічних зображень, графічних схем полегшує дитині процес перетворення предметів, речей, матеріалів.

У організації предметно-розвивального середовища педагогу слід керуватися тим, що в старшому дошкільному віці дитина прагне проявити, з одного боку, знання та практичні вміння, якими вона оволоділа спонтанно, без спеціального навчання, у повсякденному спілкуванні з дорослими, під час ігор, спостережень, перегляду телевізійних передач; з іншого — знання та практичні вміння, засвоєні нею в процесі спеціального навчання (на організованих заняттях). При цьому важливо враховувати як стійкі, більш-менш стабільні знання дітей, так і їхні здогадки, гіпотези, які стосуються предметного світу та компетентної поведінки в ньому, оскільки є свідченням інтенсивного розвитку мислення дитини.

У формуванні компетентності старшого дошкільника в предметному довшілі (близькому, віддаленому, далекому) доцільно використати проектно-тематичний підхід: сприймати дитину як активного дослідника; забезпечити оптимальні умови для дитячих досліджень; давати їй змогу активно використовувати наявні в довшілі предмети; індивідуалізувати роботу з дітьми; надавати кожному право на вибір; висувати вимоги до здатності відповідати перед іншими за прийняті рішення та дії в природі; спільно обговорювати спірні питання, які стосуються предметного світу та трудової діяльності; організувати в приміщенні декілька тематичних центрів (житло, вулиця, дитячий майданчик, магазин, перукарня, лікарня, пошта, банк, стадіон тощо).

Показником благополучного розвитку в дитини шостого–сьомого років життя умінь орієнтуватися та активно діяти в предметному довкіллі є дитячі запитання, намагання отримати вичерпні відповіді дорослого на кожне з них. Унаслідок засвоєння систематизованих знань про предметний світ у дитини старшого дошкільного віку формуються узагальнені способи розумової та практичної діяльності.

Своєчасним і необхідним є вправління дитини в умінні контролювати свою предметно-практичну діяльність, регулювати поведінку впродовж виконання творчого завдання, оцінювати як кінцеві результати своєї праці, так і вкладені в його досягнення зусилля (старанність, оригінальність, правильність виконання).

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Предмети побуту і вжитку.</i> Розуміє роль житла в житті людини; має уявлення про основні предмети побуту та вжитку своєї домівки, їхні властивості; знає походження багатьох із них, може пояснити призначення; має уявлення про основні технічні засоби, побутові прилади, засоби зв'язку; оперує поняттями «посуд», «меблі», «гігієнічні засоби», «одяг», «транспорт», «знаряддя», «побутові прилади», «професії» тощо; знає декілька назв із кожної групи; має уявлення про українське житло, устрій міської квартири, заміського будинку, сільської оселі; порівнює свій спосіб життя із способом життя людей минулих часів, тих, які живуть в іншій місцевості, в інших кліматичних умовах; усвідомлює, що з часом устрій людського житла змінюється; аналізує, що є спільного й відмінного в устрої рідної домівки та квартири друзів, знайомих, сусідів, приміщення дитячого садка; встановлює причинно-наслідкові зв'язки між житлом та професією, матеріальним статком, освіченістю мешканців, висловлює свої судження, запитує про незрозуміле дорослого.</p> <p><i>Предметний світ за межами житла.</i> Диференціює предмети побуту та вжитку й основні компоненти широкого предметного довкілля; називає свою вулицю, розповідає, що на ній розміщене; знає назву вулиці, по якій іде до дошкільного закладу, називає, що на ній розміщене; має уявлення про основні споруди соціального призначення; має елементарні знання про існування різних виробництв, де виготовляють предмети вжитку, технічні прилади та знаряддя, засоби пересування та зв'язку, продукти харчування та гігієни тощо, оперує їхніми назвами; усвідомлює, що виробництво починається з планування проекту, визначення завдань; орієнтується в умовних позначеннях географічних карт, у символіці держави та свого міста (прапор, герб); має уявлення про роль грошей, торгівлю, діяльність банків; знає, що за свою роботу люди отримують гроші, що їх слід оцідливо витратити; знає про існування та призначення засобів зв'язку</p>
---------------	--

Знання	<p>(пошта, телефон, електронна пошта, факс), комунікації і друку (телебачення, радіо, журнал, газета); має уявлення про призначення вокзалу, аеропорту, порту, поліклініки, лікарні, музею, театру, цирку; усвідомлює особливості роботи міліціонерів, пожежників, лікарів, артистів, водіїв, учителів; знає, що людина освоює космос, використовує супутники для своєї господарської діяльності.</p> <p><i>Предметно-практична діяльність.</i> Розуміє відмінність предметно-практичної та господарської діяльності від ігрової; мотивує відмінність виробничої діяльності дорослої людини та власних предметно-практичних дій; знає правила ощадливого використання матеріалів; володіє знаннями основних правил безпечної діяльності; має уявлення про те, як слід прати і чистити одяг, прибирати приміщення, готувати їжу власноруч; знає, що люди будують, шують, точать, фарбують, водять транспорт тощо; усвідомлює, що в цьому їм допомагають складні верстати, прилади, механізми, знаряддя праці; може визначити декілька відмінностей у характері роботи людей відомих їй професій (будівельника, водія, кухаря, виховательки, пожежника, міліціонера); орієнтується в тому, що представники різних культур займаються відмінними один від одного видами діяльності, використовують несхожі інструменти, знаряддя, матеріали.</p> <p><i>Економічна освіченість.</i> Має розвинене елементарне економічне мислення; може пояснити зміст понять «гроші», «ціна», «зарплата», «стипендія», «сімейний бюджет», «розумні–нерозумні витрати», «прибуток», «банк», «заощадження», «обов'язкові платежі», «реклама»; усвідомлює існування зв'язку між матеріальними людськими потребами і можливостями їх задовольнити; знає, що гроші виплачують за обсяг і якість виконаної роботи; знає правила чесного заробляння грошей; має уявлення про те, що кількість грошей збільшується, якщо їх зберігати в банку; знає призначення реклами, правильно її сприймає</p>
Уміння	<p><i>Предмети побуту і вжитку.</i> Використовує основні предмети побуту та вжитку за призначенням; своєчасно вимикає світло, нагадує дорослим про необхідність вимкнення електроприладів; уникає небезпеки і дотримується правил безпеки під час користування гострими предметами, ламкими іграшками, скляним посудом, електричними приладами, знаряддям; малює своє житло, вдається до використання умовних позначень; будує простий макет своєї домівки, відображає реальний план приміщень, місцезнаходження основних предметів побуту та вжитку, розігрує ситуацію відвідування квартири гостями тощо; цінує сімейні реліквії, отримані в спадщину.</p> <p><i>Предметний світ за межами житла.</i> З допомогою дорослого складає план-схему, використовує її як орієнтир для визначення правильного напрямку руху на прилеглий до свого будинку місцевості; може знайти на карті міста свою вулицю, будинок та споруди соціального призначення; мандруючи разом із дорослим незнайомими місцями, користується компасом;</p>

Уміння	<p>дотримується правил безпеки руху, переходить вулицю лише на зелене світло світлофора, підземним переходом; якщо загубилася в незнайомому місці, утримується від плачу, телефонує рідному дорослому (мамі, татові, бабусі, дідусеві), звертається по допомогу до міліціонера; радіє екскурсії на пошту, у бібліотеку, на виробництво, у школу.</p> <p><i>Предметно-практична діяльність.</i> Прагне самостійно визначити мету діяльності, спланувати послідовність дій, подолати труднощі, спрогнозувати кінцевий результат; діє раціонально; бере участь у господарській діяльності дорослих, контролює свою поведінку, доводить розпочату справу до кінця; з допомогою дорослого та самостійно виконує елементарні повсякденні завдання (миє свій посуд, чистить взуття, пере носовичок, витирає пил); упорядковує свої речі, іграшки, приладдя; бережливо ставиться до рукотворних виробів (власних та інших дітей), радіє з нагоди засвідчити свою вправність рідним та близьким; економно використовує папір, пластилін, глину, природні матеріали; експериментує, виявляє винахідливість; дотримується правил безпечного використання приладів і знарядь; цінує людську працю; відображає професійну зайнятість батьків та найближчих родичів під час гри.</p> <p><i>Економічна освіченість.</i> Поважає людей, які вміють працювати і чесно заробляти гроші; прагне займатися корисною діяльністю; намагається задовольняти розумні потреби, утриматися від нерозумних; правильно поводить у магазинах; може здійснити невелику покупку (хліб, молоко, печиво, іграшку), розрахуватися за неї; бережливо ставиться до своєї скарбнички; орієнтується на правила: «не слід купувати все, що рекламується», «варто подумати, чи потрібна річ, чи вистачить на неї грошей»; виявляє ощадливість під час використання продуктів харчування, матеріалів, речей, іграшок, приладдя</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливість.</i> Зосереджує увагу на тому, що зацікавило, упродовж певного часу; пильно вдивляється, знаходить спільне-відмінне у знайомих і нових предметах житлового приміщення та широкого довкілля; чутлива до будь-яких змін у ньому; емоційно реагує на втручання у предметний світ, який вважає своїм, незнайомих або неприємних людей.</p> <p><i>Самостійність.</i> Тривалий час займається предметно-практичною чи господарською працею наодинці; може самостійно визначити зміст практичної діяльності, підібрати необхідні матеріали і знаряддя; з допомогою дорослого або самостійно обирає оптимальний шлях розв'язання проблеми; звертається по допомогу лише за об'єктивної необхідності.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє високий інтерес до інформації, пов'язаної із способом життя людей минулого, сьогодення, майбутнього; на землі, під землею, на воді, під водою, у повітрі; запитує дорослого про незнане та незрозуміле, шукає інформацію, що зацікавила, у книжках, комп'ютері, телевізійних передачах, газетах, журналах.</p>

Базові якості	<p><i>Самовладання.</i> Усвідомлює важливість виваженої поведінки в незвичних та небезпечних ситуаціях; може мобілізуватися, утриматися від розпачу та плачу; шукає оптимальний вихід із ситуації, що склалася, пригадує поради дорослого, звертається до нього по допомогу; спроможна зачекати певний час, якщо цього потребують обставини.</p> <p><i>Гідність.</i> Намагається бути чесною, не привласнює собі тишком іграшки, предмети, речі інших, що її привабили; виконуючи завдання по господарству або виготовляючи якусь річ своїми руками, прагне зробити якомога краще, одержати схвалення значущого дорослого та визнання однолітків; емоційно реагує на образи, вияв зневаги до неї, незаслужені оцінки; намагається довести правоту.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Може взяти на себе відповідальність за певну ділянку господарсько-побутової роботи та ручної праці; намагається дотримуватися правил та даної обіцянки; усвідомлює значення власних практичних дій, їх наслідки для загальної справи та людей навколо; здатна визнати свої помилки, виправити їх.</p> <p><i>Креативність.</i> З гумором реагує на безглуздість, нісенітницю, неподібність; легко встановлює невідповідності, визначає проблемні моменти; охоче експериментує з предметами, радіє відкриттям; прагне проявити елементи самодіяльності, творчості, раціоналізаторства; віддає перевагу новим, незнайомим заняттям з предметами, речами, матеріалами, знаряддям порівняно зі знайомими та легкими; прагне вийти за межі звичного</p>
----------------------	--

СВІТ МИСТЕЦТВА

СВІТ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Естетичне ставлення до світу стає більш свідомим та активним, ніж раніше. Дитина чуттєво сприймає красу природи; відчуває та визначає її у предметах, об'єктах, явищах, творах мистецтва; відмічає красиве в зовнішньому вигляді людини, поведінці, стосунках; емоційно реагує, намагається певною мірою створювати красиве під час формотворення, майстрування. У світосприйманні та образотворенні користується пробудженими та розвиненими способами мистецької діяльності (концентрація, милування, оживлення, одухотворення, ідентифікація, проживання, наслідування, занурення, імпровізація). Власну соціальну поведінку намагається будувати відповідно до моральних норм. Формується духовна складова особистості. Подальший розвиток художньо-естетич-

ного самовираження засобами образотворчої діяльності обумовлений новими *психофізіологічними особистісними можливостями* дитини: розвитком її уяви, образної пам'яті та образного мислення, набутим досвідом мистецьких дій у світосприйманні, осмисленні й переживанні краси; досягнутим рівнем сенсорно-перцептивної культури, зображальних здібностей, базових знань з мистецтва (види та жанри, формотворення, колористика, композиція, матеріали, обладнання, правила та свобода творчості), інтересом до особи художника та процесу образотворення, формуванням особистісних художніх інтересів та потреб, усвідомленням цінності власноруч створеного продукту в соціумі.

Зростають природна чуттєвість, чутливість дитини до деталей, концентрація уваги; збільшуються можливості пам'яті, мислення. Під час сприймання явищ природи, обстеження та пізнання предметів дитина зосереджується не лише на їхніх утилітарних функціях, а й на їхніх властивостях (форма, колір, фактура, рух тощо). Набуває здатності переключатися із зорового на тактильне, нюхове, смакове сприймання, узгоджувати власні відчуття та формувати цілісний перцептивний образ, передавати його на площині лінією, плямою, мазком, кольором, у об'ємі та просторі, образним словом, виразним пластичним рухом, звуконаслідуванням. Зосередженість на сприйманні, власних відчуттях, на дії (на відміну від концентрації уваги на предметі в молодшому віці) сприяє впорядкуванню думок, спрямуванню уяви на результат. Ритмічні рухи та звуки заспокоюють дитину, вводять у стан милування красою, занурення у творчий процес натхненного образотворення. Дошкільник може уявити собі предмет, об'єкт, явище, а потім відтворити його, втілити у художньому матеріалі.

Процес набуття дитиною художнього досвіду завжди індивідуальний. Він пов'язаний із формуванням власної картини світу та ставленням до мистецтва, світу художніх образів, із потребою дитини у художньо-естетичному самовираженні та визнанні. Певний особистісний художній досвід дає змогу дитині повніше, різноманітніше відображати предмети та явища довкілля в малюнку, зліпку, аплікаційному виробі, екопластиці, будівлі; втілювати власне художньо-естетичне світобачення.

Дитина може усвідомлювати цінність власного художньо-естетичного самовираження та його продукту в соціумі; вона ідентифікує себе з людиною мистецтва (художником, скульптором, архітектором, дизайнером, артистом, музикантом), співвідносить свою зображальну діяльність з мистецтвом. Виникають можливості для інтеграції мистецтв.

Наприклад, усвідомлення дитиною сутності та значимості прикрашання дає змогу в педагогічній роботі об'єднати декоративні види діяльності (декоративне малювання, аплікацію, декоративне ліплення, екопластику, конструювання з паперу) у дизайн-діяльність.

Руки дитячої руки стають більш упевненими, ніж раніше, дії — координованими та узгодженими; рухливість та чутливість пальців дають змогу виконувати більш точні та витончені дії. Створюючи образ, дитина передає характерні ознаки предмета (форму, пропорції, колір, фактуру), у людини зображає обличчя, зачіску. Вирізає ножицями деталі, декорує вироби. Зображувальні роботи стають більш змістовними, інформативними, майстерними, виразними, цілісними. Дитина використовує різні типи композиції (фризову, лінійну, центровану), виділяє головне і розгортає зображення навколо нього, визначається з кольоровою гамою, розташовує об'єкти зображення у просторі.

Образотворення дитини може розгортатися спонтанно-імпровізаційно, бути педагогічно-скерованим (навчально-імпровізаційним) та творчо-зорієнтованим (творчо-імпровізаційним), відзначається цілеспрямованістю, вмотивованістю. Задуми зароджуються від подій, вражень дитини та ініціатив педагога; стають більш вираженими, адекватними, самостійними (творчими), стійкими. Самостійно та у співтворчості з педагогом, з однолітками дитина розширює простір власної естетичної та художньо-творчої активності. Спостерігає, захоплюється, насичується враженнями, випробовує можливості використання у зображальній діяльності різних матеріалів (природних, залишкових, художніх), «відкриває» для себе нові цікаві техніки створення художнього продукту, ознайомлюється зі сферою діяльності художника-дизайнера та приміряє на себе цю роль. Виникають особистісно-пріоритетні види, форми, способи, засоби художньо-естетичного самовираження.

Зростає самостійність, самоорганізація, досвід спільних дій, досягнутий рівень особистісної культури спілкування дають дитині змогу не лише успішно реалізовувати індивідуальні задуми, а й брати участь у колективних художньо-творчих проектах, створювати групові композиції (колажі, панно, фризи, декорації, інсталяції, будівлі), обговорювати з однолітками ідеї, домовлятися про зміст спільної роботи, визначати власну участь у загальній композиції, відповідати за свої дії та спільний результат.

Естетична активність дитини виявляється в зацікавленому емоційно-чуттєвому, ціннісно-дієвому ставленні до природного та предметно-просторового довкілля, творів мистецтва; бажанні споглядати,

милуватися, перейматися враженнями та натхненно образотворити, отримувати задоволення від процесу та результату; у відчуженні потреби в пошуках красивого, нових естетичних враженнях та переживаннях.

Художня творчість дитини виявляється у створенні нею «картини», «скульптури», «архітектурної споруди», «книжкової ілюстрації», «дизайнерського виробу» засобами та техніками малювання, ліплення, аплікації, ігрового будування, екопластики, художнього конструювання з паперу, тканини, залишкових матеріалів тощо. Окрім малюнків, зліпків та споруд, дитині подобається створювати одяг та аксесуари, маскарадні костюми, розписний або інкрустований посуд, меблі та декорації, альбоми та книжки, ляльки, паперові перуки, квіткові композиції, настінні аплікаційні панно, флористичні колажі тощо. Дитина робить це за натурою, за зразком, за умовами; по пам'яті, відповідно до своєї уяви та уявлень; за ідеєю, запропонованою педагогом та за власною ідеєю, бажанням, мотивом («Хочу зробити подарунок», «Хочу взяти участь у виставці»).

Дитина цікавиться ставленням соціуму до неї та продукту її художньо-естетичного самовираження, прагне визнання.

Шостий рік життя

Художньо-естетичний розвиток. Сприймання стає сенсорно-естетичною акцією дитини. Дошкільник відчуває, переживає та емоційно виражає подив, захват, співчуття, співпереживання, милування (мімікою, рухом, жестами, образним словом, звуком). Виявляє готовність до філософських розмов про смисли краси, мистецтва. В умовах інтеграції мистецтв формується цілісне уявлення про художній образ, закладаються передумови оформлення особистісної художньої картини світу.

У дитини розвивається ейдетична пам'ять, уява, закладаються основи проектно-художнього мислення. На цьому підґрунті зростає і збагачується естетичне сприймання, емоційний відгук на форми, барви, аромати, рухи. З розвитком сприймання та естетичних почуттів дитина починає асоціювати їх із настроєм, натхненням. Розвиток відчуття кольору супроводжується витонченішим його сприйманням та диференціацією. Сприймаючи твір мистецтва, дитина встановлює зв'язки між його змістом та певними зображально-виражальними засобами (передній план, віддаленість, кольорова гама тощо). У пізнанні мистецтва та в зображальній діяльності починає домінувати художньо-образна (смилова) складова. Формується свідомо-вибіркове ставлення

до засобів образотворення, матеріалів, технік, способів зображення. Дитина елементарно усвідомлює специфічну роль та дії художника у творчому процесі, намагається наслідувати їх. Формуються умови для цілеспрямованого ознайомлення дітей з особливостями жанру (пейзаж, портрет, натюрморт, соціально-побутовий, анімалістичний, казково-міфологічний жанр). Дитина розрізняє художні напрями у мистецтві (реалістичний, абстрактний).

Образотворча діяльність. Розширюється простір художньо-творчої активності. Дитина створює образи в різний спосіб (малювання, ліплення, аплікація, будівання, конструювання-майстрування, музикування, лицедійство, музично-ритмічні рухи, звуконаслідування). Вона використовує при цьому різні засоби та матеріали (фарби, глина, пластилін, природні, ігрові будівні та залишкові матеріали, слово, пластичний рух, звуковий ритм), власні знання, природні задатки, здібності, навички та уміння. У навчально-розвивальному спілкуванні з дорослим та самостійно вона впевнено опановує зображально-виражальні засоби для втілення власних задумів у малюванні, ліпленні, архітектурно-ігровому будівництві, аплікаційній техніці, дизайн-виробах. Пізнає елементарні основи колористики, розрізняє основний колір та його відтінки; під час пошуково-дослідницької діяльності активно вивчає технологію змішування та висвітлювання фарб, працює з палітрою, користується мольбертом, прилаштовується до етюдника. Дитина свідомо використовує колір та декоративні елементи для вираження власного емоційного ставлення, характеристики образу, досягнення естетичної виразності. Створюються умови для розгортання художньої праці, декоративної та дизайн-діяльності. За посередництва педагога дитина встановлює прості зв'язки між видами мистецтва (живопис, книжкова ілюстрація, література, музика, скульптура, архітектура, декоративне мистецтво, дизайн) та власною образотворчою діяльністю; між особою художника і власною особистістю. Наслідування художника набуває більш свідомого особистісно-забарвленого характеру. Зростає «ступінь свободи», самостійність дитини в реалізації особистих естетичних переваг, мистецьких знань, зображальних навичок та виражальних умінь. Набуває подальшого розвитку індивідуальний стиль образотворення. Уява, набуті враження, знання закладають змістову основу образу.

Під час *малювання* відчуття ритму, простору, орієнтування на аркуші дають змогу дитині створити композиційно заповнену «картину». Дитина у предметному, сюжетному малюнку (пейзажі, портреті,

натюрморті) прагне передати свої враження від навколишнього життя, де кожен предмет має своє місце у просторі, усі деталі його форми можна роздивитися (вона ще не готова до передачі своїх життєвих уявлень тими умовними засобами, з якими пов'язані усі композиційні прийоми в малюнку). Ритм та симетрію як елементи композиції активно використовує в декоративних роботах. Дитина залюбки ілюструє літературні твори.

Накопичений досвід *ліплення* дає змогу дитині урізноманітнити не лише зміст, а й спосіб зображення. Дитина ще не готова до ретельного відпрацювання форми, утім несвідомо («так вийшло») може передати динаміку. Пластичний спосіб залишається головним у анімалістичній скульптурі, декоративному ліпленні за мотивами народної іграшки, посуду; іноді дитина продовжує віддавати йому перевагу під час ліплення людини. Самостійно або за пропозицією дорослого дитина випробовує можливості та переваги конструктивного способу ліплення. Під час занять екопластикою самостійно «приходить» до пізнання зображально-виражальних переваг комбінованого способу створення скульптур-іграшок та використовує його надалі за потреби.

За посередництвом педагога дитина далі відкриває для себе світ *аплікації*. Знання властивостей паперу, досвід зображальних умінь та володіння простими прийомами змінання, складання, відривання, відрізання та різання уможливають створення дитиною предметних та сюжетних, пейзажних і декоративних композицій у цій техніці. Вона пізнає тонові відмінності паперу, просторові відношення та поняття (товстий–тонкий, короткий–довгий, верх–низ, усередині, поруч, одне за одним); закріплює відомі та опановує нові прийоми вирізування (з вихідних форм, симетричне, силуетне за контуром; зі смуги, складеної «гармошкою»), обривання; навчається розуміти переваги кожного способу для створення зображення; досягає виразності за допомогою деталей.

Збільшуються можливості дитини в опануванні технік *конструювання* (технічного, художнього) під час будівництва та дизайн-діяльності. Під час будівництва (конструювання з ігрового будівного матеріалу) дитина активно використовує знання з галузі архітектури. Розуміє поставлене педагогом завдання, може визначити його самостійно. Створює будівлі за уявленням, за умовами, за власним задумом, за темою. Дитина конструює меблі, транспорт, відображає власні узагальнені уявлення про предмети. Під час художнього конструювання з паперу вона навчається згинати папір навпіл, учетверо, у різних

напрямках (по діагоналі, середній лінії, діаметру в колі), фіксувати лінію згину, робити надрізи за накресленими лініями до наступного згину чи лінії. Дитина залюбки збирає власну секретну «скарбничку», має «скриньку коштовностей». Це фантики, намистинки, черепашки та мушлі, шишки та каштани, етикетки, картки тощо. Вони стають матеріалами для самостійної та спільної з педагогом, батьками творчості. Під час дизайн-діяльності збагачуються матеріали та способи художнього конструювання (з паперу, природних та залишкових матеріалів).

Художньо-естетичне самовираження. Дитина схильна до художньо-естетичного типу світобачення і виявляє потяг до відтворення вражень, виплескування своїх емоцій у художніх заняттях, іграх-імпровізаціях. У цьому їй допомагають природні задатки, набуті здібності (образна пам'ять, мислення, уява, просторове орієнтування, художньо-графічна умілість), виховані якості (вправність, власні амбіції, потреби, домагання). В умовах розвитку уява дитини стає більш впорядкованою і образно оформленою. Дитина починає користуватися новим типом вибудовування уявного образу, коли елементи реальності посідають лише другорядне місце, віддаючи першість власним придуманим образам, що забезпечує оригінальність та продуктивність рішень. Вона має власні уявлення та елементарні судження про красу, мистецтво, образотворення, культуру самовираження. Знає види мистецтва (живопис, книжкова ілюстрація, архітектура, скульптура, декоративне мистецтво, дизайн, література, музика, танець, театр, мультиплікація) та активно інтегрує їх у самовираженні. Дитина мимовільно та цілеспрямовано порівнює творчу манеру різних художників (на прикладі художників-ілюстраторів, майстрів пейзажу, реалістичного та абстрактного мистецтва), породжує власний стиль у самовираженні. Вона має улюблені теми, види, жанри, форми; пріоритети в композиційному та колористичному рішенні, використанні декору, деталізації. Творчо наслідує ті зразки художньо-естетичного самовираження, які її вразили, були схвалені значущими дорослими або запропоновані педагогом.

Сьомий рік життя

Художньо-естетичний розвиток. Дитина в різних соціальних ситуаціях життєдіяльності активно та стрімко отримує особистісний художньо-естетичний досвід. Він по-різному впливає на її образотворчу діяльність (мотиви, зміст, характер, ставлення до результату),

на формування особистісної культури художньо-естетичного самовираження. Великого впливу набуває найближче оточення дитини, художньо-естетична культура сім'ї та родинні традиції.

Психічний та анатомо-фізіологічний розвиток дитини, зміст та якість педагогічного супроводу обумовлюють формування в дитини цілісної та ціннісної художньо-естетичної картини світу, визначення свого місця в ньому. У свідомості дитини оформлюються цілісне естетичне ставлення до дійсності, ціннісне ставлення до мистецтва, шанобливе ставлення до особи художника, самовизначення в образотворенні, мотиваційна основа образотворчої діяльності, ціннісне ставлення до створеного власноруч продукту, інтерес до можливостей його використання в соціумі. Дитина радіє процесу образотворення, уважна до його результату. Вона створює зображення, втілює образний задум у художню форму на високому емоційному підйомі, натхненно. Проте створення виразного, оригінального продукту, який буде визнано соціумом, стає домінантою саморуку дитини лише на межі дошкільного та шкільного віку.

У дитини активно розвивається уява у взаємозв'язку з образним мисленням. Уява починає функціонувати як відтворювальна та творча. Ступінь розвитку уяви дає дитині змогу імпровізувати з предметами, об'єктами, явищами дійсності, які сприймаються, пізнаються та відображаються нею в художньому образі. Нові образи утворюються на основі доповнень, комбінувань, асоціацій. Розвиток мовлення, уяви, образної пам'яті та мислення збільшують можливості дитини в розумінні та трактуванні краси, творів мистецтва, виконанні творчих завдань, формуванні творчих задумів, пошуках засобів виразності, створенні оригінального продукту, самовираженні. Більш витончене сприймання та диференціювання кольору дає змогу трактувати кольорове рішення картини, визначати відтінки, помічати світлотіні, виразніше передавати простір під час малювання пейзажів, розвивати абстрактне малювання, використовувати техніку «по мокрому». Поглиблюється сприймання твору мистецтва до рівня смислового розуміння. Дитина починає усвідомлювати, що мистецтво є джерелом художнього настрою, естетичних та художніх («розумних») емоцій; пізнавати смислово складову наукової, міфопоетичної та художньої картин світу.

Дитина володіє цілісним полімодальним, сенсорно-перцептивним способом світосприймання, обстеження та пізнання предмета, об'єкта, явища. Розвиток інтелектуальної сфери особистості, образного мислення, уяви, здатність до переживання естетичних емоцій,

навіювання обумовлюють проникнення дитини у філософський смисл предметів, об'єктів, явищ та обговорення його з дорослим, відображення у творчості.

За посередництвом дорослого дитина формує власне уявлення про музей та музейну культуру, набуває досвіду адекватної поведінки в музейному просторі, навчається діалогу зі світом мистецтва. Естетичні почуття дитини, спілкування з мистецтвом, активне образотворення, його оцінка та визнання дорослим закладають підґрунтя її духовного розвитку.

Образотворча діяльність. Дитина розгортає образотворчу діяльність спонтанно, самостійно під впливом вражень дійсності, від бажання «пограти у художника», натхненна творчою діяльністю педагога, однієї або за ініціативою, пропозицією, завданням педагога. Вона має особистісний, вибірковий інтерес до художньої діяльності та виявляє його у своїх перевагах. Набуті базові знання у галузі мистецтва (види, жанри, особа художника, художній образ, твір мистецтва, зображальні засоби в мистецтві, матеріали та техніки, обладнання для занять мистецтвом) дають змогу дитині урізноманітнювати власну образотворчу діяльність, наслідуючи художника.

Дитина розуміє, що малюнок є не реальним життям, а лише його образним знаком, результатом її вражень, художньо-естетичного світобачення, авторським твором. Вона створює образи в різних видах мистецтва (живопис, графіка, скульптура, архітектура, декоративне мистецтво, дизайн, музика, театр, хореографія, вокальне мистецтво тощо) та жанрах (пейзаж, портрет, натюрморт, соціально-побутовий жанр, книжкова ілюстрація, анімалістична скульптура, декоративний розпис, народні художні ремесла тощо). Встановлюючи зв'язки між мистецтвом і власною художньо-естетичною діяльністю, між майстром та твором, між собою та створеним продуктом, між художником та собою дитина розвиває свої здібності до художньо-естетичного самовираження, створення виразного та оригінального образу. Спостерігаючи дійсність, пізнаючи творчість народних майстрів, дитина усвідомлює зв'язки між реалістичним зображенням та декоративно-стилізованим, свідомо розгортає декоративну діяльність. Складаються сприятливі умови для виконання зображень з природи, на пленері (у природних умовах). Зображення з природи у приміщенні набувають більшої складності, передбачають точне відтворення або творчу імпровізацію дитини з натурним об'єктом. Відкриваються можливості введення дітей у світ натюрморту, створення виразного пейзажного малюнка.

Дитина самостійно або у співтворчості з педагогом, скерована (умотивована) ним, створює цінності у матеріалізованому творчому продукті: малюнок — це картина, ілюстративний малюнок — це книжкова ілюстрація, аплікаційна робота — це декоративне панно, зліпок — це скульптура (зображення людини, анімалістична скульптура, народна іграшка), будівля — це архітектурна споруда (макет); вироби з паперу (паперопластика, оригамі, конструювання), з природних (екопластика) та залишкових побутових матеріалів — це конструювання, дизайнерська винаходи дитини та вироби декоративного мистецтва.

Художньо-естетичне самовираження. Кожна дитина на своєму рівні оволодіває способами мистецької діяльності, які визначають якість її самовираження. Бажання, готовність та уміння «увійти в образ» художника, розвиток творчої уяви, здатність до ідентифікації себе з предметом, об'єктом, явищем, володіння зображальними матеріалами та технічними прийомами, довіра та відкритість, набутий у співтворчості з дорослим художній досвід обумовлюють ступінь свободи дитини в образотворчій діяльності. В умовах адекватного навчання та педагогічного супроводу дитина здатна усвідомлювати свою свободу у сприйманні, думках та висловлюваннях, зображальних діях. Вона по-своєму одухотворяє та наділяє власним життям предмети, об'єкти, що дає їй змогу створити оригінальний та виразний образ під час малювання, ліплення, будування, художнього конструювання. Дитина винаходить прийоми трансформації природних форм в орнаментальні мотиви, власні способи створення зображення на образній основі (нетрадиційні техніки); прагне досягти образно-естетичної виразності продукту своєї художньої творчості. У неї формується ціннісне емоційне ставлення до продукту власної образотворчої діяльності. Оформлюється стійкий інтерес до особи художника, способу його самовираження у творчості. Образотворча діяльність стає простором реалізації потреб дитини в самореалізації, самопрезентації, самоствердженні, самовираженні, визнанні. Розвивається індивідуально-особистісна образна складова самовираження: з'являються жанрові переваги в образотворчості, улюблені види, способи, матеріали та техніки зображення. У співтворчості з педагогом дитина засвоює елементи культури художньо-естетичного самовираження. Вона має власне судження про красу, мистецтво, образотворення, самовираження та надає йому певної образної форми (синквейн, вислів, афоризм, комплімент, розповідь, казка, вірш, пластично-ритмічний рух, малюнок, зліпок, споруда, аплікаційне панно, дизайнерська інсталяція тощо).

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- сприяти формуванню цілісного художньо-естетичного світобачення, особистісної художньо-естетичної картини світу;
- розвивати спостережливість, уміння бачити характерні естетичні ознаки навколишніх об'єктів, переживати естетичні почуття, потребу самовиражатися у поліхудожньому середовищі;
- стимулювати до створення художнього образу на основі пізнання виражальних засобів різних мистецтв;
- сприяти розвитку задатків та зображальних здібностей, реалізації творчого потенціалу;
- розвивати відчуття кольору, форми, композиції, творчу уяву;
- сприяти формуванню ціннісного ставлення до образотворчої діяльності та продукту власного образотворення.

Навчальні:

- навчати способів мистецької діяльності у світосприйманні та самовираженні (споглядання, милування, ідентифікація, занурення, імпровізація, образотворення);
- вправляти в умінні розглядати, розуміти та елементарно трактувати твір мистецтва; пізнавати смисл та сутність образотворення;
- збагачувати та розширювати знання в галузі мистецтва (види образотворчого мистецтва, жанри, особа художника, творчий процес, реалістичний та абстрактний способи образотворення, виражальні засоби, техніки, матеріали, знаряддя);
- прищеплювати навички пізнання художніх матеріалів (папір різних видів, фактур та кольорів; фарби — акварель, акрилові, гуаш; тканина різної фактури та текстури; глина, пластилін, тісто; природні та залишкові матеріали), забезпечувати самостійність у дотриманні правил користування знаряддям та обладнанням (мольберт, етюдник, пензлі, олівці, фломастери, стеки, станок для ліплення, ножиці, палітра);
- формувати вміння, пов'язані з художньо-образним відображенням предметів, об'єктів, явищу різних видах зображальної діяльності та техніках образотворення;
- презентувати нові види художньої діяльності, зображальні техніки та технологію підготовки матеріалів (*у малюванні*: змішування фарб, пляма, мазок, лінія, розмитий малюнок, монотипія, пуантилізм тощо; *у ліпленні*: пластичний, конструктивний, комбінований способи декорування зліпка;

у будівництві: конструювання за картинкою, кресленням, за умовами; у декоративній діяльності: стрічковий візерунок на смужці, техніка розпису за рослинними, зооморфними, геометричними мотивами; аплікація, колаж, конструювання з паперу, екопластика з природного матеріалу, виготовлення народної іграшки; у дизайн-діяльності: флористичне аранжування, декоративні інсталяції; перетворення форм залишкових матеріалів; виготовлення декорацій, конструювання одягу, маскарадних костюмів, перук, майстрування ляльок, виготовлення сувенірів, альбомів, оформлення книжок, вітальних карток тощо);

- навчати знаходити можливості використання нетрадиційних технік для створення оригінального та виразного образу, інтегрувати різні види образотворчої діяльності та мистецтва.

Виховні:

- виховувати інтерес до художньо-естетичного пізнання дійсності, мистецтва, особи художника, творчого процесу образотворення;
- формувати культуру художньо-естетичних потреб, почуттів, емоцій, художньо-естетичного самовираження;
- виховувати дитину як творчу, художньо-обдаровану особистість;
- формувати особисту позицію під час сприймання творів образотворчого мистецтва і в процесі творчості;
- заохочувати та схвалювати прояви самостійності;
- формувати вміння узгоджувати власні інтереси з колективними під час спільного з іншими створення творів сюжетного та декоративного характеру.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У художньо-естетичному розвитку дитини педагог активно реалізує ідею створення поліхудожнього середовища: взаємодіє з педагогами музичного виховання, зображального мистецтва, батьками. Використовуючи задіяні на попередніх вікових етапах форми організації життєдіяльності дітей, педагог наповнює їх новим, збагаченим змістом, гнучко варіює, інтегрує; пропонує дитині нові способи пошукових дій, перетворення предметів, перевтілення; нові засоби та форми художньо-естетичного самовираження, узгоджуючи їх із мистецтвом (створення та оформлення книжки, живопис, скульптура, архітектура, декоративне мистецтво, дизайн).

Організацію життєдіяльності дитини впродовж дня визначає дотримання діалектичного зв'язку між її діяльністю у світі краси, мистецтва, образотворення, самовираження. Використовуючи можливості різних форм організації дітей (індивідуальні, групові, фронтальні), типів спілкування (навчально-ознайомлювальні, розвивальні, творчі), засобів (природа, мистецтво), методів та прийомів, педагог поступово формує у вихованців особистісне цілісне уявлення про художній образ, пробуджує творчий потенціал, потребу в самовираженні через образотворення, виховує культуру самовираження. Він пропонує цікаві, узагальнювальні теми, реалізація яких потребує від дитини застосування засвоєних прийомів зображення. Основною стає робота за задумом дитини.

Упродовж дня спонтанно виникають «ситуації розвитку» (події, природні явища, предмети та матеріали), якими дитина може самостійно скористатися для споглядальної, вербальної та зображальної художньо-естетичної діяльності (споглядання–милування, розглядання, обговорення, розфарбовування, вправи, імпровізації, майстрування–будування) та саморозвитку під час неї.

Спостерігаючи за самостійною діяльністю дітей, педагог цілеспрямовано створює навчальні «ситуації» художньо-естетичного розвитку, сприяє розгортанню «живого» (активного, сенсорно-перцептивного, дієвого, емоційно-чуттєвого, пошукового) споглядання–занурення, спрямовуючи розвиток спостережливості, образного мислення, творчої уяви; сприяючи виникненню в дитини особливого настрою, появи здатності до проживання почуттів, уміння милуватися красою та надихатися нею на власну творчість, потягу до висловлення почуттів мовою мистецтв. Це індивідуально-діалогові, групові, фронтальні форми спілкування в поліхудожньому середовищі дошкільного закладу, у природному середовищі, в архітектурному просторі міста, у просторі музею під час екскурсій та прогулянок.

Важливо помічати, схвалювати та підтримувати прояви інтересу дитини до творів мистецтва, надавати їй можливість самостійно або в супроводі педагога розглядати добірки репродукцій творів живопису, архітектури; приклади скульптури, декоративного мистецтва; книжкову ілюстрацію та поліграфічну продукцію; пригадувати та декламувати відомі їй вірші, складати образні висловлювання про красу та мистецтво; слухати музику, розповіді та казки про художників, поезію у виразному та проникливому виконанні педагога, імпровізувати в танці. Інтеграція мистецтв підсилює сприймання дитиною худож-

нього образу. Педагог і дитина разом «подорожують у картину», «майстерню скульптора», книжкову ілюстрацію, у світ архітектури, відкривають секрети художника-дизайнера. Мистецтвознавча розповідь, бесіда, художньо-дидактична гра є формами, засобами та методами художньо-естетичного розвитку дітей у просторі мистецтва. Реалізація принципів взаємодії та синтезу мистецтв в організації фронтальних занять інтегрованого типу відкриває нові можливості для формування в дітей цілісного уявлення про художній образ. Дитина усвідомлює можливості створення одного образу засобами різних мистецтв.

На заняттях образотворчою діяльністю комплексного типу дитина поєднує розглядання твору мистецтва або творів одного жанру (пейзаж, портрет, анімалістична скульптура, орнамент тощо) та використовує отримані знання для створення виразного відповідного образу під час малювання, ліплення.

Пробудженню в дітей потреби в прекрасному сприяє відвідування музеїв. Новизна архітектури будівлі, інтер'єри, розповідь екскурсовода, експонати-взірці створюють особливу атмосферу, налаштовують дитину на передавання вражень у власній образотворчій діяльності. Ознайомлення з музеєм відкриває для дитини особистий шлях художньо-естетичного саморозвитку. Дієвою організаційною формою є створення в дошкільному закладі власного «Музею мистецтва». Через ознайомлення дітей з мистецтвом України в контексті світової культури закладаються основи особистісної художньо-естетичної культури, толерантності.

Образотворча діяльність дитини в різних формах та видах розгортається впродовж дня спонтанно або ініціюється педагогом як індивідуальне, групове, фронтальне спілкування (заняття). Іноді педагог розпочинає діяльність за власним інтересом, до нього приєднуються діти, які бажають взяти участь у ній (технічна, пізнавальна, творча, арт-терапевтична хвилинка, хвилинка милування). За потреби педагог організовує фронтальні ключові (базові) заняття з художньої практики для ознайомлення з новими матеріалами, технікою, виражальними засобами. Він пропонує дітям самостійно обрати матеріали та знаряддя, визначити місце для роботи (за столом чи за мольбертом), обрати кольорову гаму, композицію, техніку образотворення.

На заняттях із *малювання* діти під час спільних дій із педагогом та самостійно удосконалюють техніку роботи гуашшю, акварельними фарбами, змішують (вибілюють) кольори для отримання нового кольору або відтінку; удосконалюють уміння передавати форму предмета,

композицію, динаміку; вчать знаходити правильне колористичне рішення; малюють пейзаж, портрет, натюрморт, ілюструють літературні твори, активно використовують набуті раніше знання з мистецтва живопису та книжкової ілюстрації. Педагог організовує малювання з натури, за уявою та сприяє входженню дитини в образ художника. До семи років у дитини переважає реалістичне зображення, утім водночас вона із задоволенням та чималим захопленням і натхненням виконує художні композиції абстрактного характеру, індивідуалізуючи їх, наповнюючи особливим змістом. Варіюючи реалістичні та абстрактні зображення, педагог привертає увагу дитини до різнобарвності стилів і технік, сприяє становленню індивідуального стилю образотворчої діяльності, формує естетичний смак.

На заняттях із *ліплення* діти вчать створювати скульптуру людини, тварини у статиці та динаміці, використовують при цьому знання скульптури як галузі мистецтва. Вони ліплять пластичним способом з цілого, конструктивним та комбінованим способами; активно застосовують різні прийоми ліплення (витягування, вдавнення, прищеплювання, примазування та ін.); використовують спеціальне обладнання (станок, стеку, каркас). Діти виконують тематичні, сюжетні композиції за літературним твором.

Дошкільники ознайомлюються зі специфічним призначенням декоративних зображень. Педагог цілісно вводить дітей у світ декоративного мистецтва, дизайну. Під час декоративної діяльності інтегрується зміст декоративного малювання, аплікації, декоративного ліплення, художньої (ручної) праці. На заняттях діти засвоюють способи трансформації природних форм у орнаментальні мотиви, види декору (простий та складний), способи прикрашання предметів та форм (малювання візерунка, прикрашання аплікацією, інкрустуванням, карбуванням, наліплюванням), опановують техніки художнього конструювання з паперу, перетворення природних та залишкових матеріалів.

Використовуючи техніку ліплення під час декоративної діяльності, діти створюють посуд, рельєфні та барельєфні пластини, дрібну декоративну скульптуру (народна іграшка). Зліпки використовують під час гри, для прикрашання інтер'єру, створення декоративних інсталяцій.

Під час аплікації діти вчать способів вирізування предметних форм із вихідних (квадрат, прямокутник), закруглюючи рух руки з ножицями; опановують спосіб вирізування предметів симетричної форми

з вихідних форм, складених навпіл; несиметричні предметні форми вирішують силуетно за контуром та без нього або створюють у техніці обривання. Для створення декоративного фризу складають смужки паперу «гармошкою», для отримання орнаментальних форм смужку паперу складають кілька разів, для отримання квітки папір складають по діагоналі. Педагог ознайомлює дітей з мистецтвом витинання, проводить відповідний майстер-клас. Засобами аплікаційної техніки діти створюють предметні, сюжетні та декоративні, плоскі та напівоб'ємні зображення. Створені роботи використовують як сувеніри, подарунки, декоративні панно.

На заняттях із *будування* з ігрового будівного матеріалу діти використовують знання з архітектури як галузі мистецтва. Будівництво розгортається як самостійне, творче, так і за участю педагога, який пропонує тему або завдання (за умовами, за схемою, за власним задумом). Педагог створює розвивальне середовище для занять будуванням, використовуючи для цього настільний та крупний будівний матеріал; різні дрібні іграшки: фігурки людей, тварин, транспорт; готові дрібні архітектурні форми: пісочницю, лавку, дорожні знаки тощо. Він сприяє не лише розвитку в дитини творчості, ініціативності, самостійності, проектно-конструкційних умінь, навичок колективної діяльності, а й формуванню в неї уявлень про архітектурний простір міста та самовизначення у ньому. Під час ігрового будівництва широко використовують зроблені дитиною під час дизайн-діяльності клумби, газони, дерева та дрібні архітектурні форми (альтанки, фонтани, басейни, кіоски продажу морозива та газет тощо).

Зрслий соціальний досвід, вплив засобів масової інформації, художні інтереси батьків збагачують простір художньо-творчої активності дитини. Вона може самостійно ініціювати пізнавання нової оригінальної форми самовираження (лицедійство, цирк, кіно, театральний проект, дитяча мода, флористика, ландшафтний та інтер'єрний дизайн, пластичний балет, тіньовий театр, фольклорне свято, види рукоділля тощо). В умовах інтегрованих форм розвивального спілкування дитина відкриває для себе нові шляхи самостійного художнього освоєння та відображення дійсності. Вона набуває умінь з огляду на власні переваги та здібності самостійно комбінувати різні способи зображення і матеріали, використовувати кольоровий папір, клаптики тканини, природний матеріал для створення сюжетних і декоративних композицій (колажів, панно, інсталяцій). Пробуджується інтерес до художнього рукоділля. Дитина вирізує фіранки, серветки,

сніжинки; майструє гірлянди; виявляє інтерес до майстрування квітів, ляльок із тканини, ниток, природного матеріалу; активно працює з глиною і кольоровими пластикатами; виявляє схильність до вишивання тощо. Дитина долучається до оформлення декорацій вистав, театралізованих дійств, свят.

Ефективним стимулом пробудження дитячої художньо-творчої активності та самовираження є створення в дошкільному закладі єдиної команди з дітей та дорослих — педагогів, батьків. Образотворча діяльність дітей розгортається здебільшого в межах приміщення групи. Наявність спеціально обладнаної студії (ізостудія або дизайн-студія) та профільного педагога не означає виключення вихователя з педагогічного процесу або перетворення його на помічника. Вихователь групи разом з профільним педагогом створюють узгоджену програму художньо-естетичного розвитку дітей та разом реалізують її, маючи спільність поглядів щодо дитячої художньої творчості. Важливо, щоб і у приміщенні групи, і у студії дитина мала вільний доступ до матеріалів та обладнання, реалізовувала своє бажання займатися різними видами образотворчої діяльності та рукоділлям. Дитині буде цікаво й корисно зустрітися з людьми творчих професій, з художниками-дизайнерами, майстрами та умільцями, взяти участь у майстер-класі. Велике виховне значення має організація періодичних виставок дитячої художньої творчості (персональних, тематичних), творчих звітів. Важливо, щоб іноді на них були представлені роботи не лише обдарованих, а й усіх без винятку дітей, які дали згоду на презентацію іншим результатів своєї діяльності.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<i>Художньо-естетичний розвиток.</i> Знає сутність поняття «краса», дає власне визначення; знає спосіб пошуку краси, визначає одну-дві форми її існування; розуміє сутність «милування»; по-своєму трактує смисл реальних явищ та художнього образу в мистецтві; має цілісне уявлення про предмети як культурне надбання та рукотворний продукт; усвідомлює естетичну функцію творів образотворчого мистецтва; розуміє мистецтво як форму творчої активності людини; розрізняє поняття «картина», «репродукція», «книжкова ілюстрація», «скульптура», «архітектурна споруда»; має уявлення про музей та музейну культуру; знає, які музеї існують у світі (музей води, іграшки, скульптури; художній, краєзнавчий тощо); починає усвідомлювати смислову складову наукової та художньої картин світу.
---------------	--

<p style="text-align: center;">Знання</p>	<p><i>Образотворча діяльність.</i> Володіє базовими знаннями з мистецтва (види та жанри, матеріали та способи зображення, виражальні засоби); розуміє, що предмет є продуктом людської творчої праці, ремесла; твір мистецтва — це продукт самовираження художника; знає способи створення зображення (малювання, ліплення, аплікація, конструювання, будівництво); розрізняє об'ємне, площинне, напівоб'ємне зображення; знає засоби виразності (колір, форма, об'єм, композиція, деталізація, міміка, поза, мовленнєва експресія, пластичний рух, ритм), нетрадиційні техніки, способи декорування, передавання фактури як засоби досягання оригінальності зображення та його образно-естетичної виразності; знає основні правила безпечного та ефективного користування знаряддям та матеріалами.</p> <p><i>Художньо-естетичне самовираження.</i> Розрізняє смислову сутність реального світу та художнього образу; усвідомлює існування реалістичного та абстрактного зображень; розуміє різницю у творчій манері деяких художників; усвідомлює себе як творця художнього образу; має особистий досвід образотворення, елементарне цілісне уявлення про мистецтво</p>
<p style="text-align: center;">Уміння</p>	<p><i>Художньо-естетичний розвиток.</i> Зацікавлено ставиться до різних жанрів мистецтва; залучає один (кілька, усі) аналізатор для досягнення відчуттів та переживань, відповідних її уявленням про красу; знаходить красу в різних формах її існування (об'єкти та явища природи, рукотворні предмети, твори мистецтва, людина та її стосунки, вона сама та продукт її образотворення); милується красою; розглядає твір мистецтва (цілісно, емоційно, у деталях); визначає головне та другорядне, встановлює смислові зв'язки, залучає різні аналізатори, занурюється у чуттєво-смисловий простір твору; слухає, уявляє, сприймає, порівнює, узагальнює, оцінює твір; ставить запитання; передає враження засобами образотворення.</p> <p><i>Образотворча діяльність.</i> Адекватно користується зображальними матеріалами (гуаш, акрилові фарби, акварель, кольорові олівці, фломастери, пастель, глина, пластилін, тісто, папір, тканина; будівний, природні та залишкові матеріали тощо); обладнанням та приладдям (дошка, станок для ліплення, каркас, стеки, печатки, пензлі, мольберт, етюдник, ножиці, клей); зображальними засобами та технічними прийомами <i>малювання</i> (формуєтворювальна лінія, штрих, кольорова пляма, мазок, крапка), <i>ліплення</i> (пластичний, конструктивний, комбінований способи; прийоми зминання–розминання, розкачування, сплюснення, витягування, відривання, вдавлення, примазування, згладжування, прищеплювання), <i>аплікації</i> (спосіб обривання; вирізування шляхом перетворення вихідної форми квадрата, прямокутника, кола; симетричного, силуетного вирізування за контуром та без нього; з форми, складеної навпіл, по діагоналі, діаметру; зі смуги, складеної у кілька разів та «гармошкою»); створення форми та закріплення її на тлі); <i>конструювання</i>: з будівного матеріалу (встановлення форм, їх узгодження, поєднання; перекриття, замикання простору, арки, брами;</p>

Уміння	<p>розподіл у висоту, довжину; укріплення будівлі); з паперу (згинання навпіл, учетверо, у різних напрямках, надрізування, згортання у формі конуса, вирізування за контуром, закріплення); з природних та залишкових матеріалів (приєднання частин, видалення зайвого, надрізування, проколювання, нанизування); виражальними засобами (колір, форма, об'єм, композиція, динаміка, ритм). Створює образи за натурою, по пам'яті, за уявою та уявленнями, за умовами. Малює предметні картини (натюрморт), сюжетні (пейзаж, побутовий жанр), ілюстрації до літературного твору; візерунки у смузі, на предметних формах, за мотивами народного національного розпису; ліпить скульптури (людина, тварина), предмети (посуд, овочі-фрукти), сюжетні та декоративні композиції (за мотивами народної національної іграшки); у техніці аплікації (з паперу, природного матеріалу, тканини) створює предметні, сюжетні, декоративні картинки; будує архітектурні споруди, майструє меблі, конструює іграшки, виготовляє книжки та альбоми; прикрашає зображення, вироб, конструкцію, використовуючи простий (зафарбовування) та складний (візерунок, розпис) декор, техніки декорування (розпис, інкрустування, карбування, аплікація, рельєфне ліплення). Активно використовує знання з галузі мистецтва (живопис, графіка, книжкова ілюстрація, скульптура, архітектура, декоративне мистецтво, дизайн, музика, театр, хореографія) та жанрових особливостей (пейзаж, портрет, натюрморт, соціально-побутовий жанр, книжкова ілюстрація, анімалістична скульптура, декоративний розпис, народні художні ремесла); робить адекватний внесок у колективну роботу; усвідомлює себе художником та досягає образно-естетичної виразності створеного продукту; прагне визнання, дбає про використання створеного власноруч виробу в соціумі (оформлення помешкання, подарунок, сувенір; для ігор, театралізованих дійств, свят).</p> <p><i>Художньо-естетичне самовираження.</i> По-своєму реагує на те, що вважає красивим (зупиняється, зосереджується, милується, відображає враження мімікою, рухами, жестами, вигуками); своєрідно сприймає та трактує твір мистецтва; оживлює, одухотворяє, перетворює предмет, об'єкт, явище; за покликанням обирає спосіб образотворення та форму художньо-естетичного самовираження (лицедійство, складання історій та казок, малювання, ліплення, музикування, дизайн-діяльність); використовує ресурси самостійної художньої діяльності, спостережень для набуття досвіду творчого наслідування та самовираження; ініціює готовність взяти участь різних формах художньо-творчої активності; уважно відстежує шлях створеного художньо-творчого продукту (вибрали для виставки, сховали, знищили, схвалили й відклали, не помітили, використали для оформлення помешкання, показали або віддали батькам для зберігання, визнали найкращим); розраховує на оцінку, пишається зробленим, визначає його цінність, прагне вдосконалити</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливість.</i> Милується гармонією форми, кольору природних об'єктів, рукотворних предметів, творів мистецтва, чутлива до людської зовнішності, уважна до вбрання, зачіски, прикрас, вигляду приміщення, дизайн-виробів; емоційно реагує на красиве – некрасиве; чутлива до результатів образотворення (власних та однолітків), помічає в них ознаки образно-естетичної виразності; уважна до оцінних суджень дорослого.</p>

Базові якості	<p><i>Самостійність.</i> Виявляє високий ступінь свободи в судженнях про красу, трактуванні твору мистецтва, в образотворчій діяльності; упевнено діє в ситуаціях вибору, формує задум, елементарно планує діяльність; має особистісні переваги, які певною мірою реалізує у творчості; організовує власне художньо-естетичне дозвілля (спостерігає, споглядає, розглядає художні альбоми та твори мистецтва, розфарбовує, малює, ліпить, майструє, будує тощо); імпровізує, самостійно складає натюрморт із різних предметів (комбінуючи їх за формою, кольором, величиною у просторі); створює (складає, конструює) картину-колаж, аплікаційне панно, придумує назву своїй картині, предметній композиції; щось колекціонує, має власну «скриньку скарбів»; створює власний «музей»; ініціює різні форми художньо-творчої активності (лицедійство, наряджання, придумування, перетворення, прикрашання, макетування, музикування; виготовлення книжок, квітів, ляльок, іграшок тощо); організовує робоче місце та прибирає за собою по завершенні діяльності.</p> <p><i>Допитливість.</i> Уважно спостерігає, прагне осягнути сутність явища, поняття; використовує мисленнєві операції (аналіз, синтез); у вже знайомому шукає та виділяє нове, незвідане, виявляє до нього підвищений інтерес; намагається визначити властивості (досліджує, експериментує); ініціює філософську розмову, ставить запитання дорослому, очікує чітких відповідей; радіє новій інформації, вдалому самостійному «відкриттю», успішному результату власних пошуків та дослідів.</p> <p><i>Гідність.</i> Уявляє себе художником під час естетичного сприймання та образотворчої діяльності; усвідомлює та позиціонує себе як творця художнього образу; ціннісно ставиться до продукту власної творчості, намагається адекватно оцінити його рівень, визначити шляхи самовдосконалення; під час спілкування уважно ставиться до думки іншого, виявляє стриманість, доброзичливість; уміє визнати успіхи однолітка; під час колективної роботи розуміє власний вклад, охоче допомагає іншому, ділиться матеріалами та досвідом; очікує на справедливую оцінку своїх досягнень; уміє зробити комплімент іншому за вдале рішення.</p> <p><i>Самовладання.</i> Дотримується правил поведінки в музеї, під час екскурсій, стримує свої емоції, концентрує увагу; спокійно, врівноважено, терпляче долає ускладнення в процесі образотворчої діяльності; уважно слухає співрозмовника, чекає своєї черги висловитися; гідно приймає несправедливу оцінку, утримується від демонстративних форм поведінки; доводить розпочату діяльність до завершення; тримає в належному стані своє робоче місце.</p> <p><i>Відповідальність.</i> У колективних роботах намагається зробити свою частину якнайкраще; виконує обіцяне; як автор та художник не може погодитися з результатом, який не повністю її задовольняє, прагне досягти образно-естетичної виразності; не забуває помити, висушити та скласти зображальні матеріали в належне місце.</p> <p><i>Креативність.</i> Любить придумувати, імпровізувати, експериментувати; виявляє винахідливість, інтерес до пошукових дій; знаходить нові способи використання знайомих технічних прийомів; з легкістю перетворює природні та залишкові матеріали; ініціює виготовлення цікавих виробів; зацікавлює інших своїми ідеями та задумами</p>
----------------------	---

СВІТ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Старший дошкільник уже має відносно багатий слуховий досвід. Його слухова увага стає стійкішою, він уміє розрізняти й диференціювати звуки. У зв'язку з інтенсивним фізичним розвитком дитини поліпшується її координація рухів, що дає змогу максимально використовувати рухи для творчого самовираження.

Дитина виявляє інтерес до музики, відгукується на контрастні музичні образи, має уявлення про багатство музичних настроїв. Закономірності й особливості розвитку психічних процесів старшого дошкільника дають змогу формувати в нього художній смак, розуміння розмаїтості музичних жанрів, форм.

Продовжують фізіологічно розвиватися голосові зв'язки, формуватися співочий апарат, голос набуває нових можливостей (зокрема чистішим стає інтонування мелодії). Загалом діти здатні відтворювати загальний напрям руху мелодії, чисто інтонувати її окремі речення, фрази, мотиви.

Дитина має уявлення про звучання деяких музичних інструментів (фортепіано, скрипка, флейта тощо) та різноманітних дитячих музичних інструментів (дзвіночки, музичний трикутник, ксилофон тощо). Вона здатна розрізняти на слух тембри інструментів, має певний досвід музикування на шумових і ударних дитячих музичних інструментах. У музичних іграх, хороводах, танцях дитина проявляє ініціативу, стає автором сюжетів, образів.

Шостий рік життя

Шуми і звуки довкілля. Дитина здатна прислухатися до звуків і визначати їх походження, диференціювати зони слухового сприймання (ближня, середня, далека).

Музичні звуки. Дитина здатна розрізняти висоту й певну кількість звуків, виділяти однакові за звучанням, визначати відстані звучання (близько, далеко) та місце розташування джерела звуку в просторі. Вона розрізняє динамічні відтінки, тембри відомих їй музичних інструментів; може самостійно створювати й запам'ятовувати ритмічний рисунок.

Музична діяльність. Дитина шостого року життя під час сприймання музичного твору здатна диференціювати мелодію, темп, динаміку, ритм. На основі набутих знань і вражень про музичне мистецтво вона може самостійно охарактеризувати музичний твір, відповісти на запи-

танця щодо нього, визначити його виражальні засоби, відчути різні відтінки настрою, передані в музиці. Голосовий апарат дитини на цей час вже досить міцний — у голосі з'являється співучість і дзвінкість, хоча зберігається специфічне відкрите звучання. У хоровому виконанні вже можна досягти помітної злитості звучання. Відомі дитині пісні, музично-ритмічні рухи, танці, ігри вона здатна емоційно виразно виконувати без допомоги дорослого, вносити елементи творчості. Дитина із задоволенням музикує, може виконувати найпростіші музичні композиції на дитячих музичних інструментах. Проявляє ініціативу у виборі виду музичної діяльності, залюбки бере участь у музичних іграх, іграх-драматизаціях, святкових ранках тощо. Індивідуальні музичні інтереси, уподобання та здібності проявляються яскравіше.

Сьомий рік життя

Шуми і звуки довкілля. У дитини зростає зацікавленість звуковим простором, вона активно освоює акустичні сфери, породжені сучасною культурою, наприклад, може розрізняти на слух електромузичні інструменти.

Музичні звуки. Дитина здатна розрізняти співвідношення музичних звуків (таких, що йдуть угору й униз поступенево; таких, що йдуть угору й униз через ступінь; побудованих на одному звукові; два-три, що звучать водночас). Завдяки набутому досвіду може диференціювати ритмічні рисунки, виразно проплескати в долоні ритм простої пісеньки, впізнати знайому поспівку за її ритмом, викладеним на фланелеграфі.

Музична діяльність. Дитина далі долучається до музики завдяки загальнодоступним формам — концерти, радіо, телебачення, кіно, аудіо- і відеозаписи, комп'ютер. Дитина все більше виявляє інтерес до музичного мистецтва, емоційно сприймає класичні та сучасні музичні твори. Завдяки отриманому музичному досвіду може визначити жанр музичного твору, розуміє, що музика здатна зображувати (передавати завдяки характерним засобам виразності певні явища) та виражати широкий спектр емоцій і почуттів людини. Під час сприймання музики дитина проявляє активність, виражає своє ставлення, прагне поділитися враженнями від почутого. У цьому віці продовжує зміцнюватися голосовий апарат, розвиватися співочий голос, налагоджуватися вокально-слухова координація; диференціюються слухові відчуття, збагачуються виражальні можливості голосу. Дитина долучається до співів, завдяки чому проявляються її музичні й акторські здібності. Розвивається почуття ритму, вміння передавати в музично-ритмічних рухах характер музики, її емоційно-образний зміст. Дитина

виявляє зацікавленість дитячими музичними інструментами, охоче музикує. Під час музичної гри-драматизації з легкістю розв'язує прості рольові завдання, простежує розвиток сюжету, вносить елементи новизни, оригінальні ідеї. Беручи активну участь у концертах, святкових ранках, дитина із задоволенням демонструє усім присутнім свої музичні здібності й можливості.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розширювати уявлення про те, що звуки предметів, виготовлених з різного і навіть одного й того самого матеріалу, різняться на слух (стук у двері, стук дерев'яних ложок тощо); виділяти звучання певного предмета з ряду запропонованих; розвивати здатність орієнтуватися у звуковому просторі; продовжувати ознайомлювати зі звуками природи в різні пори року;
- заохочувати до активного слухання музики; диференціювати звучання знайомих музичних інструментів; заохочувати висловлювати власне ставлення;
- продовжувати збагачувати виражальні можливості голосу; розвивати співацький голос дитини відповідно до індивідуального діапазону; долучати до тембрального й мелодійного фантазування;
- розвивати вміння передавати вільними, пластичними рухами характер музики, її емоційно-образний зміст; розвивати здатність орієнтуватися в просторі (пропонувати у танцях ролі ведучих, які організують переміщення в залі); розвивати музично-ритмічну імпровізацію в сюжетних етюдах; стимулювати створення композицій;
- розвивати звуковисотний слух (добирати на слух прості мелодії на інструментах із визначеною звуковисотністю); продовжувати розвивати тембральний і динамічний слух під час гри на дитячих музичних інструментах; розвивати чуття музичного ритму, поступово ускладнюючи ритмічні структури паузами;
- стимулювати творчу активність, мислення і уяву під час музичної імпровізації, розвивати вміння виразно передавати художній образ в музичних іграх-драматизаціях.

Навчальні:

- продовжувати формувати цілісні уявлення про звуки довкілля, розширювати уявлення про особливості різних звукових середовищ: «близьке» (звуки власного помешкання, групи дитячого

- садка); «середнє» (вулиці, села, міста), «далеке» (моря, океану, гір, степів); формувати уявлення про виразну сутність голосу людини, завдяки чому передається її внутрішній стан, почуття, думки;
- ознайомлювати з історією виникнення музики; розширювати уявлення про українську народну музику та музику інших народів; збагачувати уявлення про різні музичні інструменти (труба, акордеон, гітара, арфа, фагот, гобой тощо), зокрема і українські народні (сопілка, бандура, цимбали тощо); ознайомлювати з професіями, які пов'язані з музичною діяльністю (музикант, композитор, співак, танцюрист, диригент, хореограф тощо);
  - ознайомлювати з поняттям «жанр» у музичному мистецтві: інструментальна, вокальна музика, сценічно-театральна музика; формувати вміння зосереджувати свою увагу на відчуттях під час сприймання музичних творів; ознайомлювати дітей з творчістю композиторів, які писали музику для дітей (Леся Дичко, Микола Лисенко, Петро Чайковський, Роберт Шуман та ін.);
  - формувати вміння керувати силою звука, легко брати дихання між музичними фразами, протягувати довгі звуки, чітко вимовляти слова, співати злагоджено; залучати до емоційного сприймання та виконання хорових і сольних творів з музичним супроводом та без нього; заохочувати самостійно інсценувати зміст пісень;
  - розвивати музично-рухову пам'ять, естетичну виразність руху; розширювати діапазон навиків виразних рухів: ходьба різного характеру; ритмічний біг (легкий, стрімкий); підскоки (легкі, сильні); бічний та прямий галоп; крок польки, перемінний крок; притупи; напівприсідання з виставлянням ноги на п'ятку; різні рухи руками; елементи українського народного танцю (колупалочка тощо); продовжувати навчати виконувати народні й бальні танці;
  - формувати навички правильного звуковидобування на металофоні, ксилофоні (навчати виконувати мелодії на одному звуку, на двох ближніх звуках, на трьох звуках, на всьому звукоряді поступенево і через ступені), на сопілці; навчати виконувати нескладні музичні твори в ансамблі, оркестрі дитячих музичних інструментів у правильному характері, з правильними динамічними відтінками тощо;
  - навчати розуміти характер персонажів музичної гри-драматизації, самостійно знаходити для них виразні пантомімічні, мімічні та інтонаційні характеристики; навчати дітей взаємодіяти між

собою в діалогах, чуйно реагувати на репліки, зміни в сценічній ситуації, підпорядковувати свої дії задуму режисера-постановника гри-драматизації.

Виховні:

- формувати ціннісне ставлення до краси звуків навколишнього світу;
- виховувати позитивне ставлення, любов до музики та прагнення проявити себе в різних видах музично-художньої діяльності;
- плекати почуття задоволення від самостійної музичної діяльності;
- засобами музики виховувати патріотичні почуття, любов до рідного краю.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Важливим аспектом формування у старших дошкільників цілісних уявлень про звуки довкілля та музичні звуки зокрема є організація відповідного середовища, яке має такі складові:

- наявність звукових іграшок, музичних інструментів, картинок, ілюстрацій, яскравих барвистих книжок, дидактичних посібників та ігор з розвитку звукового сприймання для організації самостійної діяльності дітей, предметів з різних матеріалів природного походження;
- постійне спрямування уваги дітей на різні звуки, що сповнюють навколишнє середовище — проведення занять, спрямованих на сприймання й відтворення звуків різного походження (природних, урбаністичних тощо), бесіди, вправи, ігри у приміщеннях та на прогулянках;
- звуковий матеріал — CD, DVD із записами музичних творів (класичних, народних, сучасних), шумів і звуків природного та урбаністичного походження.

Особливо важливою є взаємодія вихователя й музичного керівника дошкільного закладу, узгодження їхніх позицій щодо змісту, послідовності, ефективних форм організації музичної діяльності старших дошкільників.

Для закріплення набутих навичок уважного, цілеспрямованого слухового сприймання довкілля, вихователь пропонує дітям слухати й упізнавати в аудіозаписі різні шуми, звуки (наприклад скрип дверей, шум ліфта тощо), виділяти звучання певного предмета з ряду запропонованих в іграх: «Знайди такий самий», «Звукові збіги» тощо (дітям пропонують прослухати «шумові» коробочки, кількість яких може

становити від 5 до 8, з різними наповнювачами — гудзиками, піском, дрібними монетами тощо). Таку роботу доцільно проводити у формі змагань між підгрупами. Вихователю та батькам бажано навчити дітей адекватно реагувати на звукові стимули, осмислювати свої дії (на звуки крапель води з крана — закривати кран, на дзвінок телефону — відповідати тощо), виділяти з навколишнього звучання важливіші на цей момент звукові потоки, уміти на них зосереджувати свою увагу.

Під час ознайомлення зі звуками міста дорослому доцільно запропонувати дитині проаналізувати те, що вона чує у дворі свого будинку, на вулиці, у транспорті, дорогою до дитячого садка тощо. Спільно з усіма дітьми групи можна намалювати «звуковий портрет» рідного міста. Для закріплення матеріалу та підтримки інтересу дітям доцільно запропонувати пофантазувати, як звучатиме місто в майбутньому.

Важливо навчити дітей використовувати у своєму мовленні різні інтонації (питальні, прохальні, стверджувальні, наполегливі тощо). Під час бесід, читання художньої літератури слід аналізувати, які почуття і настрої людини виражають ці інтонації. Для активізації творчості доцільно використовувати звукові загадки, ігри-імітації, ігри-образи, ігри-наслідування тощо.

Бажано виважено поставитися до вибору музичних творів для прослуховування дитиною. Варто широко використовувати музику в аудіо- та відеозаписах; організовувати перегляд доступних дітям за змістом оперних і балетних вистав, відвідування концертів; проводити бесіди про музику, стимулювати дитину до її інтерпретації.

Розвитку тембрального, ритмічного, мелодійного слуху, а також творчій активності дітей сприятиме виготовлення ними з допомогою батьків або самостійно саморобних музичних інструментів. Оркестр із таких інструментів обов'язково має зазвучати на музичному занятті, під час самостійної художньої діяльності дітей. Об'єднані шумові звуки можуть мати різні назви (наприклад, «Нічні шерехи», «Свято на острові Чунга-Чанга» тощо).

Доцільно вправляти дитину в умінні співати дзвінко, утім без крику, легко, намагатися правильно інтонувати мелодію. Для виховання в дітей правильного звукоутворення музичному керівникові варто використовувати фонопедичні вправи, ігри зі звуками та співами, творчі завдання, що стимулюють дітей до вокальної імпровізації (проспівати своє ім'я, закінчити мелодію, розпочату дорослим, проспівати відповідь на запитання тощо).

Долучаючи дітей до музично-ритмічних, танцювальних рухів, важливо використовувати високохудожню музику, різну за настроєм. Корисно проводити на музичних заняттях розминку для м'язів, танцювальну гімнастику, включати в них ігрові вправи й етюди з використанням уявних предметів і ситуацій. У роботі над музично-пластичними етюдами в центрі уваги мають бути творчі прояви дітей. Музичний керівник може обговорити з дітьми загальний зміст і настрої етюду, а далі запропонувати його індивідуальну музично-рухову інтерпретацію. Найвдаліші варіанти, які вибрали самі діти, можуть стати основою для групової композиції. Музично-пластична імпровізація в сюжетних етюдах є одним із найдоступніших дітям видів музичної творчості.

У процесі навчання дітей гри на дитячих музичних інструментах музичному керівникові доцільно поступово переходити від переважно репродуктивних методів до пошукових (наприклад, діти можуть самостійно вибрати інструменти для оркестрування запропонованого музичного твору). Важливо схвалювати ініціативу та творчі прояви під час вигадування дітьми мелодій до різних образів із використанням різної артикуляції, динаміки, темпу тощо. Водночас музичний керівник обов'язково обговорює образ з дітьми, аби допомогти їм дібрати оптимальні музичні характеристики.

Щоб стимулювати творчу активність, мислення і уяву дітей під час музичної імпровізації, варто використовувати звуки, жести, перкусійні інструменти (ударні, переважно етнічні, що не входять до складу класичної ударної установки), шумові інструменти власної конструкції тощо.

У порівнянні з молодшим дошкільним віком, старшим дошкільникам можна запропонувати складніші за змістом і об'ємніші ігри-драматизації з різнохарактерними персонажами, рольова палітра яких може містити не лише рухи, а й слово, спів, гру на дитячих музичних інструментах. Під час підготовки гри важливе значення має використання пластичних етюдів, які дадуть дітям змогу дібрати для персонажів виразні рухи, жести, міміку. Музичний керівник має заздалегідь детально продумати рішення тої чи тої мізансцени, чітко сформулювати завдання, яке ставить перед дітьми, адже коли завдання зрозуміле, діти почувуються справжніми артистами і вдало імпровізують. Важливо, щоб у кожній грі-драматизації брали участь усі діти групи.

Музичний керівник має брати до уваги індивідуальні можливості й здібності кожної дитини, оскільки орієнтування педагога на середній рівень музичного розвитку негативно позначається на обдарованих дітях, а недостатня увага до дитини з середнім або нижче середнього рівнем обдарованості може відштовхнути її від музики. Музичному

керівникові варто застосовувати різні за складністю завдання на групових, підгрупових, індивідуальних заняттях. Важливо, щоб педагог творчо ставився до побудови музичних занять, заздалегідь продумував різні варіанти їх організації, умів змінювати структуру заняття під час його проведення залежно від самопочуття та настрою дітей, варіював навантаження тощо. Завдяки цьому музичне мистецтво стане для дитини способом цілісного пізнання довкілля й самореалізації.

Суттєвим аспектом педагогічної роботи є реалізація інтегративного підходу в організації освітнього процесу із залученням різних видів мистецтва.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Шуми і звуки довкілля.</i> Уявляє, з яких звуків складається звукове середовище квартири, будинку, села, міста тощо; розуміє, що звуки предметів різняться на слух, якщо предмети виготовлені з різного і навіть з одного й того самого матеріалу; усвідомлює, що предмети і явища природи звучать інакше в різні пори року та частини доби.</p> <p><i>Музичні звуки.</i> Розуміє властивості музичного звука; знає розміщення звуків за висотою на металофоні, ксилофоні, сопілці; знає звучання різних музичних інструментів (труба, акордеон, гітара, арфа, фагот, гобой тощо); знає українські народні інструменти (сопілка, бандура, цимбали тощо).</p> <p><i>Музична діяльність.</i> Орієнтується в основних жанрах музичного мистецтва; знає, що музичні твори розрізняють за жанрами; знає деякі назви інструментів симфонічного і народного оркестру, орієнтується в тембрах їхнього звучання; має уявлення про українську народну музику та музику народів світу; знає твори композиторів, які писали для дітей; знає, як правильно брати дихання; розуміє, що співати потрібно злагоджено, легким звуком, виразно й емоційно, чітко вимовляючи слова; знає назви різних танцювальних елементів; знає, як правильно видобувати звук на металофоні, ксилофоні, сопілці; усвідомлює, що під час гри в ансамблі (оркестрі) потрібно впевнено тримати свою партію; має уявлення про можливість музичного фантазування під час співу, гри на дитячих музичних інструментах; знає, як інсценувати знайомі пісні, музичні казки, ігри-драматизації; усвідомлює, що в іграх-драматизаціях потрібно дослухатися до задуму режисера-постановника</p>
Уміння	<p><i>Шуми і звуки довкілля.</i> Диференціює зони слухового сприймання (ближня, середня, далека); виділяє звучання певного предмета з ряду запропонованих; адекватно реагує на звукові стимули; уміє використовувати деякі предмети та їх звукові сигнали у повсякденному житті.</p>

Уміння	<p><i>Музичні звуки.</i> Розрізняє висоту звуків і динамічні відтінки, тембри різних музичних інструментів і голосів однолітків та дорослих (рідних, з найближчого оточення); уміє передавати голосом інтонаційні характеристики різних казкових персонажів, настрої людини; створює й запам'ятовує ускладнений паузами ритмічний рисунок; проплескує в долоні прості ритмічні рисунки; уміє зіграти на дитячому музичному інструменті ритм, викладений на фланелеграфі.</p> <p><i>Музична діяльність.</i> Уміє охарактеризувати музичний твір (визначити жанр, настрій, засоби музичної виразності), упізнає знайомі музичні твори; визначає настрої музичного твору орієнтуючись на мелодію, зосереджує увагу на власних емоціях, почуттях від прослуханої музики, висловлює враження від неї; уміє виразно співати пісні з музичним супроводом та без нього, в колективному і сольному виконанні; керує силою звука, співає дзвінко, легко, правильно бере дихання; емоційно передає характер мелодії, інсценує зміст пісень; вільно й виразно виконує музично-ритмічні, танцювальні рухи; орієнтується в просторі; створює пластичний художній образ; використовує відомі їй рухи під час імпровізованих танців; грає нескладні твори на металофоні, ксилофоні, сопілці в ансамблі, оркестрі; взаємодіє з однолітками під час ігор-драматизацій; реагує на зміни в сценічних ситуаціях, підпорядковує свої дії задуму режисера-постановника; уміє знаходити виразні пантомімічні, мімічні та інтонаційні характеристики персонажів музичної гри-драматизації</p>
Базові якості	<p><i>Самостійність.</i> Реагує на звукові стимули, відповідає на них доцільними діями; виконує пісню, знайомі музично-ритмічні рухи, таночки, музикує на дитячих музичних інструментах; ініціює музичні, сюжетні ігри; без допомоги дорослого добирає виражальні засоби під час створення казкового образу.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє зацікавленість багатством звуків, уважно слухає музичні твори, зосереджується на засобах музичної виразності та мелодії, долучається до різноманіття звучання дитячих музичних інструментів, видобуваючи з них звуки.</p> <p><i>Самовладання.</i> Докладає певних зусиль у різних видах музичної діяльності (добирає найвдаліші варіанти для її реалізації); підпорядковує свої дії задуму режисера-постановника, дослухається до його рекомендацій.</p> <p><i>Сприйнятливість.</i> Виявляє сприйнятливості до звуків довкілья, до музичних звуків; сприймає музичний твір цілісно, відчуває різні відтінки емоцій, передані музикою, охоче ділиться враженнями.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Намагається злагоджено діяти з однолітками заради досягнення мети під час спільного виконання пісні, танців, музикування в ансамблі та оркестрі, гри-драматизації; прагне під час міні-концертів, святкових ранків творчо проявити себе.</p> <p><i>Креативність.</i> Імпровізує власним голосом, з використанням звуків, жестів, саморобних шумових інструментів, на дитячих музичних інструментах; проявляє свою індивідуальність у співах, танцях; вигадує мелодії, елементарні пісні, танці; інтерпретує під час передачі образу казкових персонажів, дій з уявним предметом; використовує набутий музичний досвід під час самостійної художньої діяльності</p>

СВІТ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Сприймаючи театральне видовище, старший дошкільник здатний зрозуміти зміст вистави, театральний образ як живу акторську дію з використанням мовленнєвих засобів, міміки, жестів, рухів, музики, танцю, співу. Він співпереживає героям сюжету, підказує, як їм поводитися у скрутних ситуаціях, оцінює вчинки (власні та однолітків), порівнюючи з вчинками персонажів вистави. Дитина виявляє схильність до наслідування дій, висловлювань позитивних персонажів вистави. Ліпше, ніж раніше, впізнає в силуетах і тінях характерні образи персонажів, оцінює їх (хитрий, жадібний, нерозумний, довірливий). Під час театралізованої діяльності дитина старшого дошкільного віку здатна відображати характерні особливості образу театральних персонажів. Вона охоче долучається до групової драматизації фрагментів твору, може ініціювати організацію ігор «у театр». Під час творчої діяльності особливо відчутними стають зрілі інтелектуальні можливості дитини, певна зрілість її почуттєвої сфери. Дитина здатна брати активну участь у підготовці театралізованих ігор, досить віртуозно перевтілюється в образи персонажів, захоплено й виразно розігрує сюжети казок, з гумором виконує ролі. Може ініціювати внесення творчих фрагментів у гру за казкою, охоче допомагає дорослому виготовляти декорації, атрибути, костюми. Дитина спроможна ініціювати організацію ігор-драматизацій, театралізованих ігор, може заохочувати однолітків до розігрування сюжетів певних казок. Упродовж означеного віку естетичне ставлення до театралізованого мистецтва стає більш свідомим, виваженим. Індивідуалізуються смаки дитини, частіше проявляються творча уява, здатність встановити причинно-наслідкові зв'язки між діями персонажів і ставленням до них учасників вистави та її глядачів. Особливість вікового періоду визначається зростою здатністю старшого дошкільника диференціювати як взаємопов'язані, так і специфічні процеси сприймання творів театралізованого мистецтва, виконання ролі персонажа близько до тексту та його індивідуалізацію (надання особистісного забарвлення).

Шостий рік життя

Ознайомлення з творами мистецтва. Завдяки набутому досвіду дитина спроможна розрізнити види театрів (пальчиковий, настільний, драматичний, театр іграшок, тіньовий, ляльковий, театр на фланеле-

графі, театр бі-ба-бо, театр картинок). Вона зацікавлено спостерігає за дійством різних видів театру, починає ліпше, ніж раніше, розуміти особливості та відмінності між ними, має свої уподобання. Дитина здатна розмірковувати над побаченим та почутим, зіставити його з реальними життєвими ситуаціями, у які потрапляла сама, робити узагальнені висновки щодо доцільності чи недоцільності певної поведінки (персонажів та власної). Вона здатна емоційно відгукуватися на красу театральної вистави, намагається допомагати дорослому її створювати — бере активну участь у конструюванні з кольорових клаптиків театрального костюма ляльці, розфарбовуванні та вирізанні елементів необхідних атрибутів. Дитина добре орієнтується у змісті, послідовності подій сюжету відомих їй казок, відтворених у виставі.

Художньо-практична діяльність. Дитина не задовольняється переглядом вистав, поставлених дорослими. Вона все частіше намагається сама відтворити реальні та казкові ситуації під час власної акторської гри. Співвідносить театральні події з подіями реального життя, власною поведінкою, починає вибудовувати її відповідно до моральних норм, вносити доцільні корективи. Завдяки зростанню довільності пізнавальних процесів може відтворити поетичні твори українського фольклору та події з відомої їй казки виразно, у необхідній послідовності, з використанням відповідної міміки, пантоміміки, інтонації. Усе частіше дитина переносить елементи театралізації у свої сюжетно-рольові ігри, організовує ігри-драматизації та бере активну участь в них. Зростає вмільність відображається в її розвиненому відчутті простору, часу, здатності диференціювати форму, фактуру, відтінки кольорів.

Дитяча творчість. Зростає самостійність, предметно-практична вмільність, емоційна сприйнятливність уможливають здатність передавати образно-виражальними засобами стан, наміри, поведінку, ставлення персонажа, роль якого дитина виконує. Вона може розігрувати під час театралізованої гри окремі епізоди казок (на прохання дорослого та з власної ініціативи), перевтілюватися в образи різних персонажів, індивідуалізувати їх, уносити творчі фрагменти в театралізовану гру. Усе частіше дитина прагне самостійно виготовляти елементи театральних декорацій, костюмів, атрибутів.

Сьомий рік життя

Ознайомлення з творами мистецтва. Дитина здатна оволодіти основними знаннями про театр, особливості різних видів театру. Вона поступово засвоює елементарну лексику, розрізняє поняття «каса»,

«квиток на виставу», «роздягальня», «фойє», «театральна зала», «сцена», «актори», «ролі», «костюми», «декорація», «антракт», «режисер-постановник». Виразнішими стають її уподобання, інтерес до певного виду театру. Вона може обґрунтувати свій вибір, запропонувати для відтворення у виставі сюжет та події конкретної казки; розпізнає відповідні етичні почуття та емоційний стан персонажів вистави. Дитина здатна розрізнити реальні й умовні, відтворені на сцені, ситуації та події.

Художньо-практична діяльність. Дитина виявляє чималий інтерес до можливості виконати певну роль, відтворити казкові події на сцені. Процес перевтілення захоплює її, надихає, стимулює резервні можливості. Вона входить в образ і перебуває в ньому до кінця театралізованого дійства. Може уміло використати у грі предмети-замінники, уявні предмети. Здатна напам'ять або близько до тексту прочитати слова своєї ролі, вирізняється виразним та чистим сценічним мовленням. Дитина використовує малі жанри фольклору у своїх сюжетно-рольових іграх, зокрема в сюжетно-рольовій грі «Театр». Вона спроможна з власної ініціативи та за підтримки дорослого інсценувати відомі їй казки. Особливий інтерес викликає в неї пропозиція дорослого взяти участь у виготовленні необхідних для вистави атрибутів, костюмів, декорації.

Дитяча творчість. Наприкінці вікового періоду в дитини виникає сильніша, ніж на попередньому етапі, потреба у *лицедійстві*. Дитина спроможна диференціювати себе як особистість та виконавця певної ролі, усвідомити, що думки та дії персонажа, якого вона грає, можуть не збігатися з її власними, навіть суперечити їм. Дитина починає по-своєму трактувати певні вчинки персонажа дійства, вносити елементи новизни у вбрання та інтонації голосу, індивідуалізувати свою роль, ініціювати оригінальні повороти сюжету, прогнозувати ймовірні наслідки цих змін. Вона самостійно за допомогою незначних підказок дорослого може показати одноліткам вистави театру іграшок, картонажного чи тіньового театру за сюжетами знайомих літературних творів. Усе більший інтерес дитина починає виявляти до можливості побути чарівником, який задовольняє бажання.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати потребу у творчій реалізації своїх можливостей, самовираженні театральних здібностей;
- формувати вміння ототожнювати та диференціювати себе та персонажа, роль якого вона виконує, «приміряти» до себе персонажів із позитивними та негативними рисами;

- розвивати здатність до творчого перевтілення, уміння емоційно відтворювати характери персонажів театральної вистави, використовувати засоби виразності (жести, міміку, інтонацію голосу);
- створювати сприятливі умови для розвитку сценічного мовлення.

Навчальні:

- навчати впізнавати характерні образи персонажів театралізованих ігор та вистав за силуетами, елементами костюма, репліками;
- вправляти в умінні оцінювати персонажів театральних вистав та зіставляти їхню поведінку з власною;
- навчати розуміти та використовувати міміку, жести, інтонацію; формувати художньо-мовленнєву виконавську майстерність;
- прищеплювати навички розрізнення й об'єктивного оцінювання позитивних та негативних якостей персонажів за їхніми вчинками;
- навчати елементів перевтілення та набуття характерних моральних рис персонажів;
- навчати засобів та прийомів виготовлення елементів театральних костюмів, декорації, атрибутів;
- вправляти в умінні складати сюжети на наочній, словесній основі та самостійно;
- навчати взаємодіяти між собою в діалогах, чутко реагувати на репліки та зміни в сценічній ситуації.

Виховні:

- формувати позитивне ставлення до театрального мистецтва;
- виховувати моральні почуття;
- формувати уміння диференціювати добро і зло, позитивно ставитися до дружби, правдивості, щирості, сміливості, готовності допомогти; негативно — до жадібності, ледарства, злоби, егоїстичності, брехливості, байдужості, хвалькуватості, улесливості;
- виховувати бережливе ставлення до театральних костюмів, декорацій, атрибутів;
- заохочувати та підтримувати вияв почуття гумору, уміння посміятися над собою та персонажами, яких грає дитина;
- прищеплювати любов до українського фольклору, казок; позитивне ставлення до озвучування вистав українською мовою.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Старший дошкільний вік є періодом розквіту сюжетно-рольової та режисерської гри, зростання самостійності, допитливості та прагнення виразити себе. З огляду на розвиток виразного мовлення, сформованість усіх звуків педагог вдосконалює здатність дитини свідомо виконувати ігрові ролі, адекватно використовуючи засоби виразності, індивідуалізуючи виконання; спонукає виявляти елементи творчості під час виготовлення елементів костюмів, декорацій, театральних атрибутів.

Дітям цього віку варто пропонувати складніші за змістом та більші за обсягом театральні вистави та ігри-драматизації з багатьма характерними персонажами. Важливо, щоб рольова палітра персонажів містила не лише рухи, а й слова, спів, гру на дитячих музичних інструментах. Як і на попередніх вікових етапах, доцільно сприяти тому, щоб елементи театралізації пронизували все буття дитини, упроваджувалися в організацію занять, самостійні ігри, розваги, екскурсії, дослідницьку діяльність тощо.

Ефективне використання різних видів театру забезпечується підготовкою педагогом цілої системи рухових етюдів, які допомагають дітям знайти виразні пантомімічні рухи і жести, що адекватно характеризують персонажів. Кожну роль доцільно освоювати спочатку всією групою. Під час колективного освоєння та завдяки музичному супроводу педагог може заохочувати дітей до самостійного пошуку виразних рухів та найбільш відповідних характеру персонажа дій. Доцільно разом із дітьми по черзі обирати виконавців ролей персонажів вистави, враховуючи бажання дітей, схожість чи протилежність їхньої натури ролі, яку належить виконувати (боязкій дитині природніше виконувати роль зайця, проте час від часу корисно пропонувати їй побути в ролі вовка, поставити її у незвичну для неї ситуацію). Доречно організувати гру-драматизацію або театральну виставу так, щоб протягом деякого часу в ній взяли участь усі діти групи.

Якщо вистава або гра-драматизація містять вокальний матеріал, його варто оцінити з погляду вокальних можливостей дітей цього віку та конкретної групи. Не слід обирати для виконання таких ролей лише музично обдарованих дітей. Адже можна трансформувати вокальний матеріал у зручну для більшості тональність, замінити речитативами. У такий спосіб педагог попередить виникнення в дітей почуття боязні, невпевненості, прагнення уникнути неспіху. Важливо завчасно детально продумати рішення тієї чи тієї мізансцени, чітко сформулювати майбутнім виконавцям ролей їхні акторські завдання,

пояснити незрозуміле, висловити довіру та впевненість в їхньому успіхові. Особливу увагу слід приділити, з одного боку, тому, щоб за виконавцями було залишене право на імпровізацію, вираження своїх артистичних здібностей, радісне відчуття захоплення театральним дійством; з іншого — свідомій взаємодії виконавців між собою, узгодженню ними своїх слів та дій, підкоренню задуму режисера.

Організація сприятливого предметно-театрального середовища передбачає не лише створення педагогом атмосфери піднесення, захоплення, зацікавленості майбутнім театральним дійством, а й наявність необхідних елементів костюмів, різних залишкових матеріалів, наборів одноразового посуду, іграшок, кольорового паперу і картону, ножиць, клею, пластиліну, клаптиків тканини різної фактури, кольорових картинок, ниток, голок, повітряних кульок, дитячих музичних інструментів тощо.

Важливо пов'язувати театральну діяльність з пізнавальним, мовленнєвим, соціально-моральним, фізичним та естетичним розвитком старших дошкільників, реалізовувати інтегральний підхід до неї.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Ознайомлення з творами мистецтва.</i> Знає і може самостійно або з допомогою дорослого назвати основні види театру (пальчиковий, настільний, драматичний, театр іграшок, тіньовий театр, ляльковий театр, театр на фланелеграфі, театр бі-ба-бо, театр картинок); розуміє особливості кожного та відмінності між ними; знає й може розповісти близько до тексту відому їй казку, за якою дивиться театральну виставу.</p> <p><i>Художньо-практична діяльність.</i> Розуміє зміст вистави; знає, що театральний образ — це жива акторська дія з використанням мовленнєвих засобів, засобів виразності (міміки, жестів, рухів), інших видів мистецтв (музики, танцю, співу), іграшок, костюмів, декорацій, атрибутів; усвідомлює важливість дотримання послідовності слів та дій під час виконання ролі певного персонажа, їх узгодження з іншими дітьми.</p> <p><i>Дитяча творчість.</i> Розуміє, що різні виконавці по-різному виконують ту саму роль, одягаються, грають, інтонують свої висловлювання, по-своєму виражають характер персонажа</p>
Уміння	<p><i>Ознайомлення з творами мистецтва.</i> Цікавиться усіма видами театру; правильно застосовує театральну термінологію (за трьома блоками: актори — актор, трупа, режисер, костюмер, гример, художник, глядачі, успіх, оплески; вистава — сюжет, сценарій, прем'єра, частина, антракт, фінал; театр — афіша, каса, квиток, зала, куліси, дзвінок, завіса, балкон, декорації); підказує персонажам, як їм поводитися відповідно до сюжету казки та у скрутних ситуаціях.</p>

Уміння	<p><i>Художньо-практична діяльність.</i> Визначає основну сюжетну лінію, імітує рухи, міміку, інтонації голосу; точно промовляє слова; порівнює та оцінює вчинки власні та однолітків із вчинками персонажів театральної вистави; намагається наслідувати позитивні моральні якості персонажів (доброзичливість, сміливість, готовність допомогти тощо); оцінює їхні негативні якості (хитрий, жадібний, нерозумний, довірливий); упізнає в силуэтах і тінях характерні образи персонажів; бере активну участь у підготовці театралізованих ігор, розігруванні сюжету; виразно та з гумором виконує ролі, бере участь у виготовленні елементів декорацій, костюмів, атрибутів.</p> <p><i>Дитяча творчість.</i> Творчо перевтілюється в образи персонажів; може промовити одну фразу кількома різними інтонаціями, змінити тембр голосу, внести творчі фрагменти у гру за казкою; імпровізує, вносить прості зміни в елементи костюма; може на прохання дорослого змінити кінцівку твору, поміняти характер персонажа (злого, хитрого на доброго); у ході розігрування ролі може внести зміни в роль, змінити елементи костюма (форму, колір)</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливність.</i> Виявляє високий інтерес до театру, ігор-театралізацій, вистав. Уважно вдивляється, розглядає персонажів, їхні костюми, стежить за дотриманням ними сюжету та слів твору. Емоційно реагує на позитивні та негативні вчинки персонажів.</p> <p><i>Самостійність.</i> Ініціює готовність взяти участь у самостійному рядженні, інсценуванні казок, виборі твору, персонажа, одягу, елементів атрибутів та декорацій. Може на прохання дорослого та за власним задумом змінити сюжет відомої казки. З власної ініціативи вносить корективи в сюжет твору, декорації, елементи костюма, виконання ролі.</p> <p><i>Людяність.</i> Співпереживає позитивним героям, підтримує їх, намагається підказати спосіб уникнення небезпеки. Узгоджує свої слова та дії з іншими виконавцями. Може відмовитися від запропонованої їй ролі на користь товариша.</p> <p><i>Допитливість.</i> Аналізує вчинки персонажів, порівнює їх із власними; формулює елементарні висновки. Запитує дорослого про незрозуміле, намагається уточнити правомірність дій персонажів.</p> <p><i>Гідність.</i> Намагається виконати свою роль якомога ліпше, шукає підтвердження вдалості своєї гри в дорослого. Намагається справедливо себе оцінити, може відмовитися від незаслуженої оцінки свого виконання ролі.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Усвідомлює значущість власної діяльності для загальної постановки. Намагається дотримуватися вимог режисера-постановника. Переживає невідповідність своїх дій очікуванням дорослого.</p> <p><i>Справедливість.</i> Намагається обрати роль з урахуванням своїх можливостей, чесно розподілити ігрові та театральні ролі, іграшки. Може визнати заслуги однолітка та власні помилки.</p> <p><i>Креативність.</i> Виявляє схильність до індивідуалізації своєї ігрової та театральної ролі. Прагне внести в неї елементи новизни, виконати по-своєму, своєрідно. Охоче вигадує, раціоналізує, фантазує, радіє своїм оригінальним рішенням</p>

СВІТ ЛІТЕРАТУРНОГО МИСТЕЦТВА

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Ставлення старшого дошкільника до літературних творів стає все більш осмисленим, активним, зацікавленим. Дитина в змозі не лише сприймати та осмислювати художню літературу, а й співпереживати та співчувати літературним персонажам, що потребує від неї певної аналітичної роботи. У зв'язку з цим дещо знижується безпосереднє, зовнішнє вираження емоційності. Зростають можливості дитини відновлювати, пригадувати послідовність подій, установлювати різноманітні смислові зв'язки всередині одного літературного твору та між різними творами. Вона здатна бачити зовнішні дії літературних персонажів, розуміти доступні їй мотиви їхньої поведінки. Частішають випадки, коли дитина шостого–сьомого років життя робить спроби збагнути приховані наміри та неявні мотиви вчинків дійових осіб літературного твору. Ще зберігається тенденція не лише інтерпретувати, а й змінити наближену до реальності літературну ситуацію на більш казкову, фантастичну, чарівну: дитина прагне зробити її менш схожою на буденне життя, на реалію з її власного повсякденного досвіду. Вона в змозі зрозуміти деякі ознаки жанру (казки, оповідання, вірша), усе виразніше віддає перевагу якимось із них. Зростає здатність помічати окремі виразні мовленнєві засоби, зосереджувати на них свою увагу, запитувати про них дорослого. Виразнішими стають намагання дитини передати свої уявлення про структуру і форму літературних творів у власній творчості.

Шостий рік життя

Ознайомлення з творами мистецтва. Дитина впродовж тривалішого, ніж раніше, часу здатна уважно слухати читання дорослим казки, оповідання, довгого вірша. Завдяки набутому досвіду дитина починає віддавати переваги як певному жанру літературного твору (казці, оповіданню, віршу), так і певній його тематиці (про тварин, чарівні перетворення, космос, мандри, життя людей минулого тощо). Вона починає ліпше розуміти тричастинну структуру композиції літературного твору (зачин, основна частина, розв'язка), усвідомлювати певний набір дій літературних персонажів (шукає, долає труднощі й випробування, знаходить, захищає, відновлює справедливість). Дитина ліпше, ніж на попередніх вікових етапах, розуміє зміст, ідею літературного твору, основну сюжетну лінію казки чи оповідання, визначає

головних персонажів. Її літературні художні враження та морально-естетичні переживання стають багатшими. Збагатилися уявлення дитини і про структуру книжки, види книжок (словники, довідкова література, художні твори, підручники), історію їх створення. Вона здатна з допомогою дорослого систематизувати свої знання літературних творів, об'єднати їх за жанрами й тематикою.

Художньо-практична діяльність. Дитина, з одного боку, потребує реалізувати в літературній діяльності свій високий творчий потенціал, а з іншого — прагне до нормативності, наслідування, копіювання. Ці суперечливі тенденції позначаються на характері її художньо-практичної діяльності: завдяки першій дитина цього віку весь час перебуває в пошуку, варіює, змінює прихильність до одних творів на схильність до інших за жанром та тематикою; завдяки другій — пришвидшується процес засвоєння нею нормативних правил та вимог, способів дій, схвалюваних та прийнятних соціальних стандартів, меж неприпустимої поведінки. Формування образних стереотипів спрощує, полегшує інтерпретації дитиною літературного твору, допомагає правильно його зрозуміти. Удосконалюються засоби відтворення нею образів літературних персонажів у різних видах художньої діяльності (образотворчій, музичній, театральній). Вона інтонаційно може передати різні почуття, відтворити у мовленні образні висловлювання з художнього твору. Збагатилися уявлення дитини про типових персонажів та сюжетно-тематичні одиниці літературних творів (зокрема казок), способи їх творчого використання.

Дитяча творчість. Завдяки зрослим інтелектуальним можливостям, сформованості елементарних соціально-моральних почуттів, збагаченню життєвого досвіду дитина виявляє все більший інтерес до незнайомих їй літературних творів, нових привабливих персонажів, складнішої, ніж раніше, тематики. Удосконалюється її здатність доповнити текст казки власними пропозиціями, оновити оповідання різними варіантами пригод, додатковими епізодами. Вона робить спроби надати реальному персонажу більше чарівності, а подіям — казковості.

Сьомий рік життя

Ознайомлення з творами мистецтва. Наприкінці вікового періоду дитина виявляє високий інтерес до книжки. Сформованість образних стереотипів сприяє правильному розумінню нею різних за жанрами та тематикою літературних творів, дає змогу інтерпретувати події

сюжету, пояснювати вчинки персонажів, мотивувати їх. Завдяки наявності в сім'ї та в дошкільному закладі дитячої бібліотеки, розширюються знання дитиною українських та зарубіжних казок, оповідань та віршів відомих вітчизняних і зарубіжних авторів сьогодення та минулого. Удосконалюється уміння дитини співвідносити вчинки літературних персонажів із схвалюваними соціальними стандартами та власною поведінкою. Водночас правильне розуміння та оцінка дій літературних персонажів із позиції моральної норми не означає легкого їх засвоєння дитиною. Лише завдяки емоційному діалогу з дорослим, програванню ситуацій морального вибору, зрослому самоконтролю поступово відбувається дієве засвоєння нею моральних норм. Це відображається не стільки словесно, скільки образно — під час вибору малюнка, вигадкування.

Художньо-практична діяльність. Дитина свідомо осмислює літературний твір будь-якого жанру та тематики. Її реагування на події сюжету та вчинки літературних персонажів стають дещо стриманішими за формою зовнішнього прояву, визначаються не лише безпосередніми переживаннями, а й внутрішньою аналітичною роботою. Наслідком такої роботи є здатність дитини до співпереживання, співрадість та співчуття до літературних персонажів. Зростає спроможність установлювати смислові зв'язки всередині улюбленого літературного твору, розуміти мотиви поведінки персонажів (як зрозумілі, так і доступні приховані). Дитина співвідносить події твору з подіями із власного життя, порівнює їх, знаходить аналогії та відмінності, встановлює причинно-наслідкові зв'язки (вчинок – наслідки для героя та інших персонажів літературного твору, вплив на результативність діяльності). Дитина відтворює враження від казки, оповідання, вірша у своїй діяльності: використовує у сюжетно-рольовій та режисерській грі події з прочитаного твору, дії персонажів, що особливо сподобалися, окремі висловлювання, інтонації, жести; зображує їх на малюнку. Вона виявляє готовність допомогти дорослому створювати рукописні книжки, ілюструвати їх.

Дитяча творчість. Прагнення реалізувати свій творчий потенціал спонукає дитину привносити елементи новизни в усі свої починання. Вона комбінуванням елементів сюжету відомих літературних творів створює новий. Унаслідок цього виникають узагальнені образи позитивних та негативних персонажів, яких дитина індивідуалізує, в оригінальний спосіб деталізує, поєднує в них реальне та казкове, втілює в іграх та самостійній образотворчій діяльності. Вона спроможна

використати різні засоби художньої виразності у власній словесній творчості — складає невеликі розповіді, казкові історії за змістом скоромовок, прислів'їв; створює на основі засвоєного зразка власні загадки різних типів (описові, порівняльні, метафоричні), лічилки, потішки, колисанки, заклички.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- формувати елементарну літературну картину світу;
- долучати до високохудожньої літератури, розширювати запас літературних вражень;
- розвивати виразне літературне мовлення;
- розвивати творчі здібності, способи творчого сприймання літературної інформації;
- закладати фундамент майбутнього літературного смаку.

Навчальні:

- збагачувати знання про вітчизняні та зарубіжні літературні твори різного жанру й тематики;
- формувати уявлення про структуру, типових персонажів літературних творів;
- навчати емоційно та виразно передавати зміст невеликих прозових творів, читати напам'ять вірші;
- навчати складати невеличкі розповіді, казкові історії (на основі знайомих сюжетів та за власним задумом);
- вправляти в умінні визначати динаміку розвитку сюжету, художнього образу, його багатогранність.

Виховні:

- виховувати інтерес до бібліотеки, бережливе ставлення до книжки;
- формувати літературні вподобання;
- заохочувати та схвалювати самостійні вибори літературних творів різного жанру та тематики;
- виробляти звичку використовувати книжку як засіб цікавого дозвілля;
- формувати вміння в оцінці вчинків літературних персонажів орієнтуватися на моральні норми, соціально схвалювані стандарти поведінки;
- виховувати патріотичні почуття, любов до української книжки.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Ознайомлення дитини старшого дошкільного віку з широким колом літературних творів різного жанру та тематики доцільно здійснювати в тісній взаємодії з її естетичними, пізнавальними, соціально-моральними, мовленнєвими уподобаннями. Важливо не обмежувати можливості дітей схематичним відтворенням ними літературних творів, наслідуванням виразних засобів.

Увагу дітей доцільно концентрувати на образній виразності казки (оповідання, вірша), деталях опису зовнішності й поведінки персонажів, несподіваному розвитку сюжету тощо. Доцільно створювати емоційно насичені ситуації переповідання дитиною улюбленого твору (індивідуальне, у діалозі з дорослим, по черзі з однолітками) та створення власного твору. Дорослий варіює форму відтворення літературного твору (словесно програє разом із дитиною найяскравіші моменти, музично їх озвучує, ілюструє виразними рухами та інтонаціями голосу, зображує в малюнку, створює модель-схему тощо).

Спонукаючи дітей до створення власних казок, розповідей, віршованих рядків, педагог орієнтує на відомі їм аналоги народних та авторських сучасних творів різноманітної тематики (про богатирів, космос, мандрівки світом, життя тварин, природні стихії, сучасні професії, взаємини людей, особливості хлопчиків і дівчаток, дружбу тощо) та апелює до власного досвіду дітей (минулого та теперішнього), їхніх мрій про майбутнє. Організовує творчі ігри на кшталт «Що сталося б, якби...». Під час таких ігор персонажів, елементи сюжету дитина може вільно комбінувати, поєднувати, знаходити несподівані рішення.

Доцільно залучити до літературного розвитку дітей членів їхніх родин, відроджувати сімейні традиції читання літературних творів значного обсягу частинами протягом декількох днів, супроводжуючи читання обговоренням змісту твору, іграми. Можна використати тематичне групування творів, демонструючи дітям варіативність літературного образу, втіленого у творах різними авторами. Корисно час від часу ознайомлювати дітей із групою творів, пропонувати осмислити їх та відшукати різні способи розв'язання порушених у них проблем, знайомих та зрозумілих дитині: «добро – зло», «красиве – бридке», «безпечне – небезпечне», «споживання – створення», «дружба – зрадництво» тощо. Оскільки дитині складно самій сформулювати проблему в узагальненому вигляді, педагогові необхідно організувати спільне її обговорення, практикувати розмірковування вголос, доповнення думок міркуваннями однолітків та думкою дорослого. Завдяки цьому

дитина поступово починає усвідомлювати неоднозначність різних життєвих ситуацій та вчинків літературних персонажів, оцінювати явище з різних боків.

Літературний розвиток здійснюється як на традиційних заняттях, так і під час вільної діяльності (сюжетних та режисерських ігор, малювання на літературну тематику, словесної творчості, індивідуального й колективного розглядання та читання книжок). Зібравши цікаві дитячі висловлювання, розповіді з власного досвіду, придумані дітьми казки, оповідання, вірші, пісеньки, загадки, можна разом із вихованцями створити рукотворні книжки, журнали, плакати, комікси, стінні газети тощо. Важливою умовою творчого розвитку дітей є здатність педагога проявляти та пояснювати свої літературні уподобання.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Ознайомлення з творами мистецтва.</i> Називає основні види літературних творів: усна народна творчість (колискові, колядки та щедрівки, веснянки, купальські пісні, скоромовки, лічилки, загадки, народні казки), вірші, оповідання, байки, легенди; знає деякі твори з народної, вітчизняної та світової літературної спадщини, прізвища окремих письменників; усвідомлює важливість творів різних жанрів та тематики; усвідомлює свої літературні вподобання; має уявлення про бібліотеку; знає тексти народних ігор, скоромовок, чистомовок; розуміє зміст гумористичних творів, прислів'їв, приказок; відгадує образні, метафоричні загадки.</p> <p><i>Художньо-практична діяльність.</i> Розуміє значення літературних творів для розширення своїх знань та розвитку моральних якостей (добррозичливості, сміливості, товариськості, правдивості, подільчivosti, чуйності тощо); усвідомлює, що виразного читання слід навчатися, докладати для цього зусиль; знає, що за розвитком подій сюжету твору варто уважно стежити.</p> <p><i>Дитяча творчість.</i> Розрізняє наслідувальну та творчу літературну діяльність; усвідомлює, що різні люди по-різному інтонують відтворення тексту літературного твору, переживають події та вчинки персонажів; усвідомлює важливість уміння створювати власні твори на основі відомих</p>
Уміння	<p><i>Ознайомлення з творами мистецтва.</i> Оперує назвами творів мистецтва, передає своє ставлення до персонажів на основі аналізу їхніх вчинків, формулює оцінно-етичні судження, співвідносить поведінку літературних персонажів з реальними подіями; знаходить спільне та відмінне у змісті літературних творів і доречно використовує набуті знання у відповідних життєвих ситуаціях.</p> <p><i>Художньо-практична діяльність.</i> Передає словом свої враження про прослухане, почуте; знаходить та використовує у мовленні засоби виразності (порівняння, епітети, метафори, гіперболи, фразеологізми);</p>

Уміння	<p>добирає до них синоніми; відтворює образність вірша в художній бесіді; бере активну участь у бесіді за змістом художнього твору, висловлює свої враження, переживання; зіставляє два художні твори, близькі за змістом, темою, ідеєю; передає своє ставлення до персонажів літературного твору на основі аналізу їхніх вчинків; формулює оцінно-етичні судження, співвідносить поведінку літературних персонажів зі своєю.</p> <p><i>Дитяча творчість.</i> Складає вірші, казки, міні-оповідання; розігрує щедрівки, колядки, заклички, сюжетно-рольові ігри за мотивами літературних творів; поєднує в літературній діяльності елементи різних видів мистецтва; виявляє свої літературні уподобання; вигадує нові сюжети до знайомих творів; використовує різні засоби художньої виразності у власній словесній творчості; складає невеликі розповіді, казкові історії за змістом скоромовок, прислів'їв, створює на основі засвоєного зразка власні загадки різних типів (описові, порівняльні, метафоричні), лічилки, потішки, колісанки, заклички</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливість.</i> Чутлива до сприймання прослуханого тексту літературного твору; виділяє в ньому оригінальне, дивне, бридке тощо; відкрита до нових вражень, переживань від прослуханого, надовго їх запам'ятовує, розмірковує над ними.</p> <p><i>Самостійність.</i> Може незалежно від дорослого обрати книжку для читання, розглядати ілюстрації, відтворити на малюнку зовнішність улюбленого літературного персонажа; виправляє свої помилки та помилки інших дітей; обстоює власну думку стосовно дій літературних персонажів.</p> <p><i>Людяність.</i> Оцінює поведінку, вчинки персонажів творів, орієнтуючись на моральні правила й норми; з розумінням ставиться до відмінної від своєї точки зору щодо твору та його персонажів; під час перегляду ілюстрацій ураховує бажання однолітків; може поступитися, зробити приємне товаришу.</p> <p><i>Допитливість.</i> Аналізує поведінку та дії персонажів творів, встановлює асоціативні зв'язки з власними вчинками, подіями з життя; ставить дорослому запитання щодо незрозумілих моментів прочитаного твору.</p> <p><i>Гідність.</i> Визначає свої успішні та неуспішні дії під час літературної творчості, її результативність; прагне реалізувати свої творчі здібності під час літературної діяльності. Розраховує на справедливую оцінку дорослим своїх літературних досягнень.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Упорядковує книжки в імпровізованій бібліотеці; усвідомлює значущість своєї діяльності; намагається ретельно перегортати сторінки книжки, не м'яти й не бруднити обкладинку.</p> <p><i>Справедливість.</i> Намагається чесно поводити себе під час колективної літературної діяльності; під час розподілу монологічних читань може поступитися чергою декламування віршів, намагається не бути егоїстичною.</p> <p><i>Креативність.</i> Творчо й доречно використовує літературні гумористичні твори, прислів'я, приказки; проявляє інтерес незвичного читання й ілюстрування літературних творів, таємничих розповідей; експериментує з літературними творами, доповнює та варіює текст казок, оповідань, віршів</p>

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДІЯЛЬНІСТЬ ДИТИНИ»

Діяльність — основа формування дошкільника як особистості. Особистість і діяльність внутрішньо пов'язані між собою. Включення дитини старшого дошкільного віку в різні види діяльності є визначальною умовою її розвитку як соціальної істоти. Тому розв'язання освітніх завдань має враховувати супідрядність різної дитячої діяльності, її динаміку, характер, особливості, обсяг, зміст. Упродовж старшого дошкільного віку *ігрова* діяльність залишається провідною. Водночас досить інтенсивно відбувається розвиток елементів *трудової* та *учбової* (навчальної) діяльності.

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРОВІДНА

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

В умовах розвитку гри як провідної діяльності дитина зростає як соціальний індивід, творчо перевтілюється у знайомі образи дорослих, реалізує моделі їхньої поведінки і взаємин; задовольняє потребу в грі, виражає в ній свої інтереси, набутий особистий досвід, творчо самовиражається. Вона зацікавлено оволодіває різними видами ігор.

Під час ігор із правилами (рухливих, спортивних, дидактичних, пізнавальних, хороводних, українських народних, комп'ютерних, найпростіших інтелектуальних ігор-загадок, ігор в шахи та шашки тощо) свідомо й вимогливо дотримується правил гри; підтримує позитивні взаємини між учасниками гри — допомагає, виявляє товариську, справедливість, чесність, доброзичливість. Оскільки діти дуже активні й непосидючі, важливими для них є *рухливі ігри*. У них вони реалізують свою потребу в русі, вдосконалюють рухові уміння й навички, розвивають швидкість, вправність, силу. Особливо корисні ці ігри на свіжому повітрі.

Дидактичні ігри сприяють розвитку в дитини старшого дошкільного віку пізнавальної активності, вправляють в умінні розрізняти колір, величину, форму; розвивають пам'ять, уяву, мислення.

Настільно-друковані ігри дають змогу дитині перепочити після надмірної рухливої активності, зосередитися на розумовій роботі, розвинути пізнавальні процеси, посидючість, уважність, організованість.

Ігри-драматизації, ігри-імітації, режисерські та пальчикові ігри мають пізнавальну, емоційну, естетичну цінність для дітей цього віку. Під час різних *театралізованих ігор* дитина досить самостійно розіграє сюжети відомих їй казок, літературних творів; інтонаційно та жестами характеризує образи, узгоджено діє за рольовими взаєминами персонажів; добирає чи виготовляє атрибути або елементи до типових ознак образу. Театралізовані ігри демонструє як вистави для дітей молодшого за неї віку.

Під час *конструкційно-будівельних ігор* виявляє бажання відображувати широке коло об'єктів довкілля. Використовує при цьому попередньо набутий досвід діяльності з різними конструкторами, природними та штучними матеріалами; створює власні споруди, конструкції за зразком, умовами, задумом; уміє планомірно розглядати предмети і споруди, малюнки, фото, прості креслення, виокремлювати в них основні складові конструкції, їх співвідношення за розмірами, формами, розміщенням; добирає необхідні матеріали, деталі; використовує різні способи створення будівлі, кріплення, елементи оздоблення; аналізує і прогнозує результати власної та спільної діяльності; уміє діяти послідовно, злагоджено з іншими учасниками, виявляє доброзичливість, готовність допомогти.

Серед різноманітних ігор старшого дошкільника пріоритет належить *сюжетно-рольовій грі*, творчій за своїм характером, соціальною за спрямованістю. Саме вона відіграє особливу роль у формуванні особистості дитини. Відтворення ситуацій діяльності та взаємин дорослого оточення дає змогу дитині програвати не лише свої дії, а й їхні наслідки. Завдяки цьому в неї поступово формується внутрішній план дій, уміння їх планувати, здатність уносити в них корективи відповідно до очікувань інших. У старшому дошкільному віці сюжетно-рольова гра стає дедалі тривалішою, стійкішою, складнішою, планомірно спланованою, розгорнутою, гармонійною, усе більше незалежною від іграшки. Розвиток сюжетно-рольової гри зумовлює особистісне зростання старшого дошкільника, зокрема формування: *потреб* (пізнавальних, соціальних, моральних, естетичних); *інтересів* до себе та довкілля; *супідрядності мотивів* — від особистих до суспільно значущих. Найважливішими компонентами сюжетно-рольової гри є ігровий сюжет, ігрові ролі та дії, ігрові правила, ігрове використання предметів та спілкування з партнерами.

Шостий рік життя

Ігровий сюжет. Дитина шостого року життя самостійно придумує та реалізує ігровий задум, виявляє творчість, бере участь у розвитку задумів інших учасників гри. Вона опікується тим, щоб партнери прийняли запропонований сюжет, виявили готовність його реалізувати. Дитина відтворює сутність і способи діяльності людей, взаємини між ними, проживаючи їх під час створених самостійно ігрових ситуацій, подій, вчинків. У розвитку ігрового сюжету обирає за уподобанням соціальні ролі дорослих, привласнює їх типові й індивідуальні способи дій і стосунків, у яких орієнтується. Вона будує сюжет гри згідно з початковим задумом чи змінює його залежно від нових інтересів. У її пропозиціях переважають соціальні сюжети, проте час від часу вона вдається до військової, історичної, економічної тематики. Разом з іншими дітьми дівчатка найчастіше грають у сім'ю, лікарню, перукарню, магазин, школу, хлопчики — у міліціонерів і злодіїв, полювання за привидами, людину-павука, черепашок-нінзя, роботів тощо. Сюжет визначається тим, що дитину найбільш емоційно «зачепило», справило на неї враження. Дитина цього віку досить рідко вдається до сюжетів, безпосередньо пов'язаних з відносно новими професіями, зокрема з діяльністю юриста, економіста, менеджера, дизайнера тощо. Місце близьких дорослих у грі починають посідати віртуальні персонажі.

Ігрові ролі та дії. Гра починається з домовленості дитини з іншими учасниками, зі спільного планування: хто ким буде, яку роль гратиме. Дитина намагається чітко означити всі ролі. Виконуючи ігрову роль, вона цікавиться: «Чи буває так насправді?». Для неї все важливішою стає не стільки сама роль, скільки якість її виконання, наближеність до реального життя. Ігрові дії поступово скорочуються, узагальнюються, починають заміщуватися мовленням. Виконуючи певні ролі, дитина намагається моделювати реальні взаємини дорослих людей з найближчого оточення та персонажів улюблених мультфільмів, емоційно відтворювати їхні основні функції та дії. Під час виконання ігрової ролі дитина починає усвідомлювати свої бажання, можливості, ставлення до однолітків. Водночас вона відчуває ставлення до неї інших учасників гри, емоційно на нього реагує. Дитина дивиться на себе та однолітків крізь призму ролі, яку виконує. Роль має для неї силу закону, якому вона підкоряє свої дії. Спроба порушити послідовність ігрових дій викликає в неї супротив. Своєї ролі дії дитина пов'язує та узгоджує з іншими учасниками гри, супроводжує коментарем. У її словах і діях є елементи творчості. Належне виконання ролі та відповідних їй дій становлять зміст сюжетно-рольової гри.

Ігрові правила. Дитина формулює правила на початку гри і протягом усієї ігрової діяльності неухильно їх дотримується. Вона свідомо, добровільно, за власним бажанням приймає необхідність певних обмежень, відмовляється від бажань, не пов'язаних із грою. Дотримання правил приносить дитині задоволення: вона усвідомлює, що спроможна подолати безпосередні спонуки, підпорядкувати свої ігрові дії виконанню прийнятих правил. Намагання когось із учасників гри змінити правила під час гри викликає в неї обурення. Вона наполягає на необхідності їх виконання, контролює їх дотримання всіма учасниками гри.

Ігрове використання предметів. Іграшки, предмети, ігрові атрибути, різноманітні матеріали дитина добирає на початку гри відповідно до сюжету та вимог ролі, бережливо до них ставиться. Вона досить легко перейменовує предмети, використовує одні як замітники інших. Робить це самостійно, без допомоги дорослого, здійснює вибір з декількох наявних, вивчає предмет, на якому зосередила свою увагу, розуміючи, що не все може бути усім, що будь-який предмет не підійде. Дитина шостого року життя вже усвідомлює, що, обираючи предмет-замітник, слід орієнтуватися не лише на його зовнішні ознаки, а насамперед на фізичні властивості, можливість діяти з ним певним чином. Іноді дитина вдається до ігор, під час яких зовсім не використовує іграшки, задовольняючись предметами-замінниками.

Спілкування з партнерами. Оскільки дитина вже певний час відвідує дошкільний заклад, вона позитивно налаштована на спільну з однолітками гру, уміє налагодити ігрову взаємодію, порозумітися з учасниками гри щодо узгодження ігрових задумів, розподілу ролей, іграшок, побудови й розвитку сюжету, дотримання ігрових правил та норм поведінки, узгодити власні інтереси з інтересами групи, взяти до уваги пропозиції та зауваження партнерів по грі. У виборі учасників гри вона керується своїми симпатіями, зважає на ігрові вміння та моральні якості однолітків, статеvu належність (віддає перевагу одноліткам своєї статі, запрошує до гри представників іншої статі лише за необхідності дотриматися вимог до ролі). Починають виділятися дії, які передають характер ставлення дитини до інших учасників гри, рольове мовлення, звернене до партнера. Гра протікає як спільна діяльність, взаємодія за сюжетом доповнюється партнерськими діями, які не відповідають ролі. Формуються моральні почуття, нові мотиви і потреби (в самостійності, змагальності). Дитина допомагає іншим учасникам гри, виявляє товариськість, чесність, справедливість.

Сьомий рік життя

Ігровий сюжет. Уява дитини на сьомому році життя стає більш гнучкою, рухливою, ніж раніше, удосконалюється її вміння передбачати послідовність подій сюжету. Усе більше зростає варіативність характеру дитячої творчості. Це стосується як реальних, так і фантастичних образів та ситуацій. Як і раніше, хлопчики та дівчатка цього віку вдаються до запозичень казкових образів — чаклунів, фей, принцес, прибульців з інших планет тощо. Дитина сьомого року життя включає у свої імпровізації інших. Переживання нею напруження під час створення та розгортання реальних і уявних ситуацій, управління сюжетом, переривання певних подій, видозмінення ситуацій, спеціальне комбінування відомих їй сюжетів, створення нових образів, гіперболізація окремих сторін та якостей своїх персонажів тренують її уяву як довільну творчу діяльність. Якою б фантастичною не була уява дитини сьомого року життя, у своїх сюжетних лініях вона спирається на нормативи реального соціального життя, чим вправляється в умінні приймати рішення, здійснювати самостійні вибори, віддавати перевагу комусь чи чомусь, відмовляти у своїй прихильності. Напередодні вступу до школи дитина все частіше «програє» різноманітні ситуації з майбутнього шкільного життя — ознайомлення із приміщенням школи, своїм класом, вчителькою, однокласниками; виконання учбових завдань на уроці, зустріч із батьками після занять тощо.

Ігрові ролі та дії. Вибір ролей та ігрових дій дитини сьомого року життя значною мірою визначається її базовою потребою — претензією на увагу та повагу значущих для неї дорослих та дітей. Ця вікова особливість позначається на характері ігрових ролей та відповідних їм діях старшого дошкільника. У зв'язку з цим зростає увага дитини до самої себе — своєї зовнішності, досягнень у різних видах діяльності, статусу серед однолітків. Наслідком цього можуть бути незадоволення недостатньою увагою до її дій з боку дорослих та однолітків (реальних або уявних), примхлива, свавільна, демонстративна поведінка, сльозливість, своєрідні витівки. Посилюється значення мотивів гідності та самоствердження. Одним із проявів прагнення до самоствердження є домагання дитини сьомого року життя виконувати в іграх лише головні або певні ролі. Важливою особливістю виконуваних дитиною цього віку ігрових ролей та ігрових дій є її зростаюча самостійність. Дитина все рідше звертається до дорослого із запитаннями під час гри. Вона все частіше намагається знайти відповідь сама, прийняти власне рішення, спираючись на особистий життєвий

досвід. Збільшується значення змагальних мотивів під час ігрових ролей та дій. Зростає здатність дитини до творчості сприяє вдосконаленню способів її дій, їх урізноманітненню та ускладненню. Діяльність поступово стає саморозвивальною.

Ігрові правила. Поведінка дитини сьомого року життя під час гри стає все більш унормованою. Правила втрачають для неї ознаки формальності. Дитина усвідомлює важливість дотримання правил та моральних норм усіма учасниками гри. Вона прагне якомога швидше знайти такі форми поведінки, які допомогли б їй увести свої бажання та інтереси у соціально «прийнятні рамки». Зразком поведінки все частіше слугує поведінка однолітків, схвалювана та популярна в дитячій групі. Утруднення під час засвоєння дитиною нових правил і норм можуть спричинити невинуваті самообмеження, надмірний самоконтроль. Вона очікує підтримки дорослим її ініціативи, самостійності, кмітливості, правилодоцільної поведінки. Напередодні вступу до школи дитина здатна підкоритися обставинам та вимогам, оволодіває навичками самовладання, виявляє певну міру непохитності у реалізації своїх задумів та дотриманні необхідних правил. Дитина стає більш обов'язковою, відповідальною, організованою, може без нагадування дорослого утриматися від агресії та соціально неприйнятних форм самоствердження. Усе частіше замість «Я хочу», вона використовує форму «Я повинна», перетворюючи зовнішню вимогу на власне бажання, яке спонукає її діяльність. Удосконалюються самоконтроль та саморегуляція, формується рефлексія. Дитина все частіше помічає власні помилки та вносить необхідні корективи у свою поведінку.

Ігрове використання предметів. Особливості використання дитиною сьомого року життя в ігровій діяльності іграшок, матеріалів, атрибутів, інструментів визначаються її зростаючою здатністю застосовувати все нові еталони форми й кольору, кольорових тонів спектра, уміння правильно враховувати величину та основні характеристики предметів з допомогою зору, слуху, запаху, смаку, тактильних відчуттів. У кінці сьомого року життя дитина систематично і планомірно розглядає предмети, аби диференціювати ті, що підходять і не підходять їй для гри. При цьому досить часто вона не потребує того, щоб тримати предмет в руках з метою визначення його придатності чи непридатності для реалізації певного задуму. Більшість семирічних дітей вельми успішно визначає властивості того чи того предмета, користуючись виключно органами зору, урахувавши свій попередній досвід його успішного застосування під час гри. Дитина все частіше

вдається до моделювання, яке перетворюється на спосіб аналізу нею властивостей того чи того предмета. Співвідносячи модель з конкретним предметом, вона помічає помилки, невідповідності, вчиться їх виправляти

Спілкування з партнерами. Усе більше значення під час гри посідають суспільні мотиви — дитина сьомого року життя прагне зробити щось приємне для інших людей, бути корисною. Зростає значення для неї оцінок дорослим не лише її досягнень та якостей, а й однолітків, передусім товаришів. Поступово дитина з власної ініціативи починає робити щось хороше для партнерів по грі, виявляє симпатію, підтримку, співчуття. Зростає кількість дітей, які турбуються не лише про власний успіх, а й про успіх усієї команди, кожного учасника гри. Дитина стає все більш уважною, турботливою до однолітків, навчається зважати на їхню точку зору (навіть несхожу на власну), вправляється в умінні знаходити компроміс, дійти згоди, у мирний спосіб розв'язати конфлікт, порозумітися, скласти угоду. Водночас упродовж сьомого року життя симпатія – антипатія залишається значущою спонукою, що сприяє або гальмує розгортання та урізноманітнення змісту гри. Удосконалюється здатність дитини до рефлексії, ідентифікації себе з однолітками, уміння стати на місце іншої дитини (формується механізм децентрації, який сприяє її поступовому звільненню від егоцентризму). У спілкуванні дитина стає менш безпосередньою та наївною, ніж була раніше, час від часу намагається приховати, замаскувати свої справжні переживання та бажання, вдається до хитрощів та манерності. Це засвідчує її здатність розділяти внутрішню та зовнішню сторони своєї особистості.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати уміння чітко визначати правила гри та дотримуватися їх;
- навчати підтримувати збалансоване спілкування з товаришами, узгодженість з їхніми ігровими діями, оптимістичне самопочуття.

Навчальні:

- навчати визначати задум гри, ставити ігрові цілі та завдання;
- прищеплювати навички урізноманітнення сюжетів ігор, об'єднання в один сюжет декількох подій — створювати умови для відображення дитиною в грі особистого життя, життя найближчого оточення, подій суспільного життя;

- навчати розгортати сюжет як ланцюг послідовних подій, спільно з іншими творчо його розвивати; позначати виконувану роль словом (до, під час гри), використовувати для взаємодії з партнером по грі рольове мовлення, предметні дії, міміку і пантоміміку;
- вдосконалювати уміння використовувати під час гри іграшки, предмети-замінники, словесно їх означати.

Виховні:

- заохочувати бажання відтворювати у грі позитивних персонажів;
- привчати контролювати відповідність ігрових дій певній ролі, послідовність та реалістичність їх виконання;
- сприяти свідомому прийняттю правил як регуляторів гри; формувати уміння дотримуватися їх, реагувати на порушення правил іншими, проявляти довільну поведінку та елементарні волевові риси характеру;
- вправляти у доброзичливому ставленні до партнерів по іграх, умінні домовитися, узгодити з ними ігрові дії, справедливо розподілити ролі та атрибути, у мирний спосіб розв'язати конфлікт;
- виховувати уміння бути приємним для партнера, відкритим для ділового та особистісного спілкування з ним;
- плекати готовність керуватися порадою дорослого, вимогами ігрового середовища, пропозицією однолітків, власною ініціативою.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Оскільки характерною ознакою творчих ігор є сюжетність, саме *сюжет* має передусім привертати увагу педагога. Він володіє інформацією про те, у що грають сьогодні діти, які сюжети (реальні чи казкові) переважають у їхніх іграх; наскільки близькою є тематика ігор досвіду й віку вихованців; до яких сюжетних ігор у них більший інтерес — до режисерських, у яких вони керують іграшками, чи до тих, у яких вони самі виконують ролі. Важливо з'ясувати, які джерела використовують діти для вибору сюжетів своїх ігор (кінофільми, книжки, спостереження, розповіді дорослих). Це є передумовою для подальшого урізноманітнення сюжетів, їх поступового ускладнення, наближення до життєвих реалій, набуття логічної завершеності, деталізованості, творчого забарвлення. Бажано використовувати ігри з кількома персонажами та набором відповідних дій, які пов'язують

персонажів між собою. Добре, якщо педагог приверне увагу дітей до сюжетів, у яких, окрім набору дій і зв'язків між персонажами, передбачено необхідність передачі характеру взаємин між ними. Педагог сприяє розвитку ігрового сюжету — визначеності, узгодженості, типізації, індивідуалізації, адекватності, узагальненості, розгорнутості, різноманітності ігрових дій, їх відповідності ролі; заохочує реалізацію складних, чітких, наближених до реального життя, перспективних, логічно завершених сюжетів ігор; запобігає монотонності, повторюваності ігор однакового змісту. Якщо більшість дітей самостійно визначають, планують та розгортають ігрові сюжети, це означає, що діяльність педагога є ефективною.

Особистісному становленню дитини сприяє вправлення у виконанні різноманітних *ігрових ролей* як смислових центрів сюжетної гри. Виконуючи взятую на себе або доручену іншими учасниками гри ігрову роль, дитина відтворює соціальні стосунки між людьми, орієнтується на норми і правила соціальної поведінки. Спостерігаючи за ходом гри, її динамікою, педагог звертає увагу на те, щоб роль не викривлювалася, не шаржувалася дитиною, щоб учасники передавали характерні для персонажів особливості поведінки, інтонації голосу, міміку, вдавалися до типових для неї дій. Гра втрачає від схильності дітей цього віку критикувати одне одного щодо виконання тієї чи тієї ролі. Втручання дорослого у такому випадку виявиться продуктивним, попередить конфліктну ситуацію.

Оскільки рольову поведінку характеризує необхідність *підкорятися правилам*, свого роду приписам, які встановлюють певний порядок гри, їх дотримання — важливий показник зрілості старшого дошкільника. Педагог має орієнтуватися в тому, наскільки правила ускладнюються з розвитком змісту гри дітей, кому і в яких випадках дотримання правил дається легко, а кому — важко, наскільки встановлені правила доцільні, якою мірою вони обмежують та регламентують дії виконавців певних ролей, визначають межі припустимої поведінки. Дорослий пояснює дітям, що зазвичай правила слід формулювати на початку гри, проте за необхідності в них можна внести корективи. Відсутність правил на початку гри, багаторазова їх зміна деякими дітьми під час гри, невміння домовитися про їх прийняття усіма учасниками актуалізує для педагога необхідність диференційованої роботи з такими дітьми. Варто підтримувати намагання окремих дітей використовувати в сюжетній грі умовні правила, не пов'язані з сюжетом.

Педагог підтримує та розвиває у дітей здатність до *ігрового використання предметів* — їх перейменування, використання одних предметів як заміників інших, продуктивного застосування в грі різних іграшок. Якщо дитина має самостійний план гри, усвідомлює, що *не все може бути всім*, педагог дає їй змогу самостійно, без його втручання, знайти замітники з-поміж наявних або запропонованих предметів. Якщо ж дитина орієнтується лише на зовнішню схожість одного предмета на інший, а не на можливість певним чином діяти з ним, педагог приділяє такій дитині особливу увагу, пояснює різницю між зовнішньою схожістю предметів та їхніми фізичними властивостями, вправляє в умінні здійснювати вдалі вибори предметів-замінників.

Рольова гра потребує партнера, зближує дітей, тому сформованість уміння *грати разом з іншими дітьми*, розподіляти функції, ділитися іграшками та ігровими атрибутами, домовлятися, узгоджувати ігрові дії, підтримувати одне одного — важлива умова одержання задоволення від спільної сюжетно-рольової гри. Коментуючи ігрові дії дитини, педагог звертає увагу на необхідність зважати на права та обов'язки кожного, уміння підкорятися вимогам виконавця головної ролі, здатність урахувувати загальну ситуацію гри. За таких умов у дитини формуються соціальні почуття, уміння об'єктивно оцінювати хід гри, виявляти елементи самокритичності. Важливо, щоб педагог дав змогу дитині відкрити для себе позитивні сторони та уміння тих, кого вона раніше не помічала або недооцінювала, проїнятися до них симпатією. Варто підкреслити важливість пережитих разом приємних вражень, усім разом порадіти спільності, знайти для кожного партнера по грі приємні, схвальні слова, назвати вголос його чесноти, подякувати за приємні переживання, радісні відчуття, підтримку, допомогу.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Ігровий сюжет.</i> Розуміє сутність і важливість цікавого для учасників гри сюжету; розрізняє реалістичний та казковий сюжети; позначає словами планомірно спланований, розгорнутий сюжет; може обґрунтувати його доцільність.</p> <p><i>Ігрові ролі та дії.</i> Усвідомлює, які дії якій ролі відповідають; розрізняє головні та другорядні ролі, бажані та небажані для себе, цікаві й нецікаві, легкі й складні, знайомі й незнайомі; усвідомлює необхідність передачі в ролі характерних особливостей персонажа (зовнішності, тональності голосу, поведінки, дій).</p>
---------------	--

Знання	<p><i>Ігрові правила.</i> Знає, що правила виконують функцію регуляторів гри; усвідомлює зв'язок між виконуваним правилом та узятю на себе роллю; розуміє важливість дотримання ігрових правил упродовж усієї гри.</p> <p><i>Ігрове використання предметів.</i> Розуміє умовність уявної ситуації та уявних предметів; знає, що предмети можуть бути схожими зовнішньо та за своїми фізичними властивостями.</p> <p><i>Спілкування з партнерами.</i> Усвідомлює, що грати спільно з іншими дітьми цікаво; розуміє важливість узгоджених дій між партнерами сюжетно-рольової гри; знає слова подяки, прохання, вибачення; має уявлення, що доброзичливе ставлення до учасників гри впливає на її ефективність</p>
Уміння	<p><i>Ігровий сюжет.</i> Може запропонувати учасникам гри цікавий і досить складний сюжет; намагається його урізноманітнювати; планує розгортання сюжету, визначає перспективи гри; не лише відображає зовнішній бік життєвих явищ, а й передає їхній зміст; пропонує сюжети, пов'язані з життям найближчого оточення, з подіями суспільного життя, з майбутнім навчанням у школі; виявляє елементи творчості.</p> <p><i>Ігрові ролі та дії.</i> Обгрунтовує доцільність виконання нею певної ролі; її ігрові дії різноманітні, відтворюють послідовність реальних людських взаємин; передає в ролі не лише узагальнений характер людей, їх діяльності, подій, а й типізує, індивідуалізує їх; зміщує акценти гри з процесу на результат, опікується якісним виконанням ролі, її наближенням до життєвих реалій; передчуває майбутній результат спільних з однолітками ігрових дій; вдається до дій, які передають характер ставлення до інших учасників гри; користується рольовим мовленням.</p> <p><i>Ігрові правила.</i> Формулює правила на початку гри, рідко змінює їх під час ігрової діяльності; дотримується правил упродовж усієї гри; контролює їх дотримання усіма учасниками гри; не погоджується на пропозицію їх змінити під час гри; утримується від бажань, безпосередньо не пов'язаних із грою.</p> <p><i>Ігрове використання предметів.</i> На початку гри добирає іграшки і предмети відповідно до ролі; розгортає гру як з іграшками, так і незалежно від них; використовує предмети-замінники, орієнтуючись не так на їхню зовнішню схожість, як на фізичні особливості, можливість діяти з ними певним чином.</p> <p><i>Спілкування з партнерами.</i> Гра протікає як сумісна діяльність, міжособистісна взаємодія чергується з партнерськими діями; запрошує до гри симпатичних їй дітей; справедливо розподіляє функції, іграшки та ігрові атрибути між учасниками гри; взаємодіє з ними щодо використання спільних іграшок, матеріалів, характеру дій; має розвинене рольове мовлення, адресоване учасникам гри; передбачає, уникає, у мирний спосіб розв'язує конфлікти</p>

Базові якості

Сприйнятливість. Чутлива до оцінок значущих дорослих та однолітків, глибоко переживає їхні позитивні і негативні висловлювання; відчуває свою співпричетність до всього, що відбувається у грі; легко переключається, пристосовується до змін у сюжетній лінії, правилах, вимогах до ролі, партнерів.

Самостійність. Організовує гру, визначає та самостійно реалізує свій ігровий задум; ініціює цікаві пропозиції; за уподобанням обирає ролі, індивідуалізує процес їх виконання; без допомоги дорослого будує за власним задумом споруди, добирає необхідні матеріали, досягає позитивного результату під час конструкційно-будівельних ігор.

Працелюбність. Виявляє зацікавленість працею дорослих, різними професіями; намагається реалізувати свій інтерес в різноманітних іграх; бережливо поводить з іграшками, впорядковує їх, прибирає місце гри; охоче допомагає дорослому ремонтувати іграшки та ігрові атрибути.

Людяність. Поводиться доброзичливо з партнером по грі, узгоджує з ним свої дії, домовляється про доцільні зміни в її змісті, узгоджує позиції, прагне дійти спільної думки; уникає конфліктів, розв'язує спірні питання у мирний спосіб; допомагає, підтримує, заспокоює партнера; бере до уваги стан, настрій, можливості учасників гри.

Відповідальність. Свідомо й вимогливо дотримується ігрових правил; звертає увагу на порушення правил іншими; узгоджує ігрові дії із задумом та ігровою роллю; намагається виконати її якомога краще; поводить себе чесно, правдиво; дотримується обіцянок; може відповісти перед іншими за наслідки своїх дій, рішень.

Справедливість. Намагається чесно розподілити ігрові ролі, іграшки, атрибути; враховує при цьому особливості однолітків, їхні здібності та уміння; визнає свої помилки та заслуги партнерів по грі; може поступитися власними інтересами заради спільної справи.

Самовладання. Свідомо управляє своїми пориваннями, узгоджує їх з ігровою ситуацією, вимогами до виконання ролі; контролює свій настрій, може утриматися від негативних висловлювань та деструктивних дій; проявляє наполегливість, цілеспрямованість, сміливість.

Гідність. Прогнозує, аналізує, самостійно оцінює результат спільних ігрових зусиль; намагається виконувати роль якісно, проживає її у повну силу; під час гри у соціально прийнятний спосіб самореалізується і самостверджується; домагається визнання своїх досягнень і заслуг авторитетними дорослими та однолітками; не погоджується з несправедливими оцінками.

Креативність. Намагається урізноманітнити зміст гри, уникає монотонності, одноманітності, повторюваності ігор однакового або схожого змісту; творчо розвиває сюжет; вносить у виконання ролі елементи новизни, вигадки, фантазії; варіює ігрові дії, надає їм більшої характерності; ініціює цікаві пропозиції щодо збагачення змісту та оригінального виконання ролей

ЕЛЕМЕНТИ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

У своїй розвиненій формі учбова діяльність відбувається за межами дошкільного дитинства, є провідною для дітей шкільного віку та студентів. Її успішне здійснення висуває високі вимоги до можливостей дитини, які в дошкільному віці лише починають формуватися. Пізнавальні інтереси, логічне мислення, довільність поведінки і діяльності слугують свого роду заготовкою для подальшого навчання. Своєчасна елементарна підготовка дітей старшого дошкільного віку до майбутнього систематичного учіння є одним з важливих педагогічних завдань.

Учбова діяльність як досить складна розумова діяльність у старшому дошкільному віці інтенсивно розвивається. Вона здійснюється переважно в ігровій, комунікативній та продуктивній діяльності. Закладаються передумови учбової діяльності як організованого та регламентованого дорослим процесу розумової діяльності, спрямованого на оволодіння дитиною системою наукових знань про природу, культуру, людей, власне Я. Надалі вони забезпечать її готовність до успішного навчання у школі, здатність гармонійно адаптуватися до нових умов та вимог. Діти старшого дошкільного віку навчаються на заняттях, які проводять в дошкільному закладі, вправляються в умінні слухати й виконувати вказівки педагога, оволодівати новою інформацією, регулювати свою поведінку, контролювати дії. Навчання на заняттях має важливе значення для оволодіння дітьми елементами учбової діяльності, формування пізнавальних інтересів, розвитку мисленнєвих дій і операцій. Напередодні вступу до школи педагог має ставити перед дітьми завдання власне учбового характеру, тим самим закладаючи підґрунтя для подальшого навчання. Особливістю цього періоду дитинства є те, що в дитини переважає інтерес *до процесу* діяльності — вона прагне чітко виконувати вказівки дорослого, потребує його схвалення і значно меншою мірою усвідомлює важливість одержання необхідних знань та умінь, формування розумових здібностей.

У структурі учбової діяльності виділяють *мотиваційний* (орієнтовний), *операційно-технічний* (виконавський) та *контрольно-оціночний* (результуючий) етапи. Кожний з них важливий для повноцінного формування учбових знань, умінь, навичок, здібностей, загальної пізнавальної активності дитини.

Шостий рік життя

Цілепокладання, мотивація. Дитина старшого дошкільного віку з інтересом ставиться до учбово-пізнавальної діяльності. У неї формується *внутрішня позиція*, свідомо мотивована досягнення в цьому виді діяльності. З'являються власне учбові мотиви діяльності, хоча й зберігається потреба у схваленні дорослого, змагальні мотиви, мотив самоствердження. Мотивом пошукової, творчої, пізнавальної діяльності дитини поступово стає учбова задача. Дитина намагається зрозуміти її суть, сформулювати мету своєї роботи. Мета визначає її орієнтацію на майбутній результат учбової діяльності. Прийняття дитиною запропонованої дорослим мети стає її волевиявленням, свідомим, а не нав'язаним ззовні вибором. Прийняття мети перетворює дитину на свідому особистість, яка відчуває свою спроможність упоратися із учбовим завданням, реалізувати задумане. Підсумовуючи наявні в неї знання, необхідні для розв'язання конкретної учбової задачі, добираючи необхідні матеріали, дитина складає *план своїх дій*, яким керується упродовж усієї учбової діяльності.

Розв'язання учбової задачі. Прийняття задачі, вміння утримувати мету діяльності, складати план дій сприяють успішному розв'язанню дитиною учбової задачі. Свої виконавські дії дитина підпорядковує реалізації мети, орієнтується на визначений на початку діяльності план. Завдяки засвоєнню найпростіших загальних способів виділення властивостей понять, вона розв'язує задачі певного класу. Поступово вона навчається переорієнтовувати свою увагу з кінцевих результатів, яких прагне досягти під час виконання завдання, на способи його виконання. Завдяки учбовим діям дитина засвоює зразки загальних способів розв'язання задачі, прийоми визначення умов їх застосування. Вона підкріплює свою активність учбовій задачі, діє цілеспрямовано, прагне застосувати ефективні засоби, намагається правильно її розв'язати.

Контрольно-оціночні дії. У дитини цього віку формуються дії самоконтролю, які засвідчують зрілість її учбової діяльності. Дитина спроможна співвіднести свої учбові дії та їх результати із заданими дорослим зразками, порівняти якість цих результатів з рівнем і повнотою виконання нею учбових дій. Завдяки самооцінці вона фіксує відповідність чи невідповідність результатів вимогам учбової ситуації, виробляє власне судження щодо цього. Дитина осмислює та оцінює не лише результат, а й хід своєї учбової діяльності, відчуває радість від зроблених відкриттів, власну значущість й вагомість успішного виконання учбової задачі.

Сьомий рік життя

Цілепокладання, мотивація. Упродовж сьомого року життя вдосконалюється уміння дитини свідомо виконувати різноманітні учбові завдання, досягати поставленої дорослим мети, домагатися позитивного результату, доводити розпочате до кінця. Мотивація досягнення набуває для дитини все більшого значення. Більш стійкими та визначеними, ніж раніше, стають її пізнавальні інтереси. Основним запитанням дитини цього віку стає «Чому?». Вона не лише звертається з ним до дорослого, а й намагається самостійно знайти відповідь, удається до найпростіших форм експериментування. Дитина виявляє все більший інтерес до широкого кола знань, до учбової діяльності як такої, до майбутнього шкільного життя. Зростає роль моральних мотивів. Дитина більш свідомо підкоряє свою поведінку на занятті необхідним правилам і нормам. Вона усвідомлює необхідність та корисність знань. Розвивається почуття обов'язку, відповідальність за успішне розв'язання учбової задачі, посилюється бажання бути схожою на школяра, стати дорослою. Інтенсивно розвивається система потреб в активних діях, у зовнішніх враженнях, у виконанні вимог педагога, в оволодінні новими знаннями, отриманні позитивної оцінки. Змінюється не лише зміст, а й спрямованість дитячих потреб — вони стають все більш соціально спрямованими, усвідомленими, керованими. Розвивається пізнавальне ставлення до навколишнього світу та власного Я, формується елементарна цілісна картина світу та уявлення про себе в ньому.

Розв'язання задачі. Дитина сьомого року життя володіє чималою кількістю узагальнених знань і понять, уявленнями про суттєві закономірності й взаємозалежності явищ, що належать до різних сфер життя. Ці уявлення допомагають їй засвоювати елементарні наукові знання під час організованих дорослим занять. Формується уміння й бажання дитини міркувати. Удосконалюється здатність порівнювати, знаходити схоже й відмінне, визначати причини явищ, робити висновки, вербалізувати думки, зв'язно й послідовно висловлюватися, обґрунтовувати судження, відстоювати прийняті рішення. Усе частіше дитина виявляє допитливість, здатність до цілеспрямованої довільної учбової діяльності, до відповідального виконання вимог педагога. Удосконалюється процес засвоєння зразків загальних способів розв'язання задач. Дитина використовує як прості виконавські, так і досить складні учбові дії, на основі яких формуються навички. Вона спостерігає, чує звернення, розуміє вимоги, свідомо ставиться до задачі, зосереджується на її розв'язанні, керує своїми діями, запам'ятовує та пригадує учбовий зміст.

Дитина засвоює учбовий матеріал здебільшого спираючись на наочні уявлення та пряме запам'ятовування. Розумові дії є основою засвоєння нею навчального матеріалу і подальшого його використання, зростає їх ефективність. Урізноманітнюються форми й види розумової роботи, форми аналізу учбового змісту, узагальнення, його конструювання та переконструювання. Виникає внутрішній план дій. Дитина здатна виділяти і зображувати основні риси предмета під час моделювання. Вона виявляє неабиякий інтерес до графічних схем, робить спроби самостійно знаходити виразні засоби опису матеріалу, який вивчає. Спостерігається певна динаміка ставлення дитини до навчання: спочатку вона прагне до нього як до суспільно корисної діяльності, потім її увагу привертають окремі прийоми учбової роботи, поступово вона намагається самостійно перетворити практичну задачу на теоретичну — її починає цікавити її внутрішній зміст.

Контрольно-оціночні дії. Дитина сьомого року життя здатна співвіднести свої дії та їх результати із заданим зразком, пов'язати якість результатів з рівнем та повнотою виконання учбових дій. Завдяки контролю вона може свідомо встановити залежність між хорошим–поганим відтворенням зразка і досягненнями–недоліками власних учбових дій. Дитина усвідомлює, що ліквідація недоліків, виправлення помилок поліпшує її результат. Вона вдається здебільшого до контролю вже готового результату своїх виконавських дій. Контролем передбачуваного у розумовому плані результату вона лише починає оволодівати. З допомогою дорослого дитина засвоює схему розподілу результатів на елементи, навчається здійснювати поетапний контроль своїх дій та їх результативності. Самооцінкою дитина не просто фіксує факт засвоєння або незасвоєння, позитивного чи негативного результату власних дій, а й визначає причини, прагне усунути недоліки, поліпшити свої досягнення. Упродовж сьомого року життя дитина вправляється в умінні використовувати як часткові самооцінки проміжних результатів своєї учбової діяльності, так і загальну оцінку її кінцевого результату. Поступово вона навчається вдаватися до прогностичної та ретроспективної самооцінки.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати учбові вміння — організаційні, пізнавальні, конструктивні, мовленнєві, контрольно-оцінні;
- розвивати пізнавальні та соціальні мотиви учіння;

- стимулювати бажання отримувати нові знання, оволодівати новими вміннями, досягати соціально значущих результатів;
- сприяти становленню загальних інтересів, допитливості як базової якості особистості; розширювати кругозір;
- підтримувати прояви спеціальних здібностей.

Навчальні:

- формувати пізнавальну мотивацію учбової діяльності;
- вправляти в умінні приймати навчальну задачу, утримувати мету діяльності впродовж відведеного на заняття часу;
- актуалізувати, систематизувати і доповнювати знання, необхідні для розв'язання учбових проблем;
- сприяти засвоєнню загальних способів розв'язання учбових задач;
- навчати контролювати та регулювати свою поведінку під час учбової діяльності, конструктивно розв'язувати проблеми, знаходити і виправляти помилки;
- вправляти в умінні об'єктивно оцінювати процес та результати своєї учбової діяльності.

Виховні:

- виховувати позитивне ставлення до учбово-пізнавальної діяльності;
- формувати важливі для успішної учбової діяльності вольові якості особистості — самостійність, відповідальність, цілеспрямованість, наполегливість, самовладання;
- попереджати боязнь помилитися;
- схвалювати бажання розв'язати складне учбове завдання;
- плекати самоповагу, відчуття власної спроможності, довіру своїм можливостям.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Оскільки вмінням розв'язувати учбові задачі дитина оволодіває здебільшого на заняттях, їх доцільна організація має неабияке значення. Добре підготовлене заняття не має контрастувати з іншими видами діяльності дитини старшого дошкільного віку. Логічним та обгрунтованим є заняття, під час якого здійснюється пошук відповіді на певне запитання, яке виникло в дитини раніше, скажімо на прогулянці, під час предметно-практичної діяльності або сюжетно-рольової гри. На такому занятті продовжується й підсумовується розпочата раніше робота з ознайомлення дитини

з довідками та самою собою. Завдяки цьому актуалізуються, систематизуються, доповнюються знання дитини. Перед проведенням заняття педагог під час бесіди уточнює наявність чи відсутність у дітей знань, необхідних для успішного розв'язання учбової задачі, пропонує їм відповісти на певні запитання, виготовити разом з ними необхідні наочні матеріали тощо.

Педагог приділяє увагу *цілепокладанню* та *мотивам* творчої учбово-пізнавальної діяльності. Оскільки мета є реалізованим майбутнім результатом, важливо, щоб дитина охоче її приймала, не вважала штучною, нецікавою, нав'язаною ззовні. Зняття елемента нав'язування як обов'язкового атрибута навчання — важлива умова ефективного проведення заняття. Мотивом пошукової діяльності дитини старшого дошкільного віку має стати учбова задача. Доцільно, щоб запитання і пропозиція сформулювати мету роботи прозвучали з вуст улюбленого мультиплікаційного персонажа. Педагог дає дитині чітку інструкцію, допомагає їй формулювати свої цілі у поняттях, пов'язаних із пізнавальним азартом та моральними почуттями. Залежно від складності учбової задачі дитина разом із дорослим або самостійно складає *план роботи*, пов'язує його із запитаннями, на які належить дати відповіді. На пошуковому етапі учбової діяльності робота може розподілятися з розрахунку на окремих дітей або групи відповідно до їхніх інтересів, можливостей, задач корекційної роботи. Щоб діти самостійно користувалися планом, він має бути наочним, схематичним, графічно зображеним.

Відповідно до плану педагог разом з дітьми обирає форми роботи. Можна запропонувати дітям класифікувати картки з необхідними зображеннями за різними ознаками, прокоментувати зображене, дібрати найточнішу характеристику кожному, активізувати словник завдяки використанню особливих мовленнєвих конструкцій, добору синонімів і антонімів, вигадувати загадки на конкретну тему. Доцільно доповнити ситуацію завданнями на тренування короткочасної слухової пам'яті. Головне — педагог пропонує дитині такі форми освоєння та використання освоєного змісту, які найбільшою мірою відповідають завданням розвитку її здібностей, звички планувати, осмислювати свою роботу.

Педагог пропонує дитині рефлексивні завдання, сприяє осмисленню нею виконаної роботи, навчає бачити її складові та умови досягнення успіху в учбовій діяльності. Добираючи відповідні запитання й завдання, педагог формує в дитини навички самоконтролю, про-

дуктивні підходи до самооцінювання. Для цього він пропонує їй на початку учбової діяльності робити прогностичні оцінки свого ймовірного результату, а по закінченні — порівняти кінцеві результати із очікуваними, виробити своє судження щодо реального рівня розв'язання проблеми. Звісно, не кожна учбова задача має супроводжуватися такими пропозиціями, проте звернення до попередніх і рефлексивних оцінок доцільно практикувати.

Розвиток учбової діяльності забезпечується не лише використанням розвивальних аспектів на виконавському етапі, а й видозміною кожного етапу заняття. Педагог забезпечує розвивальний вплив навчання завдяки поступовому збільшенню частки самостійності дітей. Так, на початковому етапі навчання він пропонує проблему у формі, найбільш зрозумілій, доступній для сприймання дитини старшого дошкільного віку. Потім її увазі пропонується ситуація або новий навчальний матеріал, усередині якого прихована певна проблема, протиріччя. Дитині разом із дорослим належить визначити суть проблеми, навчатися робити це самостійно. Рух у бік самостійності має організовуватися і під час постановки цілей, виділення показників їх якості, складання плану, розподілу обов'язків, формулювання висновків, осмислення результатів. Графічний план дає змогу дитині зорієнтуватися, дотримуватися обраного шляху. Розвивальне навчання сприяє освоєнню дітьми послідовності дій, необхідних для успішного розв'язання учбової задачі.

Оптимальною моделлю організації учбової діяльності дітей старшого дошкільного віку вважається така, що сприяє розвитку загальноучбових умінь і навичок (організаційних, загальнопізнавальних, конструктивних, мовленнєвих, контрольно-оцінних), збагаченню наукових знань про довкілля та самих себе; створює належні умови для самореалізації особистості, розвитку її творчих здібностей, здійснення вільного вибору та прийняття самостійних рішень.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<i>Цілепокладання, мотивація.</i> Розуміє й може пояснити суть учбової задачі; формулює мету учбової діяльності; має сформовані учбові мотиви (пізнавальний, прагнення оволодіти новими знаннями, уміннями, навичками); аналізує наявні та недостатні для розв'язання учбової задачі знання та уміння; знає, що організовані дорослим заняття допоможуть підготуватися до шкільного навчання.
---------------	---

Знання	<p><i>Розв'язання учбової задачі.</i> Усвідомлює необхідність переорієнтуватися з кінцевого результату учбової діяльності на способи його досягнення; знає, що успішне виконання завдання учбового характеру залежить від уміння утримувати мету впродовж часу, відведеного на заняття, та дотримуватися накресленого на її початку плану дій; розуміє, що розв'язання учбової задачі потребує чималих розумових зусиль.</p> <p><i>Контрольно-оціночні дії.</i> Усвідомлює, що після завершення учбової діяльності слід оцінити її процес та результат; розуміє, що попередня а кінцева самооцінки в ідеалі мають збігатися; диференціює позитивні й негативні моменти розв'язання учбової задачі.</p>
Уміння	<p><i>Цілепокладання, мотивація.</i> Слухає й точно виконує інструкцію дорослого; свідомо приймає мету учбової діяльності; керується нею впродовж усього часу, відведеного на заняття; керується у своїх діях пізнавальною спрямованістю; з допомогою дорослого та самостійно складає план своїх дій; намагається неухильно його дотримуватися.</p> <p><i>Розв'язання учбової задачі.</i> Концентрує увагу не на кінцевому результаті учбової діяльності, а на способах виконання необхідних дій; володіє пізнавальними, організаційними, конструктивними, мовленнєвими умінями, необхідними для розв'язання учбової задачі; володіє ефективними способами її розв'язання; визначає умови їх застосування; підкоряє свою активність учбовій задачі, не відволікається на стороннє; виявляє творчі здібності; доводить розпочате до завершення.</p> <p><i>Контрольно-оціночні дії.</i> Має сформовані елементарні форми самоконтролю й саморегуляції поведінки, може сформулювати прогностичну та результуючу оцінки своєї учбової діяльності; зіставляє їх між собою, дає собі звіт щодо міри їх відповідності одна одній; з допомогою дорослого та самостійно знаходить і виправляє помилки; радіє позитивним та сумує через негативні результати.</p>
Базові якості	<p><i>Самостійність.</i> Самостійно формулює мету учбової задачі, утримує її протягом усього часу її розв'язання; добирає адекватні способи дій; без потреби не звертається по допомогу; здійснює самоконтроль, регулює свої дії, висловлює більш-менш об'єктивну й розгорнуту самооцінку.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Ставиться до учбової діяльності як до серйозної та обов'язкової; усвідомлює її соціальну значущість, прагне поводитися відповідно; дотримується своїх основних обов'язків, пов'язаних з учбовою діяльністю — приймає мету, утримує її, виправляє помилки, знаходить правильне розв'язання задачі; дає собі звіт у своїх діях, усвідомлює зв'язок своїх особистих зусиль з досягнутим результатом.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє високий інтерес до нової інформації; прагне зрозуміти сутність, встановити закономірності, зв'язки; усвідомлює нестачу своїх знань; ставить запитання щодо незрозумілого; уважно спостерігає, порівнює, аналізує, експериментує, досліджує; намагається обговорити з іншими те, що її зацікавило в учбовій задачі.</p>

Базові якості	<p><i>Самовладання.</i> Утримується від бажання звернутися по допомогу до дорослого у разі зіткнення з труднощами під час розв'язання учбової задачі; обмежується власними силами, мобілізується, докладає зусиль для успішного завершення роботи; виявляє певну міру витримки.</p> <p><i>Креативність.</i> Ставить цікаві запитання, висуває оригінальні гіпотези щодо способів дій, робить своєрідні припущення, апробує їх, розв'язує учбову задачу оригінальним способом; знаходить нове у відомому, відоме в новому</p>
----------------------	--

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Трудова діяльність старшого дошкільника формується в усіх видах дитячої діяльності — ігровій, продуктивній, учбовій. Під час гри дитина оволодіває умінням відтворювати працю дорослих та їх взаємини в процесі діяльності. Під час продуктивних видів діяльності вона вправляється в умінні ставити мету, планувати свої дії, долати труднощі, докласти зусилля, досягати результату. Завдяки учбовій діяльності дитина розширює свої знання про людську працю, її суспільну значущість. Трудова діяльність спрямована на *створення суспільно корисного продукту*.

На шостому–сьомому роках життя розвиваються деякі передумови для участі дитини в елементарній трудовій діяльності: складаються певні уявлення про працю та професії дорослих; формуються окремі трудові уміння і навички, засвоюються мотиви виконання трудових завдань; розвивається здатність самостійно визначати та утримувати мету діяльності; формуються деякі якості особистості, які забезпечують успішність трудової діяльності — самостійність, працелюбність, наполегливість, цілеспрямованість, самовладання. Дитина обслуговує себе, виконує різні трудові доручення, набуває умінь користуватися знаряддями, починає усвідомлювати *смысл* праці, її важливість і значення для інших людей. Виконуючи доручення спільно з однолітками, дитина починає усвідомлювати залежність одного від іншого, розуміти, що вона робить свій внесок у спільну суспільно корисну працю. Усвідомлюючи високу соціальну значущість практичної діяльності, дитина починає передчувати і передбачати майбутній результат своєї праці, прогнозувати його, виявляє високу зацікавленість у його якісному

виконанні, порівнює свої очікування з реальними досягненнями, знаходить помилки, оволодіває умінням їх виправляти, вносити у кінцевий продукт праці необхідні корективи, поліпшувати його.

Становлення у старшому дошкільному віці особистості великою мірою визначається розвитком мотивації трудової діяльності, розширенням відповідних знань та умінь, оволодінням уміння контролювати, регулювати та оцінювати свої трудові досягнення, співпрацювати з іншими дітьми.

Шостий рік життя

Цілепокладання, мотивація. Мета трудової діяльності ліпше, ніж на попередніх етапах, усвідомлюється дитиною, керує її трудовими діями. Усе більшого значення набуває цільове призначення того, що дитина зробила власноруч. У дітей старшого дошкільного віку змінюється мотивація трудової діяльності у порівнянні з молодшими дітьми. Дитина стає чутливою до своїх успіхів і невдач, починає по-справжньому їх переживати. Пережитий успіх є сильним стимулом до ефективної праці. Невдачі теж починають стимулювати її до активної діяльності, продукують прагнення подолати труднощі, домогтися бажаного результату. Саме в цей період починає формуватися індивідуальна мотиваційна система, різноманітні мотиви набувають відносної стійкості. Мотиви трудової діяльності мають різну значущість і силу для різних дітей. Виділяються домінуючі мотиви, які починають переважати над іншими. У декого домінує егоїстична мотивація, бажання бути першим, прагнення суперничати, змагатися. Набувають усе більшого значення соціальні мотиви, бажання дитини бути корисною іншим людям, допомогти впоратися з трудовим дорученням слабшим, досягти спільного групового результату. Дає про себе знати мотив досягнення успіху, намагання дошкільника виконати роботу якісно, дотриматися вимог авторитетного дорослого, не помилитися, виявити оригінальність. Головним досягненням віку є супідрядність мотивів, побудова більш-менш стійкої мотиваційної системи.

Трудові дії. Дитина цього віку хоче і вміє працювати, у неї формуються різні уміння та автоматизовані навички виконання нескладних трудових операцій. Виробляється звичка обслуговувати себе самостійно, не очікуючи нагадування батьків та педагога. Її цікавлять різноманітні види праці дорослих людей, вона довго за ними спостерігає, ставить батькам та вихователям чимало запитань щодо її суті, назви, використовуваних інструментів. Дитина вже засвоїла, що у приміщенні

та на прилеглих до нього територіях слід підтримувати чистоту і порядок. Вона ініціює готовність узяти участь у спільному з дорослими прибиранні, упорядкуванні предметів і речей найближчого оточення. Дитина використовує свої зріслі можливості для більш-менш якісної праці разом з педагогом у природі, охоче доглядає за рослинами і знайомими тваринами, допомагає рідним дорослим на присадибній ділянці. Досить доброю є скоординованість рухів очей та рук. Поліпшення дрібної моторики уможлиблює залучення дитини до різних видів ручної праці — роботи з папером, тканиною, деревом, природними матеріалами. Дитина спроможна разом із педагогом ремонтувати іграшки, книжки, деякі дидактичні посібники. Вона стає все більш старанною, організованою, вправною. Працює швидко, легко, весело, вчиться робити атрибути для ігор, подарунки членам своєї родини та працівникам дошкільного закладу.

Спільна праця. Виготовлення більш-менш складних предметів та речей, прибирання великих приміщень потребує спільної участі значної кількості дітей. Дитина починає відчувати все більшу потребу в об'єднанні своїх зусиль з однолітками, у спільній та колективній праці. Спільна робота продукує прилив сил, насагу, дозволяє їй ліпше пізнати саму себе та кожного з партнерів по трудовій діяльності. Усвідомлення того, що їх об'єднує спільна мета, активізує партнерські та змагальні потреби, стимулює бажання виконати доручену справу якомога ліпше, виявити творчість, порадіти результатам спільної праці, об'єктивно оцінити особистий внесок у неї. Обмін думками, практична допомога товаришам, які її потребують, готовність їх емоційно підтримати, висловити довіру, необхідність докласти вольових зусиль задля отримання якісного продукту праці сприяє становленню особистості дитини. Вона починає усвідомлювати свою залежність від інших дітей під час спільної праці та їхню залежність від себе. Завдяки такій праці у дитини формуються уміння ефективно співпрацювати, почуття колективізму, закладаються основи працелюбності як базової якості.

Самоконтроль та самооцінка. Завдяки зріслим практичним умінням, більшій самостійності, сформованості автоматизованих навичок виконання нескладних трудових операцій уможлиблюється здійснення дитиною елементарного контролю за своїми діями, регуляції своєї поведінки під час виконання трудових завдань. Вона аналізує свої дії, використані способи і прийоми практичної роботи, дотримання необхідних правил та послідовності трудових дій, помічає і виправляє власні помилки та помилки партнерів по спільній діяльності, вносить

необхідні корективи у свої дії, обґрунтовує та доводить іншим їх доцільність, перевіряє міру їх ефективності. Дитина, як і раніше, очікує позитивної оцінки дорослим її роботи, проте спроможна виробити власне оцінне судження щодо процесу та результатів трудової діяльності, може не погодитися з несправедливою оцінкою інших.

Сьомий рік життя

Цілепокладання, мотивація. Дитина сьомого року життя все частіше не лише виконує доручення та вимоги дорослих, а й сама ініціює виконання певної роботи побутового характеру або виявляє бажання доглянути за рослинами і тваринами. Самопокладання відповідальності за когось чи щось стає одним із важливих новоутворень цього вікового періоду. Важливою його особливістю є зростання прагнення старшого дошкільника виглядати дорослим, вчиняти як батьки, старший брат (сестра), педагог. Особливого значення для трудової діяльності дитини сьомого року життя починають набувати мотиви гідності, самоствердження та змагальні мотиви. Вона намагається усіляко привернути до себе увагу, самоствердитися як уміла, відповідальна, самостійна, цілеспрямована особа. Особливо мотиви самоствердження та змагальний мотив помітні під час групової комунікації, спільного з однолітками виконання трудових доручень. Усе більшого значення набувають соціальні мотиви, прагнення дитини приносити користь іншим, підтримати того, хто потребує допомоги, висловити співчуття, потурбуватися про рідних та близьких. Формується ціннісне ставлення до праці, звичка одержувати задоволення від своєї умілості, діяльного стану, здатності бути корисною іншим, спроможності обслуговувати себе самостійно.

Трудові дії. Дитина сьомого року життя усвідомлює необхідність та важливість трудової діяльності, її значення в житті людей, суспільну значущість. Вона працює із задоволенням, завзято, очікує на позитивну оцінку свої вольових зусиль з боку значущих дорослих. Завдяки попередньому досвіду вона має чималий обсяг знань правил користування знаряддям, інструментами, різноманітними матеріалами. Охоче береться за знайомі їй види робіт (побутову, догляд за рослинами та тваринами, чергування, художню працю), виявляє неабиякий інтерес до діяльності професіоналів — спостерігає за їхніми діями, намагається відтворити їх у власній ігровій та трудовій діяльності, запитує про незрозуміле батьків та педагогів. Зростає працездатність дитини, вдосконалюються її рухові реакції та дрібні м'язи рук. Вона може впродовж досить тривалого часу зберігати інтерес до виконання певних

трудових дій. Трудові уміння і навички дитини набувають все більшої стійкості, стають ефективнішими. Зростають можливості її гальмівних реакцій, формуються вольові якості, вдосконалюється здатність підкорятися вимогам, виявляти самостійність та відповідальність, знаходити неординарні рішення. Дитина все вправніше планує свої дії, виваженіше оцінює їхню продуктивність, визначає помилкові рішення, усуває недоліки, вносить корективи у кінцевий результат трудової діяльності, виявляє кмітливість. Усе більшого значення для неї набувають кількісно-якісні показники кінцевого продукту праці. Відбувається подальше становлення працелюбності як базової якості особистості.

Спільна праця. Особливістю сьомого року життя є зрослий інтерес дитини до однолітків, бажання об'єднуватися з ними задля виконання певної суспільно корисної роботи. Все більшого значення набувають судження та оцінки однолітків, зростає чутливість до зауважень, зроблених дорослим у присутності товаришів. Здебільшого діти створюють команду з симпатичних їм однолітків та тих, хто авторитетний у дитячій групі завдяки своїм умінням та якостям. Під час спільної праці вдосконалюються навички поведінки старшого дошкільника в колективі, він оволодіває умінням узгоджувати індивідуальні інтереси з груповими, домовлятися, обгрунтовувати та обстоювати правомірність власної думки, поступатися, вибачатися, визнавати доцільність думки партнера. У спільній трудовій діяльності часто виникають ситуації, які потребують від дитини уміння порозумітися, у мирний спосіб розв'язати конфлікт, виявити доброзичливість, відмовитися від власного бажання на користь досягнення спільної мети. Завдяки цьому вона вправляється у здатності діяти доцільно, орієнтуватися на здоровий глузд, практично керуватися моральними нормами поведінки. Спільна трудова діяльність сприяє розвитку елементів творчості, перетворення її з керованої ззовні на самокеровану, значною мірою самостійну. Збагачується досвід дитини, пов'язаний із прийняттям колективних рішень, кооперацією з однолітками, здобуттям елементарних навичок роботи в команді.

Самоконтроль та самооцінка. Завдяки подальшому зростанню на сьомому році життя ролі мотивації досягнення, мотивів самоствердження та змагального мотиву посилюється увага дитини до показників кінцевого результату своєї трудової діяльності, оцінки їх наближеності або віддаленості до високих стандартів якості. Дитина час від часу вдається до прогностичних оцінок свого ймовірного майбутнього результату, використовує проміжний контроль своїх трудових дій, висловлює часткові оцінки щодо їх продуктивності. Дитина бурхливо

переживає успіх чи неуспіх своєї діяльності, у різний спосіб домагається позитивної оцінки власних трудових зусиль авторитетними дорослими. Сильніше, ніж раніше, заявляє про себе її потреба в самооцінці: оцінки дорослого та значущих однолітків продовжують залишатися для неї значущими, проте вони все частіше співвідносяться з самооцінними судженнями. Уможлиблюється здатність дитини не погоджуватися з думкою інших стосовно якісно-кількісних показників кінцевого продукту праці: вона обстоює свою думку, вдається до доказів, презентує та коментує позитивні сторони своєї роботи, наголошує на тому, що вона старалася, тобто доклала особистих зусиль.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- плекати розуміння, що кожна здорова особистість має бути у діяльному стані, працювати;
- формувати соціальні мотиви праці, надавати їй смисл;
- задовольняти потребу у праці, в ефективних продуктивних діях;
- привертати увагу до результату праці, користі, яку комусь принесе ця робота;
- розвивати творчу уяву, надавати право на вибір та прийняття самостійних рішень.

Навчальні:

- навчати вміння приймати мету трудової діяльності, цікавитися цільовим призначенням роботи, усвідомленню та вербалізації її основних мотивів;
- навчати координувати дії очей і рук, узгоджувати рухи всіх пальців рук під час праці;
- розширювати знання про різні види праці, людські професії, знаряддя, інструменти, матеріали;
- формувати трудові вміння під час різних видів діяльності (самообслуговування, господарсько-побутової праці, праці в природі, ручної праці);
- навчати різноманітних технік виконання трудових дій;
- формувати розуміння, що праця потребує різностороннього використання власного досвіду;
- формувати культурно-гігієнічні, організаційно-конструктивні, рефлексивно-оцінні вміння, необхідні для безпечної та продуктивної трудової діяльності;

- прищеплювати навички роботи у команді, допомоги, підтримки одне одного, узгодження особистих інтересів з груповими;
- вправляти в умінні контролювати, регулювати та оцінювати результати індивідуальної та колективної праці.

Виховні:

- виховувати позитивне ставлення до усіх видів трудової діяльності;
- схвалювати бажання відмовитися від розваги на користь виконання суспільно значущої роботи;
- плекати переживання радості від спільної з дорослими та іншими дітьми діяльності;
- виховувати посидючість, здатність зберігати довільну увагу, високу працездатність упродовж усієї діяльності;
- прищеплювати любов до порядку, звичку доводити розпочате до кінця, досягати кінцевого результату праці, відчувати емоційний підйом;
- заохочувати прояви почуття гордості за свої трудові уміння і високу якість кінцевого продукту індивідуальної та спільної праці.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Під час організації щоденного буття дитини старшого дошкільного віку педагог реалізує означені вище розвивальні, виховні та навчальні завдання.

Удосконалюючи навички *самообслуговування* дитини, педагог формує у неї звичку доглядати за своїм тілом та речами без нагадування. Під час прийому їжі доцільно привчати дитину правильно користуватися столовим приладдям, прибирати за собою стіл після їжі. Важливим напрямом у залученні її до праці є формування уміння і звички застеляти за собою ліжко після сну, помічати непорядок у своєму зовнішньому вигляді (причесатися, застібнути правильно усі гудзики тощо), скласти свій одяг, відкласти брудний одяг для подальшого прання тощо. Для цього педагог проводить ігри, змагання, конкурси на визначення найбільш охайного, умілого, вправного.

Оскільки *господарсько-побутова праця* передбачає вдосконалення навичок сервірування столу, прибирання кімнати, збирання іграшок та упорядкування місця їх зберігання, миття іграшок та приладдя, педагог дає кожній дитині змогу самостійно виконати необхідні трудові дії, спробувати працювати одній, а потім — разом з іншими дітьми, порівняти одноосібну та групову роботу за продуктивністю, якістю, самопо-

чуттям. Проводить індивідуальні та колективні бесіди про те, як кожна дитина допомагає вдома мити посуд, прибирати у приміщенні, доглядати за молодшим братиком (сестричкою). Важливо стимулювати прояви самостійності шляхом створення належних предметних умов, заохочувати ініціативу дитини, прагнення помітити та усунути порушення порядку у приміщенні та на майданчику, пропонувати колективні доручення господарсько-побутового характеру.

Під час формування умінь та навичок *праці в природі* педагог приділяє увагу різним напрямам цієї роботи: догляду за рослинами (підгортання рослин, поливу, обприскування, протирання листочків) та тваринами (годування птахів, хом'яків, акваріумних рибок, черепахи, кішки, собаки тощо), майструванню годівниць для пташок, розчісуванню кішки і собаки; прибиранню ділянки дошкільного закладу відповідно до пори року та природних умов (взимку — очищенню від снігу доріжок, восени — прибиранню листя, навесні — висіванню насіння та висаджуванню розсади, влітку — підмітанню веранди, доріжок).

Організуючи *ручну працю*, педагог вправляє дитину в умінні користуватися інструментами (ножицями, голкою тощо), природними матеріалами (листя, сухими квітами, шишками, жолудями, насінням рослин, черепашками тощо), а також сприяє розвитку творчої уяви, вміння фантазувати. Важливо заохочувати дитину до цього виду праці, надавати їй широке поле для дій (наслідувальних та самостійних), творчого самовираження, прояву кмітливості, працелюбності.

Основними формами організації усіх видів трудової діяльності дитини мають бути: *трудові доручення* (одноосібні, групові, колективні), під час яких педагог привчає діяти цілеспрямовано, контролювати правильність виконання роботи, заохочує до виконання завдань різного змісту й складності, результат яких відтермінований у часі (посіяти, посадити, випрати лялькову білизну, принести з дому листівку або ілюстрацію певного змісту тощо), привертає увагу до їх суспільної спрямованості (допомогти помічнику вихователя, новим дітям, тим, у кого щось не виходить, молодшим за себе); *чергування* у ідальні, доручення щодо підготовки до занять, у куточку природи (воно потребує від дитини більшої самостійності, передбачає усвідомлення нею обов'язковості виконання справи, від якої не можна відмовитися, переключитися на щось інше).

Педагог використовує різноманітні за складністю завдання — від найпростіших до досить складних, дає дітям змогу самим обирати ступінь їх складності. Корисно варіювати і форму організації завдань — індивідуально або разом з іншими дітьми (партнерів обирає педагог або сама дитина).

Можна відводити різний час на виконання трудового доручення (короткотривале, епізодичне, досить тривале). Педагог може запропонувати дітям розподілитися для спільної праці на групи за власним бажанням, самостійно визначити, де вони будуть працювати і що робити, обрати варіант виконання (надає право вибору); може сам розподілити між групами завдання (позбавляє дітей права вибору). Після цього необхідно порівняти активність трудових дій дітей у цих двох ситуаціях, їхні взаємини під час праці, якісно-кількісні показники кінцевих результатів.

Якщо дитина часто залишає роботу незавершеною, боїться помилитися, працює абияк, вона потребує уваги, зовнішнього контролю, підтримки дорослого, використання методу поступового ускладнення, створення спеціальних ситуацій успіху для розвитку в неї почуття впевненості в собі, звільнення від страху помилок. Якщо дитина задовольняється мінімумом, який гарантує їй спокій, особливо не заморочується, працює у півсили, слід знаходити необхідні стимули посилення особистого інтересу, «підігріву» її бажання постаратися. Якщо спонукою до праці є внутрішня потреба дитини, вона якісно виконує свою частину роботи, ініціює допомогу іншим, доводить розпочату справу до кінця, дорослий має в присутності всієї групи подякувати їй за це, висловити свою довіру, визнати, що вона поводить себе, як доросла.

Педагог заохочує та підтримує намагання дитини у соціально прийнятний спосіб самоствердитися — виявити ретельність, виконати більший, ніж було задано, обсяг роботи, внести пропозиції щодо раціоналізації праці та надання їй більшої привабливості, поліпшити або переробити кінцевий продукт, проявити елементи творчості. Водночас він запобігає виникненню в дитини звички наполягати на своїй правоті у будь-який спосіб, контролювати та гальмувати дії партнерів по практичній діяльності. Педагог вправляє дітей у вмінні узгоджувати власні інтереси з груповими, схвалює такі намагання, прищеплює смак до спільної практичної діяльності.

Об'єднувати дітей для спільної праці доцільно після того, як вони набудуть необхідного досвіду взаємодії у невеликому колективі. Спільна праця допомагає об'єднати дітей спільним завданням, відповідальністю, узагальненням результатів роботи усіх учасників. У спільній праці кожна дитина виконує не все завдання повністю, а його частину, багаторазово повторює певні дії, передає результати своєї праці наступному учаснику — діти залежні одне від одного. Організуючи колективну працю, доцільно час від часу розділяти дітей на декілька підгруп, кожній з яких пропонувати своє завдання.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Цілепокладання, мотивація.</i> Формулює мету, розуміє важливість її утримання впродовж усієї трудової діяльності; цікавиться цільовим призначенням виконуваної роботи; усвідомлює, що егоїстичні мотиви праці не схвалює оточення; знає й може назвати соціально схвалювані мотиви трудової діяльності.</p> <p><i>Трудові дії.</i> Знає, що праця розвиває необхідні для життя уміння і навички; має уявлення про те, як можна працювати з різними матеріалами: <i>з папером</i> (виготовити намет, вертушку, кораблик, літній головний убір, меблі тощо); <i>з дерева</i> (виготовити годівнички, дитячі меблі, машину, літак тощо); <i>з тканини</i> (пришити гудзики, вишити візерунок); <i>з природних матеріалів</i> (виготовити іграшку — пташку, їжачка, ляльку; намисто, атрибути для ігор, подарунки для рідних та близьких); <i>з м'якого дроту, соломи та ниток</i> (сплести посуд, квітки); розуміє, що зламані іграшки, розірвані книжки можна відремонтувати; розуміє, що ефективній праці сприяє використання різного знаряддя та інструментів (ножиць, пилки, молотка, обценьок, голки), допоміжних засобів (клею, наждачного паперу, палиць); усвідомлює, що працювати потрібно вміло, старанно, організовано.</p> <p><i>Спільна праця.</i> Усвідомлює, що значна за обсягом або складна робота потребує об'єднання зусиль групи людей; знає, що у спільній праці виконавці об'єднані з іншими метою, процесом виконання, спільним результатом; розуміє, що в ході спільної праці усі залежать одне від одного; знає і може назвати моральні почуття, які формуються в колективній праці (доброзичливість, товарицькість, готовність допомогти, підтримати, виявити чуйність).</p> <p><i>Самоконтроль та самооцінка.</i> Розуміє важливість уміння самостійно контролювати, регулювати та оцінювати результативність трудової діяльності (індивідуальної та колективної) як за присутності, так і за відсутності поряд дорослого; не боїться помилитися, знає, що допущені в роботі помилки слід визнавати та виправляти; усвідомлює, що самооцінка продукту праці визначається якісними і кількісними його показниками та докладеними зусиллями (старанністю, наполегливістю)</p>
Уміння	<p><i>Цілепокладання, мотивація.</i> Свідомо приймає мету трудової діяльності; орієнтується на соціальну значущість виконуваної роботи; має сформований мотив досягнення, прагне якісно виконати трудове завдання; переживання успіху та неуспіху стимулюють трудові дії; має сформовані соціальні мотиви праці (бажання бути корисною іншим людям, прагнення допомогти тому, хто цього потребує, намагання проявити самостійність у роботі, дотримання моральних норм та вимог дорослого).</p>

Уміння	<p><i>Трудові дії.</i> Самостійно і без нагадування дорослого <i>обслуговує себе:</i> вмивається, роздягається, одягається, їсть; має сформовані елементарні навички <i>господарсько-побутової праці:</i> підтримує і наводить порядок у приміщенні, на ділянці, під час організації побутових процесів, підготовки до занять, миття іграшок, рослин, прасування лялькової білизни, чергування у їдальні та на заняттях, протирання пилу зі стільців та полиць шафи, винесення іграшок на прогулянку, принесення чистої білизни та розкладання комплектів на ліжку, вкладання мила у мильниці тощо; володіє елементарними уміннями <i>праці в природі:</i> чергує в куточку природи, спільно з дорослим працює на городі та в квітнику, доглядає за рослинами (рихлить ґрунт, поливає рослини) і знайомими тваринами (кішкою, собакою, хом'яком, акваріумними рибками); під час прогулянки бере участь у прибиранні ділянки, веранди, підмітанні та очищенні від пожухлого листя і снігу доріжок, перекопуванні та поливанні піску; володіє елементарними навичками <i>ручної праці:</i> правильно використовує інструменти — ножиці, пилочку, молоток, кліщі, голку; уміло використовує папір (у різних напрямках згинає, складає, склеює, надрізує); працює під наглядом дорослого із деревом (пиляє, ріже, сколює, склеює, фарбує), з тканиною (кроїть за готовою викройкою, шие «голкою вперед», «через край», пришиває гудзики, петлі на рушник); з природними матеріалами (шишками, жолудями, соломною, насінням, сухими квітами та листям); плете з м'якої проволочки та ниток; разом з дорослим ремонтує іграшки, книжки, дидактичні матеріали.</p> <p><i>Спільна праця.</i> Уміє працювати в команді: обговорює з усіма виконавцями спільну мету трудової діяльності, справедливо розподіляє функції, матеріали та знаряддя; узгоджує з однолітками доцільність дій та послідовність їх виконання; дотримується моральних норм і правил (виявляє доброзичливість, готовність допомогти, порозумітися, поступитися, проявити чуйність, у мирний спосіб розв'язати конфлікт), контролює себе та інших стосовно їх виконання; чесно оцінює доробок кожного, опікується якісним виконанням спільної роботи.</p> <p><i>Самоконтроль та самооцінка.</i> Без підказки дорослого контролює свої трудові дії, їх правильність та ефективність; помічає та виправляє допущені помилки, вносить необхідні корективи у свою роботу, прагне поліпшити кінцевий результат праці, виявляє готовність його переробити; регулює свою поведінку в індивідуальній та колективній праці (намагається поводитися спокійно, розсудливо, утриматися від імпульсивності та агресії); самостійно і більш-менш об'єктивно оцінює якісно-кількісні показники кінцевого продукту праці та вкладені у нього зусилля (власні та інших виконавців)</p>
Базові якості	<p><i>Самостійність.</i> Може самостійно визначити мету, утримати її протягом виконання трудового доручення; без допомоги або за умов надання дорослим навідних вказівок може впоратися з труднощами, визначити свої помилки, виправити їх; більш-менш об'єктивно оцінює якісно-кількісні показники кінцевого продукту праці та зусилля, внесені у нього кожним учасником.</p>

Базові якості

Працелюбність. Охоче долучається до виконання трудового доручення або завдання; старається виконати його якомога ліпше; зіставляє проміжні результати з очікуваннями дорослого та своїми власними, виправляє помилки, вносить необхідні корективи, поліпшує кінцевий продукт, за необхідності може його переробити; правильно використовує знаряддя праці; ощадливо й раціонально використовує матеріали; з власної ініціативи, без нагадування дорослого, прибирає робоче місце, упорядковує його.

Відповідальність. Здатна покладати на себе відповідальність за певну ділянку роботи; має розвинене почуття обов'язку, виконує обіцяне; дає собі звіт у своїх діях; може відмовитися від розваги заради виконання суспільно корисної праці; якщо береться за певну справу, контролює свої практичні дії та їх результат; виконує обіцянки, пов'язані з різними видами праці; може визнати свої помилки, об'єктивно оцінити результат спільної праці та особистий внесок у нього.

Самовладання. Виявляє витримку, погоджується на пропозицію дорослого відкласти виконання бажаного на певний час; у момент зіткнення з труднощами виявляє оптимізм, поміркованість, мобілізується, знаходить оптимальний вихід, розв'язує проблему, досягає бажаного результату.

Креативність. Виконуючи трудові доручення, проявляє вигадку, вносить цікаві пропозиції, робить власні припущення щодо можливостей досягти якомога ліпшого результату; комбінує, варіює свої трудові дії, проявляє самодіяльність та елементи творчості; пишається тим, що зробила оригінально, по-своєму

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Дитина вираженіше, ніж у молодшому дошкільному віці, наслідує дії людей із найближчого оточення, індивідуалізується її пізнавальна діяльність. Дитина здатна виконувати досить складні предметно-практичні та розумові дії, може самостійно втілити свої задуми в іграх та художній діяльності. Сприймання, пам'ять, уява, мислення стають все більш довільними, керованими, завдяки чому поліпшується здатність дитини слухати, розглядати, запам'ятовувати, розмірковувати не лише стосовно того, що її привабило, а й того, що необхідно зрозуміти, засвоїти. Вона може самостійно придумати, чим зайнятися, спланувати свої дії, передбачити ймовірний результат, співвіднести його з очікуваннями авторитетних для неї людей. Відбувається перехід від мислення в дії до розмірковування подумки, яке починає спрямовувати й регулювати практичні дії.

Шостий рік життя

Пізнавальний інтерес. Зростає допитливість дитини, збільшується кількість об'єктів та явищ, які привертають її увагу. Вона починає відкривати нове в знайомих об'єктах, знайоме в нових. Дитина здатна розподіляти свою увагу — одночасно роздивлятися те, що зацікавило, та слухати дорослого. Її увага стає гнучкішою, вона легше, ніж раніше, переключає увагу з одного предмета на інший. Завдяки зростанню довільності пізнавальних процесів дитина може триваліший час зосереджувати на чомусь увагу, фіксувати її не лише на бажаному, а й на тому, що слід пізнати. Вона ставить дорослим запитання про незрозуміле, цікавиться відношеннями «причина – наслідки». Удосконалюються мисленеві дії дитини, які вона спрямовує на отримання нових знань, пізнання навколишнього світу та самої себе.

Сенсорно-перцептивний досвід. Удосконалюється орієнтація дитини в зовнішніх властивостях і зв'язках предметів та явищ. Сприймаючи

предмети та діючи з ними, вона точніше, ніж раніше, оцінює їх колір, форму, величину, вагу, температуру, властивості поверхні. Дитина починає виділяти незначні відмінності, типове – схоже – особливе. З одного боку, збагачуються її уявлення про різні властивості предметів та явищ, зв'язки між ними; з іншого — вона оволодіває новими діями сприймання, які дають змогу більш повно та диференційовано сприймати навколишній світ. Дитина здатна планомірно й послідовніше вивчати й описувати предмети. Вона переходить від використання предметних зразків до сенсорних еталонів, володіє відносно повним набором еталонів форми, кольору, величини, поступово засвоює зв'язки та відношення між ними. Дитина починає розуміти, що та сама форма може варіюватися за величиною кутів, співвідношенням сторін; що форми можна групувати. Вона засвоює кольорові тони спектра, здатна виділяти їх насиченість, диференціювати теплі та холодні, м'які (пастельні) та різкі (контрастні) кольори.

Логіко-математичний розвиток. Дитина здатна розв'язувати досить складні задачі, які потребують розуміння нею деяких фізичних та інших зв'язків і відносин, уміння використовувати знання про ці зв'язки й відношення в нових умовах. Вона може діяти з образами подумки, уявляти собі реальні дії з предметами та їх результат. У такий спосіб вона розв'язує задачі. Виконання дій з математичними знаками потребує від неї відходу від реальних предметів. Слова та числа дитина використовує як замітники предметів. У неї поступово розвивається логічне мислення. Під час ігор та продуктивних видів діяльності дитина засвоює узагальнені знання, уявлення про відношення між цілим і частинами, про залежність будови тіла живих істот від умов життя тощо. Вона починає розуміти суттєві зв'язки речей, удосконалюється знакова функція свідомості, формуються певні поняття. Під час формування понять про кількісні характеристики й відношення між речами дитина починає користуватися міркою.

Цілісна картина світу. Завдяки зрслій фізичній витривалості, працездатності, активності свідомості та діяльності дитина енергійно збагачує свої уявлення про навколишній світ (природу, рукотворні вироби, людей) та саму себе (зовнішність, уміння, якості). Позитивну роль у цьому відіграють засвоєні нею узагальнені способи дій з предметами, оволодіння під час спілкування з оточенням соціально схвалюваними стандартами поведінки, елементарний індивідуальний досвід. Завдяки дорослому вона усвідомлює, що є близький, віддалений від неї та далекий світи — природний, предметний, соціальний, які в чомусь схожі,

а в чомусь відрізняються, не збігаються одне з одним. У дитини поступово починає формуватися схематичний дитячий світогляд, погляд на світ у цілому та його окремі складові. Поки що ці уявлення орієнтовні, проте дитина починає поступово усвідомлювати, що вона сама і все навкруги неї з часом видозмінюється, перебуває в певній динаміці, розвивається.

Сьомий рік життя

Пізнавальний інтерес. Напередодні вступу до школи дитина характеризується високою допитливістю, розвиненістю пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення), пізнавального інтересу. Тепер вона цікавиться предметом, об'єктом, явищем заради одержання нової інформації про них, збагачення своїх знань. Усе ширше для пізнання навколишнього світу дитина використовує мислення, яке виходить за межі задач, що висуває практична діяльність. Дитина починає ставити перед собою пізнавальні задачі, шукає пояснення поміченим явищам. Якщо раніше вона цікавилася простими зв'язками та відношеннями, які лежать на поверхні, то на сьомому році життя поступово переходить до розуміння складніших, прихованих залежностей, встановлення відношень «причина – наслідки».

Сенсорно-перцептивний досвід. Дитина цього віку вже здатна систематично та планомірно розглядати предмети, не потребуючи того, щоб тримати їх у руках. Вона досить успішно описує властивості предмета, користуючись лише зоровим сприйманням. Її око рухається переважно по контуру фігури. Під час тактильного ознайомлення з фігурами дитина більш-менш повно обмацує контур предмета кінчиками пальців. На кінець вікового періоду в дитини формуються три основних види дій сприймання — ідентифікації, віднесення до еталону та моделювальні дії. За необхідності визначити форму предмета дитина, якщо їй дати як зразок прості геометричні фігури, співвідносить їх з певним предметом, встановлює схожість – відмінність, знаходить свої помилки. Розширюються й поглиблюються її уявлення, орієнтовані на сенсорні еталони; способи їх використання стають більш гнучкими, точними, доцільними; обстеження об'єктів навколишнього світу — більш систематизованим, цілеспрямованим, осмисленим. Усі види аналізаторів уже відносно сформовані, на їх основі розвиваються всі види чутливості. Поліпшується окомір, стає точнішим сприймання простору; зменшується кількість помилок у розрізненні кольору. Завдяки цьому дитина оволодіває знанням не лише основних кольорів, а й їх відтінків. Зростає слухова, удосконалюється кінestetична, розвивається нюхова чутливість. Дитина охоче

експериментує з новими матеріалами, практично перетворює предмети та об'єкти, виявляє нові їхні властивості, зв'язки та залежності. Аналізує зміни, зумовлені її перетворювальною активністю, розмірковує над ними.

Логіко-математичний розвиток. На кінець вікового періоду дитина здатна діяти подумки, інтелектуалізуються всі види її діяльності. Перехід від практичних дій до розумових забезпечується включенням мовлення у процес мислення: дитина може не просто назвати об'єкти, а оформити результат власних міркувань, пояснити способи виконання дій. Дитина мислить за аналогією, подібністю до когось чи чогось. Вона не лише сприймає інформацію і встановлює взаємозв'язки між явищами, а й систематизує отримані знання, запам'ятовує їх, використовує за призначенням; порівнює й робить висновки, самостійно виявляє закономірності; здатна прогнозувати результати дій. Дитина свідомо використовує терміни «множина», «елементи множини», здатна зрозуміти, що кілька окремих частин можна об'єднати в одну цілу множину, більшу за частину. Дії з множинами є підготовчим етапом до обчислювальної діяльності. Дитина починає усвідомлювати, що множину, як і число, можна утворити з частин, груп інших чисел, загальна кількість яких відповідає заданій множині або числу. Удосконалюється лічильна діяльність: дитина може лічити у прямому і зворотному порядку, групами, за допомогою різних аналізаторів (зоровий, слуховий, тактильний, руховий). Під час розв'язання арифметичної задачі вона усвідомлює її зміст, формулює арифметичну дію, робить спроби аргументувати вибір дії, доводить правомірність свого рішення. Дитина здатна визначити різну форму та величину не тільки шляхом безпосереднього сприймання: накладання, прикладання, а й за допомогою опосередкованого порівняння — вимірювання. Формується її уявлення про відносність величини предмета. Їй доступні всі етапи вимірювальної діяльності: визначення величини, маси, об'єму, часу. Формування просторових уявлень не обмежується поясненнями розміщення предметів відносно один одного. Дитина здатна зрозуміти графічне позначення напрямків і орієнтувань у просторі, керуватися схематичним зображенням простору на аркуші паперу, зрозуміти схему, визначити чи змінити напрямки руху від словесного чи схематичного позначення. Дитина від простого пізнання просторових відношень переходить до самостійного їх відтворення у реальних ситуаціях. Вона здатна усвідомити окремі властивості часу: об'єктивність (неможливість уповільнити чи прискорити), плинність (завжди йде вперед, його не можна повернути назад).

Цілісна картина світу. На кінець старшого дошкільного віку завдяки знанням, отриманим від дорослого, та власному досвіду у дитини, продовжують формуватися узагальнені уявлення про світ. Ситуативні уявлення систематизуються й перетворюються на поняття. Дитина впевненіше оперує загальними категоріями: частина й ціле; причина й наслідок, простір і час; предмети, речі, речовини, явища, процеси та їх властивості; зміна діяльності (праця – відпочинок), часу доби (день – ніч), пір року (зима – весна – літо – осінь) тощо. Завдяки інтелектуалізації всіх видів її діяльності (гри, праці, учіння) уможливорюється елементарне розуміння нею плинності життя (народження, дорослішання, старіння, смерть, зародження нового життя). Дитина починає усвідомлювати існування внутрішнього й зовнішнього життя, справжнього й удаваного, життєвої перспективи, здатна пов'язувати між собою своє минуле – теперішнє – майбутнє, орієнтуватися у правах та обов'язках, статевих відмінностях, характерологічних рисах тощо. У її уявленнях про світ та себе в ньому помітні тенденції до виділення одиничних фактів, яскравих ознак та встановлення зв'язків між ними. Елементарна цілісна картина світу є для дитини життєвим орієнтиром, допомагає визначитися у скрутних ситуаціях, прийняти правильне рішення.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- формувати пізнавальні здібності, уміння спостерігати, визначати властивості, порівнювати, описувати, перевіряти здобуті знання на практиці;
- розвивати довільність пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення);
- розвивати символічну функцію мислення, комбінаторні здібності, уміння складати плани, карти, схеми, моделі;
- розвивати чутливість аналізаторів (зорового, слухового, смакового, тактильного);
- сприяти реалізації свого пізнавального потенціалу.

Навчальні:

- збалансовувати часткову та узагальнену інформацію про природний, предметний, соціальний світ та себе в ньому; формувати елементарну цілісну наукову картину світу;
- збагачувати уявлення про навколишній світ (природний, предметний, соціальний) та себе в ньому;
- формувати пізнавальний інтерес;

- збагачувати уявлення про сенсорні еталони та досвід їх використання;
- вправляти в умінні сприймати (ідентифікувати, відносити до еталону, вдаватися до моделювальних дій), характеризувати властивості предметів та експериментувати з ними;
- навчати уміння розв'язувати проблеми, планувати розумову та практичну діяльність;
- ознайомлювати з елементами комбінаторики, навчати способів перетворення об'єктів;
- формувати логіко-математичну компетентність, уміння:
  - лічити предмети, розташовані хаотично, по колу, групами (парами, трійками);
  - розуміти відношення між числами і цифрами;
  - розв'язувати нескладні приклади, арифметичні, сюжетні та логічні задачі;
  - вимірювати величини, користуватися планом-схемою, визначати відстань, положення предметів у просторі (шляхом зорового сприймання та вимірювання);
  - встановлювати перебіг подій у часі, визначати час за допомогою годинника з точністю до півгодини, користуватися календарем;
  - здійснювати серіацію за різними математичними параметрами, класифікацію об'єктів за якісними ознаками, кількістю;
- вправляти в умінні довіряти своєму досвіду в нових, невизначених та скрутних ситуаціях.

Виховні:

- виховувати інтерес до нової інформації, бажання збагачувати свої знання;
- формувати смак до розв'язання складних, проблемних завдань, що не гарантують легкого досягнення успіху;
- заохочувати бажання запитувати, самостійно та з допомогою дорослого шукати відповіді на запитання;
- формувати інтерес до логіко-математичної діяльності та бажання використовувати знання в різних життєвих ситуаціях;
- виховувати бережливе ставлення до носіїв інформації (людей, книжок, комп'ютера);
- виховувати довірливе ставлення до знайомого світу, обережне — до незнайомого або загрозливого.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Зміст роботи з розвитку пізнавальних здібностей у старших дошкільників визначається окресленими вище завданнями. Форми її організації педагог обирає залежно від життєвого досвіду та інтересів дітей. Важливо не пропустити момент, коли потреба дітей в одержанні інформації перетворюється на мотив їхньої діяльності (індивідуальної, групової, колективної). Слід не перевантажувати дітей великою кількістю часткових відомостей енциклопедичного характеру, а надавати інформацію поступово, інтегруючи в улюблені види дитячої діяльності — сюжетно-рольову гру, малювання, конструювання, виконання трудових доручень, читання художньої літератури.

Пізнавальний інтерес варто підтримувати, звертаючи увагу дитини на незвичне й нове в довір'ї під час ігор, занять, прогулянок, екскурсій, індивідуальних та колективних бесід, експериментування, ознайомлення з енциклопедичною літературою, перегляду телепередач тощо. Відповідаючи на запитання, педагог має давати достовірні, вичерпні, але небагатослівні відповіді, підтверджені прикладами. Ефективним засобом підтримки пізнавальної мотивації є стимулювання дитини до використання отриманих на заняттях знань у реальному житті, на власному досвіді.

Час від часу педагог моделює проблемні ситуації, які не мають однозначного розв'язання, проте трапляються в житті, пред'являють високі вимоги до кмітливості, організованості, гнучкості поведінки. Включення дитини у проблему через організацію дидактичних та сюжетно-рольових ігор сприяє вправлянню в умінні шукати та знаходити способи виходу зі скрутних, невизначених, неприємних ситуацій. Педагог дає навісні підказки, емоційно підтримує дітей, висловлює довіру їхнім можливостям, обговорює разом з ними найскладнішу ситуацію, фіксує цікаві знахідки дітей. Можна запропонувати дітям створити уявні ситуації, зробити схеми ймовірних способів розв'язання проблеми, разом визначити вдалі – невдалі спроби, оцінити результативність дій кожного.

Розвиваючи комбінаторні здібності, навчаючи дітей різних способів та засобів перетворення (розривання реальних зв'язків та включення об'єктів у невласиві для них ситуації; наділення об'єктів невласивими для них функціями; поєднання різнорідних об'єктів у новий образ), педагог розширює уявлення дітей про образи довір'ї, урізноманітнює їх, надає їм узагальненого характеру. Важливо змістити акценти з кінцевого результату, якого треба досягти, на способи його досягнення. Це сприяє усвідомленню дітьми власних дій, розвиває довір'їсть мислення, здатність контролювати власну діяльність.

Для розвитку розумової діяльності дітей та формування внутрішнього та зовнішнього плану дій доцільно використовувати наочне моделювання, в основі якого лежить принцип заміщення реального предмета, явища, факту іншим предметом, зображенням, знаком, символом. Залучення дитини до побудови й використання наочних моделей під час різних видів діяльності (гри, праці, спілкування, навчання) сприяє засвоєнню нею знань на рівні наочно-образного мислення, дає змогу вирізнити суттєві ознаки об'єктів, усвідомити зв'язки й закономірності.

Важливо створити умови для визначення дітьми кількості, використовуючи різні способи: співвіднесення предметів один до одного, визначення «на око», за допомогою лічби за участі різних аналізаторів. Основну увагу при цьому слід спрямувати на відтворення множин за названим числом та підведення до думки, що починати лічбу можна з будь-якого предмета, основне — не пропустити жодного елемента й не полічити один предмет двічі. Доцільно вправляти дитину у визначенні кількісного складу чисел з двох менших, що є одним із шляхів розв'язання завдань під час обчислювальної діяльності. У різних формах організації діяльності дитини варто залучати її до здійснення найпростіших усних обчислень (додавання та віднімання), які пов'язані з природним, предметним та соціальним середовищем; використання знаків «плюс», «мінус», «дорівнює», «більше», «менше».

Педагог залучає дитину до розв'язання певної задачі, пропонує їй самостійно скласти задачі про найближче природне, предметне та соціальне середовище. При цьому важливо враховувати взаємопов'язані етапи: розуміння структури задачі, способів її розв'язання та навчання прийомів обчислення. Педагог спрямовує увагу на необхідність усвідомлення змісту арифметичної задачі, уміння формулювати арифметичну дію, аргументувати її вибір та виконувати прийоми додавання й віднімання.

Спостерігаючи за об'єктами природи, діяльністю людей педагог пропонує дітям визначити форму об'єктів, що перебувають у полі зору, встановити подібність різних форм геометричним фігурам. Під час самообслуговування педагог пропонує зіставити різні частини свого обличчя, тіла, одягу з геометричними фігурами, передати цю схожість на рисунку, схемі.

Опікуючись засвоєнням величини предметів, дорослий спонукає дитину до безпосереднього та опосередкованого порівняння: накладання, прикладання, вимірювання. Під час спостережень дає змогу визначати величину об'єктів, виділити їхні основні ознаки, порівняти

їх між собою, класифікувати за різними параметрами величини, здійснювати серіацію за величиною (від найбільшого, найширшого, найдовшого до найменшого чи навпаки), забезпечує усвідомлення принципу збереження кількості незалежно від форми, величини предметів, відстані між ними, просторового розміщення.

Інтерес до вимірювання варто підтримувати протягом календарного року: взимку за допомогою окоміру чи умовної мірки визначати висоту, на якій підвішені годівнички для птахів, навесні — глибину весняного струмочка, улітку — довжину, ширину доріжки, восени — вагу овочів тощо. Під час праці в природі процес вимірювання дасть змогу дитині зробити однакові за довжиною чи шириною грядки, визначити їх розміри, зробити розмітку борозен тощо, під час самостійної діяльності можна запропонувати виміряти свій зріст, окружність голови та тіла, причому старший дошкільник використовує у вимірювальній діяльності не тільки умовні мірки, а й загальноприйняті міри.

Організуюючи діяльність дітей, дорослий закріплює їх уміння орієнтуватися в просторі — вживати вирази, що означають положення предмета в просторі, його віддаленість від себе та напрямок розміщення. Організуючи ігрову діяльність, доречно включити до переліку ігор маршрутно-пошукові, які допоможуть навчитися користуватися простими схемами та сприятимуть ліпшій орієнтації на ділянці дитячого майданчика; під час проведення рухливої гри варто давати можливість самостійно стати за зростом один за одним, фіксувати увагу на тому, хто стрибнув далі, прибіг швидше, залучати до використання різних слів, що позначають віддаленість, напрямок, положення об'єкта в просторі. У різних життєвих ситуаціях дорослий показує дитині важливість обліку часу та його визначення за допомогою годинника, вправляє у співвідношенні одиниць часу; підводить до розуміння окремих властивостей часу, таких як плинність і об'єктивність.

З метою формування в дітей цілісної наукової картини світу педагог використовує увесь життєвий контекст, оновлює зміст та урізноманітнює форму проведення традиційних занять, спеціально створює важливі для вправлення у компетентній поведінці ситуації, проводить тематичні бесіди, читає твори художньої літератури різного жанру та тематики, обговорює їх із дітьми, доступно пояснює та практично вправляє у способах розв'язання життєвих проблем, проводить дискусії, долучає до участі в них батьків. Педагог навчає дітей орієнтуватися на здоровий глузд, довіряти своєму досвіду, поводитися гнучко, передбачати ймовірні ризики, брати до уваги минулі помилки.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Пізнавальний інтерес.</i> Знає, що світ можна пізнати, виявляючи власну активність; усвідомлює важливість задоволення пізнавального інтересу для свого розвитку; розуміє, що задовольнити свій інтерес можна, звернувшись із запитанням до дорослого, активно досліджуючи предмет інтересу та експериментуючи з ним.</p> <p><i>Сенсорно-перцептивний досвід.</i> Усвідомлює важливість уміння зосереджуватися на об'єкті уваги для пізнання його особливостей (кольору, форми, величини, ваги, фактури); знає, що сприймає об'єкт різними органами: зором, дотиком, слухом, нюхом, смаком; обізнана з основними сенсорними еталонами; знає, що увагою можна керувати; обізнана із засобами організації уваги: жест, слово, умовні знаки, знаки-символи</p> <p><i>Логіко-математичний розвиток.</i> Розуміє деякі фізичні зв'язки та відносини між об'єктами та явищами; знає, як сформулювати результати власних міркувань, пояснити способи виконання дій. Знання набувають системності.</p> <p><i>Кількість.</i> Розуміє поняття «кількість», знає прийоми порівняння різних за кількістю груп об'єктів; усвідомлює збереження кількості предметів незалежно від їх форми, величини, відстані між ними, просторового розміщення; розуміє відношення між числами і цифрами; має елементарні уявлення про класи предметів, знає узагальнювальні слова, що визначають групи предметів, які підлягають розподілу; розуміє поняття «клас», «підклас».</p> <p><i>Лічба.</i> Знає порядок лічби у межах 10 (20), розуміє, що таке прямий та зворотний порядок; розуміє, що лічити можна не тільки предмети, об'єкти, а й вік людини, вартість товарів тощо; знає, що можна лічити парами, трійками, п'ятірками; усвідомлює відмінності кількісної та порядкової лічби.</p> <p><i>Обчислення.</i> Знає способи здійснення найпростіших усних обчислень (додавання та віднімання), які пов'язані з природним, предметним та соціальним середовищем; розуміє порядок використання знаків «плюс», «мінус», «дорівнює», «більше», «менше»; знає структуру й суть елементарних математичних та логічних задач.</p> <p><i>Множина.</i> Розуміє поняття «множина», знає, як об'єднувати, розбивати множину на підмножини, доповнювати, вилучати зайве; розуміє використання слів «усі», «деякі», «належить», «не належить», «якщо..., то», має уявлення про різні множини (посуд, одяг, транспорт тощо), знає їх призначення.</p> <p><i>Форма.</i> Знає різні геометричні фігури — площинні (трикутник, квадрат, прямокутник, багатокутник, круг, овал) та об'ємні (куб, куля, циліндр), а також їх елементи (сторони, кути, вершини, грані); усвідомлює відповідність форми предметів певним геометричним фігурам.</p>
---------------	--

Знання	<p><i>Величина.</i> Має уявлення про величину предметів, знає способи порівняння їх між собою за різними критеріями: довжиною, шириною, висотою, об'ємом, масою; знає способи впорядкування предметів за величиною у порядку зростання – спадання певних ознак: великий, більший, найбільший; тонкий, тонший, найтонший; короткий, довший, найдовший; високий, вищий, найвищий; глибокий, глибший, найглибший тощо.</p> <p><i>Вимірювання.</i> Має елементарні знання про різні одиниці вимірювання довжини (сантиметр, метр), об'єму (літр), маси (грам, кілограм) та способи вимірювання: сантиметровою стрічкою, лінійкою, вагами, умовною міркою тощо; знає одиниці часу та способи його вимірювання; знає, що година складається з хвилин, хвилина — із секунд.</p> <p><i>Простір і час.</i> Володіє елементарними знаннями про розміщення предметів, об'єктів у просторі (ближче, далі, ліворуч, праворуч, всередині, від, над, зверху, внизу, перший, останній тощо) та на площині (аркуші паперу, сторінці книжки), у приміщенні, на ділянці; знає, як скласти орнамент, малюнок за допомогою предметів, геометричних фігур, різних за величиною, формою, кольором, та розмістити їх усередині даної фігури або поза нею; має уявлення про план, схему, моделі, символічні засоби, їх призначення та способи використання; знає про послідовність пір року, місяців, днів тижня, частин доби; розуміє призначення календаря погоди та спосіб його використання; знає про перебіг подій у часі: сьогодні, вчора, завтра, раніше, потім, зараз</p> <p><i>Цілісна картина світу.</i> Усвідомлює, що образ світу складається з уявлень про природу, предмети, людей та образу самої себе; знає, що об'єкти природи, предмети, люди, власне Я взаємопов'язані між собою, впливають одне на одного; знає про існування ближнього, віддаленого та далекого від неї природного, предметного та соціального довкілля; розуміє існування в них схожості – відмінності; усвідомлює важливість знаходження свого місця серед людей ближнього оточення; орієнтується у тому, що люди працюють та відпочивають; розуміє існування реального життя та різних його відображень (у художній літературі, картинах художників, музиці тощо); знає, що впродовж життя змінюються рослини, тварини, людина, природний ландшафт; розуміє, що впродовж життя людина народжується, дорослішає, старіє, вмирає, залишаючи після себе потомків</p>
Уміння	<p><i>Пізнавальний інтерес.</i> Виявляє інтерес до людей, предметного довкілля, природних об'єктів, самої себе; намагається бути уважною; зосереджується на об'єктах пізнання, на цікавих видах діяльності; намагається не відволікатися на сторонні об'єкти, регулювати свою поведінку; із задоволенням сприймає будь-яку нову інформацію; ставить багато запитань та уважно слухає відповіді дорослих щодо різних об'єктів пізнання; виявляє здивування, захоплення, задоволення від зробленого відкриття.</p>

Сенсорно-перцептивний досвід. Під час сприймання об'єкта використовує дії ідентифікації, віднесення до еталону, моделювальні дії; встановлює подібність – несхожість між об'єктами; за силуетом чи незначними деталями визначає об'єкт, розрізняє його форму, величину, колір, вагу; намагається вдосконалити знання про об'єкти шляхом експериментування, продуктивної діяльності.

Логіко-математичний розвиток. Уміє використовувати наявні знання в нових умовах. Мислить за аналогією, подібністю до чогось чи до когось; порівнює і робить висновки; самостійно виявляє закономірності; прогнозує результат дій.

Кількість. Порівнює контрастні за кількістю групи предметів, використовуючи слова: «багато», «мало», «більше», «менше», «стільки – скільки», «стільки ж», «однаково»; класифікує предмети, їх сукупності за кількістю.

Лічба. Лічить предмети, природні об'єкти, людей, звуки, рухи, вчинки тощо у межах 10 (20) у прямому та зворотному порядку; використовує кількісні та порядкові числівники; розуміє відношення між числами й цифрами.

Обчислення. Здійснює найпростіші усні обчислення, пов'язані з предметним, природним та соціальним середовищем, виконує математичні дії на додавання та віднімання; використовує знаки «плюс», «мінус», «дорівнює», «більше», «менше»; уміє пояснити вибір математичної дії; розв'язує елементарні математичні та логічні задачі; може скласти задачу про себе, свою сім'ю та найближче природне і предметне оточення, прагне знаходити свої шляхи розв'язання задачі.

Множина. Оперує множинами: об'єднує, розбиває на підмножини, доповнює, вилучає зайве; використовує слова: «усі», «деякі», «належить», «не належить», «якщо..., то», вдається до аргументації своїх дій, доведення чи спростування думки; визначає множини в довір'ї (посуд, одяг, транспорт тощо).

Форма. Визначає форму предметів за допомогою геометричної фігури як еталона; розпізнає форми на малюнках, моделях, серед навколишніх предметів; називає площинні (трикутник, квадрат, прямокутник, багатокутник, круг, овал) та об'ємні (куб, куля, циліндр) геометричні фігури.

Величина. Вимірює величини, використовуючи умовну мірку; порівнює об'єкти за величиною (довжиною, шириною, висотою), об'ємом та масою; викладає серіаційний ряд у порядку зростання/спадання певних ознак: великий, більший, найбільший; тонкий, тонший, найтонший; короткий, довший, найдовший; високий, вищий, найвищий; глибокий, глибший, найглибший тощо; визначає їх місце у серіаційному ряді: перший, попередній, наступний, останній; називає якісні співвідношення між упорядкованими предметами.

Уміння	<p><i>Вимірювання.</i> Вимірює величини предметів за допомогою запропонованої мірки.</p> <p><i>Простір і час.</i> Орієнтується в просторі, визначаючи своє місцезнаходження та розміщення предметів у просторі: ближче, далі, ліворуч, праворуч, усередині, від, над, зверху, внизу, перший, останній; орієнтується на площині, аркуші паперу, сторінці книжки тощо; розподіляє предмети на площині, складає орнаменти, малюнки за допомогою геометричних фігур, різних за величиною, формою, кольором; розміщує їх усередині даної фігури або поза нею; самостійно відтворює просторові відношення в реальних ситуаціях: у приміщенні, на ділянці; користується планом, схемою, самостійно використовує моделі та символічні засоби; пояснює послідовність пір року, називає в певному порядку пори року, місяці пір року, дні тижня, частини доби; використовує календар погоди; встановлює послідовність подій: сьогодні, вчора, завтра, раніше, потім, зараз; знаходить спільне й відмінне, близьке й далеке; самостійно визначає час за допомогою годинника (з точністю до півгодини).</p> <p><i>Цілісна картина світу.</i> Поводиться адекватно до ситуації; намагається з'ясувати для себе доцільність вимог та розпоряджень дорослого; діє впевнено у знайомих умовах, стримано, обережно — у незнайомих; визначає в незнайомому оточенні знайоме – схоже – відмінне – особливе, головне – другорядне, цікаве – нецікаве, безпечне – небезпечне, приємне – неприємне; може пояснити, що і чому їй подобається – не подобається, лякає, засмучує, викликає подив, незадоволення, спокій, захоплення; поводить гнучко, може з огляду на факти змінити свою думку, оцінку, відмовитися від наміру; довіряє своєму досвіду, пригадує свої минулі помилки, вносить зміни у поведінку; перевіряє те, чому не довіряє; може сказати, коли говорить правду, а коли вигадує; зважає, чи говорить їй людина правду, зіставляє між собою факти; намагається співвідносити свої можливості з бажаннями, може відкласти реалізацію бажань на потім або відмовитися від них; приймаючи рішення, зважає на його необхідність, намагається врахувати обставини, спрогнозувати ймовірні реакції значущих людей та взяти їх до уваги; у своїй поведінці орієнтується на життєву перспективу: пов'язує події свого минулого, теперішнього та ймовірного майбутнього; робить спробу вплинути на те, що хоче змінити на краще; може визнати свої помилки та правильність пропозицій іншого; виявляє елементарну критичність та самокритичність, порівнює поведінку з соціально схвалюваною нормою; визначає пріоритети, надає комусь/чомусь перевагу, може відмовити у прихильності</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливність.</i> Чутлива до свого внутрішнього стану та стану інших; реагує на зміну ситуації, виявляє гнучкість у власній поведінці; доброзичлива у взаєминах з іншими, прагне їм допомогти.</p> <p><i>Самостійність.</i> На власний розсуд обирає об'єкти для пізнання, конструювання, експериментування; виявляє ініціативу щодо догляду за природними об'єктами та предметами; намагається брати на себе відповідальність за власні вчинки; виявляє самостійність та незалежність під час розв'язання проблемних задач, створення виробів; звертається по допомогу до дорослого лише в разі необхідності.</p>

Базові якості	<p><i>Допитливість.</i> Виявляє інтерес до пізнання людей, предметів, природи, себе; отримує задоволення від процесу пізнання; ставить запитання щодо явищ навколишньої дійсності; використовує різні способи отримання інформації щодо об'єктів, які зацікавили.</p> <p><i>Працелюбність.</i> Виявляє ініціативу, долучається до різних видів діяльності; планує власну діяльність та добирає для цього необхідні знаряддя, способи; доводить розпочату роботу до кінця.</p> <p><i>Самовладання.</i> Докладає зусиль задля оволодіння певними навичками, виконання завдань дорослого; зосереджується на сприйманні, обстеженні та виконанні певних дій з об'єктами.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Відповідально ставиться до виконання завдань, виявляє старанність у процесі пізнавальної діяльності та елементарну турботу про довкілля.</p> <p><i>Креативність.</i> Висуває ідеї та гіпотези під час розв'язання проблемних задач, виявляє оригінальність під час створення виробів; прогнозує ймовірні події власного життя</p>
----------------------	--

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «МОВЛЕННЯ ДИТИНИ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

У старшому дошкільному віці все більшого значення набуває спілкування дитини з однолітками. Звернене до товаришів мовлення стає більш контекстним, ніж раніше, діалог з ними набуває характеру скоординованих мовленнєвих дій. Дитина вміє привертати до себе увагу, жваво цікавиться справами однолітків, розгорнуто висловлюється, домагається взаєморозуміння, впливає на поведінку, переживання та думки товариша, коментує власні дії. За допомогою мовлення дитина фіксує свої знання про природу, предметний світ, людей, саму себе.

Водночас саме мовлення стає об'єктом уваги дитини — вона грається словами, римами, смислами, експериментує; задовольняючи свої ділові, пізнавальні та особистісні потреби, використовує ситуативні мимовільні висловлювання, немовленнєві засоби (жести, міміку, рухи), контекстне мовлення. Різні види й форми мовлення співіснують, створюючи неповторний індивідуальний портрет *мовленнєвої особистості*.

Діалог у старшому дошкільному віці є не просто освоєнням композиційної форми мовлення, а й важливою складовою *соціального мовлення, особистісного становлення* дитини. Діалогічне спілкування потребує від дитини не лише орієнтації на зміст повідомлення, на власні інтереси, а й урахування позиції партнера. Воно є важливою складовою спільної діяльності: конструювання, малювання, колективних ігор тощо. Під час діалогічного мовлення дитина цього віку вміє запитати, заперечити, обґрунтувати думку, подякувати, вибачитися, розповісти про себе. Активно розвивається монологічне мовлення, за допомогою якого дитина виражає свої почуття, думки, знання про довкілля та саму себе. Вона може висловити свою думку чітко, логічно, образно, переконливо. Монологічне мовлення нагадує коротке оповідання, яким дитина відображає те, що зацікавило, запам'яталося, вразило, схвилювало. Вона усвідомлює мову як об'єктивну реальність, звертає увагу на фонетичну, лексичну, граматичну її сторони. Для дитини цього віку характерним є сформоване прагнення до мовленнєвого самовираження.

Звукова культура мовлення дитини переходить на якісно новий рівень: дитина правильно вимовляє звуки рідної мови, диференціює близькі й схожі звуки, визначає кількість звуків у словах, інтонаційно виокремлює певний звук з-поміж інших під час ігрових вправ та ситуацій, знає, що слова складаються зі звуків, здатна аналізувати звуковий склад слів.

Удосконалюється словник дитини — вона розуміє і використовує в мовленні антоніми, синоніми, багатозначні слова та слова з переносним значенням. Формується свідоме ставлення до слів з переносними значеннями — метафор, фразеологізмів, інших образних слів і словосполучень. Порівнюючи явища природи, предмети, вчинки людей, дитина знаходить спільне та відмінне; вдається до вживання слів із близьким та протилежним значенням; використовує порівняння, епітети, фразеологічні звороти, елементи усної народної творчості. Володіє прийомами словозміни та словотворення; зіставляючи функції предметів, вона вдається до їх узагальнень (транспорт, посуд, меблі тощо).

Формуються навички граматично правильного мовлення: дитина влучно вживає граматично правильні мовленнєві конструкції, критично ставиться до власного мовлення й мовлення інших людей. Вона вживає різні частини мови — іменники, дієслова, займенники, прикметники, прийменники. Змінює слова за відмінками, особами, числами, у часі; узгоджує слова у фразі згідно з мовними нормами; утворює нові слова, зокрема й неологізми. Будує речення, дотримуючись правильного порядку слів; вживає різні за складністю синтаксичні конструкції — поширені й непоширені, прості й складні (складносурядні та складнопідрядні) речення.

Індивідуальні особливості мовленнєвого розвитку відображаються у темпах оволодіння мовленням, домінуванні в ньому тих чи тих частин мови (хлопчики віддають перевагу вигукам та дієсловам, а дівчатка — іменникам та прикметникам), його емоційному забарвленні (хлопчики менш чутливі до емоційного забарвлення мовлення, зосереджуючись більше на дії; дівчатка вдаються до використання слів у зменшувально-пестливих формах, що свідчить про демонстрування особливої прихильності, захоплення, вдячності або докору). Через сюжетно-рольову гру як провідну діяльність дитина усвідомлює свої соціальні ролі, власне Я; диференціює власне мовлення залежно від адресата (однолітки, дорослі). З появою планувальної та регулювальної функцій мовлення дитина може планувати свою майбутню мовленнєву діяльність.

Шостий рік життя

Фонематичний слух, звуковимова, літературне мовлення. Дитина має добре розвинений фонематичний слух, уважно прислухається до звуковимови; легко помічає і виправляє помилки як у мовленні інших, так і власному; завдяки зміцненню м'язів мовленнєвого апарату правильно вимовляє звуки рідної мови (голосні і приголосні), однак ще трапляються випадки неточної вимови звуків [р], [ш], [ж], [ч], [г] та звукосполучень [щ], [дж], [дж], що пов'язано зі зміною молочних зубів на постійні; іноді відчуває труднощі під час вимови слів зі збігом приголосних; диференціює близькі й схожі звуки; правильно розрізняє питальну, окличну, розповідну інтонації; регулює силу свого голосу, знижує чи підвищує його залежно від ситуації, володіє фразовим та логічним наголосом у словах; чує й розмовляє правильно, відповідно до фонетико-орфоепічних норм літературної мови; має розвинуте мовленнєве дихання.

Словниковий запас. Дитина вживає в активному мовленні всі частини мови, слова з абстрактним значенням, що характеризують взаємовідносини між людьми, морально-етичні поняття (хорообрість, ввічливість, чемність, дружба, гостинність), узагальнювальні поняття (речі, тваринний світ, транспорт, засоби пересування); добирає антоніми й синоніми, багатозначні слова, слова-омоніми, пояснює переносне значення слів; проявляє інтерес до виконання лексичних вправ (добирає слова на позначення ознак предметів, властивостей, якостей, дій і, навпаки, за переліком ознак, якостей, дій упізнає предмети); пояснює смислові відтінки слів. Використовує в мовленні образні вислови, порівняння, вживає прислів'я, приказки, фразеологічні звороти у нестимульованому мовленні. Словник дитини налічує близько 3500-4000 слів.

Грамматичні уміння. Дитина оволодіває граматичною будовою мовлення: правильно вживає відмінкові закінчення, узгоджує прикметники, дієприкметники, числівники з іменниками, числівниками в роді, числі, відмінку; правильно використовує кличну форму іменників. Вона легко утворює за вказівкою педагога нові слова (іменники, дієслова, прикметники) за допомогою суфіксів, префіксів та складні граматичні форми, проявляє ініціативу щодо мовленнєвих ігор на словотворення. Використовує в мовленні прості та складні речення зі сполучниками та сполучними словами, однорідними членами, прямою мовою (в одному складному реченні налічується 10–15 слів). На пропозицію педагога може скласти окличні, питальні, розповідні, безособові

речення, речення зі вставними словами; вживає службові частини мови: прийменник «на», сполучники «і (й)», «а», частки «так», «ні»; порівняльні звороти із сполучниками «мов», «немов».

Зв'язне мовлення, комунікативні вміння. Дитина володіє навичками мовленнєвої культури: слухає іншого, не перебиваючи; говорить спокійним, лагідним тоном, не поспішаючи, дивиться в очі співрозмовнику; звертається до нього за потреби; за допомогою мовленнєвих засобів та форм заявляє про себе; виражає свої думки, почуття, бажання, ставлення; оцінює ставлення інших до себе; намагається самоствердитися; проявляє індивідуальність, творчу активність, інтонаційну виразність. Використовує у спілкуванні різні засоби — словесні, мімічні, пантомімічні; за бажання розповідає про щось, когось, передає у своїй розповіді суттєве, спирається на особистий досвід. Виявляє ініціативу у спілкуванні з дорослим, звертається із запитаннями. Будує діалог у стимульованому мовленні на запропоновану тему. Відповідно до ситуації спілкування без нагадування дорослого застосовує слова ввічливості та формули мовленнєвого етикету; підтримує розмову. Складає описові, творчі розповіді, переказує знайомі художні тексти різної складності й композиції. Оцінює прослухані розповіді, записані на магнітофон.

Елементи грамоти. Дитина визначає кількість слів у реченні, складів у слові. Володіє прийомами звукового аналізу слів: визначає місце звука у слові (перший, другий, останній), виокремлює голосні та приголосні звуки, тверді й м'які приголосні, користується схемою звукового аналізу слів. Знає, що звуки, під час вимови яких повітря проходить вільно, йому нічого не заважає (ні губи, ні язик, ні зуби), називаються голосними, а звуки, при вимові яких повітря зустрічає перешкоди (губи, язик, зуби), — приголосними; розуміє смислорозрізнявальну функцію звуків (син – сон, мак – рак, сніп – сніг); самостійно добирає слова із заданим звуком. Уміє поділити слова на склади, визначити їх кількість, виділити наголошений склад. Графічно зображає складову структуру слова на дошці та на аркуші паперу, вживає терміни «склад», «наголошений склад». Володіє елементарними знаннями про речення: *наша мова складається з речень, речення — зі слів, у реченні може бути різна кількість слів; словом ми щось називаємо, а в реченні — щось повідомляємо.* Складає речення за малюнками і схемами, самостійно складає схеми-речення з 2-3 слів. Орієнтується в зошиті.

Інтерес до книжки. Із цікавістю розглядає дитячу книжку, знає її назву, за ілюстрацією може переказати зміст, дотримується правил поводження з книжкою. Уважно слухає вірші, невеликі оповідання, казки

й відповідає на запитання: що розповідалося? про кого? хто який? тощо. Запитує про те, що було незрозумілим, співвідносить сприйняте на слух з малюнком (ілюстрацією). Знає відомих дитячих письменників, поетів, окремі фрагменти їхнього життя, впізнає їх на портретах. Користується куточком книжки, на основі ілюстрованих книжок та вражень від прослуханого долучається до створення образів у малюнках, аплікації, а також у театралізованій діяльності: уміє самостійно розігрувати сюжети знайомих казок в іграх-драматизаціях та театралізованих іграх (добирає атрибути, розподіляє ролі тощо).

Сьомий рік життя

Фонематичний слух, звуковимова, літературне мовлення. Звукова культура мовлення досягає високого рівня, дитина правильно й чітко вимовляє всі звуки рідної мови ізольовано, у звукосполученнях, словах та фразах відповідно до норм літературної вимови. У дитини добре розвинений фонематичний слух, вона диференціює близькі і схожі фонемі, легко помічає і виправляє помилки у звуковимові, порушення наголосу. Відповідно до ситуації регулює силу голосу (голосно, тихо, шепетки) та темп мовлення (швидко, помірно, повільно). Має змішаний тип мовленнєвого дихання, дотримується пауз, логічних наголосів. Доречно використовує питальну, розповідну та окличну інтонації, невербальні засоби виразності (міміку, жести, рухи). Розрізняє та передає інтонаційне забарвлення фрази залежно від характеру чи поведінки партнера, казкових персонажів; розрізняє на слух скоромовку, лічилку, загадку, прислів'я.

Словниковий запас. У словнику дитини наявні всі частини мови. Вона вживає узагальнювальні слова, абстрактні поняття, слова іншомовного походження, складні слова різної структури, стійкі загальноживані словосполучення. Розуміє й розрізняє близькі за значенням слова та переносне значення слова; добирає синоніми, антоніми, омоніми, епітети, метафори, багатозначні слова; доречно вживає образні вислови, фразеологічні звороти; знає потішки, загадки, скоромовки; доречно використовує в мовленні формули мовленнєвого етикету відповідно до ситуації (привітання, прощання, знайомство, вибачення, подяка, прохання, зустріч, комплімент тощо), форми звертання до дорослих та дітей. Обсяг словника дитини дає їй змогу вільно спілкуватися з дорослими та однолітками, підтримувати розмову на будь-яку тему в межах її розуміння. Мовлення дитини набуває образності. Вона доречно й точно добирає синоніми, а також слова, у яких відображено

диференційований підхід до позначення предмета (зимовий, весняний, осінній одяг; повітряний, водний транспорт), професійної належності. Словник розширюється до 5000 слів.

Граматичні уміння. Завершується засвоєння морфологічної системи української мови: дитина практично засвоює усі граматичні категорії (рід, число, відмінкові закінчення); типи відмін і дієвідмін. Утворює слова з префіксом пів- (пів'яблука, півгруші), прикметники з префіксами без-, за- (безхвостий, безлисий, завеликий, замалий), складні прикметники (сині очі — синьоокий, білі зуби — білозубий); вживає порядкові числівники, правильно узгоджує кількісні числівники з іменниками у формі однини та множини (двоє дітей, троє коней). Засвоює синтаксичну структуру мови: у мовленні дитини є всі типи речень, як простих, так і складних, вона вживає всі види сполучників і сполучних слів; на прохання дорослого складає наказове, розповідне, окличне речення, речення з однорідними членами, прямою мовою, вставними словами; вживає порівняльні звороти. У одному реченні може налічуватися до 18 слів. Із різних частин мови легко утворює споріднені однокореневі слова, а також нові слова за допомогою суфіксів, префіксів, поєднання двох слів. Виявляє ініціативу під час словотворчих ігор.

Зв'язне мовлення, комунікативні вміння. Дитина вільно володіє діалогічним мовленням, використовує його в спілкуванні з дорослими та дітьми. Вона чутлива й уважна до образних висловів, намагається їх використати, апробує побудовані висловлювання в різних життєвих ситуаціях. Підтримує розмову, доречно застосовує мовленнєві й немовленнєві засоби, регулює силу голосу, темп мовлення, вдається до пауз, використовує засоби інтонаційної виразності, передає різні почуття. Переповідає іншим події з власного життя, свої враження від побаченого й почутого. Прагне творчо самореалізуватися, розкрити свої можливості, передати через мовлення значущі думки, переживання, устремління. Намагається в різних сферах життя та видах діяльності проявити свої здібності, виразити свою сутність, відстояти право на індивідуальність, презентувати іншим свої можливості. Добирає для цього виразні мовленнєві конструкції, використовує соціально прийнятні їх форми, адресує своє звернення авторитетним людям, намагається визнання ними її заслуг. Добирає зміст і форму адресного висловлювання, урахує емоційний стан співрозмовників і ситуацію спілкування. Відповідально ставиться до своїх висловів, розуміє, що словом можна не лише поліпшити настрій, а й образити. Проявляє

моральну активність, вживає лагідні, пестливі, приємні слова; утримується від неприйнятних форм мовленнєвого самовираження (образливих, принизливих, брутальних висловлювань), здатна у соціально прийнятній формі відстояти своє право на мовленнєве самовираження (уміє дібрати мовленнєві засоби, використовує соціально прийнятні мовленнєві форми, будує висловлювання з урахуванням можливих реакцій людей). Дотримується правил мовленнєвої поведінки під час взаємодії з дорослими та однолітками. Ввічливо ставиться до партнерів по спілкуванню, демонструє їм свою зацікавленість у розмові, емпатію, щирість висловлювання. Усвідомлює свою відповідальність за сказане, контролює своє мовлення, намагається поводитися морально. Має сформоване внутрішнє мовлення.

Елементи грамоти. Дитина здійснює звуковий аналіз слів: розрізняє на слух та інтонаційно виділяє звуки у слові, визначає послідовність звуків, характеризує їх; називає звуки, що повторюються; виокремлює та інтонує заданий звук у слові; уміє схематично позначити голосні і приголосні звуки, тверді і м'які приголосні; розрізнити на слух близькі за звучанням звуки; будувати звукову схему слова; визначає кількість складів у ньому, кількість слів у реченні. Має сформовані уявлення про «звук», «склад», «слово», «речення»; елементарні навички звуко-літерного (звуко-буквеного) аналізу слів (послідовно називає звуки у слові, викладає слово з літер, називає літери, якими позначено звуки). Читає відкриті й закриті склади, односкладові й двоскладові слова простої структури. Має сформовані рухові навички, необхідні для письма.

Інтерес до книжки. Разом з педагогом дитина бере участь у облаштуванні куточка книжки, з цікавістю розглядає дитячі книжки, енциклопедії, журнали тощо. Розглядати дитячу книжку починає з обкладинки, знає місце розміщення прізвища автора, назви книжки. Знає правила поводження з книжкою і дотримується їх. Знає і впізнає різні види дитячих книжок: книжка-картинка, книжка-ширма, книжка-скринька, книжка-розмальовка; дитячі журнали. Чергує в куточку книжки, лагодить книжки разом з дорослим. Проявляє активність в обговоренні змісту книжок, організації ігор за сюжетом літературних творів, ігор-драматизацій, театралізованих ігор. Знає різні види казок, легко орієнтується у структурі казки, визначає зачин, кінцівку, повтори, образні вислови. Знає напам'ять різні варіанти зачинів, кінцівок казок, самостійно розповідає добре знайомі казки, упізнає казкових персонажів на ілюстраціях, за описом; малює за змістом казок за власною ініціативою, розповідає за малюнком.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- формувати елементарне усвідомлення мовної дійсності (звук–слово–речення);
- розвивати уміння диференційовано використовувати різноманітні засоби спілкування (словесні, мімічні, пантомімічні) з урахуванням конкретної ситуації;
- заохочувати до розповідання з власної ініціативи та на прохання дорослих;
- розвивати прагнення до словотворчості, гри звуками, словами, римами;
- розвивати фонематичне сприймання, вимовну та інтонаційну сторону мовлення, літературне мовлення.

Навчальні:

- навчати розрізняти голосні і приголосні звуки, інтонацію висловлювання; вловлювати римовані закінчення і самим добирати рими до поданих слів; розрізняти предмети, істоти, явища за характерними ознаками; правильно вживати множинну форму іменників однини (око–очі, фарба–фарби, кріт–кроти), назви дитинчат тварин; вживати різні частини мови, узгоджувати слова у роді, числі та відмінку; утворювати слова за допомогою різних суфіксів, добирати однокореневі слова;
- вправляти у вимові звуків [р], [ш], [ж], [ч], [г] та звукосполучень [щ], [дж], [дж]; умінні правильно наголошувати слова;
- формувати уміння встановлювати контакт з дорослими та однолітками, привертати увагу до себе, вправляти в умінні вести діалог, розв'язувати конфлікти у прийнятний спосіб;
- навчати елементів грамоти: ознайомлювати з назвами літер; робити звуковий аналіз слова за допомогою схем і фішок та без них; формувати уявлення про *слово*, *словосполучення*, *речення* як одиниці мовлення; усвідомлено читати склади, слова у межах вивчених літер; готувати руку дитини до письма;
- навчати слухати літературний текст, ставити й відповідати на запитання щодо прочитаного;
- загачувати словник антонімами (високо – низько), синонімами (діти – малюки – дітлахи), багатозначними словами (час іде, хлопчик іде, дощ іде), омонімами (коса, ключ).

Виховні:

- удосконалювати звукову культуру мовлення;
- виховувати любов до рідного слова, багатства та різноманіття рідної мови;
- виховувати критичне ставлення до власного мовлення та мовлення інших;
- заохочувати та схвалювати ініціативу щодо мовленнєвого спілкування старших із молодшими;
- формувати вміння передавати словом свої почуття, ставлення;
- виховувати інтерес до художньої літератури, бажання слухати й переказувати літературні твори.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Добираючи форми організації мовленнєвої діяльності старших дошкільників, педагог ураховує необхідність збалансувати її у двох основних напрямках — навчанні рідної мови (фонетики, лексики, граматики) та способів її використання у різних видах діяльності, спілкуванні з дорослими й дітьми. Особливо важливо сприяти *усвідомленню дітьми мови й мовлення* у доступних їм формах.

Під час спостережень за спілкуванням різних людей, словесних ігор, читання художніх творів різного жанру та тематики, організованих занять педагог збагачує уявлення дітей про багатофункціональність мови (налагодження емоційних зв'язків з оточенням, формулювання своїх думок, побудова різних повідомлень, налагодження мовленнєвої взаємодії). Доцільно віддавати перевагу організації діалогів між дітьми, під час яких заохочувати вихованців до комунікативної самодіяльності, налагодження конструктивної та приємної для усіх взаємодії. Педагог може використати діяльність кооперативного типу будь-якого змісту, яка дає змогу учасникам ліпше пізнати одне одного, повідомити про свої наміри словами, прокоментувати події, що відбуваються, обмінятися думками та враженнями, встановити контакт, порадіти спільним успішним діям.

Доцільно частіше використовувати народні та дидактичні ігри, моделювати ситуації спільної діяльності з різним розподілом ділянок роботи, вибором її змісту та партнерів. Це дасть змогу привернути увагу дітей одне до одного, вправляти в умінні впізнавати одне одного за голосом, деталями зовнішності, уподобаннями, поведінкою, мовленнєвими висловлюваннями. Організації діалогічного спілкування сприяють настільно-друковані ігри (доміно, лото тощо), завдяки яким діти навчаються способів діалогічної взаємодії, дотримання черговості, ввічливих

звертань, узгодження позицій, аргументації власної точки зору. Можна використати завдання на добирання слів із певним звуком, класифікацію узагальнених найменувань, спільні розповіді за серією картинок. У такий спосіб старші дошкільники вправляються у пояснювальному мовленні (пояснити іншій дитині суть завдання, правила, допомогти навідними запитаннями тощо). Важливим засобом розвитку діалогу є колективні розмови, бесіди дітей щодо певних подій особистого життя, цікавих тем. Організовані підгрупами, діти мають змогу висловити свою думку й почути іншого.

Особливе значення у формуванні кооперативних умінь має сюжетно-рольова гра, яка у старшому дошкільному віці набуває фантастичного забарвлення, пов'язується з мандрівками, уможливорює вигадкування, прояв творчої уяви. Педагог, допомагаючи розгортанню діалогу, може пропонувати навідні запитання, підказувати вдалі сюжетні ходи, підтримувати черговість, коментувати дії, заохочувати дитячу ініціативу. Створюючи основу для спільної розповіді, педагог може застосувати серію картинок, запропонувати дітям розповідати в ролях, поєднати розповідь з інсценуванням, грою-драматизацією.

Час від часу корисно моделювати проблемні мовленнєві ситуації у різних дидактичних іграх з фонетичним, лексичним, граматичним змістом. Їх урізноманітненню сприятиме надана дітям можливість порівнювати різні предмети, природні об'єкти, людей, самих себе з іншими; виділення в них спільного – відмінного – особливого. Гра ускладниться, якщо дітям запропонувати порівнювати не лише реальні об'єкти (іграшки, предмети побуту та вжитку, людей, тварин, рослини тощо), а й уявні ситуації з ними (дії веселої, засмученої, стривоженої ляльки; її самопочуття до і після радісної чи неприємної події тощо). Вправлення дітей у використанні точних та образних висловів є ефективним засобом їхнього мовленнєвого розвитку.

Необхідною умовою розвитку граматично правильного мовлення є застосування дидактичних ігор, вправ і проблемних ситуацій з граматичним змістом. Експериментуючи зі словами, шукаючи правильну форму, дитина усвідомлює важливість вслуховування у мовлення різних людей, навчається змінювати слова, встановлювати граматичні аналогії, формулювати правила формо-, словотворення. Можна запропонувати дітям «продиктувати» дорослому умову задачі, вірш, оповідання; продовжити та закінчити розпочату дорослим казку; пограти у слова; знаходити та виправляти разом словесні помилки тощо.

Важливою умовою оптимізації мовленнєвого розвитку старших дошкільників є поєднання педагогом різних за типом та мірою складності ігор, вправ, проблемних ситуацій.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Фонематичний слух, звуковимова, літературне мовлення.</i> Має розвинений фонематичний слух; усвідомлює звукову сторону рідної мови (чує і розмовляє правильно відповідно до фонетико-орфоепічних норм рідної мови): знає голосні, тверді й м'які приголосні звуки.</p> <p><i>Словниковий запас.</i> Усвідомлює словниковий склад рідної мови. Має збалансований запас слів, що використовуються в різних сферах життєдіяльності; знає слова, що позначають базові моральні поняття, основні почуття; називає ознаки, якості, властивості предметів, явища, події; вживає слова різної складності, синоніми, антоніми, епітети, метафори, багатозначні слова, фразеологічні звороти; знає прислів'я, приказки, потішки, загадки, скоромовки; розуміє слова-омоніми, переносне значення слів, їх смислові відтінки; пояснює різницю у значеннях іменників (дерево – деревце – деревище), дієслів (підбіг, вибіг, перебіг), прикметників, утворених суфіксальним способом (злий – злющий); знає формули мовленнєвого етикету, усвідомлює, що лагідні слова позитивно впливають на дорослих, викликаючи приємні почуття і водночас задоволення потреб дитини.</p> <p><i>Граматичні уміння.</i> Має розвинене чуття граматичної форми; утворює різні форми дієслів і прикметників; практично засвоює всі граматичні категорії (рід, число, відмінкові закінчення) та поодинокі граматичні форми; синтаксичну структуру мови; усвідомлює значення правильності вживання граматичних форм та порядку слів у реченні.</p> <p><i>Зв'язне мовлення, комунікативні вміння.</i> Цікавиться мовленням дорослих та однолітків, слухає і розуміє досить складні звернення, прохання, доручення; намагається точно їх виконати; вирізняє висловлювання рідною (українською) та іншими мовами; прислухається до мовлення людей у різних життєвих ситуаціях, помічає у висловлюваннях нові для себе слова; добре розуміє почуте, охоче його обговорює, відповідає на запитання щодо змісту, коротко переказує його; диференціює зміст почутого та його форму, звучання; може схарактеризувати, про що говорили люди, і те, як вони це робили; з інтересом слухає казки, розповіді, вірші тощо; розуміє сюжет, яскраво уявляє персонажів та їхні дії, запитує про незрозуміле, використовує пояснення дорослого під час спілкування з іншими; уважно та критично ставиться до власного й чужого мовлення, має сформоване внутрішнє мовлення, знає формули мовленнєвого етикету; знає про існування певних правил використання слів, вимоги до культури мовлення; володіє здатністю до елементарної рефлексії, оскільки усвідомлює вплив своїх слів на іншого, буде свої висловлювання з урахуванням можливих реакцій партнера по спілкуванню; свідомо використовує мовленнєві засоби під час спілкування.</p>
---------------	--

Знання	<p><i>Елементи грамоти.</i> Має сформовані уявлення про «звук», «склад», «слово» та «речення», елементарні навички звуко-літерного (звуко-буквеного) аналізу слів. Знає, що слова поділяються на склади (частини); у слові може бути один або кілька складів; якщо у слові один, два і більше складів, то вони розміщуються один за одним; у складі можуть бути один, два і більше звуків; у кожному складі є голосний звук; скільки голосних звуків у слові, стільки і складів; одні склади вимовляються протяжно, інші — швидко, уривчасто; той склад у слові, що вимовляється голосніше — наголошений; знає алфавітні назви літер; усвідомлює, що літера є велика, мала, друкована, рукописна; має сформовані рухові навички, необхідні для письма.</p> <p><i>Інтерес до книжки.</i> Знає і впізнає різні види дитячих книжок: книжка-картинка, книжка-ширма, книжка-скринька, книжка-розмальовка; дитячі журнали; знає різні види казок, оповідань, місце розташування на обкладинці книжки прізвища автора та назви книжки; правила поводження з книжкою; знає кількох українських та зарубіжних письменників і поетів, їхні твори</p>
Уміння	<p><i>Фонематичний слух, звуковимова, літературне мовлення.</i> Дитина чітко вимовляє всі звуки рідної мови і звукосполучення відповідно до орфоепічних норм; диференціює фонем; виявляє неточності у вимові звуків у словах та вживанні наголосу; використовує мовленнєві, інтонаційні та немовленнєві засоби виразності; відповідно до ситуації регулює силу голосу (голосно, тихо, пошепки) та темп мовлення.</p> <p><i>Словниковий запас.</i> Володіє прийомами словозміни та словотворення; під час порівняння та класифікації явищ, предметів навколишньої дійсності вживає узагальнювальні слова, синоніми та антоніми; час від часу вживає слова не лише в прямому, а й переносному значенні; вживає багатозначні слова, фразеологічні звороти, образні вислови, елементи усної народної творчості; диференціює «приємні» та «неприємні» слова і правильно добирає мовленнєві засоби для вираження емоційно-ціннісного ставлення до інших.</p> <p><i>Граматичні уміння.</i> Вживає різні частини мови — іменники, дієслова, займенники, прикметники, прийменники; граматичні форми рідної мови згідно із законами й нормами граматики (рід, число, відмінок, дієвідміна, клична форма тощо), змінює слова за відмінками, особами, числами, у часі; узгоджує слова у фразах згідно з мовними нормами; утворює нові слова, зокрема й власні неологізми; вживає різні за складністю синтаксичні конструкції — поширені й непоширені, прості й складні (складносурядні та складнопідрядні) речення; володіє оцінно-контрольними діями щодо правильності вживання граматичних форм та порядку слів у реченні, помічає і виправляє мовленнєві помилки.</p>

Уміння	<p><i>Зв'язне мовлення, комунікативні вміння.</i> Ініціює контакти, адекватно реагує на пропозиції інших, виразно передає словами та мімікою свою готовність спілкуватися; уміє обмінюватися інформацією, вислуховувати, не переривати іншого, брати почуте до уваги, домовлятися, узгоджувати позиції, розподіляти ролі, налагоджувати плідну взаємодію; гармонійно поєднує зміст висловлювання та його мовленнєве оформлення; цінує партнера спілкування незалежно від ступеня своєї прихильності до нього, визнає його чесноти, не зловтішається з недоліків, радіє успіхам; дорожить взаєминами, виявляє відповідні віковим можливостям відданість, надійність, вдячність; орієнтується в ситуації спілкування, може коректно припинити взаємодію; володіє навичками виправлення мовленнєвих помилок, усвідомлює, що це допомагає порозумітися з дорослими та однолітками.</p> <p><i>Елементи грамоти.</i> Здійснює звуковий аналіз слів; називає звуки, що повторюються; виокремлює звук, з якого розпочинається або яким закінчується слово; уміє позначити голосні і приголосні звуки, будувати звукову схему слова, визначати кількість складів у ньому; орієнтується в алфавіті, читає відкриті й закриті склади, односкладові й двоскладові слова простої структури; має сформовані рухові навички, необхідні для письма.</p> <p><i>Інтерес до книжки.</i> Уміє поводитися з книжкою: бере книжку чистими руками, обережно гортає, уважно розглядає малюнки в ній</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливність.</i> Уважно вслухається у мовлення людей навколо; запам'ятовує та повторює нові слова, вислови, фрази тощо.</p> <p><i>Самостійність.</i> Складає оповідання про себе, може їх розповісти; вербалізує своє бажання спілкуватися, грати, займатися з кимось; без допомоги дорослого відтворює знайомі вірші, оповідки; придумує загадки та озвучує їх.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє інтерес до незвичних висловлювань дорослого, перепитує незрозуміле, уточнює його смисл; формулює та ставить запитання дорослому про довкілля та саму себе.</p> <p><i>Гідність.</i> Ображається, якщо висміюють неправильну вимову нею звуків, гаркавлення, заїкання; відстоює свою правоту; висловлює бажання, називає власні чесноти й вади, розповідає про своє минуле, сьогодення, ймовірно майбутнє; презентує свої чесноти й досягнення іншим.</p> <p><i>Людяність.</i> Знає про існування певних правил використання слів, знає моральні правила й норми культури мовленнєвої поведінки в соціумі; уважно ставиться до однолітка, відчуває дискомфорт, коли не має можливості спілкуватися з ним; рахується з думкою товариша, домовляється, дотримується норм мовленнєвої культури під час суперечки; уміє привітно вітатися та прощатися з дорослими та однолітками, використовує слова, що виражають прохання, вдячність, запитання.</p> <p><i>Креативність.</i> Проявляє схильність до словотворчості, варіює висловлювання, грає словами, переставляє їх, забарвлює гумором; складає самобутні вірші, оповідання про себе, казки про рослини і тварин</p>

ВАРІАТИВНА СКЛАДОВА ЗМІСТУ

Молодший дошкільний вік

Wolters Kluwer

Цифрове видавництво МЦФЕР

З питань придбання друкованої
версії телефонуйте: 0 44 586 56 06

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ІНОЗЕМНА МОВА»

(англійська)

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Дитина четвертого–п'ятого років життя характеризується нерівномірним розвитком кістково-м'язової системи, уповільненням окостеніння кінцівок, негармонійним розвитком органів дихання, серцево-судинної системи, зору, слуху, голосових зв'язок. Інтенсивний розвиток мускулатури ніг спричиняє її високу рухову активність. Вузькі носові та легеневі ходи обмежують доступ повітря у легені, що викликає швидко стомлюваність. Становлення органів зору потребує якісного освітлення, висуває високі вимоги до пози дитини під час занять англійською мовою. Сприймання, пам'ять і увага в дитини мають здебільшого мимовільний характер. Можливості довільної уваги поки що обмежені. Зосередженою увага залишається до тих пір, поки зберігається інтерес до об'єкта чи інформації, що сприймається. Завдяки міцній мимовільній пам'яті дитина здатна накопичити базовий лексичний запас із найближчої їй тематики й опанувати певний запас найпростіших мовних моделей для задоволення своїх елементарних комунікативних потреб.

Четвертий рік життя

Мовленнєва компетентність. Дитина підвищено чутлива до мовленнєвого розвитку, до звукового та смислового компонентів мовлення. Процес збагачення її мовлення посилюється завдяки інтенсифікації спілкування, урізноманітненню самостійної діяльності, зростанню інтересу до людини, зокрема дорослої, як центру її життя. Основними функціями мовлення дитини стають функції повідомлення, соціального зв'язку та впливу на оточення. Дитина ознайомлюється з основами англійської мови, накопичує базовий запас слів з найближчих до її життєдіяльності тем.

У зв'язку з переходом індивідуальної сюжетно-відображувальної гри у спільну сюжетно-рольову виникають нові типи висловлювань. Як засіб комунікації дитина використовує усмішку, сміх, виразні рухи, пози, контакт очей.

На кінець четвертого року життя звуковимова в основному сформована. Розширюється словник рідної мови, поповнюється різними частинами мови. Активізуються дієслова, внаслідок чого мовлення дитини стає більш динамічним. Формується граматична будова мови. Дитина починає правильно змінювати нові слова, узгоджувати їх між собою, експериментує зі звуками та словами. У мовленнєвому розвитку діапазон індивідуальних відмінностей залишається широким. Ці особливості мовленнєвого розвитку дитини впливають на оволодіння нею азами іноземної мови (англійської).

Мовна компетентність. У процесі оволодіння новим засобом спілкування формується правильне розуміння мови як суспільного явища, у дитини розвиваються інтелектуальні, мовленнєві й емоційні здібності.

Соціокультурна компетентність. Дитина розуміє, що люди, які проживають у різних країнах, спілкуються різними мовами. Засвоює деякі фрази англійською, що відповідають загальноприйнятим у носіїв мови соціокультурним нормам: вітання, прощання, слова вдячності тощо.

П'ятий рік життя

Мовленнєва компетентність. Дитина добре чувається в уявних ситуаціях, бере участь у простих мовленнєвих іграх та вправах, поступово починає відповідати носієві мови англійською. Сприйнятлива до сенсомоторних, тактильних вправ, спрямованих на встановлення контакту з однолітками та з рухами тіла (пальчикові ігри). На прохання дорослого охоче виконує однакові спільні дії, висловлені англійською, розігрує пантоміму, промовляє разом з іншими хором англійські слова й елементарні фрази. Поступово ігри дитини ускладнюються, вона бере участь у режисерській грі, грі-драматизації, обмінюється з однолітками простими репліками англійською мовою. Вона здатна оцінити мовленнєву поведінку інших, порівняти власні висловлювання з репліками інших, може використати засвоєні слова, досить легко сприймає кілька послідовних реплік. Водночас їй складно виділяти та окремо використовувати фрагменти усного мовлення як самостійного висловлювання.

Мовна компетентність. Дитина, якій близько п'яти років, усвідомлює, що іноземна мова відрізняється від рідної. Вона сприймає пояснення рідною мовою іншомовних ситуацій, спілкується з носієм іноземної мови, поступово привчається відповідати йому цією мовою.

Соціокультурна компетентність. Дитина виявляє інтерес до інформації, що стосується Великої Британії, місця її розташування, людей, які там проживають, художньої дитячої літератури, мультфільмів тощо. Вона охоче ознайомлюється з новими для неї святами, звичаями, традиціями англійців, їхнім одягом, персонажами казок.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- розвивати сталий інтерес та позитивне ставлення до вивчення англійської мови;
- сприяти налагодженню спілкування з дорослим та однолітками;
- розвивати артикуляційний апарат, фонематичний слух;
- стимулювати прояви власної мовленнєвої активності;
- розвивати вміння промовляти англійською хором.

Навчальні:

- ознайомлювати з англійськими казками, пісеньками, віршами, прислів'ями, приказками;
- накопичувати базовий запас слів з різних тем («Знайомство», «Сім'я», «Числа», «Кольори», «Мої іграшки», «Овочі й фрукти», «Тварини» тощо);
- формувати вміння розуміти зміст сказаного під час аудіювання, говоріння;
- навчати вимовляти усі звуки англійської мови;
- вправляти в умінні вимовляти слова та фрази англійською мовою, пов'язані із різними ситуаціями спілкування (знайомство, прохання, вибачення тощо); активізувати словниковий запас;
- навчати відповідати на запитання англійською мовою, розповідати про свою родину, іграшки, домашніх тварин, захоплення.

Виховні:

- формувати елементарну культуру поведінки в типових комунікативних ситуаціях: шанобливо вітатися та прощатися з однолітками та дорослими; висловлювати свою згоду або незгоду; вибачатися;
- виховувати любов до рідної мови, інтерес до англійської, вміння порівнювати ті самі слова українською й англійською мовами.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Мовленнєве виховання молодшого дошкільника педагог спрямовує на ознайомлення з основами англійської мови, створює умови для засвоєння дитиною елементарного набору слів іноземною мовою з різних тем («Знайомство», «Моя сім'я», «Робочий день», «Частини тіла», «Одяг», «Професії», «Колір», «Тварини та птахи», «Іграшки», «Погода та пори року», «Фрукти та овочі», «Їжа та напої»), налагодження взаємин та елементарного мовленнєвого спілкування з дорослими та однолітками, елементарне усвідомлення (звукового складу, словника) та використання дитиною певного набору слів та виразів англійською мовою.

Педагог навчає дитину спілкуватися з ним англійською, вслухатися у звуковимову слів новою для них мовою. Найдоцільнішими для організації занять є прості мовленнєві, зокрема, хороводні ігри, основою яких можуть бути сенсомоторні, тактильні ігрові вправи, спрямовані на встановлення контакту учасників одне з одним та пов'язані з рухами тіла. Під час цих ігор, вправ діти оволодівають умінням виконувати однакові спільні дії, рухатися разом з дорослим, промовляти хором віршований текст англійською мовою.

Наприкінці року доцільно залучати дитину до участі у складніших за попередні іграх (сюжетно-рольових, іграх-драматизаціях), завдяки яким вона вправляється в умінні сприймати пояснення англомовних ситуацій рідною мовою, навчається обмінюватися з однолітками простими фразами іноземною мовою. Доцільно заохочувати дитину оцінювати мовленнєву поведінку інших людей, послідовність їхніх реплік, порівнювати власні висловлювання з репліками дорослих та однолітків, використовувати засвоєні слова у повсякденному житті.

З огляду на те, що дитині цього віку поки що складно виділяти та окремо використовувати фрагменти усного мовлення, самостійно висловлюватися англійською мовою, варто вправляти її у сприйманні на слух іноземної мови, практикувати демонстрацію мульт-, діафільмів англійською мовою з подальшим обговоренням сюжету, знаходженням відомих слів, висловів. У пригоді стане читання англійською мовою коротких віршів, заучування пісеньок, перегляд лялькових вистав за відомою казкою.

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Мовленнєва компетентність.</i> Розуміє деякі зразки мовлення — вітання (прощання); усвідомлює, що англійська мова відрізняється від української; знає, як запитати, попросити.</p> <p><i>Мовна компетентність.</i> Орієнтується в тому, як правильно вимовляти всі звуки англійської мови, як відповісти на запитання згідно зі змістом малюнка або залежно від ситуації; усвідомлює, що висловлювання кожного співрозмовника має містити не менше двох реплік, правильно оформлених у мовному відношенні; словниковий запас становить понад 80 лексичних одиниць за темами: «Знайомство», «Моя сім'я», «Робочий день», «Частини тіла», «Одяг», «Професії», «Колір», «Тварини та птахи», «Іграшки», «Погода та пори року», «Фрукти та овочі», «Їжа та напої»; кількісні числівники до 5, особові займенники (I, he, she, it), прийменники (on, in, under, upon), сполучники (and, but); прикметники та їх місце в мовленнєвій конструкції з іменниками — між артиклем та іменником.</p> <p><i>Соціокультурна компетентність.</i> Володіє елементарними уявленнями про Велику Британію, її столицю, культуру; знає вірші, пісні, рухливі народні ігри англійською мовою</p>
Уміння	<p><i>Мовленнєва компетентність.</i> Виявляє здатність представити себе, свою родину; виконує озвучені іншим вказівки; описує щось/когось; висловлює власне ставлення; спроможна називати предмет (іграшку), звернутися із проханням; дякує; вживає лексику в межах тем спілкування.</p> <p><i>Мовна компетентність.</i> Спроможна ситуативно розуміти мовлення дорослого та інших дітей; правильно вимовляти усі звуки англійської мови (ізольовано і в складі слова); спроможна розрізняти інтонацію розповідних, питальних, заперечних і спонукальних речень; ставити запитання і відповідати на них; висловлюватися відповідно до ситуації; обсяг висловлювання — не менше 2–3 фраз, правильно оформлених у мовному відношенні; уживати в усному мовленні структури з дієсловами to be, to have і повнозначними словами в Present Indefinite, прийменники та означений і неозначений артиклі.</p> <p><i>Соціокультурна компетентність.</i> З допомогою дорослого може розповісти про Велику Британію, її столицю; декламує вірші, співає пісні, бере участь у рухливих іграх англійською мовою</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливість.</i> Чутлива до звуків іноземної мови; прислухається до звуковимови, намагається відтворити її якомога ліпше.</p> <p><i>Самостійність.</i> Із допомогою дорослого та без неї застосовує слова англійської мови у різних життєвих ситуаціях, порівнює ті самі слова, висловлювання рідною та англійською мовами, робить свої висновки.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє інтерес до вивчення іноземної мови; цікавиться життям людей у Великій Британії; запитує про особливості їхнього одягу, кухні, святкування визначних дат, персонажів казок; диференціює однакові та близькі за звучанням та вимовою слова та словосполучення</p>

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ХОРЕОГРАФІЯ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Організм дитини молодшого дошкільного віку зростає та розвивається: змінюється форма грудної клітки, починає з'являтися грудний тип дихання, формуються кістки рук, таза, хребта, ніг. Відбуваються також структурні зміни м'язової тканини, інтенсивно розвиваються моторні функції. Рухова активність дітей характеризується досить високим рівнем самостійності дій. Рухи стають більш довільними, цілеспрямованими. Дитина досить добре розрізняє різні рухи, усвідомлює їх смисл та призначення, починає виділяти їх суттєві елементи. Виникає інтерес до визначення відповідності рухів та їх поєднань зразкам. Поки що дитина не вміє співвідносити навантаження з можливостями. Здебільшого діти недостатньо чітко і правильно виконують рухові завдання. Виникає потреба діяти разом з однолітками, швидко і вправно.

П'ятий рік життя

Уявлення про хореографічне мистецтво. Унаслідок активного розвитку пізнавальних процесів дитина здатна усвідомлювати інформацію про те, що хореографія — це танок за правилами, виконання яких навчає красиво рухатися, виробляє гарну поставу. Дитина починає розуміти, що танець — це німа мова, що один і той самий рух може мати різне значення, а в танцях — розкриватися різноманітні образи. Може простежити, що характер виконання танцю залежить від його музичного супроводу. Запам'ятовування інформації у цьому віці має здебільшого мимовільний характер, тобто залежить від емоційного настрою та інтересу до відповідної теми. Активізація словника сприяє засвоєнню доступної танцювальної термінології (назви рухів, танців, позицій). Дитина може сприймати та розповідати зміст сюжетів, покладених в основу хороводів, сюжетних та побутових танців, визначати особливості музичного супроводу.

Танцювальний досвід. Дитина починає співвідносити музичні жанри (марш, полька, вальс, танець) з танцювальними (хоровод, пляска, полька, вальс), підпорядковує танцювальні рухи особливостям музичного

супроводу. Починає рухатися після музичного вступу і закінчує рух після зупинки звучання музики, орієнтується в загальному характері мелодії, характеризує емоційно образний зміст музики, розрізняє відтінки одного настрою шляхом зіставлення контрастних музичних творів. Розвиток пам'яті сприяє запам'ятовуванню та відтворенню танцювальних рухів, вправ, комбінацій та танців. Дитина здатна пригадати, які рухи виконували на занятті під ту чи ту музику, у зв'язку з нестійкістю психічних процесів потребує часті зміни видів хореографічних завдань та умов їх виконання. Дошкільник пізнає мову танцю шляхом освоєння образно-рухового змісту танцювальних рухів («колупалочка» (колупати землю), «вірвовочка» (плести вірвовку), «моталочка» (хитати ногою) тощо. Може передавати образи контрастного характеру, диференціювати та передавати за допомогою виразних поз, жестів і міміки різні переживання та стан людини (радість, сором, страх). Дитина емоційно виконує танці-ігри, побудовані на танцювальних формах побутових рухів (кроки, біг, стрибки) та імітаційних рухах, цікавих для наслідування; може виразно розкривати цікаві та знайомі образи відповідно до танцювальних характеристик або зразків, наданих дорослим. Здатна проявляти творчі знахідки, прикрашати образи влучними позуваннями, мімічними реакціями. Разом із цим у танцювальних імпровізаціях здебільшого спостерігаються «рухові штампи». Дитина здатна в ігровій формі засвоїти інформацію про позиції рук та ніг (характерний танець). Початковий танцювальний досвід дає змогу дитині виконувати доступний репертуар народних (хороводи, сюжетні та побутові), історико-побутових, дитячих бальних танців. Ознайомлення з парними танцями формує початкові знання про різні положення в парі, розвиває вміння утримувати погляд на партнері, узгоджувати з ним свої рухи, починати та закінчувати виконувати рух разом з іншими. Дитина знає назви просторових малюнків (лінія, коло, колона, ланцюжок), наприкінці вікового періоду намагається утримувати інтервали, виконує елементарні перебудови з одного танцювального малюнку в інший.

Естетична та творча активність. Поряд з емоційною чутливістю формується й художнє мислення, тому дитина не просто сприймає танцювальні образи (під час власного виконання, перегляду концертних номерів, балетних вистав), порівнює їх між собою, а й вчиться співвідносити їх із реальними. Вона починає тонше диференціювати красиве й некрасиве, розуміється на тому, що зараховують до категорії некрасивого. Естетична оцінка власної чи колективної танцювальної творчості виражається простими характеристиками: «подобається –

не подобається танець», «красиво – не красиво танцює». Дитина прагне співвідносити свої танцювальні рухи зі зразком дорослого, наслідувати красиве виконання. Разом з тим вона проявляє самостійність, бажання діяти не лише за вказівкою дорослого, а й на власний розсуд, за особистим бажанням, що дає змогу насичувати заняття елементами танцювальної імпровізації. Під час танцювальної творчості охоче оперує не лише реальними, а й уявними, віртуальними образами. Під час творчих завдань підпорядковує власну поведінку загальним правилами, спільні дії та ігри з однолітками починають домінувати над індивідуальним. Проявляє початкові форми вибірковості, налагоджуючи контакти з іншими дітьми під час виконання елементарних вправ контактної та масової імпровізації. Дитина із задоволенням виконує танцювальні рухи з предметами, які іноді слугують орієнтирами для перебудови у той чи той малюнок, емоційно контактує з іграшками під час танцювальних вправ та творчих завдань. Дитина здатна засвоїти правила танцювального етикету: вітати педагога танцювальним укланом, а по закінченні заняття дякувати та прощатися також за допомогою уклону, запрошувати партнера до танцю, приймати запрошення, відповідаючи укланом, просуватися по танцювальному класу на носочках.

М'язово-рухова діяльність. Зростає сила та працездатність м'язів, рухи стають більш координованими та свідомими, тому дитина здатна сприймати та виконувати більш складні танцювальні рухи (па галопу, підскоки, зальотний біг), засвоювати їх комбінаційні сполучання, поєднувати з різними положеннями рук, оплесками, притупами. У більшості дітей наприкінці вікового періоду рухи набувають ритмічності, координованості, образності, легкості. Формування вигинів стопи та хребта сприяє формуванню правильної постави. Дитина нетривалий час може утримувати правильне положення тулуба, рук та ніг, однак швидко втомлюється і потребує зміни завдань. Їй складно розраховувати м'язові зусилля та оцінювати власні фізичні можливості.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- сприяти розвитку пізнавального інтересу та музичного світосприймання;
- розвивати потребу й готовність проявляти творчу активність під час організованої дорослим та самостійної танцювальної діяльності, давати змогу експериментувати з рухами, простором;

- розвивати естетичні почуття та художній смак, навчати бачити красиві та некрасиві рухи;
- розвивати рухові та вольові якості (швидкість, спритність, гнучкість, витримку), психічні процеси (увагу, пам'ять, уяву), вміння контактувати з партнерами по танцю, аналізувати музичний супровід, порівнювати рухи між собою;
- сприяти зняттю м'язової та психологічної напруги, розвивати почуття позитивного самовідчуття, впевненість у своїх можливостях.

Навчальні:

- дати уявлення, що існує мова танцю і рухи можуть мати різне змістовно-образне наповнення; ознайомлювати з доступною термінологією (назви позицій, рухів, вправ, танців, частин тіла, перебудов); навчати розповідати про зміст танців, характеризувати танцювальні образи, ознайомлювати з доступними для сприймання дітьми зразками хореографічного мистецтва (концертні виступи, балетні вистави для дітей);
- збагачувати музичний досвід, використовуючи вже відомі дитині твори та зацікавлюючи новими творами композиторів-класиків і сучасних авторів; навчати визначати характер, темп, динаміку, жанр (марш, вальс, полька, танець) музичного твору, збагачувати уявлення про те, що характер руху залежить від характеру музики, навчати підпорядковувати рухи характеру музики;
- збагачувати танцювальний досвід, удосконалювати навички виконання танцювальних форм побутових рухів (різновиди кроку, бігу, стрибків), поєднувати їх із різними положеннями рук та танцювальними елементами; навчати виконувати більш складні танцювальні рухи (підскоки, па галопу, зальотний крок, вихильясник та інші) та доступний репертуар (танці-ігри, образні танці, сюжетні танці, народні танці, історико-побутові); навчати передавати емоціями характер того чи того руху й загальний характер танцю, добирати до рухів відповідні пози, жести, міміку, розвивати вміння емоційно переживати ігрову ситуацію в танцях та інсценуваннях, проявляти творчу активність;
- навчати утримувати правильне положення тулуба, рук та ніг, координувати рухи окремих частин тіла, вільно орієнтуватися у просторі, тримати інтервали та виконувати прості фігурні перебудови (ходіння по діагоналі, колу, розходження парами, четвірками тощо).

Виховні:

- виховувати інтерес та бажання займатися хореографією, вміня дотримуватися основних правил танцювального етикету та правил поведінки під час заняття;
- формувати уявлення про те, що танець сприяє формуванню красивої постави, легкої ходи і робить людину привабливою;
- виховувати особистісні якості (працелюбність, самостійність, охайність), поважливе ставлення до інших дітей;
- виховувати бажання красиво рухатися, творчо проявляти себе в танці, демонструвати свої танцювальні досягнення дітям та дорослим.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Педагог навчає дитину хореографії лише у формі гри, без зайвого навантаження та перевтоми. Під час навчання віддає перевагу сюжетним та ігровим видам хореографічних занять, а тематику добирає з урахуванням пізнавальних, виховних і розвивальних цінностей хореографічного матеріалу, фізичних можливостей дитини, рівня розвитку її танцювальних умінь та навичок. Педагог розвиває інтерес дитини до хореографії, бажання емоційно самовиражатися, проявляти творчу активність, більш свідомо ставитися до засвоєння танцювального матеріалу.

Педагог проводить заняття динамічно, використовує зміну різних видів вправ та завдань, положень дитини у просторі, музичних ритмів. Для зниження стомлюваності, підтримки активності, усунення монотонії застосовує принцип зміни видів діяльності (динамічна – статична, емоційна – менш емоційна тощо), забезпечує атмосферу доброзичливості та комфорту під час заняття.

Педагог навчає дитину танцювальних форм побутових рухів (різновидів кроку, бігу, стрибків), під час виконання яких працює над її правильною поставою, ознайомлює з різними положеннями рук, навчає контактувати з партнером та активно використовувати простір. Поступово ознайомлює зі складнішими танцювальними рухами, застосовує ігрові моменти, багаторазові повторення танцювальних рухів у різних комбінаційних сполученнях та різних умовах (по колу, на лініях, у партері, з партнером, з реквізитом, під різний музичний супровід тощо). Для засвоєння послідовності рухів педагог використовує прийом ідеомоторного тренування (уявне виконання дії з одночасним промовлянням (приспівуванням) танцювальних рухів уголос та подумки).

Педагог починає залучати дитину до різних видів хореографічного мистецтва (народний, бальний, класичний, історико-побутовий танець) і застосовує для цього інформаційні повідомлення, відеоперегляд танцювальних зразків, вивчення окремих рухів та танців. Він формує уявлення про те, що кожний народ танцює по-різному, що народні танці бувають веселі, швидкі, повільні, ліричні, а рухи розподіляють на чоловічі, жіночі та спільні. Навчання руху супроводжує поясненням його змісту. Скажімо, «колупалочка» та «притуп» асоціюються з трудовим процесом людини, Педагог розкриває перед дитиною багатозначність того самого руху (нога, поставлена на каблук, із піднятим вгору носком виражає запал, хвастощі, зазнайство; «каблучок», виконаний у стрибку, передає веселощі, бешкетництво). Поступово навчає дитину виконувати той самий рух із різним емоційним забарвленням, формує уявлення про образну природу рухів і різну мову танцювального мистецтва.

Пріоритетним напрямом хореографічного навчання дитини цього віку є музично-ритмічна діяльність. Педагог закріплює знання та вміння дитини, які вона отримує під час музичних занять, розвиває вміння орієнтуватися в загальному характері танцювальної мелодії, характеризувати емоційно образний зміст музики, розрізняти відтінки одного настрою зіставленням музичних творів одного жанру (два марші). Інтенсивний розвиток музичного сприймання сприяє накопиченню музичних вражень. Педагог навчає дитину добирати рухи відповідно до того чи того музичного жанру: полька — па польки, па галопу, підскоки; марш — марширування, чіткі ритмічні рухи, повороти; вальс — плавні рухи рук, вальсовий крок, кружляння. Розвиває вміння не тільки емоційно сприймати музичний супровід, а й відчувати його особливості, проймаючись змістом, уявляти образи.

Педагог навчає дитину вільно переміщуватися простором, після закінчення мелодії ставати на лінії, зберігати інтервали, спираючись на зорові орієнтири, повертатися праворуч та ліворуч. Дає уявлення про різні малюнки танцю під час вивчення хороводів, виконання фігурного марширування та інших завдань на перешикування у просторі.

Для підсилення сприймання танцювального образу або змісту танцю педагог створює основу для перевтілення, використовує творчі завдання й допоміжні прийоми (атрибути, елементи костюмів), добирає музику відповідно до видової та жанрової особливості танцю, його

змісту, теми та ідеї. Залучає дитину до переказу змісту танцю, визначення його характеру, характеристики хореографічних образів, переліку танцювальних рухів.

Педагог заохочує дитину демонструвати свої танцювальні досягнення, підтримує у разі виникнення труднощів, радіє її успіхам і спонукає інших дітей до цього (дитину, яка навчилася виконувати ту чи ту вправу або по-особливому проявила себе під час творчих завдань, вітає оплесками, дарує їй зірочку, балеринку тощо). Він навчає дитину елементарної самооцінки. Аналізуючи танцювальні дії дітей, педагог уникає негативних оцінок, підказує, як виправити помилки, і дає установку на позитивний результат. Об'єктивна оцінка педагога поступово спрямовує дитину на аналізування й оцінювання своїх дій, а також рухів інших дітей.

Педагог проявляє інтерес до дитячих ініціатив, розвиває та підтримує самодіяльність і елементарні прояви творчості дитини, бажання експериментувати з рухом та простором, розігрувати різні ролі. Він стимулює дитячу творчість різними завданнями, тактично коментує танцювальні імпровізації, пропонує вправи на колективну творчість. Педагог є активним учасником творчого процесу, розширюючи своїм прикладом уявлення дітей про різноманітність рухів та можливості простору.

Педагог продовжує працювати над розвитком фізичних можливостей дитини (сила та еластичність різних груп м'язів, розгорнутість стоп, тазостегнових суглобів, гнучкість хребта), вихованням її вольових якостей (витримка, терплячість, наполегливість, цілеспрямованість) і застосовує для цього різні види партерних комплексів (загальнорозвивальні, танцювальні, з предметами). Кожну вправу партерної гімнастики асоціює з якоюсь дією або образом і підкріплює влучним музичним супроводом. Дитина ще не вміє керувати м'язовими зусиллями, оцінювати власні фізичні можливості, координувати рухи всього тіла, включати в роботу різні групи м'язів. Тому педагог добирає зміст вправ відповідно до індивідуальних анатомо-фізіологічних можливостей дитини, враховує доцільність використання вправ у тій чи тій частині заняття, визначає їх оптимальне дозування, стежить за відсутністю болісних реакцій та негативних емоцій у дитини. Дорослий спонукає дитину докладати вольових зусиль заради досягнення поставленої мети. Не перевантажує зміст танцювальних вправ стрибковими елементами, бо їх виконання може негативно вплинути на формування постави.

Педагог розкриває перед дитиною рухові можливості тіла та його окремих частин. Під час виконання танцювальних рухів називає певні частини тіла — нога, стопа, плечі. Пропонує імпровізувати — «вигадай рухи для рук, для плечей»; «виконай танок квітки, вітру» тощо.

Педагог інтегрує танцювальні рухи у зміст інших видів діяльності (театралізована, музична, ігрова, навчальна). Міжпредметний підхід забезпечує всебічний розвиток дитини під час хореографічних занять.

Збагаченню танцювального досвіду дитини, поліпшенню її музично-ритмічної координації, навичок орієнтації в просторі, проявам творчої ініціативи сприяє включення в репертуар сюжетних та сюжетно-образних танців, у яких розкриваються теми природи, дружби, спорту, професій тощо. Сюжетно-образні танці відображають зміст казок, дитячих оповідань та мультфільмів, що є близьким і зрозумілим дітям цього віку.

На початку роботи з дітьми цього віку педагог віддає перевагу вивченню танців з ігровими елементами, будує композицію на простих малюнках (лінія, коло), застосовує одночасне виконання дітьми (усіма, окремо хлопчиками або дівчатками) послідовності однакових рухів за показом або словесним нагадуванням. Поступово ускладнює зміст танців і будує їх на основі інсценівок дитячих пісень, оповідань, казок та мультфільмів.

Педагог активно застосовує фольклорні музично-танцювальні ігри різних народів. Ігрові сюжети сприяють легкому запам'ятовуванню послідовності танцювальних рухів. Рухи та жести, які виражають дружелюбність та відкрите ставлення одне до одного, дають змогу підвищувати самооцінку невпевненої у собі дитини, тактильний контакт навчає спілкуватися з різними партнерами.

Педагог формує навички культури поведінки та правил танцювального етикету, виховує морально-вольові та особистісні якості у дітей (самостійність, дисциплінованість, дружелюбність та інші).

Для виховання інтересу до хореографічного мистецтва педагог збалансовує організовану танцювальну діяльність із самостійними ігровими діями дитини. Він створює ігрові ситуації, пропонує малювати ті чи ті танцювальні образи, розглядає ілюстрації в дитячих книжках із хореографії, організовує перегляд дитячих танців і оцінювання їх дитиною за допомогою карток різного кольору, залучає дитину до творчих ігор («Учитель танців», «Концерт»), збагачує ігрове середовище елементами костюмів та реквізитом (віяла, капелюшки, іграшки).

Показники компетентності дитини на кінець п'ятого року життя

Знання	<p><i>Уявлення про хореографічне мистецтво.</i> Володіє елементарними уявленнями про хореографію та образну природу танцю; знає виразні засоби танцювального мистецтва (рух, малюнок, музика, костюм); орієнтується у видах хореографічного мистецтва (народний, бальний, класичний), танцювальній термінології (назви рухів, танців, позицій).</p> <p><i>Танцювальний досвід.</i> Знає й може назвати танцювальні та музичні жанри, орієнтується в загальному характері мелодії, розуміє, що від характеру музики залежить характер танцю; знає основні вимоги до правильного положення тулуба, рук та ніг під час виконання танцювальних вправ, варіанти положень у парі; розуміє значення поняття «інтервал», «повороти праворуч та ліворуч», володіє інформацією про назви малюнків танцю (коло, два кола, равлик, ланцюжок тощо).</p> <p><i>Естетична та творча активність.</i> Розуміється на тому, що зараховують до категорії красивого та некрасивого; уявляє, що танцювальні образи можна співвідносити з реальними або фантастичними, до позитивних персонажів добирати красиві рухи, потворних та злих зображувати відповідними рухами та мімікою; знає деякі правила танцювального етикету, вимоги до танцювальної форми та взуття.</p> <p><i>М'язово-рухова діяльність.</i> Знає частини свого тіла (нога, стопа, плечі), орієнтується в призначенні кожної та її рухових можливостях; знає поняття «підйом», «виворітний», «гнучкий», назви партерних вправ («кошик», «складка» тощо)</p>
Уміння	<p><i>Уявлення про хореографічне мистецтво.</i> Може оперувати хореографічною термінологією, розповідати про зміст сюжетів, покладених в основу хороводів, сюжетних та побутових танців, надавати образні порівняння одного руху з іншим.</p> <p><i>Танцювальний досвід.</i> Ритмічно рухається, уміє утримувати правильне положення тулуба, рук та ніг; активно сприймає музичний твір та відгукується на нього руховою імпровізацією, співвідносить музичні та танцювальні жанри, підпорядковує танцювальні рухи особливостям музичного супроводу, характеризує емоційно образний зміст музики, розрізняє відтінки одного настрою шляхом контрастного зіставлення музичних творів; емоційно виконує танцювальний репертуар, запам'ятовує послідовність рухів у танці; демонструє творчі знахідки, прикрашає танцювальні образи влучними позами, мімічними реакціями; знає та вміє прийняти різні положення в парі, починає узгоджувати свої рухи з рухами партнера, утримує погляд на ньому; намагається тримати інтервали, виконує елементарні перебудови з одного танцювального малюнка в інший.</p>

Уміння	<p><i>Естетична та творча активність.</i> Емоційно сприймає зміст танцю та танцювальні образи, порівнює їх між собою, співвідносить з реальними та фантастичними; починає тонше диференціювати гарне й негарне, може надавати елементарну естетичну оцінку власній чи колективній танцювальній творчості; намагається співвідносити свої танцювальні рухи зі зразком дорослого, наслідує красиве виконання; емоційно сприймає та виконує завдання творчої імпровізації, оперує не лише реальними, а й уявними образами; уміє діяти з предметами, використовує іграшки під час танцювальних вправ та творчих завдань; включає танцювальні рухи в ігрову діяльність; застосовує навички танцювального етикету (вітає педагога танцювальним укланом, запрошує партнера до танцю тощо).</p> <p><i>М'язово-рухова діяльність.</i> Починає свідомо та координовано рухатися; намагається виконувати більш складні танцювальні рухи, засвоює їх комбінаційні сполучення, поєднує з різними положеннями рук, оплесками, притупами; нетривалий час утримує правильне положення тулуба, рук та ніг; охоче виконує партерні вправи, володіє елементарною витривалістю, зосереджує увагу на складнощах руху; уміє вигадувати рухи для кожної частини тіла</p>
Базові якості	<p><i>Самостійність.</i> Уміє самостійно готуватися до заняття (одягати форму та взувати танцювальне взуття); ініціює прояви творчості, обирає партнера за власним бажанням; передає емоції, отримані під час заняття, у малюнках, показує батькам вивчений матеріал.</p> <p><i>Працелюбність.</i> Свідомо докладає зусиль, щоб досягти результату у виконанні того чи того руху або вправи; більш зосереджено, старанно і цілеспрямовано працює на занятті; проявляє активність під час розподілу доручень (принести наочний матеріал, диски, навчити однолітка виконання тієї чи тієї вправи), цікавиться думкою дорослого про результат виконаного доручення; заради спільної справи працює вдома над виконанням танцювального матеріалу.</p> <p><i>Людяність.</i> Радіє танцювальним досягненням інших дітей, вітає їх усмішкою, оплесками, висловлює співчуття, якщо в них щось не виходить; пробає партнера по танцю, якщо той не впорався із завданням, намагається не ображати його, дає елементарні рекомендації щодо виправлення помилок; наслідує педагога у гуманному ставленні до менш успішних дітей, допомагає й підтримує їх.</p> <p><i>Допитливість.</i> Цікавиться та розмірковує щодо результатів власної танцювальної діяльності, аналізує діяльність однолітків, робить елементарні смислові акценти та припущення щодо танцювальних досягнень і невдач; розсудливо ставиться до виконання завдань, які ставить педагог під час заняття. Порівнює танцювальні образи з тими, які бачила в природі, побуті, по телебаченню; намагається наслідувати емоційний стан людини, поведки тварин; пригадує танцювальні рухи або перебудови в просторі, які застосовувалися в тому чи тому танці; може підказати педагогу, хто з дітей стояв на якій лінії, які творчі етюди виконував на минулому занятті тощо.</p>

Базові якості	<p><i>Справедливість.</i> Домовляється з партнерами по танцю та творчій діяльності, віддає провідні ролі більш здібній дитині, діє узгоджено, орієнтується на правила виконання того чи того завдання, підкоряється не лише власним інтересам, а й іншим учасникам танцювальної діяльності, визнає свої помилки, не перекладає на інших свої обов'язки; починає зіставляти, аналізувати свої танцювальні досягнення, поведінку під час заняття, співвідносить із діяльністю інших дітей.</p> <p><i>Самовладання.</i> Більш цілеспрямовано та тривало виконує танцювальні справи, менше відволікається, намагається досягти певного результату у продуктивній та репродуктивній діяльності; може витримати фізичне, емоційне та вольове напруження, не впадає у відчай, якщо щось не виходить; намагається братися за виконання складного танцювального матеріалу, може виявити сміливість, бажання продемонструвати свої танцювальні досягнення іншим; уникає звернень по допомогу, доки здатна впоратися власними силами; намагається стримувати свої імпульсивні дії та невдоволення щодо дорослого та однолітків.</p> <p><i>Гідність.</i> Старанно виконує танцювальні рухи, коли на неї хтось дивиться, заради позитивної оцінки намагається бути взірцем для наслідування, прикладом для інших дітей, чекає схвалення за будь-які танцювальні досягнення; проявляє чутливість до схвальних та негативних оцінок з боку авторитетних людей; позитивно оцінює власну діяльність під час заняття; вдається до хитрощів, щоб приховати свої невдачі.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Намагається підпорядковувати свою поведінку вимогам дорослого, орієнтуватися не лише на особистісні бажання, а й на загальні правила; може взяти на себе роль педагога, допомогти іншим, радіє, коли їй довіряють; розуміє, що під час заняття не слід розмовляти; намагається не підвести партнера, стежить, щоб до заняття був підготовлений танцювальний одяг та взуття.</p> <p><i>Креативність.</i> Проявляє фантазію, вигадує танцювальні рухи, добирає реквізит та елементи одягу до власних танцювальних мініатюр, полюбляє виступати перед глядачами, радіє оплескам, заохоченням</p>
----------------------	---

Старший дошкільний вік

Wolters Kluwer

Цифрове видавництво МЦФЕР

З питань придбання друкованої
версії телефонуйте: 0 44 586 56 06

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «КОМП'ЮТЕРНА ГРАМОТА»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Сучасна дитина старшого дошкільного віку живе в умовах високої інформатизації суспільства. Вона усвідомлює, що комп'ютер є сучасним інструментом, призначеним для оброблення інформації. З допомогою батьків та педагогів вона оволодіває елементарними знаннями й уміннями щодо використання комп'ютера. Робота з комп'ютером сприяє адаптації дитини до життя в інформаційному суспільстві, розширює можливості ознайомлення з навколишнім світом у привабливій для неї формі, сприяє розвитку життєвої компетентності, слугує потужним технічним засобом навчання, відіграє роль незамінного помічника у вихованні та загальному психічному розвитку. Використання комп'ютера уможливорює почуття дитиною себе як активного суб'єкта пізнавальної діяльності. Завдяки комп'ютеру як інструменту діяльності в дитини формуються передумови теоретичного мислення, здатність свідомо обирати спосіб дій та працювати самостійно, в індивідуальному темпі, розвиваються базові особистісні якості.

Шостий (сьомий) рік життя

Інтерес до комп'ютера. Дитина старшого дошкільного віку виявляє інтерес до комп'ютера, його будови, функцій, можливостей, різноманітних комп'ютерних ігор. Завдяки розвитку символічного наочно-образного мислення вона здатна свідомо обирати спосіб дії, сприймати доступні комп'ютерні технології. Дитина впродовж тривалого часу спостерігає за діями дорослого, який працює за комп'ютером, із захопленням слухає його пояснення та намагається апробувати їх під час самостійних дій.

Ігрові дії. Дитину шостого (сьомого) року життя характеризує доволі високий рівень сформованості творчої гри, що дає їй змогу наділяти той чи той предмет певним ігровим значенням. Вона здатна усвідомити, що екранні символи — це не реальні предмети, а лише їх знаки. Це сприяє розвитку знакової функції свідомості, розумінню

того, що існує декілька рівнів пізнання навколишнього світу. Діючи з екранними образами, дитина переходить від звичних практичних дій із предметами до дії з ними в образному плані (уявному, модельному, символічному). Завдяки розвитку довільної пам'яті, що сприяє усвідомленому запам'ятовуванню отриманої інформації, подальшому користуванню нею, вона досить легко освоює ази комп'ютерної грамоти: вільно орієнтується на клавіатурі, в роботі з мишкою, екраном. Оволодіння комп'ютерними засобами вдосконалює її уміння працювати у внутрішньому плані, планувати свої дії, апробувати їх ефективність, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між своїми діями, їх наслідками та оцінкую дорослого.

Розвиток особистості. Завдяки тому, що робота на комп'ютері ставить високі вимоги не лише до розвитку розумової, а й емоційно-вольової сфери, дошкільник поступово вправляє в умінні регулювати свій емоційний стан, утримуватися від незадоволення та агресії, контролювати свої дії, знаходити помилки, ліквідувати їх, долати труднощі на шляху до мети, досягати успіху та самостійно оцінювати результати власної діяльності. Сюжет комп'ютерної гри спонукає дитину до засвоєння та виконання встановлених ігрових правил, підпорядкування їм власних дій, а також співпереживання ігровим персонажам.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- створювати передумови для розвитку теоретичного мислення, «знакової функції» свідомості;
- розвивати пізнавальну мотивацію, елементарну рефлексію способів дій;
- сприяти розвитку пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення);
- розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію;
- сприяти розвитку здатності розмірковувати, варіювати свої практичні дії, використовувати власний життєвий досвід.

Навчальні:

- формувати елементарне уявлення про комп'ютер як сучасний технічний засіб;
- ознайомлювати з особливостями та складовими комп'ютера, зовнішніми пристроями вводу (виводу) інформації; елементарними основами алгоритмізації;

- розширювати уявлення про можливості використання обчислювальної техніки у навколишньому середовищі;
- навчати правил роботи на комп'ютері, безпечної поведінки під час користування комп'ютерною технікою.

Виховні:

- виховувати інтерес до комп'ютера як до навчального засобу та позитивне ставлення до занять з комп'ютерною технікою;
- заохочувати прояви креативності, творчих здібностей;
- формувати вольові якості (самостійність, зібраність, зосередженість, посидючість, цілеспрямованість, наполегливість);
- виховувати уміння контролювати та регулювати свої емоційні стани;
- долучати до виконання комп'ютерних завдань разом з однолітками, вправляти в умінні домовлятися, радіти, приймати спільні рішення.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Оскільки комп'ютер є специфічним інтелектуальним знаряддям, дорослий ознайомлює з ним дошкільника як із складним сучасним засобом діяльності. Педагог роз'яснює дитині, що розв'язувати задачу доведеться шляхом перетворення зображення на екрані, опосередковано, за допомогою комп'ютерних засобів — клавіатури, мишки. Внаслідок того, що, працюючи за комп'ютером, дитина діє з наочними екранними образами, які вона наділяє символічним, а також ігровим значенням, переходить від звичних практичних дій до дій з ними в образному плані, педагог має не поспішати, не прискорювати подій, не пришвидшувати штучно цей процес, надавати дитині право рухатися шляхом освоєння комп'ютерних технологій в індивідуальному темпі.

Розпочинати комп'ютерне навчання дошкільників варто з добору навчальних та розвивальних програм, організаційних форм роботи, розроблення методик навчання, тобто зі створення належного програмового забезпечення, визначення організаційних форм його використання. Ознайомлення з електронними засобами пізнання у дошкільному віці сприятиме пришвидшенню процесу подолання дитиною психологічного бар'єру між нею та електронною технікою.

Для забезпечення ефективного впливу комп'ютера на розвиток дитини педагог може використати різні групи ігор та програм, а саме: *розвивальні*, метою яких є розвиток у дошкільників загальних розумових здібностей; *навчальні*, мета яких — отримання знань та формування

різноманітних умінь і навичок; *діагностувальні*, які спрямовані на застосування й корекцію отриманих знань та сформованих умінь і навичок; *розважальні*, метою яких є стимулювання позитивних емоцій, створення умов для приємного відпочинку.

Організовуючи життєдіяльність дитини, дорослий ураховує такі напрями її роботи з комп'ютером, як сенсорно-пізнавальний, ознайомлення з основами інформатики, комп'ютер як чинник розвитку психічних функцій дитячого організму.

Забезпечуючи формування сенсомоторних навичок у роботі з клавіатурою, мишкою та монітором, педагог створює умови для вправлення дитини в умінні узгоджувати різноманітні дії сенсорних аналізаторів — зору, слуху, дрібної моторики руки; формування вміння переносити дії з реальними предметами на дії з екранними образами, перевтілювати події в екранні образи та дії з ними, не порушуючи цілісність сприймання навколишнього світу.

Щоб полегшити дитині сприймання електронної техніки та оволодіння нею, педагог створює розвивальне середовище, яке містить як технічні, так і механічні засоби — іграшкові ноутбуки, смартфони тощо. За наявності такого ігрового обладнання педагог допомагає дитині вправлятися у користуванні індивідуальними електронними засобами (ІЕЗ), вивчати функції їх складових, активно діяти, набувати навичок правильних дій з клавіатурою, мишкою, сенсорним екраном.

Педагог забезпечує психофізіологічну корекцію, що передбачає вплив електронних пристроїв на формування психічних процесів запам'ятовування, відтворення, креативного мислення, вольових якостей — допитливості, самостійності, витривалості, відповідальності, посидючості, впевненості; забезпечує емоційно-соціальну складову гармонійної адаптації дитини до майбутнього шкільного життя.

Організовуючи діяльність дитини у дошкільному закладі, педагог турбується про те, щоб комп'ютерні ігри були включені в діяльність дитини, сприяли вихованню різнобічно розвиненої особистості. Вони мають не замінювати традиційні ігри чи заняття, а доповнювати їх, міститися у структурі діяльності, збагачувати педагогічний процес новими можливостями. Адже основною метою ознайомлення дитини з комп'ютером є поєднання сучасних інформаційних технологій з традиційними формами й засобами розвитку та виховання дитини, формування мотиваційної, інтелектуальної та операційної готовності до використання комп'ютерних засобів під час життєдіяльності.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Інтерес до комп'ютера.</i> Має елементарні уявлення про сучасні інформаційні та комунікаційні технології, комп'ютерні мережі, програмне забезпечення та можливості комп'ютерної техніки.</p> <p><i>Ігрові дії.</i> Знає призначення клавіатури, мишки, монітора, процесора; має уявлення про зовнішні пристрої для запам'ятовування інформації (компакт-диск, флешка), пояснює їх призначення; знає про функцію віддаленого зв'язку — скайп, електронна пошта.</p> <p><i>Розвиток особистості.</i> Усвідомлює, що завдяки комп'ютеру вона розширює свої знання, розвиває уміння, стає уважнішою, самостійнішою, вправнішою, кмітливішою, розумнішою</p>
Уміння	<p><i>Інтерес до комп'ютера.</i> Цікавиться роботою дорослих за комп'ютером; виявляє інтерес до власної роботи за комп'ютером; ставить дорослому багато запитань, уважно вислуховує відповіді.</p> <p><i>Ігрові дії.</i> Уміє вмикати та вимикати комп'ютер, виводити на екран задану програму, виконувати самостійно певні завдання, програвати ігровий сюжет до завершення. Уміє вибудувати план дій, прийняти та виконати поставлене завдання; користується мишкою для координації руху курсора на екрані, переміщення його в заданому напрямку; уміє (з допомогою дорослого) користуватися засобами віддаленого зв'язку для спілкування з родичами, знайомими, які мешкають на відстані.</p> <p><i>Розвиток особистості.</i> Пишається своєю умілістю; поводить під час роботи за комп'ютером досить упевнено; не боїться помилитися; знаходить і виправляє помилки; радіє своїй самостійності та наполегливості</p>
Базові якості	<p><i>Самостійність.</i> Культивує звичку до свідомої самостійної діяльності, вправляється в умінні самостійно долати труднощі, віднаходити способи розв'язання завдань.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Під час прийняття рішень вчиться бути відповідальною за виконану роботу, за спільну з іншими завершену дію (гру, виконання завдання тощо); відповідально ставиться до користування технікою, прибирає своє робоче місце, заохочує до цього інших.</p> <p><i>Допитливість.</i> Проявляє інтерес до навчальних та розвивальних ігор, завдань, до визначеної мети.</p> <p><i>Креативність.</i> Виявляє вміння висувати нестандартні ідеї, обумовлювати їх реалізацію із використанням ІЕЗ.</p> <p><i>Самовладання.</i> Намагається спокійно сприймати результати власного виконання комп'ютерного завдання, не панікує щодо допущених помилок; намагається довести розпочате до завершення, долати перешкоди, докладати власних зусиль; прагне адекватно реагувати на зауваги та виведені ІЕЗ результати виконання, спокійно виправляти допущені помилки</p>

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ІНОЗЕМНА МОВА» (англійська)

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Зростають сила й роль гальмівних процесів. Розширюється сфера впливу словесних сигналів на розвиток діяльності дитини. Нервова система залишається вразливою, потребує балансу напруження та спокою, розрядки напруженості під час діяльності.

Дитина старшого дошкільного віку здатна правильно вимовляти звуки рідної та іноземної мов. Вивчення англійської мови сприяє розвитку і збереженню гнучкості мовного апарату дитини, формуванню та удосконаленню мовних здібностей. Процес оволодіння іноземною мовою полегшується завдяки зростанню довільності слухової та зорової уваги. Основні досягнення мовленнєвого розвитку обумовлені глибокими змінами у сфері взаємин старшого дошкільника, зростанням і задоволенням його потреби у спілкуванні з однолітками. Мовлення рідною та англійською мовами, звернене до товариша по грі, стає більш контекстним, діалог набуває характеру скоординованих предметних та мовленнєвих дій. Мовлення англійською дитина використовує для привертання до себе уваги, досягнення взаєморозуміння, організації власних дій, узгодження взаємодії. Воно привертає й власну увагу дитини — вона грає звуками, словами, висловлюваннями. Удосконалення вміння будувати діалог англійською сприяє соціальному та особистісному становленню дитини.

Шостий (сьомий) рік життя

Мовленнєва компетентність. Під час гри-драматизації дитина здатна індивідуалізувати власні репліки англійською мовою, комбінувати вербальні й невербальні засоби виразності під час виконання ролі. Дитина охоче розповідає коротенький вірш, називає англійською мовою персонажів знайомих казок, може правильно назвати основні їхні дії та характеристики. Дитина починає критичніше ставитися до мовлення (власного та інших людей), намагається говорити чітко, точно, правильно. Індивідуальні особливості мовленнєвого розвитку відображаються в темпах оволодіння зв'язним мовленням.

Мовна компетентність. Дитина здатна поставитися до іноземної мови як до предмета вивчення. Для дитини старшого дошкільного віку характерним є бурхливий розвиток інтересу до звуковимови. Дитина починає усвідомлювати мовну дійсність, намагається правильно відтворити слова, речення. Вона грає зі звуками та словами англійської мови, може зіставити рідну й англійську мови, визначити спільне та відмінне у звучанні слів. Удосконалюється словник дитини, зростає її здатність розуміти та активно використовувати засвоєні слова.

Соціокультурна компетентність. Завдяки розповідям батьків та педагогів, перегляду мультиплікаційних, відео- та телевізійних фільмів дитина дізнається про Велику Британію, її природу, людей, їхні життя, культуру, традиції, художні твори для дітей (казки, вірші). Вона ставить дорослим запитання про Велику Британію, просить розповісти про цю країну та її жителів, разом з дорослими шукає і знаходить країну на глобусі, карті. Отримані знання розширюють кругозір дитини, посилюють її інтерес до занять англійською.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- підтримувати інтерес до англійської мови, її вивчення вдома чи в дошкільному закладі;
- розвивати здатність ініціювати мовлення англійською;
- заохочувати прагнення до спонтанної словотворчості, гри звуками, словами, римами, експериментування ними; розвивати фонематичний слух;
- розвивати елементарне усвідомлення мовної дійсності — звуків, слів, речень англійською мовою;
- удосконалювати уявлення про смислову сторону мови.

Навчальні:

- навчати диференційовано користуватися вербальними засобами діалогічного спілкування англійською;
- збагачувати уявлення про Велику Британію, англійців; їхні традиції, кухню; персонажів англійських казок; фольклор, музику тощо;
- заохочувати вивчати малі форми фольклору — вірші, пісні, лічилки тощо;
- удосконалювати вміння вступати в контакт; звертати увагу на когось, щось; шанобливо вітатися та прощатися з однолітками й дорослими, вибачатися; розповідати про свою родину,

іграшки, домашніх тварин, захоплення; висловлювати згоду чи незгоду; виражати намір щось зробити, висловлювати розуміння чи нерозуміння, прохання, побажання, думку про щось (про казку; злих і добрих людей; про тих, хто сподобався чи не сподобався);

- продовжувати навчати розмовляти англійською мовою за зразком відповідно до теми спілкування; вивчати твори малих фольклорних форм — вірші, пісні, лічилки тощо;
- формувати правильну вимову звуків англійської мови; вправляти в інтонаційній виразності; збагачувати активний словник;
- навчати самостійно давати команди та коментувати власні дії англійською мовою;
- вправляти у розумінні речень різних типів (стверджувальних, наказових, розповідних, запитальних, заперечних) та умінні вживати їх.

Виховні:

- виховувати інтерес до англійської мови й бажання її вивчати;
- формувати позитивне ставлення до Великої Британії, її жителів, культури;
- виховувати бережливе ставлення до звукових та інших книжок англійською мовою, дидактичних матеріалів, ігрових атрибутів;
- формувати уважність, посидючість, дисциплінованість, організованість, здатність до самоконтролю та саморегуляції поведінки під час занять англійською мовою.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Навчання англійської мови відбувається в двох основних напрямках — навчання мови (фонетики, лексики, азів граматики) і способів її використання під час пізнавальної діяльності та спілкування (діалогічного та монологічного мовлення). Педагог має акцентувати свою увагу на формуванні у старших дошкільників свідомого ставлення до мови й мовлення. Оскільки більшість дітей цього віку вже сприймає англійську як предмет вивчення, володіє елементарним словниковим запасом, їх можна долучати до систематичних занять нею.

Починати навчання англійської мови доцільно лише за умови опанування дитиною рідної мови та наявності інтересу до занять англійською. Інакше початок навчання англійської мови доцільно відкласти на певний час.

Слід ураховувати, що кінцевий результат (компетентність) опанування дітьми англійської мови передбачає такі компоненти:

- *мовленнєвий* — уміння аудіювати, говорити;
- *мовний* — знання із фонетики, лексики, граматики та навички оперування ними в усному мовленні;
- *соціокультурний* — елементарні знання про країну носіїв мови, а також про особливості їх мовної і немовної поведінки в певних ситуаціях спілкування.

Для навчання дошкільників англійської мови доцільно застосовувати інтерактивні ігрові методи. Специфіка їх застосування полягає в тому, що педагог є організатором та ведучим ігрової діяльності. Провідним методом на занятті є дидактична гра на основі елементарної лексики дитячого спілкування. Дидактичну гру дорослий насичує емоційно-пізнавальним змістом, стимулює мовленнєву активність.

На заняттях з англійської мови діти перебувають в умовах уявної ігрової мовленнєвої ситуації. Педагог стимулює їхню ігрову активність, схвалює прояви зосередженості, уваги, влучності використання як англійської, так і рідної мови.

На заняттях дорослий створює предметно-ігрове середовище з огляду на особливості пам'яті та сприймання дитини цього віку. Кімната для занять англійською мовою має бути відповідно обладнана та мебльована. Необхідно виділити достатньо місця для проведення рухливих ігор, розігрування театральних вистав, забезпечити мобільність інтер'єру для швидкого перетворення його на різні зони ігрової діяльності та спілкування.

Кожне заняття доцільно будувати за певним ігровим сюжетом (мандрівка, приймання гостей тощо). Не варто садити дітей за столи. На пересувних столиках чи килимку педагог швидко може розмістити декорації, що допоможе пробудити в дитини бажання взяти участь у цікавій дії. Щоб створити особливу атмосферу на занятті, дорослий використовує іграшки та ігрові атрибути: декорації, макети, елементи костюмів казкових персонажів тощо.

Урізноманітненню форми організації занять англійською мовою сприяють ігри з іграшками (з м'ячем, ляльками, іграшковим посудом та меблями) і натуральними предметами, використання настільно-друкованих ігор (лото, доміно тощо), а також рухливі й рольові ігри на основі уявних та реальних ситуацій. Педагог використовує мовні (фонетичні, лексичні, граматичні), мовленнєві (аудіювання, говоріння), комунікативні ігрові вправи. Упродовж усього періоду навчання на кожному

занятті значну увагу дорослий приділяє формуванню в дітей навичок англійської вимови. Фонетичні ігри покликані запобігти багаторазовій механічній імітації вимови звуків.

Запам'ятовуванню дошкільниками фонологічних та лексичних одиниць, лексико-граматичних структур сприяють ігрові дидактичні вправи. А для формування навичок спілкування англійською мовою корисними є різні репродуктивні та творчі комунікативні вправи. Специфіка застосування таких вправ на заняттях з англійської мови полягає в тому, що вони повторюються для різних мовленнєвих ситуацій під час вивчення різних тем. Виконання вправ-завдань, стереотипних діалогів та елементарних монологів має повторюватися в різних ігрових ситуаціях. Заключні заняття з кожної теми педагог проводить у формі сюжетно-рольової гри, під час якої відпрацьовує з дітьми систему стереотипних комунікативних вправ. За такого відпрацювання діти засвоюють декілька десятків лексичних одиниць та необхідних лексико-граматичних структур, що дає їм змогу спілкуватися в межах вивченого програмового матеріалу.

Крім мовної та мовленнєвої компетентностей, важливою складовою у навчанні англійської мови є соціокультурна компетентність. Підвищуючи інтерес дітей до мови як засобу спілкування, педагог водночас розвиває інтерес до мови як скарбниці культури. Для цього до змісту навчального матеріалу з англійської мови він включає матеріал крайнознавчого та національно-культурного характеру, зокрема такий, що має виховне значення. Елементами соціокультурного компонента змісту навчання можуть стати малі фольклорні форми: віршики, пісеньки, лічилки, казки тощо. Їх використання не лише сприяє реалізації соціокультурного компонента навчання, а й дає змогу формувати артикуляційні, інтонаційні, лексико-граматичні навички та вміння, передбачені програмою, позитивно впливає на мотиваційну та емоційну сферу особистості. Малі фольклорні форми педагог використовує з різною метою: на етапах уведення матеріалу; як фонетичну зарядку, після засвоєння матеріалу дітьми; як засіб розрядки напруженості в середині та в кінці заняття, коли дітям потрібен відпочинок. Доцільною є така послідовність роботи з малими фольклорними формами: розповідь про основний зміст твору (вірша, пісні, фізкультхвилинки); прослуховування твору вперше, без перекладу; прослуховування твору вдруге, із перекладом; розучування твору.

Заняття з англійської мови з дітьми старшого дошкільного віку проводять двічі на тиждень. На одному з них поряд із засвоєнням зразків англійської літературної мови доцільно ознайомлювати дітей з культурою

й традиціями англійського народу. Заняття ліпше проводити з підгрупами по 5–6 дітей. При цьому слід використовувати наочність, англійський фольклор, ігри, загадки та вірші.

Педагог під час занять паралельно з англійською використовує рідну мову. Саме рідною мовою він організовує ігрову діяльність, пояснює завдання, способи їх виконання. Лише тоді, коли всі діти будуть розуміти прості звернення, прохання, вказівки англійською мовою й реагувати на них, педагог поступово обмежує використання рідної мови. Кожне заняття має головну тему. Коли діти майже засвоїли її, варто доповнити головну тему підтемою. На кожному занятті слід вводити 3–5 нових слова. Можна вважати достатнім, якщо діти шести років запам'ятають три нових слова. До складу нового лексичного матеріалу важливо додавати всі частини мови. З граматичних структур на кожному занятті варто вводити лише одну нову та 1–2 повторювати.

Подані нижче показники мають сприйматися педагогами як орієнтовні з огляду на те, що рівень опанування англійською мовою різниться не лише в дітей різного віку, а й однієї вікової групи (різний словниковий запас, розвиток діалогічного та монологічного мовлення). Отже, педагогу під час добору оптимальних форм організації життєдіяльності доцільно орієнтуватися на індивідуальний темп розвитку кожної конкретної дитини.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Мовленнєва компетентність.</i> Орієнтується в тому, як правильно вимовляти усі звуки, використовувати наголос у реченні.</p> <p><i>Мовна компетентність.</i> Усвідомлює особливості англійської вимови: відсутність приглушення кінцевих дзвінких приголосних; відсутність пом'якшення приголосних; наявність довгих і коротких голосних (дифтонгів); злита вимова допоміжних слів з повнозначними. Знає до 200 слів і словосполучень. Розуміє відсутність артикля перед іменами і прізвищами людей та назвами міст; словами, що позначають речовину (milk, tea); словами у множині, якщо в однині живається неозначений артикль. Має поняття про логічний наголос; знає кількісні числівники до 10; знає структури «It is...»; «I have a...» та загальні запитання «Is it...?». Має уявлення про множину іменників; форми дієслова «to be» (am, is, are); місце прикметників між артиклями та іменниками; знає особові (he, she, it) та присвійні (my, her, his) займенники, прийменники (on, in, under), сполучники (and, but).</p>
---------------	---

Знання	<i>Соціокультурна компетентність.</i> Володіє елементарними знаннями про Велику Британію, її культуру; знає декілька англійських віршів, пісень, рухливих народних ігор
Уміння	<p><i>Мовленнєва компетентність.</i> Ініціює знайомство, спроможна погоджуватися або не погоджуватися зі співрозмовником, розповідати й вести бесіду відповідно до запропонованої педагогом теми; виявляє здатність самостійно контролювати навички правильної звуковимови; орієнтується в комунікативних ситуаціях, ініціює участь у процесі говоріння.</p> <p><i>Мовна компетентність.</i> Усвідомлено вживає означений і неозначений артикль у реченнях на кшталт «Take a book from the table», «Give the book to Kate», а також дієслова у Present Indefinite Tense, зворот «There is» (there are); вживає модальні слова «can», «may», «must»; спроможна відповідати на запитання (загальні, альтернативні, спеціальні); бере участь у діалозі; описує іграшку (картинку) 5–6-ма реченнями; будує монолог за заданою структурою; знайомиться, погоджується або не погоджується зі співрозмовником; розповідає і веде бесіду відповідно до запропонованої педагогом теми; самостійно використовує навички правильної звуковимови; орієнтується в комунікативних ситуаціях, говорить за власним бажанням; висловлює думку англійською мовою.</p> <p><i>Соціокультурна компетентність.</i> Знаходить Велику Британію на карті; ініціює декламування віршів, співає пісні, бере участь у рухливих іграх, які проводять англійською мовою</p>
Базові якості	<p><i>Сприйнятливість.</i> Чутлива до звуків англійської мови, диференціює однакові та близькі за звучанням і вимовою слова та словосполучення.</p> <p><i>Самостійність.</i> Довіряє власним можливостям, здатна до самоорганізації під час опанування англійської мови, уміє свідомо переходити з однієї мови на іншу.</p> <p><i>Допитливість.</i> Виявляє інтерес до вивчення іноземної мови</p>

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ХОРЕОГРАФІЯ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Удосконалюються нервові процеси, поліпшується їх рухливість, урівноваженість, стійкість. Проте функціонально організм дитини швидко виснажується, втомлюється. Завершується процес формування грудної клітки, встановлюється грудний тип дихання. Найбільш інтенсивно розвиваються м'язи, що забезпечують вертикальне положення тіла, ходьбу, біг. Відносно слабо розвинені м'язи шиї, грудей, попереку, кистей рук, хребта. Рухова активність стає більш цілеспрямованою, осмисленою, мотивованою, керованою. Проте дитина не здатна завершити рух на першу вимогу, не хоче виконувати нецікаві їй вправи. Старший дошкільник володіє достатнім запасом рухових умінь і навичок. Удосконалюються його рухові якості та здібності. Поліпшуються показники вправності, дитина досить легко оволодіває новими, складнішими рухами. Зростає прагнення до участі у спільних з однолітками рухливих іграх та фізичних вправах.

Шостий рік життя

Уявлення про хореографічне мистецтво. Дитина шостого року життя починає орієнтуватися в різних видах хореографічного мистецтва (класичний, народний, бальний, сучасний танець), розуміє, що кожен з них має свої особливості (рухи, музика, костюм); уявляє, що танці можуть бути різними за змістом, темпом (повільні, швидкі), кількістю виконавців (сольні, парні, масові), складатися з різних рухів, виконуватися в різних костюмах. Зацікавлено сприймає інформацію про танцювальну культуру різних країн, про особливості української хореографії та танці своєї місцевості. Може розповісти зміст танцю, надати словесну характеристику тому чи тому танцювальному образу, співвіднести його з літературним або реальним. Розуміє естетичну природу класичних рухів, знає позиції ніг та рук.

Танцювальний досвід. Танцювальна діяльність дитини шостого року життя стає більш цілеспрямованою, ніж раніше, дитина починає співвідносити мету з мотивом. Вона прагне виступати перед глядачами,

батьками, стояти в першій лінії, виконувати сольні партії в танцювальних номерах. Розуміє, що один і той самий рух можна виконати весело або сумно, швидко або повільно, на місці та під час просування, у парі та окремо, із застосуванням різних положень рук або реквізиту, під різні музичні мелодії. Зростає інтерес до відмінностей між дівчатками та хлопчиками, що дає змогу засвоїти інформацію про розмежування танцювальних рухів на жіночі, чоловічі та спільні, формувати навички виконання танцювальних рухів та доступних танців. Дитина може засвоїти складніші танцювальні рухи та комбінації, довше утримує статичні пози, впевненіше виражає емоції під час виконання танцювального репертуару. Завдяки розвитку уваги, пам'яті (м'язової, слухової, зорової), рухових та пізнавальних здібностей дитина починає контролювати свої та чужі рухові дії, діяти в межах тієї чи тієї танцювальної композиції, адекватно реагувати на успіх та невдачу під час вивчення того чи того танцювального руху (вправи, етюда, танцю). Розвивається здатність співвідносити власні хореографічні досягнення з еталоном (показом педагога-хореографа або танцями професійних виконавців). Може приймати та утримувати правильну поставу тулуба, м'які та округлені позиції рук, виворотні на 45° позиції ніг, тягнути носок, легко виконувати стрибки, бігти, не ставлячи на підлогу п'ятки. Дитина більш злагоджено виконує рухи в парі, вміє налагоджувати емоційний контакт з партнером. Може вибірково ставитися до вибору партнера. Починає активніше використовувати простір, розуміє, що танцювальні рухи можна виконувати на різних рівнях (стоячи, лежачи, сидючи) на місці та під час просування. Може виконувати перебудови з однієї танцювальної фігури в іншу, сполучати декілька послідовних перебудовань. Істотних змін зазнає змістовий компонент дитячого танцювального репертуару.

Естетична та творча активність. Дитина зацікавлено ставиться до танцювального мистецтва, виділяє в ньому оригінальне, дивне, складне, яскраве. Віддає перевагу певним танцювальним вправам та завданням, виявляє свої уподобання щодо виконання танцювального репертуару. Дитина шостого року життя починає проявляти вибіркоче ставлення до різних видів хореографічного мистецтва, що свідчить про динаміку особистого художньо-естетичного росту, формування життєвої компетентності. Уміє диференціювати емоційні стани людини, більш усвідомлено застосовує в репродуктивній та продуктивній танцювальній діяльності різні пози, жести, міміку, може співвідносити базові емоції (радість, гнів, смуток, страждання тощо) зі змістовим наповненням того чи того танцювального руху (комбінації, етюду,

танцю). Дитина розуміє, що один і той самий рух може мати різне змістово-емоційне наповнення залежно від мети його застосування, намагається більш виразніше передавати в танці емоції та переживання. Уміє висловлювати свої враження після перегляду танцювальних номерів, оцінює сценічне вбрання. Активніше проявляє творчі здібності в танці, застосовує більшу кількість танцювальних та пантомімічних рухів. Зростає творча активність, яка проявляється у бажанні самостійно виконати творче завдання (вигадати танок для мами), доручення (вивчити з батьками танок). Дитина із задоволенням виконує індивідуальні завдання імпровізаційного характеру, якщо їх тематика відповідає її віковим особливостям та досвіду. Під час групової та парної імпровізації не завжди контролює власну емоційну поведінку, може відмовлятися від виконання завдання. Під час колективної імпровізації проявляє вибіркове ставлення до дітей у групі, обирає партнерами того, з ким дружить або бажає дружити.

М'язово-рухова діяльність. Рухова активність стає більш цілеспрямованою і відповідає індивідуальним можливостям дитини, її танцювальному досвіду, інтересам, особистісним домаганням. Вищою стає загальна фізична працездатність та витривалість. Дитина із задоволенням демонструє свої досягнення під час виконання вправ партерної гімнастики, чекає оцінки, схвалення. У дитини значно збільшується м'язова маса нижніх кінцівок, підвищується їх сила та еластичність, тому ознайомлення з рухами класичного танцю стає тривалішим, ніж раніше.

Сьомий рік життя

Уявлення про хореографічне мистецтво. Дитина сьомого року життя здатна сприймати більше інформації про різновиди хореографічного мистецтва, розширювати свій словниковий запас хореографічною термінологією. Вона орієнтується у традиційних видах хореографії (класична, народна, бальна) та має уявлення про сучасні її напрями (джаз, хіп-хоп, брейк тощо); розпізнає танцювальні жанри (хоровод, гопак, гуцулка, коломийка, полька, вальс); знає особливості українського танцю та танцювальну культуру свого краю; вибірково ставиться до вибору костюма та реквізиту (вінок, вишиванка, плахта та шаровари — український костюм; сарафан та кокошник — російський тощо).

Танцювальний досвід. Дитина сьомого року життя виконує танці з більш розгорнутою драматургією, які побудовані не лише на окремих танцювальних рухах, а й на їх комбінаційних сполученнях,

із застосуванням симетричних та асиметричних фігур, фрагментів дитячої імпровізації. У зв'язку з тим, що в дитини цього віку розвивається здатність утримуватися від імпульсивних дій, підпорядковувати свої дії та вчинки загальній справі, танці стають більш злагодженими, спостерігається синхронізація рухів, усвідомлена орієнтація у просторі та злагоджена взаємодія з партнером. Дитина проявляє вибірковий інтерес до навчального матеріалу: хлопчики віддають перевагу спортивним танцям, у яких застосовуються елементи змагання (гопак, повзунець, перепляс, хіп-хоп), дівчатам подобається виконувати композиції, у яких вони можуть продемонструвати граційний образ. Дитина стає більш організованою, навчається підпорядковувати свою активність вимозі «треба», завдяки чому заняття стають змістовнішими, збагачується танцювальний досвід дитини. Разом із тим, здатність до інтенсивної та довготривалої діяльності ще не висока — дитина швидко втомлюється (фізично і психічно) і потребує зміни змісту та інтенсивності різних видів танцювальної діяльності протягом заняття (партерні вправи, творчі завдання, абетка хореографії, танцювальний репертуар тощо). Зростає самостійність, здатність до самоконтролю та саморегуляції танцювальної діяльності. Під час індивідуальної, парної, групової та колективної імпровізації дитина опановує можливості свого тіла, контактів, простору, узгодження своїх дій із діями партнерів по танцю, виявляє симпатію та антипатію, віддає перевагу під час взаємодії тій чи тій дитині. Відчуття простору стає більш свідомим, дитина виконує вказівки педагога щодо перебудови з однієї фігури в іншу, самостійно імпровізує на різних рівнях. Заради досягнення результатів здатна проявляти старанність, наполегливість, отримує задоволення від долаття труднощів під час виконання оптимальних для віку завдань. Вона починає розуміти залежність результату від якості виконання руху. Може аналізувати результати діяльності, порівнювати та оцінювати їх.

Естетична та творча активність. Естетичні враження дитини стають більш усвідомленими, вона не лише сприймає красу навколишнього світу, а й оцінює красу власних танцювальних рухів та рухів однолітків. Виявляє бажання передавати враження, отримані під час хореографічних занять, у малюнках, творчих дитячих іграх (сюжетно-рольових, іграх-драматизаціях), у театралізованій діяльності. Удосконалюється процесуальний компонент дитячої танцювальної творчості. Дитина із зацікавленням виконує вправи танцювальної

імпровізації як індивідуально, так і з партнером, їй цікаві колективні форми імпровізації, у яких виконання кожним учасником певного завдання впливає на результат у цілому. Під час контактної імпровізації може ініціювати контакти, узгоджувати свої дії з партнером або групою виконавців, поважати та підтримувати творчі танцювальні дії інших. Уміє орієнтуватися в настроях та станах учасників творчої імпровізації, елементарно контролювати власну емоційну поведінку, утримуватися від імпульсивних проявів. Дитина вчиться співпрацювати, розподіляти функції, займати лідерські позиції, підкорятися. Творчі імпровізації стають тривалішими, змістовно наповненішими як з погляду застосування лексичного матеріалу (рухи, простір), так і можливостей контакту з партнером. Задуми для імпровізації стають більш усвідомленими та цікавими в емоційному плані, зрозумілішими дорослим та іншим дітям. Дитина здатна не тільки передавати певний настрій, а й визначати причину («я засмучена, бо образила маму», «я весела, бо нарешті мені подарували мою улюблену іграшку»), може показати в танцювальній імпровізації основні риси свого характеру (добра, весела, непривітна, хитра тощо) та поведінки (ввічлива, слухняна, смілива, плаксива тощо), свої здібності та інтереси (полюблюю малювати, співати, грати, вишивати) тощо. Більш адекватною, обґрунтованою та розгорнутою стає самооцінка, виробляється звичка якісно характеризувати свої танцювальні вміння та поведінку під час занять. Формуються мотиви схвалення тих, у кого виходить рух, та співчуття й бажання підтримати того, хто не вміє його виконувати. Дитина може виконувати доручення щодо навчання тих, хто не справляється з тією чи тією танцювальною вправою або був відсутній на занятті. Дитина дотримується танцювальної культури (вітається з дорослим та дітьми за допомогою танцювального уклону, не розмовляє, не відволікає партнера, не заважає іншим під час творчої імпровізації тощо).

М'язово-рухова діяльність. Удосконалення координації різних груп м'язів сприяє запам'ятовуванню складніших рухів, танцювальних комбінацій, етюдів та танцювальних композицій. Дитина рухається більш легко, гармонійно, узгоджено. Вона здатна триваліший, ніж раніше, час утримувати та контролювати правильне положення тулуба. Відповідно до індивідуальних можливостей виконує деякі акробатичні елементи, які застосовують у хореографії (шпагати, «містки»). Під час виконання вправ проявляє особистісні якості — працелюбність, наполегливість, цілеспрямованість, старанність тощо.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- збагачувати емоційну сферу, вміння виражати емоції та внутрішній стан під час вільної імпровізації та виконання творчих завдань, розвивати естетичні почуття й художній смак, привертати увагу до краси власних рухів;
- створювати сприятливі умови для підвищення самостійності, вправляти в танцювальному експериментуванні, надавати простір для реалізації творчих задумів;
- формувати особистісну позицію, вміння характеризувати хореографічні образи під час перегляду зразків хореографічного мистецтва, вправляти в умінні розмірковувати щодо змісту танцю, висловлювати власні судження, передавати хореографічні образи в інших видах творчої діяльності (малюнках, віршах, моделюванні одягу);
- сприяти розвитку музичного світосприймання й пізнавального інтересу до музичних творів як засобу мислення хореографічними образами; розвивати рухові якості (швидкість, спритність, витривалість, гнучкість і силу), психічні процеси (увагу, пам'ять, уяву), вольову регуляцію поведінки; сприяти зняттю м'язового та психологічного напруження засобами танцювальних рухів;
- розвивати почуття впевненості у своїх можливостях, відчуття особистісного емоційного комфорту, своєї значущості у дитячому колективі, підтримувати намагання адекватно оцінювати свої досягнення в танцювальній діяльності; розкривати хореографічні здібності та визначати перспективи подальшого навчання.

Навчальні:

- збагачувати, розширювати, систематизувати знання й уявлення про хореографічне мистецтво, історію його виникнення та розвитку, його види (народний, фольклорний та сценічний, історико-побутовий, бальний, класичний, сучасний, естрадний танець) та жанри (гопак, гуцулка, коломийка, полька, вальс);
- ознайомлювати з доступними зразками хореографічного мистецтва (концертні виступи професійних та провідних дитячих танцювальних колективів України та світу, балетні вистави для дітей), кількома прізвищами видатних танцівників та балетмейстерів (Серж Лифар, Айседора Дункан, Павло Вірський,

Мирослав Вантух, Ігор Моїсєєв, Галина Уланова, Михайло Фокін, Майя Плісецька та ін.), з доступною термінологією відповідного хореографічного напрямку;

- формувати систему уявлень про синкретичну та синтезовану сутність танцювального фольклору, дати елементарні уявлення про особливості українського танцю та танцювальну культуру свого краю, ознайомлювати з композиційними різновидами українського танцю (хоровод, гопак, козачок, гуцулка);
- збагачувати танцювальний досвід, формувати та розвивати навички виконання танцювальних рухів (класичні, народно-сценічні, історико-побутові, бальні, сучасні) та акробатичних елементів (напівшпагат або шпагат, «місток»), які відповідають віковим особливостям та індивідуальним можливостям дитини;
- навчати виконувати доступний танцювальний репертуар, віддаючи перевагу танцям різних регіонів України та своєї місцевості; забезпечувати якість виконання навчально-танцювального матеріалу (рухи, вправи, комбінації, етюди, танці); продовжувати навчати емоційно переживати ігрову ситуацію в танцях, емоційно та виразно передавати їх зміст, знаходити індивідуальну пластику для розкриття музично-рухового образу; поважно ставитися до партнера, узгоджувати з ним рухи;
- формувати вміння вільно володіти своїм тілом, користуватися необхідними засобами рухової виразності (добирати до рухів відповідні пози, жести, міміку), підпорядковувати рухи музичному супроводу; заохочувати до вільної імпровізації під час індивідуальної, парної та колективної творчості; виробляти вміння протягом заняття утримувати правильну поставу, розвивати потребу стежити за правильною поставою у повсякденному житті; розвивати силу та еластичність різних груп м'язів, здійснювати профілактику та корекцію окремих анатомо-фізіологічних відхилень (партерні вправи, елементи класичного танцю);
- навчати вільно орієнтуватися у просторі під час виконання різних видів музично-ритмічних рухів, самостійно перешикуватися й виконувати композиційні рисунки («хвилі», «завиток», «великі та маленькі зіроньки», «концентричні кола» тощо).

Виховні:

- виховувати позитивне емоційно-ціннісне ставлення до танцювального мистецтва, потребу займатися хореографією та досягати певних результатів, бажання відвідувати концертні заходи, дитячі балетні вистави, дивитися танцювальні телевізійні проекти;
- виховувати базові якості особистості (самостійність, працелюбність, людяність, самовладання, самолюбність, відповідальність, креативність тощо), коректне та доброзичливе ставлення до партнера по танцю та творчих проявів однолітків;
- формувати культуру глядача та виконавця, культуру одягу, оцінне ставлення до власної зовнішності;
- виховувати національно-патріотичні почуття, інтерес до українського танцювального мистецтва, до культурних надбань українського народу.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Педагог створює умови для розвитку в дитини емоційного, творчого та фізичного потенціалу — складових хореографічних здібностей. Він не лише сприяє її танцювальній підготовці, а й підтримує основні компоненти здоров'я (фізичний, психічний, духовний, соціальний), урізноманітнює форми й методи освітнього процесу. Дорослий урізноманітнює види хореографічних занять (заняття-подорож, заняття-казка, заняття-змагання, заняття-концерт тощо), активно застосує ігрові прийоми та творчі завдання, поєднує теоретично-пізнавальний та практичний матеріал. Він продовжує застосовувати комплексний підхід до змісту хореографічної роботи (рухи класичного, народно-сценічного, бального, історико-побутового, сучасного танцю), який робить процес навчання більш змістовним, різноплановим, цікавим, дає змогу визначити здібності дитини для подальшого її розвитку в самодіяльних колективах певного хореографічного напрямку.

Важливо зацікавлювати дитину різними видами хореографічного мистецтва (народний, класичний, історико-побутовий, бальний, сучасний) та жанрами народного танцю (гопак, коломийка, полька), розширювати уявлення про широкий діапазон народних танців (спокійні, ліричні, запальні, темпераментні; сюжетні, ігрові, побутові; чоловічі, жіночі, загальні; сольні, парні, масові). Педагог обирає з цієї метою репертуар, наближений до дитячої тематики, збагачений казковими, побутовими та ігровими сюжетами. Для розв'язання завдань

національного виховання віддає перевагу українському танцю та його особливостям. Інші національні танці добирає відповідно до своєї обізнаності у тій чи тій танцювальній культурі, наявності в групах дітей представників різних національних меншин тощо. Поряд із сценічними народними та стилізованими танцями ознайомлює дитину з танцювальним фольклором.

Доцільно в доступній формі давати уявлення про естетичну природу класичних рухів, формувати вміння приймати та утримувати м'які й округлені позиції рук, виворотні на 45° позиції ніг, навчати тягнути носок, легко виконувати стрибки та біг, не ставлячи на підлогу п'ятки. Замість вправ біля станка варто застосовувати гімнастичні палиці, які дають змогу дитині усвідомити правильне утримування стегон та плечей в одній площині, виконувати вправи для голови та шиї, зберігаючи пряме положення тіла тощо. Педагог урахує індивідуальні можливості кожної дитини, запобігає повної розгорнутості стоп та стегон, довготривалого статичного положення, яке призводить до м'язової втоми дитини, переживання нею неприємних або болісних відчуттів. З метою розвитку сили та еластичності різних груп м'язів, попередження та виправлення дефектів постави та стопи, педагог застосовує різні партерні комплекси: загальнорозвивальні, ігрові, сюжетні, стрейчингові, танцювальні (народні, сучасні), парні, з предметами (м'ячі, палиці, резинки). Ураховуючи індивідуальні можливості дитини, можна навчати її правил виконання доступних акробатичних елементів (шпагати, «містки»).

Педагог продовжує ознайомлювати дитину з історико-побутовими та дитячими бальними танцями, у яких віддає перевагу роботі над характером та манерою виконання, закріпленню правил танцювального етикету. Починає включати у зміст хореографічних занять окремі рухи сучасних напрямів хореографічного мистецтва (пружинні елементи хіп-хопу, динамічні рухи диско та афро-джазу), які використовує під час розігріву, створює на їх основі танцювальні етюди та номери для виступу перед батьками. Доцільно активно застосовувати хореографічні інновації (методи контактної імпровізації), завдяки яким легше розкривається творчий та руховий потенціали дитини, вона звільняється від скутості та невпевненості у собі. Важливо навчати дитину застосовувати відомі їй технічні елементи в новому танцювальному контексті, вигадувати нові танцювальні пози й рухи, підпорядковуючись можливостям власного тіла; формувати комунікативні здібності, відчуття ваги, інерції та балансу, уміння розслаблятися та звільнятися від зайвого

м'язового напруження. Варто звернути увагу на вміння дитини довіряти партнеру, запобігати руховим штампам та механічно вивченим рухам, навчати отримувати задоволення від сумісної творчості.

З метою збагачення танцювального досвіду дитини доцільно урізноманітнювати сюжети танців, розширювати їх тематичний діапазон, використовувати мінімум танцювальних рухів при максимумі можливостей їх комбінування; застосовувати більш розгорнуті композиції (лексично-рухова основа та танцювальні фігури), у зміст танців вводити елементи творчої імпровізації. Організуючи творчу діяльність, педагог застосовує індивідуальні, парні, групові та колективні форми імпровізації. Для цього обирає теми, близькі дитячій уяві, її життєвому досвіду; пропонує сюжети, пов'язані з природою, персонажами казок, мультфільмів; застосовує якісний та доступний для сприймання й відтворення музичний супровід. Педагог спонукає дитину до пошуку власного рішення того чи того танцювального образу, розроблення сюжету, використання допоміжного реквізиту, елементів сценічного костюма. Після перегляду творчих завдань слід вдатися до аналізу діяльності дитини, залучати до нього інших дітей, давати дитині змогу самій проаналізувати та оцінити своє виконання.

Особливе значення педагог приділяє застосуванню принципу інтегрування танцювальних рухів в інші види діяльності (навчальну, ігрову, музичну, театралізовану). Танцювальні рухи слід включати до змісту занять із розвитку мовлення (переказ сюжету танцю, монолог про свої враження під час танцювальної імпровізації), грамоти (пластичне зображення літер і звуків, створення слів із дітей-літер, рухове зображення слова на ту чи ту літеру), ознайомлення дітей із природою (пластичний показ об'єктів та явищ природи), образотворчої діяльності (динамічний та статичний показ змісту картин), із формування математичних уявлень (розташування у просторі, класифікація геометричних фігур, вимірювання ширини, довжини), упроваджувати танцювальні вправи та комплекси в зміст фізкультурних занять, ранкової гімнастики, фізкультхвилинок. І навпаки — завдання з тих чи тих розділів програми слід активно застосовувати в хореографічній діяльності.

Дорослий організовує перегляд та аналізування зразків виступів дитячих і дорослих танцювальних колективів, створює відповідне ігрове середовище. Для цього він використовує елементи національних костюмів, маски, атрибути, які стимулюють дитину до гри у вчителя хореографії, до створення танцювальних номерів для власних концертів.

У повсякденному житті, під час розповідей, бесід, показу наочно-ілюстративного матеріалу, перегляду відео та прослуховування музики педагог виховує поважне ставлення до танцювальної культури інших народів, долучає до культури минулого та сучасності свого народу. Ознайомлюючи дітей зі зразками хореографічного мистецтва, дорослий привертає їхню увагу не лише до танцювальної підготовки виконавців, а й до основного змісту танцю, формує в дітей особистісну позицію під час сприймання хореографічних композицій, розвиває в них інтерес до різних видів танцювального мистецтва. Під час перегляду національних українських танців закріплює знання дитини про національні символи та обереги, національний одяг різних регіонів, традиції та обряди українського народу тощо.

До освітньої роботи варто долучати батьків (відвідувати разом із ними концертні програми, хореографічні та балетні вистави). Завдяки цьому збагачується хореографічний досвід дітей, їхні естетичні враження, виховується художній смак, підвищується бажання займатися хореографією та досягати результатів. Доцільно ознайомлювати дитину з культурою поведінки глядача (не пересуватися під час виконання танцю іншими дітьми, не обговорювати голосно свої враження, оплесками сприймати виступ виконавців), а також основними правилами сценічної культури виконавця.

Для підвищення рухової активності дитини, задоволення її потреб у музичному русі, прояву творчої індивідуальності варто застосовувати під час занять та в повсякденному житті проведення дискотек («мульти-дискотека», «дискотека-подорож»). Корисно залучати дитину до участі в танцювальних флешмобах, присвячених різним темам (день здоров'я, день матері, день міста, день казок, день української мови та писемності тощо). Масове виконання простих танцювальних рухів дітьми різних вікових груп на ігрових або спортивних майданчиках сприяє їх об'єднанню, задоволенню рухової активності та підвищенню емоційного тону.

Під час навчальних занять та самостійної ігрової діяльності педагог ураховує індивідуальні хореографічні здібності дитини та її інтереси. Він запобігає примушуванню силоміць виконувати ті чи ті рухи, з якими вона фізично не може впоратися, або не хоче брати участь у танцювальних іграх, які їй не цікаві. Разом із тим, дитині, яка має здібності до хореографії та демонструє хороші результати, педагог доручає сольні партії, вивчає з нею складніший танцювальний матеріал, рекомендує додатково займатися в дитячих хореографічних колективах.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Уявлення про хореографічне мистецтво.</i> Орієнтується в різних видах хореографічного мистецтва (класичний, народний, бальний, сучасний танець) та танцювальних жанрах (хоровод, гопак, гуцулка, коломийка, полька, вальс); знає, що танці можуть бути різними за змістом, темпом, кількістю виконавців, складатися з різних рухів, виконуватися в різних костюмах; усвідомлює, що танець складається з рухів та базується на танцювальних фігурах; розуміє, що існує чоловіча та жіноча танцювальна лексика; знає, що кожен народ має свою танцювальну культуру, володіє інформацією про особливості українського танцю та танцювальну культуру свого краю.</p> <p><i>Танцювальний досвід.</i> Віддає перевагу певним танцювальним вправам та завданням, виявляє свої уподобання щодо виконання танцювального репертуару; знає назви танцювальних рухів та танців, які вивчає під час занять, пояснює правила виконання рухів; має уявлення про танцювальні рівні і можливості застосування танцювального простору; розуміє, що той самий рух може мати різне змістово-емоційне наповнення залежно від мети його застосування.</p> <p><i>Естетична та творча активність.</i> Зацікавлено ставиться до танцювального мистецтва, виділяє в ньому оригінальне, дивне, складне, яскраве; цікавиться телевізійними танцювальними проектами; орієнтується в критеріях естетичної оцінки танцювального номера; знає правила культури глядача та виконавця.</p> <p><i>М'язово-рухова діяльність.</i> Знає назви вправ партерних комплексів, які призначені для розвитку сили та еластичності тих чи тих груп м'язів, назви акробатичних елементів; пояснює правила виконання вправ партерної гімнастики; розуміє, що людина, яка танцює, має бути стрункою та підтягнутою</p>
Уміння	<p><i>Уявлення про хореографічне мистецтво.</i> Уміє застосовувати хореографічну термінологію (назви позицій, рухів, танців), розрізняє хореографічні напрями (класичний, народний, сучасний, історико-побутовий, бальний), українські народні танці та танці інших народів; уміє порівнювати рухи класичного та народного танцю; може розповісти зміст танцю, надати словесну характеристику тому чи тому танцювальному образу.</p> <p><i>Танцювальний досвід.</i> Проявляє вибіркоче ставлення до різних видів хореографічного мистецтва; емоційно відгукується на музику, невимушено, без сорому рухається під неї; злагоджено й синхронно виконує рухи, підпорядковує свою активність вимозі «треба», виконує один рух у різних варіантах (швидко або повільно, на місці та під час просування, у парі та окремо), із застосуванням різних положень рук або реквізиту, з різними емоціями); може засвоїти складніші, ніж раніше, танцювальні рухи та комбінації, довше утримує статичні пози, впевненіше виражає емоції під час виконання танцювального репертуару; уміє контролювати свої та чужі рухові дії, адекватно реагує на успіх та невдачу під час вивчення того чи</p>

Уміння	<p>того танцювального руху (вправи, етюду, танцю); співвідносить власні хореографічні досягнення з еталоном (показом педагога-хореографа або танцями професійних виконавців); злагоджено виконує рухи в парі, емоційно контактує з партнером; активно використовує простір і свідомо в ньому орієнтується, виконує перебудови з однієї танцювальної фігури в іншу, сполучає декілька послідовних перебудовувань; проявляє самостійність, здатність до самоконтролю та саморегуляції танцювальної діяльності; може показати танцювальний матеріал іншій дитині, виконати доручення й навчити того, хто не справляється з тією чи тією танцювальною вправою або був відсутній на занятті; включає хореографічні рухи в ігрову діяльність, організовує домашні концерти.</p> <p><i>Естетична та творча активність.</i> Диференціює емоційні стани людини, свідомо застосовує в репродуктивній та продуктивній танцювальній діяльності різноманітні пози, жести, міміку, може співвідносити базові емоції (радість, гнів, смуток, страждання тощо) зі змістовим наповненням того чи того танцювального руху (комбінації, етюду, танцю); більш свідомо виконує вправи танцювальної імпровізації (індивідуальні, парні, групові, колективні), може ініціювати контакти, узгоджувати свої дії з партнером або групою виконавців, поважати та підтримувати творчі танцювальні дії інших; орієнтуватися в настроях та станах учасників творчої імпровізації; контролює власну емоційну поведінку, утримується від імпульсивних проявів; уміє співпрацювати, розподіляти функції, займати лідерські позиції, підкорятися; емоційно передає своє враження після перегляду танцювальних номерів, диференційовано оцінює роботу виконавців, їхнє сценічне вбрання; уміє дати естетичну оцінку власним виконавським навичкам та майстерності однолітків; передає враження, отримані під час хореографічних занять, у малюнках, ігровій та театралізованій діяльності; розповідає про зміст відвіданих концертних програм та балетних дитячих вистав; дотримується культури одягу та поведінки.</p> <p><i>М'язово-рухова діяльність.</i> Протягом певного часу утримує статичні пози під час виконання вправ класичного танцю, контролює правильне положення тулуба під час заняття та в повсякденному житті; намагається виконати деякі акробатичні елементи (шпагати, «містки»), проявляє старанність, наполегливість</p>
Базові якості	<p><i>Самостійність.</i> Ініціює проведення сюжетно-рольових ігор на теми танцювальних занять; обирає одяг та реквізит для танцювальних імпровізацій, партнера по грі та танцю; проявляє ініціативу щодо навчання інших дітей тих чи тих рухів, бере на себе роль педагога; виявляє елементарну критичність та самокритичність, працює над результатом виконання того чи того руху (вправи), намагається застосовувати розгорнуту самооцінку, проявляє звичку якісно характеризувати свої танцювальні вміння та поведінку під час занять; самостійно повторює вправи та рухи, які були вивчені під час заняття, організовує «домашні концерти».</p>

Базові якості	<p><i>Працелюбність.</i> Наполегливо працює над результатом виконання того чи того танцювального руху, вправи; може мобілізуватися на подолання труднощів, досягти поставленої мети; протягом заняття намагається не відволікатися, вправно виконувати всі завдання; висловлює бажання довчити танець, навіть якщо час заняття вже скінчився; отримує задоволення від результатів своєї діяльності, працездатності; контролює правильну поставу тулуба під час заняття та у повсякденному житті; цілеспрямовано навчає батьків, однолітків, іграшки виконанню того чи того танцювального матеріалу.</p> <p><i>Людяність.</i> Знає моральні правила та норми поведінки під час занять та відвідування концертних заходів; проявляє інтерес до результатів танцювальної діяльності однолітків, порівнює їх зі своїми; проявляє культуру спілкування, поважне ставлення до учасників творчого процесу; схвалює тих, у кого виходить рух, підтримує того, хто не вміє його виконувати; навчається враховувати думку партнера по танцю, узгоджує власну позицію з позицією співучасника творчого процесу; виявляє толерантність, захищає товариша, якщо інші роблять йому зауваження.</p> <p><i>Допитливість.</i> Цікавиться процесом та результатами своєї танцювальної діяльності, розмірковує над успіхами та невдачами; охоче обговорює з дорослими та однолітками невдале виконання завдання, виступ перед глядачами, шляхи розв'язання проблем; робить припущення щодо невдалого виконання рухів іншими дітьми; ставить запитання, якщо щось не розуміє; деякий час може переглядати концертні програми та дитячі балетні вистави, порівнювати зміст танцювальних номерів з тими, що бачила раніше, зосереджуватися на змісті танців, костюмах виконавців; спостерігає за явищами природи, поведками тварин, поведінкою людей і передає це у творчій танцювальній діяльності.</p> <p><i>Справедливість.</i> Підтримує справедливу оцінку педагога щодо власної танцювальної діяльності або діяльності інших дітей, намагається самостійно справедливо оцінювати; усвідомлює, що нечесність і несправедливість засуджуються, дезорієнтують у взаєминах, знижують статус у групі однолітків; намагається бути доброзичливою до інших під час танцювальної діяльності; уміє керуватися у творчому процесі не лише особистими інтересами, а й інтересами інших, намагається бути не егоїстичною.</p> <p><i>Самовладання.</i> Контролює власну поведінку, регулює емоції, проявляє терплячість та витривалість; намагається виконувати складні танцювальні рухи, акробатичні елементи, відмовляється від допомоги, порівнює власну витривалість з витривалістю інших, виважено ставиться до труднощів; у разі невдалого виконання того чи того руху намагається утримуватися від сліз, не ображатися на негативну оцінку однолітків та педагога.</p>
----------------------	--

Базові якості	<p><i>Гідність.</i> Проявляє почуття самоповаги, самоствердження під час індивідуальної та колективної танцювальної діяльності; захищає себе від негативних оцінок; визначає свої успішні та неуспішні дії під час продуктивної та репродуктивної діяльності, порівнює себе з іншими, спостерігає за собою, виробляє елементарні судження та припущення щодо результатів своєї діяльності; має свій ідеал в обличчі педагога, видатного танцівника, іншої дитини, прагне до нього; усвідомлює своє місце в групі однолітків, намагається проявляти лідерські якості; навчається задовольняти свої творчі, рухові та пізнавальні потреби.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Дотримується правил культури танцювального одягу та поведінки; розуміє, що від кожного виконавця залежить якість танцювального номера; намагається поводитися відповідно до моральних норм не лише тоді, коли її контролює дорослий; навчається відповідати за свої вчинки, відчуває провину, дискомфорт, якщо своїми діями підводить інших.</p> <p><i>Креативність.</i> Ініціативно та творчо діє під час танцювальної діяльності, вводить в танцювальну творчість побачені у відеозапису та під час відвідування концертних програм цікаві танцювальні рухи, моделює сценічний одяг, добирає реквізит; намагається зробити щось неординарне, цікаве; проявляє інтерес до сучасних танцювальних напрямів, намагається копіювати стильних та неординарних танцівників; із задоволенням бере участь у творчих завданнях, танцювальних проектах (флешмоби, конкурси); пишається власними оригінальними рішеннями, вдалими діями; демонструє модний танцювальний одяг</p>
----------------------	---

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ «ШАХИ»

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Під час ознайомлювальних занять із дорослим дитина шостого (сьомого) року життя отримує уявлення про шахову гру. Завдяки інтенсивному розвитку довільності пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення), появі елементів логічного мислення вона здатна легко сприймати інформацію дорослого, пов'язану з грою у шахи. Дитина може запам'ятати і правильно назвати шахові фігури й ходи кожною, встановити причинно-наслідкові зв'язки між своїми діями та їх результатами. Вона спроможна елементарно проаналізувати ігрову ситуацію, узагальнити інформацію, адекватно застосувати отримані раніше знання під час гри, логічно вибудувати свої міркування, вербалізувати думки, виявити творчу уяву, усвідомити власні ігрові дії. За умови більш-менш систематичних занять із шахів у дитини старшого дошкільного віку виробляється звичка бути уважною під час гри, виявляти кмітливість, приймати й розуміти мету і зміст гри, визначати спільне – відмінне у шахових фігурах та їхніх ходах. Елементарна компетентність у грі в шахи виявляється в інтересі дитини до неї, розвинених ігрових діях, здатності бачити проблему, розв'язувати її, досягати успіху, коректно поводитися з партнером.

Шостий (сьомий) рік життя

Інтерес до гри. У певній кількості дітей старшого дошкільного віку проявляється підвищений інтерес до гри у шахи: вони можуть із цікавістю спостерігати за грою дорослих та інших дітей удома та в дошкільному закладі, упродовж тривалого часу концентрувати на ній увагу. Вони розглядають, вивчають особливості шахової дошки та кожної фігури, починають ставити дорослому запитання (щодо правил гри, назв і форм шахових фігур, їхніх ходів, переваги тієї чи тієї фігури). Дитину все більше починає цікавити, як можна стати переможцем, що для цього необхідно робити. Вона спроможна протягом певного часу уважно слухати пояснення правил гри, сприймати інформацію

про особливості кожної шахової фігури, послідовність шахових ходів, спільне та відмінне в них. Під час ознайомлення з основними шаховими поняттями дитина може зосереджено розглядати фігури, шахове поле, шаховий годинник тощо. Уможливлується її здатність переключати увагу з однієї фігури та її ходу на інші, дитина спроможна одночасно подумки утримати план своїх наступних дій, передбачати результат та реакцію партнера. Дитина може зачекати певний час, поки партнери завершать партію, щоб включитися у гру з кимось із них — дорослим або однолітком.

Ігрові дії. У процесі опанування гри в шахи дитина засвоює її основні поняття (шахова дошка, шахове поле, шахова фігура, хід фігурою, взяття, початкова позиція тощо). З розвитком просторової уяви в дитини формується здатність бачити всю дошку та розміщені на ній шахові фігури, виникає розуміння висловів, що вказують на просторові напрямки (вертикальна, горизонтальна діагональ), що є важливим під час опанування гри в шахи. Дитина поступово починає розуміти мету і зміст гри в шахи (сприймає і запам'ятовує правила гри, певну послідовність та деяку комбінаторику ходів; розрізняє та правильно називає шахові фігури, їхню кількість; починає усвідомлювати значення та переваги кожної). Завдяки внутрішньому плану дій, здатності діяти подумки, дитина старшого дошкільного віку починає усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки між власними ігровими діями та результатом гри, між своїми діями та діями партнера. Удосконалюється її вміння аналізувати ситуацію, порівнювати свої дії з діями дорослих та інших дітей. Завдяки здатності усвідомлювати взаємодію та взаємовплив ходів фігур, набутому елементарному ігровому досвіду в дошкільника поступово формується уміння з декількох можливих позицій ходів обирати найвдалішу, планувати свої дії, логічно розмірковувати щодо їх доцільності, висловлювати судження, робити самостійні припущення, прогнозувати результат шахової партії.

Розв'язання проблем та досягнення успіху. Дитина старшого дошкільного віку здатна впродовж короткого часу зберігати відносний спокій під час зіткнення з проблемою, яка потребує розв'язання, мобілізуватися, не залишати гру незавершеною. Прагнення до самостійності уможливорює спроможність дитини відкривати для себе складність ігрової ситуації, нестачу наявних у неї знань, важливість їх збагачення, досліджувати різні способи розв'язання ігрової задачі. Завдяки допомозі дорослого дошкільник усвідомлює необхідність

долання перешкод на шляху до успіху, ймовірність не лише виграшу, а й поразки, навчається планувати свої дії, діяти більш-менш виважено, орієнтуватися на засвоєні правила гри, аналізувати відповідність своїх дій правилам, утримуватися від їх порушення, визнавати свої помилки. Дитина намагається під час гри поводитися дисципліновано, уникати необдуманих дій і рішень, непродуктивних й одноманітних повторних дій. Удосконалюється її вміння робити припущення, висувати гіпотези, знаходити та усувати недоречності, апробувати доцільні ходи, планувати та послідовно реалізовувати ігрові дії, здійснювати вибір одного з декількох можливих ігрових ходів, приймати елементарні рішення, відповідати за їх позитивні чи негативні наслідки для партії, контролювати свої ходи, адекватно оцінювати їх продуктивність, доводити гру в шахи до завершення незалежно від власного успіху чи неуспіху. Дитина починає поступово усвідомлювати важливість уміння гідно вигравати (не поводитися хвалькувато, не дражнити й не принижувати того, хто програв) та програвати (утримуватися від плачу, роздратування, агресії, звинувачень у своїй поразці на адресу інших).

Взаємодія з партнером. Особливістю цього вікового періоду є зростання ролі однолітка для дитини, ділового та особистісного спілкування з ним, його оцінних суджень та ставлення, свого статусу в дитячому товаристві. З огляду на це гра в шахи потребує від неї, з одного боку, здатності чесно дотримуватися ігрових правил, справедливої оцінки своїх результатів, з іншого — уміння дотримуватися правил коректної взаємодії з партнером по грі. Унаслідок того, що самооцінка дитини старшого дошкільного віку хоча й наближається до об'єктивної, проте у більшості дітей залишається дещо завищеною, їй складно об'єктивно, знеособлено поставитися до програшу. Якщо під час гри з дорослим дитині шостого–сьомого року життя легше визнати свою поразку, то під час гри з однолітком здебільшого переважають конкурентні, змагальні тенденції, прагнення виграти за будь-яку ціну, небажання визнати свій програш. Водночас дитина цього віку вже спроможна усвідомити непривабливість такої поведінки. Тому частішають випадки, коли дитина може чесно визнати свої помилки та прорахунки, адекватно реагувати на свою поразку та виграш однолітка, порадіти його успіхам, подякувати за цікаву гру. Деякі діти здатні без заохочення дорослого співчувати іншій дитині в разі її поразки, емоційно її підтримати, заспокоїти, вказати на помилки, висловити впевненість у її майбутній перемозі.

ОСНОВНІ ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні:

- формувати інтерес до шахів, зацікавленість грою;
- сприяти розвитку довільності пізнавальних процесів (сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення);
- розвивати здатність міркувати логічно, аналізувати ситуацію, узагальнювати інформацію, використовувати отримані раніше знання, висловлювати судження, робити припущення, враховувати цінність шахових фігур, звертати увагу на допущенні помилки (власні та партнера), прогнозувати результат, проявляти винахідливість;
- розвивати допитливість, потребу в отриманні нових знань про гру в шахи;
- розвивати прагнення самостійно розв'язувати проблему, планувати ігрові дії, долати труднощі, досягати успіху у грі в шахи;
- збалансовувати ігровий інтерес з коректним ставленням до партнера по шаховій грі.

Навчальні:

- навчати уважно слухати пояснення, зосереджувати увагу на грі;
- розширювати кругозір, навчати впізнавати, розрізняти, називати шахові фігури (пішак, тура, слон/офіцер, кінь, королева/ферзь, король), їх кількість, положення на шаховій дошці та хід кожної фігури;
- сприяти освоєнню основних шахових понять (шахова дошка, шахове поле, шахова фігура, хід фігури, взяття, початкова позиція, шахова нотація, взаємодія між фігурами на шаховій дошці, значення шахових фігур, рокіровка, пат, мат, нічия, дебют, шаховий годинник тощо);
- навчати з декількох можливих позицій ходів обирати найкращу, дотримуватися правил гри, формувати вміння застосовувати отримані знання у процесі ігрової практики за шаховою дошкою;
- вправляти в умінні орієнтуватися на шаховій дошці, брати до уваги її особливості та властивості, розуміти вислови, що вказують на просторові напрямки: вертикальна, горизонтальна лінія, діагональ; навчати бачити всю шахівницю, а також окреме поле (клітинку–квадрат); кодувати інформацію і читати її за кодом; знаходити координати вказаної точки та вказувати точку за заданими координатами; рівномірно розподіляти увагу по всій шаховій дошці;

- формувати уміння долати труднощі, обирати вдалі шляхи розв'язання проблеми, не приймати поспішних рішень, завершувати розпочату партію незалежно від результату;
- навчати самостійно приймати рішення, бути відповідальною, брати до уваги чесноти та досягнення інших, адекватно виражати емоції у разі перемоги та поразки.

Виховні:

- підтримувати бажання грати у шахи;
- виховувати уважність, посидючість, організованість під час гри в шахи;
- формувати мотивацію досягнення;
- виховувати повагу до гравців, доброзичливе ставлення до партнера по грі;
- формувати правилодоцільну поведінку під час гри у шахи, звичку гідно вигравати та програвати.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Добираючи форми організації гри в шахи, педагог спирається на безпосередній досвід та інтереси дітей. Важливо не пропустити момент, коли діти самі актуалізують необхідність отримання інформації про гру в шахи, коли потреба в ній перетвориться на мотив їхньої діяльності.

З шостого року життя в ході ознайомлювальних занять тривалістю 20–30 хв. дорослий може давати дітям попередню інформацію про шахову гру, ознайомлювати з її правилами, назвами та ходами фігур. Заняття доцільно проводити в ігровій формі. Оскільки ця гра є індивідуальним видом спортивних занять, варто працювати одночасно з невеликою групою дітей або з парою. Навчання гри в шахи має бути захопливим, а заняття — добровільними.

Навчати гри у шахи можна як у дошкільному закладі, так і вдома. В останньому випадку позитивним є те, що можна спостерігати за грою рідних дорослих між собою та брати участь у грі разом із кимось із них. Організуючи між собою шахові партії, батьки або інші члени родини викликають у дитини зацікавленість грою, бажання дізнатися про неї більше, прагнення опанувати шахами. Надалі процес ознайомлення дітей з особливістю гри, деякими фактами з історії її виникнення бажано вибудовувати у формі захопливої гри, враховуючи потреби та інтереси самої дитини. Для стимулювання інтересу до шахів доцільно використовувати казки, персонажами яких є ровесники дітей, вірші,

загадки відповідної тематики, розглядання ілюстрацій. Важливо заохочувати до самостійного вигадування дітьми «шахових» історій, оповідань тощо. Бажано, щоб шахи поступово стали продовженням дитячих ігор і розваг. Будь-який примусовий елемент може викликати супротив, небажання грати, певну відразу до гри, страх програшу.

Ознайомлення з правилами гри доцільно організовувати в кілька етапів (індивідуально в підгрупах). Почати варто з найпростішого — навчати дітей знаходити точки на перехресті ліній, оперувати поняттями «вертикальна та горизонтальна лінії на площині», знаходити точку на перетині горизонтальної та вертикальної ліній. З часом можна приділити увагу формуванню умінь орієнтуватися на площині — знаходити центр дошки, правий і лівий верхній кут, правий і лівий нижній кут. Особливу увагу доцільно привернути до кольору полів: чітке чергування світлого й темного кольору, різної кількості клітинок по діагоналі, вертикалі та горизонталі. Доцільно звернути увагу дітей на різницю між похилими і прямими лініями: кожна пряма лінія складається з 8 полів, у похилих ліній неоднакова кількість полів — від 2 до 8 (прямі складаються з двох кольорових полів, що рівномірно чергуються, а похилі лінії утворюють поля тільки однакового кольору: темного (чорного) чи світлого (білого). Дорослому варто звернути увагу дітей на те, що похилими лініями ходить тільки одна фігура — слон, прямими — пішак і тура, ферзь і король пересуваються і похилими, і прямими лініями, а кінь переміщується своєрідно, не як всі фігури, а маршрутом, який нагадує літеру «г», але тільки прямими лініями.

Разом із засвоєнням структури шахової дошки важливо ознайомити дітей з фігурами, їх положенням на шахівниці. Для цього доцільно використовувати яскраву, доступну за змістом, різноманітну наочність, зокрема шахові дошки з набором фігур (по одному комплекту на двох дітей); демонстраційну шахову дошку з набором магнітних фігур; шаховий годинник; шаблони горизонтальних, вертикальних, діагональних ліній та латинських літер для вивчення шахової нотації.

Важливою є підтримка дорослими прагнення дитини навчитися грати в шахи, досягти успіху в цій діяльності. Для ефективного оволодіння дитиною грою у шахи необхідно підтримувати її віру у свої можливості, звертати увагу навіть на її незначні досягнення, на кожен крок назустріч меті, схвалювати зусилля, докладені для цього. Слід навчати дитину не засмучуватися з приводу поразок та програшу під час шахових партій, усвідомлено долати перешкоди (обмірковувати ймовірні ходи, по можливості оцінювати їхню продуктивність).

Слід налаштовувати дитину на необхідність доводити розпочату шахову партію до завершення незалежно від результату (виграшу чи програшу), не порушувати правила гри, поводитися гідно.

Під час навчання дітей гри в шахи слід приділити особливу роль міжособистісному партнерству дошкільників, вихованню у них поваги до партнера, доброзичливого ставлення до нього, вміння врахувати та зрозуміти точку зору іншого, уміння радіти його успіхам та співчувати у разі поразок. Сприятимуть цьому спостереження за поведінкою дорослих гравців у шахи та співставлення її з власною. Доцільно звернути увагу на стриманість та зосередженість дорослих шахістів, культуру їхньої поведінки, пояснити, що завдяки цим якостям вони витримують багаточасове напруження, стежать за ходом гри, підтримують хороші стосунки одне з одним після неї. У пригоді стануть групові бесіди щодо етики поведінки під час гри у шахи, спільне з дітьми розроблення та оформлення своєрідного «Кодексу честі» — зведення доступних та зрозумілих їм правил поведінки з партнером під час гри у шахи.

Показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку

Знання	<p><i>Інтерес до гри.</i> Усвідомлює, що гра в шахи є цікавим заняттям; знає шахові фігури, їхні ходи та основні правила гри; має елементарні уявлення про історію виникнення шахів та найвідоміших шахістів світу.</p> <p><i>Ігрові дії.</i> Правильно називає шахові фігури, маршрут ходу кожної з них; знає деякі комбінації ходів, їхнє поєднання; має уявлення про деякі шахові терміни (поля, горизонталі, вертикалі, центр, фланги тощо); знає назви восьми перших букв латинського алфавіту; обмірковує подумки варіанти ходів; робить припущення, висловлює певні судження щодо доцільності певного ходу, обґрунтовує свою думку; прогнозує деякі тактичні удари партнера; запам'ятовує деякі власні ходи та партнера.</p> <p><i>Розв'язання проблем та досягнення успіху.</i> Усвідомлює необхідність долаття перешкод на шляху до успіху, ймовірність не лише виграшу, а й поразки; аналізує відповідність своїх дій ігровим правилам; розуміє, що своєю поведінкою під час гри необхідно управляти; робить припущення щодо результативності ходу певною фігурою; усвідомлює важливість уміння гідно вигравати та програвати.</p> <p><i>Взаємодія з партнером.</i> Знає, що партнера по грі потрібно поважати, ставитися до нього приязно, поводитися з ним гідно (не ображати, не принижувати, визнавати чесноти та успішні дії); розуміє: якщо партнеру по грі не співчувати в разі його поразки, не співрадіти його успіхам, він може так само ставитися до тебе</p>
---------------	--

Уміння	<p><i>Інтерес до гри.</i> Зосереджено спостерігає за грою дорослих та інших дітей, зважає правильність їхніх дій, емоційно на них реагує; уважно слухає пояснення, припущення та міркування інших щодо доцільних ходів фігур; визнає нестачу наявних у неї знань, важливість їх збагачення; упродовж усієї гри не відволікається на стороннє, тримає в полі уваги ігрові дії партнера та їх результативність.</p> <p><i>Ігрові дії.</i> Орієнтується на шаховій дошці; використовує деякі комбінації ходів; грає без порушення правил; запам'ятовує деякі власні ходи та партнера; застосовує набутий раніше досвід під час гри; апробує різні способи розв'язання ігрової задачі; планує свої дії, діє більш-менш виважено, обирає один з декількох можливих ігрових ходів; з допомогою дорослого та самостійно уникає необдуманих дій і рішень, непродуктивних дій; адекватно оцінює ефективність ходу фігури; не залишає гру незавершеною.</p> <p><i>Розв'язання проблем та досягнення успіху.</i> З допомогою дорослого та самостійно відкриває для себе складність ігрової ситуації, контролює та регулює свою поведінку, ігрові дії, емоційний стан; упродовж короткого часу зберігає спокій під час зіткнення з проблемою, яка потребує розв'язання, мобілізується; дотримується правил; намагається бути посидючою, організованою, дисциплінованою; приймає самостійне рішення, визнає його позитивні чи негативні наслідки; доводить гру до завершення незалежно від власного успіху чи неуспіху; не поводиться хвалькувато, не зловтішається, не дражнить і не принижує того, хто програв; утримується від плачу, роздратування, агресії, звинувачень на адресу інших в разі власного програшу.</p> <p><i>Взаємодія з партнером.</i> Із повагою ставиться до партнера; виявляє інтерес до його ігрових дій, їх результативності, переживань; порівнює їх зі своїми; визнає переваги свого партнера, може в його присутності визнати власні помилки; намагається поводитися з ним розсудливо, спокійно, совісно; дотримується послідовності ігрових дій; співрадіє та співчуває партнеру</p>
Базові якості	<p><i>Самостійність.</i> Стає самокритичною, намагається самостійно міркувати, приймати рішення, розв'язувати проблему.</p> <p><i>Працелюбність.</i> Починає усвідомлювати, що гра — це завзята й наполеглива праця, що для досягнення успіху потрібно докладати зусиль.</p> <p><i>Людяність.</i> Уміє спілкуватися з іншими, поважає й доброзичливо до них ставиться, вчиться спокійно реагувати на свої невдачі та позитивно ставитися до успіхів партнера; робить спроби зрозуміти точку зору інших, передбачити їх майбутню поведінку й на основі цього будувати свою.</p> <p><i>Допитливість.</i> Цікавиться грою в шахи, ставить дорослим запитання щодо її історії, досягнень відомих шахістів, цікавих ходів фігурами; відчуває потребу в отриманні нових знань; концентрує увагу на грі, зосереджується на зоровій інформації; спостерігає за грою дорослих, слухає, запам'ятовує нову інформацію; з'ясовує в дорослого правильність своїх ігрових дій, намагається варіювати ходи.</p>

Базові якості	<p><i>Справедливість.</i> Намагається дотримуватися правил коректної поведінки під час гри, не порушувати правил, шанобливо ставитися до партнера, визнавати його чесноти та власні помилки.</p> <p><i>Самовладання.</i> Регулює свою поведінку, докладає вольових зусиль для розв'язання ігрової задачі; утримується від бажання порушити правила гри, проявити нетерплячість; правильно реагує на поразку та перемогу, не сумує через невдачу.</p> <p><i>Гідність.</i> Прагне досягти високих результатів у шаховій грі, докладає для цього зусиль, очікує на схвалення успішних дій авторитетним дорослим.</p> <p><i>Відповідальність.</i> Доводить розпочату гру в шахи до завершення, усвідомлює свої правильні чи неправильні дії, їх наслідки для гри та інших людей.</p> <p><i>Креативність.</i> Виконує творчі завдання, спрямовані на формування стійкого інтересу до шахів; під час гри варіює ходи, виявляє бажання вдатися до відмінних від використаних під час попередньої партії ходів фігур</p>
----------------------	--

Додатки

Wolters Kluwer

Цифрове видавництво МЦФЕР

З питань придбання друкованої
версії телефонуйте: 0 44 586 56 06

Готовність дитини до школи

Від народження кожна здорова дитина відкрита для отримання нових знань, вражень. Потреба в новій інформації, в оволодінні новими знаннями — одна з базових, яку дитина намагається задовольнити з перших років і впродовж усього життя. У цьому сенсі кожна дитина шести–семи років апіорі готова оволодівати новими знаннями у школі, позитивно налаштована на шкільне навчання як цікавий і відповідальний процес.

Навчання у школі є одним із етапів оволодіння дитиною новими знаннями та вміннями. Не першим і не останнім. Безумовно, важливим, тривалим, специфічним. Його специфіка полягає в тому, що знання дитина здобуватиме впродовж багатьох років у приміщенні школи, навчатимуть її вчителі (не вихователі, як було раніше), навчальний процес у школі організовуватимуть у формі регламентованого часом уроку, орієнтуватимуть на вимоги шкільних програм (відмінних від дошкільних), спрямовуватимуть на певний обсяг навчальних досягнень.

Важливо наголосити: на заняттях у дошкільному навчальному закладі та на уроках у школі дорослий допомагає дитині оволодівати новими знаннями, вміннями, навичками (ЗУН-ами), проте не може сформувати її компетентність як інтегральну характеристику особистості. По-перше, компетентність передбачає наявність у дитини не лише певних знань та вмінь, а й сформованих базових якостей (цінностей). По-друге, про компетентність можна говорити за умови, що дитина апробує та переносить набуті на заняттях (уроках) знання й уміння в реальний життєвий контекст, свідомо їх застосовує в нових умовах.

Сьогодні вважається природною постановка питання щодо готовності дитини до школи, інакше кажучи — яка дитина відповідає вимогам школи (тобто йдеться про «дитину для школи»). Хоча доцільніше було б говорити про те, яка школа може задовольнити потреби дитини («школа для дитини»). Саме у контексті проблеми «дитина для школи» актуальним залишається питання її готовності до навчання у школі.

Саме собою питання готовності — неготовності дитини 6–7 років до шкільного навчання до певної міри позбавлене сенсу, навіть соціально небезпечно, зокрема за умов, що тестування під час прийому до школи

перетворюється на засіб штучної селекції дітей. До того ж тести здебільшого фіксують наявний рівень знань та вмінь старшого дошкільника, а не розкривають його потенціальні можливості. Тест — це лише своєрідний вимірник, який може зафіксувати існування проблеми. Проте до сьогодні на основі визначення рівня готовності практикується відбір дітей 6–7 років до «елітних» шкіл, різного роду передліцеїв та передгімназій, особливих класів тощо.

Як відомо, зі вступом до школи змінюється структура діяльності дитини — знижується питома вага гри, усе більшого значення набувають уміння, пов'язані з цілеспрямованою навчальною діяльністю. Ідеться передусім про здатність приймати учбове завдання, здійснювати необхідні мислительні операції та практичні дії, контролювати та регулювати їх, досягати певного результату, адекватно його оцінювати. Оскільки становлення навчальної діяльності відбувається в дошкільному віці, важливо напередодні вступу дитини до школи формувати в неї уміння свідомо приймати учбове завдання, виділяти спосіб дії, пов'язувати його з якістю досягнутого результату, цілеспрямовано діяти, виробляти самооцінні судження щодо результату.

На думку науковців, висновок про готовність дитини 6–7 років до школи можна робити на основі вивчення таких **компонентів готовності**:

- психофізіологічна;
- інтелектуальна;
- особистісна (мотиваційна, емоційна, вольова, соціальна).

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ

На кінець старшого дошкільного віку в дитини досить сформовані структура і функції мозку. Вага мозку дитини 6–7 років становить 90% ваги мозку дорослої людини. Достатньо розвинені великі півкулі мозку, особливо лобні ділянки, пов'язані з розвитком мовлення. Більше, ніж раніше, виражена асиметрія лівої і правої півкуль, мозок мовби «лівішає», що відображається у підвищенні пізнавальної активності — вона стає більш послідовною, осмисленою, цілеспрямованою. Логічнішим і менш емоційним стає мовлення дитини.

У віці 6–7 років у дитини досить розвиненими стають гальмівні реакції, що позитивно позначається на саморегуляції поведінки. Нервові процеси стають більш урівноваженими й рухливими. Кістково-м'язовий апарат стає гнучкішим. Розвиваються дрібні м'язи рук, що засвідчує готовність дитини до оволодіння навичками письма. Дитина ліпше, ніж раніше, уловлює ритм і темп рухів.

На кінець дошкільного віку в дитини відносно сформовані всі аналізатори кори мозку, на основі яких розвиваються різні види чутливості: поліпшується гострота зору, дитина більш тонко й точно розрізняє кольори, їх відтінки. Підвищується звуковисотна чутливість, поліпшується здатність розрізняти різні звуки, відбувається подальший аудіальний розвиток дитини. Вона правильніше розрізняє вагу різних предметів, припускається меншої кількості помилок під час визначення запахів.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ГОТОВНІСТЬ

На початок навчання у школі в дитини сформовані **просторові відношення**: вона правильно визначає місцезнаходження предметів, об'єктів, людей; орієнтується в поняттях «нижче-вище», «попереду-позаду», «над-під», «зліва-справа»; орієнтується у співвідношеннях «ширший-вужчий», «більше-менше», «коротший-довший». **Сприймання часу** поки досить обмежене: дитина розуміє, що часплинний, його не можна зупинити або уповільнити; орієнтується у показниках годинника. Вона ставить запитання про своє минуле, складає певні плани на майбутнє, діє у теперішньому часі. Уже відомий об'єкт, предмет, явище дитина сприймає цілісно, а невідомий — як такий, що складається з частин. Знаходить нісенітниці, незбіги, уловлює смішні аспекти буття, реагує на гумор, іронію.

Сенсорний розвиток. На кінець старшого дошкільного віку в дитини розвиненні всі органи чуттів, вона володіє основними сенсорними еталонами (колір, форма, розмір, фактура), засвоїла способи обстеження предметів, уміє виділяти в них основні частини та деталі, знаходити розпізнавальні ознаки.

Мислення. Дитина 6–7 років життя оживлює, одухотворює предмети, пов'язує усе з усім. У її картині світу все живе, рухається, діє. На момент вступу до школи вона лише починає оволодівати умінням відділяти причини від наслідків, бачити себе збоку, спиратися на реальний стан речей. У дитини розвинений кругозір, вона має елементарні уявлення про навколишній світ та саму себе, у неї сформована первинна дитяча картина світу та Я-образ. Від одиничних понять вона поступово переходить до більш узагальнених, може виокремити як суттєві, так і несуттєві ознаки предметів, явищ, людей. Дитина визначати функцію різних предметів, засвоює родо-видові відношення між ними, поступово оволодіває абстрактними поняттями, використовує приклад як основну форму доказу.

Мовлення. Загальний мовленнєвий розвиток пов'язаний з умінням дитини використовувати логічні операції. Мовленнєва готовність до школи виражається в умінні старшого дошкільника правильно вимовляти всі звуки рідної мови, будувати різні типи речень, використовувати різні форми слів, у володінні достатнім словником, самостійному складанні оповідань (розповідних, описових, змішаного типу) з декількох речень, читанні напам'ять декількох віршів, здатності звернутися до дорослого по допомогу та підтримку, умінні використовувати мовлення як виразний засіб спілкування та спільної з однолітками діяльності.

ОСОБИСТІСНА ГОТОВНІСТЬ

Мотиваційний компонент. Розширюється коло дитячих потреб, з'являються нові, пов'язані з бажанням піти до школи. Дитина усвідомлює, що нова соціальна роль школяра потребує від неї відповідального ставлення до нових обов'язків. На час вступу до школи все важливішого значення набувають моральні мотиви поведінки і діяльності — зробити приємне, виконати необхідне людям, принести користь, підтримати бажані взаємини. Усе більшу роль відіграє пізнавальний мотив та мотив досягнення — дитина виявляє високу допитливість, у неї інтенсивно формується пізнавальний інтерес до різних сторін буття та видів діяльності, вона прагне досягти успіху, засвідчити іншим і самій собі свої зрослі можливості. У неї сформована елементарна більш-менш адекватна самооцінка, хоча зберігається тенденція до перебільшення своїх успіхів і применшення невдач. Дитина може поступитися бажаним заради виконання соціального значущого, корисного для інших. У неї сформована елементарна система цінностей. Вона диференціює основні матеріальні й духовні потреби людини, усвідомлює важливість їх узгодження.

Емоційний компонент. Дитина 6–7 років життя схильна до сильних переживань, її почуття і настрої досить швидко змінюються. Вона сприйнятлива до зовнішніх впливів та свого фізичного й душевного стану, може про них розповісти, передати в образотворчій діяльності. Особливого значення починають набувати почуття, пов'язані з навчанням дитини, з процесом пізнання нового — інтерес, подив, задоволення відкриттям, досягненням. Відбувається подальший розвиток моральних почуттів, на основі яких формуються почуття відповідальності, обов'язку, гідності, людяності, справедливості. Напередодні вступу до школи дитина добре «читає» емоційний стан людей, які її оточують, розуміє свої переживання й почуття дорослих та однолітків, намагається бути суголосною загальному стану, може керувати своїми емоціями — утриматися від плачу, агресивних дій тощо. Відкриваючи

для себе нове, дитина спирається на свою емоційну пам'ять, образи, які склалися протягом дошкільного дитинства. Важливим показником хорошого самопочуття старшого дошкільника є відчуття емоційного благополуччя, комфорту, рівноваги, захищеності.

Вольовий компонент. На початок шкільного навчання процеси збудження ще переважають над процесами гальмування. Здатність до самоконтролю і саморегуляції поведінки лише починає формуватися. Дитина добре орієнтується в поняттях «треба», «можна», «не можна», у неї достатньо розвинена довільність пізнавальних процесів, зокрема пам'яті та уваги. Завдяки цьому дитина спроможна сама визначити мету, запам'ятати і використати відомі їй способи дій. У старшому дошкільному і на початку молодшого шкільного віку в дитини добре розвинені рухова та емоційна пам'ять, а також механічне запам'ятовування. Довільна увага проявляється в умінні виконати вимогу за інструкцією, вкласти у відведений дорослим час, конструктивно розв'язати проблему, утриматися від негативних проявів. Дитина може займатися тією самою справою близько півгодини. Водночас розподілити увагу, зосередитися одночасно на двох або декількох вимогах, переключитися, швидко сконцентруватися на іншому дитині поки що складно. Формуються такі важливі вольові якості, як самостійність, цілеспрямованість, наполегливість, організованість, дисциплінованість.

Соціальний компонент. Дитина старшого дошкільного віку відкрита для спілкування, має певне коло друзів, з якими спілкується і грає. Вона знає основні соціальні правила і моральні норми, усвідомлює їх доцільність, розуміє, що вони регламентують поведінку, взаємини з дорослими та однолітками, різні види діяльності. У взаєминах з дорослими дитина починає знаходити баланс між незалежністю і слухняністю, з однолітками — між співпрацею і суперництвом. Спілкуючись з однолітками, вона може бути одночасно в декількох іпостасях: партнера по грі або заняттю, виконавця правил, дослідника (порівнює себе з іншими, знаходить спільне та відмінне, уточнює свої сильні і слабкі сторони), творця (придумує сюжет, розподіляє ролі, виконує одну з них, вносить корективи, використовує іграшки та матеріали). Дитина посідає в групі однолітків певне місце, знає, як до неї ставляться різні діти. Вона усвідомлює, що не може завжди лише командувати, слід уміти підкорятися, слухати інших. Напередодні вступу до школи дитина здатна узгоджувати свої особисті інтереси з груповими, працювати в команді, домовлятися, поступатися, знаходити компроміс, у мирний спосіб розв'язувати конфлікти, учиняти по совісті.

ПОРТРЕТ ДИТИНИ НАПЕРЕДОДНІ ВСТУПУ ДО ШКОЛИ

Психофізіологічний розвиток:

- має зрілі мозкові структури та функції;
- характерною є відносна стабільність та рухливість нервової системи;
- проявляє достатню рухову активність;
- проявляє умілість рук, практичну вправність;
- здорова, не має хронічних хвороб;
- володіє основними гігієнічними навичками;
- знає свою статеву належність, усвідомлює її незмінність, розуміє, чим відрізняється від представників протилежної статі;
- володіє основами безпеки життєдіяльності;
- працездатна, утомлюється лише після чималого навантаження;
- користується як провідною правою/лівою рукою;
- не заїкається і не має інших невротичних проявів.

Інтелектуальний розвиток:

- володіє елементарною системою знань про основні предмети і явища навколишнього світу та саму себе, а також деякими простими поняттями;
- уміє концентрувати увагу, виконує вимогу за інструкцією дорослого;
- диференційовано сприймає різноманітну інформацію (візуальну, аудіальну, тактильну);
- здійснює елементарні операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації;
- усвідомлює основні зв'язки між явищами;
- має розвинене логічне запам'ятовування — добре запам'ятовує і відтворює;
- встановлює логічну послідовність подій;
- відтворює зразок на вимогу;
- робить припущення, висуває гіпотези, виявляє елементи креативності;
- розрізняє звуки мовлення, зіставляє їх з буквами, синтезує звуки у слова; знаходить потрібні слова для вираження думки, використовує складні речення;
- диференціює числа, додає і віднімає у межах 10, визначає найпростіші зміни цифрових рядів;
- розрізняє реальне й уявне, зовнішнє і внутрішнє;
- знає деякі основи початкових наукових знань.

Мотиваційний розвиток:

- хоче йти до школи;
- вирізняється високою допитливістю — розвинена пізнавальна мотивація;
- може поступитися «хочу» заради «необхідно», відмовитися від бажаного на користь соціально важливого;
- має сформовану мотивацію досягнення, прагне досягти успіху;
- свідомо й відповідально ставиться до майбутнього шкільного життя;
- зацікавлено ставиться до спілкування з новими дорослими та однолітками;
- у соціально прийнятний спосіб самореалізовується, самостверджується;
- має сформовану первинну систему матеріальних і духовних потреб.

Емоційний розвиток:

- переживає глибоко, виражає почуття щиро, яскраво;
- сприйнятлива, диференціює емоційно-смісловий характер зовнішніх впливів, чутлива до нього;
- знає основні емоції, особливості їх вираження мімікою, жестами, діями, тональністю голосу;
- адекватно виражає свої ставлення, настрої, стан;
- утримується від імпульсивних реакцій, негативних емоцій;
- чутлива до значущих людей, виявляє чуйність, намагається бути суголосною стану та настрою інших;
- оптимістично ставиться до проблем і складностей, має сформоване почуття гумору;
- володіє елементарною емоційною культурою, самовиражається у соціально прийнятний спосіб.

Розвиток вольової сфери:

- свідомо приймає та утримує мету, діє цілеспрямовано;
- концентрує увагу на завданні, певний час не відволікається;
- мобілізує себе на розв'язання завдання;
- розраховує на власні сили, розмірковує і поводить самостійно;
- звертається по допомогу лише в разі об'єктивної необхідності;
- конструктивно розв'язує проблеми, долає труднощі;
- доводить розпочате до кінця;
- може відстояти власну думку;
- визнає свої помилки;
- дотримується своїх обіцянок.

Соціальний розвиток:

- приймає соціальний статус школяра, усвідомлює його важливість;
- відкрита контактам, комунікабельна;
- прихильно, доброзичливо ставиться до рідних, знайомих, товаришів;
- уміє налагоджувати взаємодію, працювати в команді;
- узгоджує індивідуальні інтереси з груповими;
- реалізує основні моральні принципи, прагне дотримуватися в поведінці та діяльності соціальних норм і правил;
- намагається уникати конфліктів, дружельюбно розв'язує спірні питання, може дійти згоди, домовитися;
- орієнтується в поведінці на вимогу дорослого та на совість як внутрішню етичну інстанцію;
- усвідомлює межі схвалюваної і соціально неприйнятної поведінки;
- має більш-менш адекватну самооцінку;
- поважає себе та інших;
- має сформований абрис дитячого світогляду, елементарну систему ставлень.

Отже, **готовність дитини до школи** — це досягнення нею таких рівнів психофізіологічного, інтелектуального та особистісного розвитку, які засвідчують її здатність бути активним суб'єктом шкільного життя взагалі та навчальної діяльності зокрема. Отже, йдеться не про окремі знання та вміння дитини, а про певний їх набір, у якому мають бути всі основні компоненти. При цьому рівень розвитку кожного може бути різним, вони можуть доповнювати одне одного, нестача якогось компенсуватися більшою зрілістю іншого. Водночас недостатня сформованість одного з компонентів так чи так впливатиме на гармонійну адаптацію до школи, на успішність навчання дитини в першому класі. Навички лічби, читання, письма, важливі для загального розвитку старшого дошкільника, самі по собі не визначають, не гарантують його готовності до школи: по завершенні першого півріччя всі першокласники оволодівають ними у більш-менш однаковій мірі. Лише певна збалансованість психофізіологічної, інтелектуальної, мотиваційної, емоційної, вольової та соціальної складових засвідчують достатній рівень сформованості у дошкільника 6–7 років готовності до школи.

Орієнтовний розпорядок дня для дітей дошкільного віку

Режимні моменти	Орієнтовний розподіл часу		
	четвертий рік життя	п'ятий рік життя	шостий рік життя
<i>Удома</i>			
Підйом, ранковий туалет	6:30–7:00	6:30–7:00	6:30–7:00
<i>У дошкільному закладі</i>			
Ранкова зустріч дітей, ігри, індивідуальні заняття, ранкова гімнастика	7:30–8:20	7:30–8:25	7:30–8:30
Підготовка до сніданку, сніданок	8:20–8:50	8:25–8:50	8:30–8:50
Ігри, підготовка до навчально-пізнавальної діяльності	8:50–9:00	8:50–9:00	8:50–9:00
Фронтальні, групові та індивідуальні заняття	9:00–9:40	9:00–9:25 9:30–9:55	9:00–9:30 9:35–10:05
Підготовка до прогулянки, прогулянка	9:40–12:00	9:55–12:15	10:05–12:25
Повернення з прогулянки, підготовка до обіду, загартовувальні процедури	12:00–12:15	12:15–12:30	12:25–12:40
Обід, підготовка до сну	12:15–13:00	12:30–13:00	12:40–13:10
Сон	13:00–15:00	13:00–15:00	13:10–15:10
Поступовий підйом, загартовувальні процедури	15:00–15:20	15:00–15:20	15:10–15:35
Ігри-заняття, фронтальні та групові заняття	15:20–15:40	15:20–15:40	15:35–16:10
Підготовка до прогулянки, прогулянка, ігри, СХД, СПД, індивідуальна робота, повернення з прогулянки, індивідуальні заняття	15:40–16:25	15:40–16:05	15:35–16:45
Підготовка до вечері, вечеря	16:25–16:55	16:35–17:00	16:45–17:05
Прогулянка, повернення дітей додому	16:55–18:00	17:00–18:00	17:05–18:00
<i>Удома</i>			
Прогулянка	18:00–20:10	18:00–20:15	18:00–20:20
Спокійні ігри, гігієнічні процедури	20:10–20:35	20:15–20:40	20:20–20:45
Підготовка до нічного сну, сон	20:35–6:30	20:40–6:30	20:45–6:30

Примітка. За умови чотириразового харчування розподіл часу дітей на режимні моменти протягом дня змінюється.

Орієнтовний розподіл занять на тиждень

Вид заняття	Орієнтовна кількість занять на тиждень		
	четвертий рік життя	п'ятий рік життя	шостий рік життя
<i>Художньо-естетичний розвиток</i>			
Музична діяльність	2	2	2
Образотворча діяльність	1 мал. 0,5 ліпл./1 апл.	1 мал. 1 ліпл./1 апл.	1 мал. 1 ліпл./0,5 апл.
Конструювання	0,5	0,5	0,5
<i>Фізичний розвиток</i>			
Фізкультура	2	2	2
Плавання	2	2	2
<i>Пізнавальний розвиток</i>			
Ознайомлення із соціумом	0,5	1	1
Ознайомлення з природним довкіллям	0,5	1	1
Логіко-математичний розвиток	0,5	1	1
<i>Мовленнєвий розвиток</i>			
Розвиток мовлення	1	1	1
Художня література	0,5	0,5	1
Підготовка до навчання грамоти	–	–	1
Усього	11	12	14

Примітка. Тривалість занять поступово, з дорослішанням дітей збільшується: для дітей четвертого року життя — до 15–20 хв.; для дітей п'ятого року життя — до 20–25 хв.; для дітей шостого року життя — до 25–30 хв. і для дітей сьомого року життя — до 30–35 хв.

Заняття можна проводити фронтально, підгрупами та індивідуально.

Забезпечення рухової активності

Молодший дошкільний вік

Основні рухи

Ходьба. Ходити з високим підніманням колін; на зовнішній та внутрішній сторонах стопи; на носках, п'ятах; малими та широкими кроками; «змійкою» між предметами (кубиками, кеглями, м'ячами) з різним положенням рук (на поясі, в сторони, за спиною); приставним кроком лівим і правим боками з рухами рук (сплеск над головою, перед грудьми, за спиною), у чергуванні зі стрибками; у колоні, зі зміною темпу та ведучого.

Біг. Наздоганяти предмети, що котяться, пробігати між двома лініями (відстань між ними 25–30 см), бігати в середньому темпі 15–20 сек., у повільному темпі — до 40–50 сек.; бігати на носках, високо піднімаючи коліна, широким кроком; у колоні та парами, у різних напрямках: по колу, в колоні «змійкою», між предметами, з ловінням і вивертанням; 50–60 м із середньою швидкістю у чергуванні (три-чотири рази) з ходьбою (півдистанції — ходьба), на 10 м — з максимальною швидкістю за 3,4–3,7 сек.; 20 м — за 5,4–6 сек.; 30 м — за 8,5–9,5 сек. (наприкінці навчального року); човниковий біг тричі по 5–8 м. Пробігати швидко 10 м з двома-трьома перервами, повільно до 300 м по пересіченій місцевості.

Стрибки. Стрибати на місці, з просуванням уперед (2–3 м), через лінії, невисокі предмети, на правій та лівій нозі на місці; на двох ногах з поворотами навколо себе на 90° за один стрибок; через чотири-шість мотузок (відстань між ними близько 50 см); у довжину з місця (відстань 70–80 см); з висоти 10–30 см; із короткою скакалкою (16–20 стрибків). Стрибати вгору, намагаючись торкнутись обома руками предмета, підвішеного на 10–12 см вище від піднятих угору рук.

Кочення, кидання. Підкидати м'яч угору й ловити його обома руками (3–6 разів поспіль); ударяти м'ячем об землю (підлогу) й ловити його; прокочувати м'ячі, кульки, обручі між предметами, у «ворітця» (ширина 50–40 см) з відстані 2–2,5 м. Перекидати маленькі м'ячі однією, двома руками через мотузку (з відстані 1,5–2,5 м), підвішений на рівні голови дітей; кидати м'яч одне одному обома руками знизу, від грудей та з-за голови і ловити його (відстань 1,5–2 м); кидати торбинки з піском, м'ячі в горизонтальну ціль (ящик, кошик), у вертикальну

ціль (щит, дерево) з відстані 1,5–3 м; кидати м'яч, торбинку з піском (маса 100 г), шишки правою та лівою руками на дальність (наприкінці року відстань не менш як 3,5–6,5 м).

Повзання, лазіння. Повзати по підлозі в упорі стоячи на колінах та кистях рук на відстані 4–10 м прямо та «змійкою»; підлізати під перешкоди заввишки 30–40 см. Повзати по гімнастичній лаві, лежачи на животі та підтягуючись руками; пролізати в обруч діаметром 60–50 см правим, лівим боками та прямо; перелізати через колоду (лаву). Лазити по гімнастичній стінці, парканчику, похилій драбинці заввишки до 2 м та спускатися вниз у зручний спосіб, згодом у переході в одноіменний спосіб; переходити з одного прольоту гімнастичної стінки на інший приставним кроком ліворуч і праворуч.

Рівновага. Ходити по прямій доріжці (ширина 20–15 см, довжина 4–5 м), звивистій доріжці, ребристій дошці, мотузку, по колу та зигзагоподібно (завдовжки 10 м), дошці (завширшки 25–15 см), піднятій одним кінцем від підлоги на висоту 15–35 см; по гімнастичній лаві, колоді прямо, боком, приставним кроком, з рухами рук (уперед, у сторони) та переступанням через предмети (кубики, м'ячі); ходити з торбинкою масою 300 г на голові, руки в сторони, на поясі. Підніматися на куб (заввишки 25 см), лаву, постояти на них, розвівши руки в сторони, зійти; утримувати рівновагу, стоячи на носках, руки вгору; утримувати рівновагу на одній нозі, піднявши другу вперед або відвівши в сторону, руки на поясі; крутитися в обидва боки, руки на поясі, у сторони, робити перекати з п'яток на носки і навпаки, стоячи серединою ступні на гімнастичній палиці; самостійно ковзатися на крижаних доріжках.

Загальнорозвивальні вправи

Вправи для рук, плечового пояса і тулуба виконують з різних вихідних положень: стоячи (ступні ніг трохи розставлені й паралельні), сидячи та лежачи на підлозі. Більшість загальнорозвивальних вправ мають імітаційний характер. Доцільно використовувати вправи з предметами (кубики, стрічки, м'ячі). Варто стежити за тим, щоб діти дотримувалися певних інтервалів під час руху в різних шикунаннях, не відставали від тих, хто стоїть попереду.

Для рук і плечового пояса. Піднімати руки вперед, угору, розводити в сторони; відводити руки назад, за спину; розмахувати руками вперед–назад, вниз–угору, виконувати махи руками над головою і перед собою, поперемінно піднімати руки вгору–вперед, відводити ривком назад; робити колові рухи зігнутими в ліктях руками; піднімати та опускати

зігнути руки; ставити руки перед грудьми; закладати кисть за голову і розводити лікті; стискати і розтискати кисті, обертати їх, зводити і розводити пальці.

Для тулуба. Робити повороти праворуч–ліворуч, виконуючи махи руками (вперед, у сторони), нахилити тулуб уперед, у сторони, тримаючи руки на поясі, за головою, за спиною (у замку); стоячи на колінах, сідати на п'ятки і підніматися; лежачи на животі, піднімати ноги і руки; перевертатися з боку на бік; робити стійку — ноги разом (нарізно), нахилитися вперед, діставати пальцями пальці ніг, класти на підлогу предмети і піднімати їх; прокочувати навколо себе м'яч з вихідного положення сидячи на підлозі і стоячи на колінах; піднімати обидві ноги над підлогою в упорі сидячи, руки позаду; згинати і випрямляти, опускати їх на підлогу; в упорі, стоячи на колінах, прогинати і вигинати спину, по черзі піднімати руки; перевертатися зі спини на живіт з витягнутими вперед (угору) руками, розведеними в сторони; піднімати витягнуті вперед руки, плечі й голову із положення лежачи на животі.

Для ніг. Робити кроки вперед, у сторони, назад; згинати і розгинати одну ногу в коліні, стоячи на другій; підніматися на носки, виставляти ногу вперед на п'ятку; рухати пальцями ніг; піднімати пальцями ніг мотузок, захоплювати ступнями ніг і перекладати з місця на місце предмети із вихідного положення сидячи; переступати приставним кроком убік; підніматися на носки і стояти; виставляти по черзі ноги вперед на п'ятку, потім — на носок, притупувати; присідати, напівприсідати з опорою і без неї.

Танцювальні вправи

Виконувати крок галопу; рухатися парами по колу в танцях та хоровах; виконувати рухи відповідно до характеру мелодії і змісту пісні.

Шикуння та перешикування

Шикуватися в коло невеличкими і великою групами, у пари, шеренгу; перешикуватись у ланки; повертатися праворуч, ліворуч, кругом.

Вправи спортивного характеру

Катання на санках. Катати вдвох–утрьох одного, спускатися з високої гірки по одному, гальмувати під час спуску п'ятками ніг, руками натягувати шнур, злегка нахилившись назад. Ігри: «Санний потяг», «Навколо санчат — стрибунці», «Веселі трійки».

Ходьба на лижах. Ходити на лижах попереми́нним ковзним кроком одне за одним; виконувати поворот переступанням на місці, вправо і вліво, кругом в обидві сторони; підніматися на гірку ступаючим кроком, напів'ялинкою; спускаються з гірки; самостійно брати і ставити лижі на місце; знімати і надягати лижі, переносити їх під рукою; проходити на лижах 800–1200 м. Ігри: «Ширше крок», «Ворітця», «Хто далі проїде?», «Пройди і не зачепи», «Карусель у лісі».

Катання на велосипеді. Кататися на триколісному і двоколісному велосипеді по прямій, по колу; робити повороти праворуч, ліворуч.

Підготовка до плавання (якщо є відповідні умови). Гратися і плескатися, сидячи на мілководді, виконувати рухи ногами вгору–вниз; ходити по дну на руках вперед і назад (ноги випрямлені); присідаючи, занурюватися у воду до підборіддя, до очей; опускати у воду все обличчя; дути на воду, утворюючи хвилі; занурюватися у воду з головою; плавати в будь-який зручний спосіб. Ігри: «Гойдалка», «Катання на кругах», «Покажи п'ятки», «Чапля», «Каруселі», «Брід», «Бігом за м'ячем».

Піші переходи

Здійснювати разом з дорослим піший перехід у природному темпі в два переходи (по 20–25 хв.), з активним відпочинком між ними.

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

Основні рухи

Ходьба. Ходити в колоні по одному, парами, четвірками, зі зміною напрямку за вказівкою дорослого; під час ходьби виконувати різноманітні рухи руками; ходити звичайним, гімнастичним, перехресним кроком, на носках, п'ятках, зовнішній та внутрішній сторонах стопи, випадками та в присіді, спиною вперед, приставним кроком, уперед і назад, із заплещеними очима (3–4 м).

Біг. Бігати на носках, високо піднімаючи коліна; короткими та широкими кроками; з подоланням перешкод оббігати та перестрибувати предмети (іграшки, кубики); бігати в колоні по одному і парами, перешиковуватися за сигналом (з бігу врозтіч, у колону, по одному); бігати «змійкою» між розставленими на підлозі предметами в одну лінію, «зигзагом», «равликом»; човниковим бігом 3–5 разів по 10 м на швидкість; спиною вперед, зберігаючи напрям і рівновагу; зі скалкою,

м'ячем, по дошці, лаві, колоді; з високого старту, навипередки 25–30 м; з максимальною швидкістю 20 м за 5,4–4 сек., 30 м за 7,9–6,5 сек., у повільному темпі 2–3,5 хв.; пробігати із середньою швидкістю 350–450 м по пересіченій місцевості.

Стрибки. Стрибати по черзі на правій, лівій нозі, просуваючись уперед на 5–6 м; штовхаючи перед собою маленький предмет (м'ячик, камінчик); на обох ногах на місці з поворотом кругом; рухаючись уперед із затиснутою між ногами торбинкою з піском або м'ячем; перестрибувати на обох ногах 5–6 предметів (висота 15–20 см), стрибати на одній нозі (правій, лівій), просуваючись уперед; застрибувати на предмети (колоду, лаву, куб, пеньок заввишки до 20 см); підстрибувати на місці і з розбігу (три-чотири кроки), намагаючись дістати предмет, підвішений на 15–30 см вище від піднятої вгору руки; стрибати в довжину з місця (відстань 80–110 см), у висоту (30–55 см), у довжину (на 130–200 см), з розбігу 8–12 м (повільного, потім інтенсивного), у глибину (з колоди, куба заввишки 30–40 см) у зазначене місце та з поворотом ліворуч, праворуч; через довгу й коротку скакалки у різні способи.

Кидання, ловіння та метання. Перекидати м'яч із однієї руки в другу в різному темпі (повільному, швидкому); відбивати м'яч об землю на місці (не менше 12 разів поспіль) у різних темпах та просуваючись уперед попереми́нним та приставним кроками (до 5–6 м); перекидати м'яч іншій дитині обома руками від грудей, з-за голови, стоячи або рухаючись уперед; ловити його з різних вихідних положень (стоячи, сидячи), знизу з відскоком від підлоги з відстані 3–4 м; підкидати м'яч і ловити його обома руками до 20 разів поспіль; бити м'ячем об землю, об стіну, підкидати вгору і ловити його після виконання додаткових рухів (плеск у долоні перед грудьми, під колінами, за спиною); перекидати набивні м'ячі (маса 1 кг) іншій дитині та ловити їх; кидати великі та маленькі (діаметр 25 см) м'ячі від грудей, знизу та з-за голови однією й обома руками в кільце, прикріплене на відстані 2,2 м від підлоги (землі), з різними швидкістю та положенням тіла (стоячи на місці або рухаючись повільним, швидким кроком уперед); кидати м'ячі, торбинки з піском (маса 200 г) правою та лівою руками у вертикальну та горизонтальну ціль з відстані 3,5–5 м, на дальність на 5–12 м (наприкінці року); кидати предмети в ціль (м'яч, обруч), яка рухається.

Повзання та лазіння. Повзати на передпліччях та колінах, штовхаючи головою перед собою м'яч (45 м); повзати по підлозі, лаві, колоді в упорі стоячи на колінах і спираючись кистями рук; пролізати в обруч,

підлізати під дугу (висота 40–50 см) прямо та боком; лазити по гімнастичній стінці, драбинці (висота 2,2–2,5 м) різнойменним та однойменним способами, перелізати з одного прольоту стінки на інший приставним кроком; лазити по мотузяній драбинці довільним способом, між рейками парканчика, по похилій дошці, драбині (кут нахилу 25–30°) в упорі стоячи; перелізати з похилої дошки (заввишки 30–40 см) на гімнастичну стінку; перелізати через лаву (колоду); підлізати під дугу, мотузку, палицю, розміщені на висоті 40–50 см; лазити по канату (жердині) на довільну висоту.

Рівновага. Ходити по дошці, гімнастичній лаві (завширшки 25–15 см, заввишки 30–40 см), по колоді прямо і боком, тримаючи в руках палицю, м'яч, переступаючи через кубики, мотузку (на висоті 25–35 см); ходити по гімнастичній лаві, колоді назустріч іншій дитині, на середині розминатися, підтримуючи партнера за плечі, лікті; ходити по гімнастичній лаві, колоді, підкидаючи м'яч угору (під крок лівої ноги) і ловлячи його обома руками (під крок правої ноги переступати через предмети — кубики, м'ячі); виконувати повороти, присідання, підстрибування, елементи танцю; ходити і бігати по дошці, покладеній похило (завширшки 20–15 см, кут нахилу 15–20°); ходити по рейці гімнастичної лави, по мотузку (завдовжки 8–10 м), покладеному на підлогу прямо, по колу, зигзагоподібно, з торбинкою на голові (маса 500–700 г); стоячи на гімнастичній лаві (колоді), підніматися на носки, повертатися навколо себе; стояти на одній нозі (друга відведена назад, руки в сторони); після бігу, стрибків присідати на носках, руки в сторону, вгору, на поясі, робити «ластівку»; крутитися в парі з іншою дитиною, триматись за руки.

Загальнорозвивальні вправи

Старший дошкільник виконує вправи з різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи) з використанням обручів, палиць, скакалок, м'ячів та інших предметів; намагається виконувати їх чітко, ритмічно, в заданому темпі під музику; вміє шикуватися і перешиковуватися на місці під час ходьби та бігу, рівнятися в колоні, колі, шерензі.

Для рук і плечового пояса. Приймати різні вихідні положення: руки перед грудьми, руки до плечей (лікті опущені, лікті в сторони); розводити руки в сторони, випрямляти вперед, розгинаючи в ліктях; піднімати руки вгору, розводити у сторони долонями вгору; з положення «руки за голову» розводити руки в сторони, піднімати вгору; піднімати руки вперед і вгору, підводячись на носки з положення

стоячи, ступні паралельні; піднімати руки вперед–угору зі зчепленими в замок пальцями (кисті повертати всередину); піднімати обидві руки вгору–назад по черзі й одночасно; піднімати та опускати кисті, стискати і розтискати пальці; енергійно розгинати вперед зігнуті в ліктях руки («бокс»); відводити лікті назад двічі–тричі, випрямляти руки в сторони з положення «руки перед грудьми, зігнуті в ліктях»; робити колові рухи вперед і назад по черзі й одночасно прямими руками; виконувати різні рухи руками, лежачи на підлозі.

Для тулуба. Стати до стіни без плінтуса, притиснутися до неї потилицею, плечима, спиною, сідницями і п'ятками; піднімати руки вгору та опускати їх униз; притиснувшись спиною до гімнастичної стінки, братися руками за рейку (на рівні стегон), по черзі піднімати зігнуті й прямі ноги; стоячи обличчям до гімнастичної стінки, братися руками за рейку на рівні пояса, нахилитися вперед, згинаючись; повертатися, розводячи руки в сторони, з положення перед грудьми, за голову; нахилити тулуб у сторони при різних положеннях рук; нахилити тулуб якнайнижче вперед, торкаючись руками підлоги; класти і брати предмети біля носка правої (лівої) ноги збоку, піднімати за спиною зчеплені руки; тримаючи руки вгорі, нахилитися в сторони; сидючи на підлозі і спираючись ззаду руками, піднімати, опускати витягнуті ноги, переносити водночас дві ноги через палицю, скакалку; нахилитися до правого та лівого колін, торкатися їх лобом, допомагаючи собі руками, сидючи на підлозі, склавши ноги навхрест; з упору присівши переходити в упор присівши на одній нозі, відводячи другу в сторону; стоячи на колінах, сідати на підлогу справа і зліва від колін; лежачи на спині, рухати ногами, схрещувати їх; підтягувати голову, ноги до грудей — групуватися; піднімати одночасно голову і плечі, відводити руки назад, прогинатися, лежачи на животі; піднімати ноги, зігнуті в колінах, виконувати ними рухи («велосипед»), лежачи на спині; піднімати витягнуті ноги, лежачи на спині.

Для ніг. Переступати на місці, не відриваючи від опори носків ніг; присідати кілька разів поспіль щоразу нижче, піднімати пряму ногу вперед махом, плескати під ногою в долоні; присідати, торкаючись спиною та потилицею стіни; присідати, піднімаючи руки вперед, угору з предметами і без них; робити випад уперед, у сторону, тримаючи руки на поясі, виконуючи руками рухи вперед, у сторону, вгору; захоплювати предмети пальцями ніг, трохи піднімати й опускати, перекладати або пересувати їх зліва направо; ходити по палиці босоніж приставним і змінним кроками; стрибати на місці на обох ногах, виконуючи рухи руками.

Танцювальні вправи

Невимушено рухатися відповідно до характеру й темпу музики; узгоджувати рухи з ритмом музики. Виконувати приставні кроки з присіданням, крок галопу, бічний галоп, плавний танцювальний крок, крок польки, підскоки (легкі та сильні), змінювати характер рухів на швидкий, пожвавлений, точно виконувати ритмічний рисунок. Чергувати простий і дрібний кроки, виконувати перешиковування в колі. Розходитися та сходитися парами. Творчо застосовувати відомі танцювальні дії. Брати участь у танцях та хороводах.

Шиккування та перешиковування

Самостійно шикуватися в колону, шеренгу по одному, парами, в коло, перешиковуватися з однієї колони в три, чотири через центр трійками, четвірками; повертатися праворуч та ліворуч. Рівнятися в колоні, шерензі, по лінії, носках. Розмикатися у колоні на витягнуті руки вперед, у шерензі, колі — на витягнуті руки в сторони. Розмикатися і змикатися приставними кроками. Перешиковуватися з колони по одному в колону по чотири, розходитися праворуч, ліворуч та змикатися у пари, четвірки. Розподілятися на «перший–другий», після чого перешиковуватися з однієї шеренги у дві.

Спортивні ігри та ігрові вправи

Бадмінтон. Правильно тримати ракетку, бити по волану, перекидаючи його на бік партнера (без сітки, через сітку чи мотузку); вільно рухатися майданчиком, намагаючись не пропустити волан.

Городки. Кидати бити від плеча й збоку, зберігаючи правильне вихідне положення (півоберта до кону з опорою на праву ногу, що стоїть позаду); знати чотири–п'ять фігур; вибивати городки з кону (відстань 6 м) та півкону (3 м).

Баскетбол. Вести м'яч правою та лівою руками з відскоком від землі (підлоги), рухаючись у різних напрямках; вкидати м'яч у кошик обома руками від грудей, знизу, зверху, від плеча; передавати м'яч іншій дитині обома руками від грудей у русі; ловити м'яч, що летить на різній висоті (на рівні грудей, над головою, збоку, знизу, біля підлоги тощо), з різних сторін; грати за спрощеними правилами.

Настільний теніс. Правильно тримати ракетку, виконувати підготовчі вправи з ракеткою та м'ячем (підкидати і відбивати м'яч ракеткою трохи вгору, підкидати м'яч і вдаряти ним об підлогу, стінку); перекидати м'яч через сітку після відсакування від столу, грати в теніс за спрощеними правилами.

Футбол. Виконувати удар по м'ячу з місця та з розбігу; вести м'яч правою та лівою ногами: по прямій, «змійкою», між розставленими предметами (кубики, кеглі), із зупинками м'яча за сигналом; ударяти м'ячем об стінку кілька разів поспіль; передавати м'яч ногою іншій дитині та отримувати його від неї, пересуватися в парі з іншим (відстань 3–6 м); влучати м'ячем у предмети, забивати м'яч у ворота; зупиняти м'яч, який котиться, підошвою чи внутрішньою стороною стопи, відбивати його у зворотному напрямку; підбивати м'яч угору верхньою частиною стопи після відскакування його від землі; виконувати удари правою і лівою ногами по м'ячу, який котиться; засвоювати дії воротаря з м'ячем: ловіння м'яча обома руками, відбивання кулаками та введення в гру (удар по нерухомому м'ячу); грати у футбол за спрощеними правилами. Ігрові вправи: «Влучи у ворота», «Влучи в кеглю», «Проведи м'яч», «М'яч у стінку», «Точний пас», «Гол у ворота», «Не пропусти м'яч», «Зустрічна естафета з м'ячем», «М'яч ведучому», «Дальній удар».

Хокей (можна грати взимку, коли є сніг, без ковзанів та на траві в теплу пору року). Спонукає прокочувати шайбу (маленький м'яч) ключкою одне одному в парах. Прокочувати шайбу (м'яч) ключкою у заданому напрямку; вести шайбу ключкою, не відриваючи її від шайби, прямо та «змійкою». Виконувати удари по шайбі (м'ячу) з місця, влучати шайбою у ворота, б'ючи по ній з місця і після ведення. Грати за спрощеними правилами. Ігрові вправи: «Забий шайбу у ворота», «Збий городок», «Естафета змійкою», «Естафета з шайбою», «Влуч шайбою в коло», «Вибий кулю».

Вправи спортивного характеру

Катання на санках. Кататися з гірки по одному, по двоє; катати на рівному місці одне одного; спускаючись з гірки, піднімати предмет (сніжку, прапорець, гілочку тощо); виконувати ігрові завдання (проїхати у «ворітця», влучити сніжкою в ціль, проїхати далі). Ігри-естафети з санчатами: «Естафета на санках», «Парна естафета», «Хто перший до прапорця», «Хто швидше».

Ходьба на лижах. Ходити поперемінним ковзним кроком з палицями; робити повороти переступанням на місці кругом (вправо, вліво), у русі; ходити на лижах по місцевості з невеликим схилом та рівними ділянками; підніматися на гірку в різні способи: ступаючим кроком, «драбинкою», «напів'ялинкою», «ялинкою»; спускатися з гірки (до 20°) в середній стійці (трохи зігнувши ноги в колінах) без палиць, гальмувати під час спуску: «напівплугом», «плугом»; проходити на лижах 600–800 м

у середньому темпі, 1,2–2,5 км — у повільному. Ігри: «Дождени!», «Перегони на одній лижі», «Швидко в гору», «На лижах з гірки», «Підніми», «Зустрічна естафета», «Пройди і не зачепи», «Естафета з перенесенням лижних палиць», «Квач на лижах», «Поміняй прапорець».

Катання на ковзанах. Приймати правильне вихідне положення: ноги напівзігнуті, тулуб нахилений уперед, голову тримати рівно, дивитися перед собою; робити у цьому положенні кілька пружних присідань; зберігати рівновагу на ковзанах на місці, у русі (на снігу й на льоду); розганятися та ковзати на обох ногах; під час ковзання виконувати повороти вправо і вліво, гальмувати; кататися на ковзанах по прямій, по колу, зберігаючи при цьому правильну поставу; самостійно взува-ти черевики з ковзанами. Ігри: «Проковзни у ворота», «Хто далі?», «Не торкнися!», «Пружинки на льоду», «Крок-велетень і крок-малятко», «Змійка», «Наввипередки», «Поїзд», «Естафета парами», «Квач».

Катання на велосипеді. Кататися на двоколісному велосипеді по прямій, по колу, «змійкою»; робити повороти вправо, вліво, гальмувати; керувати велосипедом однією рукою (правою, лівою), сигналізуючи другою; кататися на самокаті, відштовхуючись правою або лівою ногою.

Плавання (за наявності відповідних умов). Гратися та плескатися у воді (басейні, озері); виконувати ковзання на грудях, робити вдих, потім видих у воду (до 10 разів поспіль), занурюватися у воду з головою, розплющувати очі у воді; ковзати на грудях та спині, відштовхнувшись ногами від дна, рухати ногами вгору-вниз, пересуваючись по дну водойми на руках; плавати з надувними іграшками або кругом у руках; у довільний спосіб до 10–20 м. Ігри у воді: «Фонтан», «Море хвилюється», «Поїзд у тунелі», «Гойдалка», «Рибалки», «Хоровод», «Сом у сітці», «Брід», «Щука», «Карасі й коропа», «Дивися уважно», «Вудочка», «Я пливу», «Торпеди», «Квач», «Хто швидше?».

Піші переходи

Ходить у природному темпі в два переходи по 25–30 хв. кожний, згодом — по 35–40 хв. кожний, з активним відпочинком між ними (виконання основних рухів та проведення рухливих ігор).

Орієнтовні перелік творів образотворчого мистецтва та тематика занять

Молодший дошкільний вік

Орієнтовний перелік творів

І. Шишкін «Дубовий гай», «Ліс»; С. Жуковський «Золота осінь»; С. Шишко «Осінь»; М. Глущенко «Зимовий день»; З. Шолтес «Зима на Верховині»; О. Шовкуненко «Повінь. Конча-Заспа»; В. Непийпи-во «Яблуневий цвіт»; І. Левітан «Золота осінь», «Весна. Велика вода»; Т. Яблонська «Весна»; А. Куїнджі «Березовий гай»; В. Бакшеев «Березовий гай»; Є. Чарушин — звірята; М. Приймаченко — квіти, казкові звірі, птахи.

Орієнтовна тематика занять

Із декоративного малювання: «Килимова доріжка», «Осінній вінок», «Рушничок-стирник», «Пояс», «Святкова хустинка», «Фартушок для ляльки», «Різнобарвний килимок», «Чарівне блюдечко», «Кухлик», «Глечик», «Декоративна писанка», «Великодня писанка», «Півник», «Коник», «Яйце-крапанка», «Дошечка», «Хусточка», «Казкова рукавичка», «Зимовий килимок», «Тарілочка», «Баранець», «Святкові прапорці», «Вагончики», «Веселкові ворота», «Рибка», «Матусин оберіг», «Подарункова серветка», «Чарівні метелики», «Парасолька».

Із предметного малювання: «Гостинці їжачка», «Сумне осіннє дерево», «Їжачок», «Дари осені», «Уродила жовта диня», «Сині сливи», «Горбчики», «Засніжені дерева», «Дівчинка-сніжинка», «Ялинка світиться вогнями», «Снігова лопатка», «Пада, падає сніжок», «Снігуронька», «Кумедні сніговички», «Вербова гілочка», «Проліски», «Диво-метелики», «Квітують каштани», «Квіти для мами», «Золоті яєчка», «Весняне дерево», «Сільський будиночок», «Міський будинок», «Клоуни», «Різнобарвні арки», «Возик для поні», «Качечка», «Повітряні кульки», «Котиться Колобок по доріжці», «Телевізор».

Із сюжетного малювання: «Осінній пейзаж», «Мій квітник», «Вечірня зіронька зійшла», «Лісова стежинка», «Танок фарби», «Осінній вінок», «У вікнах вогники горять», «Зустріч з ялинкою», «Ходить сон коло вікон», «Казкова зимонька», «Новорічне свято», «Холодно взимку».

маленькій ялинці», «Бурульки плачуть крижані», «Малюємо пальчиком весну», «Квітуча яблуня», «Сяє сонце золоте», «Зелені лани», «Місячна ніч», «Пливуть рибки у воді», «Підводний світ», «У світі казки», «Святковий салют», «Відкритий космос», «Політ на Венеру», «Плакуча верба», «Пишна калина», «Букет для подружки».

Із ліплення: «Вишеньки смачненькі», «Грибочки», «Колобок», «Бабусині яблучка», «Дари осені», «Лісовий кошик», «Горішки для білочки», «Пташка», «Намистинки для Маринки», «Бабусині бублички», «Домашні ковбаски», «Кренделі», «Цукерки для улюблених ляльок», «Зайчик», «Сніговичок», «Маленькі листочки», «Пташка», «Равлик», «Поросятко», «Частування для друзів», «Прикраси до свята», «Медове барильце», «Казковий птах», «Ведмежатко», «Мишеня», «Троє поросят», «Цукерки на ялинку», «Ляльковий посуд», «Зайчик-побігайчик», «Плине човник».

Із аплікації: «Осінній килим», «Ходить гарбуз по городу», «Ріпка», «Осіннє намисто», «Кружляє листя золоте», «Подорож їжачка лісом», «Лісова красуня», «Український віночок», «Дідусева рукавичка», «Сніговичок», «Святковий фартушок», «Сукня для лялі», «Сорочечка-вишиваночка», «Кашне для ведмедика», «Вантажівка», «Жовті кульбабки», «Кольорові кульки летять», «Телефон», «Закладка для книжки», Мій дзвінкий веселий м'яч», «Човник із вітрилами», «Скатертину-самобранка», «Іграшки на ялинку», «Різноколірні вагончики», «Пролісковий цвіт», «Барви літа», «Гномики», «Казковий кінь», «Червоні маки», «Танок квітів».

Із конструювання: «Високі башточка до сонця», «Доріжка», «Парканчик для саду та городу», «Кухонний столик», «Квітка», «Сплетемо віночок», «Хатинка для звірят», «Пташник», «Ліжко для ляльки», «Звірі в рукавичці», «Меблі», «Крісло для бабусі», «Будка для собаки», «Драбинка», «Гірка для ляльок», «Сніговики», «Смужки для рамок», «Потяг», «Молоток», «Лялькова кімната», «Місточок через річку», «Будиночок для звірят», «Чарівний парканчик», «Іграшкова кухня», «Житло для звірят», «Лялькова спальня», «Дачний парканчик», «Казковий палац», «Невідомий звір», «Парк».

Ігрові вправи

«Запах — колір», «Смак — колір», «Барви пори року», «Колір музики», «Колір радості», «Колір смутку», «Як цей колір утворився?», «Рожеві мрії».

Інструменти та матеріали

Гуаш, кольорові олівці, фломастери, крейда, воскові олівці, глина та пластилін, тонований та білий папір формату А4, мольберт, пензлі різних номерів, клей, ножиці, картини, ілюстрації, репродукції.

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

Орієнтовний перелік творів

І. Шишкін «Зима. Ліс», «Дуби», «Ранок у сосновому лісі», «Дубовий гай» (для порівняння); С. Шишко «Осінь над Дніпром»; І. Левітан «Золота осінь», «Весна. Велика вода»; Й. Бокшай «Осінь. Радванський ліс», «Цвіте терен»; Т. Яблонська «У парку»; І. Марчук «Зима. Останній промінь»; І. Грабар «Біла береза», «Березневий сніг»; В. Непійпиво «Верби та осокір у весняній купелі»; М. Дерегус «Зимовий пейзаж»; В. Бакшеев «Голуба весна»; О. Саврасов «Граки прилетіли»; А. Куїнджі «Рання весна»; П. Піанда «Вітряний день»; К. Маковський «Діти втікають від грози»; М. Буручек «Яблуні у цвіту»; М. Врубель «Бузок»; А. Матіс «Червоні риби»; П. Кончаловський «Бузок»; Т. Шевченко «Автопортрет», «Берег Дніпра»; І. Рєпін «Портрет М. П. Третьякова»; В. Серов «Дівчинка з персиками»; В. Васнецов «Альонушка», «Іван-царевич на сірому вовкові»; І. Івасюк «Мати»; С. Світославський «Вітряк»; Н. Самокиш «Материнство»; О. Кульчицька «Краса України», «Берізки»; К. Прутковський «Дівчинка з гарбузом», «З хмизом»; М. Приймаченко — квіти, казкові звірі, птахи; Є. Гапчинська — ілюстрації до книжки «Ліза та її сни» та ін.

Орієнтовна тематика занять

Із декоративного малювання: «Чарівні птахи», «Фантастичні риби», «Українські вишиванки», «Писанки України», «Дитяча колиска», «Смугасти килим», «Барвінковий вінок», «Гарбузові родичі», «Дерево життя», «Весняний букет», «Коник-стрибунець», «Півник-розбійник», «Бабусина чашка», «Веселий цирк», «Сорочинський ярмарок», «Червоне яйце», «Новорічний ліхтарик», «Свистунець», «Український рушник», «Наливне яблучко», «Золота рибка».

Із предметного малювання: «Золотий урожай», «Барви літа», «Ходить гарбуз по городу», «Котик-воркотик», «Мишка-шкряботушка», «Знайомство з натюрмортом», «Зайчик-побігайчик», «Вовчик-братик»,

«Руда білочка», «Півник-забіяка», «Рожеве слоненя», «Український куманець», «Циркові звірята», «Осінній букет», «Портрет друга», «Калинове диво», «Золотий водограй», «Відлітають птахи», «Дерево взимку», «Новорічні прикраси», «Веселий цирк», «Квітне дерево весною», «Різдвяні подарунки», «Казкові персонажі».

Із сюжетного малювання: «У місто осінь завітала», «Свято урожаю», «Барви осінньої природи», «Осінні дощі», «Прощання з осінню», «Зимова казка», «Зима в селі», «Дванадцять місяців», «Новорічне свято», «Малює на вікні мороз», «Зимовий сонячний день», «Зимове місто», «Весняні барви», «Лісовий пейзаж», «Бабусин сад», «Дніпрові хвилі», «У світі казки», «Космічна подорож», «Мандрівка до моря», «Морське царство», «Солом'яний бичок», «Моя сім'я», «Наша родина», «Мої друзі», «Сади квітують».

Із ліплення: «Три ведмеді», «Двоє жадібних ведмежат», «Дари осені», «Лисичка-сестричка», «Котигорошко», «Гарбуз-реготун», «Курочка Ряба», «Осінній кошик», «Кіт Матроскін», «Віслючок Іа», «Екзотична ваза», «Русалонька», «Макітра».

Із аплікації: «Український килимок», «Стигли кетяги калини», «Куманець», «Вітраж», «Степ і степ навкруг», «Опішнянські мотиви», «Лісовий пейзаж», «Соловейко на калині», «Сонечкова донечка», «Вари, вари, горщику», «Печу, печу хлібчик», «У лузі калина», «Гиля, гиля, гусенята», «Місяць на небі, зіроньки сяють», «Лисонька руда», «Стоїть півень на току», «Довгоносий журавель», «Калейдоскоп», «Летить, голуби, летить», «Засмучений кущик», «Мрійливий соняшник», «Садівник», «Весела карусель».

Із конструювання:

- з будівельного матеріалу — «Казковий палац» (перетворення зразка за різними умовами — за формою, величиною, деталями, кольором; за фотокарткою, схемою; за власним задумом), «Двоповерховий будинок із балконом», «Місток через річку» (для пішоходів, для транспорту), «Пожежна частина» «Гараж», «Пароплав «Україна», «Міжконтинентальна ракета», «Бабусина кухня», «Офіс тата», «Мій комп'ютер» тощо;
- з паперу — «Подарунок на свято», «Сніжинка», «Човник», «Закладка для книги», «Карнавальний костюм», «Маска», «Національний одяг для ляльки», «Чарівна витинанка», «Ялинкові прикраси», «Книжечка для маленьких», «Ігрові атрибути» (вбрання представників різних професій, кошики, скриньки, коло для метання у ціль тощо);

- з природних матеріалів — «Чудернацька тваринка», «Дивні квіти», «Сільська хатинка», «Сухий букет», «Намисто для мами», «Осіннє вбрання», «Ялинкові шишечки», «Картина з братків», «Чарівний кошик», «Солом'яний бичок», «Весняний віночок», «Каштанові грибочки», «Чоловічок з насіння» тощо.

Ігрові вправи

«Кольорова вікторина», «Мій улюблений колір», «Я — вітер», «Я — вогонь», «Я — квітка», «Я — сонце», «Я — деревце».

Інструменти та матеріали

Гуаш, акварель, кольорові олівці, фломастери, крейда, воскові олівці, глина, пластилін, тонований та білий папір формату А4, мольберти, пензлі різних номерів, клей, ножиці, репродукції, ілюстрації.

Орієнтовний музичний репертуар

ЧЕТВЕРТИЙ РІК ЖИТТЯ

Ігри на вивчення властивостей звука

«Визнач, що чуєш», «Що чути?».

Слухання музики

«Киця», муз. В. Вітліна, сл. Н. Найдьонової; «А я у гай ходила», муз. М. Вериківського, сл. П. Тичини; «Веселі гуси», укр. нар. пісня; «Пісня курчат», «Колискова», «Барабанщики», «Дзвоники музичні», муз. і сл. Н. Рубальської; «Осінь прощається», муз. В. Коваленко-Степечевої, сл. К. Журби; «Листя кленове», муз. В. Коваленко-Степечевої, сл. І. Блажкевич; «Лісова сімейка», муз. В. Коваленко-Степечевої, сл. Г. Усача; «Журавлик», муз. Н. Рубальської, сл. С. Жупанина; «Веселі кошенята», муз. і сл. Л. Кім; «Ягідки-сунічки», муз. і сл. Н. Вересокіної; «Вийди, вийди, сонечко», укр. нар. пісня; «Сонечко», муз. М. Раухвергера, сл. А. Барто; «Гопак», «Колискова», муз. Я. Степового; «Марш», муз. І. Берковича; «Дощик», муз. Б. Артюфеева; «Зозуля», муз. М. Красєва; «Зайчик», муз. Ю. Рожавської; «Прогулянка на автомобілі», муз. К. Мяскова; «Коник», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Півник» муз. В. Вітліна, сл. А. Пасової; «Курочка», муз. М. Любарського.

Співи

Вправи для розвитку слуху та голосу: «Сорока-ворона», укр. нар. примовка; «Печу, печу хлібчик», муз. В. Верховинця, сл. народні; «Равлику-павлику», укр. нар. примовка; «Ладушки», рос. нар. примовка, обр. М. Римського-Корсакова; «Голочка», муз. і сл. Н. Рубальської; «Ку-ку», укр. нар. співанка; «Кипи, кипи, кашко», укр. нар. співанка; «Пташок викликаю», укр. нар. співанка; «Іде, іде дід, дід», укр. нар. пісня, обр. Я. Степового; «Летів горобейник», муз. В. Верховинця, сл. народні тощо.

Пісні: «Колискова зайчика», муз. В. Красєвої, сл. Н. Френкель; «Дзвоники музичні», муз. і сл. Н. Рубальської; «По малину в сад підем», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Наша Киця», муз. С. Шевченко, сл. Т. Падалка; «Курчата», муз. А. Філіпенка, сл. М. Познанської; «Йшла зозуля мимо саду», муз. Ж. Колодуб, сл. народні; «Котику сіренький», укр. нар. пісня; «Калачі», муз. А. Філіпенка, сл. Г. Демченко; «Гуси», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Восени», укр. нар. мелодія, сл. І. Плакиди;

«Дощик», укр. нар. пісня, обр. Т. Шутенко; «Ялинка», муз. М. Красева, сл. З. Александрової; «Здрастуй, здрастуй, Новий рік!» муз. М. Дремлюги, сл. І. Тутковської; «Пісня про ялинку», муз. О. Тілічеєвої, сл. М. Булатова; «Дід Мороз», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Танок з Дідусем Морозом», муз. М. Ведмедері, сл. М. Пономаренко; «Подарунок мамі», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Мам вітаємо усіх», «Любимо бабусю», муз. Ю. Білоконя, сл. І. Білокінь; «Зима минула», муз. М. Метлова, сл. М. Клокової; «Гей, весна іде!», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «До дитячого садка», муз. М. Дрімлюги, сл. Г. Бойка; «Весняний хоровод», муз. і сл. Н. Ткаченко; «Весела мандрівка», «Зозуленька», муз. і сл. Н. Вересокіної тощо.

Музично-ритмічні рухи

Ігрові вправи: «Марш», «Весело крокуємо», муз. Е. Парлова; «Кроки», муз. А. Дичка, сл. С. Шевченко; «Ходимо-бігаємо», муз. О. Тілічеєвої; «Бігаємо парами», укр. нар. мелодія «Метелиця», обр. А. Аляб'єва; «Зайчик стрибає», муз. В. Агафонникова; «Вітерець і вітер», «Лендлер», муз. Л. Бетховена; «Плескаємо-тупаємо», укр. нар. мелодія, обр. Я. Степового; «Молоточки», укр. нар. мелодія; «Прогулянка і відпочинок», муз. М. Раухвергера; «Вправа з брязкальцями», муз. А. Козакевич; «Вправа в маленьких колах», муз. Т. Шутенко; «Хто найкраще тупає», муз. М. Раухвергера; «Стрибки на двох ногах», муз. К. Черні; «Втомилися наші ніжки», муз. Т. Ломової, сл. Є. Соковниної; «М'ячі», муз. Т. Ломової; «Кішечка» (м'який крок), муз. Т. Ломової.

Танці: «Ладоньки», фрагмент з опери «Казка про царя Салтана», муз. М. Римського-Корсакова; «Танець із бубном», укр. нар. пісня «Ой під вишнею», обр. А. Аляб'єва; «Танець з хусточками», укр. нар. пісня «І шумить, і гуде», обр. І. Кишка; «Танок з весняними квітами», муз. Н. Вересокіної, сл. С. Шевченко; «Мотрійки», рос. нар. мелодія; «Осінній хоровод», муз. Ю. Рожавської; «Танок сніжинок», муз. А. Філіпенка; Хоровод під пісню «Ялинка», муз. А. Філіпенка; «Хоровод біля ялинки», «Танець з ялинковими іграшками», муз. Г. Фінаровського; «Подружимося», муз. Г. Вількорейської; «Танок-гра з парасольками», муз. В. Косенка; «Парний таночок», муз., сл. та рухи Л. Кім; пісня-танок «Соняшники», муз., сл. та рухи Н. Ткаченко; пісня-танок «Дзвінки намистинки», муз., сл. та рухи В. Пузанкової; «Вітання-побажання», муз. та сл. Л. Кім; пісня-танок «Ой ру-ду-ду, ру-ду-ду», муз. І. Кишка, сл. Н. Кукловської; «Чобітки», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Танець», муз. і сл. Т. Вількорейської тощо.

Ігри: «Передай іграшку», «Мелодія», муз. Т. Ломової; «Гра з кольоровими хусточками», укр. нар. мелодія, обр. Я. Степового; «Зайчики йдуть у гості», «Колискова» (фрагмент), муз. М. Гедіке; «Сірий зайко умивається», рос. нар. пісня «Заїнька», обр. М. Римського-Корсакова; «Кішка та кошенята», муз. М. Раухвергера; «Квочка, курчата і собачка», муз. А. Кориневської; «Хто горобців налякав?», муз. І. Кепиці; «Ведмедик сховався», муз. І. Кишка, сл. В. Кукловської; «Пташки і кіт», муз. Г. Фінаровського, сл. Г. Бойка; «Жмурка з бубном», рос. нар. мелодія; «Пташки і машини», муз. Т. Ломової; «Поїзд», муз. М. Метлова, сл. Т. Бабаджан; «Бабуся, діти та квіти», білор. нар. мелодія; «Прогулянка і дощик», муз. А. Філіпенка; «Горобчики та автомобіль», муз. Г. Фріда, М. Раухвергера; «Діти і ведмідь», муз. В. Верховинця; «Спиймай у коло», муз. Б. Гундера; «Квочка, курчата і собачка», муз. А. Кориневської; «Знайди іграшку», муз. Р. Рустамова; «Гра з Дідом Морозом», муз і сл. М. Сатуліної.

Гра на дитячих музичних інструментах

Іграшкові дудочки, губні гармонії, дзвіночки, трикутник, музичні молоточки, барабан («Я іду з квітами», муз. О. Тілічеєвої, сл. Л. Димової; «Козеня», муз. Г. Вихаревої; «Барабан», муз. Г. Вихаревої).

П'ЯТИЙ РІК ЖИТТЯ

Ігри на вивчення властивостей звука

«Далеко — близько», «Спочатку — потім», «Розташуй за порядком», «Чарівна коробочка».

Слухання музики

«Киця», муз. С. Майкапара; «Го-го», «Коза», «Зайчику, мій братику», укр. нар. мелодії, обр. М. Леонтовича; «Петрушка», муз. Й. Брамса; «Лісова пісенька», муз. і сл. С. Мартинович; «Осіннє листячко летить», муз. і сл. Н. Рубальської; «Ой баю мій, баю», укр. нар. пісня; «Подольночка», укр. нар. мелодія, обр. Л. Ревуцького; «Дзвоники дзвонять», муз. В. Моцарта; «Спи, моя дитино», муз. Я. Степового; «Дощик», муз. М. Любарського; «Слон танцює», муз. О. Сноско-Боровського; «Горобчики», муз. Ю. Щуровського; «Метелик», муз. С. Майкапара; «Лялькова полька», муз. О. Живцова; «Котик захворів», «Котик видужав», муз. О. Гречанінова; «Зозуля»; муз. М. Красєва; «Жаба»,

муз. В. Ребікова; «Марш зайченят», муз. А. Жилінського; «Зайчик», муз. А. Лядова; «Зозуля», муз. А. Аренського; «Сорока», «Півник», муз. А. Лядова; «Совеня», муз. Р. Шумана; «Синичка», муз. М. Красева; «Весна і мама», муз. Н. Рубальської, сл. І. Жиленко; «Весняні котики», муз. О. Янушевич, сл. М. Ясакової; «Як чудово в світі жити!» муз. і сл. Н. Рубальської; «Умивальня», муз. і сл. В. Гвоздій; «Давайте в дружбі жити», муз. Н. Шустерук; «Мама», муз. Т. Солосич, сл. В. Гринько.

Співи

Вправи для розвитку слуху та голосу: «Зозуленька», укр. нар. пісня, обр. Ю. Михайленко; «Іде дід, дід», укр. нар. пісня, обр. Я. Степового; «Зайчику», укр. нар. пісня, обр. Я. Степового; «Півню мій», укр. нар. поспівка; «Бім-бом», поспівка; «Вийди, вийди, сонечко», укр. нар. пісня, обр. Л. Ревуцького; «Равлик-Павлик», «Кицю, кицю, няв!», муз. В. Верховинця; «Дощик», муз. Є. Синьчук, сл. З. Люліної; «Де багато пташок», «Ходить квочка», «На печі», «Раді люди», укр. нар. співанки.

Пісні: «Дощик», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Лісові грибочки», «Осінь чарівна в гості прийшла», муз. і сл. Н. Рубальської «Осінь», сл. і муз. Н. Вересокіної; «Осінь», муз. І. Кишка, сл. Т. Волгіної; «Осінь — радісна пора», муз. І. Кишка, сл. Л. Компанієць; «Перший сніг», муз. А. Філіпенка, сл. А. Горіна; «Прийшла зима», муз. А. Філіпенка, сл. Г. Бойка; «Зима», муз. і сл. Н. Вересокіної; «Ось ялиночка прийшла», муз. А. Філіпенка, сл. Я. Чарноцької; «Ялинка зеленесенька», сл. і муз. В. Гвоздій; «Падав сніг на поріг», муз. В. Коваленко, сл. Т. Мезенцевої; «Ялинка», муз. і сл. Н. Вересокіної; «Тане сніг», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Подарунок мамі», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Любимо бабусю», муз. Ю. Білоконя, сл. І. Білоконь; «Веснянка», укр. нар. мелодія, сл. Г. Гриневича; «Дударик», укр. нар. пісня; «Пісенька про весну», муз. Г. Фріда, сл. Н. Френкель; «Вийди, вийди, сонечко», укр. нар. пісня; «Весняні краплинки», муз. М. Дрімлюги, сл. Г. Бойка; «Півникове горе», муз. Т. Димань, сл. А. Камінчука; «Тече вода з-під явора», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Шевченка; «Рученята золоті», муз. Н. Вересокіної, сл. В. Кленца; «Сонячна пісня», муз. І. Островерного, сл. М. Пономаренко; «Літо», муз. і сл. Н. Вересокіної; «Ключики-слова», сл. і муз. Н. Шустерук.

Музично-ритмічні рухи

Ігрові вправи: «Жуки», угор. нар. мелодія, обр. Л. Вішкарьова; вправа «Знайди свій колір» (під білор. нар. мелодію); вправа «Вертушки» (муз. Я. Степового на вибір); «Веселий танець», муз. Т. Шутенко; вправа

«Йдемо-кружляємо» (муз. П. Козицького на вибір); «Веселі м'ячики», муз. М. Сатуліної; «Кошенята (вправа з клубочками)», муз., текст і рухи Л. Еманової.

Пластична імпровізація: «Jujalarim» («Ціп-ціп-ціп, мої курчатка»), муз. Г. Гусейнлі, сл. Т. Муталлібова; «Подружки», муз. Т. Ломової; «З кошеням», муз. Т. Ломової; «Сміливий вершник», муз. Р. Шумана тощо.

Танці: «Танець парами», лит. нар. мелодія, обр. Т. Попатенко; «Прощатися — вітатися», чеська нар. мелодія; «Запрошення», укр. нар. мелодія, обр. Г. Теплицького; «Танок з бубнами», укр. нар. мелодія, обр. М. Вериківського; «Ой є в лісі калина», укр. нар. пісня, обр. Л. Ревуцького; «Новорічний хоровод», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Петрушки», муз. і сл. Н. Вересокіної; «Хороводний танець», муз. В. Лисенка; «Ось ялинка прийшла», муз. А. Філіпенка; «Танок із кошиками», муз. С. Меерсон; «Гопачок», муз. Г. Петрицького; «Ми на луг ходили», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; хоровод «Прийшла весна», муз. та рухи Л. Кім, сл. Л. Глібова; «Танок із музичними іграшками», муз., сл. та рухи З. Еманової; пісня-танок «Маленькі кошенята», муз. і сл. Н. Вересокіної; «Танець з іграшковими ведмедиками», муз. Г. Фінаровського; «Танок із ляльками», укр. нар. мелодія, обр. М. Лисенка тощо.

Ігри: «Ой на горі жито», укр. нар. мелодія, обр. К. Стеценка; «Гра з іграшками», чеська нар. мелодія, обр. І. Гойна; «Конячки у конюшні», муз. М. Раухвергера; «Квач», муз. В. Верховинця; «Гра з брязкальцями», муз. Ю. Щуровського; «Прання», муз. В. Губи; «За квітами», муз. І. Кишка; «Діти і Ведмідь», муз. і сл. В. Верховинця; «Дощик», муз. та рухи Н. Вересокіної, сл. В. Верховинця; «Діти та метелик», муз. І. Кишка, сл. В. Кукловської; «За квітами», муз. І. Кишка; «Гра з повітряними кульками», муз. І. Кишка; «Лялька захворіла», муз. М. Сатуліної, сл. П. Бокова; «Садівники і діти», муз. Т. Вількорейської, сл. І. Ленко; «Хто подзвонить?», муз. Б. Гундера; «Курочки і півник», рос. нар. мелодія, обр. Г. Фріда; «Квач», муз. Й. Гайдна; «Веселі музики», муз. А. Філіпенка; «Вертушки», муз. О. Туманян.

Гра на дитячих музичних інструментах

«Гречаники», укр. нар. пісня; «Два ведмеді», укр. нар. пісня; «Печу, печу хлібчик», укр. нар. пісня; «Краплинки», муз. В. Павленко, сл. Е. Богданової (металофон); «Бубонці», муз. О. Тілічеєвої; «Музичні дзвоники», муз. і сл. Н. Рубальської; «Екосез», «Марш», муз. Ф. Шуберта (барабан); «Веселі чобітки», муз. В. Верменича, сл. В. Воложанінової; «Полька», муз. А. Александрової; «Пісенька жабенят», муз. В. Казениної, сл. Ф. Лаубе (металофон, трикутник).

ШОСТИЙ РІК ЖИТТЯ

Ігри на вивчення властивостей звука

«Шумливі коробочки», «Звукові збіги», «Повтори», «Відгадай по голосу», «Хто це був?», «Прогулянка», «Сирена».

Слухання музики

«Марш», муз. Л. Шульгіна; «Марш», муз. Д. Шостаковича; «Марш Чорномора» з опери «Руслан та Людмила», муз. М. Глінки; «Веселий марш», муз. А. Філіпенка; «Скакалочка», муз. В. Косенка; «Українська мелодія», «Казка», муз. І. Берковича; «Труба і барабан», муз. Д. Кабалевського; «Коліскова пісенька», муз. Г. Свірідова; «Пісенька», «Боева пісенька», «Їжачок», муз. Д. Кабалевського; «Слон» з сюїти «Карнавал тварин», муз. К. Сен-Санса; «Сонечко», муз. і сл. М. Шутя, «Новорічна», муз. К. Мак, сл. О. Гаврашенко та К. Мак; «Якщо добрий ти», муз. Б. Савельєва, сл. П. Пляцковського, переклад О. Лобової; «Мати Україно, ти одна у нас!», муз. Л. Давидової, сл. М. Сингаївського; «Рушничок», муз. М. Ведмедері, сл. В. Лучука; «Мама», муз. Н. Рубальської, сл. Є. Гуменко; «Не забудьте про птахів», муз. Н. Рубальської; «Котику сіренький», укр. нар. пісня, обр. М. Вериківського; «Два півники», укр. нар. пісня, обр. М. Компанійця; «Щедрик», укр. нар. пісня, обр. М. Леонтовича; «Благослови, мати, весну закликати», укр. нар. пісня; «Танок маленьких лебедів» з балету «Лебедине озеро», муз. П. Чайковського; «Казка», муз. М. Дремлюги; «Хліб з маслом», муз. В. Моцарта; «Вальс», муз. С. Гречанінова; «Білка», муз. М. Римського-Корсакова; «Два півні», муз. С. Разорьонова; «Синичка», муз. М. Красева; «Пташка», муз. Е. Гріга; «Совеня», муз. Р. Шумана; «Світлофор — наш друг», муз. Н. Рубальської, сл. В. Дворецького; «Різні барви у природи», муз. і сл. Н. Рубальської.

Співи

Вправи для розвитку слуху та голосу: «Іди, іди, дощику», «Ой дзвони дзвонять», «Лис», укр. нар. примовки, обр. Я. Степового; «Дибидибиди», муз. В. Верховинця, сл. народні; «Пісня півника», «Коник», «Дятлик», муз. і сл. Н. Рубальської; «Щедрик, щедрик, щедрівочка», укр. нар. пісня; «Колядин-дин», «Дрібушечки», укр. нар. пісні, обр. Я. Степового; «На зеленому лузі», рос. нар. пісня, обр. М. Іорданського; «Скок, скок, поскач», рос. нар. пісня, обр. І. Арсеєва; «Коліскова», муз. М. Лисенка; «Розспівка», муз. і сл. Т. Лизак; «Спіть, ляльки», муз. О. Тілічеєвої, сл. М. Долинова, пер. В. Гужви; «До школи», муз. О. Тілічеєвої, сл. М. Долинова, пер. В. Гужви; «Місяць травень», муз. О. Тілічеєвої, сл. М. Долинова, пер. В. Гужви.

Пісні: «Вірний друг», муз. М. Пляцковського, сл. Б. Савельєва, пер. С. Шевченко; «Пісенька друзів», муз. В. Герчик, сл. Я. Акіма; «На місточку», муз. А. Філіпенка, сл. Г. Бойка; «Осінь», муз. М. Красєва, сл. М. Івенсен; «Врожайна», укр. нар. мелодія, обр. А. Філіпенка, сл. В. Кукловської; «Збираю урожай», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Осінь», муз. і сл. Н. Вересокіної; «Давайте в дружбі жити», муз. і сл. Н. Шустерук; «Ой, метелиця-Зима», муз. Ю. Михайленко, сл. Т. Мезенцевої; «Новорічний хоровод», «Карнавал у нас в садку», муз. і сл. Н. Рубальської; «Зима», муз. Л. Адександрової, сл. В. Бичка; «Пісенька-весняночка», «Олівці-малювці», муз. і сл. Є. Синьчук; «Веселий м'ячик», муз. Є. Синьчук, сл. З. Люліної; «Фізкульт-ура», муз. Ю. Чичкова, сл. З. Петрової, пер. В. Переяславця; «Український козачок», муз. В. Коваленко-Степечевої, сл. І. Гнатюк; «Паперові човники», муз. М. Шутя, сл. В. Крищенко; «Гра в слова», муз. В. Шаїнського, сл. (авт. пер.) Л. Еманової; «Щедрівочка щедрувала», муз. В. Верховинця; «Пісенька про маму», муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; «Дід старий подвір'я мав», англ. нар. пісня, пер. Б. Токарчука; «Тепловоз», муз. З. Компанійця, пер. та аранж. З. Еманової; «Скарбничка загадкова», муз. і сл. Л. Еманової; «Веснянка», укр. нар. пісня; «Спасибі», муз. А. Філіпенка, сл. Л. Компанієць; «Земле моя рідна», муз. Н. Шаповал, сл. С. Шевченко; «Веселі мандрівники», муз. М. Скарокадомського, сл. С. Міхалкова, пер. С. Шевченко; «А вже красне сонечко», муз. П. Козицького, сл. О. Олєся; «Пісня сонячних промінців», муз. і сл. Н. Рубальської; «Пісня маленьких каченят», муз. Ж. Колодуб, сл. В. Соколова; «Школярники», муз. і сл. В. Гвоздїй; «Канікули», муз. І. Білика, сл. Б. Сливчука.

Музично ритмічні рухи

Музично-рухові вправи: перемінний крок, боковий галоп, колупалочка (під укр. нар. мелодію); підскоки та високий крок (муз. В. Косенка на вибір); вправа з м'ячами (муз. П. Чайковського на вибір); утворення маленьких кіл (муз. Т. Шутенко на вибір); вправи зі стрічками (муз. В. Моцарта на вибір); вправа «Знайди своє місце в колоні» (муз. В. Шишакова на вибір); галоп, біг парами, крок та біг у різних напрямках, звуження та розширення кола (муз. Ф. Шуберта на вибір); вправа «Хто краще скаче» (муз. Т. Ломової на вибір); підскоки та високі кроки (муз. В. Косенка на вибір); «Дрібушечки», укр. нар. пісня-гра тощо.

Пластична імпровізація: фрагменти із симфонічної сюїти «Шехерезада», муз. М. Римського-Корсакова; фрагменти з балету «Лебедине озеро» П. Чайковського; «Вальс-жарт» Д. Шостаковича; музика в стилі фламенко у виконанні Томатіто, Пако де Люсії тощо (гітара); танцювальна фольклорна музика (ірландська, європейська) тощо.

Танці, хороводи: «Дитячий танок», муз. С. Майкапара; «Український танок», муз. К. Мяскова; «Танець лялечок», муз. І. Кишка; український танок у парах (під укр. нар. мелодію); «Запрошення» (під рос. нар. мелодію); «Хоровод із віночками», муз. і сл. Н. Рубальської; «Новорічний хоровод», муз. і сл. Н. Рубальської; «Танець із бубнами», укр. нар. мелодія, обр. В. Вериківського; «Новорічний хоровод», муз. П. Майбороди; хоровод «Червоні маки», муз. і сл. Ж. Агаджанова; український танець трійками (під укр. нар. мелодію в обр. В. Ступницького); «Ялинковий хоровод», муз. А. Філіпенка; «Ялинкові хлопавки», муз. Т. Шутенко, сл. Н. Сальченка; «Танок із притулами», укр. нар. мелодія, обр. М. Метлова; «Ой минула вже зима», укр. нар. мелодія, обр. І. Кишка; «Кривий танець», укр. нар. мелодія; «Парний танок», чес. нар. мелодія; «Танець намистинок», муз. Т. Ломової; «Танець петрушок», хорв. нар. мелодія; «Танок з парасольками», муз. Ю. Рожавської; «Калина», муз. А. Рябчуна; «Веснянка», муз. А. Філіпенка; «Маленька танцюристка», муз. А. Гладковського; «Журавлик танцює», муз. Н. Хуторянського; «Веселковий танець», литов. нар. мелодія, обр. Т. Ломової; «Танок ведмежат», муз. Т. Ломової, рухи Н. Рубальської; «Бугі-вугі», муз. і сл. З. Еманової; «Жартівливий танок скоморохів», муз. В. Золотарьова тощо.

Ігри: «Шукай» (муз. Т. Ломової на вибір); «Хто швидше вдарить у бубон» (муз. Л. Шварца на вибір); «Гра з бубном» (під укр. нар. мелодію); «Впізнай за голосом» (муз. В. Ребікова на вибір); «Знайди свого барабанщика» (муз. Н. Ніжанківського на вибір); «Бери прапорець» (під угор. нар. мелодію); «Зайці та лисиця», муз. М. Красєва; «Хто схований?» (під угор. нар. мелодію); «Голубочки», укр. нар. пісня, обр. А. Лазаренка; «Гра з брязкальцями», муз. О. Тактакішвілі; «Гра в сніжки», муз. І. Кишка; «Рибалки та рибка», муз. А. Філіпенка, сл. П. Воронька; «Гра з кольоровими прапорцями», муз. К. Ейгеса; гра-танець «Зима у дворі мела», муз. і сл. Н. Грановської; «Веселі танцюристи», укр. нар. мелодія; «Впиймай мене!», рос. нар. мелодія; «Світлофор», муз. Ю. Чичкова, сл. М. Богословського; «Будь спритним». муз. М. Ладухіна; «Карусель», муз. Д. Кабалєвського тощо.

Гра на дитячих музичних інструментах

«Ладки, ладки», муз. В. Верховинця, слова народні; «Щедрик, ведрик», муз. Я. Степового; «Гопак», укр. нар. мелодія; «Трійко коней з брязкальцями», муз. О. Туманян (бубон, кастаньети); «Стольний Київ-град», муз. В. Кикта (ксилофон діатонічний, маракаси); «Коліскова», муз. Р. Паулса (маракаси, трикутник, дзвіночки, металофони);

«Полька», муз. С. Рахманінова (трикутник, бубонці, пандейра, кастаньети, маракаси, ксилофон діатонічний); «Музика води» (на муз. пісні В. Шаїнського «Синя вода»), аранж. З. Еманової; «На городі цап, цап», укр. нар. пісня (кастаньети, маракаси, бубон, палички) тощо.

СЬОМИЙ РІК ЖИТТЯ

Ігри на вивчення властивостей звука

«Музика дощу», «Дзвоники», «Угадай, скільки звуків я зіграю», «Оплески», «Гроза», «Відлуння».

Слухання музики

«Материна колискова», муз. В. Коваленко-Степечевої, сл. М. Сингаївського; «На стежині», муз. І. Островерхого, сл. В. Кленца; «Коте, коте, вилий воду», укр. нар. пісня; «Ой, літає соколенько», укр. нар. пісня, обр. Я. Степового; «Грицю, Грицю», до роботи, укр. нар. пісня, обр. М. Леонтовича; «Зоре моя вечірняя», муз. народна, сл. Т. Шевченка; «Збирались дівки гукати весну», укр. нар. пісня; «Вальс-жарт», муз. Д. Шостаковича; «Дощик», муз. В. Косенка; «Весняна», муз. В. Моцарта; «Жайворонок», муз. М. Глінки, сл. М. Кукольника; «Пташка», муз. Е. Гріга; «Кавалерійська», муз. Д. Кабалевського; твори з «Нотного зошита Анни Магдалени Бах», муз. Й. С. Баха; «Елегія», муз. М. Лисенка; «Ранок», муз. Е. Гріга; «Вечір», муз. С. Прокоф'єва; «Увечері», муз. Р. Шумана; «Музичний момент», муз. Ф. Шуберта; «Марш», муз. Дж. Верді; «Марш», муз. С. Прокоф'єва; «Марш дерев'яних солдатиків», муз. П. Чайковського; «Вальс», муз. І. Брамса; «Сентиментальний вальс», муз. П. Чайковського; «Метелиця», «Гопак», «Козачок», муз. Л. Ревуцького; Симфонія № 2 (фрагменти), муз. Л. Ревуцького; укр. нар. танці; «Український танець», муз. В. Барвінського; «Український танець» з опери «Запорожець за Дунаєм», муз. С. Гулака-Артемовського; «Вечір у степу», муз. Ю. Щуровського; «Метелик», муз. А. Штогаренка; симфонічний епізод «Політ джмеля» з опери «Казка про царя Салтана», муз. М. Римського-Корсакова; «Казки Віденського лісу», муз. Й. Штрауса; балет «Лускунчик» (фрагменти), муз. П. Чайковського; «Балетна сценка», «Мрії», «Мисливська пісенька», «Веселий селянин», «Сміливий вершник», муз. Р. Шумана; опера «Коза-дереза» (фрагменти), муз. М. Лисенка; «Танець ельфів», «У печері гірського короля», «Похід гномів», муз. Е. Гріга; «Карнавал тварин», муз. К. Сен-Санса; «Веснянки», муз. Л. Дичко;

кантата «Чотири пори року» («Осінь», «Весна»), муз. Л. Дичко; фольклорна музика (ірландська, бразильська, африканська, японська тощо).

Співи

Вправи для розвитку слуху та голосу: «Сімейка», укр. нар. примовка, обр. Я. Степового; «Кумо, кумо, що варила», укр. нар. примовка; «Ой, сивая та й зозуленька», укр. нар. щедрівка; «Сію, вію, повіваю», укр. нар. мелодія, обр. Я. Степового; «Зозуля», «Качка йде», «Бджілка», «Ой, на горі мак», укр. нар. пісні, обр. Я. Степового; «Вареної рибки», укр. нар. примовка, обр. Я. Степового; «Іду, іду», муз. і сл. В. Верховинця; «Луна», «Скачемо по сходах», муз. О. Тілічеєвої, сл. Л. Димової; «Гойдалка», муз. і сл. Н. Рубальської.

Пісні: «Процвітай, мій рідний край!» муз. Є. Синьчук, сл. З. Люліної; «Бажаємо добра», муз. В. Лисенко, сл. Г. Лисенко; «Осіній вальс», муз. Т. Солосич-Тужик, сл. А. Майданюк; «Дощова осінь», муз. Т. Солосич-Тужик, сл. А. Качана; «Зелений світ», муз. А. Мігай, сл. Н. Кулик; «Ой зима, ти зима», муз. Л. Левітової, сл. О. Маруніч; «Рік старий промайнув», муз. і сл. Г. Савченко; «Хто ялинку нам приніс», муз. В. Герчик, сл. В. Коркіна; «Весна», муз. В. Верховинця, сл. П. Кізка; «Наш татусь — молодець!» муз. і сл. В. Пузанкової; «Маленькі музиканти», муз. і сл. О. Аліксіччук; «Наша мама», муз. В. Іванникова, сл. О. Фадєєвої; «Співаємо про маму», муз. В. Таловирі, сл. І. Кульської; «Вітаємо бабусю», муз. і сл. Л. Височинської; «Жартівливі куплети для бабусь», муз. і сл. З. Еманової; «Дружні музиканти», муз. і сл. З. Еманової; «Пісня про правила дорожнього руху», муз. і сл. Н. Рубальської; «Діти України», муз. і сл. Ю. Михайленко; «Весела пісенька школяра», муз. С. Петросяна, сл. Л. Еманової; «Портфельик», муз. і сл. І. Чучі; «Давайте в дружбі жити», муз. і сл. В. Гвоздів; «Пісня про дитинство», муз. В. Коваленко-Степечева, сл. А. Майданюк; «Всі ми хочемо жити у мирі», муз. В. Коваленко-Степечева, сл. А. Майданюк; «А хто вас навчить?», муз. Н. Рубальської, сл. Н. Андрусич; «Прощальне свято», муз. і сл. Н. Рубальської; «Літечко», муз. і сл. З. Еманової.

Музично-ритмічні рухи

Музично-рухові вправи: крок енергійний, спокійний, обережний (муз. Ж. Б. Люллі на вибір); хороводний крок (муз. М. Римського-Корсакова на вибір); пружинний крок (під рос. нар. мелодію); біг та підстрибування (муз. І. Гуммеля на вибір); підскоки та пружинний крок (муз. С. Зателицького на вибір); бічний галоп (муз. Ф. Шуберта, А. Жиліна

на вибір); «Вітряк», муз. Т. Ломової; «Вітерець і вітер» (муз. Л. Бетховена на вибір); крок польки (під чес. нар. мелодію, муз. Т. Ломової на вибір); приставний крок убік (муз. О. Жилінського на вибір); крок із притупом на місці (під рос. нар. мелодію); змінний крок (під укр. нар. мелодію).

Пластична імпровізація: сюїта «Карнавал тварин», муз. К. Сен-Санса; сюїта «Картинки з виставки», муз. М. Мусоргського; «Скороминущості», «Сарказми», муз. С. Прокоф'єва, «Прелюдії», муз. Д. Шостаковича; «Пустотливі частівки», муз. Р. Щедрина.

Танці, хороводи: Українська полька, Козачок (під укр. нар. мелодію); «Гуцульський танець», муз. Творуна; «Полька», муз. М. Глінки; «Танець із дзвіночками», муз. І. Кишка; «Дитячий краков'як», муз. Т. Ломової; «Повзунець», укр. нар. мелодія; «Танець клоунів», «Камаринська», муз. П. Чайковського; «Танець ляльок», муз. І. Ковнера; «Хоровод навколо ялинки», муз. П. Майбороди; «Танок оленів», якутська нар. мелодія; «Танець підсніжників», муз. П. Морія; «Мамин вальс», муз. Б. Кравченко, сл. П. Каганової; «Сіртакі», грецька нар. мелодія; «Румба», кубинська нар. мелодія; «Веселий танок», укр. нар. мелодія, композиція рухів П. Расе-Серебряної; «Танець з портфеликами», муз. В. Лисенка «Дружать хлопчики й дівчата», рухи Л. Еманової; «Танок дівчаток з віночками», муз. Р. Квінти; «Полька випускників», муз. В. Коваленко-Степечевої, рухи Н. Рубальської тощо.

Ігри: «Гин», рос. нар. мелодія, обр. А. Лядова; «Журавель», укр. нар. гра; «А ми просо сіяли», укр. нар. гра; «Ходить гарбуз по городу», укр. нар. пісня; «Моряки і акула», муз. Л. Сидельникова: «Іду, іду», муз. В. Верховинця; «Страшила та ворон», муз. і сл. В. Гвозд'їй; «Шукай», муз. Т. Ломової тощо.

Гра на дитячих музичних інструментах

«Їхав козак за Дунай», «Грицю, Грицю до роботи», укр. нар. пісні; «Казки Віденського лісу», муз. Й. Штрауса (трикутники, тарілки, дзвіночки, металофон, фортепіано); «Трепак», муз. П. Чайковського з балету «Лускунчик» (тріскачки, маракаси, фортепіано); «Полька-Янка», білор. нар. мелодія, обр. Т. Попатенко (великий дерев'яний куб, дерев'яні кубики, дзвоники, пищалки).

Орієнтовний перелік фольклорних та літературних творів

Молодший дошкільний вік

Усна народна творчість

Колискові

«А-а, котино! А-а, люлечки», «Гойда, гойда, гойдашечки», «Колисонько, колисонько», «Котику сіренький», «Люлі, люлі, люляшу», «Льон збирала», «Ой кіт-воркіт», «Ой ну, люлі, люлі», «Ой ходила журавочка», «Ой ти, коте, не гуди», «Ой ходить сон коло вікон», «Ходить кіт по горі».

Народні пісні

«Був собі журавель», «Жив-був дід та баба», «Жили у бабусі», «То горошок», «Сорока-ворона», «Ковальок, ковальок», «Бігла мишка», «Ой чук, чук!», «Кукуріку, когутику», «Чуки, чуки, чуки, чок», «Гу-ту-ту, гу-ту-ту», «Півник».

Заклички

«Сонечко, сонечко», «Вийди, вийди, сонечко», «Теплий дощику, іди», «Іди, іди, дощику», «Ой вітре, вітроньку», «Ой чом же ти, буслю», «Корівко-корівко», «Чорногузе, дядьку», «Ластівко, ластівко», «Прилетіла зозуленька», «Павлику-равлику», «Топчу, топчу ряст».

Колядки та щедрівки

«Я маленький хлопчик», «Коляд, коляд, колядниця», «Колядин, колядин», «Щедрик-ведрик», «Щедрик-ведрик, дядьку Петрик», «Ой на річці».

Народні дитячі ігри

«Квочка», «Дрібу, дрібу, дрібушечки», «Подольночка», «Ворота», «Коровай», «Була в лісі», «У сірого вовка», «Мир-миром».

Загадки

«Книжка, голка й нитка», «Грибок», «Їжак», «Качка», «Сонце», «Вітер», «Зайчик», «Місток», «Соняшник», «День і ніч», «Суниця», «Поле», «Гарбуз»,

«Мак», «Стіл», «Грім», «Сопілка», «Каштани», «Лід», «Сніжинка».

Народні казки

«Лисиця і глечик», «Півник і двоє мишенят», «Цап та баран», «Коза-дереза», «Кривенька качечка», «Котик і півник» — українські; «Теремок», «Гуси-лебеді» — російські; «Про двох жадібних ведмежат» — угорська; «Троє поросят» — англійська; «Сорока» — латиська; «Два ледарі» — татарська.

Твори українських та зарубіжних авторів

Вірші:

<i>Агнія Барто</i>	«Помічниця», «Дівчинка-замазура».
<i>Валентин Бичко</i>	«Онуки», «Я хоч невеличка», «Журавлі», «Бджілка», «Півники».
<i>Ліна Біленька</i>	«Слива», «Мандарин».
<i>Олена Благініна</i>	«Оленка», «Посидьмо в тиші».
<i>Іванна Блажкевич</i>	«Новий рік», «У дитячому садку», «Прилетів лелека», «Сіренький горобець», «Ластівочка», «Котик-муркотик».
<i>Грицько Бойко</i>	«Коник», «А ми шпаківні будували», «Дятел», «Соловейко», «Посадила я берізку», «На санчатах», «Зимова пісенька», «Для мами», «Де п'ятий?», «Здоровим будь!», «Я вже велика дівчинка», «Де носовичок?», «Розкажи про себе».
<i>Микола Вінграновський</i>	«Ластівко біля вікна...», «Іде кіт через лід».
<i>Микола Вороний</i>	«Сніжинки» (уривок).
<i>Платон Воронько</i>	«В лісі є зелена хата», «Зайчика злякались», «Їжачок-хитрячок», «Є у мене киця Мурка», «Ніколи не хвались», «Кожушок», «Липка», «Казка про рукавичку», «Чобітки», «Оленка маленька», «Каша, аби не наша», «Наша мама», «Облітав журавель».
<i>Павло Глазовий</i>	«Хліб», «Солодка хатка».
<i>Леонід Глібов</i>	«Веснянка», «Ясне сонечко...».
<i>Павло Грабовський</i>	«Зійшли сніги, шумить вода...».
<i>Варвара Гринько</i>	«Рідне слово», «До свята», «Хліб», «Вовк», «Жаба», «Агрус».

- Євген Гуцало* «Перепелиця», «Зозуля», «Ранок», «Новорічний подарунок».
- Галина Демченко* «Моя матуся», «По сніжку», «Синичка».
- Степан Жупанин* «Помідорчик», «Колосочки», «Сонячні зайчики», «Журавлик», «Перукар».
- Олена Журлива* «Голуби», «Галинка-праля», «Два ведмедики», «Хто чим любить ласувати», «Узяла лисичка скрипку», «Ластівки».
- Наталя Забіла* «Метелик», «Ми із братиком», «Про дівчинку, яка нічого не їла», «Про дівчинку Маринку та руду кішку», «Марина Дмитрівна», «Сорока-білобока», «Равлик», «На зеленому моріжку», «Два», «Жовтень», «Зима», «Наша ялинка».
- Роман Завадович* «Лялечка», «Песик і киця», «Листопад», «Великодні гості», «Українська мова», «Радість України», «Наша коломийка».
- Валентина Каменчук* «Хліб од зайчика», «Хочу підрости».
- Анатолій Камінчук* «Жолудець», «Дружна сімейка», «Малюнок», «Трамвайчик», «Метро», «Автомобілі», «Сміхота», «Береза розвивається», «Вусанчик-колосок», «Криниця», «Ніч», «Русак і біляк», «Білий слон», «Іній», «Дід-лісник», «Годівнички», «Новорічне свято», «Рідне», «Наша столиця».
- Анатолій Качан* «Здрастуй, море».
- Тамара Коломієць* «Спілий перець», «Їжаки», «Веснянка», «Квітень», «Червень», «Жовтень», «Кликали дощик», «Чобітки».
- Володимир Косовський* «Співай, співай, півнику», «Лікарі — дитячі друзі», «Дідова сопілка».
- Ліна Костенко* «Перший пароплав», «Бабуся-ягуся», «Місяць у човні», «Чародійне слово», «Соловейко застудився», «Сунічки», «Здивовані квіти», «Ліс на світанку», «Осінні хмари сірі, як слони», «Мурашки думають про зиму», «Баба Віхола», «Праля», «Синички на снігу», «Вербові сережки», «Сонце сипле квітки».

- Анатолій Костецький* «По гриби», «Пісочниця», «Вершник», «Весна», «Лілія».
- Петро Король* «Лісові дзвіночки», «Козлик», «Заячі рукавиці», «Жабка», «Чому літо бабине?», «Павутинки», «Сніжинки», «Навесні», «Небо й нічка».
- Вадим Крищенко* «Вишиванка».
- Інна Кульська* «Мамине свято», «Про брата», «Здоров'ятко».
- Дмитро Куровський* «Зозуленька», «Спіла груша», «Грім», «Хмаронька», «Сонечко», «Перед тим, як спать лягаю», «Ранок».
- Володимир Ладижець* «Вчора ще дзвеніли коси», «Місяць в хмарах заблудився», «Швець», «Був би хлопчик я хороший», «Ой росту я».
- Олесь Лупій* «Зайчикова грядка».
- Володимир Лучук* «Цвіркунець», «Гарбуз», «Мокру моркву заець ніс», «Бочка меду», «Жмурки», «Сіла хмара на коня», «Тільки мама».
- Андрій Малишко* «Спи, засни, моя дитино», «Кіт-воркіт», «Кізка», «Блискавка».
- Самуїл Маршак* «Дітки в клітці».
- Павло Мовчан* «Сіяв шпак».
- Андрій М'ястківський* «Котики-воркотики», «Зайчик місяця надгриз», «Мама моя мила», «Із ляльками».
- Іван Нехода* «Півник», «Сонечко-жучок», «Ялинонька».
- Олександр Олесь* «Зима», «Ялинка», «Все навколо зеленіє», «Зайчик і жабка», «Дощик», «Дві хмароньки», «Хвалилася дівчина», «У нашого хлоп'ятонька».
- Олег Орач* «Курка знайшла ягідку», «Кіт і кріт», «Кіт і вершки», «Горобці», «Пташко-літашко, куди ти летиш?», «Пиріг».
- Дмитро Павличко* «Калачі», «Осінь», «Смерічка», «Нічний гість».
- Віра Паронова* «Домашній одяг», «Усе для вмивання», «Ранкова зарядка», «Голова», «Губи», «Зуби», «Шия», «Тулуб», «Лікоть», «Чоло», «Рот», «Язик», «Плечі», «Рука».

- Леонід Первомайський* «Знайомство», «Срібні дерева».
- Катерина Перелісна* «Галюся», «У маленької онучки», «Маленька», «Проворні», «До садочка», «Сестрички», «Швачка», «Поспішайте, любі діти», «Для вас», «Моя сопілка», «Ковзани», «Теплий дощик», «Ой ти сонечко», «Вітер», «Зимонька», «Сніжок», «Польова мишка», «Переляк», «Равлик», «Ящірка», «Бджілка», «Метелик», «Сорока», «Чапля», «Яблучка», «Грушка», «Пролісок», «Шипшина», «Горішки», «Бузок», «Кульбаби», «Мак», «Червоний мак», «Чебрець», «Не забудь!», «Дзвіночки», «Сунички».
- Марійка Підгірянка* «Їде віз з гори в долину», «Мій дідусь старенький».
- Лідія Повх* «Яблунька», «Жабка», «Колядники».
- Марія Познанська* «Правда ж, мамо, я великий?», «Вітер», «Горобина», «Лютій», «Конвалія».
- Леонід Полтава* «Біля портрета», «Паротяг», «Наш песик», «Зайчик у зимі», «Ящірка», «Щиглик».
- Олена Пчілка* «Снігова баба», «До діточок», «Котик-мурчик».
- Любов Пшенична* «Ранкова зарядка».
- Петро Ребро* «Суперечки», «Оксанчин дитсадок», «Я малюю зайчика», «Чому заєць косоокий?», «Я не поросятко», «Андрійків рак», «Рости, моркво!», «Як перчина Сашка провчила».
- Максим Рильський* «На воротях сірий кіт», «Білі мухи», «Пісня про ялинку».
- Оксана Сенатович* «Чапля і крапля», «Сніговик-питайлик», «Що буде?», «Дорога», «Рахунки».
- Микола Сингаївський* «Як ходила гуска жати», «Ведмідь малює», «Сливка», «Вересень», «Гречана каша», «Садівник».
- Ігор Січовик* «Виховані діти», «Хвалько», «Є у мене вірний друг», «Іграшки», «Страшний вовк», «Півникова пригода», «Черепаха», «Вуж», «Огірок», «Цибуля», «Реп'яшок», «Листопад», «Загадкова підкова», «Земля», «Дніпро», «Дні тижня» (загадки).

- Володимир Сосюра* «Місяченько», «Орися котика взяла».
- Михайло Стельмах* «Ми любимо весну», «Весняний дощик», «Сонце стукає в віконце», «У нас гуси не сердиті», «Гусак», «Дятел», «Бобер», «Кіт», «Квочка», «Капуста», «Гарбуз», «Трактори», «Грядочка сестрички».
- Ольга Тимофеева* «Хто це?», «Де зимує жабка?», «Вранішня заспівка», «Сніговичок», «Доц і дощенята».
- Павло Тичина* «Добрідень тобі, Україно моя!», «Підем, станем під тополі», «Йде весна», «А я у гай ходила», «Ми кажемо», «Листя падає», «Осінь така мила», «Вечір».
- Леся Українка* «Літо краснее минуло» (уривок), «На зеленому горбочку», «Вишеньки» (уривок).
- Іван Франко* «Киця», «Коваль», «На підгір'ї».
- Григорій Храпач* «Глід», «Яка пора?» (загадки).
- Степан Цушко* «Що кому сниться», «Кожному потрібен ніс».
- Богдан Чепурко* «Дощик», «Барвінок».
- Марія Чепурна* «Лісове джерельце», «Струмок», «Окрайчик».
- Дмитро Чередниченко* «Ягоди на снігу», «Зайчик-стрибайчик», «Корабель».
- Ганна Черінь* «Вітаміни».
- Іван Чернецький* «Гарбузенья», «Теплий сніг», «Дощик».
- Галина Чорнобицька* «Сон прилине», «Добре руки помила», «Научаю ляльку», «Господиня», «І зайчик чекає на святого Миколая», «Ракета».
- Грицько Чубай* «Равлик-павлик», «Чому прилітав горобчик», «Йшла синичка до кринички», «Перший сніг», «Вечір-вечорок».
- Ганна Чубач* «Два метелики летіли», «У лісочку на пеньочку», «Зайчик», «Каченята», «Чап, чап, чапудрила...», «Слимачок», «Сонях», «Сіло сонце за сосну».
- Тарас Шевченко* «Весна», «Тече вода з-під явора» (уривок), «Встала весна», «Зацвіла в долині...».
- Юрій Шкрумеляк* «Галя-праля».
- Яків Щоголів* Хата.

Казки:

<i>Брати Грім</i>	«Горщик каші».
<i>Борис Грінченко</i>	«Зайці та жаби».
<i>Наталя Забіла</i>	«Про півника і курочку», «Бджолина перемога».
<i>Роман Завадович</i>	«Як кущик і павучок віддячили мишці».
<i>Самуїл Маршак</i>	«Казка про дурне мишення», «Казка про розумне мишення».
<i>Шарль Перо</i>	«Червона Шапочка».
<i>Микола Стеблина</i>	«Як дядько небо виправ».
<i>Василь Сухомлинський</i>	«Для чого півневі гребінець», «Їжачок і світлячок», «Два метелики», «Найгарніша мама», «Велике і мале», «Жаба, що співала по-журавлиному», «Як починається осінь», «Як зайчик грівся взимку проти місяця», «Зайчик і горобина», «Шпак прилетів».
<i>Лев Толстой</i>	«Три ведмеді».
<i>Костянтин Ушинський</i>	«Козенята та вовк».
<i>Юрій Федькович</i>	«Лис та качка».
<i>Іван Франко</i>	«Ріпка», «Лисичка і рак».
<i>Карній Чуковський</i>	«Мийдодір», «Телефон», «Айболить».

Оповідання:

<i>Віра Вовк</i>	«Лінива Оленка».
<i>Борис Грінченко</i>	«Мудра кицька», «Собака гріється», «Кицька грає», «Риби приютлюють».
<i>Наталя Забіла</i>	«І в Ясочки є грядка», «Ластівки», «Олівець-малювець», «Ясоччин садок», «Ведмедикова хата».
<i>Оксана Іваненко</i>	«Що Ромко їв?», «Няв-няв».
<i>Надія Калініна</i>	«Хіба так граються?», «Про сніговий колобок».
<i>Тамара Коломієць</i>	«Хліб».
<i>Михайло Коцюбинський</i>	«Десять робітників», «Про двох цапків», «Дві кізочки».
<i>Андрій М'ястківський</i>	«Кому світить сонечко», «Наш рід», «Метелик та пушинка»

<i>Ігор Січовик</i>	«Хліб чи халва?».
<i>Василь Сухомлинський</i>	«Ледача подушка», «Петрик, собака і кошеня», «Конвалія в саду», «Хто свічки засвітив?», «Я вирощу внучку, дідусю», «А хто ж вам казку розповідає, бабусю?», «Втрачений день», «Кмітливий скляр», «Хлопчик і сніжинка».
<i>Лев Толстой</i>	«Кошеня», «Хотіла галка пити».
<i>Костянтин Ушинський</i>	«Чуже яечко», «Бджілка на розвідці».
<i>Євген Чарушин</i>	«Як Томко навчився плавати».
<i>Дмитро Чередниченко</i>	«І сонечко, і дощик».
<i>Василь Чухліб</i>	«Як сонце сходить», «Брилик», «Голубий дощик».

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

Усна народна творчість

<i>Колискові</i>	«А-а, коточок», «Ану, люлі, люлі», «Гойда, гойда, колишу тебе», «Коте, коте, коточок», «Люлі, люлі, донечко», «Мати сина колихала», «Ой спи, ой спи, дитинонько», «Ой ти, коте рябку», «Ой у саду зелененькім», «Ходить сон по долині».
<i>Колядки та щедрівки</i>	«Бігла мишка по льоду», «Коляда, коляда», «Колядин, коляди», «Коляд, коляд, колядниця», «Колядин-дин», «Коляд, коляд, коляда», «Щедрик-ведрик, дайте вареник», «Я маленький хлопчик», «Я дівчинка маленька», «З Новим роком!», «Сійся, родися!», «Нова радість стала», «Колядую», «Щедрик, щедрик, щедрівочка», «Під дубиною, під зеленою».
<i>Веснянки</i>	«Благослови, мати», «За Василем, за Василем», «Дівчаточка-вороб'ята», «Ой виходьте, дівчата», «Весняночка», «Не стій, вербо, над водою», «Ой ти, вишньо», «Ой весна-весна, днем красна», «Ти, зозуленько сива», «Співали діточки», «Веснянка», «Ой минула вже зима».

- Купальські пісні* «У вишневім садочку», «Лежи, Купалочку», «Проти Івана сонце іграло», «Купайло, Купайло!», «Ой на Купала», «А ми рутоньку посієм, посієм», «На Івана, на Купала».
- Жнивварські пісні* «Зійди, хмаронько», «Хвалилася нива», «Жали женчики», «Коптився віночок», «Там у полі криниченька», «Ой, нивонько», «Уже сонечко закотилося», «Кругом женчики, кругом», «Ой вижали житечко», «Не сумуй, моя калино», «Ой добрая була нива», «Ой жни, дівча», «Уже вечір, вечоріє», «Обжинкова пісня», «А ми жито жали».
- Українські народні ігри* «Ой, вилися огірочки», «У піжмурки», «До нори, мишко, до нори», «У зайчика», «Мак», «Коза, коза, ме!», «Пень», «Мишка», «Рибка», «У квача», «Сміх», «Піжмурки».
- Скоромовки* «Прийшов Прокіп — кипить окріп», «Ти, малий, скажи малому», «Хитру сороку спіймати морока», «Наді каша надоїла», «Летіло три...», «Пахне м'ята, пахне м'ята», «Гуси, гуси, гусенята!», «Віє вітер, дощ іде», «Пиляв Пилип поліна із лип», «Ходить посмітюха», «Біля броду бусол бродить», «Всіх скоромовок не перескоромовиш».
- Лічилки* «Раз, два, три!», «Тікав заєць через міст», «Раз, два, три, чотири, п'ять», «Котилася торба», «Стоїть півень на току», «А між нами, хлопчиками», «Йшла Маринка по стежинці», «Їхав лис через лис», «Зайчик, зайчик», «Їхала карета».
- Загадки* «Папір, літери, письмо», «Тінь», «Кухлик», «Риба, змія», «Сніг», «Сонячний промінь», «Сани», «Окуляри», «Сніжинки», «Черевички зі шнурками», «Мороз», «Лижі», «Сніг», «Завірюха», «Блискавка та грім», «Зерно», «Мак», «Сонце», «Яйце і курча», «Роса», «Пшениця», «Дощ», «Вихор», «Школа», «Годинник», «Компас», «Яйце», «Дзвін», «Стіл», «Хліб», «Осінь», «Суцвіття каштана».

Народні казки

«Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат», «Пан Коцький», «Солом'яний бичок», «Мудра дівчина», «Закопане золото», «Хліб і золото», «Дідова дочка і бабина дочка», «Телесик», «Котигорошко», «Кирило Кожум'яка», «Царівна-жаба», «Язиката Хвеська», «Снігуронька» (російська), «Сестриця Оленочка і братик Іваночко» (російська), «Три доньки» (татарська), «Хавеле» (єврейська), «Легкий хліб» (білоруська).

Твори українських та зарубіжних авторів

Вірші:

Валентин Бичко «Подарунок мамі».

Ліна Біленька «Бережімо Україну!», «Український прапор».

Грицько Бойко «Кажани», «Шуліка», «Коло моря», «День такий знаменний», «Зелена аптека», «Отакий у мене ніс», «Вереда».

Микола Вінграновський «Сама собою річка ця тече», «Грім».

Платон Воронько «Гра у сніжки», «Гість», «Дід Мороз і Весна», «Найкращі вісті», «Як багато знаю я», «Всім по сім», «Кошеня», «Помагай».

Павло Глазовий «Як цей майстер зветься?», «Хто в літак бажає сісти, нехай сам навчиться їсти».

Леонід Глібов «Щедрівка», «Зимня пісенька (уривок)», «Книжка», «Бджілка».

Павло Грабовський «Сонечко та дощик», «Метеличок», «Щиглик».

Варвара Гринько «Дорога», «Каток. Вишиваю вишиваночку. Прощання з лялькою. Буква «Р».

Борис Грінченко «Ластівка», «На волю».

Степан Жупанин «Мамині руки», «Оленчина вишивка», «Будівельники», «Чабанець», «Край стежини у полі», «Щедрівочка».

Олена Журлива «Бджоли і трутень».

Наталя Забіла «Скільки нас?», «Мамине свято», «У космосі», «Барвінок», «Гусінь».

- Роман Завадович* «Я Шевченка поважаю», «Українські діти», «Бабусина квітка», «Ярослав Мудрий», «Наша книжка», «Мій тато», «Малі моряки», «День подарунків», «Колядники», «Про весну-господиню» (пісенька).
- Анатолій Камінчук* «Батьківщина», «Рідне слово», «Весела задачка».
- Тамара Коломієць* «З Новим роком!», «Найкращий дарунок», «Снігова казка», «Дні тижня», «Гончарний круг», «Клей», «Цифрова родина» (казкова лічилка).
- Лідія Компанієць* «Є сестричка в мене», «Працьовита в нас сім'я», «Татова порада».
- Володимир Косовський* «Лелеки», «Будьте знайомі», «Цього не можна не знати», «Природа й людина — поняття єдине».
- Ліна Костенко* «Березовий листочок», «Вже брами літа замикає осінь», «Усе моє, що зветься Україна», «Білочка восени».
- Анатолій Костецький* «Моє бажання», «Наша пісня», «Найкраща іграшка», «Утрьох», «Секрет», «Грудень», «Добрый сніговик», «Головна професія».
- Роман Купчинський* «Мій край».
- Володимир Ладижець* «Спи, сестричко», «Хитрий зуб».
- Богдан Лепкий* «Рідний край», «Як мені вас не любити...»
- Олесь Лупій* «Абетка історична», «Під рідним прапором», «Конституція України», «Рідна мова», «Своє любіть».
- Володимир Лучук* «Посаджу я квіти», «Як горобчик у вирій літав».
- Самуїл Маршак* «Чого боявся Петрусь», «От такий неухажний!», «Розповідь про невідомого героя».
- Володимир Махновський* «Що погано, а що добре», «Ким бути?»
- Дмитро Мегелик* «Ми черешні обкопали», «Квітолюби».
- Сергій Михалков* «Дядя Стьопа».
- Павло Мовчан* «Секрет», «Поїзд».
- Андрій М'ястківський* «Пише татко доні».
- Микола Некрасов* «Дід Мазай та зайці».

<i>Олександр Олесь</i>	«Рідна мова», «Давно вже літечко пройшло...», «Метелики», «Веснянка», «Гусятник».
<i>Олег Орач</i>	«Бабуся нездужає».
<i>Петро Осадчук</i>	«Я навчаюся у тата».
<i>Дмитро Павличко</i>	«Звернення», «Мрія».
<i>Віра Паронова</i>	«Поведінка у тролейбусі», «Небезпечна гра», «Я зачісуюсь сама», «Душ чи дощ?», «Я смілива», «Як я вмиваюсь».
<i>Катерина Перелісна</i>	«Хто я?», «Золота осінь», «Осінні танці», «Писанка».
<i>Марійка Підгірянка</i>	«Моя мама» (уривок), «Де нам наймиліше».
<i>Марія Познанська</i>	«Мой мамі», «Журавлі летять», «Ромашка», «Про золоті руки».
<i>Леонід Полтава</i>	«Хто як говорить», «Чи не треба їй до школи?», «Малий інженер», «Великодні писанки», «Лісова книга», «Риби», «Диво-апарат».
<i>Марія Пригара</i>	«Тайна».
<i>Олена Пчілка</i>	«Маленька українка», «Тямущий котик», «З гринджолятами», «Весна-красна», «Сестричка й братик».
<i>Максим Рильський</i>	«Пісня про Київ», «Новорічна ялинка», «Розмова з другом».
<i>Джанні Родарі</i>	«Чим пахнуть ремесла?», «Далека мандрівка».
<i>Оксана Сенатович</i>	«Вчиться вересень читати», «А щоб знав ти», «Козак Максимко».
<i>Василь Симоненко</i>	«Грудочка землі», «Снігу, снігу сиплеться довкола», «Засівна».
<i>Микола Сингаївський</i>	«Мати-Україна», «Спитала птаха в сонця...», «Квіти пам'яті», «Марічка і звичка», «Не хочу», «Садівник».
<i>Ігор Січовик</i>	«Колискова від журавлика», «Приблуда», «Павук», «Грамотій», «Редиска», «Незвичайна машина», «Новорічне привітання».
<i>Георгій Скребицький</i>	«Хто як до зими готується», «Білка запасається на зиму».

<i>Володимир Сосюра</i>	«Любіть Україну», «Рідна мова», «Білі коні зими».
<i>Михайло Стельмах</i>	«Скоро я піду до школи», «Цього року довге літо...», «Борсук», «Чому в зайця не болять зуби», «Заєць та рак».
<i>Ольга Тимофеева</i>	«Вербові котики», «Чому?», «У Карпати», «Чим пахне літо?», «Де ночує сонечко?».
<i>Павло Тичина</i>	«Стану я, гляну я», «Хор лісових дзвіночків», «Гаї шумлять».
<i>Леся Українка</i>	«Як дитиною, бувало...», «Мамо, іде вже зима», «Вишеньки», «Літо краснее минуло», «Тиша морська».
<i>Едуард Успенський</i>	«Страшна розповідь», «Тролейбус».
<i>Іван Франко</i>	«Надійшла весна», «Гримить», «Маленька хмарка», «Полудень».
<i>Марія Хоросницька</i>	«Дві матусі», «Матусин заповіт», «Щедрий вечір», «Кутя», «Великодня гра», «Осінь», «Рушник».
<i>Сергій Цушко</i>	«Комп'ютеринята», «Відшукай слова», «Малював би цілі дні».
<i>Дмитро Чередниченко</i>	«Зіпсований телефон», «Зимовий урок», «Новий рік», «Писанка».
<i>Галина Чорнобицька</i>	«Колискова», «Хто із нас додержав слова», «Не бруднити книжки», «Я в Австралії живу», «Астронавти», «Водитиму космічні кораблі», «Паляничка», «Наперсток (загадка)».
<i>Ганна Чубач</i>	«Жива абетка» (уривки).
<i>Тарас Шевченко</i>	«Не цурайтесь!», «Реве та стогне Дніпр широкий...», «Дивлюся, аж світає...», «Вечір», «Село! І серце одпочине...», «Тече вода з-під явора», «Тополя», «Садок вишневий коло хати», «І досі сниться» (уривок), «Ой діброво, темний гаю».
<i>Юрій Шкрумеляк</i>	«Я дитина українська», «Мала українка», «Кошовий Дмитро Байда-Вишневецький», «Пісня про книжку», «Сім коржів».
<i>Яків Щоголів</i>	«Зимній ранок», «Осінь».

Байки:

Леонід Глібов   «Коник-стрибунець».
Борис Грінченко   «Швидка робота».

Казки:

Ганс-Крістіан Андерсен   «Дюймовочка», «Непохитний олов'яний солдатик».
Брати Грімм   «Мішок хитрощів», «Бременські музики».
Микола Вінграновський   «Гусенятко».
Оксана Іваненко   «Кульбабка», «Бурулька», «На добраніч».
Редьярд Кіплінг   «Слоненя», «Рікі-Тікі-Таві».
Михайло Коцюбинський   «Брати-місяці».
Астрід Ліндгрєн   «Малюк і Карлсон» (уривки).
Андрій М'ястківський   «Казочка про яблуню».
Микола Носов   «Пригоди Незнайка та його друзів» (уривки).
Шарль Перро   «Попелюшка», «Хлопчик-мізинчик».
Олександр Пушкін   «Казка про рибалку та рибку».
Олена Пчілка   «Журавель та чапля».
Вадим Скомаровський   «Горобець-горобчик».
Василь Сухомлинський   «Сьома дочка», «Фіалка і бджілка», «Зайчик і місяць», «Пелюстка і квітка».
Лев Толстой   «Батько й сини».
Микола Трублаїні   «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку».
Леся Українка   «Біда навчить».
Іван Франко   «Заєць і їжак», «Лисичка і журавель».
Корній Чуковський   «Тарганисько», «Федорине горе».

Легенди:

Олександр Олесь   «Початки Києва» (уривки).

Оповідання:

Олег Буцень   «Маленькі помічниці», «На вулиці», «Новий м'яч».
Степан Васильченко   «Неслухняний глечик», «Мандрівка з чумаками».
Микола Вінграновський   «Волохань».

<i>Віра Вовк</i>	«Червоний кавун».
<i>Ярема Гоян</i>	«Таємниця Лесикової скрипки».
<i>Борис Грінченко</i>	«Добра наука», «Як тигра лікували», «Кішка та папуга», «Розумна вівця», «Звірі дякують лікарям за поміч», «Собака рятує хазяїна».
<i>Євген Гуцало</i>	«Якого кольору слова», «Одуд», «Зайці».
<i>Наталя Забіла</i>	«Древній Київ».
<i>Роман Завадович</i>	«Ната».
<i>Оксана Іваненко</i>	«Галочка».
<i>Михайло Коцюбинський</i>	«Івасик та Тарасик».
<i>Андрій М'ястківський</i>	«Мудра голка».
<i>Микола Носов</i>	«Латочка», «Гірка».
<i>Валентина Осєєва</i>	«Чарівне слово», «Погано».
<i>Катерина Перелісна</i>	«Довгоніс».
<i>Леонід Полтава</i>	«Де живуть наші птахи?».
<i>Михайло Пришвін</i>	«Лисиччин хліб», «Золотий луг».
<i>Олена Пчілка</i>	«Сніг», «Хлопчик та ведмідь».
<i>Микола Стеценко</i>	«Апельсинка».
<i>Василь Сухомлинський</i>	«Щоб метелик не поколовся», «Через потік», «Лялька під дощем», «Як котів стало соромно», «Як синичка будить мене», «Дуб під вікном», «Камінь», «Як Сергійко навчився жаліти», «Сиві волосинки», «Як Микола став хоробрим».
<i>Лев Толстой</i>	«Кісточка», «Пожежні собаки», «Пташка», «Двоє товаришів».
<i>Микола Трублаїні</i>	«Пустуни на пароплаві» (уривки).
<i>Костянтин Ушинський</i>	«Умій почекаати», «Чотири бажання».
<i>Юрій Федькович</i>	«Милосердний хлопчик», «По щирості».
<i>Іван Франко</i>	«Микитичів дуб», «Малий Мирон» (уривки).
<i>Євген Чарушин</i>	«Як хлопчик Женья навчився вимовляти букву «Р», «Ведмежатко».
<i>Василь Чухліб</i>	«Чи далеко до осені», «Велика сила», «Обруч».

Словниковий матеріал до освітньої лінії «Мовлення дитини»

Молодший дошкільний вік

Стимулювати дітей до вживання слів, пов'язаних із **родиною**: сімейне родичання (тато, мама, братик, сестричка, дідусь (тато татка), бабуся (мама мами), онук, онучка) та зменшено-пестливі форми відповідних слів (татко, татусь, таточко тощо); імена найближчих людей; стосунки в сім'ї, почуття (шанувати, поважати, любити, засмучувати – радувати тощо); обов'язки членів родини (допомагати, прибирати, прати, прасувати, замітати, мити, поливати, складати); сімейні й народні свята (дні народження, День Святого Миколая, Новий рік); слова, пов'язані зі святкуванням (привітати (вітати), подарунки, дарувати); форми звертання до дорослих (татку–татусеньку, мамо–мамочко, дідусю–дідусенько, бабуся–бабусенько); **етикетної лексики** (слова вітання і прощання, подяки і вибачення); слів на позначення **почуттів, рис характеру, поведінки** (любити – не любити, ласкавий – грубий, ніжний, добрий, чемний – нечемний, вередливий, неслух (неслухняний), охайний, образити, образа).

Навчати називати компоненти **природи**, їх стани, якості та властивості: вітер (теплий, холодний, сильний, слабкий); вода (прозора, тепла, гаряча, холодна, чиста, без смаку, брудна); пісок (сухий, сипучий, вологий); ґрунт (сухий, вологий, твердий, м'який, пухкий, світлий, темний); погода (сонячно, тепло, похмуро, холодно, вітряно, дощить, іде сніг); природні явища (роса, туман, іній, снігопад, поземка, град, гроза); рослини найближчого природного довкілля (2-3 дерева, 1-2 куці, 3-4 трав'янисті, кімнатні рослини та декоративні квітки, 4-5 овочів та фруктів); представників різних груп тварин, описувати їх будову, особливості поведінки (живлення, пересування, захист, особливості сезонної поведінки, місце в природі та в житті людини); трудові дії та знаряддя праці (полив, витирання пилу, миття листя, годування, прибирання, розпушення землі, поїлка, годівниця, корм); вживати слова-ознаки (хмари білі, сірі, великі, маленькі, високо, низько); слова-ознаки особливостей будови рослин (корінь, стебло, стовбур, листя, квітка), їх смаку (солодкий, гіркий, солоний, кислий), особливості їх вживання (сирі, варені, печені, засолені, засушені); етапи вирощування рослин (насіння, розсада, сходи, листя, цвітіння, плід, насіння);

компоненти видимого космосу — Місяць (повний, окраєць, серпик), зорі (блискучі, яскраві, тьмяні, далекі, їх безліч), Сонце (тепле, яскраве, освітлює і зігріває все навколо).

Називати **предмети побуту** в житловому середовищі та за його межами; характеризувати предмети навколишнього середовища за формою, величиною, кольором, кількістю (високе, низьке, велике, яскраве, темне, гостре, кругле; один, два, багато). Називати дії з різними предметами та знаряддями праці; передавати словами відмінності сільського та міського житла (сільська хата, її характерні ознаки; будинок у місті, квартира (приміщення), побутові речі, їх призначення у сільській хаті й міській квартирі). Вправляти дитину в запам'ятовуванні назв різного посуду, пропонувати розповісти про його призначення; називати найпоширеніші в певній місцевості види транспорту. Створювати умови для засвоєння назв декількох сюжетно-рольових, спортивних, настільних, театралізованих ігор; назв іграшок та ігрових дій; навчати розрізняти та називати ролі кожної гри; спонукати використовувати слова, необхідні для налагодження ігрової взаємодії, вибачення, передачі інформації, висловлення подяки тощо.

Ознайомлювати з назвами основних видів **мистецтва** (образотворче, музичне, літературне, театральне); навчати орієнтуватися в лексиці, якою позначають основні види образотворчого мистецтва (живопис, скульптура, декоративно-ужиткове), музичні інструменти (сопілка, піаніно, барабан), деякі музичні твори (танці, пісні), настрій і темп (весело – сумно, швидко – повільно), фольклорні й літературні твори (казка, потішка, колискова, скоромовка, загадка, вірш, оповідання).

Навчати дитину вживати слова, які передають її уявлення про людей різної спорідненості (знайомий, чужий, невідомий), віку (дошкільник, школяр, юнак, дорослий, літня людина, стара людина), статевої належності (дівчинка – хлопчик, жінка – чоловік); про сфери їхньої діяльності (доступні професії, специфічні для них дії, професійний одяг та знаряддя праці), моральні чесноти (справедливі, чесні, працьовиті тощо); про національні ознаки побуту жителів певної місцевості, поведінки, культури.

Допомагати дитині оволодіти лексикою на позначення **фізичних характеристик її організму**:

- частин тіла, їх рухів, якісних відмінностей (волосся довге, коротке; розчісувати, заплітати, причісувати (причесати); обличчя кругле, довгасте, гарне; очі карі, блакитні, сірі, зелені, великі, маленькі, круглі, вузькі; заплющувати, розплющувати; повіки; вії довгі, короткі пухнасті, густі тощо);

- предметів гігієни та догляду за тілом, їх ознак та дій з ними (рушник чистий; витиратися, витирати обличчя);
- продуктів споживання, страв, а також смакових та інших відчуттів і дій (борщ смачний, гарячий; їсти, жувати; зголодніти, наїстися; пити, напитися);
- вимог гігієни та правил поведінки за столом;
- стану організму (здоровий, хворий, біль, болить (горло, голова, животик, палець), тече кров) та лікування (лікар, ліки, йод, зеленка, бинт, градусник, лікувати, перев'язувати, забинтовувати);
- різних рухів (бігати, стрибати, лазити, ходити на лижах, ковзатися, плавати, гойдатися).

Стимулювати бажання вживати під час спілкування з оточенням слова, якими дитина позначає **своє внутрішнє життя**:

- особливості своїх думок та пізнавальної спрямованості (Я довго думала, я хочу дізнатися, я не розумію, мені це цікаво);
- свої стани, настрої, переживання, потреби, ставлення до об'єктів природи, людей, предметів та речей (Я сумую, радію, дивуюся...; мені боязко, весело; у мене хороший (поганий) настрій; мені подобається (не подобається); я хочу (не хочу);
- ставлення до себе (Я думаю, що я...; я собі подобаюся (не подобаюся), бо...);
- свої наміри, плани, мрії, цілі (Я намалюю...; коли я виросту, буду...; влітку ми поїдемо...; я мрію, щоб...; я обираю...);
- свої риси характеру (Я наполеглива, самостійна, не примхлива).

Стимулювати використовувати слова для позначення особливостей своєї поведінки у різних ситуаціях (Я вмю звертатися до незнайомих; коли навкруги всі чужі, я не знаю, як поводитися, соромлюся...); своєї здатності поводитися морально (Я допомагаю своїй подрузі..., мені шкода віддати улюблену іграшку..., я серджуся, коли мене ображають); уміння контактувати (Я говорю, дивлячись в очі; коли мені роблять зауваження, я його чую; нам цікаво грати разом; я звертаюся лагідно...); особливостей спілкування з рідними (Мені з татом цікаво..., бабуся навчила мене..., ми з мамою весело...), знайомими та товаришами (Я звернулася до виховательки на ім'я та по батькові; я радію, коли зустрічаю друзів); для оцінки своєї здатності налагоджувати взаємодію (Коли я чогось не вмю, я запитую в інших; мені подобається, коли ми граємо дружно). Навчати визначати свій статус у групі однолітків (Я хочу, щоб мене поважали; якщо я ображаю інших, мене не приймають

у гру; хай усі побачать, що я розумна), орієнтуватися на авторитет (Мій тато все знає; моя подруга вміє..., дідусь розповідає про те, чого ніхто не знає), брати до уваги точку зору інших (Я хотіла взяти іграшку собі, а її віддали найменшому; я бачу, коли подруга ображається на мене; я заступаюся за друга, у якого щось відібрали); вживати слово «випадково», орієнтуватися у змісті понять «навмисно», «чесно», «справедливо», «совісно».

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

Спонукаючи дитину вживати слова на позначення пір року, погодних змін, а також лексику на позначення ознак (небо чисте, блакитне, безхмарне, похмуре, сіре, важке; хмарки легенькі, білі, важкі, сірі; сонце яскраве, гаряче, пекуче, холодне; день сонячний, теплий, спекотний; ніч темна, зоряна, холодна); розрізняти і називати **властивості, якості та стани** повітря, ґрунту (чорнозем, пісок, глинистий), води (рідина, яка летіє, тече, капає; лід твердий, слизький, холодний; гаряча вода, кип'яток, пара); називати сезони, їх періоди, визначати послідовність природних явищ (рання, пізня осінь; м'яка, сувора зима; падолист, іній, поземка, снігопад, заметіль, хуртовина, паморозь, наст, відлига, скресання льоду на водоймах). Заохочувати називати і розрізняти **дерева, кущі, трав'янисті** дикорослі та декоративні **рослини** за особливостями будови (стебло пряме, витке, звисле; листя, квіти, плоди), дерева за корою, формою крони, розташуванням гілок, листям, плодами, бруньками (тополя висока, з округлою кроною, спрямованими вгору і в сторони гілками, зеленим, жовтим, круглим, загостреним зверху, гладким листям; кора вгорі гладка, внизу потріскана, шершава; насіння дрібне, обгорнуте пухом, далеко розлітається). Навчати класифікувати і групувати рослини за місцем проростання (лісові, лугові, польові, водні, садові, овочі, фрукти), за можливістю використання людиною (хлібні злаки, лікарські, отруйні, кімнатні); називати способи розмноження рослин (насінням, розсадою, живцями, цибулькою, пагонами) та фази їх зростання (сходи, цвітіння, відцвітання, дозрівання насіння і плодів); вживати назви городніх і злакових рослин (жито, пшениця, гречка, ячмінь, овес), плодів саду й городу (фрукти і овочі), квітів, що ростуть у полі (волошка, ромашка, дзвіночки, васильки), у саду (тюльпани, троянди, жоржини, мальви, айстри), у лісі (конвалія, барвінок, сон, проліски); позначати словами-ознаками колір, запах, величину, форму квітів. Навчати оперувати назвами **тварин, птахів**, групувати їх за характером їжі, використанням людиною, способом життя (дикі і свійські, трав'яні,

хижі, птахи перелітні, зимуючі); називати їхні ознаки, дії, вживати слова-назви маленьких істот (кошеня, щеня, лоша, каченя, гусеня, курча тощо) та їхні ознаки.

Спонукаати дитину до вживання **багатозначних слів** (хвостик у мишки і хвостик у яблука, сливи, вишні; людина іде, годинник іде) та **слів із переносним значенням** (ліс довкола аж горить, берізка листя роздарувала). Пропонувати добирати антоніми і **синоніми** до поданих слів (холодно – тепло (спекотно, жарко), голосно – тихо (пошепки), стояти – йти (бігти, гнатися, летіти)); утворювати **споріднені** (без уживання терміну) за поданим зразком (трава, травинка, травичка, трав'яний, травень).

Навчати вживати слова, пов'язані з описом особливостей **ландшафту та географічними назвами** (Земля, планета, гори, долини, ліси, степи, поля; ріки, озера, моря, океани; Карпатські гори, Кримські гори, Чорне море, Азовське море, Дніпро); назви рік, які протікають у місцевості, де мешкають діти; вживати назви днів тижня та частин доби (ранок, день, вечір, ніч), часових відрізків (година, одна, дві, три години; хвилина, півгодини) тощо. Під час споглядання зоряного неба, розглядання глобусу, картинок, ілюстрацій, під час ігор, розваг стимулювати дитину називати відомі планети (Землю, Місяць), упізнавати в розповідях дорослих назви інших планет-сусідок (Марс, Венера, Сатурн), розрізняти їх зображення за кольором і величиною, називати віддаленість від Землі (далеко); вживати слова на позначення Сонця (зоря, освітлює всі планети, планети навколо нього обертаються); впізнавати назви простору навколо планет і зірок (навколоземний, міжпланетний, міжзоряний); вживати окремі слова, пов'язані з дослідженням космосу людиною (астронавти, космонавти, астрономи, телескоп, космічний корабель).

Розвивати вміння дитини передавати словами свої враження, пов'язані з **предметним світом**, з найближчим і віддаленим довкіллям (речами, предметами, знаряддям, спорудами тощо); вживати слова-ознаки іграшок, зокрема народних. Спонукаати називати житло та його складові (хата, будинок, дім, димар, подвір'я, колодязь, журавель (колодязний); ганок, сіни, кімната, світлиця, домівка, підлога, сходи); предмети інтер'єру (рушники-обереги, піч, лавка, мисники), посуд (глечик, миска, тарілка, макітра, куманець, кухоль/кухлик); поверх (один, два, багато), кімнати квартири та їх кількість (одно-, дво-, трикімнатна; передпокій, вітальня, спальня, ванна кімната, кухня); предмети інтер'єру міської квартири; назви побутових речей

(праска, пральна машина, пиросос, килим, холодильник, газова (електро-) плита тощо), меблів; позначати словами види наземного міського й міжміського, водного й повітряного транспорту (автобус, мікроавтобус, трамвай, тролейбус, поїзд, човен, катер, пароплав, літак, вертоліт).

Навчати дитину передавати словами своє ставлення до різних видів **мистецтва** — образотворчого, музичного, літературного, театрального; орієнтуватися у назвах деяких основних видів мистецтва (живопис, графіка, скульптура, архітектура, декоративно-ужиткове); визначатися в одному-двох назвах жанрів образотворчого мистецтва (пейзаж, портрет, натюрморт, побутовий жанр) та назвах предметів, пов'язаних з образотворчою діяльністю (папір (аркуш паперу, пензлик, фарби, кольорові олівці, фломастери); використовувати слова-назви кольорів та їх відтінків; називати деякі види образотворчої діяльності (аплікація, витинанка, вишивка, різьблення, орнамент, писанка тощо); вживати слова на позначення дій (малювати, домальовувати, розфарбовувати, вирізати, клеїти тощо); позначати словами інструментальні та вокальні твори; називати декілька творів класичної, народної, сучасної музики; називати прізвища деяких композиторів; використовувати лексику на позначення назв музичних інструментів, окремих музичних творів; вживати слова для ознаки різних музичних жанрів (марш, пісня, танець); називати та переказувати деякі літературні твори; передавати словами враження від театрального дійства, вистави; вербалізувати різні ролі у театральній діяльності; творчо розвивати власну думку, домовлятися та планувати послідовність своїх дій відповідно до виконуваних ролей; знати назви професій, пов'язаних з культурно-мистецькою діяльністю (художник, писанкар, скульптор, вишивальниця, композитор, музикант, співак, актор).

Стимулювати дитину до вживання зменшено-пестливих форм слів, зокрема із суфіксом -ечк-, -очк-, -ісіньк-, -есеньк-, -еньк- (бабусечка, мамочка, ріднесенька, малюсенький, близенько, гарненько); називати **обов'язки членів родини** (мама доглядає за братиком, тато заробляє гроші, бабуся готує їжу, дідусь хазяйнує на дачі); характеризувати риси характеру та спосіб життя своїх близьких (тато займається спортом, дивиться по телевізору футбол; мама турбується про всіх, багато працює; бабуся весела, пече смачні пиріжки; дідусь любить читати і майструвати, розповідає багато цікавого); вживати слова, пов'язані із **сімейними традиціями** та святами, професією батьків; розповідати про вихідні дні, проведені разом з рідними.

Спонукаати дитину до активного використання слів на позначення свого зовнішнього вигляду (приємний, охайний, чепурний), будови свого тіла (голова, волосся, обличчя, очі, ніс, губи, зуби, брови, тулуб, кінцівки, шкіра) та організму (серце, судини, дихальна, кровоносна та видільна системи, постава); особливостей його функціонування (дихання, відчуття, смак, голод, спрага, нюх, дотик, вік, розвиток, народження, смерть), харчування (хлібобулочні вироби, молочні й м'ясні продукти, корисна (некорисна, шкідлива) їжа, напої), гігієни свого тіла (мікроби, догляд за тілом, гребінець, рушник, масажна щітка, білизна), статевих особливостей; найпоширеніших дитячих хвороб (кір, краснуха, грип, застуда, ангіна, коклюш, стоматит, кон'юнктивіт), ознак хвороби та її причин (погане самопочуття, кволість, сонливість, лихоманка, температура, аналізи, шкідливі звички, алкоголь, тютюн, необережність, спадковість, отруєння, інфекції), шляхів оздоровлення організму (карантин, ліки, оздоровчі процедури, аналізи, фізіотерапія, догляд, гігієна, здоровий спосіб життя, загартування, повітряні-водні-сонячні ванни, масаж, вправи, апетит, зріст, маса тіла, рухливі ігри, футбол, хокей, настільний теніс, витривалість, безпека), правил безпечної поведінки (уважність, обізнаність, обережність, розсудливість); різних предметно-практичних дій (догляд за одягом буденним і святковим; літнім, осіннім, зимовим; для хлопчиків і дівчаток; за приміщенням, рослинами, тваринами; майстрування).

Формувати вміння класифікувати людей за **ознакою спорідненості**, використовувати узагальнені слова (рідні, близькі, знайомі, чужі); орієнтуватися у термінах, якими означають ознаку спорідненості (родовід, взаємини, спілкування, вчинки, поведінка, гідність, скрута, доброзичливість, приязнь чи неприязнь, байдужість, суперництво, ревності); характеризувати спільне та відмінне в рідних і чужих, описувати словами особливості свого ставлення до них, звернення, налагодження контактів з ними (з чужими поводяться стриманіше, обережніше, ніж зі знайомими); вживати слова на позначення міри своєї прихильності до певних людей (люблю, не подобається, боюся, соромлюся, заздрю, жалію, байдужий); позначати словами вік людей (дитина, юнак, дорослий, людина похилого віку, стара людина) та типові для нього види діяльності, форми поведінки, зовнішні ознаки тощо; називати елементи українського побуту (страви, напої, одяг, прикраси, іграшки, меблі) та місцевості жителів України (сільський, міський, гірський жителі); називати статеві відмінності дівчинки – жінки, хлопчика – чоловіка, дівчинки – хлопчика, чоловіка – жінки.

Ознайомлювати з назвою **своєї країни**, її столиці, з державною символікою (герб, гімн, прапор), з назвами декількох інших країн. Навчати орієнтуватися у загальних ознаках **населення Землі** (планета, країни, народи, люди) та у відмінностях зовнішніх ознак людей (кольорі шкіри, волосся, очей; зрості, формі очей), культурі, мові, національності; з допомогою дорослого навчати називати декілька спільних та відмінних ознак між представниками різних народів, використовувати слова-ознаки прихильного ставлення до людей різної національності (віра, єдність, спільні інтереси, терпимість, миролюбність, інтерес до несхожого).

Спонукаати дитину до запам'ятовування імені, по батькові та прізвища її рідних; навчати вживати слова на позначення родичання (тітка, дядько, двоюрідний брат, племінник тощо); описувати стосунки мами, тата, бабусі, дідуся, братів, сестер (любити, шанувати, захищати, радувати, скучати, підтримувати, застерігати, не засмучувати, оберегати, турбуватися, бути вдячним, поводитися безкорисливо, дбайливо, звертатися ласкаво тощо); називати особливості взаємин рідних різного віку (мама радиться з бабусяю, тато допомагає братику розв'язувати задачі, я запитую у мами, чи можна піти на вулицю); характеризувати вікові особливості своїх рідних (мама молода і красива; тато молодий і сильний, швидко рухається; бабуся вже немолода, носить окуляри, ходить повільно; у дідуся зігнута спина, він лікує зуби; сестричка ще маленька, вона спить у колиці).

Навчати орієнтуватися у словах-ознаках свого **внутрішнього життя** (думки, переживання, ставлення, бажання, сприймання, пам'ять, увага); спонукаати до активного вживання окремих слів на позначення своїх думок (веселі, розумні, сміливі, хитрі, цікаві, дивні, несподівані), почуттів (радію, сумую, соромлюсь, серджуся, капризую, боюся, визнаю провину, дивуюся, гніваюся, відчуваю огиду, презирство, ревную, заздрю), намірів (бажаю, не хочу, планую, мрію, збираюся); орієнтуватися в назвах деяких моральних (співчуття, доброзичливість, дружба, любов, відповідальність), естетичних (захват, насолода, гумор), інтелектуальних почуттів (здивування, сумнів, впевненість, інтерес); використовувати слова-ознаки своїх ставлень до навколишніх об'єктів природи, предметів і речей, людей, самої себе (подобається – не подобається, мені байдуже, мене зацікавило, мене дратує); використовувати різні слова для порівняння, аналізу, синтезу, узагальнень (багато – мало, більше – менше, м'яке – тверде, довге – коротке, далеко – близько, світло – темно, високо – низько, схоже – несхоже); формулювати питальні речення,

які стосуються власного внутрішнього життя (Чому я сумна? Звідки беруться розумні думки? Що станеться, якщо я зроблю інакше?); характеризувати словами свої основні риси характеру (добра, лагідна, весела; зла, непривітна, сварлива, хитра), поведінки (ввічлива, слухняна, вередлива, самостійна, уміла, смілива, плаксива, груба, забіяка тощо); пояснювати словами залежність між зрозумілими дитині подіями життя, своїми переживаннями та виразом свого обличчя.

Формувати вміння **змінювати слова**, назви дій, зокрема: їсти (я їм, ти їси, ми їмо, ви їсте, вони їдять), ходити (я ходжу, ти ходиш, ми ходимо, ви ходите, вони ходять), йти (я йду, ти йдеш, ми йдемо, ви йдете, вони йдуть вона йде, вони йдуть), берегти (я бережу, ти бережеш, ми бережемо, ви бережете, вони бережуть, він береже), сидіти (я сиджу, ти сидиш, ми сидимо, ви сидите, вони сидять, вона сидить); будувати висловлювання, пояснюючи призначення предмета (ложка, щоб їсти, олівець, щоб малювати); місцезнаходження (іграшка на підлозі (у Марійки, біля стільця); причину (запізнився, тому що/бо...).

Формувати вміння вживати слова-звертання та етикетну лексику на початку розмови з кимось (діалог), щоб довідатися про щось; запитати про когось, щось (чи є такий (предмет, істота, особа), який він (вона, воно), де знаходиться); висловлювати прохання (будь ласка, дозвольте мені), вибачення, побажання, припущення (Я думаю, що...; мені здається, що ...) тощо; називати своє ім'я і прізвище, місто (село), вулицю, на якій живе родина, імена і прізвища своїх батьків, братика (сестрички), бабусі, дідуся; професію, місце роботи (якщо нескладна назва) рідних; розповідати про себе, своїх улюбленців (тварин), друга (подругу); вживати слова для прояву ініціативи (Дозвольте мені, будьте ласкаві, пройти; мені хочеться розповісти про) та припинення розмови (Вибачте, мені час додому; на жаль, я не можу більше грати). Навчати дитину адекватно висловлюватися з метою налагодити взаємодію з однолітками (Давай разом зробимо...; я бачу, що і ти цього хочеш; ти такий умілий!); вживати слова на позначення свого прагнення посісти серед них певне місце, бути авторитетним (Я можу це зробити не гірше за тебе; подивись, адже я справді впорався з цим без твоєї допомоги); пояснювати словами переживання іншої людини щодо її успіху чи невдачі (Йому радісно, бо він виграв у гри; дівчинка сумує, тому що не впоралася із завданням); диференціювати і вживати слова «навмисне» і «випадково», слова-ознаки моральних і аморальних вчинків; вербалізувати свою провину, знати слова-виправдання, вибачення, пояснення; позначати словами схвалення і осуд; розуміти значення слів «совісний» і «безсовісний».

Орієнтовна тематика занять для дітей старшого дошкільного віку до освітньої лінії «Хореографія»

КАЗКОВА РИТМОПЛАСТИКА

Тема 1. «Музична скринька» (музично-ритмічні вправи). Збагачувати музичний досвід дітей, використовуючи вже відомі їм твори та зацікавлюючи новими творами композиторів-класиків і сучасних авторів. Навчати дітей визначати характер, темп, динаміку, жанр (марш, вальс, полька, пляска) музичного твору та виконувати рухи згідно з його характером. Навчати аналізувати музичний твір (веселий, спокійний, енергійний, урочистий тощо), розрізняти музику різних етносів (українська, російська, білоруська, литовська тощо), починати і закінчувати рухи разом із музикою, активно сприймати музичний твір та відгукуватися на нього руховою імпровізацією, вживати музичні терміни. Навчати виконувати різні види кроку, бігу та стрибків: простий танцювальний крок (па марше), крок на півпальцях, крок з високим підніманням колін, м'який пружний крок, приставний крок, легкий біг, біг із закиданням гомілки назад і викиданням прямих ніг уперед та інші.

Тема 2. «Олівці-малювці» (колективно-порядкові вправи). Ознайомлювати дітей з поняттями: «лінія», «півколо», «коло», «інтервал», «рівняння»; повороти ліворуч, праворуч та назвами рисунків танцю: «ланцюжок», «зірочка», «равлик», «хвилі» тощо. Навчати вільно орієнтуватися у просторі, тримати інтервали та виконувати прості фігурні перебудови (ходіння по діагоналі, колу, розходження парами, четвірками тощо).

ВЕСЕЛА ГІМНАСТИКА

Тема 1. «Танцюємо сидячи» (танцювальна партерна гімнастика). Ознайомлювати дітей з поняттями: «підйом», «виворітний», «гнучкий». Навчати музично та технічно правильно виконувати на підлозі танцювально-гімнастичний комплекс, спрямований на підготовку дітей до виконання вправ класичного тренажу. Навчати тримати спину, утримувати правильну форму підйому, працювати над розвитком виворітності, гнучкості, сили та еластичності м'язів ніг.

Тема 2. «Гнучкі, сильні та витривалі» (загальні та корегувальні вправи). Ознайомлювати дітей з назвами окремих частин тіла (стопа, гомілка, стегно, хребет, попереk), назвами та змістом партерних вправ

(«гойдалки», «метелик», «кошеня», «кошик» та інших) та акробатичних елементів («місток», «шпагат», «берізка»). Навчати сумлінно та якісно виконувати комплекс партерних вправ, спрямований на: напруження та розслаблення м'язів тіла, розвиток рухливості гомілковостопних суглобів, еластичності м'язів гомілки і стопи; розвиток рухливості ліктьових суглобів, підвищення еластичності м'язів плечей та передпліччя; розвиток гнучкості плечового та поперекового суглобів, укріплення м'язів черевного пресу; поліпшення гнучкості колінних та тазостегнових суглобів.

ЧАРІВНІ ПУАНТИ

Тема 1. «Країна Терпсихори» (пізнавальний матеріал з хореографії). Дати дітям уявлення, що хореографія — це вміння красиво танцювати за правилами. Навчати розрізняти різні види хореографії (класичний, народно-сценічний, історико-побутовий, бальний та сучасний танці). Ознайомлювати з виразними засобами хореографії (рух, музика, костюм), назвами рухів. Формувати уявлення про те, що кожний рух передає певний настрій чи почуття і має зміст.

Тема 2. «Лялька-балерина» (елементарні вправи класичного танцю). Ознайомлювати дітей з основними правилами утримання правильної постави (втягнути коліна, сідниці, живіт, опустити плечі та витягнути ший), позиціями ніг (перша, друга, третя), положенням кисті та позиціями рук (підготовче положення, перша, друга, третя позиції), назвами окремих вправ класичного тренажу (демі-пліє — напівприсідання, релєве — підйом на півпальці, па курю — дрібний біг на півпальцях, соте — стрибок з першої позиції в першу). Навчати утримувати позиції ніг (напіввворітні, перша, друга, третя позиції) та рук (підготовче положення, перша, друга, третя позиції), виконувати вправи, що спрямовані на постановку рук та групування пальців, на розвиток рухливості шиї, та правильне положення голови, демі-пліє за першою, другою, третьою позиціями, релєве за першою, другою, третьою позиціями, спрощену форму па курю та соте.

НАРОДНІ ВІЗЕРУНКИ

Тема 1. «Веселий чобіток» (елементарні знання про народний танок). Дати дітям уявлення, що народний танок є першоосною хореографічного мистецтва, що кожен народ має свої танцювальні традиції і танцює у своїй манері. Навчати дітей виконувати *позиції ніг* (першу, другу, третю, четверту (паралельну) і шосту), *позиції рук*

(вихідна позиція — руки опущені вниз; перша позиція — руки витягнуті вперед; друга позиція — руки розкриті в сторони; третя позиція — руки підняті вгору), *положення рук* (прості положення, де руки розташовані симетрично, тобто одна так, як і друга; складні положення, де розташування різні (залежать від національних особливостей та танцювальних традицій того чи того народу); комбіновані положення, де руки приймають різні позиції (наприклад: права в третій, а ліва в другій позиціях, чи ліва на поясі, а права в третій чи другій позиції), *положення кисті* (пряма, трохи піднята, у кулачках, вільна та інші). Навчати правильно тримати тулуб, розслабляти й напружувати різні групи м'язів, виконувати вправи для голови (повороти, нахили, переведення), демі-пліє (напівприсідання) за першою, другою, третьою позиціями; батман тандю (ковзання ногою по підлозі) — вперед та вбік з першої та третьої позицій; стрибки за шостою позицією з прямими та підігнутими ногами.

Тема 2. «Українські візерунки» (елементи українського народного танцю). Ознайомлювати дітей з назвами українських хороводів, танців, забав, ігор, етюдів та вправ, особливостями дівочого та чоловічого українського танцю та костюма. Навчати утримувати основні положення рук, виконувати уклін та доступні рухи українського танцю (зальотний біг, бігунець, бічна доріжка, вихилясник, вірьовочка, тинок, присядка, «жабка»). Ознайомлювати зі змістом окремих танцювальних форм українського танцю (хороводи, танці, забави) та формувати навички їх виразного виконання. Цікавий репертуар українських музично-хореографічних традицій для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку представлено у монографії А. Шевчук «Українські музично-хореографічні традиції як засіб музично-рухового розвитку старших дошкільників». Автор пропонує музично-рухові забави («Ладки, ладки», «Зробимо коло», «Подай ручку»), музично-рухові ігри («Труби, Грицю», «Ковалі», «Котилася торба»), танцювальні етюди («Уклін – запрошення хлопчика», «Уклін – вітання дівчинки»), хороводи («Зів'ємо віночки», «Ой, у полі жито»), парні танці («Кологопачок», «Плескач», «Гречаники»), групові танці («Дрібушечки», «Дощик», «Метелиця»), сюжетні танці («Через ніжку», «Гей ви, друзі, всі до мене!»).

Тема 3. «Російські візерунки» (елементи російського танцю). Ознайомлювати дітей з особливостями російського народного танцю та костюма, назвами окремих рухів та музичних творів. Навчати утримувати основні положення рук, виконувати уклін та доступні рухи

російського танцю (перемінний крок, російський бічний крок, крок з притупом, крок з каблучка, біг, припадання, гармошка, притупи, колупалочка, вірьовочка, присядка проста, присядка й удар по халявах, присядка-розніжка, присядка з хлопавками). Формувати навички виразного і музичного виконання танцювальних комбінацій та етюдних форм російського танцю («У полі берізка стояла», «Я на гірку йшла», «Калинка» та інші).

Тема 4. «Білоруські візерунки» (елементи білоруського танцю). Формувати навички виконання окремих рухів білоруського танцю (білоруська полька, білоруський основний хід з підскоком, галоп, притуп, пружинки, «потрійні пружинки», «м'ячики у напівприсіданні») та сюжетних етюдних форм.

НА БАЛУ У ПОПЕЛЮШКИ

Тема 1. «Дозвольте запросити» (елементи історико-побутового танцю). Ознайомлювати дітей з основними правилами запрошення до танцю, правилами поважного ставлення до партнера. Формувати уявлення про деякі види історико-побутового танцю (менуєт, полонез, полька, фарандола). Навчати виконувати танцювальні кроки в різних напрямках, поєднувати їх з різними позами (положенням голови, тулуба, рук) та комбінувати з паузами і поклонами. Навчати взаємодіяти з партнером (запрошувати до танцю, утримувати погляд, не заважати під час руху одне одному) та виконувати етюдні форми, побудовані на рухах менуєту (па менуєту, pas grave — поважний крок), полонезу, польки та фарандоли (підскоки).

Тема 2. «На дитячому танцполі» (ігрові форми дитячого парного танцю). Формувати уявлення про те, що бальний танок виконують у парах; щоб красиво навчитися його танцювати, треба багато займатися ї, якщо досягнеш певних успіхів, то можеш брати участь у змаганнях. Навчати виконувати уклін (для хлопчиків) та реверанс (для дівчаток), утримувати різні положення в парах: обличчям одне до одного (закрите положення — «Давай дружити»), спиною одне до одного (протилегне положення — «Посварилися»), поруч одне з одним (бічне положення — «На прогулянку») та одне за одним (колоною — «Вагончики»). Формувати навички виконання нескладних танцювальних рухів (па галопу, па польки, підскоки, різні види стрибків, оплесків, притупів тощо), а також виразних імітаційних та образних рухів, які добираються залежно від сюжетного або ігрового характеру танцювальної форми. Навчати виразно, технічно

та музично виконувати прості дитячі танці («Вару-вару», «Берлінська полька», «Конячки», «Пінгвіни», «Страшак», «Весела зарядка», «Запрошення», «Зміни пару» та інші).

Тема 3. «Модники» (елементи сучасних напрямів хореографії). Формувати уявлення, що існують сучасні напрями хореографії (диско, брейк, хіп-хоп), які любляють танцювати на дискотеках та для виконання яких існує відповідна музика й костюм. Навчати виконувати нескладні рухи під сучасну музику, злагоджено та ритмічно рухатися під час виконання комбінацій та етюдних форм, вільно імпровізувати під час танцю.

ТАНЦЮВАЛЬНІ ФАНТАЗІЇ

Тема 1. «Виразна пластика» (імітаційні рухи та етюди). Навчати виконувати самостійно та за показом педагога імітаційні рухи («Зайчик» — м'які, пружні стрибки на двох ногах, «передні лапки» — руки зігнуті у ліктях, кисті м'яко звисають біля грудей; «Курчата» — бігають на півпальцях швидко, метушливо, руки відведені назад або притиснуті ліктями до тулуба, кисті передають тріпотіння крильцями; «Пінгвіни» — ходять, поперемінно переступаючи з ноги на ногу, не згинаючи коліна, виконують поступове присідання, крутячи стегнами, ніби чистять свої хвостики). Формувати вміння виразно та музично виконувати танцювальні етюди з використанням імітаційних рухів («Пташиний двір», «На річці», «Печу, печу хлібчик», «Поїхали до лісу» та інші).

Тема 2. «Я і природа» (масова імпровізація на тему природи). Навчати емоційно відгукуватися на музику та брати активну участь у масовій імпровізації на теми природи («У зимовому лісі», «Новорічний карнавал» «Весняний вітерець», «Літо», «Осіньне листя» та інші).

Тема 3. «Розмовляємо без слів» (вправи на виразність жестів, поз і міміки). Навчати виконувати вправи на *виразність жесту* («Я не знаю!» — дівчинку запитують, які квіти їй найбільше подобаються, а вона знизує плечима і розводить руками: «Не знаю» (виразні рухи: брови ледь підняти, кути рота опустити, плечі підняти, руки розвести, долоні розкрити), на *виразність пози* («Музей скульптур» — зобразити скульптуру за певною темою (мандрівники, квіти на світанку, мешканці зоопарку тощо); «Дзеркало» — діти стають кружка і зображують дзеркало, дитина в центрі набирає різних поз, а інші повторюють за нею), на *виразність міміки* («Злюка» — хлопчик сидить на стільці й поки всі діти весело граються, позирає на кожного похмуро і незадоволено

(брови насуплені, верхню губу закусити); «Кривляка» — коли хтось входить до кімнати, хлопчик починає звертати на себе увагу, кривляючись та роблячи різні гримаси). Навчати передавати різний настрій, виконуючи *етюди радості* («Ласощі» — на день народження Оленка принесла в дитячий садок цукерки і пригощає друзів — солодощі їм дуже подобаються; виразні рухи: усмішка, жувальні рухи); *етюди журби* («Неслухняні діти» — не дозволяла мати Тетяні і Назару їсти зелені яблука з дерева, а вони не послухались, наїлись недозрілих плодів і в них розболілися животи; виразні рухи: брови трохи підняти і зсунути, очі прищуплені; тулуб зігнути, живіт втягнути, руки притулити до живота); *етюди неприємних емоцій* («Неслух» — хлопчик не слухав у садочку вихователя і мама через те дуже засмутилася, а він переживає за свій вчинок; виразні рухи: голову нахилити вперед і втягнути у плечі, ноги прямі, руки звисають уздовж тіла, брови підняти вгору і звести, кутики губ опущені); етюди здивування («Фокусник» — у цирку діти бачили, як фокусник поклав у ящик яйце і накинув накривку, а коли відкрив..., з'явилося маленьке курча).

Тема 4. «Українські забави» (імпровізація на національному матеріалі). Ознайомлювати дітей із ліпшими зразками української народної музики, навчати імпровізувати на національному матеріалі («Лісоруби», «Зима та весна», «Не сваріться, помиріться», «Шевчик» та інші).

ТАНЦЮВАЛЬНА ІГРОТЕКА (танцювальний репертуар)

Навчати дітей самостійно, музично та емоційно виконувати танцювально-ігровий репертуар:

- ігри — «Музичні змійки», «Зірочка», «Осіннє листя», «Кривляння», «Пізнай, хто це?», «Веселі ручки» та інші;
- танці-ігри — «Ковбої», «Мамині помічники», «Весела пара», «Мій дзвінкий, веселий м'яч», «Печемо пиріжки» та інші;
- хороводи-розваги («Кіт і миші», «Коровай»), хороводи на трудову тематику («Шевчик», «Коваль»), на природознавчу тематику («Горобець», «Коза», «Зайчик»), орнаментальні хороводи («Кривий танець») та інші;
- танцювальні етюди й танці, створені на рухах народно-сценічного танцю: масові («Метелиця», «Збір врожаю»), парно-масові («Гопачок», «Ех, тупни, нога», «Гуцулята»), групові танцювальні

форми для дівчаток («Дощик», «Подольночка»), для хлопчиків («Повзунець», «Косарі») та інші;

- спрощені варіанти масових парних дитячих бальних та історико-побутових танців («Берлінська полька», «Полька-реготуха», «Ку-ку-рі-ку», «Мушкетери», «Падеграс», «Фарандола» та ін.), сюжетних танців, створених на основі інсценівок дитячих пісень («Антошко», «Рудий апельсин»), сюжетів дитячих ігор («Піжмурки», «Модниці») і сучасних мультфільмів («Телепузики», «Черепашки Нінзя», «Покемони») та інші.

Зміст танців педагоги можуть вигадувати самостійно або спиратися на навчально-методичні посібники та репертуарні збірки танців для дітей дошкільного віку (Г. Березова, А. Белікова, Л. Богаткова, О. Єрохіна, Т. Пуртова, Л. Роговік, А. Шевчук та інші).

Авторський колектив програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»

Аксьонова Олена Петрівна — доцент кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, канд. пед. наук.

Аніщук Антоніна Миколаївна — доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, канд. пед. наук.

Артемова Любов Вікторівна — завідувач кафедри педагогічної майстерності Київського міжнародного університету, д-р пед. наук, професор.

Гавриш Наталія Василівна — завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р пед. наук, професор.

Гончаренко Алла Миколаївна — доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського педагогічного університету імені Бориса Грінченка, канд. пед. наук.

Дронова Ольга Олегівна — доцент кафедри дошкільної освіти Донбаського державного педагогічного університету, канд. пед. наук.

Кононко Олена Леонтіївна — завідувач кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, д-р психол. наук, професор.

Котлярова Ольга Вікторівна — викладач інформатики Кременчуцького педагогічного училища імені А. С. Макаренка.

Лозинська Євдокія Федорівна — викладач дошкільної педагогіки, психології, методист Кременчуцького педагогічного училища імені А. С. Макаренка.

Луценко Вікторія Олександрівна — науковий співробітник лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Мартиненко Олена Володимирівна — доцент кафедри мистецьких дисциплін та методик їх навчання Бердянського державного педагогічного університету, канд. пед. наук.

Нечай Світлана Петрівна — старший науковий співробітник лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, канд. пед. наук.

Низковська Олена Вікторівна — методист вищої категорії сектору науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України.

Онищук Ірина Анатоліївна — старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка, канд. пед. наук.

Плохій Зоя Павлівна — провідний науковий співробітник лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, канд. пед. наук.

Поніманська Тамара Іллівна — проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки та психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету, канд. пед. наук, професор.

Сидельникова Ольга Дмитрівна — завідувач лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, канд. пед. наук.

Старченко Валентина Андріївна — науковий співробітник лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Терещенко Ольга Петрівна — науковий співробітник лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Фунтікова Ольга Олександрівна — професор кафедри управління навчальними закладами і педагогіки вищої школи Класичного приватного університету, д-р пед. наук.

Шелестова Людмила Володимирівна — старший науковий співробітник лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, канд. пед. наук.

Якименко Людмила Юріївна — старший науковий співробітник лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Яловська Ольга Олексіївна — викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка.

Навчальна програма

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
«Я У СВІТІ»
(нова редакція)

У двох частинах

Частина II
Від трьох до шести (семи) років

Рекомендовано Міністерства освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 24.06.2014 № 750)

Редактори Лариса **Льченко**, Ніна **Омельяненко**, Наталія **Савінова**,
Олеся **Оноко**, Вікторія **Третяк**

Дизайн та верстка Юлія **Карась**, Тетяна **Атрощенко**

Підписано до друку 23.07.2014
Формат 60×90/ 16. Ум. друк. арк. 32. Папір офсетний.
Наклад 3000 пр. Замовлення № 7617

ТОВ «МЦФЕР-Україна», вул. М. Раскової, 11-А, а/с 170, Київ, 02660
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 4643 від 30.10.2013

Віддруковано з готових фотоформ у друкарні ТОВ «Бізнес-Логіка»:
пров. Радищева, 4, Київ, 03124
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3693 від 02.02.2010

Увага! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» матеріали цього видання не можуть бути використані чи відтворені на будь-яких носіях, розміщені в мережі інтернет без письмового дозволу ТОВ «МЦФЕР-Україна» та авторського колективу. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.

МЦФЕР-Україна

Освіта

З питань придбання звертайтеся:

ТОВ «МЦФЕР-Україна»

0 (44) 586-56-06

peredplata@mcf.com.ua

www.pedrada.com.ua